

KENDRIYA SANSKRIT VIDYAPEETHA
LIBRARY, TIRUPATI.

Author

Cl. No.

Title

Acc. No.

If the book is not returned on or before the date last mentioned an over due charges of 5 paise per book per day will be collected.

[illegible]

वैखानसश्रौतसूत्रम् ॥

VAIKHĀNASA-ŚRAUTASŪTRAM

THE DESCRIPTION OF VEDIC RITES ACCORDING TO THE VAIKHĀNASA SCHOOL
BELONGING TO THE BLACK YAJURVEDA

FOR THE FIRST TIME CRITICALLY EDITED

BY

DR. W. CALAND

Emeritus Professor of Sanskrit in the University of Utrecht

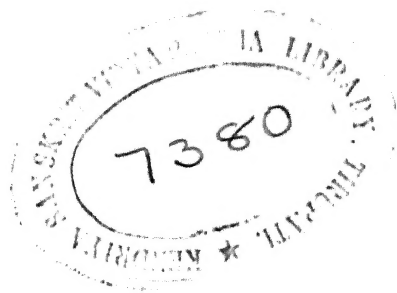
8.5/17

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS
PUBLISHED BY THE ROYAL ASIATIC SOCIETY OF BENGAL

CALCUTTA

1941

Q125: 426,1
N41

NOTE.

The late Dr. Willem Caland, Emeritus Professor of Sanskrit in the University of Utrecht, Holland, who had previously published several works in our *Bibliotheca Indica* Series submitted materials for this present edition of the 'Vaikhānasa-Śrauta-Sūtram' in the latter part of 1930. The work was accepted at the end of 1930 and the manuscript was sent to the press early in 1931. The progress of the work was very steady in the beginning and only 158 pages were left to be seen through the press and the index prepared, but unfortunately the sudden death of Dr. Caland in March 1932 at the age of 73 put a stop to the further progress of the work.

Dr. J. Gonda of V. Beverninghlaan, Gauda, Holland, who was assisting Dr. Caland was entrusted with this task of completing the work by Madame Caland.

Dr. Gonda was good enough to complete the text portion of this work when suddenly all touch with him was lost and the Index remained unfinished. In 1934 arrangements were made with Dr. Raghu Vira of the International Academy of Indian Culture, Lahore, to prepare it. But unfortunately all further progress in this work like many others remained at a stand still till 1939. The Special Enquiry Committee took up the question of completing all work that were lying in the press and made definite arrangements with Dr. Raghu Vira to prepare the index on usual remuneration.

Of the other works published in our *Bibliotheca Indica* Series by Dr. W. Caland, the following may be mentioned:—

- (1) Baudhāyana-Śrauta-Sūtra (text) in 3 vols., published between 1904–1923.
- (2) Vaikhānasa-Smārta-Sūtra (text) in 1 vol., published in 1927.
- (3) Vaikhānasa-Smārta-Sūtra, Eng. trans., published in 1929.

- (4) *Pañcaviṃśa Brāhmaṇa* (text), 1 volume, published in 1931.

The Council of the Society wishes to record its great indebtedness to Dr. W. Caland for his great work in our *Bibliotheca Indica* works and to Madame Caland and Dr. Gonda for their labours.

1, PARK STREET,
December 22, 1941.

B. S. GUHA,
General Secretary,
Royal Asiatic Society of Bengal.

CONTENTS.

PREFACE.

	<i>Page</i>
A. Manuscripts of the Sūtra	ix
B. Manuscripts of the Commentary	xii
C. The text as handed down in the Mss. and the value of the Vyākhyā	xii
D. Remarks on the Śrautasūtra in general	xiv
E. Grammatical, stylistic and general peculiarities of the Śrautasūtra	xvii
F. Interrelation of the Smārta- and the Śrautasūtra	xxii
G. The position of the Vaikhānasaśrautasūtra amongst the texts of the Black Yajurveda	xxv
H. The relation of the Vaikhānasaśrautasūtra to the (other) Taittirīyasūtras	xxvii
I. On the Vaikhānasaśrautasūtras and their sacred books in general	xxviii
K. Tabular Concordance of the Vaikhānasaśrauta- sūtra with the corresponding Chapters of Āpastamba and Baudhāyana	xxxii
L. Acknowledgments	xxxvi

The Vaikhānasaśrautasūtra.

Agnyādheya, Praśna I. 1-18.	
Punarādheya, Praśna I. 19-20.	
Agnihotra, Praśna II. 1-9.	
Agnibhyaḥ pravāsaḥ, Praśna II. 10, 11.	
Darśapūrṇamāsau, Praśnas III-VII.	
Āgrayaṇa, Praśna VIII. 1-2.	
Cāturmāsya, Praśna VIII. 3-IX. 12.	
Nirūḍhapaśubandha, Praśna X.	
Sautrāmaṇi, Praśna XI. 1-6.	
Paribhāṣā (yajñāyudhāni) XI. 7-11.	
Agniṣṭoma with Pravargya, Praśnas XII-XVI.	
Ukthya, Śoḍaśin, Sandhya, etc., Praśna XVII. 1-6.	
Vājapeya, Praśna XVII. 7-18.	
Agnicayana, Praśnas XVIII, XIX.	
Prāyaścitta at iṣṭis XX; at sacrifices of Soma, XXI.	

PREFACE.

A. Manuscripts of the Sūtra.

1. M (Madras), copy of a Ms. belonging to the Government Library of Madras: No. 1605 of "a triennial catalogue of Mss. 1913-14 and 1915-16 collected for the Government Or. Mss. Library", Vol. II, Part I, Sanskrit C, page 2262. In Telugu script. This Ms. contains not only the Śrautasūtra but also the Gr̥hya-dharma- and pravara-chapters. The text is designated throughout as "*gr̥hyasūtra*", and the praśnas (the gr̥hya: 7 praśnas; the dharma: 3 praśnas; the pravara: one praśna; the śrauta: 21 praśnas) are numbered continuously, so that the first praśna of the Śrautasūtra here figures as the 12th, and the last as the 32nd praśna.

2. L (Lahore), modern copy on paper made in the year 1926, in Devanāgarī, of the Śrautasūtra only, belonging to the Dāyānand Anglo-Vedic College at Lahore. The praśnas are numbered: 1, etc. up to 21; last words: *iti śrivaikhānasaśrautasūtre somaprāyaścittividhir nāmaikaviṃśaḥ praśnaḥ | sampūrṇam idaṁ vaikhānasaśrautasūtram.*

3. A (Ākulamannāḍu), palm-leaf Ms. in Telugu script, complete, containing 146 leaves, long 44 c.m., high 3½ c.m., eight lines on a page. The praśnas are numbered from 1 to 21.

4. B, a Ms. belonging to the Adyar Library at Madras, registered x. 8.17; modern copy in Grantha (made in the year 1917), complete on 783 pages; high 21 c.m., broad 17 c.m.; 15 lines on a page. The praśnas are numbered 1-21.

5. T (Telugu), paper Ms. from Ākulamannāḍu, belonging (as does No. 3) to Paṇḍit Pārthasārathi Iyengar, bound in book-form (octavo); complete: 470 pages, 17 lines a page. Numbered in continuation of the Gr̥hya-dharma-pravarasūtra. So the colophon of the first praśna in the Śrautasūtra runs: *iti śrivaikhānasagr̥hyasūtre dvādaśapraśnaḥ* and so mutatis mutandis up to *ekaviṃśapraśnaḥ*. The colophon of the 23rd praśna is: *iti śrīmad aukheyasūkhāyām vikhanasā prokte*

śrivaikhānasasūtre mūlagrhye trayaviṃśat praśnaḥ. In the second half of this Ms. the upadhmāniya is used before voiceless guttural and labial. The Ms. is neatly written by two different hands; after praśna 15, four pages are left blank, but in the text nothing is missing.

6. V, complete Ms. in Telugu script, 186 palm-leaves, 39 c.m. long, 3 c.m. broad, 6 à 7 lines on a page. Neatly written by one and the same hand with the exception of a few pages. The type of Telugu here used is rather difficult to read, it has a peculiar form of some akṣaras. The praśnas are reckoned as 1-21. This Ms. is peculiar by its verses outside the text proper, which contain some data of importance to ascertain the contents of the sūtra, the age of the Ms. and the locality where it has been written. The Ms. seems not to be very old. It belongs (as do the Nos. 3 and 5) to Paṇḍit Pārthasārathi Iyengar and bears on the cover the number 84.—The Ms. begins:

śrīlakṣmīvallabhādyantām vikhanām unimadhyamām |
asmadācāryaparyantām vande guruparamparām ||

After the first praśna follows:

iti śrivaikhānase vikhanasā ṛṣiṇā prokte mūlagrhye śranta-
sūtre ekaviṃśatipraśnātmake ādhānādisomaprāyaścittānte pratha-
maḥ viṃśatikhaṇḍātmakāḥ.

Thereupon follow the verses:

śrīmaṅgalaśailanāthakṛpayā śrīkṛṣṇamāryādhvurī |
śrīvaikhānasasūtram abhyudaharaj jīrṇaṁ trayivṛttamaḥ |
tatsūtrādhiḥkṛtaprayogagamanim kṛptim karoty ujḡvalām |
dr̥ṣṭvā tām sudhiyo 'bhīnanandatataṁ trairīdyarṇadha-
ciram ||

namu cer ugrarūpāya bhaktābhīṣṭapradāya ca |
maṅgalādrinivāsāya śrīṇṣimhāya te namaḥ ||
yo 'rdham guḍodakam pītvā bhaktāyārdham prayacchati |
maṅgalādrau sthito nityam śrīṇṣimhāya te namaḥ ||

The colophon after the end of the 7th praśna runs:

iti śrīmadaukheyaviracitakalpasūtre darsapūrṇamāsa prayoga-
vidhiḥ, and of the last praśna :

*iti śrīmadaukheyaśākhāyām vikhanasā rṣiṇā prokte mūlagrhye
ekavimśatipraśnātmake ekavimśanmahāyajñaprabodhakalpasūtre
ekonāṣṭyadhikatriśatakhaṇḍātmake pañcāśadadhikapañca-
śatottaracatussahasragranthātmake prāyaścittavidhiniyoga ekavim-
śatipraśnaḥ ||*

The closing verses contain some indication of the time when, and the locality where this Ms. was copied :

*samvatsare citrabhānau jyeṣṭhe māsi site śubhe |
punarvasv induvāre ca śāharājapure śubhe ||
munmunyayyādhvarīndrasya vedavedārthavedināḥ |
sannidhau garudāryasya dṛṣṭvā pustakam āśritam |
aukheya rṣiṇā proktaṁ śrautasūtram vilikhyate ||*¹

7. H (Haug), the devanāgarī Ms. of Munich, a copy made for M. Haug, see Catal. cod. Mss. bibl. regiae monacensis, No. 119, page 56. From a note of Bühler in Sacred Books of the East, Vol. XXV, page XXIX, we gather that this Ms. is a copy from an original at Baroḍa, cp. also the Madras Triennial Catalogue 1913-16, Vol. II, part 1, page XVIII. From the clerical errors it is apparent that the original must have been a grantha Ms. At the end a part is missing and here and there parts are left out. The praśna-numbers are I, etc.

8. R, a rotographic reproduction of 172 palm-leaves, belonging to the University Library of Lahore; 6 lines a page, old and damaged; grantha characters. The last two praśnas are missing. The reproduction is rather bad, many pages are wholly illisible.

9. G, grantha manuscript, belonging to Paṇḍit Pārthasārathi Iyengar, on 34 palm-leaves, long 45 c.m., broad 4 c.m., 7 à 8 lines on a page. It is old and much damaged and broken off, especially the first leaf. This Ms., which is bound up together with A, contains only a big fragment, from the beginning up to the middle of VI. 11.

¹ At my request Mr. S. C. Nandimath, a scolar of Telugu origin, now in London, tried to ascertain the date and place of this Ms. His conclusion is that the most probable identification of the date is: 19th May, 1702 A.D. As to the place where the Ms. was written, probably the name Śāharāja points to Sahāji III, ruler of Tanjore 1671-1711; a town or village Śāharajapura seems to be unknown.

B. Manuscripts of the Commentary.

1. A copy of the Vyākhyā by Srinivāsadiṣita, belonging to the Madras Gov. Library, registered as No. 1606 in a Triennial Catal. of Mss. (1913-14, 1915-16) for the Government Or. Mss. Library, Madras, Vol. II, Part I, Sanskrit C, page 2263. It treats of praśna I up to X.

2. A copy of the same work, in the possession of Paṇḍit Pārthasārathi Iyengar at Ākulamannāḍu, containing the Vyākhyā of praśnas I-XIV and four khaṇḍas of praśna XV.

3. A copy of the Vyākhyā made for me by the already mentioned Paṇḍit, from praśna XV. 4 (middle) unto the end of praśna XVI. In this copy the praśnas are numbered independently from the smārtasūtra, as I-XII, but after these the continuous numbering is taken up, so that the next praśna is designated as XXIV. A further peculiarity is that in this Ms. the chapters are not called *khaṇḍa* but *sakala*.

The Vyākhyā (or Vyākhyāna as it is called also) opens with some verses, of which I cite only the following one :

*yena vedārtham¹ vijñāya¹
lokānugraha-kāmyayā |
praṇītaṁ sūtram aukheyam |
tasmai vikhanase namaḥ ||*

The date of at least the copy of Ākulamannāḍu is contained in the following verse (at the end of the Vyākhyā on the first praśna) :

*samvatsare citrabhānau śucau māse caturdaśe |
mantriharasya sāyāhne nāmnā tirumalāyeti ||*

There is an indication of the region, where this Vyākhyā was composed, in the example given for the passage (śrs. XII. 11): *vicakṣaṇāntaṁ rājanyasya*, which example runs : *ho rājendra colavicaṣṇa*. This points to Coromandel.

C. The text as handed down in the Mss. and the value of the Vyākhyā.

The nine manuscripts on which our text of the Vaikhānasa-śrāutasūtra is based, can be divided in a rough manner into two

¹ *vedārthavijñāya, vedārthavijñeya, vedārthavijñeyo* the Mss.

groups: AHRBG on the one side and MLTV on the other side; in some cases M agrees with the other group.

We note that some omissions have been made, which are common to each group or at least to the plurality of Mss. which constitute such a group. See for instance II. 6, where four words have been overlooked by LTV; in XVIII. 16 more than one sentence is omitted in MAB. In each of these two groups many passages can be noted which disagree more or less, whilst these disagreements cannot be said to rest on faulty tradition or corruptedness of the manuscripts. Sometimes one group has a word which is missing in the other one: *prayāsyān* (XII. 14) only in MLTV; *uttānam* (XII. 9) only in BAH. Striking differences are the following:

<i>dakṣiṇam</i>	AHRGB	..	<i>pradakṣiṇam</i>	MLTV (IV. 10).
<i>yathoktam</i>	„	..	<i>yathāyogam</i>	„ (IV. 9).
<i>abhimāntrayate</i>	„	..	<i>anumantrayate</i>	„ (V. 1).
<i>prayūjāt</i>	„	..	<i>anūyūjāt</i>	„ (V. 4).
<i>vihavyena</i>	„	..	<i>vihavyaiḥ</i>	„ (V. 9).
the sequence in ABH		..	differs from	„ (VII. 11).
<i>nirdiśyādi</i>	„	..	<i>vyādiśati</i>	„ (VII. 2).
<i>paścīmato</i>	„	..	<i>praticyām</i>	„ (VIII. 7).
<i>piṅgākṣim</i>	„	..	<i>piṅgalākṣim</i>	„ (XII. 16).
<i>saṃprakṛiṣṭya</i>	HBR	..	<i>saṃprakṣudya</i>	MLTAV (XIII. 3).
<i>taṭpari</i>	AHRB	..	<i>tān pari</i>	MLTV (XIV. 14).
<i>upare</i>	„	..	<i>upari</i>	„ (XV. 14).

The reading in V. 6 and IX. 2 of MLTV differs widely from that of ABH(R).

Two very striking examples of disagreement are: *aṅgulyā-nvavadiśati* AB: *aṅgulyā nirdiśati* MLTV (VII. 6), *paścādūpacāro vāgniḥ* AHB: *paścād vopacāro 'gniḥ* (XVIII. 17). These two discrepancies are so striking because in these two cases the group AB(H) is in accord with Hiranyakeśin, the group MLTV with Āpastamba.

Now, as the Ms. A shows many traces which point to a Grantha-original, we may perhaps surmise, that of old there existed two recensions: a Grantha-recension (represented by ABRHG) and a Telugu-recension (represented by MLTV), which were slightly different.

About the single Mss. may be remarked that G is rather independent, as it contains readings which are found only here, e.g., *udācinapraṇāṇam* and *sītāmūtrām* both in V. 1; it is the only Ms. that preserves the correct reading *ata ūrdhvam* in IV. 8. Although the Ms. H (a copy of the Baroḍa Ms.) is very corrupt, it contains valuable readings. Probably the Ms. R is a copy of the same Baroḍa Ms., as it agrees nearly with H.

On the base of these Mss. and with the help of the Vyākhyā the text of the Śrautasūtra can be fairly well established, although the tradition in the Mss. is in many passages very corrupt. But here the comparison with the sūtras of Baudhāyana, Āpastamba and Hiranyakeśin is of great help. Nevertheless, there remains many a passage where the editor had to emend the reading of the Mss. or to leave it ununderstood; in this latter case a sign of interrogation is added before the variants. As has already been mentioned, the Vyākhyā of Śrīnivāsadiṣita was also of help, but as this Vyākhyā is properly a *prayogavṛtti* and thus gives rather a periphrase of the text than an explanation of the words, leaving out many passages, which do not bear directly on the rites, the help to be got from the Vyākhyā is not so great as we might have hoped. Especially difficult are of the first praśna the last half of the first and the first half of the second khaṇḍa, and of the XIth praśna the description of the sacrificial utensils, of which the Vyākhyā does not treat.

D. Remarks on the Śrautasūtra in general.

Some years ago (in 1920) I made in my paper "Brāhmaṇa-en Sūtra-aanwinsten" (Versl. en Meded. der K.A.v.W. te Amsterdam, 5e Reeks, dl. IV, page 472) the following remark: "Whether besides the Śrautasūtra a similar Mantrasaṃhitā has existed (as the Mantrasaṃhitā for gṛhya-rites), is uncertain; to me it seems very probable, as here (in the Śrautasūtra) also many a mantra is indicated by its beginning words, which does not occur in any Saṃhitā, Brāhmaṇa or Sūtra." By a mere fortune we are now enabled to answer the question

put in 1920: the guess made by me has now come true: there exists a separate Mantrasaṃhitā also for the Śrautasūtra! In the middle of the bulky Ms., described under A. 3 and 9, lent to me so kindly by the Telugu paṇḍit, I found 39 palm-leaves in Telugu script, which begin as follows:

darbheṣv āsīno darbhān dhārayamāṇaḥ patnyā saha prāṇān āyamyā | agnīn ādhāsyē sarvakratvartham yair asmy adhikṛto yāms ca śakṣyāmi prayoktum | adhvaryum tvā vṛṇīmahe | bhaviṣyāmi | vaiśvānarasya rūpaṃ sampad astu (ity) antam | tat savitur vareṇyam | bhargo devasya dhīmahi | dhiyo yo nah pracodayāt | bhūḥ | suvaḥ | vidur (r. vedir) asi | bhuvah | janah | mahah | iṣe tvorje tvā | etc., etc.

Here, then, we have found a great part of the text whose existence was presupposed: the Mantrasaṃhitā for śrauta purpose; here we find together all the mantras to be used according to the prescripts of our Śrautasūtra in the order in which they are mentioned in this sūtra. But the Saṃhitā gives more than these mantras: it contains also those which implicitly are to be understood, as for example the saṃkalpa (the first mantra together with its accompanying act). Often the Saṃhitā works out what is only indicated in the sūtra, giving all the mantras. Now, we remark, that this Saṃhitā presupposes the Grhyamantrasaṃhitā, it gives only the pratikas of those mantras which had already been given in full in the other Saṃhitā. One of the proofs is the mantra which begins: *vaiśvānarasya rūpaṃ* and which ends: *sampad astu*. This is the vaiśvānara-sūkta mentioned in śrs. I. 1; in note 15 on the translation of Smārtasūtra I. 21, I cited only the beginning words, the closing words are: *sarvam asmākaṃ sampad astu*. A similar abbreviation is found elsewhere in the Śrautamantrasaṃhitā: *prajā sthātīm abhimantrayāmi | prajānann ity antam*, cp. note 13 on the translation of Smārtasūtra III. 5.

This fragment of the Śrautamantrasaṃhitā (in the Ms. there is no indication of its name or title) contains the first four praśnas; the first praśna consists of 13 anuvākas, the second of 12, the third of 21, the fourth of 15. It contains

the mantras mentioned in praśna I—VI (incl.) of the Śrauta-sūtra.

This point being settled satisfactorily, another difficulty. a new uncertainty arises. If the Vaikhānasas possessed a separate Saṃhitā, which contained all the mantras for sacrificial practice, had they, as, e.g., the Vājasaneyins have, a separate book containing the brāhmaṇas? It is a fact that portions of the brāhmaṇa as they are now found in the Taittirīya-saṃhitā, brāhmaṇa, and āraṇyaka, were known to them; very often in the Śrautasūtra a passage found in those texts is cited ending on *ity uktam* or *iti vijñāyate*, once *iti śrutih*, and oftentimes on *iti brāhmaṇoktam* or *brāhmaṇoktāni*. Nearly all these passages can be traced in the brāhmaṇa-parts of the books of the Taittirīyas, but there are a few that only partly agree with them and others that have not at all been traced in them, see II. 6, VIII. 1 (beg.), IX. 12, XVIII. 1 (beg.), XX. 3, XX. 15. This question, whether the Vaikhānasas possess also a separate brāhmaṇa-book can, for the moment, not be answered definitely. Perhaps, though, it might be answered affirmatively, on the ground of a passage in the Ānandasamhitā (I. 78) :

vaikhānasam taittirīyaṃ tathā vājasaneyakam |
yajurvedas tridhā proktaḥ śuddham vaikhānasam smṛtam |
aśuddham taittirīyaṃ ca śuddham vājasaneyakam ||

Here *śuddha* must mean “kept clear” “separated”, so that the yajus-portions and the brāhmaṇas are kept asunder. Just as the Śrautamantrasaṃhitā after all has been proved to exist perhaps further research will throw light also on this uncertainty. Still the following remarks must be made. It seems that the contents of the Vaikhānasa-yajurveda are the same as of that of the Taittirīyas. In the Ānandasamhitā (II. 55 sqq.) we read :

tām tu vaikhānasīm sākḥām yajurvedataror viduḥ ||
asyās tu mūlasākḥayāḥ kāṇḍānukramaṇam tv idam |
athādhvavyavatadyāgayājamānāgnihoṭrikāḥ ||
hauṣtram vidhāyakaś caisām pīṭrmedhas ca tadvidhiḥ |
prājāpatyākhyakāṇḍe tu yajñakāṇḍān imān viduḥ ||

somo grahā dakṣiṇās ca śukriyā vājapeyakāḥ |
 savaś ca vidhayaś caiṣām somakāṇḍe vidur budhāḥ ||
 agnyādhānam cāgnihotraṁ tadvidhiḥ somahomakāḥ |
 puronuvākyaṣṭajye ca aśvācchidreṣṭimedhakāḥ ||
 sautrāmaṇīs ca sattrāṇi sasattrāyaṇatadvidhi |
 vaiśvadevākhyaḥkāṇḍe 'sminn uśanti munisattamāḥ ||
 āmnāyasya vidhir brāhmaṇaṁ pañcakhaṇḍātmikam tu sū |

As long as we do not know this passage better (for it must be incomplete and contains some errors), we cannot say with certainty which parts constituted these five kāṇḍas. The passage may be compared with the description of Baudhāyana (see my paper, "Ueber des rituelle sūtra des Baudhāyana", page 32) and with the kāṇḍānukramaṇa of the Ātreyaś (Ind. Studien, Vol. II).

In the same book, śloka 7, we read the following statement:

vaikhānasaṁ yajurvedaṁ pañcakāṇḍam udāhṛtam |
 sapta-kāṇḍam yajurvedas tat kṛṣṇam taittirīyakam ||

This statement, however, that the Vaikhānasa-śākhā consisted of five kāṇḍas as against seven of the Taittirīyas, differs from another one, mentioned in note 6 on the Translation of Smārtasūtra II. 10.—This is all confused and uncertain, but I thought it worth while to lay these facts before the reader.

E. Grammatical, stylistic, and general peculiarities of the Śrautasūtra.

Before treating of the interrelation of the Smārta- and the Śrautasūtra it will be useful to collect some grammatical and stylistic features of the Śrautasūtra.

1. Sandhi. Besides *strṇams triḥ* (IX. 5), *hoṣyaṁ tena* (VI. 2), *pracchādayaṁ triḥ* (IV. 7) we find *srjan tasmin* (IV. 6), *abhicchādayaṁ triḥ* (V. 6); besides *itarāṁs trīn* (III. 4) we find *tasmin tvāṣṭram* (XX. 39).—Pragṛhya is neglected: *dogdhre* 'pah for *dogdhre apah* (XIII. 5).

2. Irregular and faulty gender and number of nouns.—*prṣadājya*, masc. (XX. 36); *mrd*, plural (XIII.

1, 3); *etam rgdvayam*, masc. (XXI. 2); *chadiḥ* is used correctly as a neuter, but nevertheless the Sūtrakāra says: *madhyamam chadiḥ prāñcam udañcam vā nidhāya* (XIV. 6); *rukma* as a neuter (XI. 3, XVIII. 11, cp. Hir. VIII. 25); *cāturmāsyā* as a masc. (and cp. note 28 on the Translation of Smārtasūtra I. 1), in praśna VIII it is used as a neuter; *asthīn* (XXI. 9), but somewhat further on *asthīni*. Often we find the masc. to which must be understood *mantra* (e.g., *trīn*, *dvau* III. 2, V. 4). This never occurs in the older Sūtras.

3. Ver b. Just as in the Smārtasūtra (see Translation, page 236) *ādadyāt* (XIII. 4, end) and *ādadāti* (XI. 10) are used instead of the regular *ādadīta* and *ādatte*; *śiṣyet* instead of *śiṣyeta* occurs XXI. 4.

4. Adverbs. *caturdiśam* is used (X. 4) quasi adverbially a. in the Smārtasūtra (see note 8 on the Translation of I. 9). For *ekaikam* in *ekaikaṃ dhavitrāṇy ādatte* (XIII. 9) we would expect *ekaikaśaḥ*.

5. Compounds. Besides the older *vaiśyarājanyau* of XV. 31, which is taken from Hir., we find *rājanyavaiśyau* (XI. 5, end; XIII. 12) and *kṣatriyavaiśyau* (XII. 10, as Āp.). A very strange compound is *purodaye* (XVIII. 12), if it is not a fault for *purodayāt*. Striking is the compound *sapāṇi* in the expression *sapāṇyā raśanayā* X. 9, which must mean; "with the raśanā in his hand". Instead of a compound *prādeśamātra* we find simply *prādeśa* in XVIII. 18.

6. Use of cases. On the whole, the Sūtrakāra avoids using the dative-genitive on *ai* (from stems on *ā-* and *ī-*), see for instance *agnihotryāḥ* (II. 7), *dvāryāyāḥ* (XIII. 8), where Āp. (XV. 6. 4) has *dvāryāyai*. Only twice we meet with the form on *-ai*, and here the influence of Āp. is apparent: *dakṣiṇāyai śroneḥ* (XVIII. 16), *dakṣiṇata uttaravedyai* (X. 5). Noteworthy are the genitives in the following passage: *mahartvigbhyo dakṣiṇā manovakprāñcacakṣuṣām anudīśati* and further on: *śrotrātmanāgalomnām* (XVI. 7). By comparing Āp. XII. 6. 4-6 and Hir. X. 15 we may guess that a dative as *niṣkrāyāya* must be supplied, but the syntactical use of the genitive remains unexplained. The genitive *asya pradāsyān*

(XVIII. 9) is used as against the older dative (as Baudh. uses it here).—Cases dependent on verbs; *krudhyati* with accusative occurs XII. 11; *śrīṇāti* with acc. and loc.: *kvalasaktūn āśvine śrīṇāti* (XI. 4); *yajate* with acc. instead of instr.: *tāni* (sc. *cāturmāsyaṇi*) *yakṣyamāṇaḥ vasante vaiśvadevena yajate* (VIII. 3); *upaviśati* with acc.: *caṣālam upaviśet* (XX. 36) as against Baudh.: *caṣāla upa°*.

7. Syntax of sentence. Asyndetic construction, which seems to occur only in later Sanskrit (Speyer, Sanskrit Syntax §487) occurs often: *somena yakṣyamāṇa ādadhīta nartum...sūrket* (I. 1): “should he establish his fires with the intention to perform a sacrifice of soma, he should not mind the season”; similarly XII. 11; XV. 15 (*rathantarasāmā syāt*), XX. 14, XX. 21, 23, 24, 25, 34; XXI. 15.

8. The particles *ca* and *vā* are very often inserted in the wrong place: *pārjanyaṃ caruṃ ca* (VIII. 3); *pāśukīm uttaravediṃ ca* (VIII. 9); *yajamāṇaḥ patnyañjalau ca patnī dūhituḥ...añjalau samasyati* (IX. 11), correct would be: *patnī ca* instead of *ca patnī*; *vāruṇaṃ daśakapālaṃ ca* (XI. 4); *dvitīyaṃ kharaṃ ca* (XI. 2); *śuklām ūrṇāstukām ca* (XII. 19); *paścād dhavirbhyaś ca* (XX. 30).—*anyayā vaiṣṇavyā vā* (XIV. 7); *ghṛte caruṃ vā* (XII. 5); *prathamān mahartviḥo caturo vā* (XII. 1); *vṛṣṇo aśvasya vā* (XVIII. 1); *ṣaḍbhir harati vā* (XIX. 6); *ajasya pade vā* (I. 13); *uttaraṃ samasyed vā* (I. 16); *svenāṅgena vā* (I. 19, beg.); *anyām āhṛtya vā* (III. 9); *prāg udayād vā* (II. 1); *purastāt sviṣṭakṛto vā* (VIII. 2); *caitryāṃ paurnaṃ māsyaṃ vā* (VIII. 3); *pūṇye nakṣatre vā* (X. 1; XVIII. 1); *pūṇye 'hani vā* (XIII. 1).

9. Place of other enclitics. In the correct language of the older Sūtras the enclitics follow immediately after the first (accented) word of the sentence. This rule is in our text very often violated.

(a) Enclitic pronouns at the beginning of the sentence: *enam* in: *enam yajamāṇaḥ praty apornute* (XII. 19); *enam carmaṇi nidadhāti* (XV. 18); *enam...bahirañjanaṃ sādayati* (XIII. 13); *enam...pūrayati* (XIII. 16); *eṣām* in: *eṣām duivatāny abhigṛhārayati* (XV. 25); *asya* in: *yady aparudhyetāsyā-*

gnir anugacchet (I. 18); *asmai in: asmai dandam dadyāt* (X. 11, beg.); *asmai vratam pradāsyān* (XVIII. 9, beg.), as against Baudh. *athāsmāi*, etc.

(b) Enclitic pronouns not in their right place: *yadi pūrvo bhrātrvyo mātīkrāntaḥ* (XVIII. 17), cp. Āp. XVI. 23. 7: *yadi manyeta yajamānaḥ pūrvo mātīkrānto bhrātrvya iti; yaṃ vā prasyandinyām bhūmyām asya rāṣṭram jānukam syād iti* (XVIII. 7). By inserting *bhūmyām*, which does not belong to the original quotation (see Āp. XVI. 9. 8), the Sūtrakāra violates the law of the enclitics; *dasarātram ajasrā asyāgnayah* (I. 16); *tad etad antarāle 'syāgnihotraṃ bhavati* (II. 9); *triṃśanmānaṃ hiranyam asya dakṣiṇā* (I. 16); *pūrvasaṃjātam aparādhām asya tad ahar nivedayeyuḥ* (II. 10); *dīkṣitavimitād anyatrainam sūryo 'bhimrocet* (XII. 11); *prṣṭham anyo 'syābhyanakti* (XII. 7), cp. Baudh. VI. 2: 158. 2: *anyo 'sya prṣṭham abhyanakti; indrāya sūtrāmṇe tveti* (XI. 4) as against Hir.: *indrāya tvā sūtrāmṇa iti; yajamāna rtvijaś cainam abhivyāharanti* (XII. 3)—Further, *enam* is used faultily instead of *etam*: *enam mahāvīram* (XIII. 9), *enam agnim* (XIX. 6).

10. Pleonasm occurs in *avaśiṣṭam..anyatarat* (X. 14); *yāvān puruṣa ūrdhvaśāḥ tāvatā veṇunā puruṣamātrenāgnim vimimite* (XVIII. 14, cp. Āp. XVI. 17. 8).

11. Omission of a word must be accepted in *āvasathe pariśado hiranyam nidhāya* (I. 14, end), where apparently *madhye* must be supplied; *apām in apām adhiṣṭhathi* (XXI. 24) we must take as dependant on an omitted *antam*. A verb seems to be missing in X. 6: *āhavanīyam..anvādhāyedhmābarhiṣi*, probably understand *āharati*.

12. Irregular constructions are not rare: the nominatives *ardhapātram prokṣanīkumbha iṣṣusālākā..prayunakti* (IX. 3); the nominative *viśūlaikaśūlā* stands (X. 7) in the midst of accusatives. In IV. 1 we have: *śamyām colūkhalaṃ ca musalaṃ ca dṛṣaccopalām ceti*, here the brāhmaṇa (TS. I. 6. 8. 3) gives the explanation of the irregular nominative *dṛṣad*. The singular of the verb in *yadi rathapuruṣādāyo 'ntarāgnī vīyāt* (XX. 19) is simply due to a thoughtless taking over from Āp. (IX. 10. 15), where only *rathaḥ* is given as subject. Illogical

are: *aindrāgnena..nirūdhapasubandhena* (X. 1) for *nirūdha-pasunā* and *yājñikair vrkṣaiḥ* (III. 5), which means *yājñikānām vrkṣāṇām idhmaiḥ*.

13. Traces of an older stratum of language are not rare, but we can be sure that these all rest on simply taking over. Thus *vai* (X. 18, XXI. 1) and *u vai* (XX. 10 med.) are met with, but all these passages are taken from a brāhmaṇa. Only once a case of tmesis is found: *ubhayam samasyet pra ca krāmed upatiṣṭheta* (XVIII. 9), but it is probable that the Sūtrakāra did not comprehend even his source, otherwise he would not have omitted the second *ca*; the source is the Maitr. saṃhitā (cp. Āp. XVI. 11. 9: *pra ca krāmed upa ca tiṣṭheta*).

14. General remarks. That the Vaikhānasas are devout worshippers of Viṣṇu Nārāyaṇa comes to light very often in their sūtra. The performer should fix during certain acts his thoughts on Nārāyaṇa (*nārāyaṇam dhyāyan* I. 4, I. 14, III. 1); being absorbed in Nārāyaṇa (*nārāyaṇaparāyaṇaḥ*) he should sit silently (XII. 10); see also XVIII. 20, XX. 1, XXI. 18. During the churning of the fire he should think himself as the *mantha*, and the fire as Viṣṇu (I. 10). Whilst stepping on the cart he should think himself to be Viṣṇu (IV. 4), see also II. 5. In the intervals of the sacrifice he should, in order to cover them up, fix his thoughts on Viṣṇu as the Lord of the sacrifice (XVII. 6). In connection with this, attention may be drawn to the *pundra* or (sectarian) mark which is mentioned in our text (II. 6, and cp. note 15 on the translation of Smārtasūtra I. 3): "Brilliantly shaped the Ātman is standing, flaming upward, in the heart, in the middle (as) a crest of fire; in the middle of this crest is the Ātman, according to sacred lore. Therefore, at the end of a sacrifice, the performer (the Yajamāna) should, after having sprinkled himself wholly (with water) and after having taken ashes from the gārhapatya-fire, make on his forehead, on his heart, on his belly, on his arms and on his neck a quadrangular mark in the shape of that flame, as a lamp, upwards pointed. Thereby he gets happiness (during his earthly existence) and finally reaches the unity with the

Ātman." We may remark that this sectarian remark is post-Vedic: our text seems to be one of the oldest where it is mentioned. That the Sūtrakāra was a fervent Vaikhānasa appears from the fact that certain bricks are designated (XIX. 3, end), by him only, as *vaikhānasīḥ*. This is not found in any other source.

15. List of unknown and rare words in the Śrautasūtra.

<i>adhomekhalā</i> I. 2.	<i>nāha</i> XI. 7, 8; XI. 11; XII. 8;
<i>anatinīca</i> IV. 10.	<i>muṣṭināha</i> ; <i>sunāha</i> XIV.
<i>anirūpta</i> X. 8.	10; <i>yukta</i> (<i>yukti</i>) <i>nāha</i> I. 1;
<i>anucca</i> IV. 10.	XI. 9.
<i>abhibhūya</i> XII. 20.	<i>naiṣpurīya</i> XII. 12.
<i>avakāvīla</i> XII. 6.	<i>padamdinām</i> (?) XIII. 7.
<i>ākhumūṣā</i> IX. 10.	<i>pratisāmidheni</i> VI. 1.
<i>āchidraka</i> XVII. 2.	<i>praticya</i> XII. 12.
<i>upasaṃkucya</i> (gerund) VI. 2.	<i>prastarikṛtya</i> IX. 5.
<i>ūrdhwamekhalā</i> I. 2.	<i>bahupakṣyananvāsa</i> I. 1.
<i>kuḍuwa</i> (°pa ?) I. 7.	<i>mekhalā</i> (= <i>vedi</i> of Sm. s.) I.
<i>kulyā</i> XI. 7.	2, 3.
<i>kuśatīkṣṇa</i> XI. 7.	<i>yathārtha</i> (adj.) XIII. 3.
<i>ghana</i> XI. 7, 8.	<i>yāvattūlam</i> XI. 9.
<i>devatātrayaavat</i> XI. 3.	<i>vidārya</i> XII. 5.
<i>devārha</i> III. 5.	<i>śvetamṛttika</i> XII. 4.
<i>dvipuṣa</i> XI. 7.	<i>sunīrdīśati</i> XVIII. 1.
<i>nāyaka</i> (?) XVIII. 1.	<i>seṣtyādhāna</i> I. 16.
	<i>srtvari</i> (adj. fem.) XI. 3.

F. Interrelation of the Smārta- and the Śrautasūtra.

Now that the Śrautasūtra lays before us, we are better qualified to reconsider the question of priority: whether the Smārtasūtra or the Śrautasūtra comes first in the sacred books of the Vaikhānasas, cp. §3 in the Introduction to the Translation of the Smārtasūtra and the remarks of Prof. B. Keith, who does not agree with my view, in Bulletin of the School of Oriental Studies, Vol. V, pages 923 ff.

1. Arguments in favour of the priority of the Smārtasūtra :

(a) The words of the Smārtasūtra (III. 6) : *udakyāśucyādi-saṃsarge ca vidhānam yajñaprāyaścitte vakṣyāmaḥ* refer to Śrautasūtra XX. 4.

(b) The *pinḍapitṛyajña* is described in full in the *Smārtasūtra* (IV. 5-6) and only mentioned in the *Śrs.* (III. 6).

(c) The *Śrautasūtra* presupposes the existence of the *Smārta*, as in XX. 22 it is said: *api vākṛtidahanam kuryus, tad vyākhyātam*. The cremation of the effigy is described in *Smārtasūtra* V. 12.

2. Arguments which to the letter of the text seem to plead in favour of the priority of the *Śrautasūtra*:

(a) The *Smārtasūtra* says (I. 8): *pātrasruvādayo yajñ, proktāḥ*, which refers to *Śrautasūtra* IX. 7-11. Here the *Bhāṣya* quotes Pāṇini (III. 3. 132): *āsamsāyām bhūtavac ca | iti niṣṭhāprayogaḥ*, which seems to indicate that according to the *Bhāṣyakāra* the participle on *-ta* refers to the future.

(b) In the *Dharmasūtra* II. 3 (= *Smārta* IX. 3): *yathoktam agnikunḍāni kuryāt*, which according to the *Bhāṣya* refers to *Śrautasūtra* I. 2 ff. The *Bhāṣya* explains: *vakṣyamāṇaśrautokta-prakāreṇāgnisālām tatrāgnikunḍāni gārhapatyādāni kuryāt*.

The arguments in favour of the priority of the *Smārtasūtra* strongly prevail, so the two arguments which seem to plead against it, must not be taken too literally. The author of the *Smārtasūtra* probably had, when he mentioned the passages quoted under No. 2, in his mind the passages of the *Śrautasūtra*, although they were contained in a later part of the work, just as in the description of the *avabhṛtha* at the end of the *Varuṇapraghāsa* (VIII. 14) the author of the *Śrautasūtra* refers to the *avabhṛtha* of the later described sacrifice of soma; likewise in the same sacrifice he refers (VIII. 8, beg.) to the description of the animal sacrifice, which follows later, in *praśna* X.

These internal arguments in favour of the priority of the *Smārtasūtra*, now, are corroborated by some other facts. In the first place there is the tradition of the *Mss.* In the *Mss.* MT the numbers of the *praśnas* of the *Śrautasūtra* are, not 1-21, but 12-32, considering thus the *Smārta* (together with the *pravara**praśna*) and the *Śrauta* as one continuous text. Moreover, the *Mss.* T and V design the text as *mūlagṛhya*, which can only mean: "based on, or following after the

Grhyasūtra". Now, with this fact agrees the tradition of the Vaikhāṇasas themselves. In their Ānandasamhitā (XVII. 38) we read (cp. my paper "On the sacred books of the Vaikhāṇasas", page 4): *vaikhāṇasena muninā dvātriṃśatpraśnasamkhyayā | niṣekādīśmaśānāntaṃ mānuṣaṃ karma sūcitam*. So the rites which relate to man from his birth to his death (including the śrauta-rites!) are contained in 32 praśnas, and that in these praśnas the Smārtasūtra precedes, is distinctly stated by another text (the commentary on Sūtratātparyacintāmaṇi, page 20): *vaikhāṇasasya vikhanasā prañītasya sūtrasya dvātriṃśatpraśnātmakasya kṛtsnasya sūtraratnasya tac ca sūtraṃ smārtadharmasrautaśulbādīnāmabhir bahudhā pratipādyā viśaya-bhedena vibhaktam sad vyavahriyate*.

One more argument may be adduced to confirm my thesis about the sequence. It has been remarked (above, page xv) that the Mantrasamhitā which belongs to the Śrautasūtra, presupposes the Mantrasamhitā which belongs to the Smārtasūtra. So this lastly mentioned Samhitā was composed earlier than that which belongs to the Śrautasūtra, just as the Smārtasūtra preceded the Śrautasūtra.

Now comes the question whether the two Sūtras were composed by one and the same author. The term *vakṣyāmaḥ* in Smārtasūtra III. 6 is no definite proof, because "we" might equally well mean: "we, Vaikhāṇasas", so that for instance a pupil of the author of the Smārtasūtra could be meant. It is a fact that the two Sūtras are in harmony with each other as to the disposition of the material: the Śrautasūtra follows in its arrangement the sequence laid down in the Smārtasūtra I. 1, only the agnicayana and the yajñaprāyaścittas are added, the cayana being not a separate *saṃsthā* but combinable with any sacrifice of soma. The style of the Śrautasūtra is very simple and its contents are for the greatest part directly taken from Baudhāyana, Āpastamba, or Hiranyakeśinī. Nevertheless, as may be seen from the grammatical and stylistic features of the Śrautasūtra, the knowledge of his Sanskrit is not that of a good old Sūtrakāra; in this respect the Śrautasūtra often stands on one line with the Smārtasūtra, note the placing of

the enclitics, the use of the genitive on *-āyāḥ* and *-yāḥ* (not *°āyai* and *°yai*) of the nouns on *-ā* and *-ī*, the forms *ādadāti* and *ādadyāt* as compared with the *Smārtasūtra*, see the Translation of the *Smārtasūtra* pages 236, 237. So we may conclude with some degree of certainty that the two *sūtras* were composed by one and the same author.

We may also state that the work is complete¹, although, to make it a true *Śrautasūtra*, much is missing. It is true that once in the *Śrauta* the *aśvamedha* is referred to: *yāśva-medhe prāyaścittis tām kṛtvā* (XX. 35), but it is rather probable that the *Sūtrakāra* has thoughtlessly taken this passage unaltered from *Baudhāyana* (śrs. XXVIII. 6: 354. 11; note also the word *prāyaścitti* whilst everywhere else the *Vaikh.* śrs. uses *prāyaścitta*)². The whole *Sūtra* should, according to the colophon of Ms. V, contain 359 *khaṇḍas*; but I number 378: this difference of 19 I cannot explain.

G. *The position of the Vaikhānasasūtra amongst the texts of the Black Yajurveda.*

Although in the Introduction to the Translation of the *Smārtasūtra* some remarks have been made on this material, it may be useful to reconsider it now. For the sake of completeness some statements that formerly have been made, will be repeated here.

One of the introductory verses of the *Vyākhyā* on the *Śrautasūtra* runs:

yena vedārtham vijñāya³ lokānugraha-kāmyayā |
praṇītam sūtram aukheyam tasmāi vikhanase namaḥ ||

¹ It is a curious difference between the *Smārta*- and the *Śrautasūtra* that the last word of each *praśna* in the *Śrs.* is put double to indicate the end of the *praśna*, whilst this is not found in the *Smārtasūtra*.

² In the commentary on *Hir.* śrs. Part V (1927), page 241 a quotation, apparently from an *aśvamedhapraśna* is given, ending *iti vaikhānasah*. This is suspect.

³ This is the better reading, presented by the *Ākulamannāḍu* copy of the *Vyākhyā*.

Here, then, the Śrautasūtra is designated as "*aukheyasūtra*". Now, there is a śloka (13) in the VIIIth chapter of the Ānanda saṃhitā :

aukheyānām garbhacakraṃ nyāsacakraṃ vanaukasām |
vaikhānasān vinānyeṣām taptacakraṃ prakīrtitam ||

and ib. (śl. 28) :

aukheyānām garbhacakradīkṣā proktā mahātmanām ||

The commentary on the first passage declares the Aukheyas, to be identical with the Vaikhānasas, and this must be right, as precisely for the Vaikhānasas this ceremony of *garbhacakra*, and not the imprinting of the disc on the two arms by means of a heated metal (the *taptacakra*), is required.—To these passages where the Aukheyas are mentioned come the colophons of the two Mss. T and V : *iti śrīmadaukheyaśākhāyām vikhanasā prokte śrīvaikhānasasūtre* (such and such) *praśnaḥ*, and : *śrīmadaukheyaśākhāyām vikhanasā ṛṣiṇā prokte*, etc. The colophon of a Ms. described in the Triennial Catalogue of Madras, vol. IV, No. 3469 presents the variant : *śrīmadaukheyarṣiprokte*, etc., with which cp. the colophon at the end of the 7th praśna in the MS. V : *śrīmadaukheyaviracitakalpasūtre*, etc. According to these colophons the Śrautasūtra is either directly composed by Aukheya, or it belongs to the Aukheyaśākhā and is proclaimed by Vikhanas. Now, when we look through the Caranavyūha in its various recensions, through Rāmakṛṣṇa's Saṃskāragaṇapati and the Purāṇas (see R. Simon, Beiträge Zur Kenntnis der Vedischen Schulen), the fact strikes us, that nowhere any mention is made of the Vaikhānasas. On the other hand, the Aukheyas are mentioned in these texts. The Caranavyūha (ed. of Benares, Saṃvat 1959, page 28) has :

tatra taittirīyakā nāma dvibhedā bhavanty : aukheyāḥ khāṇḍīkeyās ceti ; tatra khāṇḍīkeyā nāma pañca bhedā bhavanti : kāletā śātyāyanī hairanyakeśi bhāradvājy āpastambīti.

If this first splitting up of the Taittirīyakas into Aukheyas and Khāṇḍīkeyas were right, we might infer that the Aukheyas or Vaikhānasas were not a carana, but a śākhā, possessing a Saṃhitā, Brāhmaṇa, and Sūtras of their own. This would fit in well with the remark made above. But it is known that

the text of the Caranavyūha is unreliable: it presents too many variants, see Simon in his treatise on the Vedic Schools, pages 18 and 19. There is another tradition according to which the Aukheyas (variants Audheyas, Augheyas) are reckoned as the last of the Khāṇḍikeyas, coming after Hiranyakeśin. This agrees more with the tradition as handed down in the Vaijayanṭi, the Bhāṣya of Hiranyakeśisrautasūtra. It is to be hoped that future research will throw light on this important question. As matters stand now, it is impossible to decide. We do not even know whether the name *aukheya* was intended for the whole ritualistic Sūtra of the Vaikhānasas (Smārta- and Śrautasūtra) or for the Śrautasūtra alone. In this context attention may be drawn to the fact, that, whilst in the Smārtasūtra the sage Vikhanas is mentioned a few times, this is not the case with the Śrautasūtra, for the only passage where he is mentioned (at the end of the whole Sūtra) is clearly a later addition: it follows after the repetition of the two words which obviously mark the end of the praśna.

H. The relation of the Vaikhānasaśrautasūtra to the (other) Taittirīyasūtras.

The Śrautasūtra of the Vaikhānasas has relatively little original matter: the author draws largely on the work of his predecessors: Baudhāyana, Āpastamba, Hiranyakeśin. The sequence of the material is somewhat different, as he maintains anxiously the order as given in the first praśna of the Smārtasūtra. In two respects he is individual: in inserting in its due place each act of the "Sacrificer" (to which Baudhāyana, Āpastamba and Hiranyakeśin devote a separate chapter: the *yājmaṇa*), and in inserting the pravargya into the agniṣṭoma, whereas the other Sūtras reserve this matter for a separate chapter. Original work of the author himself is the detailed description of the fire-drill in I. 1, although he here made use of a Kāthaka-text; the precise description of the places (the *kunḍas*) for the sacrificial fires in I. 1-2; the description of the sacrificial utensils in XI. 7-10. Nearly all the rest has been taken from older sources, though many details are new.

In order to thoroughly comprehend our text, strictly speaking the knowledge of the *Mantrasaṃhitā* is a desideratum. But only a small part of it is, as yet, known to us. However, the diligent leader will soon perceive that nearly all the mantras, which are not found in the books of the *Taittirīyas*, can be traced in *Āpastamba* or *Hiranyakeśin*. So the lack of the *Mantrasaṃhitā* is not so very great.

Although, then, after all, the *Vaikhānasaśrautasūtra* does not leave us much that was, up to now, unknown to us, it need not be said that the publication of this late vedic text is superfluous. Of the *Veda* so much has gone lost, that we must be thankful for every contribution to the knowledge of it. And, apart from the question how much we learn from the text itself, its publication has a special interest, as it enables us to fix some doubtful points, although, it is true, it gives us new riddles to solve.

I. On the Vaikhānasaś and their sacred books in general.

What, up to the present time, is known to Western Scholars about the *Vaikhānasaś*, rests on very scanty information. As far as I know, all our knowledge about this *Vaiṣṇava* sect is based on H. H. Wilson's paper: "Religious sects of the Hindus" from the year 1832, reprinted in: "Essays on the Religion of the Hindus," Vol. I, page 16: "The *Vaikhānasaś* appear to have been but little different from the *Vaiṣṇavaś* especially so called; at least *Ānandagiri* has not particularised the difference; they worshipped *Nārāyaṇa* as supreme God and wore his marks". It is therefore with pleasure that I here may publish "a short note on the *Vaikhānasaśsūtra*" sent to me by one of their prominent leaders *Paṇḍit Pārthasārathi Iyaṅgar* of *Ākulamannāḍu*, a note which contains useful information about this sect, which in Europe is nearly unknown. The "note" of the *Paṇḍit* runs as follows:

"This *Vaikhānasaśsūtra* is one of the many *kalpasūtraś* and treats of *smarta*-, *dharma*- and *śrautakarmaś* and does not require to be amplified from any other *sūtra* for any information. It is especially important and noteworthy in that it

treats of no other deity except Śrī Vishnu, while all other sutras treat of many deities. The book known as gr̥hyapariśiṣṭa is an appendix to this text and this is a supplement and must be read along with the text to get the full amount of information on the above subject¹.

The ascetics of the Viśiṣṭa dvaita² philosophy are enjoined by their sutram to wear the tridandam, tuft of hair, and yajñopavitam³, which is not laid down in any other sutram.

Further their sutram ordains that the God should be worshipped in temples in his form of Vighraha⁴.

This sutram is the oldest of all the sutrams. The four-faced Brahma, desirous of learning the viśiṣṭadvaita⁵, came down to this world in the form of a man named Vaikhanasa, and performed penance in the Naimiśaranya. Śrī Vishnu was much pleased with him and made him understand the Vaishnavasutram⁶. The dharmaśāstras written by Manu and other sages are done after this sutram and have their origin in this sutram. The sutram treats of the duties and obligations of the ascetics: the Vanaprasthas, and it is on this account that the third stage of man's life, known as Vana-prasthāśramam came to be named Vaikhanasaśramam.

Vikhanas, the founder of this sutram, is only an incarnation of Brahma, as stated above. Besides this he has composed a book known as devikasutram, which treats of the method of worship of the God in temples, the performance of puja and also the rules governing the construction, up-keep and maintenance of temples. This book was so voluminous and big, that four of his trusted disciples, as Bhṛgu, Marichi, Atri and Kaśyapa summarized the same. But even these so

¹ This pariśiṣṭa has, as yet, not turned up. The Paṇḍit endeavours to find a Ms. of it. It might be very interesting.

² As the Paṇḍit does not indicate long vowels, this may mean *viśiṣṭādvaita*.

³ This must refer to the Vaikhānasas.

⁴ This is not clear.

⁵ I doubt whether the Paṇḍit is right here!

⁶ Cp. my paper: On the sacred books of the Vaikhānasas, page 6 ff.

called summaries amount to over four lakshas of granthams, known as Bhagavacchastram as exposed by Vikhanas. All the mantras required for the karmas have been separately compiled into a separate book known as the Vaikhanasamantra-praśnam, in the order as in the sutrams themselves. This collection should be read along with the sutram to understand the karma and its corresponding mantra.

All who follow the sutram in their daily life are followers and worshippers of Śrī Vishnu alone at all times and in all places, and no other deity, either publicly or privately. As directed in their sutram these Vaikhanasas officiate in temples as archakas. None of the demerits attached to people of other sutrams and who officiate in temples as archakas, are attached to these Vaikhanasas. These Vaikhanasas officiate in famous temples in Tirupati, one of the most prominent of the well-known places of pilgrimage in India.

This sutram accepts the principle of Tattvatraya, *i.e.*, the principle of the jiva, Īśvara and prakṛti, and lays down the principle of archanam of Śrī Mahaviṣṇu Divyamangalavigraha coupled with Bhakti throughout life. This is clear from Lakshmiśiṣṭādvaitabhashyam of Śrīnivasamakhivedanta-deśika, author of Śrīvaikhanasasutratatparyachintamani and other similar works.

Unlike the followers of other sutrams, the Vaikhanasas do not accept the principle of interdining, etc., but unlike these sutrajanas these Vaikhanasas teach each other alike whatever their customs and habits be, which are peculiar to different places.

These Vaikhanasas have not taptachakrankanam¹ unlike the other Vaishnavas who consider this as the essential mark, requisite for one to be called a Vaishnava.

Further, these Vaikhanasas do not worship in their houses the Alvars and Acharyas of the other Śrī Vaishnavites, nor do they recite their prabandhams at home and do not worship in

---

¹ See above, page xxvi

Mathadhipatis as acharyas. They do not worship the Mathadhipatis of either the Advaita or Dvaita schools of philosophy likewise. Thus they form a separate independant minority within the Vaishnava community, as the followers of their Acharya and Bhashyakara Srinivasa Dikshita.

The existence of Vaikhanasas, their mode of life and form of worship is spoken of at odd places in the Śrutis and old scripture as Mahabharatam and later dated kavyas as Kalidasa's Śakuntala, etc.

These Vaikhanasas are in large numbers in the Andhra districts of Kistna, Guntur and Godavari, but in Ganjam, Vizagapatam, Vellore, Cuduppah, Cochin, Bellary, Anantapuram and Kurnool districts they are few in number. In the Tamil districts of Tanjore, Trichinopoly, Chingleput and Chittoor districts they are fairly large in number, but small in the districts of Tinnevely, Ramnad, Salem, Coimbatore, North Arcot and South Arcot. They are sparingly found on the west coast in Cochin, Coorg and Malabar and also in Mysore. In the Nizam's dominions, in places close to Andhradesa are found many Vaikhanasas. In Karuppur village in the Tanjore district there is a fairly large number of these Vaikhanasas. There are practically no Vaikhanasas in Northern India as far as is known.

There is evidence both oral and documentary of these people having officiated and officiating in big temples under the management of well-known persons and well-to-do people. But at present they mostly follow this profession alone. The reason for this is not quite clear. Perhaps it will be owing to their not being able to find time for their business, having once undertaken this profession, or they have thought themselves destined for this job alone. Yet most of the Vaikhanasas at present are only archakas."

So far the Pandit, who finally draws my attention on the Mythic Journal of Bangalore, 1919, where an article is published by T. V. Seshagiri Aiyer of Madras: "a little-known Vaishnava sect". I regret, not to have been able to consult this Journal.

Of the sacred books belonging to the school of the Vaikhānasas now lay before us :

1. The Smārtasūtra with English translation and the Mantrasaṃhitā belonging to the same.

2. The Śrautasūtra (its Mantrasaṃhitā, unpublished, is only partly known).

These are the rites for man. On the books (*āgamas*), describing the rites of the God, which are said to be composed by Marīci, Bhṛgu, Atri and Kaśyapa, see my paper "On the sacred books of the Vaikhānasas, page 4.

Of these are now published.

1. The Ānandasāṃhitā by Marīci, in four parts (1924-25) edited in the collection Vaikhānasagranthamālā of Ākula-mannāḍu.

2. The Vimānārchanakalpa attributed to the same Sage, published in one Volume in the same series (1927).

3. The Prakīrṇādhikāra, one of the *āgamas* attributed to Bhṛgu, edited by M. Rāmakṛṣṇa Kavi at Madras (1929).

4. The Yajñādhikāra, attributed to Bhṛgu, edited by Raṅgāchārya as vol. 21 of the Vaikhānasagranthamālā (1931).

Of the Arcanākāṇḍa ascribed to Kaśyapa (I myself possess the text with commentary, a copy made at Madras) an edition is forthcoming, as I am informed by the often mentioned Paṇḍit. Meanwhile a commentary on this text, the Arcanānavanīta has been printed in the series Vaikhānasagranthamālā (1929). Of the other *āgamas* many seem to be lost, but complete Mss. of some of these exist. It is to be hoped that once also these may be made accessible.

K. Tabular Concordance of the Vaikhānasakrautasūtra with the corresponding Chapters of Āpastamba and Baudhāyana.

In order not only to comprehend the text of the Vaikhānasasrautasūtra, but also to test its originality, it may be useful to place at the side of each chapter of the Vaikhānasa-text the corresponding one of Āpastamba (Hiranyakeśin being for the greater part identical with Āpastamba) or Baudhāyana. The comparison of the scattered parts of the *yājñamāna* has been neglected, because this would bring in too many details.

V.	Ā
I. 1	(V. 3).
I. 2, 3	(V. 4).
I. 4	(V. 4), V. 1.
I. 5	V. 4, 5.
I. 6	V. 5-8.
I. 7	V. 1-3; 8.
I. 8	V. 8, 9.
I. 9	V. 9, 10.
I. 10	V. 10.
I. 11	V. 11.
I. 12, 13	V. 12-16.
I. 14, 15	V. 17-20.
I. 16	V. 25, 21.
I. 17	V. 22-24.
I. 18	V. 25.
I. 19	V. 26, 27.
I. 20	V. 28, 29.
II. 1	VI. 1, 2.
II. 2	VI. 3-5.
II. 3	VI. 5, 8, 15.
II. 4	VI. 8, 10.
II. 5	VI. 10, 11.
II. 6	VI. 12, 13.
II. 7, 8	VI. 16-19.
II. 9	VI. 15.
II. 10	VI. 24-26.
II. 11	VI. 28.
III. 1, 2	IV. 1; I. 1.
III. 3, 4	I. 1-5.
III. 5	I. 6.
III. 6-9	I. 11-14.
IV. 1	I. 15.
IV. 2	III. 18; I. 16a.
IV. 3	I. 16b.
IV. 4-6	I. 17-19.
IV. 7	I. 20.
IV. 8-10	I. 21-25.
IV. 11, 12	II. 1, 2a.
V. 1-3	II. 2b, 3.
V. 4	II. 7.
V. 5	II. 8.
V. 6-8	II. 9-11a.
V. 9	II. 11b.

V.	Ā
VI. 1, 2	II. 12.
VI. 3	II. 13.
VI. 4-6	II. 14-17a.
VI. 7, 8	II. 17b-19.
VI. 9	II. 19, 20a.
VI. 10	II. 20b, 21.
VI. 11, 12	III. 1, 2.
VII. 1	III. 19b, 20a.
VII. 2, 3	III. 3, 4.
VII. 4, 5	III. 5, 6a.
VII. 6	III. 6b-7a.
VII. 7	III. 7b.
VII. 8, 9	III. 8-10a.
VII. 10, 11	III. 10b-13a.
VII. 12	III. 13b-14.
VIII. 1, 2	VI. 29-30.
VIII. 3	VIII. 1.
VIII. 4-6	VIII. 2; VII. 12-13.
VIII. 7	VIII. 3.
VIII. 8	VIII. 4.
VIII. 9-11	VIII. 5, 6a.
VIII. 12, 13	VIII. 6b, 7a.
VIII. 14	VIII. 7b, 9.
IX. 1, 2	VIII. 10, 11a.
IX. 3	VIII. 11b, 12.
IX. 4, 5	VIII. 13, 14a.
IX. 6, 7	VIII. 14b, 15a.
IX. 8, 9	VIII. 15b.
IX. 10a.	VIII. 16.
IX. 10b, 11	VIII. 17, 18.
IX. 12	VIII. 19, 20.
X. 1	VII. 1, 2a.
X. 2, 3	VII. 2b-4.
X. 4-6	VII. 5-7.
X. 7, 8	VII. 8-10a.
X. 9, 10	VII. 10b-14a.
X. 11-13	VII. 14b-17a.
X. 14	VII. 17b-18.
X. 15	VII. 19-21a.
X. 16-18	VII. 21b-24a.
X. 19	VII. 24b, 25.
X. 20	VII. 25, 26.
X. 21	VII. 27a.

V.	A.	V.	A.
X. 22	VII. 27 <i>b</i> , 28.	XIV. 10, 11	XI. 9 <i>b</i> , 10.
XI. 1, 2	XIX. 4, 1.	XIV. 12, 13	XI. 14, 15 <i>a</i> .
XI. 3	XIX. 2, 3.	XIV. 14	XI. 16.
XI. 4, 5	XIX. 3.	XIV. 15	XI. 17 <i>a</i> .
XI. 6	XIX. 4.	XIV. 16	XI. 17 <i>b</i> , 18 <i>a</i> .
XI. 7-11	—	XIV. 17	XI. 18 <i>b</i> -20 <i>a</i> .
XII. 1, 2	X. 1.	XIV. 18	XI. 20 <i>b</i> .
XII. 3	X. 2, 3 <i>a</i> .	XIV. 19, 20	XI. 21.
XII. 4	X. 3 <i>b</i> , 20.	XV. 1, 2	XII. 1, 2 <i>a</i> .
XII. 5, 6	X. 4-6 <i>a</i> .	XV. 3	XII. 2 <i>b</i> , 3.
XII. 7	X. 6 <i>b</i> -8 <i>a</i> .	XV. 4-6	XII. 4, 5 <i>a</i> .
XII. 8, 9	X. 8 <i>b</i> -10.	XV. 7	XII. 5 <i>b</i> , 6 <i>a</i> .
XII. 10-12	X. 11 <i>b</i> -17.	XV. 8	XII. 6 <i>b</i> , 7 <i>a</i> .
XII. 13	X. 17.	XV. 9-11	XII. 8-10 <i>a</i> .
XII. 14	X. 18.	XV. 12	XII. 10 <i>b</i> -11.
XII. 15	X. 20 <i>b</i> .	XV. 13	XII. 12 <i>a</i> .
XII. 16	X. 21, 22.	XV. 14	XII. 12 <i>b</i> , 13.
XII. 17	X. 23, 24.	XV. 15, 16	XII. 14, 15.
XII. 18, 19	X. 24-28.	XV. 18, 19	XII. 16, 17 <i>a</i> .
XII. 20, 21	X. 29 <i>a</i> .	XV. 20-23	XII. 17 <i>b</i> -20 <i>a</i> .
XII. 22, 23	X. 30-XI. 1.	XV. 24, 25	XII. 20 <i>b</i> , 20 <i>c</i> .
XII. 24	XI. 2 <i>a</i> .	XV. 26-27	XII. 20 <i>d</i> , 21.
XIII. 1	XV. 1	XV. 28, 29	XII. 22, 23 <i>a</i> .
XIII. 2-4	XV. 2, 3 <i>a</i> .	XV. 30	XII. 23 <i>b</i> , 24 <i>a</i> .
XIII. 5	XV. 3 <i>b</i> , 4 <i>a</i> .	XV. 31, 32	XII. 24 <i>b</i> , 25 <i>a</i> .
XIII. 6	XV. 4 <i>b</i> .	XV. 33	XII. 25 <i>b</i> , 26 <i>a</i> .
XIII. 7	XV. 5, 6.	XV. 34	XII. 26 <i>b</i> , 27 <i>a</i> .
XIII. 8, 9	XV. 7.	XV. 35, 36.	XII. 27 <i>b</i> , 28 <i>a</i> .
XIII. 10	XV. 8.	XV. 37, 38	XII. 28 <i>a</i> -29.
XIII. 11	XV. 9.	XVI. 1, 2	XIII. 1, 2.
XIII. 12	XV. 10.	XVI. 3	XIII. 3.
XIII. 13	XV. 11 <i>a</i> .	XVI. 4, 5	XIII. 4.
XIII. 14	XV. 11 <i>b</i> , 12 <i>a</i> .	XVI. 6-8	XIII. 5-8 <i>a</i> .
XIII. 15	XV. 12 <i>b</i> , 13.	XVI. 9, 10	XIII. 8 <i>b</i> , 9 <i>a</i> .
XIII. 16	XV. 14.	XVI. 11	XIII. 9 <i>b</i> .
XIII. 17	XV. 15, 16 <i>a</i> .	XVI. 12, 13	XIII. 10-12 <i>a</i> .
XIII. 18	XV. 16 <i>b</i> .	XVI. 14, 15	XIII. 12 <i>b</i> , 13 <i>a</i> .
XIV. 1-3	XI. 2 <i>b</i> -4.	XVI. 16, 17	XIII. 13 <i>b</i> , 14.
XIV. 4	XI. 5 <i>a</i> .	XVI. 18, 19	XIII. 15.
XIV. 5	XI. 6, 7 <i>a</i> .	XVI. 20	XIII. 16, 17 <i>a</i> .
XIV. 6	XI. 7 <i>b</i> -9 <i>a</i> .	XVI. 21	XIII. 17 <i>b</i> .
XIV. 7, 8	XI. 11-13.	XVI. 22	XIII. 18.
XIV. 9	XI. 13.	XVI. 23	XIII. 19.

V.	Ā
XVI. 24-27	XIII. 20-24a.
XVI. 28	XIII. 24b, 25.
XVII. 1, 2	XIV. 1, 2.
XVII. 3, 4	XIV. 3.
XVII. 5	XIV. 4.
XVII. 6	XIV. 8.
XVII. 7, 8	XVIII. 1.
XVII. 9, 10	XVIII. 2.
XVII. 11	XVIII. 3.
XVII. 12, 13	XVIII. 4.
XVII. 14-16	XVIII. 5, 6.
XVII. 17, 18	XVIII. 7.
XVIII. 1	XVI. 1-5a.
XVIII. 2, 3	XVI. 6b, 7a.
XVIII. 4	XVI. 6b, 7a.
XVIII. 5	XVI. 7b.
XVIII. 6	XVI. 8.
XVIII. 7	XVI. 9, 10a.
XVIII. 8	XVI. 10b.
XVIII. 9-11	XVI. 11-13a.
XVIII. 12	XVI. 13b-15a.
XVIII. 13	XVI. 15b.
XVIII. 14, 15	XVI. 16-18a.
XVIII. 16	XVI. 18b-21.
XVIII. 17	XVI. 22-25a.
XVIII. 18	XVI. 25b, 26a.
XVIII. 19	XVI. 26b-28a.
XVIII. 20	XVI. 28b-32a.
XVIII. 21	XVI. 32b-34.
XIX. 1	XVI. 35.
XIX. 2	XVII. 1a.
XIX. 3	XVII. 1b, 2a.
XIX. 4	XVII. 2a-4a.
XIX. 5	XVII. 4b-8.
XIX. 6	XVII. 9, 22.
XIX. 7	XVII. 23.
XIX. 8	XVII. 24.
XX. 1.	(IX. 1).
XX. 2	IX. 1a.
XX. 3, 4	IX. 1b, 2a.
XX. 5, 6	IX. 2b, 3a.
XX. 7	IX. 3b.
XX. 8	IX. 3c.

V.	Ā.
XX. 9	IX. 4, 5.
XX. 10	IX. 5.
XX. 11	IX. 6.
XX. 12	IX. 6, 7a.
XX. 13	IX. 7b, 8a.
XX. 14	IX. 8b.
XX. 15	IX. 8c.
XX. 16	IX. 9, 10a.
XX. 17-19	IX. 10b.
XX. 20-22	IX. 10c, 11.
XX. 23	Hir. pi. sū.
XX. 24	IX. 12.
XX. 25, 26	IX. 15, 12, 13.
XX. 27	IX. 13.
XX. 28	XIV. 32, IX. 13.
XX. 29	IX. 4, Baudh.
	XXVII. 3.
XX. 30	B. XVII. 6.
XX. 31	B. XVII. 7.
XX. 32	IX. 14, 15.
XX. 33-35	IX. 17, 18; B.
	XXVIII. 1.
	XXVI. 7, 6.
XX. 36	IX. 18, 17.
XX. 37, 38	IX. 18, 19.
XXI. 1	XIV. 29; X. 5; B
	XXVIII. 9.
XXI. 2	X. 13, 14.
XXI. 3	B. XXIX. 3, 4.
XXI. 4	B. XXIX. 4; Ā.
	XIV. 18.
XXI. 5, 6a.	XIV. 19.
XXI. 6b-9	XIV. 20.
XXI. 10, 11	XIV. 23-25.
XXI. 12	XIV. 24; B.
	XXIX. 1, 2.
XXI. 13	XIV. 26.
XXI. 14	XIV. 27.
XXI. 15	XIV. 28.
XXI. 16	XIV. 29, 30.
XXI. 17	XIV. 30, 34, 33; B.
	XXIX. 6.
XXI. 18	XIV. 33; B.
	XXIX. 6.

L. Acknowledgment of thanks.

At the end of this Preface I have to acknowledge my heartiest thanks, for putting manuscript material at my disposition, to the Anglo-dāyānand College at Lahore, to the Librarian of the University of Lahore, to the Director of the Adyar Library at Madras, but above all to Paṇḍit Pārthasārathi Iyengar of Ākulamannāḍu, who most kindly and disinterestedly allowed me the use of his valuable manuscripts.

W. CALAND.

वैखानसश्रौतसूत्रम् ।

अथाग्न्याधेयं व्याख्यास्यामो^१ ब्राह्मणो वसन्ते राजन्यो ग्रीष्मे
वैश्यः शरदि रथकारो वर्षासु^२ सर्वे शिशिर इत्येके^३ रोहिणी-
कृत्तिकाश्रुगणिरःपुनर्वसूत्तरानूराधाश्रवणहस्तविशाखास्वेकस्मि-
न्नक्षत्रे^४ ऽमावास्यायां पौर्णमास्यां वादधीत^५ कृत्तिकास्वग्नि-
५ मादधीतेति ब्राह्मणोक्तानि^६ काम्यानि नक्षत्राणि यथा-
कामं^७ यत्रैतानि त्रीणि संभवन्त्युर्नक्षत्रं पर्व तद्भद्रं^८ विप्रति-
षेधे तु नक्षत्रमृत्युश्च बलीयः^९ सोमेन यज्यमाण आदधीत
नर्तुं न नक्षत्रं सूर्चेद्यथोपपादं^{१०} शमीगर्भमश्वत्थं^{११} यद्यशमी-
गर्भं शुक्ताङ्कुरमशनिवाय्वनुपहतमग्न्यदग्धं बह्वपच्यनावासमशुष्क-
१० मशीर्णमन्यजात्यनुपहतं^{१२} गत्वा वैश्वानरसूक्तेन^{१३} प्रदक्षिणं कृत्वा
प्रणमेत्^{१४} तेनैव^{१५} प्राचीमुदौचीं वा शाखां प्रागादि प्रदक्षिणं
क्वेदयित्वा प्रागग्रमुदगग्रं वा निपातयेत्^{१६} पतितोत्तरमधरं

१ ०विशाखेष्टे० HR.

२ See TBr. I. 1. 2.

३ सूर्चेद्यत् AMLTV and Vyākhyā (one copy), सूर्चेद् GB and Vyākhyā (another copy).

४ Thus AMLTV, बह्वपच्यनावास० H. ; G. incompl. ; to the accusative वृक्षम् is to be supplied.

५ Vaikh. Samhitā II. 10 ; see note 15 on the English translation of the Smārtasūtra I. 21.

६ This means : " repeating the same sūkta."

मूलमग्रं च यथा ज्ञेयं तथाङ्कयित्वा शाखापत्राणि प्रहापयति ।
 तां द्विधा च्छेदयित्वाधोभागेनाधरामरणिं^१ त्वक्पाश्वोर्ध्वभागां
 विगतत्वचं विशोषितां चतुर्विंशत्यङ्गुलायतामष्टाङ्गुलिविस्तारां^२
 चतुरङ्गुलोन्नतां तथोत्तरभागेनोत्तरामरणिं^३ च गायत्र्या
 करोति । तत्र^४ प्रथमानि यानि चत्वार्यङ्गुलानि शिरश्चतुः^५
 ओचमास्यं च । द्वितीयानि यानि^६ ग्रीवा वक्षो हृदयं^७
 स्नस्तृतीयान्युदरप्रमृतीनि । चतुर्थानि ओणी । पञ्चमान्यूह
 षष्ठानि जङ्घे । पादावित्येक । एवमरणी सर्वैरङ्गैः संपूर्णं
 भवतो^८ । यच्छीर्ष्णं मन्यति शीर्षक्तिमान्यजमानो भवति ।
 यद्वीवायां वेपनो ऽयं निर्मन्येद्यदुदरे ऽनारब्धो^९ ऽस्य यज्ञो १०
 भवत्यूह रक्षसां योनिर्जङ्घे पादौ पिशाचानां ओणी देवानां
 योनिस्तस्माच्छोणामेव प्रथमं मन्येन्मूलादष्टाङ्गुलं परित्यज्यायाच्च

१ मेदयित्वा instead of च्छेद० AHLGB.—अरणीं AHG.

२ Read अष्टाङ्गुलवि० ? thus LB.

३ अरणीं again AHG.

४ With the foll. passage cp. the Kāthaka Agnyādheya-brāhmaṇa published in Versl. en Meded. der Kon. Akad. v. Wetensch. te Amsterdam, Afd. Lett. 5e Reeks, 4e deel, page 482. This brāhmaṇa must be the source of our passage.

५ Om. in L and added by second hand in B.

६ वक्षोहृदयस्नं LTV ; ०सनास् GRB.

७ एवमरणी....संपूर्णं भवतो AHRB ; G अरणी....संपूर्णं, the rest is broken off ; with this reading agrees the quotation from our text in the Comm. on Hir. śrs., page 286 ; एवमरणि..संपूर्णं भवति TV.—एवमरणिः....संपूर्णं भवति ML and the Kāth. brāhmaṇa cited above.

९ Thus AHR and the citation in the Vaijayanti : नारभो T : नारंभोऽयः स यज्ञो M ; नारंभोऽस्ययज्ञो L ; G omits the two words यदुदरे.

द्वादशाङ्गुलं पार्श्वतस्त्वौणि^१ त्रौण्यङ्गुलानि प्रथममन्यन^२ । एवं
प्रजननं कुर्वीत^३ उत्तरारणेरष्टाङ्गुलयुक्तिनाहं यथायोगपरिणाहं
प्रमन्यं क्त्वा^४ मन्यमूले संधत्ते^५ तेन सहितः षड्विंशत्य-
ङ्गुलायतो मन्यो भवति^६ तथा छिद्रमित्युत्ताना^७ प्राक्शिरा
४ अरणस्तथा वेदिः^८ ॥ १ ॥

गृहे सौम्ये पश्चिमपूर्वायतां तथानुवंशां^९ पूर्वदक्षिणयोर्द्वार-
युतामग्निशालां^{१०} कल्पयत्यस्थिरोमकेशाङ्गारतुषकाष्टाश्लोष्ट-
पिपौलिकादीन्वर्जयित्वा^{११} मृदा शुद्धया^{१२} पश्चिमे भूरिति
गार्हपत्यायतनं रज्ज्वाष्टादशाङ्गुल्या वृत्तं भ्रामयित्वाष्टाङ्गु-
१० लोन्नतं स्पण्डिलं कृत्वा परितश्चतुरङ्गुलिविस्तारं हित्वा^{१३} मध्ये
षडङ्गुलं निम्नं खनति^{१४} शिष्टं तदूर्ध्वमेखला^{१५} स्यात्तत्परिगतां
चतुरङ्गुलिविस्तारोन्नतामधोमेखलां करोति^{१६} तस्मात्प्राच्यामष्ट-

१ MV om. त्रौणि.

२ प्रथमे मन्यने H ; प्रथमं मन्यनं AV.

३ ०ङ्गुलं युक्तानाहं यथायोगपरिणाहं प्रथमं मन्यं भित्त्वा M ; ०ङ्गुलं युक्तानाहं प्रथमं
क्त्वा ALG ; ०ङ्गुलं युक्ति यथायोगपरिणाहं प्रमन्यं भित्त्वा H ; ०ङ्गुलपरिणाहं प्रमन्यं
चौत्वा cit. in the Vaijayanti ; ०ङ्गुलं युक्तानाहं प्रथमं भेदयित्वा T ; ०ङ्गुलं
युक्तानाहं प्रथमं भित्त्वा V ; ०ङ्गुलं युक्तिनाहं यथायोगपरिणाहं प्रथममन्यं भित्त्वा B.
The reconstruction of the original reading is highly difficult !

४ ०मित्युत्ताना MTLG ; ०मित्युक्ताना HB ; ०मित्युक्तं cit. in the Vaij.

५ तथानुवंशां पूर्व० AG ; तथानुवंशां TV ; तथानुवंशं B ; तथानुवं प्राचीन-
प्रवर्णं प्रकल्प्य H ; तथानुमतविशालां ML.

६ द्वारयुगां citation in the Vaij. ; मृदतीं शालां citation in Vaij. ;
शालां H.

७ कल्पयति AMBLG ; कल्पयित्वा VT and citation in Vaij. ;
प्रकल्प्य H and Vyākhyā.

८ Thus LAG ; भित्त्वा HB ; वर्जयित्वा M ; कृत्वा V.

९ ०र्ध्वमेखला MLBV ; ०ध्वमेखला GAT.

पदप्रक्रमे^१ ब्राह्मणस्यैकादशप्रक्रमे चत्रियस्य द्वादशप्रक्रमे वैश्य-
 स्थापि सुवरित्याहवनीयाग्न्यायतनं चतुरश्रं चतुर्दिक्षु द्वात्रिंश-
 दङ्गुल्यायतमष्टाङ्गुलोननं स्थण्डिलं प्रकल्प्य पूर्ववत्परितो हित्वा
 मेखलामूर्ध्ना^२ मध्ये^३ निम्नमधोमेखलां^४ करोति^५ द्वयोर्मध्ये
 वेदिरसीत्युक्त्वा गार्हपत्याहवनीयसंबन्धां दक्षिणोत्तरयोश्चतु-
 रङ्गुलिविस्तारोन्नतां तदन्तरे षोडशाङ्गुलिविस्तारां^६ वेदिं
 कुरुते^७ ॥ २ ॥

वेद्यां^८ दक्षिणस्यां^९ पश्चिमे भागे भुव इत्यन्वाहार्यपचनं
 पञ्चविंशत्यङ्गुल्या^{१०} वृत्तं भ्रामयित्वा दक्षिणार्धे ऽर्धचन्द्राकारं
 स्थण्डिलं पूर्ववत्तस्योन्नतं मध्यनिम्नमूर्ध्नाधरा मेखला^{११} च^{१२}
 वेद्युत्तरं^{१३} त्रिधा कृत्वा पूर्वभागोत्तरे^{१४} प्रक्रमे^{१५} वेद्युन्नतमुत्तरं कुर्या-
 दाहवनीयाग्न्यायां जन इति सभ्याग्न्यायतनं द्वादशाङ्गुलोनन-
 माहवनीयवच्चतुरश्रं स्थण्डिलं परितस्तथैव हित्वा द्वादशाङ्गुलं^{१६}
 मध्यनिम्नं चतुरङ्गुलिविस्तारोन्नतास्तिष्ठो^{१७} मेखलाः पञ्चाङ्गुलि-

१ तत्प्राच्याम् instead of तस्मात्प्रा० (see below) LTV; अष्टपदप्रक्रमे all
 exc. H which has the usual अष्टप्रक्रमे.

२ मध्ये निम्नं GH; मध्यनि० ARTBLV.

३ विस्तारोन्नतां MB only.

४ वेद्या दक्षिणस्याः G; वेद्या दक्षिणस्यां AV.

५ Understand: रज्ज्वा.

६ मेखले G; मेखला पूर्वां च RH.

७ Thus all the Mss.; वेद्युत्तरं the Vyākhyā.

८ ०त्तरे प्रक्रमे HAGRB; ०त्तरं प्रक्रमे T; ०पूर्वभागान्तरे प्रक्रमे a citation
 in the Vaijayanti.

९ दशाङ्गुलं AHRGT; द्वादशाङ्गुलं MLBV and the Vyākhyā.

१० चतुरङ्गुलं H only.

विस्तारा मध्यमा^१ मेखला^१ । तत्राच्यां मह इत्यावसथा-
ग्न्यायतनं त्रिकोणं पश्चिमदक्षिणोत्तरेषु पञ्चचत्वारिंशदङ्गुलायतं
स्थण्डिलं तस्योन्नतं मध्यनिम्नं द्वे मेखले च^२ पूर्ववदावसथं चतु-
रश्रमित्येके^३ सर्वेषां याज्ञिकानां यजमानस्याध्वर्योर्वा दक्षिण-

४ हस्तस्य मध्यमाङ्गुलेर्मध्यमपर्वणा मानमाचरति^४ ॥ ३ ॥

युक्तः श्रद्धान्वितो^५ विप्रैरनुज्ञातः केशान् रोमनखानि च
वापयित्वा विधिना स्नात^६ इषे त्वोर्जे त्वेत्यादि स्वाध्याय-
मधीयीत शतं प्राणायामांश्च^७ कृत्वा^८ ध्यायन्नारायणमुपोष्य
सपत्नीको घृतमिश्रं हविष्यं चौरिण प्राश्नात्युक्तव्रतमाचरन्पाव-
१० नार्थममात्यहोमान् कूष्माण्डहोमांश्च^९ जुहुयादहन्युपवसथे सर्व-
कामार्थमग्नीनाधास्य इत्युक्त्वा यजमानः केशश्शशुरोमाणि वपते^{१०} ।
न वपते^{११} द्वायेके^{१२} । ततो ऽभ्युदयश्राद्धं कुर्वीत^{१३} । दैविकवत्सर्व^{१४} ।
द्वौ विश्वदेवौ चतुरः पितृन् वृणीते^{१५} । नान्दीमुखाः पितरः
सानुगाः प्रियन्तामित्याराध्वार्थं ददाति^{१६} । दूर्वाक्षतयुक्तमुदकुम्भं^{१७}
१५ निधाय पूर्ववदैविकं पैतृकं च ऊत्वा तदानीमुदकुम्भाद्भिर्यासु

१ मध्यमा मेखला AHRB ; मध्यमे GMLTV, Vyākhyā.

२ च om. G only.

३ BG ins. यजमानो.

४ स्नात्वा TML ; स्नात AHGRB and a citation in the Vaijayanti (page 285).

५ ०यामं च AGHRB.

६ कुर्यात् AHGRB.

७ कूष्माण्डं च AHGRB.

८ Thus GB ; वपते नपचपत H ; वापयेत् न वापयत M ; वापयते न वापयत LTV ; वापते न वापयति इ० A ; न वपत R.

९ ०चतोदकुम्भं TMLV ; ०चतयुक्तोदकुम्भं AHBGR ; the Vyākhyā as given in the text.

गन्धा रसा उति^१ यजमानो ऽभिषिच्य पुण्याहं वाचयति^१
 स्वस्ति नो मिमीतां कृणुष्व पाजः स्वस्तिदा विशस्पतिरिति^२
 प्रतिसरं^३ बद्धा तस्मिन्दिने^४ ब्राह्मणानुक्तलक्षणानृत्विजो वृत्वा
 संपूज्य मधुपर्कं ददाति^५ यजमानः पत्नी च नवैर्वस्त्रोत्तरीय-
 पुष्पाद्यैरलङ्कितौ भवतो^५ ऽध्वर्युषीं अश्वत्यः शमीगर्भ इत्यरणौ^५
 उद्धृत्याश्वत्याद्वयवाहादिति संभरत्यायुर्मयि धत्तामिति संभृते^६
 अभिमन्त्रयते^७ ऽधिवृत्तसूर्यं औपासनाद्दीप्ताञ्ज्जकलान्यजमान
 आयुषे वो गृह्णामीति पञ्चभिः शरावे गृह्णात्यायुर्मांसाविश्रलिति
 गृहीत्वा तान्यपोत्तिष्ठति^८ ॥ ४ ॥

अपरेण गार्हपत्यं पालाश्या शाम्या^९ वा शाखयापेत^{१०}
 वीतेति त्रिविधौख्यपक्रममुदगन्तं^९ मार्जयित्वोद्धृत्यमानमित्यु-
 द्घृत्य^{१०} शं नो देवीरित्यवोच्य तमग्निं ब्राह्मौदनिकमादधाति^१

१ For the mantra see note 26 on the translation of Vaikh. smārtasūtra I. 3.

२ For the mantras see note 21 on the translation of Vaikh. smārtas. II. 2.

३ Thus AHRG and Vyākhyā; प्रतिसरां TVML.

४ Thus MLTV; तद्दिने HGB; तदस्मिन्दिने A.

५ Thus BG; ०त्यरणौ उ० A, ०त्यरणौसु० THMLV, cp. Hir. śrs. III. 2.

६ Thus TLAV, cp. again Hir.; संभृतोभिमन्त्र० M; संभृतामभि० HB; संभृतावभि० GR.

७ Thus the Vyākhyā; ०त्तिष्ठते MLAGTRBV.

८ Thus AG and Vyākhyā; शम्या the other Mss.

९ Cp. the Smārtasūtra V. 2 : 71. 9 and for वीधी note 15 on the translation; the Mss. exc. LR read ०विधी०; G broken off; स्त्रिरपक्रमसु० B; ०स्तुपक्रम० VML.

१० Thus A and Vyākhyā; उद्धृत्य the other Mss.

निर्मन्थ्यमम्बरीषमुत्तपनीयं वेत्येके । यद्यौपासनं न^१ शिष्यते
 सायमत्र जुहुयानि^२शायामपरेण ब्राह्मौदनिकं लोहितमानडुहं
 चर्म प्राचीनधीवमुत्तरलोमोपस्तीर्य तस्मिंश्चतुःशरावं ब्रह्मौदनं
 निर्वपत्याकृत्यै त्वा कामाय लेति निरूपानभिम्बृश्याद्भिः प्रोक्ष्य
 ५ चर्मणुलूखलं निधाय निरूपानोप्यावहन्ति । शूर्पेण तुषान्विविच्य
 प्रजा स्थालीमिति^३ स्थालीं संशोध्य तस्यां ब्रह्मणे जुष्टं
 निर्वपामीति चतुःशरावैश्चतुर्धा तण्डुलानावपति । न निर्णेनेक्ति
 नान्ववस्त्रावयति । पयसि अपयति । चतुर्षु वा पात्रेषु अपयित्वा-
 भिघार्योदगुदास्य दव्या ब्रह्मौदनादुद्धृत्य प्रभूतेन सर्पिषोपसिच्य
 १० प्र वेधसे कवये मेध्यायेति जुहोत्युपतिष्ठते वा ॥ ५ ॥

तं चतुर्धा व्युद्धृत्य^४ प्रभूतेन सर्पिषोपसिच्य च्छल्विग्भ्यो
 ददाति । ते प्राश्याचम्य^५ राद्धस्ते ब्रह्मौदन इति प्रशंसन्ति ।
 तेभ्यो वस्तरं ददाति । स्थात्यामाज्यशेषमानयति । तस्मिन्नाद्राः
 सपलाशाः प्रादेशमाचीर्लक्षणाश्चत्यस्य तिस्रः समिधो ऽभ्यज्य
 १५ चित्रियादश्चत्यादित्यभिमन्त्य समिधाग्निं दुवस्यतोप त्वाम्ने
 हविष्मतीस्त्वं त्वा समिद्धिरङ्गिर इति तिसृभिर्गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य
 ब्राह्मौदनिके ऽग्रावादधाति समिध्यमानः प्रथमो नु धर्म इति
 त्रिष्टुभ्मी राजन्यस्य त्वामग्ने समिधानं यविष्ठेति जगतीभि-

१ Only H om. न, but cp. Āp. V. 7. 8.

२ See note 13 on the translation of Vaikh. smārtasūtra III. 5.

३ Thus (and cp. Hir. III. 3) RG and the Vyākhyā; ०भ्युद्धृत्य M; ०र्धा उद्धृत्य H; ०र्धाप्युद्धृत्य LTV; ०र्धादुद्धृत्य A.

४ आचम्य om. GTB.

वैश्येखात्र मिथुनावसिक्तेतसौ गावौ ददात्येतमग्निमितो
 धारयन्त्येकाहं ब्रूहं व्यहं चतुरहं दादशाहमृतुं संवत्सरं वानुगत
 एतस्मिन्नग्नौ प्रयाणे यजमानस्य च पुनरेवं विहितं ब्रह्मौदनं^१
 ब्राह्मौदनिको^२ यजमानो व्रतं चरति^३ न स्त्रियमुपैति न
 मांसमश्नाति नास्य गृहादग्निं हरन्ति^४ नान्यतश्चाहरन्ति^५
 यदि संवत्सरे नाधातुं शक्नुयात्पुनरेवं ब्रह्मौदनं विहितं^६ श्व
 आधास्यमानश्च^७ ब्रह्मौदनं पचत्यध्वर्युश्चैतां रात्रिमेतद्व्रतं चरति^८
 प्रजा अग्ने संवासयेत्युत्तरेण गार्हपत्यायतनं कल्माषमजं संयच्छे-
 च्छक्लैरग्निमिन्धान इति शक्लैस्तां रात्रिं विनिद्रो यजमानो
 ऽग्निमिन्द्रे^९ ॥ ६ ॥

१०

वेद्यां संभृतान्संभारान् संगृह्णाति^१ वैश्वानरस्य रूपमिति
 सिक्ता यदिदं दिवो यदद इत्यूषान् ऊतौः कुर्वाण इत्या-
 रब्रुद्धतम्^२ ऊर्जं पृथिव्या इति वल्मीकवपां प्रजापतिसृष्टाना-
 मिति सूदं यस्य रूपमिति वराहोद्धतं^३ याभिरदृष्टहृदि
 शर्कराश्च^४ सप्तैतान्यार्थिवाञ्छुद्धान्प्रत्येकं कुडुवं^५ शरावे पृथगेव^६
 गृहीत्वाश्वो रूपं कृत्वेत्याश्वत्थं प्रादेशमात्रं सपत्रायमूर्जः पृथिव्या
 अथ्यत्यितो ऽसीत्यौदुम्बरं गायत्र्या द्वियमाणस्य देवानां ब्रह्म-

१ Thus GAB; ०निका TVML; ०निके H.

२ हरति AHGVBT; चरति ML.

३ Thus all exc. M, which has ०मानस्य; cp. Āp. V. 7. 15.

४ Emended; ०ग्निमिधेत् AHGTRV; ०ग्निमन्येत् ML; ०मिन्ने B.

५ Thus AGLV; ०द्धतम् BMT; H corrupt.

६ ०द्धतं again BMT.

७ ? कुडुपं LVTM and Vyākhyā (one copy); कुडुवं H; कुडुवं AG and Vyākhyā (another copy); B worthless.

वादमिति द्वाभ्यां पालाशं यथा ते सृष्टस्याग्नेरिति श्रमौ यत्ते
 सृष्ट्येति वैकङ्कतं यत्ते तान्तस्येत्यग्निहंतं यत्पर्यपश्यदिति
 पुष्करपर्णं या ते अग्ने ओजस्विनी तनूरिति मुञ्जकुलाय-
 मित्यष्टौ^१ वानस्यत्यान्यूर्वमसंशुष्कान्^२ किमिलेपवर्जानेकैकं पञ्च-
 ५ दश गृहीतान्सर्वान्यथालाभं वाग्ने रेतश्चन्द्रमिति^३ रजतं हिर-
 ण्येन सह संगृह्णाति^४ यो अश्वत्थः श्रमीगर्भ इत्यत्रैके^५ ऽरणी^६
 च संभरन्ति^७ यं त्वा समभरं जातवेद इति यजमानः सर्वा-
 न्भारान्युनः संगृह्णात्युपयुषं सर्वाधानिनो^८ ब्राह्मौदनिके ऽग्नौ
 प्रातरौपासनहोम इत्येके^९ जातवेदो भुवनस्य रेतो ऽयं ते
 १० योनिर्च्छत्विय इति द्वाभ्यामस्मिन्नग्नावरणी निष्ठतति^{१०} ॥ ७ ॥

मयि गृह्णामि यो नो अग्निरिति द्वाभ्यामात्मन्यग्निं गृहीत्वा
 दोह्या च त इत्यरणी यजमानाय प्रयच्छति^१ मही विश्वनी-
 त्यरणी^२ प्रदौयमाने यजमानः प्रतीक्षत^३ आरोहतं दशतमिति
 प्रतिगृह्य चत्वियवती स्यो अग्निरेतसावित्यभिमन्त्य मयि
 १५ गृह्णामि यो नो अग्निरिति द्वाभ्यामात्मन्यग्निं गृह्णाती^४ दमह-
 मनुतात्सत्यमुपैमीति वाचं यच्छत्यग्नी रक्षांसि सेधतीत्यध्वर्यु-

१ अष्टौ om. ATVL.

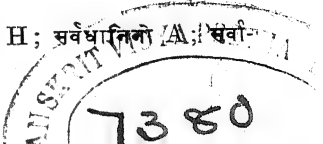
२ पूर्वमसंशुष्कान् BM ; पूर्वचमसंशुष्कान् H ; पूर्वमसंशुष्कान् LGTV ;
 पूर्वसमंशुष्कान् A.

३ वा ins. HB.

४ Thus GB ; इति त्रैके अरणी H ; इत्येके। अरणिं ML ; इत्येके अरणीं
 AV. (Vyākhyā : अत्रैके यो अश्वत्थ इत्यरणिं च संभरति). All the Mss. exc.
 A संभरति.

५ Thus LTV ; सर्वाधादिनिनो M ; सर्वाधानो H ; सर्वधानिनो A ; सर्वा-
 धादिनो GB.

६ विश्वनी इ० MLTV ; विश्वनीरि० HAG.

ब्राह्मौदनिकमभिमन्त्र्य तमनुगमयति^१ यजमानः पञ्चधाग्री-
 न्यक्रामदिति पञ्चधाग्रीन् संकल्पयेदिदं^२ विष्णुरिति त्रिधा^३
 वा^४ । गार्हपत्यान्वाहार्यपचनाहवनीयसम्भावसंस्थानामायत-
 नानि शुन्धध्वमिति गोमयेनोपलिष्यापेत वीतेति पूर्ववत्संमृज्य
 रक्षोहणमेतो^५ चिद्रमित्यवोचति । शं नो देवीरित्येके^६ मयि ५
 देवा इत्यादिभिश्चतुर्दिशं दर्भान्मन्यस्योद्धन्यमानमिति सौवर्णेन
 राजतेन^७ वा नवधा खनेत्^८ । ब्रह्म जज्ञानं पूतं ह्यतन इति^९
 द्वाभ्यां प्रादेशसंमिताः प्रागन्तास्तिस्सुतथोत्तरान्ताश्च^{१०} लेखा^{११}
 उल्लिख्य^{१२} सावित्र्यावोच्य शं नो देवीरिति संभारान्प्रोक्ष्याय-
 तनेषु हिरण्यं निधायोदयं तमस उदृत्यं चित्रमिति पृथक्पृथक् १०
 स्थण्डिले जुहोति^{१३} ॥ ८ ॥

सिकतार्धं द्विधा कृत्वार्धं गार्हपत्यायतने निवपत्यर्धं दक्षि-
 णाग्नेरितरार्धं^{१४} त्रिधा कृत्वा पूर्वध्यायतनेषु^{१५} सम्भावसंस्थयोरना-
 रम्भे सर्वमाहवनीय^{१६} । एवं कृत्वेतरान्यार्थिवाञ्निवपत्यग्नेर्भस्मासीति

१ Thus HLTATBV and the Vyākhyā; विकल्प० M; कल्पये० G.

२ त्रिविधा वा M; विधाया H; त्रिधा वा GTBVL; त्रिधा A.

३ यतो न्वि० the Vyākhyā, cp. the Calc. ed. of Vaikh. smārta-sūtra note 1 on page 10. (रक्षोहणयतो L).

४ Thus GMATB; रज० H and Vyākhyā; राजि० L.

५ Thus AMVTBLG; पूतं ह्यतन इति H; पूत ह्यतनेन इति the Vyākhyā; cp. Smārtasūtra, I. 9 : 10. 4, and note on the Translation.

६ प्रागन्तास् TGV and the Vyākhyā (both copies); प्रागन्तास् B; प्रागन्तास् the other Mss.

७ लेखा उल्लिख्य H and Vyākhyā; लेखाः षड्विलिख्य GTVML; लेखाः षड्विलिख्य A; लेखाः षड्विलिख्य B.

८ Thus all the Mss. (understand : आयतने), M only दक्षिणाग्नावि०.

सिकताः^१ संज्ञानमसीत्यूषान्निवपन्यददश्चन्द्रमसि^२ कृष्णं तदि-
 हास्त्विति^३ मनसा ध्यायत्युदेह्यग्र इत्यखूद्धतं यत्पृथिव्या इति
 गार्हपत्यायतने वल्मीकवपां निदधाति यदन्तरिक्षेति दक्षि-
 णाग्नेर्यद्विवो ऽनामृतमित्याहवनीयस्य तृष्णीमितरयोस्तत्समुद्रा-
 ५ निति सूदमियत्यग्र आसौरिति वराहोद्धतमदो देवौरिति शर्करा
 निवपन्यं द्वेष्टि तस्य वधं मनसा ध्यायति^४ लोहान्यौदुम्बराणि
 वा पार्थिवानां स्थाने विकल्पार्थानि भवन्त्युतं स्तृणामीत्याय-
 तनेषु संभारान्स्तृणाति^५ सं या व इत्यूषान्सिकताश्च संसृजति^६
 सं वः सृजामीति वानस्पत्यान्संसृज्येतः प्रथमं जज्ञे अग्निरिति
 १० ससृदेवैकैकस्मिन्निवपति^७ तत्तत्संभारसंग्रहणमन्त्रैरित्येके^८ ॥ ६ ॥

यास्ते शिवास्तनुव इति गार्हपत्ये सौवर्णे रुक्मशकलमुत्तरतः
 संभारेषूपास्य चन्द्रमग्निमित्युपास्तमभिमन्त्य देव्याय राजतं
 रुक्ममितिप्रयच्छति^९ यदि द्वेष्टं न विन्देत्तां दिशं प्रति निरस्येन्न
 तत्पुनराददीतैवं सर्वेष्वायतनेषूपास्य निरस्येद्विवस्त्वा वीर्येण
 १५ कल्पेतां द्यावापृथिवी इति द्वाभ्यां सर्वान् न्युप्तान्संभारान्कल्प-
 यति^{१०} संभृता अग्नयो मा कश्चनान्तरेण संचारिष्टेति गोप्तार-
 मादिश्य प्रभाते ब्राह्मोदनिकस्य भस्मापोदूह्य तत्र मुञ्चकुलाय-
 मास्तीर्य प्रतीचीनप्रजननामधरारणिं^{११} निधाय चित्तिः सुगिति
 दशहोत्रोत्तरारणिं^{१२} प्रजनने निधायाधरामरणीं^{१३} मन्यमात्मानं^{१४}

१ Thus AHTV ; निवपतियद० ML ; निवपत्यद० GB.

२ AHG ins. चन्द्रमसि कृष्णं ।

३ Thus emended ; रुक्ममितिप्र० the Mss.

४ ०धरामरणीं BGR ; ०णिं H, ०णीं the other Mss.

५ ०त्तरामरणीं BGT.

६ Thus MLGTBV ; ०धरारणिसर्धमा० H ; ०धरामरणौसंयमा० AR.

विष्णुं जन्ममग्निं च ध्यायन्सहाग्ने ऽग्निनेति मन्यत्युपतिष्ठत्यग्ने ।
मथ्यमाने चतुर्होतृतन्यजमानं^१ वाचयत्युपावरोहेति जायमान-
मग्निमभिमन्त्रयते । यजमानो वाचं विष्टजते^२ । जाते
वरं ददाति । प्रजापतेस्त्वा प्राणेनाभिप्राणिमि प्राणे त्वामृत-
मादधामीति द्वाभ्यां जातमग्निमभिजिघ्रत्यहं त्वदस्मीत्यभि- ५
मन्त्रयते । ॥ १० ॥

अध्वर्युरजन्नग्निरिति तमग्निमभिमन्त्र्याजौजनन्नमृतं^३ मर्त्यास
दत्यञ्जलिना परिगृह्णाति । शरावे करीषादिषु जातमग्निं
निधाय सम्राडसि विराडसीति शक्लैः समिन्द्रे । यजमानः
पत्नी च चौमे परिधायापवृत्ते ऽग्न्याधेये ऽध्वर्यवे दद्यातां । १०
रथन्तरे गीयमाने ऽग्निं प्राञ्चमुद्धृत्यासीनः प्रागुदयाङ्गार्हपत्य-
मादधाति प्रथमाभ्यां व्याहृतौभ्यां भृगूणां त्वा देवानामिति
भार्गवस्याङ्गिरसां त्वा देवानामित्याङ्गिरसस्यादित्यानां त्वेत्य-
न्येषां ब्राह्मणानां वरुणस्य लेति राज्ञ इन्द्रस्य लेति राजन्यस्य
मनोस्वेति वैश्यस्य ऋभूणां लेति रथकारस्य भूमिर्भूमेति प्रथ- १५
माभ्यां सर्पराज्ञीभ्यां घर्मः शिरस्तदयमिति प्रथमेन च घर्म-
शिरसा यास्ते शिवाः प्राणं^४ त्वामृते दिवस्त्वा वीर्येणाग्ने गृह-
पते ऽहे बुध्न परिषद्येति चतसृभिर्गार्हपत्यायतने^५ संभारेष्वग्निं
ज्वलन्तमभ्यादधात्यग्न आयाहि सम्राडसि विराडसीति शक्लैः

१ चतुर्होतारं B.

२ विष्टजति MLTV.

३ Thus all the Mss. exc. H, which omits तसु.

४ प्राणे RB and the Mantrasamhitā; प्राणं (or प्राणस्) the other Mss. and the Vyākhyā.

५ चतसृभिः om. HR; त्रिभिः G.

समिन्द्रे^१ यजमानः सुगार्हपत्य इत्याहितं गार्हपत्यमुपतिष्ठते
तत्तदाधानमन्त्रैश्चाध्वर्युर्ग्राम्यारण्यौषधिबीजानि^२ यथालाभमाज्ये
ऽवधाय या ते अग्ने पशुषु पवमाना प्रिया तनूरिति श्रमन-
होमैराहितमग्निं^३ श्रमयेत्^४ ॥ ११ ॥

- ५ अन्वग्निरुषसामिति गार्हपत्ये ऽग्निप्रणयनीयानिधानादीष्याश्चं
पुरस्तात्स्थापयत्योजसे^५ बलाय त्वोद्यच्छे यस्त आत्मा दिवः
पृथिव्या उदु त्वा विश्वे देवा इति चतसृभिर्गार्हपत्यादाहवनीयं
शराव उद्धृत्य तं^६ सिकतापूरितेन पात्रेणोपयम्य जानुदघ्न^७
उद्यच्छति^८ तस्मिन्भार्यमाणे वामदेव्ये गीयमाने लौकिकं
१० मथितं वाग्निमाहृत्य दक्षिण्या द्वारोर्ध्वजानुरूपविश्याग्नीध्रो
द्वितीयया व्याहृत्या यथर्थाधानेनायं गौः पृश्निरक्रमीक्षिः-
शङ्खामेति द्वितीयतृतीयाभ्यां^९ सर्पराज्ञीभ्यां वातः प्राण इति
द्वितीयेन च घर्मशिरसा यास्ते शिवास्तनुवो व्यानं त्वामृते
दिवस्त्वा वीर्येणाग्ने ऽन्नपा मयोभुवेति^{१०} संभारेखन्वाहार्यपन-
१५ मादधाति^१ गार्हपत्यादग्निमाहृत्येत्येके^१ व्याख्यातो बीजहोमो
यजमानस्य चोपस्थानं^१ या वाजिन्नग्निरित्यग्निनूरश्वस्य दक्षिणे
कर्णे यजमानं वाचयति^१ विक्रमस्य महाः असि प्राचीमनु

१ ०षधबौ० M and Vyākhyā (one copy); ०षधिबौ० the other
Mss. and the Vyākhyā (another copy).

२ आहितमाहितं G.

३ स्थापयन्ति HRB.

४ तं om. HRB.

५ Thus emended; जानुदघ्नौ (घ्नौ) दघ्नं MB; ०दघ्नान्नोदघ्नति the
other Mss.; जानुदघ्ने धारयति the Vyākhyā.

६ द्वितीयाभ्यां GRHB.

७ ०भुव इति RHG and Vyākhyā; ०भूरिति BM; ०भुवेति ALTIV.

प्रदिशं क्रमध्वमग्निनेति तिसृभिरश्वमुखाः प्राचीं गच्छन्तीत्यग्रे
 ऽग्निं हरत्यथ मध्यतो नाभिदग्ने तृतीयमास्यदग्ने^१ नाग्निमादि-
 त्यं च व्यवैती^२ मा उ मामित्यर्धाध्वे द्वियमाणं यजमान उपस्थाय
 वरं दद्यात्तस्मिन्नध्वर्युर्नाको ऽसीति हिरण्यं निधायतिक्रामति^३
 वृहस्पते परिदीयेति दक्षिणतो ब्रह्मा रथं रथचक्रं वा गार्हपत्या-
 दाहवनीयात्संततं त्रिः परिवर्तयति^४ यावत्त्रिः परिवर्तयति^५
 तावदभ्यस्यादिति प्राञ्चं पूर्ववाहमश्वं दक्षिणेन^६ पादेनोत्तरपार्श्वतः
 संभारानाक्रमयति^७ ॥ १२ ॥

यथाहितस्याग्नेरङ्गारा^८ अभ्यवर्तेरंस्तं प्रदक्षिणं परितो नीत्वा
 यदक्रन्द इति पुनरेव तथाक्रमयति^९ पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखमश्वं^{१०}
 स्थापयत्यश्वभावे ऽनडुहो ऽस्य पदे वादधीत^१ कमण्डलुपद
 आदधीतेत्येके^१ यदिदं दिव इत्यग्निमभिमन्व्य पुरस्तात्प्रत्य-
 ङ्मुखस्तिष्ठन्सर्वाभिर्याह्वतीभिर्यथर्थाधानेन भूमिर्भूम्नास्य प्राणा-
 दिति प्रथमोत्तमाभ्यां सर्पराज्ञीभ्यामर्कश्चरित्युत्तमेन च घर्म-
 शिरसा यास्ते शिवा अपानं त्वामृते दिवस्त्वा वीर्येणाग्ने^{१५}
 सम्रादित्याहवनीयं^१ ज्वलन्तमग्निमूर्ध्वज्जुरेव^७ संभारेष्वश्वस्य पद

१ ०दग्नेयास्यदग्ने तृतीयं GB.

२ Thus B; ०वर्तयतीति । वत्तिः परिवर्तयति HR; परिवर्तयति । तावदभ्य०
 LTV; परिवर्तयति यावति परिवर्त्यता० A.

३ Thus GRHB; दक्षिणपादेन VMLT; दक्षिणपादानुत्तर० A.

४ आक्रमयति H; आक्रामयति AMLBG; आक्रमयति TV, Vyākhyā.

५ This sentence belongs to the preceding khanda, cp. Āp. V. 14. 14.

६ आहवनीयं om. HGRB; perhaps it is to be considered as superfluous.

७ ०ग्निमूर्ध्वज्जुरेव G; ०ग्निमूर्ध्वरेव B; ०ग्निमूर्ध्वरेतसं M; all the other
 Mss. om. जर्ध्वज्जुर, only H has a trace of it.

आदधाति यज्ञायज्ञीये दहति श्यैते च गीयमाना^१ आहिते
वारवन्तीयं गायति^१ प्रतिषिद्धान्यग्न्याधये सामानि व्याहृतीभि-
रेवोद्गीयं^१ भवतीत्येके^१ लौकिकं मथितं वाग्निमाहृत्याहव-
नीयादा पञ्चम्या व्याहृत्या चतुर्थ्या च यथर्थाधानेन सभ्या-
५ वसथ्यौ संभारेष्वादधाति^१ व्याख्यातो बीजहोमो यजमानस्य
चोपस्थानमानश्रे व्यानश्रे सर्वमायुर्व्यानश्रे ऽहं त्वदस्मि ये ते अग्ने
शिवे तनुवाविति चैतैराहवनीयमुपतिष्ठते^१ ॥ १३ ॥

अग्न आयूः^१ अग्रे पवस्वाग्रे पावकेति तिसृभिराश्वत्थीस्त्रिः
समिध एकैकस्मिन्नाधानवदादधात्याहवनीये गार्हपत्ये दक्षि-
१० णाग्नौ सभ्यावसथ्ययोरिति वा^२ सर्वकर्मस्वेषामेवानुपूर्व्यं^३
समुद्रादूर्मिवयं नाम चलारि शृङ्गेति^४ तिसृभिस्त्रिः शमी-
मयीर्घृताक्ताः प्रेद्धो अग्ने दीदिहीत्यौदुम्बरीं विधेम त इति
वैकङ्कतीं ताः सवितुर्वरेण्यस्येति शमीमयीं^५ ततस्तृणीं प्रात-
रग्निहोत्रं जुहोत्यथवाज्यं^६ संस्त्रात्य चतुर्गृहीतेनाष्टगृहीतेन वा
१५ सुचं पूरयित्वा ध्यायन्नारायणं जुहोति^१ साग्निहोत्रस्य स्थाने
भवति^१ यजमानो ऽपरेण सर्वानग्नींस्तिष्ठन्ये ते अग्ने शिवे
तनुवाविति शिवाभिस्तनूभिरुपतिष्ठते^१ यास्ते अग्ने घोरास्तनुव-
स्ताभिः पाप्मानं गच्छेति यजुषोपस्थाय यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः

१ ०तं ML only; cp. Āp. V. 16. 8.

२ एतैर् om. HG.

३ वा om. B.

४ एषामेवं वानुपूर्व्यं (०पूर्वं) AVTM.

५ Thus GB, agreeing with the Mantrasamhitā; शृङ्गादिति the other Mss.

६ अपि वा instead of अथ वा B.

चुच तृष्णा चेति घोराभिश्चात्रामुमिति देवस्य नाम गृह्णात्यप
 उपसृशति^१ जुह्वं सुवं च संमृज्य पूर्ववत्सुचं पूरयित्वा पूर्णांजती^१
 जुहोति^१ यजमानो वरं दत्त्वा पुनर्घोराभिरुपस्थाय शिवाभि-
 रुपतिष्ठते^१ नर्यं प्रजां मे गोपायार्थं पितुं मे गोपायं ग्रस्य
 पशून्मे गोपायं सप्रथं सभां मे गोपायाहे बुध्य मन्त्रं मे^५
 गोपायेति पञ्चभिर्विराट्कर्मैः^२ पञ्चाग्नौनुपतिष्ठते पञ्चधाग्नौनिति
 सर्वानथाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेदुपसन्ने परिदत्ते^२ हविष्यप्रोक्षिते
 सभामध्ये ऽधिदेवनमुद्धृत्यावोक्ष्याच्चानोष्य^३ तेषु हिरण्यं निधाय
 निषसाद धृतव्रत इति राजन्यस्य जुहोति^१ प्र नूनमित्यावसथे
 परिषदो^४ हिरण्यं निधाय तस्मिन् जुहोति^१ ॥ १४ ॥^{१०}

उत नो ऽहिर्बुध्य इत्यावसथ्यमभिमन्त्य यजमानाय शत-
 मक्षानध्वर्युर्ददाति^५ तेषु पणमानो यजमानः क्षतं विजित्य
 तदन्नं अपयित्वा सभासङ्गो ब्राह्मणेभ्यः प्रददाति^५ त^६ आव-
 सथे^६ भुञ्जते^६ कल्पेतां द्यावापृथिवी ये अग्नय इत्येताभ्यां
 यथर्तुनाम्ना यजमानो ऽग्नौनुपतिष्ठते^१ प्रोक्षणप्रभृतौनि प्रति-^{१५}

१ Thus L only, in accordance with the Vyākhyā; ०ङ्गति,
 ०ङ्गति or ०ङ्गतीर the other Mss.; cp. Smārtasūtra I. 19; 18. 11
 and note on the translation.

२ MTV ins. वा, L ins. कर्वा.

३ Uncertain; उपसन्ने परिदत्ते (so BG; परिषत्ते MLATV) missing
 in H. Read perhaps अपरिदत्ते.

४ ०क्षान् न्युष्य (perhaps preferable) GB.

५ Thus LAGTV; परिषथो H; परिषदेषा MB; परिषदो मध्ये the
 Vyākhyā; आवसथे मध्ये परिषदः Hir. III. 12, Āp. V. 19. 3.

६ Thus AG; ०ददाति आवसथे HLTV; ०ददाति तमवस० B; तस्मि-
 न्नवथे M.

पद्यते । वार्चघ्नावाज्यभागावग्निर्मूर्धा भुव इति हविषो याज्या-
नुवाक्ये । अन्वाहार्यमासाद्याग्न्याधेयस्या द्वादशेभ्यो दक्षिणा^१
ददाति । काममूर्ध्वं देयमग्नीधरं उपबर्हणं सार्वसूत्रमजं पूर्णपात्रं
च ब्रह्मणे ऽयं होत्रे धेनुमध्वर्यवे ऽनद्धाहं । मिथुनौ गावौ वासो
५ रथश्च साधारणानि । यद्यनाद्यो गामेकां दद्यात्सा सर्वप्रत्या-
न्नायो भवति । शेषो व्याख्यातः ॥ १५ ॥

अथाहिताग्नेर्द्वादशरात्रव्रतानि । न मांसमश्नाति न स्विथ-
सुपेति नानृतं वदत्यमृतमयपायौ स्वयं पादशोध्वाचारलवणाश्व-
शमीधान्यं^२ भुञ्जानो ऽन्यत्र तिलेभ्यः^३ स्वयमिध्वहारो^४ ऽग्न्यागारे^५
१० संविशति । द्वादशरात्रमजसा अस्याग्नयो । नास्य ब्राह्मणो
ऽनाश्वान् गृहे वसेदतीतासु द्वादशरात्रिषु^६ पवमानहवींश्चनु-
निर्वपेत्संवत्सर ऋतौ मासे ऽर्धमासे चतुरहे त्र्यहे द्युहे श्वो भूते
सद्यो वाग्नये पवमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये
पावकायाग्नये शुचय इति । त्रीणि हवींषि साकं समस्येत्यूर्ध्वं^७
१५ निरूप्योत्तरे^८ समस्येद्वाग्नेयेनाष्टाकपालेन साकमेतानि हवींषि
समस्येदित्येके । ऽग्नेः पवमानस्याग्न आयूष्यग्ने पवस्वेति याज्यानु-
वाक्ये । त्रिंशन्मानं हिरण्यमस्य दक्षिणाग्निः पावकस्याग्ने पावक

१ Thus TV ; दक्षिणां the other Mss.

२ Thus GR ; देयमाग्नीध्रसुप H ; ०मग्नीध्रप० ML ; ०ग्नीध्र उ ATV.

३ Thus G ; ०लवणाज्यशमी० M ; ०लवणान्यशमी० B ; ०लवणाशमी०
HR ; ०लवणशमी० LATV.

४ तिलेन HR only.

५ Thus ATVB ; ०हरो MLR.

६ ऽग्न्यागारे RTVHML ; ०ग्न्यागारे GA.

७ द्वादशसु रा० G only.

८ Thus ALGTV ; पूर्वस्मिन् नि० MB ; पूर्ववत् नि० H.

स नः पावकेत्यग्नेः शुचेरग्निः शुचिब्रततम उदग्ने शुचयस्तवेति ।
 त्रिंशन्मानं हिरण्यं मध्यमस्य चत्वारिंशन्मानं हिरण्यमुत्तम-
 स्यैन्द्राग्नमेकादशकपालमनुनिर्वपत्यदित्यै घृते चरुं । सप्तदशा-
 दित्यस्य^१ सामिधेन्यो^१ ऽग्निना रयिं गयस्फान इति पुष्टिमन्ता-
 वाज्यभागाविन्द्राग्नी आगतं गौर्भिर्विप्र इत्यैन्द्राग्नस्योत त्वामदिते ५
 महौमू षु मातरमित्यादित्यस्य प्रेद्धो अग्न इमो अग्न इति
 संयाज्ये^१ संतिष्ठते श्रेष्ठानाम्^२ ॥ १६ ॥

होथ्यन्प्रथममग्निहोत्रं दशहोतारं मनसानुद्रुत्य सग्रहमाह-
 वनीये ङ्गत्वाथ^३ सायमग्निहोत्रं जुहोति । व्याहृतीभिः प्रथम-
 मग्निहोत्रमुपसादयति संवत्सरे च । द्वादशरात्रमाधानादजस्र- १०
 स्वाज्येनाहतवासाः^४ स्वयमप्रवसन्यजमानो ऽग्निहोत्रं जुहोति । यां
 प्रथममग्निहोत्राय दुहन्ति साग्निहोत्रस्य^५ दक्षिणा^५ । प्रथमौ
 दर्शपूर्णमासौ यत्त्यमाणश्चतुर्होतारं मनसानुद्रुत्याहवनीये सग्रहं
 ङ्गत्वा पूर्णं पश्चाद्यन्ते देवा अदधुरिति सारस्वतौ होमौ^६ ङ्गत्वा
 पूर्वस्मिन्पर्वणि पौर्णमास्यामन्वारम्भणीयामिष्टिं निर्वपत्याग्ना- १५
 वैष्णवमेकादशकपालं सरस्वत्यै चरुं सरस्वते द्वादशकपालमग्नये
 भगिने ऽष्टाकपालमग्राविष्णू सजोषसाग्राविष्णू महि धामे-
 त्याग्रावैष्णवस्य । प्र णो देव्या नो दिव इति सरस्वत्याः ।

१ आदित्यस्य om. LATV.

२ Thus GTV and the Vyākhyā; न्येष्टाधानं ML; सेष्टा^० A; स्वेष्टा^० B; ग्न्याधानं H.

३ अथ in LATV; not in GB; the other Mss. are incomplete here.

४ Emended; वाससा or वासा the Mss.

५ साग्निहोत्रचोतुर्द^० VTA.

६ होमौ om. HGB.

पौपिवाःसः सरस्वतो ये ते सरस्व ऊर्मय इति सरस्वत आ
सवः सवितुर्यथा स नो राधाःस्याभरेति भगिनः^१ पुरस्ता-
त्स्विष्टकृतो जयानुपजुहोति मिथुनौ गावौ दक्षिणामावा-
स्यायां भविष्यन्त्यामादधानस्य^२ नान्वारम्भणीयाग्नेयमेवाष्टाकपालं
५ निर्वपेत्^३ ॥ १७ ॥

दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यान्वारभमाणो^४ व्याहृतौभिर्हवौव्या-
सादयति संवत्सरे पर्यागते^५ चाहिताग्नेर्भ्रतानि^६ सूर्योढो
ऽतिथिर्वसत्यै नापरुध्यो^७ यद्यपरुध्येतास्याग्निरनुगच्छेन्नर्वीस-
पक्स्यान्श्रीयात्^८ क्लिन्नमेधो नाग्नावादध्यान्नाव्यन्तरमपो नाश्री-
१० यात्स्वकृत इरिणे प्रदरे वा नावस्येन्न यजेत^९ हिंक्तव्य वाग्यतः^{१०}
स्त्रियं संभवेदङ्गते ऽग्निहोत्रे नाश्रीयान्न नक्तमन्यत्रान्नादद्या-
त्पशुनानिष्ट्वा संवत्सरे^{११} न मांसमश्रीयादादिष्टसु मनसाग्निभ्यः
प्रहिणोमौति भक्षयति^{१२} ॥ १८ ॥

पुनरग्न्याधेयस्याधानेन कल्पो व्याख्यातो^{१३} ऽग्निष्वाहितेषु
१५ यो ऽस्मिन्संवत्सरे बन्धुज्यानि पुत्रज्यानि वाभ्येति न वर्धते स्वेना-
ङ्गेन^{१४} वा व्यध्यते^{१५} स उदास्य पुनरादधीत^{१६} दर्शने^{१७} पूर्णमासेन

१ Thus LGTV ; भविष्यत्यामाधानस्य M ; भवत्यामाधानस्य ARH.

२ चातुर्मास्यान् (masc.) ATVG ; ०मास्यान्वार० the other Mss.

३ संवत्सरं संवत्सरे चा० GBH.

४ Thus BAGV ; यद्यपरुध्येतास्याग्निः H ; the other Mss. are more or less corrupt.

५ Om. LATV.

६ संवत्सरं AG ; the word is missing in TMLV.

७ Thus V ; स्वेनाङ्गेन वाप्यध्यते LG ; स्वेनाङ्गेन वा दध्यते T ; स्वेन वाङ्गेनाप्युच्य B ; न स्वतनेन व्यध्यते HR ; स्वेनाङ्गेवाप्यध्यते M.

८ Om. H : दर्शपूर्णमासेन LATRV.

वेद्वाग्नेयमष्टाकपालं वैश्वानरं द्वादशकपालमग्निमुदासयिष्यन्निर्व-
 पेदग्निर्मूर्धा भुव इत्याग्नेयस्य वैश्वानरो अजीजनत्पृष्ठो दिवीति
 वैश्वानरस्य । या ते अग्ने उत्सीदतः पवमाना या ते अग्ने पावका
 या ते अग्ने सूर्ये शुचिर्यास्ते अग्ने कामदुघा विभक्तौर्यास्ते अग्ने
 संभृतीर्य ते अग्ने वानस्पत्या अगन्नगिरिति सप्ताङ्गतीः पुरस्ता- ५
 त्स्विष्टकृत उपजुहोति । सिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ज्वलतो ऽग्नीनु-
 त्पृजति यावद्दर्शपूर्णमासौ । संवत्सरं द्वादशाहं वा विष्टृष्टाग्नि-
 र्भवति । तदानीमेवाद्भिरग्नीन्समभ्युक्ष्य ब्रह्मौदनं अपयित्वाप-
 वसति । रोहिणी पुनर्वसू अनूराधाश्च पुनराधाननक्षत्राणि
 प्रावृट्करदावृत् । न संभृत्याः संभाराः । संभृत्या वा । संभार- १०
 मन्त्वा भवन्तीत्येके । यजूंषि न भवन्तीत्येके । ऽग्न्यायतनेषु
 संवत्सरप्रवातान्दर्भान्संस्तौर्य भूमिर्भून्नेति सर्पराज्ञौभिर्गार्हपत्य-
 मादधाति मध्यंदिन इतरान्सर्वांश्च मध्यंदिने । पुराणैर्दर्भैराह-
 वनीयं शराव उद्धृत्य यत्त्वा क्रुद्धः परोवपेत्यन्वाहार्यपचनमा-
 दधाति यत्ते मन्युपरोप्तस्थेत्याहवनीयं । मनो ज्योतिर्जुषता- १५
 मित्याहितमुपतिष्ठते । पुनस्त्वादित्या रुद्रा इति द्वाभ्यामुप-
 समिन्द्वे । मनो ज्योतिर्जुषतामित्याहुतिं^२ जुहोति । सप्त ते
 अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्यग्निहोत्रं जुहोति । सा पूर्णाहुति-
 र्भवति^३ ॥ १६ ॥

१ इत्येके om. MLATV (the last three Mss. : संभृत्या वा भवन्ति यजूंषि न भवन्तीत्येके).

२ This sentence not in GHB (and cp. the Vaijayanti on Hir., page 333); for ATV cp. note 1.

३ Thus TVMBL; इत्याहुतीर्जुः AG; इति सिंदाहुतीर्जुः H.

४ पूर्वाहुः A only.

आग्नेयमष्टाकपालं पञ्चकपालं वा निर्वपति । प्रागुत्तमा-
 दनूयाजादुपांशु क्रियते ऽग्ने ऽग्निमग्निनाग्निरिति चतुर्षु प्रयाजेषु
 चतस्रो विभक्तीर्दधाति । समिधाग्निं दुवस्यतेति बुधन्वत्याग्नेय-
 स्याज्यभागस्तेह्येषु ब्रवाणि त इतौन्दुमती सौम्यस्याग्ने तमद्याधा
 ५ ह्यग्ने इति पङ्क्त्यौ याज्यानुवाक्ये भवतोऽधा ह्यग्ने आभिष्टे
 अद्य गौर्भिरिति वा२ । पुनरूर्जा सह रथेत्यभितः पुरोडाश-
 माज्जती३ जुहोत्याग्निं प्रति स्विष्टकृतं निराहाभिष्टे४ अद्यैभिर्नो
 अर्कैरिति । त्रिष्टुभौ संयाज्ये । पुनर्निष्कृतो रथो दक्षिणा
 पुनरुत्स्यूतं वासः पुनरुत्सृष्टो ऽनङ्गानग्नेरग्नाविति द्वयोरनूयाजयोर्द्वे
 १० विभक्ती दधात्युच्चैरुत्तममनूयाजं संप्रेष्यत्याग्न्यक्ताः पत्नीसं-
 याजानामृचः स्युराग्निवारुणमेकादशकपालमनुनिर्वपेत्त्वं नो अग्ने
 स त्वं नो अग्ने इति याज्यानुवाक्ये । संतिष्ठते पुनरग्न्याधानं ।
 यस्तृतीयमादधाति लेकः सलेकः सुलेक इति स एतान्होमान्
 जुहुयादर्थायार्थायाहवनीयं गार्हपत्यात्प्रणयेन्नित्यो धार्यो गत-
 १५ श्रिय आयुष्कामस्य वापह्मताग्नेर्नष्टारणीकस्य च ब्रह्मौदनैव
 प्रतिपद्यते प्रतिपद्यते ॥ २० ॥

इति श्रौतसूत्रे प्रथमः प्रश्नः ॥

१ पङ्क्त्यौ याज्यानुवाक्या भवन्त्यः BV ; M as given in the text but at the end likewise भवन्त्यः : cp. Āp. V. 28. 15.

२ वा om ML.

३ ऽज्जती LAB ; ०ति TV ; ०ज्जतीर् MHG.

४ निराह as against उपांशु ; cp. Baudh. III. 2 : 70. 13.

अथाग्निहोत्रमग्निहोत्रं सायंप्रातर्गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्निति
 विज्ञायते^१ । अग्निहोत्रस्य यज्ञकतोरेक ऋत्विगध्वर्युः^१ सायमधि-
 वृत्तसूर्ये^१ अर्धास्तमितसूर्ये वा ज्वलन्तं गार्हपत्यादाहवनौयमुद्धरति
 प्रातरुषसि प्रागुदयाद्वापि वा नक्तमाहवनौयं धारयेत्^२ ।
 सुगार्हपत्य उद्बुध्यस्वेति द्वाभ्यां गार्हपत्यमुपस्थायोद्धरेति यज-
 मानः संप्रेष्यति^३ धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्यध्वर्युरूपवेषमादाय वाचा
 त्वा होत्रेति तेन गार्हपत्यादाहवनौयमुद्धरति^३ इहामेहामिति^३
 यथायोन्यन्वाहार्यं निदधाति^३ भूर्भुवः सुवरित्युद्धृतं यजमानो
 अभिमन्त्रयते^४ ऽक्ला यदेन इति सायं रात्र्या यदेन इति
 प्रातरमृताङ्गतिमित्यायतने प्रतिष्ठापयत्यग्निमग्नौ स्वाहेति सायं^{१०}
 प्रत्यङ्मुखः सूर्यमग्नौ स्वाहेति प्रातः प्राङ्मुखो^१ विश्वदानौ-
 माभरन्त इति स्वयमिध्वहस्तो यजमानो विहारमभ्येति^१ यदग्ने
 यानि कानि चेति पञ्चभिः प्रतिमन्त्रमग्निष्विधानादधात्यग्ने
 गृहपते शुन्धस्वेत्येतैः पञ्चभिः पर्युक्ष्णपरिसमूहनोपरिपुष्पकरणै-
 रग्नीनलं करोति^५ पुरस्तादुपरिष्ठाच्च^१ दग्धैः प्रागुत्तरायमग्नौ-^{१५}
 न्यरिस्तृणानि^१ ॥ १ ॥

उत्तरेण गार्हपत्यमग्निहोत्रस्थालीं सुवमग्निहोत्रहवणीं च

१ See Taitt. br. II. 1. 5. 3.

२ धारयति ML only.

३ इहामेहामिति AMGB ; इहामेवहामितीति the Vyākhyā (one copy) ;
 इहामोहामितीति R ; इहामोहामिति H ; इहमेहमिति VTL and the Vyākhyā
 (another copy). The mantra (is it a mantra?) is unknown
 and not mentioned in the Mantrasaṃhitā.

४ अनुम० HR.

५ पर्युक्ष्ण instead of पर्युक्ष्ण MLTV ;—परिसमूहनपरिपुष्प० G only
 (in agreement with a citation in the Vaijayanī, page 341).

प्रक्षाल्य कूर्चे प्रयुनक्ति पालाशीं समिधं चेडासि व्रतमृदिति
 दक्षिणेन विहारमवस्थितां गामग्निहोत्रीं यजमानो ऽनुमन्त्येय-
 मसौति वेदिमभिमृशत्यध्वर्युः पूषासौति वत्सं दक्षिणत उप-
 मृज्य प्राचीमुदीचीं वावृत्यान्यः शूद्रादस्तमित उदिते चाग्नि-
 ५ 'होत्रस्थाल्या' दोग्धि दोहनेन च^१ 'दुग्ध्वा स्थाल्यामानयति'^२
 न संमृशति^३ 'पूर्वा' दद्याज्येष्ठस्य ज्यैष्ठिनेयस्येत्युक्तं^४ 'यज-
 मानो विद्युदसौत्यप उपस्पृश्यापरेणाहवनीयमतिक्रम्य दक्षिणत
 उपविशति पत्नी च स्वलोके^५ सायं प्रातः संध्योर्होतव्यं^६
 नचत्रं दृष्ट्वा प्रदोषे निशायामुपोषसि पुरोदयं समयाविषित
 १० उदिते वा^७ प्रदोषान्तो होमकालः सायं संगवान्तः प्रातस्त-
 मतिनीय^८ दोषा वस्तोर्नमः स्वाहेति सायं चतुर्गृहीतं जुहुया-
 त्प्रातर्वस्तोर्नमः स्वाहेति प्रातरभयत्र व्याहृतीर्जपित्वा वरं दत्त्वा
 जुहुयादा प्रातराहुतिकालात्सायमाहुतिकाल आ साय-
 माहुतिकालात्प्रातराहुतिकाल इत्यापत्कल्प^९ 'चतं त्वा सत्येन
 १५ परिषिञ्चामीति हस्तेन सायं परिषिञ्चति सत्यं त्वर्तेनेति प्रात-
 र्यज्ञस्य संततिरसौति गार्हपत्यात्संततामपां धारां स्वावयत्याह-
 वनीयाद्गार्हपत्यश्रोणिमासाद्य घृष्टिरसौति घृष्टिमादाय भूतकृतः

१ 'स्थाल्या' LTV (cp. Āp. VI. 3. 15); 'स्थाल्यां' the other Mss.;
 स्थाल्यां दोग्धि दोहने वा ARB: the same without वा H.

२ These two words, given by RHG, not by MLATVB. They
 belong to the text, as appears from the Vyākhyā.

३ See Taitt. br. II. 1. 8. 1.

४ संध्योर्हो^{१०} TV and the Vyākhyā.

५ Thus emended: प्रातस्तमतिनीयं G; प्रातस्तमतिनियचरं (or चरन्)
 ATVB; प्रातरस्तमिते च ML; प्रातः स्तमतिचनीयं H. The Vyākhyā: तं
 कालमतिक्रम्य.

स्थेत्यदीचो ऽङ्गारान्निरुह्य व्यन्तान् कृत्वा सगराः स्थेत्यभि-
मन्त्याग्नय आदित्यं गृह्णाम्यङ्गे रात्रिमिति सायं होम्यमादा-
येडायाः पदमित्यङ्गारेष्वधिश्रयति ॥ २ ॥

आदित्यायाग्निं गृह्णामि रात्र्या अहरिति प्रातर्होम्यमग्निस्ते
तेजो मा धात्रीदिति दर्भैरभिद्योत्यामृतमसौति सुवेण दोहन- ५
संचालनं निनीय पुनरेव पूर्ववदभिद्योत्यान्तरितं रच इति त्रिः
पर्यग्निकरोति । घर्मा ऽसि रायस्योषवनिरिति वर्त्म कुर्वन्नुद-
गुदासयतीह प्रजां पशून्दृष्ट्वेति वेद्यां प्रतिष्ठाप्य प्रजां मे यच्छे-
त्यन्तिके कृत्वा प्रत्यूढं जन्यं भयमिति गार्हपत्ये ऽङ्गारान्भृश्या
प्रत्यूहति । देवस्य त्वेति सुवमग्निहोत्रहवर्णौ चादाय प्रत्यूष्टमिति १०
निष्ठप्य सुपर्णां त्वेत्यग्निहोत्रहवर्णौ संमार्श्रिष्टो यजमानः पत्नी
चेत्युभयं संमृज्योमुन्नेय्यामीति सायं यजमानमामन्वयत ओसु-
न्नयामीति प्रातर्यजमानो हविर्देवानामित्युपांशूक्तोमुन्नयेत्युच्चैः
प्रत्याहोन्नयनप्रभृत्या होमान्न चङ्क्रम्यते^१ । वाचं यच्छत्यग्नये च
त्वा पृथिव्यै चोन्नयामीति चतुर्भिः स्थात्याश्चतुरः^२ सुवा- १५
न्यूर्णानग्निहोत्रहवर्णामुन्नयत्युत्तमेन द्विः पञ्चावत्तिन । उन्नीतं
दशहोत्राभिमृशति । सजूर्दैवैः सायंयावभिरित्युन्नीतं स्थालीं च
सायं संमृशति सजूर्दैवैः प्रातर्यावभिरिति प्रातः । ॥ ३ ॥

तां समिधमादायोपरिष्ठात्सुगदण्ड^३ उपसंगृह्य^३ पशून्ने
यच्छेत्यपरेण गार्हपत्यं कूर्चे निदधाति । यजमानो नम ईशा- २०
नाय प्रजा इति जपत्यध्वर्युर्वन्तरिचं वीहीति समया गार्ह-

१ चक्रमते M.

२ Thus BHGTV ; स्थात्यां MA ; स्थात्या L.

३ Thus AGTV ; सुगदण्डमुपसंगृह्य MLH.

- पत्यार्चिर्हरति^१ प्राङ् हरन्दशहोतारं व्याख्यायाग्नये त्वा वैश्वा-
नरायेति मध्यदेशे निगृह्य वाताय लेत्युद्यम्यायुर्म यच्छे-
त्यपरेणाहवनीयं कूर्च उपसादयत्येषा ते अग्ने समिदिति
पालाशो^१ समिधमादधाति^१ विद्युदसीत्यप उपस्पृश्यादौघायां
५ समिधि प्राणायामं कृत्वा पयसा घृतेन दध्ना तण्डुलैर्यवाग्वौदनेन^१
सोमेन वाग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं कनीयसौं पूर्वा-
माहुतिं जुहुयात्सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातरग्नि-
र्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति सायं सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः
स्वाहेति प्रातरित्येवं संसृष्टहोममेके समामनन्ति^१ ॥ ४ ॥
- १० वर्चो मे यच्छेति पुनरेव कूर्च उपसादयति^१ लेपमादा-
योत्तरतः कूर्च ओषधीभ्यस्त्वौषधीर्जिन्वेति लेपं निमृज्याग्ने गृहपत
इति गार्हपत्यं दक्षिणावृत्तप्रतीक्षते^१ ऽतिहाय पूर्वामाहुतिं भूर्भुवः
सुवरित्युत्तरां भूयसौं जुहुयात्तूष्णीं वा^१ भक्षाय भूयः कुर्याद्भुत्वा
भूमानं विष्णुं ध्यायेत्^१ सुचमुद्गृह्य रुद्रं मृडेति सुचोदीचीं
१५ ज्वालां त्रिरतिवत्लायती^१ षे वेति सायं लेपमभ्यवमार्ष्टुर्जं लेत्यूर्ध्वं
प्रातरुन्मार्ष्टि^१ कूर्चं सुचं निधाय पितृभ्यस्त्वा पितृञ्जिन्वेति
दक्षिणतः स्थण्डिले नीचा पाणिना लेपं निमृज्य वृष्टिरसीत्यप
उपस्पृश्या पूषासौति द्विरनामिकाङ्गुल्याग्निञ्जन्तिहाय दतः
प्राश्याचम्य पुनः प्राश्नात्यग्नेयं हविः प्रजननमिति प्राचीनदण्डया
२० सुचा भक्षयति सौर्यं हविः प्रजननमिति प्रातर्दिश्वं निर्लेढि^१
दर्भैः सुचं शोधयित्याद्भिः पूरयित्वोच्छिष्टभाजो जिन्वेत्युत्तरेणा-
हवनीयमपो विमृजेत्^१ ॥ ५ ॥

तामग्निहोत्रहवणीं निष्ठय पुनस्तोयैः संगोध्य पुनरङ्घ्रिः
 पूरयित्वा सर्वेभ्यस्त्वा सर्पाञ्जिन्वेति पूर्वस्थां संस्त्रायाचितमसीति
 वेदिमध्ये गृहेभ्यस्त्वा गृहाञ्जिन्वेति पत्यञ्जलौ च । सप्त^१
 चषीन्प्रौणीहीत्युत्तरेण गार्हपत्यमपां शेषं विमृजेत्सुवेणाग्नये
 गृहपतये स्वाहेति गार्हपत्ये अग्नये ऽदाभ्याय स्वाहेत्यन्वाहार्यपचने ५
 अग्नये भूर्भुवः सुवः स्वाहेति सभ्ये अग्नये ऽन्नपतये स्वाहेत्यावसथ्ये
 ऊत्वा सर्वेषु विष्णवे स्वाहेति द्वितीयां जुहोति पुनः^२ पूर्ववत्परि-
 षिञ्चति । सुवादीन्प्रक्षाल्योत्तरेणापो विमृज्य वेद्यां निक्षिपे-
 त्तोजोमूर्तिरात्मा हृदये ऽन्तरुर्ध्वं ज्वलन्नग्निशिखामध्ये^३ स्थितस्तस्याः
 शिखाया मध्ये^४ परमात्मेति श्रुतिस्ततो^५ होमान्ते सर्वत्रात्मानं १०
 प्रोक्ष्य गार्हपत्याङ्गसादाय^६ ललाटे हृदये कुक्षौ बाह्वोः कण्ठे
 च तज्ज्वालारूपं चतुरङ्गुलं दीपवदूर्ध्वाग्रं पुण्ड्रं कुर्याद्यजमानस्तेन
 शुभं^७ लब्ध्वात्मयोगमन्ते^८ प्राप्नोति ॥ ६ ॥

उत्तरामाहुतिमनु यजमान आयतनादुत्थाय कवातिर्यङ्घ्रि-
 वाहवनीयमुपप्रयन्तो अध्वरमित्यनुवाकेन सायमुपतिष्ठते^९ तत्रा- १५
 ग्रीषोमाविमं^९ सु म इति पञ्चम्याग्रीषोमीयया पूर्वपक्ष उभा

१ सप्तर्षीन् LGB.

२ पुनः not in H.

३ ज्वलन्नग्निशि० AMBTRVLG; ज्वलन्तिशिखाशिखामध्ये H.

४ The words स्थितं... मध्ये are omitted in TVL. (overlooking!)

५ This śruti is, at least partly, Taitt. Ār. X. 11 (page 828 of the Calcutta edition).

६ गार्हपत्याद् om. HGR.

७ सुखं ML; शुभं TVGH; शुभां A; शुभिलब्ध्वा B.

८ ०त्मानो योग० H only.

९ ०तिष्ठते तत्रा० MBLT; ०तिष्ठेतत्रा० HV; ०तिष्ठेत तत्रा० AG.

- वामिन्द्राग्नी इत्येन्द्राग्न्या तत्स्थाने ऽपरपचे । ऽग्न आयूष्षीति षड्विंशत्तराभिरुपतिष्ठते । ऽग्न आयूष्ष्यग्ने पवस्वेत्याग्निपाव-मानौभ्यां संवत्सरे संवत्सरे^१ गार्हपत्यमुपतिष्ठते पवमानहविर्भिर्वा यजेत^२युदा^३ अग्ने ऽस्यायुर्म देहीत्याहवनीयं चित्रावसो स्वस्ति
- ५ ते पारमशीयेति रात्रिमुपतिष्ठत । इन्धानास्त्वा शतं हि मा इत्युपसमिन्द्वे । सं त्वमग्न इत्यनुवाकशेषेणाहवनीयमुपतिष्ठते । संपश्यामि प्रजा अहमिति गृहान्यशृंश्याम्भः स्याम्भो व इति गोष्ठं । रेवती रमध्वमित्यन्तराग्नी तिष्ठञ्जपति । संहितासौत्यग्निहोत्र्या वत्समभिमृशत्यग्निहोत्र्यौ वाप त्वाग्ने दिवे दिव इति तिमृभि-
- १० गायत्रीभिरग्ने त्वं न इति^४ द्विपदाभिर्गार्हपत्यमुपतिष्ठते ॥ ७ ॥

- ऊर्जा वः पश्यामीति गृहान्यशृंश्व । तत्सवितुर्वरेण्यमिति सावित्र्याहवनीयं सोमानं स्वरणमिति च । कदा चन स्तरौ-रसौति रात्रिं । परि त्वाग्ने पुरं वयमिति गार्हपत्यमग्ने गृहपत इति च तामाग्निषमाशासे^५ तन्तवे ज्योतिष्मतीमित्यजातपुत्रो
- १५ ऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति जातपुत्रो ऽमुष्मा अमुष्मा इति यावन्तो ऽस्य पुत्रा जाता भवन्ति ज्योतिष्मतीमित्यन्ततो वदति । भुवन-मसि सहस्रपोषपुष्पीति पुनरेव वत्समालभते ऽग्निहोत्र्यौ वा । महि चीणामवो ऽस्त्विति माहित्रेण त्वचेनाहवनीयमुपतिष्ठते । दूरं प्रवसतः स्वस्तिकामस्तमेतेन त्वचेन पश्येत्स्वस्ति पुनरागच्छे-
- २० च्छुद्धिकामश्चैनं जपेदन्यत्रापि यज्ञादपि वा भूर्भुवः सुवः सुप्रजाः

१ संवत्सरे once in HA.

२ पवमानहवौषि यजेत H only.

३ Thus ALMTV ; HGR : दिवेदिव इति त्रिपदद्विपदाभिर्गार्हपत्यमुप० ; B the same, but इति पदाभिर्गा० ।

४ Thus AGB ; आशास्ते MHTV : आशासौ L.

प्रजया भूयासमिति सायमुपतिष्ठेतापि वा दिवस्परीति वात्सप्रेण
सायं प्रातरुपतिष्ठेत् ॥ ८ ॥

पयसा मुमुक्षोः श्रीकामस्य वा जुहुयादाज्येन तेजस्कामस्य
दध्नेन्द्रियकामस्य यवाग्वा ग्रामकामस्योदनेनान्नाद्यकामस्य
तण्डुलैरोजस्कामस्य पाप्मानं हन्तुकामस्य वा पिष्टेन विद्या- ५
कामस्य सोमेन ब्रह्मवर्चस्कामस्य १ दध्नाण्डुलानां सोमस्य नाधि-
अयणप्रतिषेचने १ प्रतिषेककाल आज्यस्य दर्भतरुणौ प्रत्यस्येत्पर्व-
ण्येव राजन्यस्याग्निहोत्रं भवत्यहरहर्नित्यं ब्राह्मणेभ्यो ऽन्नं दीयते १
तदेतदन्तराले १ स्याग्निहोत्रं भवति १ नित्यमग्निरूपस्थेयो १ यः
सोमयाजौ तस्य सदाग्निहोत्रं जुहुयादहरहर्यजमानः २ स्वयमग्नि- १०
होत्रं जुहुयाच्छिष्यो वा १ दौदिहि दौद्यासं दौदिता मे ऽसि
स्वाहेत्यग्नीनुपसमिन्द्वे १ ऽपिप्रेरग्ने स्वां तन्वमयाङ् १ द्यावापृथिवी
ऊर्जमस्मासु धेहीत्यग्निहोत्रस्याख्यां बर्हिर्ऋक्साहवनीये ऽनुप्रहरति १
सा ह्यग्निहोत्रस्य संस्थितिर्न बर्हिरनुप्रहरेदसंस्थितो वा एष यज्ञो
यदग्निहोत्रमिति विज्ञायते ॥ ९ ॥ १५

यजमानो ऽग्निभ्यः प्रवत्यन्नग्नौन्समाधेहीति संप्रेष्यति १ शुचिः
स्वायतने तिष्ठन्मम नाम प्रथमं जातवेद इति ज्वलन्तमाहव-
नौयमुपस्थाप्य ४ तत्सकाशे वाचंयमः प्रवसेदसकाशे विमृजेताध-

१ BHG: भवति यद्वाह्मणेभ्यो व्रं (r ऽन्नं) दीयते तदेतदन्तराले स्याग्निहोत्रं भवति;
TML om. एतद्; A: भवति अहरहर्यद्वाह्मणेभ्यो व्रं दीयते तन्निददेतदन्तराले
स्याग्निः; भवति अहरहर्यद्वाह्मणेभ्यो व्रं दीयते तदन्तराले स्याग्निः TV.

२ यजमानो वा GHB; यजमाने A.

३ तन्वम् HG.

४ After उपस्थाप्य M ins. वसन् वा तामेव विहाराभिमुखो जपेत् । प्रेष्य समिधो
धारय्य; B: वसदेतामेव विहारमभिमुखो जपेत् प्रेष्य समिधो धारयन् । These
words occur further on!

श्रथ्यस्त्युपाधी^१ न दशमीमतिप्रवसति^२ न^३ पर्वणि^४ व्रतकाले
 व्रतं चरति^५ विहारमभिमुखो ऽग्नौनुपतिष्ठत इहैव सन्तत्र सतो
 वो अग्नय इति च^६ यद्यनुपस्थाय प्रवसेदेतामेव विहारमभिमुखो
 जपेत्प्रोध्य^७ समिधो धारयञ्चदिर्दग्धं कंचिदप्यनादृत्याग्नौन्यतीया-
 ५ दिश्वदानामीमाभरन्त^८ इति विहारमभ्येत्याग्नौनामसकाशे^९ वाचं
 यच्छति सकाशे विस्मजते^{१०} ऽग्नौन्समाधेहौति संप्रेष्यति^{११} मम
 नाम तव च जातवेद इत्याहवनीयमुपतिष्ठते^{१२} नमो ऽग्नये
 ऽप्रतिविद्धायेति गार्हपत्यं^{१३} त्वत्पितार इत्यन्वाहार्यपचनमयमग्निः
 श्रेष्ठतम इति पुनराहवनीयं च^{१४} व्रतभेदे मनो ज्योतिर्जुषता-
 १० मित्याहुतिं जुहुयात्प्रवक्ष्यन्प्रोष्यागतश्च^{१५} विराङ्गमैरेवोपतिष्ठत
 इत्येके^{१६} प्रवक्ष्यतो^{१७} ऽध्वर्युरग्नौन समिन्दु इत्याहुः^{१८} कः श्रेयांसं
 विषुप्तं बोधयिष्यतीत्यसमिन्धानो ऽभयंकराभयं^{१९} मे कुरु स्वस्ति
 मे ऽसु प्रवक्ष्यामीति प्रवक्ष्यन्नुपतिष्ठते ऽभयंकराभयं मे ऽकार्षीः
 स्वस्ति मे ऽसु प्रावात्समिति^{२०} प्रोष्यागतस्तूष्णीमेवाग्नौन्यणम्य

१ विस्मजतेधश्र० BMLG ; विस्मजेयः श० H ; वाचंयमः प्रवसेदसकाशे विस्मजते-
 धश्र० ATV.

२ स M.

३ प्रेष्ठ MHB प्रोध्य L.

४ कंचिदप्यनादृत्या० MVTL ; ०दर्शकश्चि(द)प्यनादृत्या० GB ; दिशोन्नकंचि-
 दप्यनद्रत्यो H ; चनादृत्य A and the Vyākhyā.

५ ०भ्येत्यग्नौ RHBA (read perhaps भ्येत्याग्नौ).

६ Thus G ; प्रवक्ष्यन्प्रोष्यमागतश्च H, प्रवक्ष्यन्प्रोष्यन्नागतश्च AB, प्रवक्ष्यन्नागतश्च
 MLV ; प्रवक्ष्य प्रवासोपस्थानं नागतश्च T and second hand of V.

७ Thus AHGB and the Vyākhyā ; ०क्ष्यते MLTV.

८ ०सिन्धानोवाभयं० AHGB.

९ Thus L ; प्रवात्सौदिति H ; प्रवक्ष्यामीति L ; M is incomplete here ;
 प्रवक्ष्यमिति the Vyākhyā (one copy) ; प्रावात्स्यमिति another copy.
 प्रवात्स्यमिति AB. प्रवात्सौमिति G, प्रावात्स्यमिति TV

प्रवसेदित्येके^१ गृहा मा बिभौतेति पञ्चभिर्गृहानभ्येति^२
 पूर्वसंजातमपराधमस्य तदहर्निवेदयेयुः^३ स चैतान्नापवदेत्^४
 गृहानहमिति संविशति^५ विश्वा उत त्वया वयमिति पत्नीं
 समीचते^६ ॥ १० ॥

अथ सगृहः प्रवक्ष्यन्त्यत्र पञ्च नव दश रात्रौः^७ संहिता ५
 वसति^८ यत्र वा नवरात्रं वास्तु कुतश्चिन्कारणात्पुनरभ्येत्येका-
 मुषित्वा^९ प्रवक्ष्यन्वास्तोष्यतीयं^{१०} जुहुयाद्यद्यनोवाह्यं^{११} भाण्डं
 स्यात्सर्वमनस्यादधाति यद्वोदुमशक्यं स्यात्तदङ्गत एवोपोद्धरन्त्यग्नि-
 षस्य दक्षिणो युक्तो भवति सव्यो ऽयुक्तो ऽथ वास्तोष्यत इत्यनु-
 द्रुत्योत्तरया गार्हपत्ये जुहोति^{१२} न ऊते ऽभ्यादधाति^{१३} न हीन- १०
 मन्वाहरन्ति^{१४} नावचाणान्यसंप्रचाप्य^{१५} प्रयान्थयं ते योनि-
 र्चलिय इति पृथगरणीष्वग्नीन्समारोपयते ऽपि वा या ते
 अग्ने यज्ञिया तनूरित्यात्मनि^{१६} हस्तं प्रताप्य वा मुखाया-

१ तदहर्ननिवे० GBVT.

२ चैतांतापव० H, चैतान्नापवदेत् G, चैतान्नापवदेत् T, चैतान्नापवदेत् BV.

३ Thus G; रात्रिभिः the other Mss.

४ वसतिः ML and the Vyākhyā, cp. Hir. III. 20.

५ पुनरभ्येत्ये० GH; पुनरभ्येति L; पुनरभ्येति A; पुनरभ्येत्ये० VT; पुन-
 रभ्येत्येकामुषि० B.

६ ष्यति MLATV, ष्यतिर्जु० B.

७ जुहोति AHGB, जुहुयाद् MLTV and the Vyākhyā.

८ Original reading uncertain; नापचाणान्यग्नींशनुप्रचाप्य ML; नापचा-
 णान्यग्नींशनुप्रचाप्य TV; नावचाणान्यग्नीं संप्रचाप्य A; नावचाणान्यसंप्रचाप्य G;
 नावचाणान्यस्य प्राप्य B; नावचाणान्येग्नीं संप्राप्य H.—cp. Hir. III. 20,
 Āp. VI. 28. 8.

९ वा ins. ML

हरत^१ उपावरोह जातवेद इत्यात्मन्यारूढमरण्योपावरोह^२
 प्रागस्तमयान्मन्येदपि वा लौकिके ऽग्रावुपावरोहेत्युपावरोहयत^३
 इदं श्रेय इत्यवसिते जुहोति जुहोति^४ ॥ ११ ॥

इति श्रौतसूत्रे द्वितीयः प्रश्नः ॥

१ प्रताप्यावाङ्मुखा०. HG, प्रताप्य वा मुखा ०MLATB.—०हरति M, ०हरत
 LHAGTBV; read perhaps अवहरत instead of आहरत ।

२ ०रोह्य GMLTV; ०रोष्य HAB.

३ ०रोहयति । ML ०रोहयतीदं TV (B useless).

सर्वेभ्यः कामेभ्यो दर्शपूर्णमासौ^१ तान्युपत्कामयेतापि वा
 पृथक्कामः पृथगाहरेद्दर्शपूर्णमासाभ्यां यावज्जीवं यजेत^२ चिंशतं वा
 वर्षाणि जीर्णं वा विरमेदित्येके^३ ताभ्यां परमासेव काष्ठां
 गच्छतीति विज्ञायते^४ तौ समानोपदेशौ^५ वचनाद्व्यतिष्ठेते^६
 यजमानस्यैव समस्ते क्रतौ श्रूयमाणं^७ कामानां कामनं ब्रह्मचर्यं^८
 द्रव्योपस्थापनं^९ दक्षिणादानमकर्मकरणा मन्त्राः प्रत्यगाशिषश्चन्द्र-
 मसमूनं^{१०} पूर्णं वा विज्ञाय पूर्वस्मिन्यवशिष्टं पौर्णमासेन^{११} यज्य
 इत्युक्त्वा केशश्मश्रूणि^{१२} वापयित्वापवसति^{१३} चन्द्रमसं दृष्टमदृष्टं वा
 विज्ञाय चैव^{१४} दर्शेन यज्य इत्युक्तोपवसत्यध्वर्युः प्रातरग्निहोत्रं
 ज्वलानुगमयित्वापोद्धृत्य वोदित आदित्ये ध्यायन्नारायणं विष्णोर्नु^{१५}
 कमिति जपित्वा गार्हपत्यादाहवनीयमुद्धृत्याहवनीयायतने ऽग्निं
 प्रतिष्ठाय^{१६} देवा गातुविद् इति जपित्वा ममाग्ने वर्च इति
 समिधमन्वादधाति^{१७} ॥ १ ॥

१ Thus GB; यजते MHLATRV.

२ Thus A; श्रूयमाणोपि M; श्रूयमाणः H; श्रूयमाणाः का० RB; श्रूय-
 माणासि L; ०माणाणि TV; श्रूयमाणाः कामाः ब्रह्मचर्यं G.; cp. Hir. VI. 1
 (page 494).

३ Thus AG and the Vyākhyā, one copy; (and cp. Hir. l.c.
 द्रव्यप्रकल्पनं), द्रव्योपस्थानं the other Mss. and the Vyākhyā, another
 copy.

४ Thus AGRT; चंद्रमूनं पूर्णं वा BML; चन्द्रमससमानं पूर्णं वा H.

५ पौर्णमास्यां पूर्णमासेन MLTV; पूर्णमासेन A (without the preceding
 पौ०); पौर्णमास्येन G; पौर्णमास्या H; पौर्णमासेन the Vyākhyā.

६ श्मश्रूरोमाणि M only.

७ ०वं LGMTV.

८ The words आहवनीयायतने ऽग्निं प्रतिष्ठाय are given by BHG after
 गातुविद् इति जपित्वा; they are not found in LATV.

९ Thus AMLBVG; आदधाति H; अन्वादधात् T.

- यजमानो ऽग्निं गृह्णामि सुरयं वसून्बुद्रानिमाभूर्जमिति
 चीनाहवनीये ऽन्वाधीयमाने जपति पौर्णमासं हविरिति पौर्ण-
 मास्यामामावास्थं हविरित्यमावास्यायामन्तराग्नी पशव इत्यन्त-
 राग्नी तिष्ठन्नपत्यध्वर्युर्मम देवा इति गार्हपत्यमन्वादधातीह
 ५ प्रजा इह पशव इति द्वौ यजमानो जपत्यध्वर्युर्मयि देवा
 इत्यन्वाहार्यपचनमन्वादधात्ययं पितृणामिति यजमानो जपति
 व्याहृतीभिरन्वादधातीत्येके । ऽजस्रं त्वाः सभापाला इत्यध्वर्युः
 सभ्यमन्वादधाति । तमेव यजमानो जपत्यन्नमावसथीयमित्य-
 ध्वर्युरावसथ्यमन्वादधाति । तमेव यजमानो जपत्यध्वर्युणान्वा-
 १० हितेष्विदमहमग्निज्येष्ठेभ्य इत्युत्तरत उपविश्य जपति । पयस्वती-
 रोषधय इति प्राग्बर्हिषः पौर्णमास्यां दम्पती माषमांसवर्जं
 सर्पिषा दध्ना पयसा वा मिश्रमश्रीतः प्राग्वत्सेभ्यो ऽमावास्यायां
 कामं सुहितौ स्यातां । विद्युदसीत्यप उपसृश्यापरेणाहवनीयं
 दक्षिणातिक्रम्य पयस्वतीरोषधय इत्यप आचामति । देवा देवेषु
 १५ पराक्रमध्वमिति देवता उपतिष्ठते । ऽग्ने व्रतपत इति पञ्चभि-
 राहवनीये समिधो ऽभ्यादधाति । समुद्रं मनसा ध्यायन्नग्ने व्रतपते
 व्रतं चरिष्यामीति पञ्चभिर्यथालिङ्गं देवता उपतिष्ठमानो व्रत-
 मुपैति । सम्राडसीत्यादित्यमुपतिष्ठते । यद्यस्तमिते व्रतमुपेया-
 दाहवनीयमेवैतेनोपतिष्ठते । पर्वणि यजमानः स्वयमग्निहोत्रं
 २० जुहोति यवाग्वामावास्यायां संनयन्नग्निहोत्रोच्छेषणमातञ्जनाय
 निदधाति । सत्यवाद्यस्त्युपायौ सायमाग्ने ग्राम्यानुपवसत्या-
 रण्यस्याश्रात्यपो वाश्राति न वा किञ्चन । येन प्रार्थय्यमाणः
 स्यात्तन्नाश्रीयात् ॥ २ ॥

उपेतव्रतस्य संनयतो ऽध्वर्युः संगव दूषे त्वेति बज्रपणां
 बज्रशाखामशुष्कायां प्राचीमुदीचीं वा पलाशशाखां शमीशाखां
 वाच्छिन्नत्यूजं त्वेत्यनुमार्ष्टि संनयति वैमां प्राचीमित्याहरति ।
 वायवः स्थेति तथा त्ववरान्वत्सानपाकरोति । सदर्भया तथेत्येके
 दर्भैर्वा । देवो व इति त्ववरा वत्समाहृगोचरमभिः प्रेरयति । ५
 शुद्धा अप इति प्रेरिता अनुमन्त्रयते । ध्रुवा अस्मिन्निति
 यजमानमीक्षते । ऽग्नेणाहवनीयं प्रदक्षिणं शाखामाहृत्यापरेण
 गार्हपत्यं यजमानस्य पशून्पाहीत्यग्निष्ठे ऽनसि मेखलायां वा
 निदधाति । देवस्य त्वेत्यश्वपशुमसिदं वादाय यज्ञस्य घोषदसौ-
 त्यभिमन्त्रयते गार्हपत्यं वोपतिष्ठते । प्रत्युष्टमिति तस्मिन्निष्ठ- १०
 पति । प्रेयमगादित्युर्वन्तरिचं प्रेहीतिः चाहवनीयमभि-
 प्रैति । ॥ ३ ॥

इह बर्हिरासद इति वेदिं प्रत्यवेक्षते । यत्र बर्हिर्दास्य-
 न्भवति तां दिशमेत्य१ विष्णोः स्तूपो ऽसीत्येकं स्रम्बमुत्सृज्य४
 देवानां परिषूतमसीत्यन्यं परिषौति । पशूनां वा भागमुत्सृजा- १५
 मौति परिषूतस्यैकां दर्भनाडीमुत्सृज्येदं देवानामिति परिषूत-
 मभिमृश्येदं पशूनामित्युत्सृष्टमभिमृश्य देवस्य त्वेति परिषूत-
 मभिगृह्य देवेभ्यस्त्वेत्यूर्ध्वमुन्मृज्य देवबर्हिरित्यसिदं निधाय या

१ वरान्वत्सान्नातुर्गो० M; वरान्वत्समाहृगो० H and R (but with
 ०गो०); वरावसमात्यर्गो च० L; वरान् वत्समाहृगो० A; वरान् समाहृग्दो० (?)
 G; वरा वत्समात्रार्गोच० TV.

२ प्रेहीति च MLVGT; प्रेहीति HRB.

३ ०मेत्य THABG; ०मवेत्य MLV.

४ स्रम्ब० GHABR; स्रम्ब० MLTV.

जाता इत्यभिमन्त्र्याच्छेत्ता त इत्याच्छिन्दन्संनखं मुष्टिं दाति^१ ।
 स प्रस्तर^१ एतयैवावृता परिषवणोत्सर्जनवर्जमितरांस्त्रीन्यच्च सप्त वा
 मुष्टौन्निधनानि वा दाति यावदाप्तं भवति^२ । देवबर्हिरित्या-
 व्रश्चनान्यभिमृशति^३ सहस्रवल्गु इत्यात्मानं प्रत्यभिमृश्यादित्यै
 ५ रास्त्रासीति प्रदक्षिणं शुल्बमावेष्ट्यायुपिता योनिरिति त्रिधातु
 पञ्चधातु वा प्रतिदधाति^४ धातौ धातौ मन्त्रमावर्तयति^५ ।
 पृथिव्याः संपृचः पाहौति शुल्बं प्रागयमुदगयं वास्तीर्यापरि-
 मितानामित्यभिमन्त्र्य सुसंभृता त्वेति यथालूनं^६ शुल्बे मुष्टौ-
 निधनानि^७ वा संभरत्यलुभिता योनिरित्युत्तमे प्रस्तरमपां मेधं
 १० यज्ञियमिति पितृभ्यः समूलमुपमूललूनं^८ वा सकृदाच्छिन्नं
 बर्हिराच्छिद्य तृष्णौ संभरति परिभोजनीयं^९ चेन्द्राण्यै संनहन-
 मिति सर्वान्संनह्य पूषा त इति प्रदक्षिणं गृह्णाति^{१०} । स ते मास्या-
 दिति पश्चात्प्राञ्चं ग्रन्थिसुपगूहत्यापस्त्वामश्विनाविति स्पृशतीन्द्रस्य
 त्वेत्युद्यम्य दृहस्यतेरिति ग्रीष्णां हरत्युर्वन्तरिचमन्विहीति प्रत्ये-
 १५ त्यादित्याः सद इत्यपरेणाहवनीयमनधः सादयति^{११} । देवंगम-

१ Thus TV ; ददाति AMLBHG.

२ मुष्टौन् निधनानि वा ददाति यावदाकू(क)तं भवति MB ; मुष्टौनिदधाति
 वा त्वासदेहरणमूर्णाहरणं बर्हिराहरणं वात यावदासंभवति H ; ALG as M, but
 यावदाप्तं भवति ; वा दाति यावदप्तं भवति TV.

३ Thus ALGTV and a citation in the Vaijayanti ; यथाभागं
 M ; यथालुभवनं H.

४ मुष्टिं निध० MHLG ; VTB मुष्टिनिध० A.

५ Thus AG ; ०पमूललूनं H ; समूललूनं MLBTB.

६ Thus G only (and cp. V. 9) ; परिभोजनीं ATVH and the
 Vyākhyā ; परिभोजनं MLB. (Baudh. uses परिभोजनीयानि). The
 Vyākhyā explains परिभोजनिग्रहणं परिसरणावानुलपराज्यस्य प्रदर्शनं ।

मसीत्यभिमन्व्यादित्यास्त्वा पृष्ठे सादयामीति गार्हपत्यदेश
उपरीव^१ निदधाति^१ ॥ ४ ॥

द्वर्णी^२ त्रिधातु शुल्वं कृत्वा यत्क्षणां रूपमिति पालाशेन
खादिरेण याज्ञिकैर्वा वृक्षैरेकविंशतिदारुमिश्रं संभृत्य क्षणो
ऽस्याखरेस्थ इति संनह्य पूषा त इति प्रदक्षिणं ग्रन्थिं कृत्वा^३
बर्हिःकल्पेन^४ बर्हिषा सह निदधाति^५ वेदो ऽसीति वत्सजुं^६
त्रिवृच्छिरसं^७ दर्भं वेदं कृत्वाग्रात्पादेशे परिवासयति^८ परि-
वासितानि वेदाग्राणीभ्यप्रव्रज्यनैः सह निदधात्यत्रामावास्यायां
वेदिं^९ कृत्वावावर्हिंराहरेदित्येके^{१०} ऽन्तर्वेदि शाखायाः पर्णानि
प्रच्छिद्य मूलतः शाखां परिवास्योपवेशो ऽसि यज्ञायेत्यपरेण^{११}
गार्हपत्यं मूलमुपवेशाय निदधाति^{१२} तृतीयस्यै दिव इति
परिवासनशकलमादाय सुरक्षितं निधाय वसूनां पवित्रमसि
शतधारमिति शाखायां^{१३} त्रिवृद्दर्भमयं पवित्रं कृत्वा त्रिवृत्पलाशे
दर्भं इति शाखायां शिथिलं मूले मूलान्यथे ऽग्राण्यवसजति^{१४} न
ग्रन्थिं करोत्यग्न्यगारे ऽग्न्यायतनानामुपलेपनादि^{१५} देवार्हाण्यलं-^{१६}
करणानि^{१७} दम्पती चालंकुर्वति^{१८} ॥ ५ ॥

१ Thus AGBH; उपरिव TV and Vyākhyā (one copy); उपरि ML and Vyākhyā (another copy).

२ Thus GTV and Vyākhyā; ०शकलेन AMBH.

३ Thus B; वत्सजं LTV; वसजं A; वत्सं MGH.

४ वा ins. A only (rightly?).

५ वेदं GA only.

६ इत्येके om. AGBH.

७ शाखाया G only.

८ ०दीनि LMTV; Vyākhyā points to ०नादि.

९ Thus BAGLV; ०देवार्हण्यं T; देवार्हाण्यं M; देवकान्यं H;
देवार्हण्यंकारैः the Vyākhyā.

अत्रोपवसथे ऽमावास्यायामपराह्णे ऽधिवृक्षसूर्ये वा पिण्ड-
 पितृयज्ञेन यजते । ज्ञते सायमग्निहोत्रे वैकङ्कतीमग्निहोत्रहवणीं
 कुम्भीमुपवेष्टं शाखापवित्रमभिधानीं निदाने दोहनं दारुपात्र-
 मयस्यात्रं वैतानि^१ सांनाय्यपात्राणि प्रक्षाल्योत्तरेण गार्हपत्यं
 ५ दर्भैरन्तर्धायावाचीनानि प्रयुनक्ति । समावयवन्तो दर्भौ प्रादेश-
 माचौ पवित्रे कृत्वा पवित्रे स्थ इति क्षिनन्ति न नखेनैमौ
 प्राणापानावित्यभिमन्त्र्य विष्णोर्मनसा पूते स्थ इत्यङ्गिरनुमृज्य
 गां दोहपवित्रे इति संप्रेष्यत्यग्निहोत्रहवण्यां पवित्रान्तर्हितायामप
 आनीय देवो व इति पच्छो गायत्र्योदगग्राम्यां पवित्राभ्यां
 १० त्रिरूपूयापो देवीरित्यभिमन्त्रयत^२ उत्तानीकृत्य^३ पात्राणि
 शुन्धध्वमिति^४ प्रोक्षति । सुरक्षिते पवित्रे निधायैता आचरन्तीति
 गा आयतीः प्रतीक्ष्य निष्ठप्रमिति^५ सांनाय्यपात्राणि प्रतितप्य
 घृष्टिरसीत्युपवेष्टमादाय भूतकृतः स्थेति गार्हपत्यादुदीचो
 ऽङ्गारान्व्यस्य मातरिश्वन इति तेषु कुम्भीमधिश्रित्य भृगूणा-
 १५ मङ्गिरसामिति प्रदक्षिणमङ्गारैः पर्युहति । ॥ ६ ॥
 वसूनां पवित्रमसि शतधारमिति कुम्भ्यां शाखापवित्रं

१ Thus supplied and emended; निदाने दोहनमयस्यात्रं वै० GA; निदाने दोहने दोहनमयस्यात्रं वै० MLTV; AH and B are incomplete. It is impossible that two dohanapātras are meant, whilst the word वा seems to prove that a word has fallen out. Cp. Āp. I. 11. 5 and below, III. 8: 39. 5.

२ GBH ०मन्त्रयते शुद्ध उत्ता०. Incomprehensible.

३ Thus MAGB; ०कृत्वा H; उत्तानानिकृत्य LTV.

४ त्रिः ins. G only.

५ गार्हपत्ये ins. G only; cp. Āp. I. 12. 1. As the Vyākhyā mentions the word, it may belong to the text.

प्रागग्रं सायमधिनिदधाति वसूनां पवित्रमसि सहस्रधारमित्यु-
 दौचौनाग्रं प्रातः^१ कुम्भीमन्वारभ्य वाचंयमः पवित्रं^२ धारय-
 न्नास्त^३ उपसृष्टां मे प्रव्रूतादिति संप्रेष्यत्युपसृजामीत्यामन्त्या-
 दित्यै रास्त्रासौत्यभिधानौमादत्ते^४ पूषासौति वत्समुपसृजति^५
 विहारं गां चोपसृष्टामन्तरेण मा संचारिष्टेति संप्रेष्यति^६
 यद्यन्तरेण^७ संचरेत्सानाग्रं मा विलोपीति जपेदयक्षा वः
 प्रजया संसृजामीत्यभिमन्त्रयत^८ ऊर्जं पय इति दोग्धोप-
 सौदति^९ द्यौश्चेममिति दुह्यमानामनुमन्त्रयत उत्सं दुहन्ति
 कलशमिति धाराघोषं ऊतः स्तोको ऊतो द्रप्स इति विप्रुषः
 स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामिति स्कन्नान्^{१०} कामधुच इति पयः
 प्रत्याहरन्तं दोग्धारं पृच्छत्यमूं यस्यामिति दोग्धा प्रत्याह^{११} सा
 विश्वायुरिति गामध्वर्युरपस्तौति^{१२} देवस्त्वा सवितेति पयः
 कुम्भयामानयति^{१३} कामधुच इत्याह तृतीयस्या इत्युक्तं^{१४} सा
 विश्वव्यचा इति द्वितीयां सा विश्वकर्मेति तृतीयासुपस्तौत्येवं
 तिस्रो दोहयित्वा वज्रं दुग्धीन्द्राय देवेभ्य इति त्रिः संप्रेष्यतीन्द्र-^{१५}
 याजिन इन्द्रमुपलक्षयेन्महेन्द्रयाजिनो महेन्द्रं^{१६} विसृष्टवागनन्वा-
 रभ्य तृष्णीमुत्तरा दोहयति^{१७} ॥ ७ ॥

सर्वासु दुग्धासु दोहने ऽप आनीय द्यौश्चेमं यज्ञमिति
 संचाल्य संपृच्छ्यध्वमिति कुम्भयामानीय अपयित्वा तृष्णीकेन घृते-
 नाभिघार्य दृष्ट्वा गा इति कर्षन्निवोदगुदासयति^{१८} श्रौतीकृत्य^{१९}

१ पवित्रं वा AMLT; पवित्रमपान्धारय० G. Cp. Āp. I. 12. 6.

२ स यद्यन्तरेण G only.

३ श्रौतीकृत्या MLTV; श्रौतीकृत्यातनन्ति A, and equally G with इति
 after it; धौतिकृत्यातनवमौति H points to the same.

यत्पूर्वद्युर्दुग्धं दध्नेकस्या दयोस्तिष्ठणां वा गवां द्युहे त्यहे वा
संततमभिदुग्धमौपवसथाद्भविरातञ्चनमुपकृष्टं^१ तेन दध्ना सोमेन
त्वातनच्मीत्यातनन्ति । यज्ञस्य संततिरसीत्यग्निहोत्रोच्छेषण-
मन्वातच्यायं पथ इति पर्णवल्कमन्वातनन्ति तण्डुलैः पूतिकै-
५ रोषधीभिः कलैर्वदरैर्वीषो हविष्वित्ययस्यात्रे दारूपात्रे वाप
आनीयादस्तमसि विष्णवे त्वेत्यपिदधाति । यदि मृन्मथं तणं
काष्ठं वानुप्रविध्येदिमौ पर्णं च दर्भं चेति विमुच्य शाखापवित्रं
सुरक्षितं निधाय विष्णो हव्यः रक्षस्वेति सांनाय्यं गार्हपत्यदेश
उपरीव गुप्तं निदधाति । ॥ ८ ॥

- १० पूर्वया शाखयान्यामाहृत्य वा प्रातर्दोहाय वत्सानपाकरो-
त्युपधाय कपालानि प्रातर्दोग्धि यथा सायं^१ नातनन्ति ।
नासोमयाजौ^२ संनयेदसोमयाज्यपौत्येक^३ ऐन्द्रं सांनाय्यं ।
सोमेनेष्ट्वा महेन्द्रं यजेतापि वा संवत्सरमेवेन्द्रमिष्ट्वाग्नये^४ व्रतपतये
ष्टाकपालं निरुष्य कामं महेन्द्रं यजेतौर्वो भारद्वाजो गौतमः
१५ शुश्रुवान् ग्रामणी राजन्य इति सर्वत्र कामं महेन्द्रं यजेरन्यरि-
स्तृणीतेति दर्भैरग्नौन्यरिस्तृणात्यारण्यानशिला^५ यजमान उभावग्नौ
इति परिस्तीर्यमाणेषु जपत्याहवनीयागारे गार्हपत्यागारे
वाधः शयीतामावास्यां^६ रात्रिं जागर्त्यपि वा यथाशक्ति जागरणं ।

१ ०मौपवस० all the Mss., as Hir., whilst Āp. I. 13. 12 has
ओपव०.

२ Thus H; एवं सोमयाजौ MLAGTV.

३ संवत्सरं द्वौ वेन्द्रमिष्ट्वा० G; संवत्सरत्रिद्वे वेन्द्रमिष्ट्वा० B.

४ Original reading uncertain: आरण्यानशिला ABTVH;
आरण्येनशिला ML; अरण्यानश्रौतापो वाञ्छाति वा G.

५ ०वास्यायां G, as Āp; the other Mss. agree with Hir.

व्रतचारी त्वेव स्थानं विहारादपपर्यावर्तेतैतत्सर्वममावास्यायां^१ ।
 पौर्णमास्यां तु पूर्वद्युरग्न्यन्वाधानमिध्मावर्हिर्वेदिं^२ च करोतीत्यग्नि-
 परिस्तरणं च । सद्यो वा सर्वं भवति भवति ॥ ६ ॥

इति श्रौतसूत्रे तृतीयः प्रश्नः ॥

^१ Emended (cp. Āp. XXIV. 2. 11, 12); अभिपर्यावर्तेत
 AGBLTV; अपिपर्यां M; अतिपर्यां H.

^२ Thus AGHLTV; वेदिं MB.

श्रो भूते प्रातरग्निहोत्रं ज्वलोदित आदित्ये पौर्णमास्या-
 स्तन्त्रमारभते प्रागुदयादमावास्याया । दर्शपूर्णमासयोर्यज्ञक्रत्वो-
 श्वत्वार ऋत्विजो ब्रह्मा होताध्वर्युरग्नीदिति^१ । कर्मणे वामिति
 पाणिं प्रक्षाल्य यज्ञस्य संततिरसीति गार्हपत्यात्मन्तमाहव-
 ५ नौयादुलपराजिं स्तृणोति तृष्णीं दक्षिणामुत्तरां च^२ । दक्षिणे-
 नाहवनीयं ब्रह्मयजमानयोरामने करोति पूर्वं ब्रह्मणे ऽपरं
 यजमानयोत्तरेण गार्हपत्यं दर्भान्संस्तौर्यं यज्ञायुधानि दध्मं
 न्यञ्चि सादयति^३ स्फ्यं च कपालानि चाग्निहोत्रहवणीं च शूर्पं
 च कृष्णाजिनं च शम्यां चोलूखलं च मुसलं च दृषश्चोपलां^४ चेति^५
 १० पञ्च दन्धानि । खादिरं सुवं पालाशीं जुह्ममाश्वत्थीमुपभृतं
 वैकङ्कतीं ध्रुवां वेदं पात्रौ मेक्षणं प्राश्निचहरणमिडापात्रं
 प्रणीताप्रणयनमिति पञ्च दन्धान्याज्यस्थालीमन्वाहार्यस्थाली-
 मश्मानं^६ सांनाय्यपात्राणि संनयतः कुम्भीं शाखापवित्रमुपवेष-
 मभिधानीं निदाने दोहनं च^७ पूर्वद्युः कृते पवित्रे चाष्टौ दारु-
 १५ पात्राणि यान्यहोमार्थानि^८ तानि वारणानि येन चार्थो ऽत्र यज-
 मानो भूपते भुवनपत इति ब्रह्मिष्ठं ब्रह्माणं वृत्वापरेणाहवनीयं
 दक्षिणातिक्रम्य दक्षिणत उदङ्मुख उपविशति^९ ॥ १ ॥

१ ०श्रौत्र इति GL.

२ Thus LTV and Vyākhyā; दक्षिणां तृष्णीमुत्तरां AGBH, and M, but the last ०त्तरां च .

३ संसादयति AB.

४ To this (ungrammatical) reading (cp. TS. I. 6. 8. 3) point AGB: दृषश्चोपलाश्चेति; दृषश्चोपलाश्चेति TV; दृषश्चोपलश्चेति LM.

५ After आज्यस्थालीम् G ins. निर्वपणस्थालीम् .

६ दोहनमयस्यात्रं च HG, similarly B.

७ दारुमयानि ins. AMGTBV.

वृत्तो ब्रह्मा सुप्रक्षालितपाणिपाद आचान्तोऽपरेणाहवनीयं
 दक्षिणातिक्रम्य दक्षिणतस्तिष्ठन्नमो ब्रह्मण इति ब्रह्मसदनमुप-
 स्थायाहे दैधिषथ्येति सदनान्तृणं निरस्योन्निवत उदुदतश्च
 गेषमित्युपविश्य पातं मा द्यावापृथिवी इति द्यावापृथिवी
 समीक्ष्य भूर्भुवः सुवः क इदं ब्रह्मेत्यहं भूपतिरित्येतौ जपित्वा ५
 संस्थानादास्ते^१ । मन्त्रवत्सु कर्मसु वाचं यच्छति^१ यदि
 व्याहरेद्वैष्णवीमृचं व्याहृतीश्च जपित्वा वाचं यच्छत्यध्वर्युरत्रा-
 संनयतः पवित्रे कृत्वा दद्याथ त्वेति प्रणीताप्रणयनं चमसमादाय
 वानस्पत्योऽसीत्यङ्गिस्त्रिः^२ प्रक्षालयति^३ गोदोहनेन पशुकामस्य
 प्रणयेन्मृन्मयेनान्नाद्यकामस्य कंसेन^४ ब्रह्मवर्चसकामस्यापरेण १०
 गार्हपत्यं पवित्रान्तर्हिते चमसे को वो गृह्णाति स वो
 गृह्णात्वित्यप आनयत्यनया वो^५ ग्रहीष्यामीति^५ पृथिवीं
 ध्यायन्नङ्गिः पूरयित्वा देवो व इति पूर्ववदुत्पूयाभि-
 मन्त्रयते^६ ॥ २ ॥

ब्रह्मन्नपः प्रणेष्यामि यजमान वाचं यच्छेति संप्रेष्यति^१ १५
 प्रणय यज्ञमिति ब्रह्मणा प्रसूतः प्रणयन्वाचं यच्छत्या हविष्कृतो
 यजमानश्च^१ को^१ वः प्रणयति स वः प्रणयत्विति^१ स्फ्येनोपयम्य

१ Thus GB; जह्वा सं० H; जपत्या संस्था० AMLTV.

२ Thus G; ०सीतित्तिष्ठभिः B; ०सीतित्तिष्ठः H; ०सीतित्तिष्ठभिः M;
 ०सीतित्रिः प्रक्षालयति A; ०सीति प्र० T; सीति प्रक्षाल्य TV.

३ कांसेन MLTB.

४ Thus GH; पो MBLATV; cp., however, the Gr̥hyasūtra I. 11: 12. 12.

५ Thus, in accordance with the Mantrasaṃhitā, MLT;
 गृह्णामीति AHGBV.

६ को वः प्रणयत्विति all the Mss., but see the Mantrasaṃhitā
 and the Vyākhyā: को वः प्रणयति × न्यह्नतौरिति ।

प्राणैः समं धारयमाणो ऽविषिञ्चन्त्ययति^१ याः पुरस्ताद्भूश्च
 कश्चेति द्वाभ्यां यजमानः प्रणीयमाना अनुमन्त्रयते ब्रह्मपूता
 स्येति चानेनाध्वर्युरुत्तरेणाहवनीयं दर्भेषु सादयित्वा दर्भैरपि-
 दधाति^१ ताः प्रणीता नेङ्गयन्त्या संस्थानात्यवित्रे आदाय
 ५ संविशन्तामिति सपवित्रेण पाणिना पात्राणि संमृशति^१
 दक्षाय त्वा वानस्पत्यो ऽसौत्यग्निहोत्रहवणीमादाय वेषाय लेति
 सव्येन शूर्पं च प्रत्युष्टमिति गार्हपत्ये निष्टप्य यजमान हवि-
 र्निर्वप्यामीति यजमानमामन्त्रयत^१ ओं निर्वपेति यजमानेन
 प्रसूतः प्रवसत्यग्ने हविर्निर्वप्यामीत्युक्तोर्वन्तरिचमन्विहौति
 १० गच्छति^१ ॥ ३ ॥

अपरेण गार्हपत्यं प्रागौषमुदगीषं वाग्निष्ठं शकटमवस्थितं
 ब्रौहिमतपरीणटसहितं^१ भवति यवमद्वा^१ धूरसीति तस्य
 दक्षिणां धुरमभिमृश्य सव्यां च त्वं देवानामिति शकटमभि-
 मन्त्र्य विष्णुस्वाक्र॥स्तेति विष्णुमात्मानं^२ ध्यायन्सव्ये चक्रे दक्षिणं
 १५ पादमादधाति विष्णोः क्रमो ऽसीति वाह्रुतमित्यारोहति^१
 मित्रस्य लेति परीणाहादिकं^३ प्रेक्ष्योर् वातायेति तस्य द्वार-
 मपच्छिद्य^४ मित्रस्य लेति पुरोडाश्यांश्च^५ प्रेक्ष्योर्जं धत्सेत्यभि-
 मृश्यापहत॥ रच इति त्वणं किंशारं वा निरस्याप उपसृश्या

१ परिणवसहितं G; परीणवसहितं AMHB; परीणवत् L; परिणवद्भवति TV.

२ विष्णुमात्मानं GAMLTB. विष्णुं मनसा H.

३ परिणाहं BHG; परिणाहादिकं MVL T (the last with ०री०); परिणाहकं A (शकटादिकं the Vyākhyā).

४ अपच्छिद्य GHMLAVTB; read अपच्छाद्य .

५ Thus GAH; पुरोडाशीयांश्च MLTBV, and the Vyākhyā.

हविर्निर्वस्यन्दशोतारं व्याचक्षौत^१ पवित्रान्तर्हिते शूर्पे हवनीं
 निधाय यच्छन्तामिति मुष्टिं पूरयित्वा हवन्यामोष्य देवस्य त्वेति
 पवित्रान्तर्हिते शूर्पे यथादेवतं^२ चतुरो मुष्टीन्निर्वपति त्रिर्मन्त्रेण
 तूष्णीं^३ चतुर्थं^४ निरूप्यान्वावपत्येवमुत्तरं पुरोडाशं निर्वपत्यग्निः
 होतारमिह तः ऊव इति यजमानो हविर्निरूप्यमाणमभि- ५
 मन्त्रयते निरुप्तं वा^५ कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्ति
 सर्वमनुवीक्षते^६ ॥ ४ ॥

यदि शकटं न स्यादपरेण गार्हपत्यं स्फ्यं निधाय तस्मि-
 न्पात्रौ तस्यां पुरोडाश्यानोष्य^७ तस्याः पूर्वार्धं धूरसीत्यभिष्टुभ्य
 सर्वाञ्चकटमन्त्रानुक्तेदं देवानामिति निरुप्तानभिष्टुभती^८ दसु नः १०
 सहेत्यपादानस्थानम्^९ स्फात्यै त्वेति निरुप्तानेवेदमहं निर्वह-
 णस्य पाशादिति पुरोडाश्यानादाय^{१०} निर्गच्छति^{११} सुवरभि
 विख्येषमिति सर्वं यज्ञमनुवीक्षत^{१२} आग्नेयो ऽष्टाकपाल
 उपांशुयाजश्चाज्यं हविः प्राजापत्यो वैष्णवो ऽग्नीषोमीयो
 वाग्नीषोमीयश्चैकादशकपालः पौर्णमास्यां प्रधानानि^{१३} नासोम- १५
 याजिनो ब्राह्मणस्याग्नीषोमीयः पुरोडाशो विद्यत इत्येक^{१४}
 आग्नेयो ऽष्टाकपाल ऐन्द्रं सांनय्यममावास्यायां संनयतो^{१५}
 ऽसन्नयत आग्नेयो ऽष्टाकपाल ऐन्द्राग्न एकादशकपालो द्वादश-
 कपालो वा^{१६} तदङ्गमितरे होमाः^{१७} पौर्णमास्यामिन्द्राय वैष्टुधाय

१ यथादेवतं all the Mss.

२ ऽडाशौया० AMLTV; ऽडाश्या० GH.

३ ऽस्थानं G and Vyākhyā, ऽस्थान् AMLHTBV.

४ ऽडाशौया० MLTV; ऽडाश्या० AGH.

पुरोडाशमेकादशकपालमनुनिर्वपेद्यदि^१ समानतन्त्रो^२ वैमृधो
ऽग्नीषोमाभ्यां^३ निरूपेन्द्राय वैमृधाय निर्वपति^४ संस्थितायां
पौर्णमास्यां वैमृधमनुनिर्वपतीत्येके^५ ॥ ५ ॥

वैश्वानरं ज्योतिरित्याहवनीयं प्रतीक्षते^६ दृष्ट्वन्तां दुर्या
५ इति प्रत्यवरोहति^७ स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामिति स्कन्नानभि-
मन्त्र्योर्वन्तरिचमन्विहौति^८ हत्वादित्यास्वोपस्थे सादयामी-
त्यपरेण गार्हपत्यं यथादेवतमुपसादयत्युत्तरेण^९ वाग्ने हव्यः
रक्षस्वेति गार्हपत्यं वोपतिष्ठते^{१०} सशूकायां तिरः पवित्रं हवन्त्यां
प्रोक्षणीः^{११} संस्कृत्य ब्रह्मन्प्रोक्ष्यिष्यामीत्यामन्त्र्य प्रोक्ष यज्ञमिति
१० तेन प्रसूतो देवस्य त्वेति यथादेवतं^{१२} त्रिः प्रोक्षेन्नाग्नि-
मभिप्रोक्षेत्पूर्ववत्पात्राणि^{१३} प्रोक्षति^{१४} वातस्य ध्राजिरसोति
कृष्णाजिनमादायावधूतः^{१५} रक्ष इत्यूर्ध्वग्रीवं बहिर्विशसनमुत्करे
त्रिरवधूनोत्यदित्यास्वगसौति पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोप-
स्तृणात्यधिषवणमसौत्यनुत्सृजन्^{१६} तस्मिन्नुलूखलमधिवर्तयत्यग्ने-
१५ स्तनूरसौत्यनुत्सृजन्नुलूखले हविरावपति त्रिमन्त्रेण तूष्णीं
चतुर्थमद्रिरसौति मुसलमादायाव रक्षो दिवः सपत्नं बध्नास-

१ Thus MLGTV ; निर्वपेत् समान० A ; ०निर्वपति समान० H.

२ Thus AMLGVT ; तन्त्रौ BH.

३ Thus BTV ; वैमृधाग्नीषो० the other Mss.

४ Thus MLATV and the Vyākhyā ; अनुमन्त्रयते BHG.

५ ०देवतं the Mss.

६ Thus A only ; प्रोक्षणीं BMHG ; प्रोक्षणीं LTV.

७ G ins. हविस् .

८ Thus G ; प्रोक्ष्यन्नाग्निमभि० A ; प्रोक्ष्यन्नाग्निमभि० MLTHV ; प्रोक्ष्यन्नाग्निमभि० B.

९ Thus ATV ; प्रोक्षते ML ; प्रोक्षयति GBH.

१० Thus (without स्) the Mss.

मिति चिरवहन्ति । हविष्कृदेह्येति चिह्नविष्कृतमाकलयति
 ब्राह्मणस्य हविष्कृदागह्येति राजन्यस्य हविष्कृदाद्रवेति वैश्यस्य
 हविष्कृदाधावेति रथकारस्य । हविष्कृता वाचं विसृज्य
 कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्ति इति यजमानो यज्ञयोगेन
 यज्ञं युनक्ति । ॥ ६ ॥

प्रादुर्भूतेषु तण्डुलेषूच्चैः समाहन्तवा इति संप्रेष्यत्यद्रिरसि
 श्लोककदित्याग्नीध्रो ऽश्मानमादायेषमावदोर्जमावदेति वृषारवेण
 दृषदुपले समाहन्ति शम्यया वा दिर्दृषदि सकृदुपलायां । त्रिः
 संचारयन्नव कृत्वः संपादयत्युत्तुषान्कृत्वा^१ वर्षवृद्धमसीति
 पुरस्तादुत्तरतो वा शूर्पमुपयच्छति । वर्षवृद्धाः स्थिति पुरोडाश्या- १०
 नभिमृश्य प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्वित्युदपति । परापूतः रक्ष
 इत्युत्करे निष्पुनति । प्रविद्धः रक्षः पराध्माता अभिचा इति
 शूर्पात्तुषान्कपाले ध्वंसयति रक्षसां भागो ऽसीति तेन
 तुषापूरितेनोत्तरमपरमवान्तरदेशमधस्तात्क्षणाजिनस्य^२ सव्येन
 पाणिना तुषानुपवपति नान्वीचते । ऽवबाढः रक्ष इत्यव- १५
 बाधते^३ । रोद्रेराक्षसैर्नर्तपैतककृदेनभेदनखनननिरसनावघ्राणा-
 त्माभिर्मर्शनानि च^४ कृत्वा सर्वत्राप उपस्पृशेदभ्युक्ष्य कपालं
 निदधाति । वायुर्व इति विविनक्ति । देवो व इति पात्र्यां
 तण्डुलान्प्रस्कन्दयत्यर्धेन वक्ष्यन्तुषावपश्यामीत्यवेक्ष्य विविक्तानव-

१ Thus GA ; ०यत्युषान् the other Mss. and the Vyākhyā.

२ तषापूरिते AH ; तुषपूरिते the other Mss.— ०त्तरापरमवान्तर ०
 MLGTV.

३ ऽवबाधते AGHTV and the Vyākhyā (one copy) ; ०वबाधते
 ML and the Vyākhyā (another copy).

४ च om. G only.

हन्ते प्रयच्छंस्त्रिष्फलीकर्तवा^१ इति संप्रथति^२ । देवेभ्यः शुम्भध्वं
देवेभ्यः शुम्भध्वं देवेभ्यः शुम्भध्वमिति त्रिभिस्त्रिष्फली-
करोति^३ ॥ ७ ॥

सुफलीकृतान्प्रक्षाल्य त्रिष्फलीक्रियमाणानामित्यन्तर्वेदि त्रिः
५ प्रक्षालनं^४ निनयति^५ । कृष्णाजिनकन्यो व्याख्यातो^६ । दिवः
स्वम्भनिरसीति कृष्णाजिन उदौचीनकुम्भां शम्भां निधाय
धिषणासि पर्वत्येति तस्यां प्राचीं दृषदं पश्चार्धनाधिवर्तयति^७ ।
धिषणासि पार्वतेयीति दृषद्युपलां पूर्ववदनुत्सृजन्^८ श्वः स्थ
मधुमन्त इति तण्डुलानवेक्ष्य देवस्य लेति दृषदि यथादेवतं^९
१० तण्डुलानधिवपति त्रिभन्तेण तूष्णीं चतुर्थं^{१०} । प्राणाय लेति
प्राचीं प्रोह्यपाणाय लेति प्रतीचीं व्यानाय लेति मध्यदेशे
दौर्धामन्विति प्राचीमन्ततो^{११} । ऽत^{१२} ऊर्ध्वं यथासुखं पिनष्टि^{१३} ।
देवो व इति कृष्णाजिने पिष्टानि प्रस्कन्दयेददध्वेन त्वा चक्षुषा-
वेक्ष इत्यवेक्ष्यासंवपन्तौ पिंषाणूनि कुरुतादिति हविःपेषौ^{१४}
१५ संप्रेष्यति^{१५} । सा पिनष्ट्यत्र मदन्तौरधिश्यति^{१६} । गार्हपत्ये हवींषि
श्रपयति^{१७} । धृष्टिरसित्युपवेषमादायापहत^{१८} । रक्ष इत्यभिमन्त्य
तेनापरेणाग्नेः प्रत्यञ्चावङ्गारौ व्यस्यापाग्ने^{१९} । ऽग्निमिति दक्षिण-
मङ्गारं निरस्थाप उपसृश्या देवयजं वहेत्यवशिष्टमवस्थाप्य ध्रुव-
मसीति तस्मिन् कपालमुपदधाति^{२०} ॥ ८ ॥

१ ०यच्छंस्त्रिः GMBVT ; ०यच्छंस्त्रिः L ; ०यच्छमसत्रिः A.

२ प्रक्षाल्य ML.

३ ०दैवत the Mss.

४ Thus G ; प्राचीनमन्तत ऊर्ध्वं the other Mss.

५ अमिहत^{१५} instead of अपहत^{१५} H ; but Vyākhyā and Mantra-
samhitā have equally अप .

६ व्युदस्या० H.

निर्दग्धमिति तस्मिन्ङ्गारमधिवर्तयति^१ धर्ममसौति तस्मा-
 त्पूर्वं धर्णमसौति तस्मात्पूर्वमष्टाकपालस्थ^२ द्वे मध्यमादक्षिणे
 त्रौष्ण्युत्तराणि दक्षिणयोर्धर्ममसौति^३ पूर्वं मरुताः^४ गर्ध इत्य-
 परं^५ यन्त्रमसौत्युत्तरेषामपरं विश्वाभ्य इति पूर्वं चिदसौति
 मध्यमं^६ तत^७ उत्तर^८ एकादशकपालस्थाष्टाकपालवत्^९
 त्रौष्ण्युपदधाति चिदसौति तत्पूर्वं चतुर्थं यथोक्तमवान्तरदेशेषु^{१०}
 चितः स्वेत्यवशिष्टानि^१ भृगूणामङ्गिरसामिति वेदेन कपाले-
 ष्वङ्गारानभ्यूहति^२ यानि धर्म इत्यनुद्बुत्येन्द्रवायू^३ युङ्गामिति
 कपालानि युनक्ति^४ पात्र्यां^५ निष्ठयोपवातायां पवित्रान्त-
 र्हितायां देवस्य लेति कृष्णाजिनात्पिष्टानि यथादेवतं^६ संवपति^७
 त्रिर्मन्त्रेण तूष्णीं चतुर्थं^८ संवपन्वाचं यच्छत्यभिवासयन्विमृजते^९
 देवो व इति प्रोक्षणीवत्पिष्टान्युत्पूय सुवेण प्रणीताभ्य आदाय
 वेदेनोपयस्य समाप इति पिष्टेषु निनयति^{१०} यदि प्रणीता
 न विद्येरन्याः^{११} काश्चापो मन्त्रेणोत्पूय ताभिः संनयेदित्याप-
 त्कृत्यो^{१२} । ऽङ्गः परि प्रजाताः स्थिति मदन्तीर्निनयति^{१३} समङ्गिः^{१४}
 प्रच्यध्वमिति प्रदक्षिणं परिश्रावयति^{१५} ॥ ६ ॥

१ धिवर्तं GHATBV; नितिवर्तं ML.

२ तस्मात्पूर्वमष्टा GH; तस्मादष्टा MLATBV.

३ दक्षिणयोर्धर्मं GHAB; दक्षिणोत्तरयोर्धर्मं MLTV.

४ तत उत्तर MLTV; उत्तर HAGB.

५ यथोक्तमं BHAG; यथायोगमं MLTV. Which is right?

६ Thus AG; न्यनुद्बुत्येन्द्र VLT; नुद्बुत्येन्द्र M; त्नुद्बुत्येन्द्र HB.

७ पात्रौ H (as Hir.); पात्र्यां (as Āp.) VGMLT; पात्र्यं A; पात्रां B.

८ यथादेवतं the Mss.

९ Thus conjecturally; न विन्देरन् H; न विन्द्यात् MLATV; न

वद्याप्याः काश्चा G.

१० ताभिः संनये GHB; ताभिर्निनये MLTV; ताभिः संनये A.

- जनयत्यै त्वा संयौमीति संयुत्य मखस्य शिरो ऽसीति पिण्डं
 कृत्वा यथाभागं व्यावर्तयामिति विभजति^१ समौ पिण्डौ
 कृत्वेदमग्नयं^२ इत्याग्नेयमभिमृशतीदममुष्मा इति यथादेवत-
 मिदमहं^३ सेनाया इति वेदेन दक्षिणकपालयोगादङ्गारा-
 ५ नपोहत्युत्तरस्माच्च^४ मखस्य शिरो ऽसीति दक्षिणं पिण्डमादाय
 घर्मो ऽसि विश्वायुरिति दक्षिणस्मिन्नधिश्रयत्यैवमुत्तरमनुच-
 मनतिनीचं^५ कूर्मस्वेव प्रतिकृतिं करोत्युरु प्रथस्वेति यावत्कपालं
 प्रथयति^६ पात्यामप आनीय त्वचं गृह्णीष्वेति प्रदक्षिणं सलेपाद्भिः
 स्रक्षणीकुर्वन्ननतिचारयन्ननुपरिमार्ष्टि^७ दध्युपनिधायान्तरितः
 १० रक्ष इत्युल्लुकेन त्रिः सर्वाणि हवींषि पर्यग्निकरोति^८ देवस्त्वा
 सविता अपयत्विति दक्षिणं^९ पुरोडाशं दर्भैरभिज्वलयञ्छ्रपय-
 त्यग्ने^{१०} हव्यः रक्षस्वेति गार्हपत्याग्निमभिमन्त्रयते^{११} सं ब्रह्मणा
 पृथस्वेति वेदेन पुरोडाशे साङ्गारं भस्माभिवासयत्यविदहन्तः
 अपयतेति वाचं विसृजते^{१२} ऽङ्गुलिप्रक्षालनं पात्रनिर्णजनं^{१३} चोल्मु-
 १५ केनाभितप्य हत्वान्तर्वेदि^{१४} स्फ्येनोदीचीस्तिष्ठो लेखाः कृत्वैकताय
 स्वाहेति त्रिभिः पश्चात्तिसृषु लेखास्वसंसृष्टं निनयति^{१५} ॥ १० ॥

१ Conjecturally; कृत्वाग्नय इत्याग्नेयमभि० GBMA; कृत्वा अभि० L;
 कृत्वाभि० TV; कृत्वाग्नेयधाराग्नेयमित्यभि० H.

२ ०देवतं MLHATVB; ०दे० G.

३ Thus TBV; ०मानूच्यम० H, ०मनुच्छम० MLA; ०त्तरस्मिन्नत्युच-
 मनति० G.

४ स्रक्षणी कु० VMLT; स्रक्षणीकु० AHGB and the Vyākhyā.

५ Thus BHGA; प्रदक्षिणं VMLT.

६ Thus AG and Vyākhyā; ०ज्वलयं च HB; ०ज्वलयंश्च VMLT.

७ पात्रौ० GHA, पात्र० MLTBV; and the Vyākhyā.

८ हत्वा० GHAB, कृत्वा VMLT, Vyākhyā; see Baudh.

अपरेणाहवनीयं यजमानायतामपरिमितां वा वेदिं
 करोति यावदर्थविस्तारां^१ यजमान इदं तस्मै हर्म्यं करोमीति
 वेदिदेशमभिमृशत्यध्वर्युरयं वेद इति वेदमादाय वेदेन वेदिं
 विविदुरिति वेदिं पुरस्तात्तिः संमार्ष्टि^२ चतुःशिखण्डेति
 यजमानः संमृज्यमानामनुमन्त्रयते^३ अध्वर्युः पूर्वार्धाद्वेदेर्वि- ५
 त्वतौयदेशात्सम्बयजुर्हरति^४ देवस्य त्वेति स्फ्यमादायेन्द्रस्य
 बाङ्गरसीत्यभिमन्त्र्य वायुरसीति तस्य^५ दर्भेणाग्रं तीक्ष्णौक्य^६
 पृथिव्यै वर्मासीति प्रागग्रमुदग्रं वा दर्भं निधाय पृथिवि
 देवयजनीति तस्मिन्स्फ्येन^७ प्रहृत्यापहतो ऽररुरिति स्फ्येन
 सदर्भमूलान्यांसूनपादाय व्रजं गच्छेति हरति^८ यो मा हृदेति १०
 यजमानो द्वियमाणमभिमन्त्रयते^९ वर्षतु ते द्यौरित्यध्वर्यु-
 र्वेदिमवेक्षते वर्षतु ते पर्जन्य इति यजमानं च^{१०} नमो दिव
 इत्याग्नीध्र उत्तरतः प्रक्रमे ऽपरिमिते वोक्तानौ हस्तौ कृत्वोप-
 विशति^{११} तस्याञ्जलावध्वर्युर्बन्धान देव सवितरिति सदर्भ-
 मूलान्यांसून्निवपत्यपहतो ऽररुः पृथिव्या इत्याग्नीध्रो न्युप्तः^{१२} १५
 स्थण्डिले^{१३} निक्षिप्याभिगृह्णाति^{१४} स उत्करो भवत्येवं द्वितीय-
 मिदमापः शिवा इति द्वितीयं प्रहृत्यापहतो ऽररुः पृथिव्यै
 देवयजन्त्या इत्यादायापहता^{१५} यातुधाना इत्याभिगृह्णाति^{१६}
 द्वितीयम्^{१७} ॥ ११ ॥

१ तस्य om. MLTV.

२ तीक्ष्णौक्य GMBTVA; °कृत्य L; °कृत्वा Vyākhyā; तीक्ष्णं कृत्य H.

३ तस्मिन् given by AHBGTV, om. ML.

४ न्युप्तस्थण्डिले H only.

५ Between आदाय and अपहता VMLT ins. व्रजं गच्छेत्याद्यभिग्रहणे.

६ गृह्णात्येवं द्विती HBG; गृह्णाति द्वि० MLTV; गृह्णात्येवं त्वतीयम् A.

द्रुष्टस्ते दिवं मा स्कानिति तृतीयं प्रहृत्यापहतो ऽरुः
 पृथिव्या अदेवयजन इत्यादायापहतो^१ ऽघग्रस इत्यभि-
 गृह्णाति तृतीयं^२ । तूष्णीं चतुर्थं सर्वं त्वं हरत्यरुस्ते दिवं
 मा स्कानिति चतुर्थमभिगृह्णाति । वेदेः पूर्वं परिग्राहं परि-
 ५ गृह्णाति वसवस्वेति स्फ्येन दक्षिणतः प्राचीं लेखां लिखति ।
 यज्ञस्य त्वेति परिगृह्यमाणं यजमानो ऽनुमन्त्रयते । रुद्रा-
 स्वेत्यध्वर्युः पश्चादुदीचीं लेखां लिखत्यादित्यास्वेत्युत्तरतः
 प्राचीं । ते ऽग्निना प्राञ्चो ऽजयन्नित्युक्तं^३ । प्राञ्चौ वेद्यंसा-
 वुन्नयत्यभित आहवनीयं प्रतीची ओणी अभितो गार्हपत्यं
 १० मध्ये संनता वेदिर्वेदिः । ॥ १२ ॥

॥ इति श्रौतसूत्रे चतुर्थः प्रश्नः ॥

१ After आदय MLT ins. as formerly.

२ तृतीयं om. HAGB.

३ See T.Br. III. 2. 9. 7.

इमां नराः कृणुतेति संप्रेष्य देवस्य सवितुः सव इति वेदेः
 स्फ्येनोत्तमां त्वचमुद्धन्ति^१ यदुद्घ्नन्त इति यजमान उद्धन्य-
 मानामनुमन्त्रयते^२ । द्वाङ्गुलां चतुरङ्गुलां रथवर्तमात्रीं प्रादेश-
 मात्रीं वैता इयतीर्नातिखनेत्पितृदेवत्यातिखातेत्युक्तं^३ । दक्षिणतो
 वर्षीयसौ पुरीषवती प्राचीनप्रवणामुदीचीनप्रवणां^४ प्रागुद-
 कप्रवणां वा वेदिं करोति^५ यन्मूलमतिरिक्तं स्फ्येन तच्छिनत्ति
 न नखेन^६ यत्पुरीषमतिरिक्तमुत्करं^७ तद्गमयत्याहार्यपुरीषां
 पशुकामस्य वेदिं करोति^८ यत्राक् खननात्तत्कृत्वा यदाहरे-
 तन्मन्त्रेण खनेद्भूमिर्भूतेति यजमानः कृतां वेदिमनुमन्त्रयते^९
 ऽध्वर्युर्ब्रह्मनुत्तरं परिग्राहं परिगृह्णीष्यामीत्यामन्त्र्य बृहस्पते १०
 परिगृह्णाण वेदिमिति तेन^{१०} प्रसूत ऋतमसौति त्रिभिः पूर्ववदेदिं
 परिगृह्णाति^{११} ॥ १ ॥

विपरीतौ परिग्राहावेके^{१२} । धा असौति वेदिं^{१३} स्फ्येन

१ अभिमन्त्रयते HAGRB; अनु० the other Mss. and the Vyākhyā.

२ Thus in accordance with the Vyākhyā; प्रादेशमात्रीं सौता-
 मात्रीं [वा] वैता इयतीर्नातिखनेत् G; प्रादेशमात्रीं वा एतौ इतिर्नातिख० TV;
 प्रादेशमात्रीं वैतामियति नातिख० R and nearly the same H; प्रादेशमात्रीं
 वैतामियतीर्नातिख० A; प्रादेशमात्रीं वापतो इतौतिख० M; ०मात्रीं वापतो इति-
 नातिख० L; रथमात्रीं वैता इयति नातिख० B.—Although सौतामात्रीं is
 mentioned only by G, it might belong to the text; cp. Āp. and
 Hir.—For इत्युक्तम् see Taitt. Br. III. 2. 9. 10.

३ Thus G, in acc. with the Vyākhyā; all the other Mss.
 omit उदीचीनप्रवणां.

४ ०त्करे MLTV.

५ All the Mss. exc. G, omit तेन, but cp. for example V. 4.

६ Thus ABTV; ०वेका ML; ०वेतौ G; ०वेते H; understand :
 ससामनन्ति.

७ वेदिं om. GAHBR.

- प्रतीचौ^१ योयुषेत^१ पुरा क्रूरस्थेत्यभिमन्त्र्य पश्चार्धं वेदेः पूर्वेण
 विटतीयदेशे^२ स्फ्यं तिर्यञ्चं स्तब्धा प्रोक्षणीरासादयेत्याग्नीध्रं
 संप्रेथत्याग्नीध्रो हवन्त्यां तिरः पवित्रमप आनीयोदञ्चं स्फ्यमप-
 कृष्यान्तर्वेदि^३ हवर्नो^४ धारयन्स्फ्यस्य वर्तन्युपनिनीयर्तसधः
 ५ स्थिति स्फ्यपदे सादयति^५ यं द्विष्यात्तं ध्यायेच्छतभृष्टिरसीत्युत्करे
 स्फ्यमुदस्यति^५ यं द्विष्यात्तं ध्यायेद्दीडेन्यक्रतूरिति यजमानः
 प्रोक्षणीरासाद्यमाना अनुमन्त्रयत^५ आग्नीध्रो हस्ताववनेनेक्ति^५
 नानवनिज्य पात्राणि संमृशति न च वेदिमा स्तरणात् स्फ्यं
 प्रचालयति नायं परिमृशत्याहवनीयमुत्तरेण^६ प्रणीता इध्मा-
 १० बर्हिरूपसादयति प्रागयं दक्षिणमिध्ममुत्तरं बर्हिर्वेदाग्नैः सुवं
 सुचश्च सह संमार्ष्टि^५ निशिताः^५ स्थ सपत्नक्षयणीरित्यभिमन्त्र्य
 घृताचौरेतेति दक्षिणेन पाणिना सुवं जुहूपभृतौ सव्येन ध्रुवां
 प्राशित्रहरणं वेदाग्राणि चादाय^५ प्रत्युष्टमिति गार्हपत्ये निष्ठप्य
 गोष्ठं मा निर्मृच्छमिति सुवमग्रैरन्तरतो ऽभ्याकारं सर्वतो
 १५ बिलमभि समाहारं निर्लेपं त्रिरभितः संमार्ष्टि^५ बाह्यतो
 मूलैर्दण्डं^५ वाचं प्राणमिति जुह्वं चक्षुः श्रोत्रमित्युपभृतं प्रजां
 योनिमिति ध्रुवां तूष्णीं प्राशित्रहरणं^५ पूर्ववत्सुचः प्राशित्र-
 हरणं च निष्ठप्योत्तरतो वेदिश्रोण्यां निदधाति^५ ॥ २ ॥

१ प्राचौ G only.

२ विटतीयदेशं AG ; विटतीयदेशे MLTV ; विटतीय देशं H ; the word पूर्वेष is the difficulty.

३ अपकृष्य AHGTV ; उप० ML ; अनु० B.

४ Thus ML ; प्रमृशत्य० the other Mss.

५ Thus HGB ; संमृश्य instead of संमार्ष्टि the other Mss.

६ GHBA om. च .

दिवः शिल्पमिति प्रोक्षितानि सुकृसंमार्जनान्यग्नौ प्रहरत्य-
 परेण गार्हपत्यं दक्षिणतः पत्नीमुदङ्मुखौमुपवेश्याशासाना
 सौमनसमिति मौञ्जेन योक्त्रेणान्यतरतःपाशेनोर्ध्वञ्जुमासौनां
 प्राङ्मुखौ तिष्ठन्तौ वा संनह्येत्यूषा ते ग्रन्थिं यथात्वित्युत्तरतो
 नाभेर्निष्ठक्यं ग्रन्थिं कृत्वा दक्षिणतो नाभेः परिकर्षति । ५
 पत्याचम्याग्ने गृहपत इति तिष्ठन्तौ गार्हपत्यमुपस्थाय देवानां
 पत्नीरिति देवपत्नीस्येन्द्राणीवेत्युदङ्मुख्यन्वास्ते । सुप्रजसस्त्वा
 वयमिति जपति मम पुत्रा इति च । यूषा ते बिलं विथ्वित्वित्या-
 ग्नौध्रः सर्पिर्धानस्य बिलमपावृत्येदं विष्णुर्विचक्रम इत्यन्वाहार्य-
 पचने ऽधिश्रित्यादितिरस्यच्छिद्रपत्रेत्याज्यस्थालीमादाय महीनां १०
 पय इति तस्यां पवित्रवत्यां प्रभूतमाज्यं निर्वपतीषे त्वेति
 दक्षिणार्धं गार्हपत्यस्याधिश्रित्योर्जे त्वेत्यपादाय^१ वेदेनोपयम्य
 महीनां पयो ऽसौति पत्नीं प्रदर्शयति^२ । तस्मा निमील्य
 वीक्ष्यानुच्छसन्त्यवेक्षते । तेजो ऽसीत्युत्तरार्धं ऽधिश्रित्य तेजसे
 त्वेत्यपादाय^३ तेजो ऽनुप्रेक्षीत्याहवनीयमभ्युदृत्याग्निस्ते^४ तेजो १५
 मा विनैदित्याहवनीये ऽधिश्रित्याग्नेर्जिह्वासीत्युत्तरेण प्रोक्षणीः
 स्फ्यस्य वर्त्मन्सादयती^५ डेन्यक्रद्वरिति यजमान आसाद्यमाना
 अनुमन्त्रयते^५ । ॥ ३ ॥

१ Emended; त्वेत्यपादाय H, त्वेत्यादाय the other Mss. and the Vyākhyā.

२ दर्शयति H only.

३ Thus TV (the Vyākhyā, with अपादत्ते, points to the same reading); त्वेत्यादाय the other Mss.

४ अभ्युदृत्या० MLG; अभिदृत्या० HA; अभ्युदृत्य Y.

५ Thus HR; ०मानासनम० MLTV; ०मानानु० A; ०मानसन० G.

यदि सांनाय्यस्याज्यस्य वान्यत्र बर्हिषः पुरोत्तमात्रयाजा-
 त्स्कन्देत्स^१ त्वा सिञ्चामीति तस्य स्वयं संभृत्य भूपतये स्वाहेति
 त्रिभिः स्कन्नमनुमन्त्रयते^२ ऽध्वर्युयजमानावाज्यमसीति^३ निमौल्य
 वीक्ष्यानुच्छसन्तावाज्यमवेक्षते^४ शुक्रमसीति त्रिभिर्दग्गाभ्यां
 ५ पवित्राभ्यामध्वर्युः पुनराहारमाज्यं त्रिरुत्पुनाति^५ देवो व इति
 त्रिः प्रोक्षणैरङ्गिराज्यमिति यजमान आज्यमपश्चोत्पूयमाना
 अनुमन्त्रयते^६ ऽध्वर्युरन्तर्वेदि समंबिलं जुह्वं धारयमाण आज्य-
 स्थाल्या वेदेनोपयम्य सुवेण शुक्रं त्वा शुक्रायामिति चतुः
 पञ्चकलो वा जुह्वं प्रभुतमाज्यं गृह्णाति^७ पञ्चानां त्वा वाताना-
 १० मिति चतुः पञ्चकलो वा यजमानो जपत्यध्वर्युर्ज्योतिस्त्वा
 ज्योतिषि धाम्ने धाम्न^८ इति^९ मध्यदेशे धारयमाण उपभृत्यष्टौ
 दशकलो वाल्पिष्टं गृह्णाति^{१०} पञ्चानां त्वर्तणामिति त्रैव्यज-
 मानो जपति पञ्चानां त्वा सलिलानां पञ्चानां त्वा पृष्ठाना-
 मिति^{११} च^{१२} द्वौ^{१३} चरोस्त्वा पञ्चबिलस्येति पञ्चाध्वर्युरर्चिस्त्वा^{१४}र्चि-
 १५ षीति चतुः पञ्चकलो वा भूमौ प्रतिष्ठितायां ध्रुवायां भूयिष्ठं
 गृह्णाति^{१५} सुप्रजास्त्राय त्वा गृह्णामीति चतुः पञ्च^{१६} वा
 यजमानो जपति^{१७} ॥ ४ ॥

१ Thus AHBGR and Vyākhyā; पूर्वोत्तमादनूयाजा० MLTV.

२ Thus HG; ऽध्वर्युयजमानस्याज्य० TMLV; ध्वर्युयजमानो वाज्य० AB.

३ Thus MLH; ऽच्छसन्ताज्यमवेक्षते AB; च्छसन्ताज्यमवेक्षते G; ऽवेक्षते V.

४ ज्योतिषि धाम्ने धाम्न इति मध्यं HA; धाम्नेरिति B; the other Mss.

omit धाम्ने धाम्न ।

५ इति द्वौ HA (omitting च).

६ पञ्चकलो G only.

बर्हिर्वद्यन्यत्रोत्करादाज्यानि सादयत्याज्यस्थली^१ च^२ प्रति-
 चीनं हरति^३ । तथा प्रोक्षणीरभिमन्त्र्य ब्रह्माणमामन्त्र्य तेन
 प्रसूतो मुक्तग्रन्थीनिधानं कृष्णो ऽसीति त्रिः प्रोक्षति तथा
 वेदिरसीति वेदिं बर्हिरसीति बर्हिरन्तर्वेदि पुरोगन्धि तदासा-
 दयति^४ । सुमनसो यजमानाय सन्त्विति यजमानो बर्हिरभि- ५
 मन्त्रयते । ध्वर्युर्दिवे त्वेति बर्हिरयं प्रोक्षत्यन्तरिक्षाय त्वेति मध्यं
 पृथिव्यै त्वेति मूलं । यजमानो ऽग्निश्रेम बर्हिरिति प्रोक्ष्यमाणं
 बर्हिरभिमन्त्रयते । ध्वर्युर्बर्हिरयाणि हवन्त्यां प्रसिच्य मूलानि
 प्रसेचयति । पोषाय त्वेति^५ सह हवन्त्या पुरस्तात्प्रत्यङ्गं ग्रन्थिं
 प्रत्युक्षति । स्वधा पितृभ्य इति वेदेर्दक्षिणायाः ओणेः संततमो- १०
 त्तरस्या अपां शेषं निनयति । पूषा ते ग्रन्थिं विध्यत्विति
 बर्हिषो ग्रन्थिं विध्यति । विष्णोः स्तूपो ऽसीति कर्षन्निवाहवनीयं
 प्रति प्रस्तरमादत्ते । यजमाने प्राणापानौ दधामौति प्रस्तरे^६
 पवित्रे अपिसृज्य प्राणापानाभ्यां त्वा सतनुं करोमीति ब्रह्माणे
 प्रयच्छति ॥ ५ ॥

१५

ब्रह्मा यजमानाय । तणैरन्तर्धायात्तणया शुल्बं च निधा-
 योर्णामदसं त्वा स्तृणामीति बज्रलमनतिदृशं प्रागपवर्गं प्रत्यगपवर्गं

१ सादयन्त्य० AGHB.

२ च om. H; the Vyākhyā : चो ऽवधारणे । आज्यस्थालीमेवेत्यर्थः ।

३ हरन्ति Mss. exc. ML.

४ तथासादयति L only.

५ पोषाय व इति G only.

६ Thus HTV and Vyākhyā ; °मानो AB ; °मानः ML ; यजमा G.

७ प्रस्तरे om. ML.

वा बर्हिषा वेदिं^१ स्तृणात्यूर्णामृदु प्रथमानं चतुः शिखण्डेति^२
 दाभ्यां स्तौर्यमाणां यजमानो ऽनुमन्त्रयते^३ । ऽध्वर्युरगैर्मूलान्यभि-
 च्छादयन्^४ त्रिधातु पाञ्चधातु वा कृत्वा धातौ धातौ मन्त्र-
 मावर्तयति^५ शिवा च म इति^६ स्तौर्णां वेदिं^७ यजमानो
 ऽनुमन्त्रयते^८ । ऽध्वर्युरनूयाजार्थं प्राञ्चावङ्गारौ निरूह्याहवनीयं
 कल्पयित्वा प्रस्तरं धारयन् गन्धर्वो ऽसौत्युदगग्रं मध्यमं परिधिं
 परिदधात्यस्मिन्यज्ञ उप भूय^९ इति ध्रुवो ऽसि ध्रुवो ऽहमिति
 दाभ्यां^{१०} यजमानो मध्यमं परिधिमनुमन्त्रयते^{११} । ऽध्वर्युरिन्द्रस्य
 बाङ्गरसौति^{१२} मित्रावरुणौ लेति दक्षिणोत्तरौ प्रागग्रौ संस्पृष्टौ
 मध्यमेन दक्षिणमाहवनीयमभ्यग्रमुत्तरमवाग्रमस्मिन्यज्ञ^{१३} उग्रो
 ऽस्यस्मिन्यज्ञे ऽभिभूरसौति^{१४} यजमानो ऽनुमन्त्रयते^{१५} यथा
 मध्यममध्वर्युः सूर्यस्त्वा पुरस्तात्पात्विति सूर्येण पुरस्तात्परि-
 दधाति^{१६} युनज्मि त्वा यन्मे अग्र इति दाभ्यां यजमानो ऽग्निं
 युनक्ति ॥ ६ ॥

वैतिहोत्रमिति दक्षिणामूर्ध्वामाधारसमिधमादधाति समि-

१ वेदिं om. H.

२ Thus AG; शिखण्डा इति MLHTRV; ंण्डो इति B.

३ ०यंस्ति ०G only.

४ Thus AGHR; शिवा च मे शग्मा चैधौषमृजं म इति दाभ्यां MLTV.

५ वेदिं om. MLTV.

६ उपह्वय AG.

७ दाभ्यां om. AGHRB.

८ इति not in AG.

९ Thus G; the other Mss. are more or less corrupt; TRV as

G, only आहवनीयाभ्यग्र०.

१० उग्रो ऽस्यभिभूरिति AGB.

११ Thus MH; अभिमन्त्रयते the other Mss.

दस्यायुषे त्वेत्युत्तरां तूष्णीं वा^१ तेजिष्ठा त इति परिहित-
 माग्निं यजमानो ऽनुमन्त्रयते^१ ऽध्वर्युर्विशो यन्त्रे स्थ इति समा-
 वनन्तर्गर्भौ^१ दर्भौ^१ विष्टतौ उदग्ये निदधाति^१ विच्छिन्नद्वि-
 विशो यन्त्रे नुदमाने इति द्वाभ्यां यजमानो ऽभिमन्त्रयते^१
 वसूनां रुद्राणामित्यध्वर्युस्तयोः प्रस्तरं सादयत्ययं प्रस्तर इति ५
 साद्यमानं यजमानो^१ जुह्वरसीत्यध्वर्युः प्रस्तरे जुह्वं सादयत्यारोह-
 पथो जुह्वरसि घृताचीं गायत्रियान्नोति द्वाभ्यां साद्यमानां
 जुह्वं यजमान^१ उपभृदसि घृताचीत्यध्वर्युरुपभृतमधस्तादिष्टयोः
 प्रतिकृष्टतरामिव सादयत्युपरिष्ठात्प्रस्तर इत्येके^१ ऽवाहं बाधे
 सुभृदस्युपभृदिति द्वाभ्यां साद्यमानां यजमानो^१ ध्रुवासि १०
 घृताचीत्यध्वर्युर्ध्रुवां सादयति^१ यो मा वाचा मनसा ध्रुवासि
 धरणौ धनस्येति द्वाभ्यां साद्यमानां यजमान^१ ऋषभो ऽसि
 शाकर इत्यध्वर्युः सुवं सादयति^१ ॥ ७ ॥

स्थोनो मे सौदायं सुवं इति द्वाभ्यां सुवं यजमान^१ इयं
 स्थालीत्यध्वर्युराज्यस्थालौ सादयति^१ तथैव^२ तां यजमान^१ १५
 एता असदनित्यध्वर्युः सन्नाः सुचो ऽभिमन्त्रयते विष्णूनि
 स्वेत्याज्यानि चाथ^२ सस्रुवामाज्यस्थालौमादाय^२ सव्येन वेद-
 मपरेण गार्हपत्यमुपविश्य कपालवद्देदेन दक्षिणस्मात्पुरोडाशा-
 दङ्गारानपोह्योत्तरस्मादपोहति^१ सूर्यं ज्योतिरिति पुरोडाश-
 मभिमन्त्र्याप्यायतां घृतयोनिरित्याग्नेयं पुरोडाशमभिघारयति २०

१ दर्भौ missing in HAB.

२ तथैव AGHB.

३ Thus AGBTV ; ०ज्यानिचाधस्त्रुवामाज्य०M ; ०ज्यानि चाधसत्रुवामाज्य०
 L ; ०ज्यानि चवमाज्य० H.

तूष्णीमुत्तरं यस्त आत्मेति शृतं^१ स्योनं ते सदनं करोमीति
पाठ्यामुपस्तीर्याद्रः प्रयत्नुरिति पुरोडाशमभिन्दन्नपर्यावर्तय-
न्नुदासयति^२ वेदेन भस्म प्रमृज्य तस्मिन्सीदेति पाठ्यामुप-
स्तीर्णे पुरोडाशं निदधाति^३ तूष्णीं यवमयं पुरोडाशमिरा-
५ भूतिः पृथिव्यै रसो मोत्कमीदिति कपालान्येकैकशो ऽभिघार्यैकं^४
द्वे चीणीत्यादिभिः संख्यायोदासयति शृतं च दधि च^५
देवस्वा सविता मध्वानक्लिति सुवेण पुरोडाशं सर्वतो ऽनक्ति^६
सुवेण हस्त आज्यमवदाय^७ पुरोडाशमधस्तादभ्यज्यालंकरो-
त्याज्येन^८ शृतं च दधि च^९ ॥ ८ ॥

१० आज्येन सुवं पूरयित्वान्तरेण पुरोडाशावासाद्य सर्वाणि
हवींषि पाठ्यां संगृह्य भूर्भुवः सुवरिति व्याहृतौभिर्हवींष्यपरेण
सुचो ऽन्तर्वेद्यासादयेत्प्रथमतस्तथा^{११} संवत्सर^{१२} इतरकालेषु^{१३}
चतुर्होत्रा पौर्णमास्यां पञ्चहोत्रामावास्यायां प्रियेण नाम्ना प्रियं
सद आसीदेत्येतेभ्यो^{१४} ऽन्यद्भुविरपरेण सुचः पुरोडाशौ दक्षिणस्थां

१ The passage एकं द्वे .... दधि च is only found in GHBV and
cp. the Vyākhyā on Hir. śrs. page 175. The words are not
commented upon in the Vaikh. Vyākhyā.

२ Thus G; सुवाङ्मतेनाज्यमादाय VMLT; सुवेणदस्तादाज्यं वादाय H;
सुवेण हस्तादाज्यं वादाय AB.

३ Thus GB; ०भ्यज्य पुनराज्येनालंकरोति शृतं च दधि च MLTV;
०धस्तादाज्यालंकरोत्याज्येन सुचं दधि च H; ०यस्तादभ्यज्यास्त्रीं करोत्याज्येन त्रितं
च दधि च A.

४ प्रथमतस्तथा AMLVTB; प्रथमस्तु तथा H; प्रथमन्तस्तथा G.

५ संवत्सरे इतरं MLHATV; संवत्सरेन्तरं G; संवत्सरेतरं B. The
meaning is not clear.

६ देत्येतेभ्यो AMGTBV; ०देत्येतेभ्यो L; देत्येभ्यो H.

श्रोण्यां^१ षट्सुत्तरस्यां दध्यं वेद इत्यग्रेण भ्रुवां वेदं निधाय
 वेद्यन्तान्यरिस्तीर्थं परिभोजनीयान् दर्भानादाय होतृषदनं
 कल्पयति^१ यज्ञो ऽसौत्याग्नेयमासन्नं यजमानो ऽभिमृशति
 प्रजापतिरसौत्याग्नीषोमीयमिदमिन्द्रियममृतमिति प्रातर्दोहं यत्-
 पृथिवीमचरदिति दधि यो नः कनीय इत्येन्द्राग्रमयं यज्ञ ५
 इति सर्वाणि ममाग्र इति विद्वयेन^२ च^२ पौर्णमास्या-
 मभिमृशति चतुर्होत्रा पञ्चहोत्रामावास्यायां^३ होतरेहीत्य-
 ध्वर्युर्होतारमामन्त्याग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्यति
 संप्रेष्यति^१ ॥ ६ ॥

॥ इति श्रौतसूत्रे पञ्चमः प्रश्नः ॥

१ श्रोण्यां HAGB ; श्रोणामन्तर्वेद्यां MLTV.

२ Thus AGRB ; विद्वयेन H ; विद्वयैश्च TMLV.

३ पौर्णमास्यां चतुर्होत्रा चाभिमृशति पञ्चहोत्रामावास्यायां MLTV ; पौर्ण-
 मास्यामभिमृशति चतुर्होत्रा पञ्चहोत्रामा० H. ; BRGA agree with H, only
 चतुर्होत्रा च ।

अथासीनो ऽध्वर्युरिध्मादेकैकां समिधमादाय प्रणवे प्रणवे
प्रतिसामिधेन्यादधाति^१ यावत्पञ्चदशानूयाजेभ्य एकां समिध-
मवग्निनष्टि^१ पुरस्तादुपरिष्ठाद्वा सामिधेनीनां यजमानो दश-
होतारं व्याचचीताङ्गिरसो मास्य यज्ञस्येति मध्य उच्छुभो अग्न
इति समिध्यमानमग्निमनुमन्त्वयते^२ समिद्धो अग्निराहुत इति
समिद्धमाहुतेत्युच्यमाने ऽध्वर्युरिध्मशेषं प्रक्षिप्य^३ वेदेनाहवनीयं
त्रिरूपाज्यानूक्तासु सामिधेनीषु सुवेण ध्रुवाया आज्यमादाय
वेदेनोपयम्योत्तरं परिधिसन्धिं स्पृष्ट्वा प्रजापतये स्वाहेति मनसा
संततमृजुं ज्योतिषि प्राजापत्यमाधारमाधारयति^४ ॥ १ ॥

१० मनो ऽसि प्राजापत्यमिति सुवाधारं यजमानो ऽनुमन्त्वयत^५
आप्यायतां ध्रुवा घृतेनेत्यध्वर्युः सुवेणाज्यस्थाल्या आज्यमादाय
ध्रुवामाप्याययति^५ सर्वत्रैवमग्नीन्यरिधींश्चाग्निं^६ च त्रिस्त्रिः
संमृड्वीति^५ संप्रेष्यती^५ भ्रसंनहनानि स्फ्य उपसंगृह्याग्नीध्रः
प्रदक्षिणमनुपरिक्रामन्परिधीन्संमार्ष्टि मध्यममुदञ्चं प्राञ्चावितरा-
१५ वग्ने वाजजिदित्यग्निं त्रिः संमार्ष्टि^५ सर्वेषु होमेषूपभृता
जुह्वसुपयच्छत्यसंगृह्यन् मुखतो ऽभिनिनीयोपभृति जुह्वमव-
धाय^५ होयस्तेनैव प्रतिनिनीय नाभिं प्रति सुचौ धारयते^५
समं प्राणैरित्येके^५ ॥ २ ॥

सुवाधारमाधारयिष्यन् भुवनमसौति जुह्वपभृतावग्रेण देवेभ्यः

१ Thus TVML ; प्रणवे सामिधेन्य आद० H ; प्रणवे प्रणवे सामिधेन्या आद०
ARB ; प्रणवेत् प्रणवति सामिधेन्यादधाति G.

२ अनुस० TMLGV and the Vyākhyā ; अग्निम० HARB.

३ The words इध्मशेषं प्रक्षिप्य are not given by HAGB.

४ Thus AHGB ; सर्वत्र (or त्रि) कम् MLTV.

५ GARB ins. आग्नीध्रं before संप्रेष्यति but cp. VII. 3.

प्राचीनमञ्जलिं करोति खधा पितृभ्य इति पितृभ्यो दक्षिण-
मपरेणाहवनीयं^१ दक्षिणेन पदा दक्षिणातिक्रामति सव्ये-
नोदङ् । जुह्वेहीति जुह्वमादत्त उपभृदेहीत्युपभृतं^२ सुयमे मे
अद्येत्युपभृति जुह्वमवधायाग्नाविष्णू इत्यनवक्रामन्प्रस्तरं^३ दक्षि-
णातिक्रम्य विष्णोः स्थानमसीत्यवस्थायान्तर्वेदि दक्षिणं पादं ५
तत्स्पृष्टप्रपदं सव्यं कृत्वोर्ध्वस्तिष्ठन्नन्वारभ्य यजमाने दक्षिणं
परिधिसंधिं^४ स्पृष्ट्वेष्टानान्तं^५ समारभ्योर्ध्व इति पूर्ववदैन्द्रमाघा-
रयति । ऊत्वाभिप्राणिति^६ बृहद्भा इति सुचमुद्गृह्णाति ।
वागस्यैन्द्रोति यजमानो ऽनुमन्त्रयते । ऽध्वर्युः सुचावसंस्पर्शय-
न्याहि माग्न इत्युदङ्मुखः^७ प्रत्याक्रामत्येते^८ एवाक्रमणप्रत्या- १०
क्रमणे^९ मन्त्रवती । मखस्य शिरो ऽसीति जुह्वा भुवां त्रिः
समनन्ति ॥ ३ ॥

सुवेण भुवाया उन्नीतः राय इत्याज्यमादाय सुवीराय
स्वाहेति जुह्वं प्रत्यभिधारयति यज्ञेन यज्ञः संतत इति जुह्वा
द्विस्त्रिर्वा भुवां^१ यथास्थानं सुचौ सादयति । स्फोपसंनद्धानीध- १५
संनहनानि वेदेश्च तृणमथ्यन्तमादायोत्तरतो ऽध्वर्युः प्रवरायाव-
स्थाय क इदमध्वर्युर्भविष्यतीति जपति । तान्यन्वारभ्याध्वर्योः

१ Thus HABG; दक्षिणापरे० ML; दक्षिणा अपरे० TV.

२ ०नवक्रामन् M; ०नद्यौमं L; ०नवक्लान्तन् H; ०नवक्रामं AT; ०नवक्लिन्नन्
GB (cp. Hir.!).

३ परिधिं ML.

४ Thus the Mss. exc. B. which has स्पृष्ट्वेष्टान०; cp. XV. 14.

५ ऊत्वाग्निमभिप्रा० ML.

६ उदङ्मुखः प्रत्याक्रा० MLHATBV.; उदङ् प्रत्याक्रा० G and so also
the Vyākhyā. Perhaps this last reading is preferable.

७ Thus MLTV; एवातिक्रमण०; HABG.

- पश्चादवस्थायाग्नौधः क इदमग्नीदित्यध्वर्युर्ब्रह्मन्^१ प्रवरायाश्चावयि-
 ध्यामीत्यामन्त्य वाचस्यते वाचमाश्चावयेति तेन प्रसूत आश्चावयो-
 आवय आवयेति^२ वाश्चावयत्यस्तु^३ औषडित्यग्नीदुत्करे दक्षिणा-
 मुखस्तिष्ठन् स्पर्धं धारयन्प्रत्याश्चावयति^४ सर्वत्रैवमाश्रुतप्रत्याश्रुते
 भवत^५ ऊर्ध्वजुमासीनं होतारमध्वर्युरग्निर्देवो होतेति वृणीते
 ऽमुवदमुवदिति यथा यजमानस्यार्षेयं सह प्रवरेण^६ त्रीननन्तरा-
 नित^७ ऊर्ध्वान्मन्त्रकृतो ऽध्वर्युर्वृणीते ऽमुतो ऽवांचो होतेति
 विज्ञायते^८ ऽपि वैकं द्वौ त्रीन्यञ्च^९ न चतुरो वृणीते न
 पञ्चातिप्रवृणीते^{१०} ॥ ४ ॥
- १० पुरोहितस्य प्रवरेण प्रवृणीते^{११} ऽनाज्ञातबन्धोराचार्य-
 प्रवरेणापि वा^{१२} मनुवदिति प्रवृणीते^{१३} द्विगोत्रस्य त्रौस्त्रीने-
 कैकस्माद्गोत्रादुपलक्षयेत्^{१४} ब्रह्मण्वदा च वचदिति प्रवरशेषो^{१५}
 ऽसाविति होतुरुपांशु नाम गृह्णाति मानुष इत्युच्चैरास्ते
 होता^{१६} वेद्यां वृणमपि सृजति^{१७} देवाः पितर इति होचध्वर्यु-
 १५ प्रवरयोर्यजमानो जपति मां देवेष्वाश्चावयायुषे वर्चस इति

१ G ins. जपति after अग्नीदिति .

२ Thus AGRB; आश्चावयोश्चावयेति वोश्चावयत्यस्तु ML; आश्चावयोश्चाव-
 येति आवयत्यस्तु H; आश्चावयोश्चावयश्चावयोमाश्चावयेति वोश्चावयति अस्तु TV.

३ Thus all the Mss.; Hir.: सह परेण.

४ Thus AGHRTV; त्रीननन्तराणीतीति M; त्रीननन्तराणीतिनित B;
 त्रीननन्तर्याति L.

५ न पञ्चावृणीते H; न पञ्चावृणीते TV.

६ पुरोहितस्य प्रवरो राजा वृणीते G only; the word राजा seems to
 belong to the text.

७ ऽपिवा सर्वे HARB; ऽपिवा सर्वेषां मनुवदिति प्रवृणीते G; TMLV
 om. सर्वेषां—प्रव. AGTV, वृणी. MLH.

८ These two words only in HAGRB.

चाध्वर्युप्रवर^१ आज्यभागप्रधानस्विष्टकृत्यत्नोसंयाजेषु याज्यापुरो-
ऽनुवाक्ये याज्यैव प्रयाजानूयाजेषु सर्वेष्वेतेष्वश्रुतप्रत्याश्रुते याज्या-
संप्रैषश्च^१ । ये प्रस्तुतास्ते^२ स्वकर्मणो ऽन्यत्र तदनपयाहरन्तः^३
प्रचरेयुः^४ ॥ ५ ॥

अवद्यन्नवत्ते ऽवदास्यन्वोत्तरतो ऽमुष्मा अनुब्रूहोति यथा- ५
देवतं^५ पुरोऽनुवाक्यां संप्रेष्यत्याक्रम्य दक्षिणत आश्राव्य प्रत्या-
श्राविते ऽमुं यजेति यथादेवतं^५ याज्यां संप्रेष्यति^१ वषट्कृते वष-
द्विप्रमाणे वा जुहोति चतुरवत्तं पञ्चावत्तं वा^१ पञ्चावत्तं
जमदग्नौनां चतुरवत्तमितरेषामङ्गुष्ठपर्वमात्राणि दैवतान्यव-
दानानि तेभ्यः स्ववीयांसि सौविष्टकृतानि तथैवैडानि तथा १०
चातुर्धाकरणिकानि^५ । घृतवतीमध्वर्यो सुचमिति यत्र होतुरभि-
जानाति जुहूपभृतावादाय सकृदक्षिणातिक्रान्तः पञ्च प्रयाजा-
न्याचः प्रतिदिशं वा यजति^१ ॥ ६ ॥

आश्राव्य प्रत्याश्राविते समिधो यजेति प्रथमं प्रयाजं
संप्रेष्यति यज यजेत्युत्तरान्^१ यजमानश्चतुर्होतारं व्याख्याय १५
वसन्तमृदूणां प्रीणामीत्येतैः प्रयाजानां ऊतं ऊतमनुमन्वयते^१
ऽध्वर्युः समिधः पुरस्ताज्जुहुयात्तनूनपातं दक्षिणत इडः पश्चा-

१ ०संप्रैषश्च AGBTV ; ०संप्रैषश्च HMLR ; cp. Hir. II. 4.

२ ये प्रस्तुतास्ते MLTV ; प्राप्त HB ; ये प्राप्ता A, ये प्राप्त G ; read ये प्रस्तुतास्ते ?

३ स्वकर्मणोन्नतदनपयाहरन्तः H ; स्वकर्मणोन्यत्र तद० MA ; स्वकर्मणोन्यत्रन-
वदापयाहरन्तः L ; स्वकर्मणोत्र तदन्यदनपयाहरन्तः G. ; स्वकर्मणाप्यन्यत्रनपयाहरन्तः
T ; स्वकर्मणोत्रतदनप० B ; स्वकर्मणोन्यत्रनपयाहरन्तः V.

४ यथादे० the Mss.

५ चातुर्धा० MLBHG, चातु० ATV, and the Vyākhyā.

दर्धमौपभृताज्यं^१ जुह्वामानीय बर्हिस्तत्तरतो मध्ये स्वाहाकार-
मुदङ्गत्याक्रम्य प्रयाजशेषेण हवींश्चभिघारयति यदनुपूर्वाणि
प्रदीयन्ते^२ ध्रुवामभिघार्याग्नेयमभिघारयत्युपभृतमन्त^३ आज्य-
भागावाज्यहविष्कौ^४ प्रवाङ्गज्योतिथ्युत्तरार्धं अग्रे दक्षिणार्धं
५ सोमाय^५ तावन्तरेणेतरा आहुतौर्जुहोति^६ ॥ ७ ॥

अग्नीषोमयोरिति यजमानस्तावनुमन्त्रयते^१ ऽध्वर्युः प्रत्या-
क्रम्य^२ जुह्वामुपस्तीर्य मा भेर्मा संविक्षा इत्यवदास्यन्युरो-
डाग्रमभिमृशति^३ पञ्चहोतारं यजमानो व्याचक्षीताध्वर्युर्मांस-
संहिताभ्यां दक्षिणानामिकामध्यमाभ्यामङ्गुष्ठेन चाङ्गुष्ठपर्वमात्रं
१० मध्यात्युरोडाग्रस्य तिरश्चीनमवद्यति^४ पूर्वार्धाद्वितीयं चतुर-
वत्तिनो ऽनूचीनं^५ तद्वत्पश्चार्धात्पञ्चावत्तिनस्तृतीयमवदाना-
न्यभिघार्य ध्रुवामाष्याय यदवदानानीति हविः प्रत्यभि-
घार्याग्नेये ऽनुब्रूहीति दक्षिणातिक्रम्य वषट्कार आज्यं ऊत्वा
सुवेण प्रस्तरबर्हिः समज्यापिदधदिवाप्रक्षिणन्युरोडाग्रावदानं^६
१५ जुहोत्याज्येनान्ततो ऽन्ववसावयति^७ मुखेन पुरोडाशादितरा
आहुतौः सावयति^८ पूर्वां पूर्वां संहितामाहुतिं^९ जुहोति^{१०}

१ ०ताज्यं TMLRHG ; ०तादाज्यं ABV ; cp. VII. 4.

२ Thus AHRGB and Vyākhyā ; ०हविषौ MLTV.

३ अनुमं AH, अभिमं MLTBV.

४ ध्वर्युरत्याक्रम्य MGT.

५ This passage is given as handed down by AMTV ; the words सुवेण प्रस्तरबर्हिः समज्य occur only in A (and also in RHBG) ; the other Mss. differ materially. RHB : अवदाय पूर्वार्धं सुचो निधाय प्रथमं पश्चार्धं जघन्यमाज्येनाभिघार्य यदवदानानीति etc., as the text accepted by me. G is shorter, but probably not complete : तद्वत्पश्चार्धात्तृतीयं पञ्चावत्तिनमाज्येनाभिघार्य यदवदानानीति हविः प्रत्यभिघार्याज्यं ऊत्वा सुवेण प्रस्तर-बर्हिषौ समज्या० etc.

६ आहुति or आहुतौ the Mss., which partly are incomplete here.

सुच्यमाधारमभिजुहोत्यग्नेरहमिति^१ ऊतमाग्नेयं यजमानो ऽनु-
मन्त्रयते ॥ ८ ॥

आज्यहविष्केणोपांशुयाजेन यजते । तस्योच्चैराश्रुतप्रत्याश्रुते
याज्यापुरोऽनुवाक्या संप्रैषौ^२ प्रणव आगूर्वषट्कारश्चातो ऽन्य-
दुपांश्चाज्यसांनाय्ययोः सुवेणावद्यति मेक्षणेन चरूणां^३ दक्षि-
रसीत्युपांशुयाजस्य ऊतं यजमानो^४ यथादेवतमुत्तरेण पुरो-
डाग्नेनाध्वर्युः प्रचरत्यग्नीषोमयोरहं देवयज्यया वृत्रहा भूयास-
मित्यग्नीषोमौयस्य ऊतं यजमान इन्द्राग्न्योरहं देवयज्ययेन्द्रिया-
व्यन्नादो भूयासमित्यैन्द्राग्नस्य ऊतमनुमन्त्रयते । अध्वर्युः समवदाय
सांनाय्याभ्यां प्रचरति । द्विः प्रहृतस्यावद्यति दिर्दध्नस्त्रिस्त्रिः पञ्चा-
वत्तिन । इन्द्रस्याहमित्यैन्द्रस्य सांनाय्यस्य ऊतं यजमानो
ऽनुमन्त्रयते महेन्द्रस्याहमिति माहेन्द्रस्येन्द्रस्य^५ वैमृधस्येति
वैमृधस्य ऊतमध्वर्युर्चर्षभं वाजिनं वयममावास्या सुभगेति
यथालिङ्गं विभज्य सुवेण पार्वणौ होमौ जुहोति ॥ ९ ॥

दश ते तनुवो यज्ञेति षड्भिः प्रतिमन्त्रं नारिष्ठहोमाञ्जुहोति^६ १५
पुरस्तात्समिष्टयजुष इत्येके । जुक्कामुपस्तीर्य सर्वेभ्यो हविर्भ्यं
उत्तरार्धात्सिद्धत्सहृत्सिष्टहृते ऽवद्यति द्विः पञ्चावत्तिनो यदनु-
पूर्वाणि प्रदीयन्ते । द्विरभिघारयति हविःशेषान्न प्रत्यभिघारयत्य-
संसृष्टामितराभिराहुतिभिरुत्तरार्धपूर्वार्धं ज्योतिषि जुहोत्यग्नेः
सिष्टहृतो ऽहमिति यजमानः सिष्टहृतो ऊतमनुमन्त्रयते ऽग्निर्मा^७ २०
दुरिष्टात्पात्विति चाध्वर्युरुदङ्कृत्याक्रम्य जुक्कामप आनौय वैश्वानरे

१ सुच्यं वाधार० G; सुच्यमाधार० BATVH; सुच्याधार० ML.

२ Thus all the Mss.; संप्रैषः Hir.

३ महेन्द्र० the Mss.

हविरिदं जुहोमौति मध्यमं परिधिं प्रदक्षिणमनुपरिषिञ्चत्यन्तः-
परिधिं निनयतीत्येके^१ सुचौ निधाय सुवेण तिर्यञ्चं प्राञ्चं
वाग्नेयं विरुज्याङ्गुष्ठेनानामिकया च व्यूह्य मध्यात्पिप्पलमात्रं
यवमात्रं वाज्यायो यवमात्रादिति प्राश्निचं प्राश्निचहरणे ऽवद्य-
५ त्वेवमविरुज्योत्तरस्मात्पुरोडाशादवदायाभिघारयत्याग्नेयादेवा-
वद्यतीत्येके^१ मित्रस्य त्वेति ब्रह्मावदीयमानं प्रेक्षते^१ ॥ १० ॥

तदपरेण प्रणीता निधायेडापात्र उपस्तौर्यं^१ मनुना दृष्टा-
मिति चतुरवत्तां पञ्चावत्तां वा सर्वेभ्यो हविर्भ्यः स्विष्टकृदत्यभूता-
मिडां समवद्यति^२ दक्षिणार्धात्पुरोडाशस्य पूर्वमवदाय संभेदा-
१० द्वितीयं^१ पूर्वार्धाद्यजमानभागमणुमिव दीर्घमाज्जेन तमभ्यज्य^२
ध्रुवाया अग्रेण निधायामिघारयति^३ पश्चार्धात्तृतीयं^४ पञ्चा-
वत्तिनं^१ एवं सर्वस्य हविषो^१ यो मे ऽन्ति दूर इति यज-
मानभागे ऽवदीयमाने यजमानो जपतीडां सकृदभिघार्य होत्रे
ऽध्वर्युराहरति^१ सुरूपवर्षवर्ण एहीति यजमान इडामाह्वय-
१५ माणां प्रतीक्षते^१ ऽध्वर्युर्दक्षिणेन होतारमतिक्रामत्यनुसृजन्^१
होताध्वर्युमिडया परिगृह्णाति^१ पश्चात्प्राडासीनः सुवेण
होतुर्द्धिः प्रदेशिन्यङ्गुलावनक्ति पर्वणोः^१ स तदवघ्रायाप
उपस्पृशति^१ ॥ ११ ॥

१ 'पात्र उप०' GHABTV and to this reading points the Vyākhyā; 'पात्रमुप०' ML and a citation in the Vaijayanti (page 207).

२ समवद्यति ABG; अवद्यति MLTV; H incomplete.

३ आज्येनाभ्यज्य MLTV; आज्येन तमभ्य० H; आज्येन ध्रुवाया A; आज्येन समभ्यज्य G.

४ Thus HG; निदधानि VMLT; निधायान्तृतीयं वक्राटक्तिनम एवं A.

५ पश्चार्धात्तृतीयं HG; दक्षिणार्धादेव तृतीयं MLTV.

यथेतं प्रत्येत्य प्रत्यग्रेणासीनो^१ दक्षिणे होतुः पाणाविडाया
 अवान्तरेडामवद्यती^२ डालेपादुपस्तौर्य^३ प्रथममध्वर्युरवद्यत्यङ्गुष्ठ-
 प्रसृताङ्गुलीरन्तरेण^४ स्वयं होता द्वितीयं गृह्णाति लेपेन
 चाध्वर्युरभिधारयति^५ द्विः पञ्चावत्तिनो^६ ऽङ्गुष्ठेनोपसंकुच्या-
 मुष्टि^७ कृत्वा मुखसंमितमिडापात्रं धारयमाणमिडोपहृता^८ सह^९
 दिवेतीडामुपहृत्यमानं^{१०} होतारमध्वर्युरग्नौ यजमानश्चान्वारभन्त
 इड एह्यदित एह्येत्युपांशूपहवे यजमानः सप्त देवगवीर्जपति^{११}
 चिदसि मनासीत्युच्चैरुपहवे सप्त मनुष्यगवीर्विश्वा त्वं भूत्वे-
 तीडामुपहृत्यमानामनुमन्त्रयते^{१२} वायविडा ते मातेति
 होतारमीक्षमाणो वायुं मनसा ध्यायेत्^{१३} दैव्या अध्वर्यव उपहृतो^{१४}
 ऽयं यजमान इत्युच्यमाने ऽध्वर्युयजमानावुपहृतः पशुमानसानीति
 क्रमेण जपतः सा मे सत्याशीरित्याग्निःषु यजमान इडाया
 अहं देवयज्ययेत्युपहृतामिडां भक्षायाद्वियमाणामभिमन्त्रयत^{१५}
 उपहृतायामिडायामग्रेणाहवनीयमध्वर्युर्ब्रह्मणे प्राशित्रं परि-
 हरति परिहरति^{१६} ॥ १२ ॥

१५

इति श्रौतसूत्रे षष्ठः प्रश्नः ॥

१ प्रत्यङ्ग्रेणा० AGR.

२ With अवद्यतीडालेपादु the Ms. G ends.

३ उक्तं प्रसृताङ्गुलीरन्तरेण H ; अङ्गुष्ठप्रसृताङ्गुलीरन्त० MLTV ; अङ्गुष्ठं प्रसृताङ्गुली अन्त० A ; cp. Āśv. I. 7. 4.

४ उपसंकुच्य अमुष्टि L ; उपसंकुच्य मुष्टि MARBH ; उपसंकुच्य अमुष्टि TV ; cp. Āśv. I. 7. 6.

५ धारयमाणमिडो० MLATVRB ; धारयमाणमिडो० H.

६ उपहृत्यमानं MLTRVBA ; उपहृत्यमानां H and the Vyākhyā.
 The only possible reading would be : उपहृत्यमानम्.

७ भूत्वेती० MLHATBV and the Vyākhyā ; भूवेती० R.

चतस्य पथा पर्येहीति ब्रह्मा परिह्रियमाणमभिमन्त्र्य
 सूर्यस्य त्वा चक्षुषेत्याह्रियमाणं प्रतीक्ष्य देवस्य त्वेति प्रतिगृह्य
 पृथिव्यास्त्वा नाभाविति पृथिव्यामासाद्य सुपर्णस्य त्वा गरुत्मत
 इत्यवेक्ष्याङ्गुष्ठेनानामिकया चोपसंगृह्यातिहाय दत्तो ऽग्नेस्त्वास्तेन
 ५ प्राश्नामौति जिह्वाये निधायापश्च ब्राह्मणस्योदरेण बृहस्पते-
 ब्रह्मणेन्द्रस्य त्वा जठरे सादयामौति सहाङ्गिरसंस्वेत्याभिगिरिति ।
 या अस्वन्तर्देवता इत्यपः प्राश्याचम्य घसौना^१ मे मेति नाभि-
 मभिमृश्य वाङ्म आसन्निति यथालिङ्गमिन्द्रियाणि संमृश्यारिष्टा
 विश्वानीति सर्वाण्यङ्गानि मयि प्राणापानाविति वा प्राश्निच-
 १० हरणं प्रक्षाल्य पूरयित्वा दिशो जिन्वेति पराञ्च निनयति ।
 पुनरङ्गिः पूरयित्वा मां जिन्वेत्यभ्यात्मं निनयति । तस्मिन्प्राश्रिते
 वाचस्पतये त्वा ऊतं प्राश्नामि सदसस्पतये त्वा ऊतं प्राश्नामौति
 होतावान्तरेडां प्राश्नाति । जुष्टिरसौति प्राश्यामानां^२ यजमानो
 ऽनुमन्त्रयते ॥ १ ॥

१५ इडे भागमिति यजमानपञ्चमा वाग्यता इडां भक्षयन्त्या
 मार्जनान्मनो ज्योतिरित्यन्तर्वेदि पवित्रवति देशे मार्जयन्त ।
 आग्नेयं चतुर्धा कृत्वा बर्हिषदं करोति । ब्रध्न पिन्वस्वेति बर्हिषदं
 यजमानो ऽनुमन्त्र्य दिशां कृत्स्निरसौति प्रतिदिशं चतुर्धा कृता-
 न्व्यूह्येदं ब्रह्मण इदं होतुरिदमध्वर्योरिदमग्नीध इति क्रमेण
 २० व्यादिशतीदं यजमानस्येत्यध्वर्युर्यजमानभागं निर्दिश्य व्यादिष्ट-

१ Thus H and the Mantrasamhitā ; खसौता the Vyākhyā ;
 खसिना the other Mss.

२ Thus AB ; ०मानं the other Mss.

स्यैकं^१ स्यविष्टमग्नौ धे षडवत्तं करोति^१ । सङ्गदुपस्तौर्यं सङ्गदवद्यति^१ ।
 पुनरुपस्तौर्यं सङ्गदवदाय तयोर्द्विरभिघारयति^१ । दिवो भागो
 ऽसौत्याग्नौध्रः प्राश्नात्युपहृतो द्यौः पितेति द्वाभ्यामाग्नौध्रभागं
 यजमानो ऽनुमन्त्रयते^१ । ब्रह्मयजमानभागावध्वर्युः पृथग्दारु-
 पात्राभ्यामादाय वेदेन परिहरत्यन्येन दारुपात्रेण होत्रे ॥ २ ॥ ५

अन्येनाध्वर्यवे^१ पृथिव्यै भागो ऽसौति होताभ्यवहरत्यन्तरिक्षस्य
 भागो ऽसौत्यध्वर्युर्दिवो भागो ऽसौति ब्रह्मा संस्थिते ऽभ्यव-
 हरति^१ । दक्षिणाग्नौ पक्वं महान्तमपरिमितमन्वाहार्यमोदनमग्नि-
 घार्योदगुदास्थान्तर्वेद्यासादयति^१ । ब्रह्मन्ब्रह्मासौत्यासनं ब्रह्माभि-
 मृशति । ब्रध्नं पितृस्वेत्यान्तादनुवाकस्येय^२ स्थालीति च यज- १०
 मानो^३ । दनिणसङ्ग उपहर्तवा इत्यध्वर्युः संप्रेष्यति दक्षिणत
 एतेति यजमानो^१ । ब्राह्मणा अयं व ओदन इति दक्षिणतस्तेभ्यो
 ऽन्वाहार्यं चतुर्धा विभज्य दक्षिणां ददाति^१ । प्रतिगृहीताया-
 मध्वर्युरुत्तरतः परौतेति संप्रेष्यति^१ । हविःशेषानुदास्थानूयाजार्था-
 वङ्गारौ प्रत्यूह्य ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नौत्परिधीं- १५
 श्वाग्निं च सङ्गत्सङ्गत्संमृडौति संप्रेष्यति^१ । देव सवितरेतत्त इति
 ब्रह्मणा प्रसूत एषा ते अग्न इत्यनूयाजसमिधमग्नौध्र आदधा-
 त्याधीयमानामेतेनैव यजमानो ऽनुमन्त्रयते यं^४ ते^४ अग्न
 आवृश्वामीति तिमृभिः समिद्धमग्निम्^१ ॥ ३ ॥

१ Thus VMLT ; निर्दिष्टादि० HAB.

२ Thus TV ; ०स्वेत्यान्ता० ML ; HA are deficient up to the end of next khanda.

३ यजमान ML.

४ यस्ते ML.

स्फ्यादुन्मुच्येभ्रसंनहनैरनुपरिक्रामन्नाग्रीध्रः^१ पूर्ववत्परिधी-
नग्निं च सकृत्सकृत्संमाश्र्य^२ ग्रे वाजजिद्वाजं त्वा ससृवाः समिति
मन्त्रं^३ संनमतौ^४ भ्रसंनहनान्यद्भिः^५ संस्पृश्य यो भूतानामधिपति-
रित्यग्नौ प्रहरति^६ वेदिर्बर्हिः प्रुतं हविरिति यजमानो जपति^७
५ सप्तहोतारं पुरस्तादनूयाजेभ्यो व्याचक्षीतौ^८ पभृदाज्यशेषमध्वर्यु-
र्जुह्वामानीयापरेणाहवनीयं सकृदेव दक्षिणातिक्रम्य चीननू-
याजान्यजत्याश्रुतप्रत्याश्रुते देवान्यजेति प्रथममनूयाजं संप्रेष्यति
यज यजेत्युत्तरौ^९ समिधि पूर्वार्धे प्रथमं जुहोति मध्ये
द्वितीयं प्राञ्चमुत्तमं^{१०} तेनेतरौ^{११} पूर्वावनूयाजौ^{१२} भिनत्ति^{१३}
१० बर्हिषो ऽहमित्येतैः प्रतिमन्त्रं यजमानो ऽनूयाजानां ऊतं ऊत-
मनुमन्त्रयते^{१४} ॥ ४ ॥

उदङ्मुत्याक्रम्याध्वर्युर्यथायतनं सुचौ सादयित्वा वाजस्य
मा प्रसवेनेत्यनुष्टुभ्यां^{१५} वाजवतीभ्यां व्यूहति^{१६} वाजस्य मा
प्रसवेनेति दक्षिणेनोत्तानेन पाणिना सप्रस्तरां जुह्सुदृह्वात्यथा
१५ सपत्नाः इन्द्रो म इति नीचा सव्येनोपभृतं निगृह्णात्युद्ग्राभं
चेति जुह्सुदृह्य निग्राभं चेत्युपभृतं निगृह्णाति^{१७} ब्रह्म देवा
अवीष्टधन्निति प्राचीं जुह्सूह्यत्या सपत्नाः इन्द्राग्री म इति
प्रतीचीमुपभृतमूह्येत्याभ्यामेव यजमानः सुचावनुमन्त्रयते^{१८}

१ ०क्रामन्नाग्रीध्रः HAB ; ०क्राममग्रीध्रः ML ; ०क्रामसाग्रीध्रः TV, cp.
VI. 2.

२ मन्त्रं संनमतौ om. AHRB.

३ ०त्युत्तरौ MHARB ; ०तौतरौ LTV.

४ तेनेतरपूर्वा० HARB.

५ ०ष्टुभ्यां LT ; ०ष्टुभ्यां M ; ०ष्टुभ्यां H ; ०ष्टुभ्यां ARB ; ०ष्टुभ्यां V.

ऽध्वर्युरपभृतं प्रोक्ष्याहृत्य वसुभ्यस्वेति त्रिभिः^१ प्रतिमन्त्रं जुक्त्वा
परिधीन्यथाधानमनक्ति । वसून्देवान्यज्ञेनापिप्रेमिति त्रिभिः
प्रतिमन्त्रमेतानभ्यज्यमानान्यजमानो । अन्यत्र प्रस्तरादध्वर्युर्जुहं
सादयित्वा संजानाथामिति विष्टतीभ्यां^२ प्रस्तरमादाय^३ बर्हिषि
विष्टती निधाय सुचु प्रस्तरमनक्तः^४ रिहाणा इति जुक्त्वा- ५
मयाणि वियन्तु वय इत्युपभृति मध्यानि प्रजां योनिं मा
निर्मृच्छमिति ध्रुवायां मूलान्येवं पुनरनक्ति । तृतीये^५ ध्रुवाया-
मादितो मूलानि मध्यानुपभृति जुक्त्वा मन्त्रतो ऽग्राणि ॥ ५ ॥

समङ्गामित्यज्यमानं^६ यजमानो ऽनुमन्त्रयते । अध्वर्यु-
रक्तस्य त्वणमपादाय सुरक्षितं निदधात्यपिप्रेरिति^७ तद्यजमानो १०
ऽनुमन्त्रयते । दक्षिणोत्तराभ्यां पाणिभ्यामध्वर्युः प्रस्तरं गृहीत्वा
जुक्त्वां प्रतिष्ठाप्यासीन आश्राव्य प्रत्याश्रावित इषिता दैव्या
होतार इति संप्रेष्यतीदं द्यावापृथिवी भद्रमिति होत्रा सूक्तवाके
ऽनूच्यमान आषायन्तामाप इति सह शाखया प्रस्तरमाहवनीये
प्रहरति । नात्यग्रं प्रहरन् पुरस्तात्प्रत्येदूर्ध्वमुद्यौति । कर्षन्निव १५
न्यञ्चमन्त्रतः पर्यावर्तयन्नग्नौद्गमयेति संप्रेष्यत्यञ्जलिनाग्नीप्रस्तरं
त्रिरूर्ध्वमुद्यौति । सूक्तवाके होता यां यां देवतामनुब्रूते ऽग्ने-

१ Thus ATBV; त्रिः H; in ML this passage is omitted;
तिह्रिभिः the Vyākhyā.

२ Thus MLAHB; ०तिभ्यां TV.

३ ०सपादाय the Vyākhyā.

४ VMLT ins. तु; so also the Vyākhyā.

५ समङ्गता० H; समन्ता० ML; समन्ता० TV; समङ्गा० AB.

६ आपिप्रेरिति H; अग्निप्रेरय इति MLV; अपिप्रेति A; अपितेरग्र इति
T; ०पिप्रेमिति B.

रहमुज्जितिमनूजेषमित्येतैस्तां^१ देवतां यजमानो ऽनुमन्वयते ।
यर्हि होता यजमानस्य नाम गृह्णीयात्तर्ह्येमा अग्मन्नाशिषो
दोहकामा इति ब्रूयादनुप्रहरेत्यध्वर्युः संप्रेष्यति । स्वगा तनुभ्य^२
इति प्रस्तरस्य ढणमग्नीदनुप्रहरत्येतदेतदिति^३ चिरङ्गुल्या
५ निर्दिशति^४ । दिवः खीलो ऽवतत इत्यनुप्रहतं यजमानो
ऽनुमन्वयते ॥ ६ ॥

आयुष्या अग्ने ऽसौत्यध्वर्युर्यथारूपं प्राणायतनानि संमृश्य
ध्रुवासीति वेदिमभिमृश्याग्नीदित्याग्नीध्रमीक्षते^५ । संवदस्वेत्या-
ग्नीध्रो । ऽगा३न्नग्नीदित्यध्वर्युराहागन्नित्याग्नीध्रो^६ । मध्यमं
१० परिधिमन्वारभ्य आवयेत्यध्वर्युः । औषडित्याग्नीध्रः । स्वगा
दैव्याहोतभ्यः स्वस्तिर्मानुषेभ्यः शम्योर्ब्रूहीति संप्रेष्यति । तच्छम्यो-
रिति शम्युवाके होत्रोच्यमाने यं परिधिमिति मध्यमं विमु-
च्याग्नी^७ प्रहरति । वि ते मुञ्चामीति यजमानो विमुञ्चति ।
यज्ञस्य पाथ उपसमितमिति दक्षिणोत्तरौ परिधी युगपत्पाणि-
१५ भ्यामध्वर्युः प्रहरन्नुत्तरस्याग्रं मध्यमस्याधो^८ ऽङ्गारेषूपोहति

१ We expect तां तां, but cp. VII. 8, beg.

२ तनुभ्य VBATB; तनुभ्य ML.

३ Thus B; ढणमग्निदनु० AHTV; ढणमग्नावनु० ML.

४ ऋल्या निर्दिशति MLTV (as Ap.); ऋल्यान्वदिशति AB (as Hir.);
ऋल्यादनिर्दि० H.

५ Thus MLTV० : ०भिमृशति instead of ०मृश BA and probably
R; H is incomplete.

६ The sign of pluti added by me.

७ Thus MLATV; विमुञ्चन्नाग्नी R and the Vyākhyā; विमुञ्चन्नाग्नी
H; विमुञ्चतेग्नी B.

८ मध्यमस्याधो RH (मध्यमस्याधो A, मध्यमस्याहो B) and a citation
in the Vaijavyanti (page 219); मध्यमस्याग्रम् ML; मध्यमस्यांगारे० TV.

दक्षिणस्याग्रमुपरि^१ विष्णोः शम्योरहं देवयज्ययेति शम्युवाके
 यजमानो ऽभिमन्त्रयते^२ यजमानं प्रथतेत्यध्वर्युः प्रहृता-
 न्परिधीनभिमन्त्र्य जुक्ता विल उपभृतो ऽग्रमवधाय स॥स्त्राव-
 भागाः स्थेति सुचोराज्यशेषमग्नौ संस्त्रावयति^३ यज्ञं शं च मे
 यज्ञं नमस्ते यज्ञेष्टो^४ यज्ञो भृगुभिरिति च यजमानः संस्त्राव- ५
 भागान्देवाननुमन्त्रयते^५ यत् कामयते तदभिवदति^६ हविः^७
 शेषान्प्राश्नाति^८ ॥ ७ ॥

वेदो ऽसि वित्तिरसीति वेदमन्त्रर्वेद्यासन्नं यजमानो ऽभि-
 मृशति विदेयेत्येतस्य पुरस्ताद्यद्यद्वात्यस्याभिधायेत्यस्य नाम
 गृह्णीयात्तदेवास्य सर्वं वृक्ते^{१०} सस्त्रुवामाज्यस्थालीमाग्नीध्र आदत्ते
 वेदं होता जुह्वपभृतावध्वर्युः^{११} पत्नीः संयाजयिष्यन्तः प्रत्यञ्चो
 यन्ति^{१२} पूर्वेण गार्हपत्यमध्यर्युर्दक्षिणातिक्रम्याग्नेर्वामपन्नगृहस्थेति
 युगधुरि सुचौ विमुञ्चति^{१३} यदि पात्वा निर्वपत्येतेनैव स्फ्ये
 विमुच्यापरेण गार्हपत्यमुपविश्योपांशूच्चैर्वा सुगम्यां पत्नीः संयाज-
 यति वेदं वोपभृत्य^{१४} पत्न्यामन्वारध्यायां दक्षिणे^{१५} ऽध्वर्युरुत्तर १५
 आग्नीध्रो मध्ये होताज्यस्थाल्याः सुवेण जुक्तां चतुर्गृहीतं गृहीत्वा
 सोमायानुब्रूहीति संप्रेष्याआव्य प्रत्याआविते सोमं यजेति संप्रेष्य
 वषट्कृत उत्तरार्धं सोमं यजति^{१६} ॥ ८ ॥

१ नुमन्त्रयति ML.

२ यज्ञेष्टो ML; यज्ञेष्टो भृगुभिः TV; यज्ञेतीष्टो H; यज्ञेतीष्टो यज्ञो भृगुः
 A; यज्ञेतिष्टो यज्ञो भृः B.

३ Thus the Mss.; हविःशेषान्दक्षिणः प्राश्नन्ति the Vyākhyā.

४ Thus H and cp. Hir.; वेदं वोपयस्य the other Mss. and the
 Vyākhyā.

५ Thus MLATV and the Vyākhyā (one copy); दक्षिणे HB
 and the Vyākhyā (another copy).

एतयैवावृता दक्षिणार्धं लघारं तावन्तरेण देवपत्नीर्यजति
परिश्रिते ऽपरिश्रिते वा । चतुर्गृहीतेनाज्येन राकां पुत्रकामो
यजेत सिनीवाल्लो पशुकामः कुहं पुष्टिकामो । देवानां
पत्नीभ्यो ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राय प्रत्याश्राविते देवपत्नी-
५ रिद्धाग्निं गृहपतिं यजति । सं पत्नी पत्येति सुवेण गार्ह-
पत्ये संपत्नीयं जुहोति तयान्वारभ्येन सुवेण वा । सोमस्याहं
देवयज्ययेति यजमानः प्रतिमन्त्रं पत्नीसंयाजानां ऊतं ऊतमनु-
मन्त्रयते । ऽध्वर्युः पूर्ववद्धोतुरङ्गुलिपर्वणी अनक्ति । तदवघ्राय
होताप उपस्पृशति । दक्षिणे होतुः पाणावध्वर्युश्चतुर आज्य-
१० बिन्दूनिडामवद्यति षडग्नीध्रं । इडामुपह्वयमानं होतारमध्वर्यु-
राग्नीध्रः पत्नी चान्वारभन्त । उपह्वतेयं यजमानेत्युच्यमान
उपह्वता पशुमत्यसानीति पत्नी जपति ॥ ६ ॥

उपह्वतो द्यौः पितेत्युपह्वतामाज्येडामाग्नीध्रः प्राश्नाती । डा-
स्माननुवस्तामिति यजमान आज्येडामुपह्वयमानामनुमन्त्रयते ।
१५ उपह्वतामृत्विजः प्राश्नाचम्य तूष्णीमङ्गिर्माज्यन्त । इडान्त-
माहवनीये शम्यवन्तं गार्हपत्ये विपरीतं वा । यदि शम्यवन्तं
पाश्चात्ये वेदान्तृणमपादाय तस्यायं जुह्वामङ्ग्यात्सुवे मध्यमाज्य-
स्यात्यां मूलं । तत्प्रसूरेण व्याख्यातमन्वाहार्यपचन इध्मप्रव्रश्-

१ तयान्वारभ्ये सुवेण वा H.

२ उपह्वयमानां VMLT ; उपह्वयते होता तम० (changed into होतातम०)
AB ; H (partly incomplete) : आज्यबिन्दूनिडामुपह्वयते होतातमध्वर्युराग्नीध्रः
etc. Do the words इडामुपह्वयते होता belong to the text ? The
Vyākhyā agrees with the text as given above.

३ उपह्वतामृ० BMLTV ; उपह्वतायामृ० HA.

४ यदि शम्यवन्तं TMLAV ; शम्यवन्तो HB without यदि .

५ तत्प्रसूरे H ; तत्प्रसूरेवद् MLTV ; तत्तत्प्रसूरेवद् A ; तत्तत्प्रसूरे या० B.

नान्याधाय चतुर्गृहीत आज्ये जुक्कां फलीकरणानोप्याग्ने
ऽदध्यायो इति जुहोत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा पिष्टलेपानो-
प्योलूखले मुसल इति पिष्टलेपं जुहोति^१ विपरीतमेके^२ या
सरस्वती विशोभगीना तस्यै ते स्वाहा या सरस्वती वेशभगीना
तस्यै ते स्वाहेति^३ तयोर्यजमानो मुखं विमृष्टे^४ ॥ १० ॥ ५

वेदो ऽसि वित्तिरसीति वेदं होता पत्यै प्रदाय वाचये-
दिमं विश्यामीति योक्तृपाशं विथ्यते^५ तस्याः सयोक्ते ऽञ्जलौ^६
पूर्णपात्रमानयति^७ समायुषेत्यानीयमाने सा^८ जपति^९ तन्नि-
नीय^{१०} मुखं विमृज्योत्थाय^{११} पुष्टिमती पशुमतीति यथार्थं
गच्छति^{१२} घृतवन्तं कुलायिनमिति वेदं गार्हपत्यात्मन्तं होता- १०
हवनीयात्स्तृणन्नेति^{१३} वेदो ऽसि वेदो म आहरेति^{१४} त्वया
वेदिमिति च वेदं^{१५} स्तौर्यमाणं^{१६} यजमानो ऽनुमन्त्रयते^{१७} यथे-
तमध्वर्युराहवनीयं गत्वा जुक्का सुवेण वा ब्रह्म प्रतिष्ठेत्येषो ऽनु-
वाको यदकर्म यत्प्रमत्ता^{१८} अन्तरगाम^{१९} मनो ज्योतिरयाश्चाग्ने
यदस्मिन्यज्ञे स्वस्ति न इन्द्रो यत इन्द्रः स्वस्तिदा भूर्भुवः सुव- १५

१ The second mantra not in ML; it belongs to the text.

२ विमुञ्चते H only.

३ Thus MLTV; तस्या अञ्जलौ सयोक्ते HAB.

४ सा given by AHB, not by MLTV.

५ तन्निनीय BHA; निनीय MLTV.

६ विमृज्योत्थाय H; विमृज्योत्तिष्ठति MLTV.

७ आहरेति AHB; आभरेति MLTV and Vyākhyā; आभर the Mantrasamhitā.

८ वेदं स्तौर्यमाणं VLT; वेदं विस्तीर्यमाणं M; वेदिं स्तौर्यमाणं HB; वेदैस्तीर्यमाणं A.

९ प्रमत्तान् HB; प्रमत्तान् ML; प्रमत्तोत्तरं TV; प्रमत्तान्तरगामान् ०
A. The Mantra acc. to the Mantrasamhitā runs: यत्प्रमत्ता अन्तरगाम
किञ्चिदस्मिन्त्यज्ञे मन्त्रतो कर्मतो वा । अनयाहुत्या etc., as Āp. III. 11. 2 end.

रित्येतैः सर्वप्रायश्चित्ताहुतीर्ज्ज्वा पूर्ववद्भुवामाष्याय्यान्तर्वैद्युर्ध्व-
स्तिष्ठभ्रुवयाहवनीये देवा गातुविद इति त्रीणि समिष्टयजूषि
संततं जुहोत्येकं द्वे वा । मध्यमे स्वाहाकारे बर्हिः प्रहरति
प्रहृत्य वाभिजुहुयात् ॥ ११ ॥

- ५ प्रवसति यजमाने सह समिष्टयजुषा यजमानभागं
जुहुयादग्ने ऽदध्यायो इति यजमानो ह्वयमानं दिवः खीलो
ऽवतत इति बर्हिः प्रह्वयमाणमनुमन्त्रयते । सं यज्ञपति-
राशिषेति यजमानभागं प्राश्नातीद५ हविः प्रजननं मे अस्त्विति
भूतस्य दधिक्राव्णो अकारिषमिति दध्ना । न वैश्यराज्यौ
१० सांनाय्यं प्राश्नौतो । ऽग्नेणाहवनीयं प्रणीताः पर्याहृत्य को वो
ऽयोक्षीदित्यध्वर्युरन्तर्वेदि विमुञ्चति । तासु संततामुदकधारा-
मानयति१ । सदसि सन्ने भूया इत्यानीयमानायां धारायां
यजमानो जपति । प्राच्यां दिशि देवा इत्येतैर्यथालिङ्गं परि-
षिच्य समुद्रं वः प्रहिणोमीत्यन्तर्वेदि निनीय यदप्सु ते सरस्वतीति
१५ दाभ्यां मुखं विमृष्टे । यं देवा मनुष्येऽश्वित्युपवेषमादायाध्वर्यु-
र्योपवेषे शुगित्युत्करे निरस्येत् ॥ १२ ॥

- निरमुं नुदेत्येताभिर्वा । यानि घर्मे कपालानीत्यध्वर्यु-
यजमानो विमोचनं जपतो । यजमान उपोत्याय दक्षिणेन
पदा विष्णोः क्रमो ऽस्यभिमातिहेति त्रिभिस्त्रीन्विष्णुक्रमान्प्राचः
२० क्रामति२ तृतीये पदे तिष्ठन्नाहवनीयं नात्येति । विष्णोः क्रमो
ऽसि शत्रूयत इति चतुर्थं जपत्यग्नम् सुवरित्याहवनीयमुप-
तिष्ठत उद्यन्नय मित्रमह इति षड्विरादित्यमैन्द्रीमावृतमन्वावर्त

१ उदधारा० HABTV ; उदकधारा० ML and Vyākhyā.

२ क्रामति VLT ; क्रामयति M ; क्रमते HAB.

इति^१ प्रदक्षिणमावर्तते । समहं प्रजयेत्याहवनीयं पुनरुपावर्तते ।
समिद्धो अग्न इत्युपसमिन्द्रे । वसुमान्यज्ञ इत्युपतिष्ठते ।
ऽग्ने वज्र^२ इत्यन्वाहार्यपचनमग्न आयूष्यग्ने पवस्वेति द्वाभ्यां
गार्हपत्यमग्ने गृहपत इति च तामाग्निषमाशासे तन्त्वे
ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो ऽजातः^३ स्यात्तामाग्निषमाशासे ५
ऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति जातपुत्रो । वज्रपुत्रः सर्वेषां पुत्राणां
नामान्यनूच्य ज्योतिष्मतीमित्यन्ततो वदति^४ ॥ १३ ॥

वेदद्वणान्यपस्थे निधाय ये देवा यज्ञहन इत्यतिमोक्षा-
नन्तर्वेद्यासीनो जपति । कस्त्वा युनक्ति स त्वा विमुञ्चत्विति
यज्ञं विमुञ्चति । सर्वमनुवीक्षते । यथेतमेत्य यजमानायतन १०
उपविश्य पयस्वतीरोषधय इत्यप आचम्याग्ने व्रतपते व्रतमचारिष-
मिति पञ्चभिराहवनीये समिधो ऽभ्याधाय तैरेव व्रतं विस्मृज्य
यज्ञो बभूव स आवभूवेति यज्ञस्य पुनरालम्भं जपति । गोमा^५
अग्न इति प्राङ्मुक्म्य जपति । ब्राह्मणाः स्तर्पयित्वा इति
संप्रेष्याद्यै^५ दश वा ब्राह्मणान्भोजयेच्छतं पशौ सहस्रं सोमे । १५
वृष्टिरसीत्यप उपसृशति । प्रवसंश्चाहवनीयाभिमुखः सर्वं याज-
मानं जपति । ब्रह्मभागं प्राश्यायाडग्निरिति ब्रह्मा समिध-
माधाय ऊवोपस्थाय वा यथेतमुदङ्मुक्तिक्रामति । संतिष्ठेते दर्श-
पूर्णमासौ दर्शपूर्णमासौ ॥ १४ ॥

इति श्रौतसूत्रे सप्तमः प्रश्नः ॥

१ Thus MLTV ; पञ्चभिरा० HAB, cp. Āp. IV. 15. 1.

२ Thus ABHTV ; पवस्व ML.

३ जातः without avagraha the Mss.

४ वदति THABV ; जपति ML.

५ Thus MLB ; संप्रेष्य इष्टौ TV ; संप्रेष्यत्यष्टौ AH.

अथाग्रयणेष्टिस्तयानिष्ठा नवान्न^१ नाश्र्नाति^२ यावतीर्वै प्रजा
 ओषधीनामज्जतानामाश्रन्ताः पराभवन्नाग्रयणं भवति ऊताद्याय
 यजमानस्यापराभावायेति विज्ञायत^३ ओषधीनामग्रपाकेन
 यजते^४ शरदि ब्रीहिभिर्यजेत^५ पूर्वं पुराणैर्ब्रीहिभिराग्नेय-
 ५ मष्टाकपालं निर्वपेन्नवैरितराणि हवींश्चैन्द्राग्रं द्वादशकपालं वैश्व-
 देवं पयसि चरुं द्यावापृथिव्यमेककपालं^६ तस्य वैश्वदेविकैक-
 कपालवत्कल्पो^७ ऽपि वाज्येन द्यावापृथिव्यमुपांशुयाजवत्कुर्यात्सौम्यं
 श्यामाकं चरुमिद्राग्नी रोचना दिवः अथदृत्रमित्येन्द्राग्रस्य
 याज्यानुवाक्ये^८ विश्वे देवा ऋतावृधो विश्वे देवाः शृणुतेति
 १० वैश्वदेवस्य^९ द्यावा नः पृथिवी प्र पूर्वजे इति द्यावापृथिव्यस्य^{१०}
 प्रथमजो वत्सो दक्षिणा^{११} ॥ १ ॥

वसन्ते यवैर्यजेत^{१२} तेषां ब्रीह्याग्रयणवत्कल्पो^{१३} नाग्नेय-
 श्यामाकौ भवतो^{१४} ब्रीहिभिरिष्टा ब्रीहिभिरेव यजेत दर्श-
 पूर्णमासावा^{१५} यवेभ्यो^{१६} यवैरिष्टा यवैरेव यजेता^{१७} ब्रीहिभ्यो^{१८}
 १५ वर्षासु श्यामाकं चरुं निर्वपति^{१९} तस्य^{२०} सप्तदश सामिधेन्यस्त्व-
 मग्ने सप्रथा असि सोम यास्ते मयोभुव इति सद्धन्तावाज्य-
 भागावाप्यायस्व सं त इति हविषः प्रेद्धो अग्न इमो अग्न इति
 संयाज्ये^{२१} यथर्तु वेणुप्रियङ्गुनीवारैः श्यामाकवद्यजेत^{२२} यत्प्राक्

१ तवान्नं MLABTV and the Vyākhyā (cp. Ait. br. VII. 9. 1);
 नवानां H.

२ I am unable to point out this śruti in a Brāhmaṇa.

३ Thus the Mss.; यजेत the Vyākhyā.

४ Thus BAHRTV; नासीवा ML.

५ Thus A; यजेत the other Mss.

६ निर्वपति LR; निर्वपतीति M; निर्वपत्येतस्य TV; निर्वपतीत्येके HAB.

७ श्यामाकवद्यजेत A; श्यामाकवद्यायजेत BMLTV; ऽवद्यायजेत RH.

प्रोक्षणात्तत्कृत्वा शतायुधायेति^१ पञ्चाज्यानीर्जुहोति पुरस्ता-
 त्स्विष्टकृतो वाग्निः प्रथमः प्राश्नात्विति श्यामाकस्य यजमानभागं
 प्राश्नाति । भद्रान्नः श्रेय इति व्रीहीणामेतसु त्वं मधुनेति
 यवानामपि वा पौर्णमास्याममावास्यायां वाग्रयणेष्टिमन्वायात-
 येदपि वा नवैरेव पौर्णमास्याममावास्यायां^२ वा^३ यजेत नवै- ५
 वाग्निहोत्रं^४ जुहुयात्सर्वासामोषधीनां ग्राम्याणामारण्यानां वो-
 पासने गार्हपत्ये वा स्थालीपाकं अपचित्वाग्रयणदेवताभ्यः स्विष्ट-
 कृच्चतुर्थीभ्यो^५ जुहुयाच्चतुरो वा ब्राह्मणान्भोजयेदनिष्टे ऽप्या-
 ग्रयणे ब्रह्मणि ऊतं भवति । ॥ २ ॥

अथ चातुर्मास्यान्वक्ष्यं ह वै सुकृतं चातुर्मास्यैर्भवति^६ । १०
 तानि यक्ष्यमाणो वसन्ते प्राचीनप्रवणे वैश्वदेवेन यजते ।
 फाल्गुन्यां चैत्र्यां पौर्णमास्यां वोदगयन आपूर्यमाणपक्षस्य पुण्याहे^७
 वा प्रयुञ्जीत । तस्य पूर्वद्युरग्निर्होतेति मनसानुद्गतेनानुवाके-
 नाहवनीये ऊत्वारम्भणीयामिष्टिं कुर्याद्वैश्वानरं द्वादशकपालं
 पार्जन्यं चरुं च । वैश्वानरो न ऊत्या पृष्टो दिवीति वैश्वानरस्य १५
 याज्यानुवाके पर्जन्याय प्रगायताच्छा वद तवसं गौर्भिरिति
 पार्जन्यस्य । वैश्वानरे हिरण्यं दक्षिणा धेनुः पार्जन्ये । ऽतो

१ शतायुधायेति ALRBV ; शतायुधामिति M ; शतायुधोमिति H ;
 शतायुधामेति T.

२ Thus ML ; पौर्णमासीममावास्यां वा AHRB ; पौर्णमासीममावास्यायां
 वा TV.

३ Thus ALBVT ; निवैर्वा M ; यवैर्वा HR.

४ Thus B ; ०तुर्थीभ्यो TMLV ; ०तुर्थाभ्यो HA and Vyākhyā.

५ Thus ARV ; चातुर्मास्यो भ० H ; चातुर्मास्ये भ० MLT ; चातुर्मास्ये
 भ० B.

६ Thus ATVB ; पुण्याहे ML ; पुण्येऽहनि HR.

ऽन्यत्सिद्धेष्टिश्चातुर्मास्यानां^१ यज्ञक्रतोः पञ्चत्विजो ऽधिकः प्रति-
प्रस्थाता^२ यथास्यैतदहर्दवसायानुदवसाय^३ वा वैश्वदेवहविर्भि-
र्यज्यमाणो ऽत्र पशुबन्धवद्गार्हपत्यादग्निं प्रणीय तद्वदग्न्यायतने
ऽग्निं प्रतिष्ठापयतीत्येके^४ । ऽग्नीनन्वाधायामिच्छायै वैश्वदेव्यै
५ वत्सानपाकरोति^५ सप्तदश सामिधेन्यस्तेधा प्रसूमयं बर्हिः संनद्धं^६
तदेकधा पुनः संनह्यत्येवमिधमुभयत्र पुनः संनहने मन्त्रः^७ सायं
ऊते ऽग्निहोत्रे सांनाय्यं दोहयति^८ दध्नातनक्ति^९ ॥ ३ ॥

प्रातर्ऊते ऽग्निहोत्रे पाणिप्रक्षालनादि कर्म प्रतिपद्यते ।
पात्रसंसादनकाले द्वे उपभृतौ पृषदाज्यधानी द्वितीया द्वे
१० आज्यस्थाल्यौ दधिधानी द्वितीया^{१०} पालाशं वाजिनपात्रं चमसं^{११}
निर्वपनकाल आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुं सावित्रं
द्वादशकपालं सारस्वतं चरुं पौष्णं चरुमित्येतानि पञ्च संचराणि ।
मारुतं सप्तकपालं वैश्वदेवीमामिच्छां द्यावापृथिव्यमेककपालं ।
त्रिष्फलीकृतेषु यथाभागमन्त्रेण सौम्यं चरुं सारस्वतं चरुं विभज्य
१५ पिष्टेषु संयुतेषु तथा^{१२} पौष्णं चरुं^{१३} विभज्य कपालान्युपधाय चरुं
चाधिश्रित्य प्रातर्दोहवद्दुग्ध्वा तप्ते पयसि सायंदुग्धमानयति^{१४} ।

१ Thus emended ; पार्जन्य इत्यन्यत्सिद्धेष्टिश्चा० MB ; पर्जन्यत्सिद्धेष्टिश्चा० VT ; पार्जन्यन्यत्सि० etc., L ; पार्जन्येऽत्यन्यत्सिद्धेष्टिदेतिचा० H. ; पार्जन्येत्यन्य-
त्सिद्धेष्टिश्चा० A ; पार्जन्येत्यत्सिद्धेष्टि० R.

२ Thus (difficult to understand!) the Mss. exc. A which has : यास्यै० instead of यथास्यै०.

३ Thus AMLBTv ; तद्वदग्न्यायतने R ; दक्षिणायतनेग्निं प्र० H.

४ द्वितीया च H only.

५ तथा MLAVT ; यथा HRB.

६ चरुं not in MLATBV.

७ सायं दुग्धमानयति H ; सायं दुग्धं दधानयति BMLTV ; सायं दुग्धं दधानयति A.

या 'संहता सामिच्चा' यद्वति तदाजिनमन्यस्मिन्यात्रे निषिच्य
निदधाति । ॥ ४ ॥

ह्रस्वोत्तरं परिग्राहमाज्येन दध्ना चोदेहीति प्रैषं संनम-
त्याज्यं निरूप्य पृषदाज्याय दधि निर्वपति । तस्याज्यधर्मः^१
स्यान्नाधिश्यत्याज्यग्रहणे जुहूपभृतोश्चतुर्गृहीते गृहीत्वा नि-^५
रुप्ताज्यस्य तृतीयं निरूप्ये दध्यानीय^२ महीनां पयो ऽसीति
द्वितीयोपभृति पञ्चगृहीतं पृषदाज्यं गृह्णाति । हविरुद्दासनेषु
द्वयोः पात्रयोरामिच्चासुद्धृत्य^३ वाजिनैकदेशेनोपसिञ्चत्येककपालं
पात्रे ऽन्यस्मिन्नुद्दास्य तदाज्येनाभिपूरयित्वाविःपृष्ठं^४ कुर्यादित्येके ।
प्रथमं चातुर्मास्यान्वारभमाणस्य व्याहृतौभिर्हव्यौ^५व्यासादयति ।^{१०}
तथा संवत्सर । उत्करे वाजिनमासादयत्यग्निर्होतेति^६ पञ्च-
होत्रा^७ यजमानो हव्यौ^८व्यासन्नान्यभिमृशति वाजिनं च ।
निर्मन्थ्यं करिष्यन्नग्नेर्जनित्रमसीति शकलमादाय बर्हिष्यपरेणा-
हवनीयं निधाय वृषणौ स्त इति प्राचीने बर्हिषौ^९ शकले
निधायोर्वशसीत्यधरारणिमादाय^{१०} पुरुषवा इत्युत्तरारणिं च ।^{१५}

१ या संहता the Vyākhyā; यत्संहता ML; संहता H; संहिता RB;
यत्संहिता ATV.

२ तस्याज्यधर्मं स्यात् Vyākhyā; तथाज्यधर्मं स्यान्ना० M; तदाज्यधर्मस्यान्ना०
LHATB; ०तदाज्यधर्मस्यान्ना० V.

३ दध्यानीय LAMTV; दध्यानीय H; दध्यानीय B; दध्यानीय the
Vyākhyā.

४ Thus AHR and the Vyākhyā; ०चांयुद्धृत्य (०द्धृत्य) MLTV.

५ ०पूरयत्याविः BR.

६ ०साद्याग्निः HR.

७ होत्रा AMLTV; यहोत्रा H; पहोत्रा RB.

८ Emended; (दर्भौ The Vyākhyā;) बर्हिषि or बर्हि the Mss.

९ ०धरारणिमः MLV; ०धरारणिमः H; ०धरारणि B; ०धरा-
रणिमः A.

घृतेनाक्ते इत्याज्यस्थाल्या बिले ऽक्तायुरसीति समवदधात्यग्नये^१
मथ्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्याभि त्वा देव सवितरिति होत्रा
त्रिरनूक्तायां गायत्रं कन्दो ऽनु प्रजायस्वेति प्रजातिभिस्त्रिभिस्त्रिः^२
प्रदक्षिणं मन्थमावर्त्य यथाकामं मन्थति^३ जातायानुब्रूहीति
५ जाते संप्रेष्यति^४ ॥ ५ ॥

प्रह्वियमाणायानुब्रूहीति प्रह्वियमाणे^५ भवतं नः समनसा-
वित्युत्तरपरिधिसन्धिना निर्मन्थ्यमाहवनीये^६ प्रहरत्यग्नावग्नि-
रिति प्रह्वत्याभिजुहोत्यग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्यति^७
यथाप्रकृति चतुरो दुर उषासानक्ता दैव्या होतारा तिस्रो
१० देवीरिति चतुरः प्रकृतिवदुत्तम इति नव प्रयाजा इज्यन्ते^८
चतुर्थे ऽर्धे समानौयाष्टमे सर्व समानयते^९ तेष्वदितश्चतुर्भि-
रनुमन्त्रणैश्चतुरो यजमानो ऽनुमन्त्रयते दुरःप्रभृतींश्चतुरश्चतुर्थ-
स्थानुमन्त्रणेन पञ्चमे नवमं^{१०} सावित्रैककपालयोर्देवतासुपांश्च-
ध्वर्युजत्यखण्डमेककपालमवदायर्जुं^{११} प्रतिष्ठितमपर्यावर्तयञ्जुहोति
१५ यथायं न दिक्षु पद्येत^{१२} यदि पद्येत वरं दत्त्वा सुगणेण
प्रतिष्ठापयेत्प्रत्यादाय वा पुनः स्थापयेन्न पाणिनेत्येके^{१३} मधुश्च
माधवश्चेति चतुर्भिर्मासनामभिरेककपालमभिजुहोति^{१४} प्रथमजो
वत्सो दक्षिणा मिथुनौ वा गावौ^{१५} षषदाञ्च यदुपभृति तज्जुह्वा-
मानीय तामेवोपभृत्यैतेन नवानूयाजा इज्यन्ते^{१६} ॥ ६ ॥

१ समदधाति ML; समवदधाति ATV; समवयान्यग्रं B; in H this whole passage is missing.

२ Thus TV and cp. Baudh. IV. 5 : 115. 10; प्रजावत् त्रिभिस्त्रि-भिस्त्रिः A; प्रजापतिभिस्त्रिः MLB and the Vyākhyā.

३ Thus H and the Vyākhyā: निर्मथ्यमं HB; निर्मथितमं MLTV.

४ R. probably देवता उषांश्च instead of देवतासुपांश्च.

पशुवदष्टावाद्यान्यजमानो ऽनुमन्त्रयत उत्तमेनोत्तमं ।
 संवत्सरीणाः स्वस्तिमाशास्ते दिव्यं धामाशास्त इति होता
 सूक्तवाकस्याग्निःस्वनुवर्तयति । प्रहृत्य परिधीन्संस्वावेणाभिज्ञृत्य
 वाजिनपात्र उपस्यौर्यं बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनेन तत्पात्रं
 पूरयति । नाभिधारयति । वाजिभ्यो ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य ५
 प्रत्याश्राविते वाजिनो यजेति संप्रेष्यत्यनवानं होता याज्या-
 मन्वाह । वषट्कते ऽध्वर्युः सुचा स्वावयञ्चुहोति । वाजिनस्याग्ने
 वौहोति होतानुयजति । वाजिनोद्रेकेण प्रतिदिशं यजति दिशः
 स्वाहेति प्राच्यां प्रदिशः स्वाहेति दक्षिणत आदिशः स्वाहेति
 पश्चिमतो विदिशः स्वाहेत्युत्तरत उद्दिशः स्वाहेति मध्ये १०
 स्वाहा दिग्भ्य इति प्रदक्षिणमनुपरिषिञ्चति नमो दिग्भ्य इति
 ऊल्लोपतिष्ठते । ऽन्तर्वेदि शेषं समुपह्वय परस्परमसावुपह्वय-
 खेत्यामन्त्रणे कृत उपह्वत इति प्रतिवचने च वाजिनां भक्षो
 श्रवत्विति सर्वे वाजिनं भक्षयन्ति तत्र प्रथमो होता यजमान-
 श्रमः । ॥ ७ ॥

१५

पशुवत्समिष्टयजूंध्यतो ऽन्यत्सिद्धेष्टिः संतिष्ठते । श्वः पौर्ण-
 मास्येष्टा यजमानः स्वायतन उपविश्याप उन्दन्वित्यङ्घ्रिः शिरो
 ऽभ्युद्य चेष्ट्या शल्लत्येक्षुशलाकया वा केशान्विभज्यतमेव पर-
 मेष्टौति प्रतिदिशं केशान्विर्वतयति । श्मश्रूण्ये वापयते सर्वं

१ Thus ABHR ; सुचास्वावं जु० M ; सुचा वा स्वावयन् जु० TV ; सुचा-
 माश्रावयन् जु० L.

२ Thus ABHR ; प्रतीच्यां MLTV.

३ Cp. VIII. 3 ; VIII. 13 end ; IX. 12.

४ पौर्णमास्ये इष्ट्या ML ; पौर्णमास्येनेष्ट्या H.

५ श्रेष्ठा AV.

वा वापयते । तदृतमिति^१ यजमानो जपति ब्राह्मण एकहोतेति
चानुवाकमेतेषु पर्वसु मध्ये मांसाशननादिब्रतानि^२ । चतुर्षु
चतुर्षु मासेषु यो यजते स चातुर्मास्ययाजी । वसन्ते वैश्व-
देवेन वर्षासु वरुणप्रघासैः शरदि साकमेधैर्यो यजते स
५ चतुयाजी । ॥ ८ ॥

आषाढ्यां आवण्यां वा वरुणप्रघासैर्यजते । वैश्वदेववत्तन्त्र-
मेतेषां वेदौ कृत्वाग्नेण गार्हपत्यं समे द्वे प्राच्यौ वेदौ प्रतिप्रस्थाता
दार्शिकीं दक्षिणां वेदिं करोति पाशुकौमध्वर्युत्तरां तत्र
पाशुकौमुत्तरवेदिं च । पृथमात्रेण^३ चतुरङ्गुलेन वा ओण्यंसेध्व-
१० संभिन्ने वेदौ । अध्वर्युप्रतिप्रस्थातारौ ब्रह्माणं संप्रेष्यतो । द्वौ
ब्रह्मा प्रसौति । प्रतिप्रस्थातान्तरा वेदौ संचरत्यपरेणोत्तरां वेदिं
स्तम्बयजुर्हरन्नाध्वर्युमभिपरिहरत्युत्तरस्मिन्नेवोत्करे^४ निवपति ।
यदेवाध्वर्युः करोति प्रतिप्रस्थाता तत्करोत्युत्तरात्परिग्राह्यकृत्वा^५
दक्षिणवेदेरुत्तरओणेः प्रक्रम्योत्तरस्या वेदेर्दक्षिणादंसात्स्फेनैक-
१५ स्फ्यामनुसंभिनत्ति । पशुबन्धवदुभावाहवनीयौ प्रणीयोभय-
चोत्तरवेदिसंभारेष्वग्नौ^६ प्रतिष्ठापयतो । ऽग्नीनन्वाधाय मारुत्या
वारुण्याश्चोभयोरामिच्योर्वत्सानपाकुरुतः सायंदोहौ पृथग्दधिनी
कुरुतः । ॥ ९ ॥

१ तदृतमिति MLAV ; मिं दृतमिति HB ; तदृतमिति T.

२ Thus HMAR ; मांसाशननादि. LTV.

३ पृथमात्रेण MLTV and the Vyākhyā ; प्रथमात्रेण A ; प्रादेशमात्रेण HR ; प्रथममात्रेण B.

४ Thus AR (only ०ध्वर्युरभि०) ; ०यजुर्हरांतंनाध्वर्युमभि० H ; ०यजुर्हर-
ब्रध्वर्युरपि परि० MB ; ०यजुर्हरब्रध्वर्युनाभिपरि० LTV.

५ Thus MLTV ; उत्तरे परिग्रहे HAB.

६ Thus A ; ०षग्नि THV ; ०षग्नि MLB.

सद्यस्काला वरुणप्रघासा इत्येके । प्रातर्जते ऽग्निहोत्रे पाणि-
 प्रचालनादि प्रतिपद्य पृथक् पात्राणि प्रयुङ्क्तः^१ । सुचः शमीमथ्यो
 हिरण्मथ्यो वाध्वर्युः पञ्च संचराण्यैन्द्राग्रमेकादशकपालं च
 निर्वपति प्रतिप्रस्थाता मारुतीमामिचां प्रति मारुत्यै मेथ्यै
 यवान्निर्वपत्यध्वर्युर्वारुणीमामिचां प्रति वारुणाय मेघाय यवा- ५
 निरुप्य कायमेककपालं निर्वपति । पुंयञ्जनो मेघः स्त्रीयञ्जनौ
 मेघौ । प्रोक्षणीशेषेण यवान्संयुत्यावहन्त्यैन्द्राग्रपर्यन्तानां कपाले-
 षूपहितेषु मनागुपतप्तानामवाञ्जनपिष्टानां यवानां प्रतिपुरुषं
 करम्भपात्राण्येकातिरिक्तानि तेषामेवाध्वर्युर्वारुणं मेघं प्रति-
 प्रस्थाता मारुतीं मेघौमेकादशसु द्वादशसु वा कपालेध्वधि- १०
 श्रयत्यायेभ्यो निनीयाग्री प्रणयत इत्येके । ऽग्निवत्युत्तरं परिग्राहं
 परिगृह्य सुवं^२ सुचश्च संमृद्धिं पत्नीं संनह्याज्येन दध्ना
 चोदेहीति संप्रैषं संनमति । ॥ १० ॥

वैश्वदेवतृषदाज्यं गृह्णीतो । हविषामुद्गासने ऽनैडकी-
 भिरूर्णसुकाभी रोमशौ कुरुतो । यदि ता न विन्देतां कुशाग्रै- १५
 श्चमसे वाजिनोपस्तीर्यामिचामुद्धृत्य तस्यां मेघमवदधाति तथा
 वारुण्यां मेघौ । तयोः शमीपर्णकरैरसक्तनुपवपतस्तानि करम्भ-
 पात्रेषु चोथोत्तरस्यां वेद्यामाग्नेयादीन्यन्यानि हवींष्यध्वर्युः साद-
 यति दक्षिणायां मारुतीं प्रतिप्रस्थाता करम्भपात्राणि च । मेघौ
 व्यत्यस्यतो मारुत्यां मेघौ वारुण्यां मेघमुत्करे ऽध्वर्युरेव वाजिने^३ १०

१ Thus emended with the Vyākhyā; प्रयुनक्ति the Mss.; cp. also Hir.

२ A and the Vyākhyā सुवोः; read सुवं च ? cp. IX. 1, XIV. 1.

३ Thus LTV; वाजिन चा० M; वाजिनमा० AHB. The dual is right, as appears from the Vyākhyā.

आसादयति^१ निर्मन्थ्येन चरित्वा वेदं निधायाग्नये समिध-
मानायेति संप्रेष्यति^१ सामिधेनीष्वनूक्तासु वेदाभ्यामाहवनीयौ
त्रिरुपवाजयत^१ उत्तरे संमृष्टे ऽसंमृष्टे दक्षिणे प्रघास्यान्हवामह
इति प्रतिप्रस्थाता पत्नीं वाचयित्वोदानयति^१ ॥ ११ ॥

५ पत्नि कति ते जारा इति तां पृच्छति^१ सा यान्प्रब्रूया-
त्तान्वरुणो गृह्णात्विति निर्दिशति^१ यज्जारं सन्तं न प्रब्रूयात्प्रियं
ज्ञातिं रुन्ध्यादसौ मे जार इति निर्दिशेद्विपरीतौ वान-
यनप्रश्नावैषौके^२ शूर्पं श्रोत्र्यं करम्भपात्राणि पत्नी शीर्षन्नधि
निधायान्तरा वेदी गवायेण दक्षिणमग्निं^३ प्रत्यङ्मुखवतिष्ठते
१० प्रत्यङ्मुखश्च यजमानस्तानि^४ पत्नी यजमानाय प्रयच्छति^१ स
शीर्षन्नधि निधाय मो षू ण इति पुरोऽनुवाक्यामन्वाह यद्गाम
इति पत्नी यजमानश्च^५ याज्यामनुब्रूतो जुहुतश्च शूर्पं चानुप्रहर-
त्यध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता वा जुहोत्यन्वारभेते^६ इतरावक्रन्कर्म
कर्मकृत इति विपरायन्तौ जपतो ऽध्वर्युर्वा^१ ॥ १२ ॥

१५ प्रतिप्रस्थाता दक्षिणमग्निं संमार्ष्ट्यैन्द्राग्रपर्यन्तः प्रचरिते^७
मारुत्या आमिक्षायाः प्रथमेनावदानेन सह प्रतिप्रस्थाता सर्वं

१ Thus LTV; वाजिन आ० M; वाजिनमा० AHB. The dual is right, as appears from the Vyākhyā.

२ विपरीतावानयनप्रश्ना० MLTV; विपरीतौ उभावपि दानप्रश्ना० H; ०परितौ वा वदन(प्र)ग्राव० A; विपरीतौ वीतानयनप्रश्ना० B. (better ?)

३ Thus AMLTV; अग्नेणान्वाहार्यपचनं HB.

४ Thus AHRB; यजमानस्तानि MLTV.

५ पत्नीयजमानौ R; पत्नीयजमाना H (preferable reading ?).

६ Thus ABRTV; ०न्वारभेयातामितरां H; ०न्वारभे क्वितरा० M; ०न्वार-भेति इतरा० L.

७ Thus ARB and the Vyākhyā; प्रचरित H; प्रचरति MLTV.

मेषीमवद्यति^१ । द्वितीयेनावदानेन शमीपर्णकरीरसक्तूनवद्यन्मरु-
 ज्ञोऽनुब्रूहीति संप्रेष्यति^२ । वारुण्या आमिक्षायाः प्रथमेनावदनेन
 सहाध्वर्युः सर्वं मेषमवद्यति^३ । द्वितीयेन शमीपर्णकरीरसक्तूनवद्य-
 न्वरुणायानुब्रूहीति संप्रेष्य वषट्कृते ऽध्वर्युर्ज्वैककपालमवदाय^४
 कायानुब्रूहीति संप्रेष्य पूर्ववद्धुत्वा नभश्च नभस्यश्चेति चतुर्भिर्मास- ५
 नामभिरेककपालमभिजुहोति^५ । सप्तम्यो वारुण्यन्तेभ्यः^६ इडां
 समवदाय प्रतिप्रस्थात्रे प्रयच्छति^७ । तस्मिन्प्रतिप्रस्थाता मारुत्या
 अवदायादधात्युपहृतां यजमानषष्ठाः प्राश्नन्ति^८ । धेनुर्दक्षिणा^९
 परिवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्त इत्याशिःपुः^{१०} होता पूर्ववदनुवर्तयति^{११}
 प्रहृत्य परिधीनुभौ वाजिभ्यो ऽनुब्रूहीति पूर्ववच्चरत^{१२} । आ मा १०
 विशन्विन्दव इति सर्वे वाजिनं भक्षयन्ति^{१३} । पूर्णपात्रवर्जमतो^{१४}
 ऽन्यत्सिद्धेष्टिः^{१५} ॥ १३ ॥

पूर्णपात्रस्थाने ऽवभृथश्चतुर्गृहीतान्याज्यानि^{१६} । वारुण्या
 निष्कासं तुषांश्चादाय चात्वालोत्करावन्तरेणोदङ्कृतिक्रम्य यत्रा-
 पस्तत्र सौमिकावभृथमभ्यवयन्ति^{१७} । नायुर्दादि न साम गीयत^{१८} १५
 ऋजौषस्थाने तुषा भवन्ति^{१९} । वारुणवनिष्कासमप्युजुहोत्यवभृथा-
 दुदेत्य यजमानः पत्नी च मनोज्ञाय वाससी दत्तो^{२०} । नैव
 वावभृथस्तूष्णीं^{२१} तुषनिष्कासमप्युपवपेदित्येक^{२२} । इमं विध्यमीति

१ Thus BAH; वारुण्यां तेभ्य MLTV.

२ Thus H; इतीडां the other Mss.

३ आशिषु A; आदिषु MB; आशिष्टु LTV; आशिषो H.

४ Thus MLBT; वर्जामितो B; वर्जामीतितो A; वर्जमिततो H.

५ Emended; चतुर्गृहीतान्याज्यानि MLTV; चतुर्गृहीता HAB; cp. Āp.

योक्तृपाशं विध्यते^१ । देवीराप इति^२ सौमिकवत्समारोप्याग्नी-
नुदवसाय निर्मथ्य^३ श्रोभृते पौर्णमास्येष्टा^४ निवर्तनं वापनं च
व्याख्यातमत्र^५ यद्वर्म इति निवर्तनमन्त्रो मन्त्रः । ॥ १४ ॥

इति श्रौतसूत्रे ऽष्टमः प्रश्नः ॥

१ Thus ABTV ; विध्यति MLR ; विमुञ्चति H.

२ इति BHAR ; इत्यादि MLTV.

३ निर्मथ्य MLTBV ; निर्मथ्येन H ; निर्मथ्यते A.

४ पौर्णमास्येष्टाति L, पूर्णमास्येष्टाति M, पौर्णमासेनेष्टा H.

५ व्याख्यातमत्र HR ; व्याख्यानं MLTV ; व्याख्यानमंत्रा AB.

पूर्ववच्चतुर्षु^१ मासेषु कार्तिक्यां मार्गशीर्था वा पूर्वस्मिन्पर्व-
 ल्पौषवस्ये ऽहनि ब्रह्मं साकमेधहविर्भिर्यजते^१ ऽग्नये ऽनीकवते
 पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति साकं सूर्येणोद्यतेति यथा
 समान्नाता अनौकवान्त्सांतपनो गृहमेधीय इति तिस्र इष्टयो^१
 यदनीकवतो बर्हिस्तत्सांतपनस्य तद्गृहमेधीयस्य^१ तत्स्त्रीणं बर्हि- ५
 नान्यदिध्मावर्हिर्न प्रयाजानूयाजास्त्र्यणी^२ गृहमेधीयस्य वत्सा-
 नपाकरोत्यपि वा सायंदोहवद्गुधे चरुर्भवति^१ सायं ऊते ऽग्नि-
 होत्रे ऽग्नीनन्वाधाय वेदं कृत्वा परिस्तरणादि^३ प्रतिपद्य पात्र-
 संसादनकाले^४ कुम्भीं तिस्रश्च पात्रौः संसादयति^१ निर्वपण-
 काले मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यश्चतुरो मुष्टीन्निरुप्य यावद्यजुरुत्पूता- १०
 भिमन्त्रितदुग्धं प्रभूतान्नीहीनन्वावपति^१ कपालस्थाने ध्रुवो ऽसौति
 मन्त्रं संनम्य चरुमुपदधाति^१ पिष्टोत्पवनस्थाने तण्डुलानु-
 त्पुनाति^१ प्रोक्षणीरासादय सुवं च सुचश्च संमृद्धिं पत्नीः
 संनद्धाज्येनोदेहीति संप्रेष्यति^१ ॥ १ ॥

आज्यग्रहे ध्रुवायामेव गृहीत्वा ब्रह्माणमामन्त्र्य वेदिं प्रोक्ष्य १५
 तच्छेषं निनीयापिसृज्य^५ पवित्रे अन्तर्वेदि विधृती निधाय
 प्रस्तरमासाद्य ध्रुवां सुवं च सादयत्येषासददित्यभिमन्त्रणं संन-
 मति^१ विषवसीत्याज्याभिमन्त्रणं^५ हविरुद्वासने श्रुताद्धविषः

१ Perhaps originally the word पूर्ववत् belonged to the preced-
 ing khanda.

२ नप्रयाजानूयाजत्० H; नप्रयाजाः BMLTV; संप्रयाजानूयाजास् A.

३ परिस्तरणादि only in HARB.

४ संसादनकाले AMLTV; संसादने HRB.

५ निनीयं विसृज्य MLBTIV.

शरमादाय^१ सुरक्षितं निधाय निर्णिज्य पात्रीषूपस्तीर्य तामु
प्रतिपुरुषमोदनानुद्धरति^२ । चैनित्येके^३ निष्कासितां कुम्भीं
निदधात्यनिर्मुष्टं^४ दर्थुदायुवनमवधायोदनानुद्धृतानभिघारिता-
नुत्पूतानलंकृतानन्तर्वेद्यासादयत्यन्वाहार्यपचने^५ पत्यै^६ स्त्रीकुमा-
५ रेभ्यश्च प्रतिवेशमोदनं पचति^७ । तद्वयोः पात्रयोरुद्धृत्योद्धृतयो-
रोदनयोर्विले कृत्वा तयोः प्रभूतमाज्यमासिचान्तर्वेद्यासादयति^८ ।
होतृषदनकल्पनान्ते^९ ऽग्निमुपवाज्याज्यभागाभ्यां प्रचर्य सुच्युपस्तीर्य
सर्वेभ्य ओदनेभ्यो द्विर्दिः^{१०} समवदायाभिघार्य^{११} प्रत्यज्य मरुद्भ्यो
गृहमेधिभ्यो ऽनुब्रूहीति संप्रेष्य दक्षिणातिक्रम्याश्राव्य प्रत्याश्राविते
१० मरुतो गृहमेधिनो यजेति संप्रेष्यति^{१२} । वषट्कृते ऊलोदङ्कृत्याक्रम्य
सर्वेषामुत्तरार्धेभ्यः सकृत्सकृत्समवदायाग्निं^{१३} खिष्टकृतं यजती^{१४} । डान्तो
गृहमेधीयः संतिष्ठते^{१५} ॥ २ ॥

हविर्भोजनेभ्य^{१६} ओदनानुपहरति^{१७} । प्रतिवेशपक्वान्पत्नी स्त्री-
कुमाराः प्राश्रन्ति यः स्थात्यामोदनस्तमन्ये ब्राह्मणाः^{१८} । सर्व
१५ आश्रिताः^{१९} आञ्जते^{२०} ऽभ्यञ्जते^{२१} । ऽनु वत्सान्वासयन्ति^{२२} । सुहिता

१ Thus ATV ; शरावमादाय MLHB.

२ ०षायोदनानु० MH, ०षायोदनानु० LATV.

३ पत्यै A ; पत्नी MLTBV (H. dep.).

४ ? ०सादयति होतृषदनं (or न) कल्पनान्तेऽग्निमुप० VMLT ; ०सादयत्याज्य-
भृतासु देवतासग्निमुप० H, ०सादयत्यभृतासु देवतासग्निमुप० AB, cp. Hir.,
page 481. The other reading is probably (cp. XIV. 2) जढासु
देवतासग्निमुपवाज्या० ।

५ द्विर्दिः समव० AHB ; द्विर्दिरव० MLTV.

६ सकृत्समवदाय BHA ; सकृत्सकृदवदाय MLTV.

७ हविर्भोजनेभ्य MLTV ; हविर्होतेभ्य इवोद० H ; हविर्भोजेभ्य ओद० AB.

८ आश्रिताः H, आशीता TLABV ; आशीत M.

९ Thus AB ; अञ्जते MLHTV.

एतां रात्रिं वसन्ति ^१ पूर्णद्व्याय शरनिष्कासं^१ द्रव्यदायुवनं च
 परिशिन्त्यपररात्रे ऽध्वर्युरभिवान्यवत्साया अग्निहोत्राश्च वत्सौ
 संयम्य पुरा प्रातरग्निहोत्राद्व्यामुपस्तीर्य तस्यां सर्वश एव निष्कासं
 शरं चानिमृष्टं^२ द्रव्यदायुवनमवधाय^३ द्विराज्येनाभिघारय-
 त्वृषभे नर्दति पूर्णां दर्वीत्यनुद्रुत्य^४ देहि म इति गार्हपत्ये ५
 जुहोति ^५ यद्यृषभो न नर्देद्ब्रह्मा हिंकुर्याद्यो^६ नर्दति स^६
 दक्षिणा पयसा प्रातर्जते ऽग्निहोत्रे मरुद्भ्यः क्रौडिभ्यः पुरोडाशं
 सप्तकपालं निर्वपति साकं सूर्येणोद्यता ^७ मरुद्भ्यः स्वतवद्भ्य
 इत्येके ^८ ऽथ पञ्च संचराण्यैन्द्राग्रमेकादशकपालमैन्द्रं^९ चरुं वैश्व-
 कर्मणमेककपालमित्यपराण्यष्टौ महान्ति हवींषि वरुणप्रघा- १०
 सोत्तरविहारवत्प्रयुनक्तुमैन्द्राग्रमवहृत्य सुरक्षितं पृथक्कुषा-
 न्निदधात्यग्ने वेहोत्रं वेदूत्यमिति सूच्यमाधारमाधारयति ^{११}
 वागस्थाग्नेयीति यजमानो ऽनुमन्तयते ^{१२} सहस्र सहस्रस्येति
 चतुर्भिरेककपालमभिजुहोति ^{१३} धेनुर्दक्षिणेदावत्सरीणाः स्वस्ति-
 माशस्त इत्याग्निःषु^{१४} होतानुवर्तयत्यैन्द्राग्रतुषैरवभृथमभ्य- १५
 वयन्ति ^{१६} ॥ ३ ॥

१ शरनिष्कासं HATBV ; सनिष्कासं ML.

२ ? शरानिमृष्ट H ; शरीरं वा निमृष्ट ML ; शरं च निमृष्ट A ; शरं वा निमृष्ट TV ; शरन्तनिमृष्ट B.

३ ऽयुवनमवधाय AHB ; ऽयुवनेवधाय MLTV ; read perhaps अवदाय see Āp. and Hir.

४ अनुद्रुत्य ML ; अनूच HB ; अनूहत्य A ; अनुदृत्य TV.

५ Thus ATV ; कुर्वात्यो नर्दति H ; कुर्वाद्यो नर्दति ML.

६ Read स ?

७ Thus ATBV ; चरानि (not संचराणि) MLH.

८ आशिष्टु LTV ; आशिषं MB ; आशिष H ; आशिषु A.

अथ महापितृयज्ञो भवति । वेदं कृत्वान्वाहार्यपचनस्य दक्षिणापूर्वस्थां^१ दिशि दिक्षुसक्तिमतीं चतुररत्नीं यजमानमात्रीं वा समचतुरश्रां वेदिमुद्धृत्य न खनेत् । देवप्रवादे^२ मन्त्रे सर्वत्रोपरि देवशब्दस्य पितृशब्दं संनमति यथा देवेभ्यः पितृभ्यो ५ जुष्टं देवानां पितृणां परिषूतमसि देवपितृबर्हिरिति । सर्वतः परिश्रित्योदीच्यां सक्तौ द्वारं करोत्यपरिगृहीत उत्तरस्मि-
न्यरिगाहे ऽन्वाहार्यपचनादङ्गारानुद्धृत्य वेदिमध्ये निदधात्यय-
मत्राहवनीय । एतमाहवनीयं गार्हपत्यमन्वाहार्यपचनं चान्वा-
धाय पिण्डपितृयज्ञवद्बर्हिराहरति । वर्षीयानिध्न दध्नाद्भवति ।
१० मध्यमोत्तरौ द्वौ परिधी त्रयो वा । पात्रसंसादने^३ ऽर्धपात्रं प्रोक्षणीकुम्भ इक्षुशलाका वारणं पात्रं शरावं वा येन चार्थ-
स्तान्येकैकशः प्रयुनक्ति । निर्वपणकाले सोमाय पितृमते पुरो-
डाशः षट्कपालं निर्वपतीति यथा समान्नातानि त्रीणि हवींषि । दक्षिणतः प्राचीनावीती यवान्निर्वपत्युत्तरत एवोप-
१५ वीय निर्वपेदिति विज्ञायते^४ । प्रोक्षणीभिर्यवान्संयुत्यावहत्य त्रिष्फलीकृत्य यथाभागमन्त्रेण षट्कपालं विभज्य पिनष्टि । ॥ ४ ॥
दक्षिणतः षट्कपालान्युपधाय ध्रुवमसीति प्रथमेन मन्त्रेण-
न्वाहार्यपचने धानाभ्यः कपालमुपदधाति मखस्य शिरो ऽसीति
षट्कपालमधिश्रित्य तेनैव^५ मन्त्रेण घर्माः स्य विश्वायुव इति

१ पूर्वस्थां instead of दक्षिणापूर्वः AMLTV, but cp. Hir.; दक्षिणतः पुरस्तादक्षिणाग्रेः.

२ Thus MLTV; ०खनेर्देवप्रवादे A; ०त्यसरं निर्वेदप्रवादे H; B useless.

३ पात्रसादने the Mss.

४ See TBr. I. 6. 8. 2.

५ तेन BLTHAV; तेनैव M.

संनम्य वा^१ धाना आवपति ताश्च विदह्यमानाः श्रेरते विदह्य-
 माना बज्जरूपा भवन्ति^२ । परिगृहीत उत्तरस्मिन्परिग्राहे
 पत्नीसंनहनादन्यत्संप्रेष्यति^३ । न पत्न्यन्वास्ते न संयाजयन्तीति
 विज्ञायते^४ । चतुर्गृहीतान्युत्तरेण^५ गार्हपत्यमाज्यानि गृह्णाति
 द्विर्वोपभृति^६ । वेदिस्तरणे प्राचीनावीत्यग्रेषु बर्हिरभिगृह्य वेदिं^७
 स्तृणंस्त्रिः प्रसव्यं धून्वन्पर्येति^८ । शिष्टानभिगृहीतान्दर्भान्प्रस्तरौ-
 हत्योपवीय^९ त्रिरधून्वन्नस्तृणन्यदक्षिणं पर्येति^{१०} । द्वौ त्रीन्वा
 परिधीन्यरिदधाति^{११} । यदि त्रीनावाहने परिधीःरपोर्षित्युच्य-
 माने वा दक्षिणं मध्यमे परिधावुपसमस्यति^{१२} ॥ ५ ॥

विहाय विष्टौ तूष्णीं प्रस्तरं न्यस्यति^{१३} । हविषामुद्दासने^{१४}
 यथामागमन्त्रेण धाना विभज्य पिष्टार्धान्सक्तून्कृत्वार्धं^{१५} वारण-
 पात्रे ऽभिवान्यवत्साया दुग्धमानौय तस्मिन्सक्तून्तोषेक्षुशलाका-
 मन्थेन दक्षिणेनाहवनीयं त्रिः प्रसव्यं दक्षिणामुखो^{१६} ऽनारभ्योप-
 मन्थत्यन्वाहार्यपचनादेकोल्लुकमादायापरेण^{१७} गार्हपत्यं हत्वा-

१ संनम्य वा MLTV ; संनम्या A ; संनम्ययामि आवपति H ; सन्नाम्ययश्च
 अत्र B.

२ बज्जरूपा भवन्ति MLTV ; बज्जरूपा बज्जरूपा विभजति H ; बज्जरूपा भज-
 यति A ; ०रूपा आर्जति B.

३ See TBr. I. 9. 9. 10.

४ Before चतुर्गृही० B ins. समन्वासीताज्यमवेक्षते ; A : न समन्वासीताज्य-
 मवेक्षते and H : समन्वासीताज्यमवेक्षते. The words, as given by B, may
 belong to the text, cp. Hir. : नान्वास्ते गृह्णन्वासीताज्यमवेक्षते.

५ Thus conjecturally, cp. Hir. ; द्योपभृति BH ; द्विर्द्विरुपभृति
 MLTV and the Vyākhyā ; द्विधद्विरुपभृति A.

६ Thus the Vyākhyā ; प्रस्तरौकलो० the Mss.

७ Thus A ; पिष्टार्धान्सक्तू० H ; विष्टार्धा० B ; पिष्टार्धा० MLTV.

८ Thus ABHTV ; दक्षिणामिमुखो ML.

९ Thus ATV ; तारभ्यो० B ; न्वारभ्यो० MLH.

येणाहवनीयं पर्याहृत्यान्तर्वेदि दक्षिणेनाहवनीयं निदधाति ।
हवींश्चलंक्षत्याज्यानि पुरोडाशं धानाः करम्भमिति हवींश्चे-
कैकमनूचीनान्युदाहरन्ति दक्षिणतः पुरोडाशं मध्यतो धाना
उत्तरतः करम्भं । दक्षिणेन परिश्रयणमाञ्जनमभ्यञ्जनं कशि-
५ पूषबर्हणं दशा^१ स्फ्यमुदकुम्भं चैकैकं स्थापयति । ब्रह्मा च
यजमानश्च दक्षिणतो होताध्वर्युराग्नीध्रश्चोत्तरतो ।^२ध्वर्युर्वेदं
निधायाग्रये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्य-
त्युग्रन्तस्त्वा हवामह इत्येकां सामिधेनीं होता चिरन्वाहे-
भमध्वर्युस्त्वैधं विभज्यानूयाजसमिधमवशिष्य प्रणवे प्रणवे^३ चैध-
१० मादधाति ॥ ६ ॥

संमृष्टे ऽग्नौ नार्षेयं वृणीते न होतारमाश्राव्य प्रत्याश्राविते
सौद होतरित्येतावन्तं प्रवरं ब्रूयादपबर्हिषः प्रयाजा ।^४श्रौपमृत-
स्यार्धं^५ जुह्वामानीया^६ नो^७ऽग्ने सुकेतुना त्व^८ सोम महे भग-
मिति जीववन्तावाज्यभागौ । सर्वे प्राचीनावीतिनो विपरि-
१५ क्रामन्त्याज्यानि हवींषि च विपरिहरन्त्युत्तरेणाहवनीयं ब्रह्मा-
यजमानौ दक्षिणेनेतरे । दक्षिणेन जह्नुमुपमृतं^९ सादयति तां
दक्षिणेन ध्रुवां दक्षिणेन पुरोडाशं धानाः सादयति तां^{१०} दक्षिणेन
मन्यं । षडवत्तः पञ्चावत्तिनां पञ्चावत्तश्चतुरवत्तिनामुपांशु

१ दशा (viz., दशाः) H; दशां MLATRBV.

२ प्रणवे once HRB.

३ Thus HR; प्रयाजानो० AMLTVB.

४ ०भृतस्यार्धं AMLTV; ०भृतस्याजस्य HB; ०भृतस्य जु० R.

५ Thus A; जुह्वामानयमानोये MLBHTV; cp. Āp. VIII. 14. 24.

६ Thus AB and Vyākhyā; जुह्वपमृतं MLHTV.

७ तां LHATB; ता V.

पितृयज्ञेन चरन्ति^१ त्रिभ्यो हविर्भ्यः समवदायैकैकां देवतां
 यजति^१ तत्तद्देवतायै तत्तद्भविषः प्रथममवचेद्विः पञ्चावत्तिनः
 सक्वचतुरवत्तिनो जुह्वामुपस्तौर्यं पुरोडाशादवदाय धानाभ्यश्च
 मन्थाच्च^१ सक्वसक्वदवदाय सक्वदभिधारयति चतुरवत्तिनः^१
 सोमाय पितृमते ऽनु स्वधेति संप्रेष्यति^२ त्वं सोम प्रचिकितो^३
 मनीषा त्वया हि नः पितरः सोमेति होता द्वे पुरोऽनुवाक्ये
 सप्रणवे अन्वाहायाध्वर्युर्दक्षिणतो^३ हविरादायोदङ्कृतिक्रम्या^४
 स्वधा स्वधेति वाश्रावयत्यसु स्वधा स्वधेति वा प्रत्या-
 श्रावयति^१ ॥ ७ ॥

सोमं पितृमन्तं स्वधेति^५ स्वधा कुर्विति वा संप्रेष्यति^{१०}
 ये स्वधामह इत्यागूर्भवति^१ त्वं सोम पितृभिः संविदान
 इति होता यजति^१ स्वधा नम इति वषट्करोत्येतयैवावृ-
 तोत्तराभ्यां यथादेवं यजत्यप्याश्रुतप्रत्याश्रुतान्येव^१ न स्वधाशब्द
 इत्येके^१ धानाभ्यः पुरोडाशान्मन्थाच्चावदाय पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो
 ऽनु स्वधेति संप्रेष्यति बर्हिषदः पितरो ऽहं पितृनिति द्वे^{१५}
 उदङ्कृतिक्रम्याश्राव्य प्रत्याश्राविते पितृन्बर्हिषदः स्वधा स्वधा
 कुर्विति वा संप्रेष्यति^१ ये स्वधामह इत्यागूर्भूतः पितर
 इति यजति^१ स्वधा नम इति वषट्करोत्युदङ्कृतिक्रम्य मन्थात्पूरो-

१ Thus ATV; मन्थाच्च MLHB.

२ संप्रेष्य AMLBTV; H reads: स्वधेति स्वधोऽकुर्वन्ति वा संप्रेष्यति.

३ न्वाहायाध्वर्युः BHA; न्वाहार्याध्वर्युः MT; न्वाहाध्वर्युः LV.

४ ०योदङ्कतिः AH and the Vyākhyā; ०योदगतिः MLTBV.

Read अवादाय instead of आदाय.

५ It is striking that इति is given only this first time, not further on.

डाशाद्धानाभ्यश्चावदाय पितृभ्यो ऽग्निष्वात्तेभ्यो ऽनु स्वधेति संप्रेष्य-
त्यग्निष्वात्ताः पितरो ये अग्निष्वात्ता ये ऽनग्निष्वात्ता इति पुरो-
ऽनुवाक्ये^१ पितृनग्निष्वात्तान्स्वधा स्वधा कुर्विति वा संप्रेष्यति ।
ये स्वधामह इत्यागूर्भवति^१ वान्यायै^१ दुग्ध इति यजति ।
५ स्वधा नम इति वषट्करोति^१ जुह्वासुपस्तीर्य त्रयाणां हविषां
दक्षिणार्धेभ्यः समवदाय द्विरभिघार्याग्रये कथवाहनाय स्विष्टकृते
ऽनु स्वधेति संप्रेष्यति । यदग्रे कथवाहनं त्वमग्न ईडित इति
द्वे । अग्निं कथवाहनं स्विष्टकृतं स्वधा स्वधा कुर्विति वा
संप्रेष्यति । ॥ ८ ॥

१० ये स्वधामह इत्यागूर्भवति^१ मातली कथैरिति यजति ।
स्वधा नम इति वषट्करोति^१ दक्षिणपूर्वार्धं इतराभिरसंसक्तां
जुहोति । मेघणमिचुशलाकां^२ चानुप्रहरति । यज्ञोपवीतिनः
सर्वे विपरिक्रामन्त्याज्यानि हवींषि च विपरिहरन्ति दक्षिणे-
नाहवनीयं ब्रह्मयजमानावुत्तरेणेतरे । जुह्मुत्तरेणोपभृतं ध्रुवां
१५ च पुरोडाशमुत्तरेण धानामन्यौ^१ न प्राश्निचावदानं । मन्या-
देवेडामवद्यत्युपहृतायामिडायां ततः^३ किंचिदवघ्राय बर्हिषि लेपं
संन्यस्यति । प्राचीनावीतिनो^४ हविःशेषान्यात्वां संप्रयुत्य^५
त्रौन्यिण्डान्कृत्वैतत्ते ततासौ ये च त्वामन्विति प्रतिमन्त्रं तिसृषु

१ Thus TV; ०र्भवति । वास्यायै L; ०र्भवत्यभिवात्यायै HRB; ०र्भवति ।
अपिवा स्वधायै M.

२ ०शलाकामयं R and nearly the same H, cp. IX. 6: 94. 12.

३ ततः om. H.

४ A only ०वीतौ; if the plural is correct, the word may be taken
as an abbreviated sentence. Vyākhyā: सर्वे प्राचीनावीतिनः स्युः ।

५ Emended; संप्रयुज्य the Mss., but the Vyākhyā आलोच्य ।

सन्निधौ पूर्वदक्षिणापरासु पिण्डान्प्रदाय परान्वितपितामहप्र-
 पितामहानन्वाचष्टे षष्ठं प्रथमे पिण्डे पञ्चमं द्वितीये चतुर्थे तृतीये
 उत्तरस्थां सक्त्यां लेपं निमार्श्या च पितरो यथाभागं मन्दध्व-
 मित्युदञ्चो निष्क्रामन्ति । सुसंदृशं त्वा वयमित्यैन्दुर्चां प्रणवा-
 न्तयाहवनीयमा तमितोरूपतिष्ठन्ते ऽचन्नमीमदन्तेति गार्हपत्य- ५
 मचन्यतर इति परिश्रितं प्रविशन्ति ॥ ६ ॥

उदकुम्भमादाय यजमानः शुन्धन्तां पितर इति त्रिः प्रसव्यं
 वेदिमपः परिषिञ्चन्पर्येति । निधाय कुम्भमया विष्टा जनय-
 न्निति त्रिरपरिषिञ्चन्पर्येत्याञ्जनाभ्यञ्जनादि पिण्डपितृयज्ञ-
 वक्तृत्वा परिश्रितं विसृज्य परिधीन्यथापूर्वं निधाय यज्ञोप- १०
 वीतिनो ब्रह्मन्प्रस्थास्याम इत्यपबर्हिर्भ्यामनूयाजाभ्यां संप्रेष्यति
 देवौ यजेति प्रथममनूयाजं यजेत्युत्तरं । सुचौ सादयित्वा
 वाजवतीभ्यां व्यूहति । होता ऽसूक्तवाकं प्रतिपद्यते । न पत्नौः
 संयाजयन्ति न समिष्टयजुः । पात्राणि द्वन्द्वमुदाहरन्ति । सर्व-
 मन्यत्सिद्धं । प्रतिपूरुषं त्रैयम्बकान्नौद्रानेककपालान्निर्वपत्येकमति- १५
 रिक्तं यावन्तो यजमानस्यामात्याः सस्त्रीकास्तेषां । यावन्तो
 गृह्णाः स इति निरुपमाणेषु ब्रीहिषु यजमानो जपत्ययजुष्काः २
 पुरोडाशा भवन्ति । गार्हपत्यादुदीचो ऽङ्गारान्निष्कृत्य तेष्वाधि-
 श्रित्य नाभिघारयति । सते हवौ व्युदास्यान्तर्वेद्यासाद्य ३ पशूनां
 शर्मासीति सूते ४ महत्यौषैक एव रुद्र इत्यन्वाहार्यपचना- २०

१ निवीती ins. A. (the Vyākhyā has this word also).

२ Thus ARB; ०यजुष्काम H; अयजुषाः LTV; अशुष्काः M.

३ सते महत्युदा० ABR; सतेहत्युदा० H. To this reading the Vyākhyā points.

४ Thus AR; सूते MLBTB; सूते H.

देकोल्लुकमादायापरेण गार्हपत्यं गत्वोत्तरपूर्वं चतुष्पथं यन्था-
खुस्ते रुद्र पशुरित्याखुमूषायामेकं^१ पुरोडाशमुपवपति^१ ॥ १० ॥

- असौ ते रुद्र^२ पशुरिति वा निर्दिशेद्यं^२ द्विध्याच्चतुष्पथे
स्थण्डिलमुल्लिख्यैकोल्लुकं निधायोपसमिध्य परित्स्थीर्य मध्यमेन
४ पलाशपर्णेन सर्वभ्यः पुरोडाशानामुत्तरार्धेभ्यः सकृत्सकृदवदाद्यैष
ते रुद्र भाग इति तस्मिन्नग्नौ जुहोत्येतत्पर्णे यं द्विध्यात्तस्य संचरे
पशूनां न्यस्येद्भेषजं गव इति द्वाभ्यामग्निमुपतिष्ठन्ते^३ ऽवाम्ब
रुद्रमदिमहीति यजमानो जपति^४ यजमानस्यामात्याः सर्व
एकमेकं पुरोडाशमादाय त्वम्बकं यजामह इत्येतमग्निं प्रदक्षिणं
१० दक्षिणानूरूनाग्नानाः परियन्ति^५ तान्पुरोडाशानूर्ध्वमुदस्य प्रति-
लभ्योत्तरतस्तिष्ठतो यजमानस्याञ्जलौ समोष्य भगः स्थ भगस्य
वो लप्सीयेत्युपाददते^६ एवं द्वितीयं तृतीयं च^७ तृतीये पर्याये^७
नोपाददते^७ भगेन त्वा संसृजामि मासरेण सुरामिवेति
यजमानः पत्यञ्जलौ च पत्नी दुहितुः पतिकामाया अञ्जलौ
१५ समावपति^८ तान्पुरोडाशान्मूते कृत्वा नीललोहिताभ्यां सूत्राभ्यां

१ Thus all the Mss. exc. H which has •सुषायामेकं. The Vyākhyā periphrases आखुकरौषे.

२ रुद्र not in MLTV; in R the word is given, but above each akṣara a dot is placed.

३ निर्दिशेद्यं HAB; निर्दिश्य यं MLTV.

४ •तिष्ठते ML; •तिष्ठते HATR.BV.

५ पर्यन्ति all the Mss.

६ लप्सी० MLTV; लप्सी० HB.

७ Thus ATBV; पर्यायेनोपाददतो L; पर्यायेनोपाददते M; पर्यायेनोपाददते H.

संसजन्ति । तमादाय वृत्ते बध्नात्येषते रुद्र भाग इति प्रण-
वान्तेना तमितोरुपतिष्ठन्ते । ऽपः परिषिच्याप्रतौचमायन्ति ।
हस्तपादान्प्रक्षाल्य यथेतमेत्य गोष्ठे मार्जयन्ते ॥ ११ ॥

एधो ऽस्येधिषीमहीत्याहवनीये समिधो ऽभ्याधायापो ऽन्व-
चारिषमिपत्युतिष्ठन्ते तथा पत्नी गार्हपत्य । आदित्यं घृते ५
चरुमनुनिर्वपति विष्णवे चरुं निर्वपति१ । यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञ
एवान्ततः प्रतितिष्ठतीति विज्ञायते२ । श्वेतो ऽश्वो दक्षिणा
गौर्वा । प्रभाते पौर्णमास्येष्टोन्दनप्रभृति३ व्याख्यातं । यो अस्याः
पृथिव्या इत्यत्र निवर्तनमिति४ ऽन्यत्सिद्धं संतिष्ठते । संतिष्ठन्ते
साकमेधहवीष्यथ चतुरहे त्र्यहे द्युहे चतुर्षु मासेषु वा५ वैश्व- १०
देववच्छुनासीरोयहविर्भिर्यजते । पञ्च संचराण्येन्द्राग्रं द्वादश-
कपालं वैश्वदेवं चरुमिन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादश-
कपालं वायव्यं पयः सौर्यमेककपालं । द्वादशगवं सौरं दक्षिणा ।
यद्युत्तरवेदिर्भवति यथा वारुणप्रघासिकोत्तरविहारवत्सर्पणं

१ बध्नात्येष some of the Mss. But the Vyākhyā : यजमानो सूतमादाय
वृत्ते बध्नाति .

२ विष्णवे चरुं निर्वपति AH and the Vyākhyā ; विष्णवे च MLTV.

३ Partly T.Br. I. 2. 5. 1. ; A reads प्रतितिष्ठतीति .

४ ०मासेनेष्टो० H ; ०मास्येष्टो० MATBV ; ०मास्ये इष्टो० L.

५ After निवर्तनम् BH ins. इदावत्सरीषां सस्तिमाशास्त इति होस्तुत ।—
इतो ऽन्यत्सिद्धं संतिष्ठते VMLT ; उतो न्यत्सिद्धं BH ; निवर्तनमिति उतो न्यत्सिद्धं
संतिष्ठते संतिष्ठते साकं A. The other parallel passages point to अतो
ऽन्यत्सिद्धम् .

६ मासेषु HB ; मासेषु वा MLATV and the Vyākhyā (one copy).

७ वारुणप्र० VMLT ; वरुणप्र० HAB—०त्तरतिविहारवत्सर्पणं HB ; ०त्तर-
विहारवत् MLTV.

ऽस्य५ हस्यत्याय त्वेत्युत्तमेन मासनाच्चैककपालमभिजुहोत्यनुव-
त्सरीणा५ स्वस्तिमाशास्ते वत्सरीणामिति वापरपक्षे पर्वण्येतानि
समस्यन्यौर्णमास्या स्वकालयेद्वा । व्याख्यातमुन्दनप्रभृत्येकं मास-
मुदसृजदिति निवर्तनमन्त्रः । संतिष्ठन्ते चातुर्मास्यानि चातु-
५ र्मास्यानि । ॥ १२ ॥

॥ इति श्रौतसूत्रे नवमः प्रश्नः ॥

ऐन्द्राग्नेन सौर्येण प्राजापत्येन वा निरुदपशुबन्धेन प्रति-
 संवत्सरं प्रत्ययनं^१ प्रतिषाण्मासं^२ वा यक्ष्यमाणः पौर्णमास्या-
 ममावास्यायामापूर्वमाणपक्षे पुण्ये नक्षत्रे वा यजेत^३ मृत्यो-
 रात्मानं निष्क्रीणाति सर्वान्कामानवाप्नोति^४ पशुबन्धस्य यज्ञ-
 क्रतोः षड्वलिज^५ आग्नीध्रो ब्रह्मा च ब्रह्माणौ होता मैत्रावरुणश्च^६
 होतारावध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता चाध्वर्यु^७ सूर्यं त इति मनसानु-
 द्रुतेनानुवाकेन ऊत्वाग्नावैष्णवमेकादशकपालमन्वारम्भणीयां
 निर्वपत्यपि वाग्नावैष्णव्यर्चाहवनीये चतुर्गृहीतं जुहोति^८ शेषं
 ऊत्वावस्थाप्याहवनीयसुर विष्णो विक्रमस्तेत्याहवनीये सुवेणाऊति^९
 जुहोति^{१०} ऊतशेषं सुवं चादाय तद्धोत शस्त्रं प्रदाय गच्छन्ति^{११}
 पलाशो^{१२} बिल्वो रोहितकः^{१३} खदिरश्च यूषट्चाः^{१४} पालाशो
 निरुदपशुबन्धस्यातो ऽन्ये सौम्याध्वरस्य^{१५} तांस्त्यवरार्धानतीत्य
 यः समे भूमौ स्वाद्योने रूढ च्छजुरुर्ध्वशाखो बज्रपर्णो बज्रशाखो
 ऽप्रतिशुष्काग्रो ऽरणः प्रत्यङ्मुपनतस्तमत्यन्यानगामित्युपस्थाय^{१६} तं त्वा
 जुष इति स्पृष्ट्वा देवस्त्वा सविता मध्वानत्ति^{१७} सुवेण गुल्फ- १५

१ This word not in HR ; in view of the following word it seems pleonastic.

२ प्रतिषण्मासं AHRB ; प्रतिषाण्मासं MLTV ; प्रतिषाण्मासे(न) the Vyākhyā.

३ षड्वलिज आग्नीध्रो ब्रह्मा च ब्रह्माणौ MLTV ; षड्वलिजो ब्रह्मा तृतीय आग्नीध्र-
 ब्राह्मणौ HAB.

४ सुवेण यूपाऊति A.

५ पालाशो the Mss.

६ Thus BV ; रोहितकः MLT ; बालोहितः H ; रौहीतकः A and the Vyākhyā (one copy) ; रोहितकः another copy.

७ Thus AMLTBV ; प्रत्यङ्मुपनतः H.

मात्रे पर्यज्यौषधे त्रायस्त्रैमित्यूर्ध्वाग्रं बर्हिरन्तर्धाय स्वधिते
मैनः हिरःसीरिति प्रदक्षिणमनचसङ्गं वृश्चेत् ॥ १ ॥

यः प्रथमः शकलः परापतेत्तमप्याहरेद्विमयेणेति प्रागय-
मुदगग्रं वा निपातयेदनस्यते शतवल्गो विरोहेत्याव्रश्चने हिरण्यं
५ निधाय परिस्तीर्याभिजुहोति १ सहस्रवल्गो इत्यात्मानं
प्रत्यभिमुद्रति १ यं त्वायमिति मूलादग्रान्तं १ शाखाः १ प्रहा-
पयत्यच्छिन्नो रायः सुवीर इति पञ्चारत्नावग्रं २ परिवृश्चति
चतुररत्नौ २ अरत्नौ २ वा १ सहोपरेण यूपं ३ संचचीताष्टाश्रिम-
स्थूलमरणं ४ गोपुच्छवदानुपूर्व्येणाग्रतो ५ ऽणीयांसं विशिष्टाग्निष्ठा-
१० श्रिमतष्टद्विप्रादेशोपरं यूपं ६ तच्चयत्येषामेवावतक्षणानां स्वरं
करोत्यधिमन्थनशकलं च १ यूपस्यैवाग्रत आदायाष्टाश्रि पृथमात्रं
मध्ये संनतं चषालं करोति द्युङ्गलं अङ्गुलं वोर्ध्वं चषालाद्यूपस्या-
तिरेचयत्यतिरिक्ते चषालं संधायातिरिक्तं प्रकाशयति १ ॥ २ ॥

वेदं कृत्वायेणाहवनीयं निरूढपशवन्धस्य षड्विंशतिभिः प्राचीं
१५ चतुर्भिः पश्चात्तिरश्चीं त्रिभिः पुरस्तात्तिरश्चीं दर्शपूर्णमास-

१ Thus emended; मूलादग्रान्तशाखाः L; मूलादाग्रान्तशाखाः TV; मूला-
ग्रान्तशाखाः BM; मूलाग्रान्ता शाखाः HA.

२ Thus AMLTV; पञ्चारत्नावग्रं H; पञ्चारत्नाग्रं B.

३ Thus ATV; चतुररत्नौ अरत्नौ वा H; चतुररत्ना (रत्न्या) अरत्ना (रत्न्या)
वा M; चतुररत्नास्वरत्नौ वा L.

४ यूपं BHA, not in MLTV.

५ Thus A; ०स्थूलमरणं M; ०स्थूलमरणं L; ०स्थूलमनं HB; ०स्थूलमरणं TV.

६ आनुपूर्व्येणा ० LHTV; आनुपूर्व्येणा ० MAB.

७ Emended; विशिष्टाग्निष्ठाश्रिमतष्टद्विप्रादेशोपरं यूपं तं MLTV (the
last three Mss. om. यूपं); विशिष्टाग्निष्ठाभिनाष्टद्विप्रादेशेन परो यूपं तं H;
विशिष्टाग्निष्ठाश्रिमनुताष्टद्विप्रादेशोपरं A; विशिष्टाग्निष्ठाश्रिप्रादेशोपरं यूपं B.

८ प्रकाशयति BMLA; प्राशयति HR; प्रवेशयति TV.

वदसंनतां वेदिं करोत्यपरिगृहीत उत्तरस्मिन्परिग्राहे वेद्यगे
 यूपवटाय^१ देशं शिद्धोत्तरवेदिं शम्यया परिमिमौते^१ प्रति-
 दिशमुदीचीनायां वा^२ शम्यां निधाय वित्तायनी मे ऽसीति
 चतुर्भिः प्रतिमन्त्रमुदीच्यौ प्राच्यौ च स्फ्येन^३ लेखा अभ्यन्तरं
 परिलिखत्युत्तरवेद्यंसमुत्तरेण^४ प्रक्रमे द्वयोस्त्रिषु वोत्तरवेदि- ५
 वत्सूणीं चात्वालं परिलिखति^५ देवस्य त्वेत्यभिमादाय परि-
 लिखितमिति त्रिः प्रदक्षिणं परिलिख्य विदेरग्निर्नभो नामेति
 त्रिवितस्तं खनति^६ ॥ ३ ॥

अग्रे अङ्गिर इत्यग्निं निधाय यो ऽस्यां पृथिव्यामसीति
 पांसूनादायायुषा नास्नेहीति हत्वा^५ यत्ते ऽनाष्ट्यं नाम १०
 यज्ञियमित्युत्तरवेद्यां निवपति^१ विदेरग्निरिति^६ द्वितीयं
 खात्वाग्रे अङ्गिर इत्यग्निं निधाय यो द्वितीयस्यामिति द्वितीय-
 मादाय पूर्ववन्निवपति^१ तथा तृतीयं^१ तृतीयस्यामिति विशेष-
 सूणीं चतुर्थं^१ सिंहीरसि महिषीरसीत्युत्तरवेदिं हत्वा^५
 प्रथस्वेति प्रथयति^१ ध्रुवासीति स्फ्येन शम्यया वा संहन्ति^{१५}
 देवेभ्यः शुभस्वेत्यङ्गिरवोक्ष्य देवेभ्यः शुभस्वेति सिकताभि-

१ Thus emended with some doubt; यूपं निधाय H; यूपमानाय TVML; यूपनिमानाय A; यूपन्निर्माय B.

२ वा ins. all the Mss.; read perhaps उदीचीनायां प्राचीनायां च शम्यां निधाय.

३ Thus MLTV; चरति त्रिवैस्फ्येन लेखाभ्यन्तरं परि. A; चरतीति तिलोद्योभ्यन्तरं परि. H; चरितेलेखाभ्यन्तरं परि. B.

४ Thus emended in accordance with the Vyākhyā; उत्तरेण वेद्यंसं MLTV; उदीचीनवेद्यंसमुत्तरेण ABH.

५ Thus ATV; हत्वा MLHB.

६ विदेरग्निर्नभो नामेति AB.

रनुप्रकीर्य यत्ते क्रूरं यदास्थितमित्युत्तरेणोत्तरवेदिं प्रोक्षणी-
निनयति^१ पुनरेव ताभिरवोच्चेदित्येक^१ आपो रिप्रं निर्वहते-
त्युत्तरतो दक्षिणतो वा स्फ्येनैकस्फ्यामुल्लिख्यापो रिप्रं निर्वहते-
त्युत्तरवेद्यां प्रोक्षणीशेषं निनयेद्विभ्राड् बृहत्त्वित्युत्तरवेद्याः
५ पर्यन्तानाकल्प्य चतुःशिखण्डे युवतौ कनीने इत्युत्तरवेदिं वेदिं
च युगपत्संश्रुत्युत्तरवेदिमध्ये चतुर्दिशं प्रादेशमाचीं मध्यमा-
ङ्गुलोच्छ्रितामुत्तरनाभिं^२ कल्पयेत्^३ ॥ ४ ॥

इन्द्रघोषस्त्रा वसुभिः पुरस्तात्पात्वित्येतैर्यथारूपं प्रदक्षिणं
परियन्प्रतिदिशमुत्तरवेदिं^४ प्रोक्षत्युपरिष्ठाच्च^५ प्रोक्ष्युच्छेद्यं पूर्व-
१० वदक्षिणत उत्तरवेद्यै निनयेद्यदि ब्राह्मः पशुरौदुम्बरीभिः^६
शाखाभिश्चक्ष्णामुत्तरवेदिं कल्पयेदाहवनीये ऽग्निप्रणयनीया-
निधानादीष्याग्रये प्रणीयमानायानुब्रूहीति संप्रेष्य दीप्तानिधां-
च्छराव^७ उद्धृत्य सिकतापूरितेन पात्रेणोपयम्येधं चोद्यम्य^८
जानुदन्ने ऽग्नौ धार्यमाणे यत्ते पावकेति शिष्टे ऽग्रावुद्यतहोमं
१५ जुहोति^९ प्रथमायां त्रिरनूक्तायां ह्रलोत्तरवेदिं^{१०} प्राप्य जुक्तां
पञ्चगृहीतं गृहीत्वा हिरण्यं निधायोत्तरवेदिं पञ्चगृहीतेन
व्याधारयति सिंहीरसि सपत्नसाही स्वाहेति दक्षिणं ऽसे
सिंहीरसि सुप्रजावनिः स्वाहेत्युत्तरस्यां ओष्णां सिंहीरसि

१ Thus A ; प्रोक्षणीं नि० the other Mss.

२ Thus the Vyākhyā ; मध्याङ्गु० the Mss.

३ पर्यन् (not परियन्) MLTV ; परिधिन् A ; प्रदक्षिणमयन् H.

४ Thus AB ; पशुदौदुम्ब० TV ; पश्वौदुम्ब० H ; पश्वौदुम्ब० ML.

५ Thus the Vyākhyā ; संप्रेष्य दीप्तांशराव H ; संप्रेष्योद्दीप्तांशराव
MLTV ; संप्रेष्योद्दीप्तांशराव AB.

६ इधं च om. MLTV.

७ उल्ला instead of ह्रला MLHB.

रायस्योषवनिः स्वाहेति दक्षिणस्यां ओण्यां सि॥हीरस्यादित्यवनिः
स्वाहेत्युत्तरं ऽसे सि॥हीरस्यावह देवान्देवयते यजमानाय
स्वाहेति मध्ये^१ भूतेभ्यस्वेति सुचमुदृच्छति हिरण्यं च^१ पौतुद्रवा-
न्यरिधीनादाय विश्वायुरसौति त्रिभिर्मन्त्रैः पूर्ववदुत्तरवेदिं
परिदधाति^१ ॥ ५ ॥

गुग्गुलुसुगन्धितेजिने^१ शुक्लोर्णास्तुका पेलस्थान्तरा प्रष्टुङ्गे
यद्रोमैतान्संभारानग्नेर्भस्मासौति^२ सद्यदेवोत्तरनाभौ न्युषोर्णा-
वन्तमित्युच्यमाने ऽग्ने बाधस्व यज्ञ प्रतितिष्ठेति द्वाभ्यां संभारेषु
ज्वलन्तमग्निमभ्यादधात्यग्नेः^३ कुलायमसौति दक्षिणत उपयमनीः
सिकता निवपति^४ मनुष्वत्त्वा निधौमहीत्युपसमिध्याग्निर्यज्ञं^{१०}
नयतु प्रजानन्निति चतस्रो ऽतिसुक्तीर्ज्जत्वा सप्त त इति पूर्णा-
ज्जतिं जुहोत्ययमत्राहवनीयो यस्मादेष प्रणीयते स गार्हपत्य^१
आहवनीयं गार्हपत्यमन्वाहार्यपचनं चान्वाधायैध्माबर्हिषी^४
सप्तदश सामिधेन्य^५ आश्ववालः प्रस्तर ऐचवी विष्टतौ कार्भ्य-
मयाः परिधयो^५ ऽग्नौन्यरिस्तौर्य पात्रसादने वैश्वदेववत्पात्रा-^{१५}
ण्यासादयति^१ ॥ ६ ॥

सुवस्वधितौ^५ वेदसमवत्तधानौ^६ द्विगुणां द्वियायामां त्रिगुणां
त्रियायामां च रश्ने दे दिशूलैकशूला^७ च दे कार्भ्यमय्यौ

१ गुग्गु० ABVHR ; गुग्गु० the Vyākhyā.

२ Thus MLATV ; ०रोम इतान्सं० H ; ०रोमयितत्वं B.

३ Thus ABMLTV ; संभारेष्वाज्ज० HR.

४ The verb (apparently आहरति) is missing.

५ सुवस्वधिति all, but cp. X. 11 ; one copy of the Vyākhyā ०तौ.

६ ०धानि all.

७ Thus (nominative!) all.

वपाश्रपण्यौ कुम्भीं हृदयशूलं स्रजशाखां स्वरुमौदुम्बरं मैत्रावरुण-
दण्डमास्थानं चुवुकान्तं वा प्रथमपरापातितं शकलमरणौ सुवर्ण-
शकलानि येन चार्थः । पवित्रे कृत्वा यजमान वाचं यच्छेति
संप्रेष्य वाग्यतः पात्राणि संमृश्य प्रोक्षितेषु वाचं विसृजते ।

- ५ परिगृहीत उत्तरस्मिन्परिग्राह आज्येन दध्ना चोदेहौति संनम्य
संप्रेष्यति । पात्रसंमार्जनकाले सुवानन्तरं सुववत्स्वधितिं संमार्ष्टि ।
वैश्वदेववदाज्यसादनान्तं कृत्वा देवस्य त्वेत्यभिमादायार्धमन्तर्वेद्यर्धं
बहिर्वेदि सर्वतः प्रादेशसंमितं यूपपावटं त्रिः प्रदक्षिणं परि-
लिखितमिति परिलिखत्यग्नौयूपपावटं खनोपरसंमितं द्युङ्गुलेन
१० द्युङ्गुलेन चतुरङ्गुलेन वोपरमतिखनतादिति संप्रेष्यति । यथोपरं
नाविर्भवति तथा खनत्याग्नीध्रः ॥ ७ ॥

- अध्वर्युरग्रेणावटं यूपं प्रागग्रं स्थापयित्वा यत्ने शिकः^१ परा-
वधीदिति यूपं प्रक्षालयति । यवमतीः प्रोक्षणीराहृत्य यूपग्रे
चषालं संधाय पृथिव्यै त्वेति त्रिभिर्मन्त्रैर्यूपस्य मूलमध्याग्राणि^२
१५ प्रोक्षति । शुन्धतां लोकः पितृषदन इति यूपपावटे प्रोक्षणीर्निनीय
यवो ऽसीति एवं प्रहृत्य पितृणां^३ सदनमसीत्यवटे प्रागग्रं
बर्हिर्वस्तृणाति^४ । स्वावेशो ऽसीति प्रथमपरापातितं शकल-
मधस्त्वक्कमवधाय घृतेन द्यावापृथिवी आषुण्णेत्यां^५ स्वाहेति
हिरण्यं निधाय सुवेणाभिजुहोति । देवस्त्वा सविता मध्वान-
२० क्तित्यग्रेणाहवनीयमनिरुप्तेनाज्येन^६ यजमानः प्राच्यां प्रत्यङ्मुख-

१ शिल्पः H only.

२ Thus AB; ०सध्यमाग्राणि MLTV.

३ Thus MLTV; बहिरस्तृ. A; बर्हिरस्तृ. HR; बर्हिस्तृ. B.

४ Thus MLABTV; ०नीयं निरुप्तेन R; ०नीयं निर्युत्या. H. The

स्तिष्ठन्पुष्पशकलेनानक्ति । चषालमुन्मुच्य तेनैव मन्त्रेण यूपाय-
मनत्वेन्द्रमसीति चषालमभ्यज्य सुपिप्पलाभ्य इति तं प्रतिमुच्य
यूपायाज्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्य देवस्त्वा सविता मध्वानक्तिति
सुवेणाग्निष्ठामश्रिं संततमभिघारयति यावदुपरं । नोपरमनत्त्य-
नक्तौत्येके । रश्मनादेशे यूपं सर्वतस्त्रिः परिमृशत्यञ्जनप्रभृति ५
यजमानो यूपं नोत्सृजति यावत्परिव्ययति^१ ॥ ८ ॥

उद्वि५ स्तभानेति यूपमुच्छ्रयन्पूपायोच्छ्रीयमाणायानुब्रूहीति^२
संप्रेष्यति । ते ते धामानीति यूपमवटे ऽवदधाति । विष्णोः
कर्माणीति द्वाभ्यामग्निष्ठामश्रिमाहवनीयाग्निना सदृशं^३ कल्प-
यति । ब्रह्मवनिं वेति प्रदक्षिणं पुरौषेणानाविरूपरं पर्यृह्य ब्रह्म १०
दृ५हेति मैत्रावरुणदण्डेन परितो दृंहत्युन्नम्य पृथिवीमित्यपः
परिषिञ्चति । देवस्य वेति त्रिगुणं रश्मनामादायेदं विष्णुर्विच-
क्रम इति सपाण्या रश्मनया यूपं त्रिरुन्माष्टि^४ । तद्विष्णोः परमं
पदमिति यूपायं पश्येद्रश्मनामङ्गिः संमृश्य त्रिः संभुज्य^५ मध्यमेन
गुणेन मध्ये नाभिदग्ने वा यूपं परिव्ययन्पूपाय परिवीयमाणा- १५
यानुब्रूहीति संप्रेष्य परिवीरसीति त्रिः प्रदक्षिणं परिवीय
स्त्रिविमदणीयसि प्रवयति^५ । दिवः सूतुरसीति स्वरुशकलमादा-
यान्तरिक्षस्य लेत्युत्तमे गुणे ऽग्निष्ठामुत्तरेणावगृहति मध्यमे

१ परिवीयति M. only.

२ Thus RB; यूपायोच्छ्रय० AMLTV and Vyākhyā; ०योच्छ्रय० H.

३ Emended; सदृशं MLVAT; संमृषा HR; संमृशं B; see Hir. IV. 7.

४ संमृशति त्रिः संमृज्य ML; संमृज्य संभुज्य H; संमृज्य त्रिः संभुज्य ARB;
संमृत्य त्रिः संभुज्य T.V.

५ Read परिव्ययति with the Vyākhyā.

दयोर्वा^१ कूटकर्णकाणखण्डखञ्जघृष्टवण्डश्लोणसप्तशफवर्ज पन्नदन्तं
यूथं मादपितभ्रातृसखिमन्तं^२ सुपत्नूलितं पट्टानीतं^३ चालालो-
त्करावन्तरेण नीत्वा यूपमग्रेण पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखमवस्थाप्ये
वेति बर्हिषी आदायोपवीरसीति स्रक्षशाखासुपो^४ देवानिति
५ यजुषा प्रजापतेर्जायमाना इमं पशुमित्यृग्भ्यां च ताभ्यां तथा
च पशुमुपस्पृशन्निन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोमीति यथादेवत-
मुपाकरोति^५ ॥ ६ ॥

सुरक्षिते बर्हिषी निधाय स्रक्षशाखां च प्रजानन्तः प्रति-
गृह्णन्तीत्युपाकृत्य^६ पञ्च जुहोत्यग्निं मन्यति^७ मथिलोपाकुर्या-
१० दित्येके^८ अग्नेर्जनिचमसीत्यवशिष्टं शकलमादायापरेणाहवनीयं^९
बर्हिषि निधाय तस्मिन्नेश्वदेववद्भौ^{१०} निदधाति तथारणी^{११}
चादायाज्यस्थाल्या बिले अभ्यज्य घृतेनाक्ते^{१२} इत्यभिमन्त्र्यायुरसीति
प्रजनने प्रमन्यं संधायाग्रये मथ्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्यति^{१३}

१ सखिवन्तं MLTV.

२ पट्टानितं ML; पट्टालितं T; missing in the other Mss. It is uncertain whether this word belongs to the original text. The Vyākhyā makes no mention of it.

३ The redaction of the close of the khaṇḍa is different in H: with MLTV the Vyākhyā agrees. A runs: स्रक्षशाखाम् (उपो देवानिति प्रजापतेर्जायमाना इमं पशुम्) इन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोमीति यथादेवतं च चतुर्भिस्ताभ्यां तथा च पशुमुपाकरोति, likewise (without the marginal addition) BH, only यथादेवं चतुर्भिः.

४ प्रजानन्तं प्रतिगृह्णीति. VMLT; प्रजननं प्रतिगृह्णीति. H; प्रजानन्तः प्रतिगृह्णीतीत्यु. A; प्रजानन्तः प्रतिगृह्णन्ति B.

५ शकलमादाय MLATV; शकलमवदाय HB.

६ दभौ नि. ABHRV; दभौनि. MLT.

७ तथारणी THRAV; तदरणी or ०णिं MLB.

८ ०नाक्ते इत्यु. AMLTV; ०नाक्तावित्यु. HB.

चिरनूक्तायां वैश्वदेववदग्निप्रहरणान्तं करोति^१ यदि मथ्यमानो
न जायेत तत्स्थाने^२ हिरण्यं व्याहृतीभिर्जुहुयाद्ग्रावग्निरिति^३
प्रहृत्याभिजुह्य देवस्य त्वेति द्विगुणं रशनामादाय तदग्रेण
पशोर्दक्षिणं बाहुमुन्मृज्य चतस्य त्वा देवहविः पाशेनारभ इति
दक्षिणे पूर्वपादे ऽर्धग्निरसि च^४ प्रतिमुच्य धर्षा मानुषानिति^५
पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखमुदङ्मुखं वा यूपे पशुं नियुनक्त्यग्निस्त्वौषधीभ्यः
प्रोक्षामीति प्रोक्षत्यपां पेरुरसौत्यपः पाययित्वा स्वात्तं चिदि-
त्यधस्तादुपोक्षति सर्वत एवैनं मेध्यं करोतीति विज्ञायते^६ ।
वेदनिधानादि^१ सुच्यमाघार्योदङ्कृतिक्रम्य सं ते प्राण इति
पशोर्दक्षिणे ऽर्धग्निरसि जुहुता समज्य सं यजत्रैरङ्गानीति ककुदि^{१०}
सं यज्ञपतिराग्निषेति भसदि मखस्य शिरो ऽसौति प्रतिपद्य
होतारं वृत्वाश्राव्य प्रत्याश्राविते मित्रावरुणौ प्रशास्तारौ
प्रशास्त्रादिति मैत्रावरुणं वृणौते^१ ॥ १० ॥

असौ मानुष इत्यस्य नाम गृह्णात्यसौ दण्डं दद्यादवक्रो
ऽविधुरो^५ भूयासमिति गृह्णाति^१ जीवति पश्चावेकादश^{१५}
प्रयाजान्यजत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते ऽध्वर्युः समिद्भ्यः प्रेथेति
मैत्रावरुणं प्रति प्रथमं प्रयाजं संप्रेथति प्रेथेत्युत्तरान्होता
यच्चदित्यसौ होतारं चोदयति^१ चतुर्थे प्रयाजे प्राप्ते ऽर्धं^६ समा-

१ तत्स्थाने HA ; ततस्तत्स्थाने MLTBV.

२ व्याहृती (or ति) भिर्जु० ABMLTV ; व्याहृतीर्जु० H.

३ च om. AMBH.

४ See Ts. VI. 3. 6. 4.

५ अवक्रो विधुरो (विदुरो) MLT ; अवचुरो विडरो H ; अवक्षो विधुरो
A ; अवचिचुषोविदुरो B. The last word should be ऽविधुरो (as
probably V).

६ ऽर्धं not in HB (इं A).

नीयाष्टमे सर्वं समानयत । दृष्टे दशम एकादशायाज्यमव-
 शिनष्टि । तान्यजमान आद्यैरनुमन्तनैश्चतुरो ऽनुमन्त्य चतुर्थ-
 स्थानुमन्तणेन दुरः प्रभृतींस्त्रीनुत्तमेनेतरानुदङ्कृतिक्रम्याध्वर्यु-
 धृतेनाक्ताविति जुह्वा स्वरुस्वधितौ अनक्ति त्रिः^१ स्वरुं सक्त-
 ५ त्वधितेरेकामश्रिं^१ घृतेनाक्तौ पशुं चायेथामिति स्वरुस्वधितिभ्यां
 पशुं समनक्ति । ॥ ११ ॥

शमितरेषा ते ऽग्निः प्रज्ञातास्त्वित्यादिश्य शमित्रे स्वधितिं
 प्रयच्छति । यथापूर्वं स्वरुमवगुह्य^२ पर्यग्नये क्रियमाणायानु-
 ब्रूहीति संप्रेष्यत्याग्नीध्र आहवनीयादुल्मुकमादाय परि वाज-
 १० पतिरिति त्रिः प्रदक्षिणं षट् पर्येति पशुं शामित्रदेशं चालालं
 यूपमाहवनीयमाज्यानि च । ये बध्यमानमनु बध्यमाना इति
 त्रिभिरपायैः प्रतिपर्यायं जुहोत्यपि सृज्याहवनीय उल्मुकं त्रिः
 पुनर्यथेतं प्रतिपर्येति । प्रमुच्य पशुमाश्राव्य प्रत्याश्रावित
 उपप्रेष्य होतर्हव्या देवेभ्य इति संप्रेष्यत्यग्निं होतानुवक्ति ।
 १५ रेवतीर्यज्ञपतिमित्यध्वर्युयजमानौ वपाश्रपणीभ्यां बर्हिर्भ्यां स्रक्ष-
 शाखया च पशुमन्वारभेते । ॥ १२ ॥

नाना प्राण इति यजमानमभिमन्त्रयते^३ । प्रास्ना अग्निं
 भरतेत्युच्यमाने तदुल्मुकं^४ पुनरादायाग्नीध्रः प्रथमो ऽन्तरेण
 चालालोत्करावुदङ्कृतिक्रामत्युरो अन्तरिक्षेत्यन्तरेण चालालो-

१ Before स्वरुं VAT and the Vyākhyā have त्रिः, this belongs to the text; B. द्विः (as Hir.).

२ गूह्य MALTV and the Vyākhyā (one copy).

३ Thus ABRH; अनुमन्त्र० MLTV.

४ Thus R; उच्यमाने त्यतल्मुकं H; उच्यमाने उल्मुकं MLTV; उच्यमानं तदुल्मुकमादाय. A; ०मानेल्मुकं B.

त्कराबुदङ्मुखं पशुं नयन्ति^१ । प्राजहितादुल्लुक्कमादायाग्रीधो
 निष्क्रामतीत्येक^२ । उत्तरेण चात्वालं शामित्रायतनं^३ । तस्मि-
 न्नुल्लुक्कमाधय^४ । शामित्रमुत्तरेणातिक्रामत्युदीचीना^५ । अथ पदो
 निधत्तादित्युच्यमाने समस्य तनुवा^६ भवेत्युपाकरणवर्हिषोरन्य-
 तरदृष्टिणेन शामित्रं प्रागयमुदगयं वा न्यस्यत्ववध्यगोहं पार्थिवं^७ ।
 खनतादित्युच्यमान ऊवध्यगोहं खनति^८ । तस्मिन्वर्हिषि पशुं
 प्रत्यक्शिरसंसुदीचीनपादं^९ संज्ञपयन्त्यमायुं कृण्वन्तं संज्ञपयतेति
 संप्रेष्य^{१०} यथेतं पराञ्च आवर्तन्त^{११} । इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ता-
 मिति पृषदाज्यमवेक्षमाणाः पराञ्च आसत^{१२} । इन्द्रस्य भागः सुविते
 दधातनेत्यध्वर्युर्यदि रौति पशुस्तमभिमन्त्रयते^{१३} । स्वर्विदसीति^{१४} ।
 चतुरो मन्त्रान्संज्ञयमाने यजमानो जपति नाना प्राण इत्य-
 ध्वर्युर्यत्पशुर्मायुमहतेति संज्ञप्ते संज्ञप्तेहोमं जुहोति^{१५} ॥ १३ ॥

शमितार उपेतनेति पशुमभ्युपयन्नदितिः^{१६} पशुं प्रमुमोक्तिति
 संज्ञप्तात्पाशं प्रमुञ्चति^{१७} । तमेकशूलयादायारातीयन्तमधरं
 कृणोमीतीमां दिशं निरस्यति^{१८} । नमस्त आतानेति पत्न्यादित्य-^{१९}
 मुपतिष्ठते । ऽनर्वा प्रेहोति प्रतिप्रस्थाता पूर्णपात्रेण सह

१ नयन्ति MLTV; नयति RBH; this passage is missing in A.

२ आदाय BMLHR and Vyākhyā; आधाय ATV.

३ ०तिक्रामन् उदीची० ML; ०तिक्रामन्नुदीची० TV; ०तिक्राम्युदीची०
 HB; तिक्रामत्यु०, A.

४ तनुवा BMLTV; तन्वा RH; तनवा A.

५ प्रत्यक्शिर० VMLAT; प्रत्यक्शिर० HB.

६ प्रेष्य the Mss.; संप्रेष्य the Vyākhyā.

७ पशुस्तमभि० LATV; पशुमभि० MHB.

८ स्वर्वि० AHB and Vyākhyā; सुवर्वि० MLTV.

९ The Vyākhyā points to अभ्युपयन्ति; ०भ्युपयन्ति० A.

- पत्नीमुदानयत्यन्तरेण चावालोत्कराबुदङ् पत्नीं निष्क्रामयत्यापो
 देवीरिति निष्क्रान्तामध्वर्युरपो ऽवमर्शयति । वाक् त आष्या-
 यतामित्येतैर्यथालिङ्गमनुपूर्वं पत्नी पशोः प्राणानाष्याययत्य-
 ध्वर्युर्वाभिषिञ्चति^१ । या ते प्राणानिति हृदयमभिमृशति ।
 ५ तानेव प्राणान्युनः संमृशतीत्येके । नाभिस्तु आष्यायतामिति
 नाभिं मेढ्रं त आष्यायतामिति मेढ्रं पायुस्तु आष्यायतामिति
 पायुं शुद्धाश्चरित्रा इति संप्रगृह्यते चतुरः पादान्प्रचालयति ।
 शमहोभ्यामित्यनुष्टुभं शेषं निनयति दक्षिणतो वोक्तानं पशु-
 मावर्त्य^२ दक्षिणेन नाभिं द्यङ्गुले अङ्गुले वा विवर्ते^३ ऽवशिष्ट-
 १० मुपाकरणवर्हिषोरन्यतरदोषधे चायस्त्रैनमिति प्रागग्रं निदधाति ।
 स्वधिते मैनः हिःसीरिति स्वधितिना तिर्यगाच्छिनत्यग्र-
 मादाय^४ सुरचितं निदधाति मूलं लोहितेनाक्ता^५ रक्षसां भागो
 ऽसीतीमां दिशं निरस्येदिदमहः रक्षो ऽधमं तमो नयामीति
 तत्सव्येन पदातिष्ठेत् । ॥ १४ ॥
 १५ तौ^६ पाणिपादौ प्रचाल्याप उपस्पृश्येते त्वेति वपामुत्खिद्य
 घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्णाथामिति वपया द्विशूलां वपाश्रपणीं

१ ध्वर्युर्वाभिषि० MLTV ; ध्वर्युरभिषि० HAB.

२ Thus ABMLTV ; प्रगृह्य H.

३ ऽवर्त्य the Mss. ; अवर्त्य the Vyākhyā.

४ विवर्ते LTV ; निवर्ते M ; पिवते H ; ऽङ्गुलेवावर्तमन्ववशि० A ; विचक्षन्वव०

B. The Vyākhyā : आवर्ते. Cp. Baudh. : विदक्ष.

५ Thus MLHTBV ; तिर्यगाच्छिनत्यग्रिन्नाग्रमादाय A.

६ Thus A ; लोहितेक्ता MLTV ; लक्ष्मि BH ; रक्षिरेणाक्ता the Vyākhyā.

७ Thus all the Mss. and the Vyākhyā (one copy) ; ततः another copy.

प्रोणोत्यूर्जं^१ लेत्येकशूलयोपटणन्ति वपा यथा विस्तीर्णा^२
भवति^३ देवेभ्यः शुम्भस्वेति तां प्रोक्ष्य देवेभ्यः शुम्भस्वेति
स्वधितिना वपामुन्मृज्य देवेभ्यः कल्पस्वेत्यभिमन्त्याच्छिन्नो रायः
सुवीर इति तामधस्तादुन्तच्छति^४ शमिता वपोद्धरणं मुष्टि-
नापिदधाति यावदपां जुहोति^५ वपामङ्गिरभ्युक्ष्य प्रत्युष्टमिति ५
शामित्रे प्रतितप्य नमः सूर्यस्य संदृश इत्यादित्यमुपस्थाय शामि-
त्रादेकोल्लुक्मादायाग्रीध्रः पूर्वं गच्छत्यन्वगध्वर्युर्वपाश्रपणीभ्यां
वपां धारयन्नुर्वन्तरिचमिति^६ गच्छति^७ यजमानो वपाश्रपणी
पुनरन्वारभेतोप^८ त्वाग्ने दिवे दिव इति तिसृभिराग्रीध्रो
ऽध्वर्युर्यजमानश्चाहवनीयमुपयन्ति^९ तत उल्लुक्मपिसृज्याहव- १०
नीयस्थान्तमे ऽङ्गारे वपां निगृह्य^{१०} वायो वीहि स्लोकानामिति
सुरक्षितं क्षिन्नाग्रमधस्तादपाया अन्तमे ऽङ्गारे प्रास्यत्यन्तरा
यूपमाहवनीयं च प्रतिप्रस्थाता वपामाहृत्य दक्षिणत उदङ्मुखो
वपां श्रपयति^{११} त्वामुते दधिरे हव्यवाहमिति वपां सुवेणाभि-
जुहोति^{१२} प्रादुर्भूतेषु स्लोकेषु स्लोकेभ्यो ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यति^{१३} १५
जुषस्व सप्रथस्तममिति स्लोकीया होता प्रतिपद्यते^{१४} ॥ १५ ॥

श्वेनो^{१५} सुशृतां वपां कृत्वा सुपिप्पला ओषधीः कृधो-

१ प्रोणोत्यूर्जं AMTV; प्रोणोत्यूर्जं HB; प्रोणोत्यूर्जं L; this, and प्रच्छाद्य
of the Vyākhyā, points to gerund.

२ Thus MLATV; यथावस्ती० H; यथावस्ती० B.

३ Thus A; इति गच्छन्ति BHR; इत्यनुगच्छन्ति M (LTV omit this
passage).

४ Thus A; ०रभेत उप BM; ०रभत उप HR.

५ Thus BAHR; निगृह्य MLV; निरुह्य T.

६ Thus AHRB; श्वेतां ML; श्वेतां TV.

त्युत्तरवेदिश्रोण्यां दक्षिणस्यां बर्हिषि सप्तशाखायां निधाय
 प्रयुता द्वेषाःसीति वपाश्रपण्यौ प्रवृहतिः^१ घृतवतीमध्वर्यो
 सुचमित्युच्यमाने जुहूपभृतावादायात्याक्रम्याश्राव्य प्रत्याश्राविते
 स्वाहाकृतिभ्यः प्रेष्येति संप्रेष्यति^२ वषट्कृते ऊत्वा प्रत्याक्रम्य
 ५ प्रयाजशेषेण ध्रुवां पृषदाज्यं च सक्तसक्तदभिघार्य वपामभि-
 धारयति^३ नोपभृत्^४ पशावाज्यभागौ कृत्वा जुह्वामुपस्तीर्य
 हिरण्यशकलं निधाय कृत्वा वपामवद्यत्युपरिष्ठाद्विरण्यमव-
 धायाभिघार्येन्द्राग्निभ्यां^५ कागस्य वपाया मेदसोऽनुब्रूहीति
 संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्रावित इन्द्राग्निभ्यां कागस्य वपां मेदः^६
 १० प्रस्थितं प्रेष्येति संप्रेष्यति^७ मैत्रावरुणो होतारं चोदयति^८
 प्राग्वपाहोमात्स्वाहा देवेभ्य इति पूर्वं परिवयं ऊत्वा वषट्कृते
 जातवेदो वपया गच्छ देवानिति वपां ऊत्वा देवेभ्यः स्वाहेत्युत्तरं
 परिवयं ऊत्वा प्रत्याक्रम्य वपोद्वरणमभिधारयति^९ स्वाहोर्ध्व-
 नभसमित्याहवनीये विषूच्यौ वपाश्रपण्यौ प्रहरति^{१०} संस्वावे-
 १५ णाभिऊत्वा सुचावन्यत्र सादयत्यत्र वरं ददाति यजमानस्तिस्त्रो
 वा दक्षिणाः^{११} ॥ १६ ॥

आपो हि ष्ठा मयोभुव इति तिसृभिरिदमापः प्रवहन्ति
 निर्मा मुञ्चामीति द्वाभ्यां च सर्वे पत्नी च चात्वालेऽङ्गि-
 मार्जयन्ते^{१२} ऽथाध्वर्युरग्नौत्यग्निपुरोडाशं निर्वप्य प्रतिप्रस्थातः पशुं

१ Thus TBV; प्रवहति A; प्रवहति L; प्रवहति M; प्रहरति HR.

२ Thus MLTV; वपां द्विरभि० AHRB; द्विः not in the Vyākhyā.

३ Thus TV; ०वदाय MLAB (H. incomplete here).

४ Thus L and the Vyākhyā; वपां मेदसः M; वपा मेदः VAT;
 वपाया मेदसः HBR and the Vyākhyā (another copy).

विशाधीति संप्रेष्यति^१ समानदेवतं^२ पशुनैकादशकपालं
 ब्रौहिमयं पुरोडाशमाग्नीध्रो निर्वपति^३ प्रतिप्रस्थाता पशुं
 विशास्ति^४ हृदयजिह्वावचांसि तनिमं^५ मतसू सव्यं दोरुभे
 पार्श्वे दक्षिणा ओणिर्गुदत्वतीयमित्येकादश दैवतानि^६ दक्षिणं
 दोः सव्या ओणिर्गुदत्वतीयमिति सौविष्टकृतानि^७ क्लोमानं^८
 स्त्रीहानं पुरीततं वनिष्ठमध्युद्धिं मेदो जाघनीमित्युद्धरति^९ गुदं
 मा निर्लेषीर्वनिष्ठुं^{१०} मा निर्लेषीरिति^{११} संप्रेष्यति^{१२} यद्यच्च मेथ्यं
 मन्यते^{१३} कुम्भ्यां^{१४} पशुं समवधाय ग्रामित्रे अपयति^{१५} शूले
 हृदयमुपतद्य प्रतपत्यवध्यगोहे शकृत्संप्रविध्यति लोहितं च
 निरस्यति^{१६} शृते पशौ पुरोडाशेन प्रचरेज्जुह्वपभृतोरुपस्तीर्या- १०
 वदायाभिघार्येन्द्राग्निभ्यां पुरोडाशस्थानुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य
 प्रत्याश्रावित इन्द्राग्निभ्यां पुरोडाशस्य प्रेष्येति संप्रेष्यति^{१७}
 मैत्रावरुणो होतारं प्रेष्यत्यौपभृतं जुहुं निधायाग्नये ऽनुब्रूहीति
 स्विष्टकृते संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते ऽग्नये प्रेष्येति संप्रेष्यति^{१८}
 मैत्रावरुणो होतारं प्रेष्यति^{१९} ॥ १७ ॥

१५

वषट्कृते ऊत्वा विरुज्य प्राशिचमवद्यतीडां च न यजमान-
 भागमिडान्तः पशुपुरोडाश^{२०} उपहृतामिडां मैत्रावरुणषष्ठाः

१ Thus MLHR ; ०देवतं ATBV.

२ Thus TV ; ०वचांसितपम ML ; ०वचांसितनिमदु RH ; ०वचांसि-
 तमनिमदितले B ; ०वचांसितनिमदु A. Cp. X. 19.

३ Thus the Vyākhyā only ; निर्वपि० V ; निर्लेषी० and निर्लेषी०
 T ; निर्लेषी० R ; निर्वपि० the other Mss.

४ तत्कुम्भ्यां VMLT ; कुम्भ्यां AHRB. Separation of sentences
 uncertain.

५ RHB om. संप्रेष्यति.

प्राश्नन्ति । प्रस्तरे मार्जयन्ते । कृत्स्नसंस्थेत्येके । जुक्कां पञ्चगृहीतं
गृहीत्वा^१ पृषदाज्यं गृहीत्वा^१ सुवं पृषदाज्यं चादाय गृह्णतः
हविः^२ शमितरित्यभ्यागम्याभ्यागम्य^३ त्रिः पृच्छति । गृह्णतमिति
शमिता त्रिः प्रत्याहीत्तरतः परिक्रम्य शूलाद्भृदयं प्रवृह्य
५ कुम्भ्यामवधाय सं ते मनसा मन इति पृषदाज्येन हृदयमभि-
घारयत्यूष्माणमुद्रतं स्वाहोष्माणो ज्यथिथ्या इत्यनुमन्त्य यस्त
आत्मा पशुधित्याज्येन पशुमभिघार्य दृष्ट्वा गा इति कुम्भी-
मुदास्य^४ यूपाहवनीययोरन्तरेण^५ दक्षिणातिहृत्य वपावत्पञ्चहोत्रा
पशुमासादयति षड्भोत्रा वा । हृदयशूलं सुरचितं निदधाति ।
१० जुक्कामुपभृति वसाहवन्यां समवत्तधान्यां च चतसृस्वाज्येनोप-
सृणाति । जुक्कां हिरण्यशकलं निदधात्युपभृति च । स्रज-
शाखायां स्वधितेरश्याक्तया^५ हविषो ऽवदानान्यवद्यन्मनोतायै
हविषो ऽवदीयमानस्यानुब्रूहीति संप्रेष्यति । हृदयस्थाग्रे ऽवद्यत्यथ
जिह्वाया अथ वक्षस । एतद्वै पशोर्यथापूर्व^६ । यथाकाम-
१५ मुत्तरेषामवद्यति । यथोद्धृतमवद्यतीत्येके । मध्यतो गुदस्था-
वद्यति । द्विर्द्विरवदाय दैवतानि जुक्कां । सौविष्टकृतानि सकृत्स-
कृदवदायोपभृति निधाय शेषाणि समवत्तधान्यां निदधाति ।
गुदं द्विधा विभज्य स्ववीथ उपयङ्भ्यो निदधाति ॥ १८ ॥

१ पञ्चगृहीतं पृषदाज्यं गृहीत्वा VLT; पशुं च गृहीतं गृहीत्वा पृषदाज्यं
गृहीत्वा M; पञ्चगृहीतं गृहीत्वा HB; पञ्चगृहीतात्पृषदाज्यं गृहीत्वा A. The
Vyākhyā agrees with text as constituted above.

२ AHB ins. सु after हविः (perhaps pointing to pluti?).

३ ०भ्यागम्याभ्यागम्य AR; ०भ्याक्रम्याक्रम्य H; ०भ्यागम्य MLTV; ०भ्यागत्य B.

४ From उदास्य unto ०न्तरेण missing in A; HB are the corrupt.

५ ०त्रा० ATVH; ०त्रिया० MLB.

६ Cited from TS. VI. 3. 10. 4 (वै !).

अणीयस्त्रैधं^१ विभज्य मध्यमं द्विधा कृत्वा जुक्तां निधा-
यावशिष्टयोरन्यतरत्सवीय उपभृतीतरत्समवत्तधान्यां निदधाति^१
त्रैधं मेदो विभज्य यूष्णवधाय^२ तृतीयेन जुह्वं प्रोणीति
तृतीयेनोपभृतं चोपस्तृतसमवत्तधान्यां^३ हृदयजिह्वावत्तांसि
तनिम मतसू गुदमेदसोस्तृतीयौ भागौ षड्वनिष्ठं सप्तमं कृत्वा- ५
नस्थिभिरिडां वर्धयति^४ क्लोमानं स्त्रीहानं पुरीततमित्यवधाय
यूष्णोपसिञ्चति^५ शीर्षांसाणूकापरसक्थीन्यनवदानीयानि शृतैः
संनिधायैन्द्रः प्राण इति संमृशत्यपां त्रौषधीनामिति वसाह्वन्या-
मुपस्तीर्य वसां गृह्णाति^६ औरसीति स्वन्तो^७ धारां स्वधितिना
सकृच्छिनत्ति दिः पञ्चावत्तिन^८ आपः समरिणन्निति पार्श्वेन १०
वसाहोममपिदधाति^९ दैवतेषु सौविष्टकृतेष्ववत्तेषु^{१०} यूष्णोपसिक्तं
हिरण्यशकलमवधायाभिघार्येन्द्राग्निभ्यां क्वागस्य हविषो ऽनु-
ब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्रावित इन्द्राग्निभ्यां क्वागस्य हविषः
प्रेष्येति संप्रेष्यति^{११} मैत्रावरुणो होतारं प्रेष्यति^{१२} याज्याया
अर्धर्चान्ते प्रतिप्रस्थातोत्तरतस्तिष्ठन् घृतं घृतपावान इति वसा- १५
होमं जुहोति^{१३} वसाहोमोच्छेषेण^{१४} वाजिनवद्दिशः प्रति यजत्यत्रैव
तिष्ठन् जुक्तामुपस्तीर्य पृषदाज्यात्सकृत्सुवेणादाय^{१५} जुक्तामवदाय^{१६}

१ त्रैधा MLH ; त्रैधं HTBV.

२ यूष्णवधाय BHTV ; अवधायावदाय A ; यूष्णवदाय L ; in M this passage has been omitted.

३ ? चोपस्तृतसमवत् LATV ; चोपस्तीर्य समवत् HB.

४ यत्र ins. AHB.

५ H. om. संप्रेष्यति.

६ ओहोमोच्छेषेण AHTBV ; ओहोमशेषेण ML ; ओहोमोच्छेषेण R.

७ Thus AHR ; ज्यात् किञ्चित्सकृत् MLTVB.

८ Thus the Mss. ; read अवधाय instead of अवदाय ?

द्विरभिधारयति । वनस्पतये ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्या-
श्राविते वनस्पतये प्रेष्येति^१ ॥ १६ ॥

मैत्रावरुणो होतारं प्रेष्यति । वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धे
ऽतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोत्यौपभृतानि जुक्तां विपर्यस्याग्नये
५ स्विष्टकृते ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते ऽग्नये
स्विष्टकृते प्रेष्येति संप्रेष्यति^२ मैत्रावरुणो होतारं प्रेष्यति ।
वषट्कृते वनस्पतिवद्धुत्वा प्रत्याक्रम्य यथायतनं सुचौ सादयति ।
मेदस्विनीमवान्तरेडामवद्यति । मेदसोपस्तौर्यं होतुर्हस्ते प्रकृति-
वदिडामवदाय मेदसाभिधारयति । होत्रे ऽधुद्धिं हरत्यग्नीध्रे
१० मेदस्विनं वनिष्ठं ब्रह्मणे वचो । वयं सोम व्रते तवेति ब्रह्मा
तत्प्राश्नाति । प्राश्नाचम्यान्तर्वेदि मार्जयन्ते । ऽग्नीदौपयजानङ्गा-
रानाहरोपयष्टरूपसीद ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नी-
त्यरिधौश्वाग्निं च सकृत्सकृत्संमृडूति संप्रेष्यति । शमिचादाग्नी-
ध्रीयाद्वाग्नीध्रो ऽङ्गारानाहृत्योत्तरस्यां वेदिश्रोण्यां होत्रीये वा
१५ बर्हिर्व्यूह्य न्युप्योपसमाधाय निहितं स्ववीयो गुदकाण्डमेका-
दशधा तिर्यगसंक्लिन्दन्यृच्छिद्यानूयाजानां ऊतं ऊतमपर्यावर्तय-
न्युतिप्रस्थाता समुद्रं गच्छ स्वाहेत्येतैः प्रतिमन्त्रं वसाहवन्त्या
हस्तेन वोपयजति । ॥ २० ॥

यदुपभृति पृषदाज्यं तज्जुक्तामानीय तामेवोपभृत्य सकृ-
२० इक्षिणातिक्रान्तः पृषदाज्येनैकादशानूयाजान्यजत्याश्राव्य प्रत्या-

१ प्रेष्येति ALTVH ; प्रेष्यति MB. Read probably with the Vyākhyā वनस्पतये प्रेष्येति संप्रेष्यति.

२ Only in MLTV ; H and AR. are incomplete ; R omits the word.

आविते देवेभ्यः प्रेथेति प्रथममनूयाजं संप्रेथति प्रेथ
 प्रेथेत्युत्तरान्^१ यजमानश्चतुर आद्याननूयाजान्यथमेनानुमन्त्रयते
 दशमं चानूयाजं पञ्चमप्रभृतौश्चतुरो द्वितीयेनोत्तमेन नवमैका-
 दशौ^२ पञ्चमप्रभृतिष्वध्वर्युमैत्रावरुणौ^३ यजेति होतारं प्रेथतो
 दशमवर्जमुपयष्टा सर्वाणि ऊत्वाङ्गस्त्वौषधीभ्य इत्युत्तरतो लेपं^४
 निमृज्य मनो मे हार्दि यच्छेति हृदयमभिमृशति^५ तनूं
 त्वचमिति^६ धूमं प्रेक्षते^७ ऽध्वर्युः^८ प्रत्याक्रम्य जुह्वा त्रिः स्वरु-
 मन्नाहवनीये पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठन् द्यां^९ ते धूमो गच्छ-
 लित्यनूयाजान्ते जुह्वा स्वरुं जुहोति^{१०} गृह्णाणीवेच्छृङ्गिणा-
 मिति यजमानो ऊतं स्वरुमुपतिष्ठते^{११} ऽध्वर्युः सुगव्यूहनादि^{१२}
 प्रतिपद्याश्राव्य प्रत्याश्राविते सूक्ता प्रेथेति सूक्तवाके संप्रेथत्यग्नि-
 मद्येति स होतारं प्रेथति^{१३} जुह्वा बिले जुह्वपभृतामग्राण्यवधाय^{१४}
 सःखावभागाः स्थिति तान्परिधीन्युह्वतानभिप्रसावयति^{१५} प्रत्यञ्चः
 परेत्य पत्नीः संयाजयन्ति^{१६} दक्षिणेन विहारं जाघनीमाहृत्य
 तथा पत्नीरग्निं गृह्णति च यजति^{१७} पूर्वस्योत्तानाया जाघन्या^{१८}
 अवद्यत्युत्तरस्य नीच्यास्तथोत्तानभागयोर्होत्रं^{१९} इडायामग्नीध्रे
 षडवत्तं च क्रमेण भवतः^{२०} प्राशितायां जाघन्यां शेषं पत्यै
 प्रयच्छति^{२१} साध्वर्यवे^{२२} बाहुं शमित्रे यदि ब्राह्मणः^{२३} ॥ २१ ॥

१ Doubtful : पञ्चम० MLATV ; चतुर्थं० HB (as Hir.).

२ तनूं गां चमलच० ML ; तनूं पंचमलच० TV ; तनूचलमि० B.

३ ऽध्वर्युः BHVTR ; ऽध्वर्यु A ; ऽध्वं ML.

४ द्यावं MLTV ; यावं A ; देवं H ; दिवं B and the Vyākhyā.

५ Thus all the Mss. and the Vyākhyā ; cp. VII. 7.

६ अभिप्रसावयति HAB ; अभिप्रवापयति ML ; प्रदापयति TV.

७ ? ऽथोत्तरभागयोर्होत्रे MLTV ; ऽथोत्तानन्यभावो होत्र A ; ऽथोत्तरानन्य-
 भावो होत्र HB.

ध्रुवामाष्याय यज्ञं यज्ञं गच्छेति त्रीणि समिष्टयजूंषि
 जुहोति । हृदयशूलेन चरत्यसंसृशन् हृदयशूलमन्तरेण चालालो-
 त्कराबुदङ् गत्वा^१ शुगसि तमभिगोचेति द्वेयं मनसा ध्यायन्
 शुष्कस्य चार्द्रस्य च सन्धाबुदासयत्यप उपसृश्य धान्नो धान्न
 ५ इत्युपस्थाय सुमित्रा न इत्यङ्गिर्माजयन्ते । ऽप्रतीक्षमागत्यैधो
 ऽस्येधिषीमहीत्याहवनीये समिध आधायापो अन्वचारिष-
 मित्युपतिष्ठन्ते । तथा गार्हपत्ये पत्नी च । सर्वेषां पशुबन्धाना-
 मेष कल्पो । नमः सखिभ्यः^२ सन्नान्मावगाताशासानः सुवीर्य-
 मिति यजमानः संस्थिते यूपमुपतिष्ठत उपतिष्ठते । ॥ २२ ॥

इति श्रौतसूत्रे दशमः प्रश्नः ॥

१ उद् गत्वा MB; उदगत्वा ALHTV.

२ सखिभ्यः A, सख्यः the Vyākhyā; सखिभ्यः MLBTv; सक्तिभ्यः H;
 ep. Āp. VII. 28. 2, but Hir. VI. 25 सखिभ्यः.

अथ सौत्रामणी^१ ! तथा ब्राह्मणो राजन्यो वैश्यो वा भूति-
 कामो यजेत सोमातिपवितः सोमवामी राजा चापरुद्धो^२
 ऽभिचरन्नभिचर्यमाणो ऽभिषेकेषु च सर्वत्र^३ ! सौत्रामण्या यक्ष्य-
 माणस्य पुरस्तात् त्रिरात्रे सीसेन क्लीवाच्छष्पाणि व्रीह्यादीन्
 क्रीणाति^४ ! तानि क्षौमे न्युषोपनक्षत्य^५ गन्धानादि परि-
 स्तरणान्तं कृत्वा पाणिप्रक्षालनादि प्रतिपद्य कपालानां स्थाने
 स्थालीं प्रयुनक्त्यश्विभ्यां सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे प्रभृता-
 न्त्रीहीनिर्वपति^६ ! तेष्वर्धानवहृत्य चरुकल्पेन अपयत्यर्धान्
 गार्हपत्ये लाजान् भर्जयत्येण^७ गार्हपत्यमवटं खात्वा तस्मिंश्चरुं
 सुरायाः कल्पेन सुरां संदधाति यथा परिसुद्भवति^८ ! स्वादी^९ १०
 वेति परिस्रुता शष्पाणि संसृजति^{१०} ॥ १ ॥

सोमो ऽस्यश्विभ्यामिति संसृष्टानभिष्टुति^{११} ! तिसृषु रात्रिषु
 युष्टासु पशुबन्धस्तायते सौत्रामणिः^{१२} ! तस्या^{१३} निरूढपशुबन्धवत्
 कल्पः^{१४} ! सौमिकवेदिद्वितीये^{१५} यजत इति विज्ञायते^{१६} ! पूर्वद्यु-
 रेकमेव यूपं क्षिन्ति^{१७} ! त्रीनित्येके^{१८} ! प्राक्तनेन वेदेन कार्यं^{१९} १५

१ राजाचापरुद्धो TBHV; राजावापरु. MLR; राजापरु. A; राजा-
 चापरुध्य the Vyākhyā.

२ Thus B; हर्जयत्येण A; हर्जयत्य. H; भर्जयत्य. VMLT and the
 Vyākhyā.

३ परिस्रुत् भ. H; परिसृद्ध. VLT; परिसुग्म. A; परिसृग्म. M; परि-
 सुक् भ. B.

४ संसृष्टान. all the Mss. and the Vyākhyā; read संसृष्टान. ?
 (viz. सुरासु).

५ ? सौत्रामण A; सौत्रामणिः VLT; सौणी M; BH corrupt.

६ तस्या ABMLTV; तस्य H only.

७ सौमिक. AMLTV; सौम्य. HB; cp. Āp. XIX. 1. 14.

- करोत्युत्तरवेदेदक्षिणतो विमिता^१ परिस्तृता भवति यदि
 झङ्गः कालो^१ यस्मिन्काले ऽध्वर्युत्तरवेदिं करोति तदा
 प्रतिप्रस्थाता चात्वालात्पुरौषमाहृत्योत्तरवेदिं^२ दक्षिणेन खरं
 चतुरश्रं झङ्गुलान्नतं करोत्यग्रेणान्वाहार्यपचनं द्वितीयं खरं च^३
 ५ यदाध्वर्युरग्निं प्रणयति तदान्वाहार्यपचनादङ्गारानाहृत्य प्रति-
 प्रस्थाता पूर्वस्मिन्खरे प्रतिष्ठापयत्यत्र पाणी न^४ प्रक्षालयते^५
 ऽश्विभ्यां सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे त्रीणि वैकङ्कतान्यूर्ध्व-
 पात्राण्यपरस्मिन्खरे प्रयुनक्ति सतं ग्रतादृष्टां स्थालीं रुक्मं
 वालस्त्रावं श्येनपत्नं अयणानि^६ पशूपाकरणकाले^७ सुरासुद्भिद्य^८
 १० सते निःषिच्य पुनातु ते परिस्तुतमित्यादिना सदग्नेन^९ वालमयेन
 पवित्रेण सुरां पुनाति ॥ २ ॥

वायुः पूतः पवित्रेणेति सोमवामिनः सोमातिपवितस्य च
 प्राङ् सोम इति सोमवामिनः प्रत्यङ् सोम इति सोमाति-
 पवितस्य^१ पूतां सुरां ब्राह्मणस्य मूर्ध्नि^२ खरे वासाद्य पशूनुपा-
 १५ करोति^३ समानो यूपः स्वरुश्वश्विनं धूममजमालभते सारस्वतं
 मेघमैन्द्रमृषभं मेघं वा^४ बार्हस्पत्यं पशुं चतुर्थमतिपवितस्यालभते

१ ? उत्तरवेदिं दक्षोर्विमिता ML; उत्तरवेदेर्विमिता A; उत्तरवेदिविमिता H; उत्तरवेदिर्विमिता TBV.

२ चात्वालात्पुरौष० LTV; चात्वालाः नृदं पुरौष० MB; चात्वालाः नृदपुरौष० HA.

३ अत्र पाणी न प्र० MAB (cp. Hir. XIII. 24); अत्र पाणी प्र० L; अत्र पात्राणि पाणिना प्र० H; अत्र पाणी स प्र० TV.

४ प्राक् before पशू० ins. AHB.

५ ० तिखद्य A; ० द्भिद्य VMLTB and the Vyākhyā; ० द्य HR.

६ Thus ATV; सदग्नेन L; सदग्नेन M; देशन HRB.

७ मूर्ध्नि MB and the Vyākhyā; मूर्धनि H; मूर्धन् VAT; मूर्धं L.

सोमवामिनश्च^१ पाशुकानि पात्राणि संमृज्य जुह्वदूर्ध्वपात्राणि
 संमार्ष्टि^१ वपासु ऊतासु रुक्कमृषभः हृत्वरौ^२ वडबा^३ च
 दक्षिणा^१ चात्वाले मार्जयित्वोर्ध्वपात्रैः कुविदङ्गेति पुरोरूच-
 मनूच्यापरस्मिन् खरे सुराग्रहान्गृह्णाति^१ सर्वेषां ग्रहाणामेका
 पुरोरुगुवः सुराममश्विना पुत्रमिव पितराविति देवतात्रयवत्यौ ५
 याज्यानुवाक्ये भवत^१ उपयामगृहीतो ऽस्यच्छिद्रां त्वाच्छिद्रे-
 णाश्विभ्यां जुष्टं गृह्णामीत्याश्विनं ग्रहमध्वर्युर्गृह्णात्युपयामगृहीतो
 ऽस्यच्छिद्रां त्वाच्छिद्रेण सरस्वत्यै जुष्टं गृह्णामीति प्रतिप्रस्थाता
 सारस्वतमुपयामगृहीतो ऽस्यच्छिद्रां त्वाच्छिद्रेणैन्द्राय सुत्राम्णे
 जुष्टं गृह्णामीति यजमानो ब्रह्मा वैन्द्रम्^१ ॥ ३ ॥ १०

कलसक्तून्सिंहलोमानि चाश्विने श्रीणाति^२ बदरसक्तून्कार्दूल-
 लोमानि च सारस्वते कर्कन्धुसक्तून्वृकलोमानि चैन्द्रे^१ ऽपि वा
 सिंहावध्वर्युर्मनसा ध्यायेच्छार्दूलौ प्रतिप्रस्थाता वृकौ यजमानः^१
 श्वेनपत्नेण ग्रहान् परिमृज्यैष^३ ते योनिरश्विभ्यां त्वेत्यध्वर्युर्यथा-
 यतनं सादयत्येष ते योनिः सरस्वत्यै त्वेति प्रतिप्रस्थातैष ते १५
 योनिरिन्द्राय सुत्राम्णे त्वेति यजमानो^१ ऽपि वा पयो-
 ग्रहान्गृह्णाति^४ न सुराग्रहानित्येकेषां^५ पुरोडाशान्निरूप्येन्द्र-

१ ०वामिनश्च LV; ०वाजिनश्च AB; ०याजिनश्च MH; ०वाविनं T.

२ हृत्वरौ वडबा च M; हृत्वरि च बंधसबाच A; हृत्वरिर्वडबा H; सार्वं वडबा च L; सार्वरि TV; हृत्वरौ B also. The Vyākhyā: सार्वरौति वडबविशेषणं। नष्टप्रत्यागता सार्वरि (thus!)। रुक्कस्य नपुंसकत्वात्। नपुंसक-मनपुंसकेनेति नपुंसकमेकशेषत्वात्।

३ Thus TV; श्रिणाति L; शृणाति H; श्रुणाति A; गृह्णाति MB.

४ Thus H and the Vyākhyā; संमृज्य the other Mss.

५ गृह्णाति MLHTV; गृह्णति AB.

६ ०हानित्येतेषां। पुरः पुरोडा० ML; ०हानिति स्तेषां पुरोडा० TBV; ०हानिति। तेषां पुरोडा० A; ०हानित्येषां पुरोडा० H.

मेकादशकपालं सावित्रं द्वादशकपालं वारुणं दशकपालं च
निर्वपति । तानासाद्य तत्तद्वहैस्ते प्रचरन्त्यश्विभ्याः सरस्वत्या
इन्द्राय सुत्राम्णे सोमानाः सुराम्णामनुब्रूहीत्यध्वर्युः संप्रेष्य-
त्याश्राव्य प्रत्याश्राविते ऽश्विभ्याः सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे
५ सोमान्सुराम्णः प्रस्थितान्प्रेष्येति संप्रेष्यति^१ मैत्रावरुणो होतारं
प्रेष्यति । वषट्कृते जुहति । सोमस्याग्ने ब्रूहीत्यनुयजत्यहाव्यग्ने
हविरास्ये ते यस्मिन्नश्वास इति द्वाभ्यां यजमानो ऊतमनु-
मन्त्रयते । ॥ ४ ॥

ब्राह्मणस्य यजमानस्य ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य
१० पातारं । यदि ब्राह्मणं न विन्देद्वल्मीकवपायामवनयेदिति
ब्राह्मणं^२ । नाना हि वां देवहितं सदो मितं यदत्र शिष्टं
रसिन इति द्वाभ्यामुच्छेषणं पिबेद्देव सुतो अशृण्वं पितृणामिति
वा सर्वऊतं^३ जुहुयादक्षिणे ऽग्नौ^४ शिक्येन धृतायां स्थाल्यां
शतादृष्टायां पवित्रमुदीचीनदशं वितत्य यन्मे मनः परागतमिति
१५ रुक्मं कुण्डलं निष्कत्रयं द्वयं वा^५ शतमानमनूनं^६ धारयन्सोम-
प्रतीकाः पितरस्तृणुतेति सुरोच्छेशं समवनयति । त्वं सोम
प्रचिकित इत्येताभिः पितृमतीभिः सौमीभिस्तिष्ठभिर्याज्यानु-
वाक्याभिः^७ स्वन्तीं पुरस्तादध्वर्युरूपतिष्ठत उत्तराभिस्तिष्ठभि-

१ संप्रेष्यति om. HRB.

२ See TB r. I. 8. 6. 2.

३ सर्वऊतं वा AHRB and the Vyākhyā.

४ दक्षिणेग्नौ AHBV ; दक्षिणाग्नौ ML.

५ रुक्मं कुण्डलं निष्कत्रयं द्वयं वा शतं MB ; रुक्मं कुण्डलं निष्कत्रयं वा शतं
H ; रुक्मं शतं LA. ; TV om. these four words.

६ Thus AHMLTV ; ०मनूनाम्वा० B.

७ सौमीभिः given by AHTBV, not by ML.

दर्क्षिणतो ब्रह्मोत्तराभिस्त्रिभिः पञ्चाङ्गोता^१ यदग्ने कथ्यवाहनेति
काथ्यवाहनीभिराग्नीध्रः शतादृष्टां दक्षिणे ऽग्नौ निदधाति^१
राजन्यवैश्वै^१ तु सुरोच्छेषं स्वयमेव पिबेताम्^१ ॥ ५ ॥

पुरोडाशैः प्रचर्य पशूभिः प्रचरत्यैन्द्रसावित्रवारुणैः पुरोडाशैः
प्रचरति^१ पशूनां पुरोडाशानां च समानं स्विष्टकदिडं^१ संस्थाप्य^५
हृदयशूलैर्मासरेण पात्रैश्चावभृथं यन्ति^१ मासरमृजौषकल्पेन
प्रतिपादयति^१ यस्ते देव वरुण गायत्रकृन्दा इत्याश्विनं पात्र-
मवभृथे संप्रविध्यति यस्ते वरुण त्रिष्टुप्कृन्दा इति सारस्वतं पात्रं
यस्ते देव वरुण जगतीच्छन्दा इत्यैन्द्रं पात्रं यस्ते देव वरुणानुष्टुप्-
कृन्दा इति शतादृष्टां स्थालीं यस्ते देव वरुण पङ्क्तिच्छन्दा इति^{१०}
हृदयशूलं^१ तूष्णीं प्रत्यायन्ति^१ संतिष्ठते सौचामणी^१ ॥ ६ ॥

जुह्वादीनां सुचां चतसृणामायामं^१ चतुर्विंशत्यङ्गुलं बाहु-
मात्रं वा^१ मूलेन मूलमग्रेणाग्रं त्वक्पार्श्वोर्ध्वेबिलं^१ च कर्तव्यं
दण्डस्यायामं^१ द्वादशाङ्गुलं मूलेनाहमष्टाङ्गुलमग्रनाहं^१ षडङ्गुलं
तदूर्ध्वं द्वादशाङ्गुलं तस्मिंस्त्यङ्गुलं घनं षडङ्गुलिविस्तारमग्रं^{१५}
गजस्योष्ठवद्वा बिलं निम्नमग्रान्तं घृतधारापातनार्थं^{१०} कुल्यां^८ च

१ Thus the Vyākhyā ; वैश्वे the Mss.

१ यन्ति AH.

१ ०णासायामं HT ; ०णासायमनं ML ; ०णासायमनं A ; ०णासायाच्च B.
Read probably ०णासायामश्.

१ १ ०पार्श्वोर्ध्वेबिलं VMTB ; ०पार्श्वोर्ध्वेबिलं L ; ०पार्श्वोर्ध्वेबिलं A ; ०पार्श्व-
देवलं H.

५ ०मं VLTB० ; म AHR ; ०मे ML.

६ Thus ATRB ; मूलनाभ० H ; मूलनालं ML.— ०मग्रनाहं VLTBA ;
०मग्रनालं M ; missing in H.

७ Thus B ; ०पतनार्थं MLT ; ०पातानां AHR.

८ १ कुल्यां MLVT ; कूल्यां B ; अंगुलं HR and first hand of A.

कारयेद्वाया दण्डस्योर्ध्वं चतुरङ्गुलं घनं मध्ये द्वाङ्गुलनिम्नं^१
चेति विशेषो^२ । जुह्वदायामौ दर्शपूर्णमासाग्निहोत्रार्थौ सुवौ
द्वयोश्च दण्डायतमेकविंशत्यङ्गुलं तन्मूलमग्रं च पूर्ववदण्डोर्ध्वं
त्र्यङ्गुलं समष्टत्तं द्वाङ्गुलं घनं नासिकवद्विपुटं^३ बिलं^४ । तत्पुटयो-
५ विस्तारघननिम्नं^५ चैकाङ्गुलमेतेषां बाज्जमात्रायामे ऽप्यविशेष
ऊर्ध्वं साग्रं बिलमेकमेवेति विज्ञायते । शिष्टं^६ दण्डायामं
कुर्वीत । स्वस्यायामौ द्विप्रादेशस्तस्य विस्तारघनं च^७ द्वाङ्गुलं
हंसस्य मुखवन्मूलं खननार्थमग्रं^८ कुशतीक्ष्णं च । ॥ ७ ॥

शम्या जुह्वदायामा तथैव दण्डस्य मूलमग्रं च । दण्डं
१० विंशत्यङ्गुलमूर्ध्वं ऽग्रे चतुरङ्गुलं पद्मस्य मुकुलोपमं कुम्भमेतस्य^९
बाज्जप्रमाणे चैवं कुम्भशेषं दण्डायतं कुर्यादष्टाङ्गुलिविस्तारायता
प्रणीता चतुरङ्गुलोनता मध्ये षडङ्गुलिविस्तारायता त्र्यङ्गुलनिम्ना
चतुरश्रा प्रस्थार्धोदकपूर्णा वृत्ता वा तथा करोति दोहनी च
प्रस्थपयःपूर्णा । मेक्ष्णं स्फयायामविस्तारं घनमेकाङ्गुलं द्वाङ्गुलं
१५ वा । चतुरङ्गुलिविस्तारायतमग्रं प्राशिचपात्रं द्वादशाङ्गुला-
यामं । तस्य मूलं त्र्यङ्गुलमुन्नतं चतुरङ्गुलं तदूर्ध्वं नवाङ्गुला-
यतं षडङ्गुलिविस्तारं च । मध्ये द्वादशाङ्गुलायतं चतुरङ्गुल-

१ ०ङ्गुलं निम्नं AHTB; ०ङ्गुलनिम्नं LM.

२ Thus B ; ०वद्विपुटं AT (first hand) ०; वद्विपुलं MLT (sec. hand);
०वद्विपुलं H.

३ ०घनं निम्नं AH; ०घननिम्नं MLTBV.

४ शिष्टं MLVHT; शिष्ट ARB.

५ च BMLR; न H; TA om.

६ Thus BT; खनार्थं A; घनार्थं ML; घनार्थं HR.

७ कुं० AMTR; कुं० HB; कुं० L.

८ कुं० AHTV; कुं० MLB.

विस्तारं^१ अङ्गुलनिम्नं^२ तत्प्रमाणाकरौ गोकर्णवद्वा भवेतामिडापाचं
चतुर्विंशत्यङ्गुलायतं तदूर्ध्वविस्तारमुन्नतं च प्रादेशमूलविस्तृतं^३
प्रादेशार्धं^४ भित्तिः परितश्चैकाङ्गुला मध्यतः शेषविस्तारायतं
दशाङ्गुलं^५ निम्नं चमसं प्रस्थपूर्णं सुवृत्तं चतुरश्रं वा भवेदुलूखलं
हस्तोन्नतं तस्य नाहं^६ दिगुणं परितोभित्तिं द्वाङ्गुलायतमष्टक-
शेषविस्तारायतं^७ बिलं^८ तस्य निम्नं षोडशाङ्गुलम्^९ ॥ ८ ॥

मुसलं चतुर्हस्तं यजमानायतं वा युक्तनाहं^८ मूले ऽयसा
निबद्धमेतौ यावता हविर्द्रव्यस्यावघातयोग्यौ तावत्प्रमाणौ वा^१
वेणुवेचकरीषकेष्वेकेनारत्निमात्रायतं^९ वृत्तमूलं विंशत्यङ्गुलि-
विस्तारमष्टादशाङ्गुलिविस्तारं वा क्रमान् न्यूनं द्वाङ्गुलाग्रं शूर्पं^{१०}
याज्ञिकं यत्किञ्चित्काष्ठं द्वितालदीर्घं छष्टिरधरा^{१०} दृषदूर्ध्वोपला
च द्वे पेषण्यौ संपेषणशक्ते^{१०} तथा ग्रावाणौ द्वौ यथोक्तयोग्यौ^१

१ चतुरङ्गुलविस्तारं AH; चतुरङ्गुलिविस्तारस् B; चतुरङ्गुलमूल MLT; the same, but ०मूलं V.

२ ०लनिम्नं MLT; ०लं नि० AHRB.

३ ? प्रादेशमूल० AHB; प्रादेशं मूल० MLTV.

४ प्रादेशार्धं VMLTB; ०शार्धमं AHR.

५ दशाङ्गुलं VMLTB; दशाङ्गुलां or लान् AH.

६ नाहं ALVHTB; नाभि M.

७ ? ०यतमष्टकशेष० A; ०यतमष्टके शे० MLTV; HR corrupt; ०यत-
मष्टकशेष० B.

८ युक्त नाहं LTV; युनक्ति ते नाहं MAHB; cp. I. 2.

९ ? ०वेचकरीषकेष्वे० M and L (but L ०करिषि० and T ०करीषि०);
०वेचकरीषेविषकेष्वे० A; ०वेचकारिवेषिषेव० H; ०वेचकरीषेविषेकेनष्वे० B.

१० ?? छष्टिरधरादष्टमाम्नापवाचिद्विपेक्ष्यवेषणशक्ते M; छष्टिरदष्टमद्वोपाचिदि०
(etc., as M) L; छष्टिमधरादष्टदूर्ध्वोपला च द्वेषवर्षण्यौ संपेषणशक्ते A; छष्टिमाद-
दात्यपदष्टदूर्ध्वोपला च द्वेषवर्षण्यौ संपेषणशक्ते H; छष्टिरधरादष्टदूर्ध्वोपला च द्वे
पेषण्यौ संपेषणशक्ते T; छष्टिमाददात्यधरादष्टदूर्ध्वोपला च द्वेषवर्षण्यौ संपेषण्यौ शक्ते B.

मृन्मयी प्रस्थपूर्णाज्यस्थाली^१ कांस्यादिलोहमयौत्येके^१ विंश-
त्यङ्गुलिविस्तारायता पिष्टसंयवनी पात्री सुवृत्ता चतुःप्रस्थो-
दकपूर्णा मदन्तिपयोदोहस्तावत्ययः पूर्णा^२ सांनाय्यदधिकुम्भयौ^३
च^४ संयुक्तेषु पुरोडाशनिधानाय यावत्तालं^४ तदुक्तसंख्या-
५ प्रमाणानि^५ कपालानि द्वाङ्गुलायतविस्ताराणि वा सर्वेषां
मानमर्धाङ्गुलं^६ प्रस्थतण्डुलपाका चरुस्थाली हविःशेषदानोक्ते^७
द्विप्रस्थतण्डुलपाका वा^८ प्रस्थार्धतण्डुलपाका प्रस्थचतुर्भागतण्डुल-
पाका वा^९ संस्त्रावस्रोतोयुक्तौ^९ वृत्तोर्ध्वकपालाग्निहोत्रस्थाली^{१०}
द्रोणार्धतण्डुलपाका न्वाहार्यस्थाली^{११} प्रस्थपूर्णस्तदर्धपूर्णौ वा
१० शरावः स्यात्^१ ॥ ६ ॥

कर्मण्यधिके च तथैवाधिकानि पात्राणि प्रक्षेपणीयानि
लौकिकानि भाण्डानि^{१२} तत्तत्कर्माह्वाणि स्युर्दिग्ग्रादेशैः
कुम्भैर्युग्मैः प्रादेशविस्तृतं द्विकानुबद्धमग्रे ग्रथितं चोपाहरणीयं

१ Thus MLHRA and T (the last at the end पूर्णः, not पूर्णा);
मदन्ती पयोदोहनस्तावत्ययः पूर्णा B.

२ LT om. ०दधि०

३ च not in MH; चयः A.; च given by T; कुम्भय B.

४ यावत्तालं MHLB; यावत्कालं TA (sec. m.).

५ Thus H; ०क्तसंख्यांशप्रमाणानि VTA; ०क्तसंख्यां च प्रमा० ML;
०क्तिसंख्यां सप्रमा० B.

६ मान० M; घन० VTB; मस० L; घ्न० A; सन० H.

७ ०नोक्ते AB; ०नोक्तेः H; ०नोक्तेर् ML; ०शेषधानोक्तेर् T.

८ वा MLHT; सा AR; B om.

९ युक्तौ व० MA; युक्ताव० the other Mss.

१० वृत्तोर्ध्वक० AHB; वृत्तार्धक० MLTV (cp. Kāty. IV. 14. 1).

११ ०न्वाहार्यस्थाली MLT; ०न्वाहार्यपचनस्थाली AHBR.

१२ After भाण्डानि A ins. शल्ल, BHR शल्लं च.

कूर्चं तथैवोपसादनीयं चमसमाददाति^१ प्रादेशो वितस्ति-
 स्तालमिति द्वादशाङ्गुलस्य हस्तो ऽरन्ध्रिरिति चतुर्विंशत्यङ्गुलस्य
 संज्ञा भवेत्सिकतासूत्रासु शुष्काः सिकता ग्राह्यास्तास्वार्द्राणाम्^२
 उत्काष्टाश्लोष्टलोमादीन्विमृजेत्परिस्तरणकूर्चपवित्रादीनां बर्हि-
 रक्तौ^३ कुशाङ्काशानश्चवालान्वा^४ तदलाभे सुगन्धितेजनमुञ्चो-
 लपश्यामाकनीवारसस्यदूर्वाटणान्यन्यानि^५ पलालानि^६ वा
 गृह्णाति^७ शुण्ठशरशूकविग्रीर्णटणनडदमूतवबल्वजानि^८ वर्जये-
 त्परिधीभोक्तौ पलाशखदिरबिल्वाश्वत्थशमीनां शाखाः समिधः
 परिधयश्च मुख्या^९ विकङ्कतोदुम्बरन्यगोधम्लच्छकार्भर्यपौतुद्रव-
 रोहीतकादीनां यज्ञोक्तवृक्षाणां मध्यमास्तदन्यवनस्पतीनां^{१०}
 गौणाः^१ स्वयंशुष्का न ग्राह्याः^१ ॥ १० ॥

त्रिपर्णाः सर्वे पलाशोपमाः^१ सर्वत्र विहितद्रव्यालाम्भे^२
 प्रतिनिधिं गृह्णीयादनामिकाङ्गुलिनाहा मुख्याः कनिष्ठाङ्गुलि-
 नाहा मध्यमा न्यूननाहा गौणाः^३ शम्योदुम्बराः परिधय
 इत्येके^४ मूलाग्रे विज्ञाय प्रागग्राः समिधो होतव्या^५
 निम्बस्त्रेष्मातकनीपतिल्वराजवृक्षविभीतकशल्लालिकोविदारकरञ्ज-

१ ०नीयं चमसमाददाति MLTV; ०नीयं कूर्चं च समाददाति AB; ०नीयं कूर्चसमाददाति HR.

२ ग्राह्यास्तास्वार्द्राणाम् MLT; ग्राह्यास्तस्या चार्द्राणाम् A; ०तास्वार्द्राणाम् HRB.

३ Or बर्हिरक्ता? (०क्तौ TVBM).

४ ? ०नीवारसस्य० HT; ०नीवाररस्य० MLA; नीवारस्य टणान्य० B.

५ पलालानि AHTR; पलाशानि MLB.

६ शुण्ठ० HR; शुष्क० MLATB.—०नलदमूतव० A; ०नलमूतव० HR; ०नलर(द)मूत० VLT; ०नलमूत० MB.

७ तदन्यवन० MLT; तदन्यदन० AHB.

८ ०लाभे MLTV; ०भावे AHB.

बाधकनिर्गुण्डिपलाण्डुजपानां समिधः परिधींश्च वर्जयेद्विरक्तौ
यवनौवारवेणुश्यामाकत्रीहिजातिप्रियङ्गवो^१ धान्यानि हवि-
ध्याणां^२ तेषामलाभे मूलकन्दफलानि वा ग्राह्याणि^३ सर्वेषु
धान्येषु वरककोदारकोद्रवाणि वर्जनीयान्वाज्योक्तौ^४ गव्यं घृतं
५ श्रेष्ठं^५ तदभावे घृतमाजं माहिषं वा^६ तदभावे पयस्सैलं
सार्धपं प्रतिनिधिः^७ कुसुम्भातसीनारिकेलवृक्षाणां^८ स्नेहमन्यच्च
यद्रसवद्भोज्यं^९ तद्वापि पिष्टमिश्रोदकं च होम्यं भवत्यभोज्यं^{१०}
गन्धरसदुष्टं च वर्जनीयं^{११} सर्वेषां पूर्वं पूर्वं श्रेष्ठतमं^{१२} पूर्वेषामलाभे
ऽपरं गृह्णात्यपरं गृह्णाति^{१३} ॥ ११ ॥

इति श्रौतसूत्रे एकादशः प्रश्नः ॥

१ वेणुश्यामाक० AHRB; ०श्यामाकवेणु० MLT.

२ वाज्योक्तौ LT; वाज्योक्ते HR; वाज्योक्तेन A; वाज्योक्तासन्न M.; वाज्यो-
क्तेन B.

३ नारिकेल० ML; नारिकेल० AHTBV.

४ यद्रसवद्भोज्यं A; यद्रसवच्च भो० M.; यदन्यच्च भो० L; ०वद्भोज्यं TRB.

५ होम्यं भवत्यभोज्यं MLTBR; होम्यं भवत्यभोज्यं AH.

६ L ends: परं गृह्णाति without repetition. परं गृह्णाति परं गृह्णाति
V; T: परंपरगृह्णाति; परं गृह्णात्यपरं गृह्णातीत्याह विखनाः BAR; परं
गृह्णातीत्याह विखनाः M. Originally the Praśna must have ended
with repetition of the closing words; see the reading of BAR.
So it seems certain that इत्याह विखनाः is a later addition.

अथाग्निष्टोमं व्याख्यास्यामो^१ यच्चमाणः श्रद्धावान्प्रज्ञावान्^२
 शुचिर्विधुपार्जितोपकरणो^३ यथोत्तरोपयोगं^४ बुद्ध्या संभारा-
 न्यत्वेन^५ संभरति^६ । ब्राह्मणानार्षयाननिवृत्तविद्यानन्नशुद्धु-
 पेतान्^७ लक्षणसंपन्नानृत्विजः षोडश ब्रह्मप्रथमान्होतृप्रथमानध्वर्यु-
 प्रथमानुद्गातृप्रथमान्वा वृणीते^८ । प्रथमान्महर्त्विजश्चतुरो^९ वा^{१०} ।
 तानन्यः कर्मज्ञो यजमानानुज्ञातो ऽभिवदत्यमुख्य सोमो भविष्य-
 तीति^{११} । क ऋत्विजः के याजयन्ति कच्चिन्नाहीनः कच्चिन्न
 न्यस्तमार्त्विज्यं कच्चित्कल्याण्यो दक्षिणा इति विज्ञायत^{१२} एवं
 तमृत्विजः पृच्छन्त्यथैत ऋत्विज एते याजयन्ति नाहीनो ऽग्नि-
 ष्टोमो न न्यस्तमार्त्विज्यं कल्याण्यो दक्षिणा इति स तान्प्रत्याह^{१३} ।
 भूर्भुवः सुवरायुर्मै प्रावोच इति याजयिष्यन् जपत्ययाजयिष्वन्नमः
 सोमाय राज्ञ इति सोमं राजानमुपस्थाय प्रत्याचक्षीत^{१४} । देवो
 देवमेत्वित्यभिप्रव्रजति^{१५} । पदा नामासीति पन्थानमास्थाय
 पितरो भूरिति त्रिः पितृनभिमन्त्रयते^{१६} । ब्राह्मणाच्छंसी^{१७} पोता
 चावशिष्टौ ब्रह्मणावच्छावाको^{१८} । यावस्तुच होतारौ^{१९} नेष्टोन्नेता^{२०} ।

१ ०स्यामो यच्च० BMALTV, ०स्यामः सोमेन यच्च० HR.

२ प्रज्ञावान् BATV ; प्रज्ञावान् ML.

३ ०तोपकरणो AB ; ०तोपाकरणो TV ; ०तोपकरो L ; ०तोपरणो M.

४ Thus MLTBV ; यथोत्तरो० A.

५ Thus MLTBV ; यत्नेः A.

६ Thus MLTVB ; ०तिवृत्त० A.

७ चतुरो H ; चत्वारो MLATBV.

८ भवतीति MLATVB ; भविष्यतीति H.

९ विज्ञायते seems to be superfluous.

१० Thus B ; ब्राह्मणाच्छंसी पोता चावशिष्टौ ब्राह्मणाव० (ब्रह्मणाव०) HR ;
 ब्राह्मणाच्छंसी पोता चावशिष्टौ ब्रह्मणावच्छंसी वा० A ; ब्राह्मणाच्छंसी[नेष्टा] पोताराववशिष्टौ
 ब्राह्मणाव० MLTV.

चाध्वर्यू । उद्गाता प्रस्तोता प्रतिहर्ता सुब्रह्मण्यश्चोद्गातारो ।
 ऽभिगरो ध्रुवगोपः संस्त्रावः^१ सदस्य इति सदस्याश्चत्वारश्चेत्येके ।
 वासिष्ठभार्गवाङ्गिरसायास्या महर्त्विजः क्रमशो भवन्ति । शेषाः
 काश्यपा भारद्वाजा भार्गवा अङ्गिरसो वा । वैश्वामित्रो
 ५ होतेत्येके । ऽपि वा सर्वेषां योनिर्वृत्तं विद्या च प्रमाणं । दशैकादश
 वा चमसाध्वर्यवस्तानेकैकशो वृणीते ॥ १ ॥

चन्द्रमा देवो दैव्यो ब्रह्मेत्येतैर्यथालिङ्गमृत्विज उपांशु देवा-
 नृत्वासौः^२ मानुष इत्युच्चैर्मानुषानापो देवीर्दैव्याः^३ होचाग्रसिन्य
 इति मैत्रावरुणं ब्राह्मणाच्छंसिनं होतारं नेष्टारमच्छावाक-
 १० माग्नौध्रमित्येताश्चोत्रकान् रश्मयो देवा दैव्या इति चमसाध्वर्युश्च
 तान्यथोपपादमलंकृत्य मधुपर्कं दत्त्वामावास्यायां पौर्णमास्यां वा
 दौचते । संवत्सरादर्वागपरिमिता दौचाकल्पा भवन्ति । दर्शपूर्ण-
 मासाभ्यामिष्टाग्निष्टोममाहरेर्देष प्रथमः सोमानामतिरात्र इत्येके ।
 सर्वेभ्यः कामेभ्यो ऽग्निष्टोमस्तान्युगपत्कामयेतापि वा पृथक्कामः
 १५ पृथगाहरेत् ॥ २ ॥

वसन्ते वसन्ते सोमेन यजेत । तदा तिस्रो दक्षिणा इति
 विज्ञायते । रथन्तरसामा सोमो बृहत्सामा वा । प्रथमं रथ-
 न्तरसामानमाहरेत्यश्वाद्यथाकामं । पौर्णमास्याममावास्यायां वा
 सुत्यमहर्भवति दौचते^४ वैका दौचा तिस्रो वा । तदा पञ्चमी^५
 २० सप्तमी वा प्रसुतो । देव वरुणेति राजानं देवयजनं याचेत्स चेन्न

१ संस्त्रावः BML and the Vyākhyā; संश्रावः AHR; संस्त्राव्यः TV.

२ देवान् BMLVTRH; दैवान् A.

३ दैव्यो BMLTRV; दैव्यो AH.

४ दौचते MLA; दौचित्वे HTRBV. Incomprehensible! Read perhaps भवति । दौचित् एका, etc.

दद्यादन्यं^१ राजानं याचेद्यदि^२ दद्याद्देवयजनवान्भूया इत्येनमभि-
नन्देत्स यदि न दद्याद्यदहं देवयजनं वेद तस्मिंस्त्वा देवयजन
आहिनिद्भ्येतैर्यथालिङ्गं^३ यजमान ऋत्विजश्चैनमभिव्याहरन्ति ।
यदि राजा यजमानो ऽग्निर्होता स मे होतेत्येतैर्यथालिङ्गमृत्विजो
देवयजनं याचेदपि वा सर्वे न याचयेयुः^४ सचेदं पश्येति देवता ५
एवोपतिष्ठेत् ॥ ३ ॥

यदृढस्थण्डिलं शुद्धमुच्चतममच्छिद्रमवल्मीकमनिरिणम-
पाषाणं^५ समं प्रतिष्ठितं प्राक्प्रवणमुदक्प्रवणं वा शुद्धौषधि
शुद्धद्रव्यं^६ प्रदक्षिणोदकं श्वेतमृत्तिकं^७ पीतमृत्तिकं वा देव-
ब्राह्मणजुष्टमनासुरं सुनिमित्रोपलक्षितं^८ पुरस्ताद्देवयजनाद्देव- १०
यजनमात्रा न शिष्टा^९ देवयजनमित्याचक्षते । कल्याण्यो वा
दक्षिणा देवयजने प्रमाणमेदमगन्तु देवयजनं पृथिव्या इति
यज्यमाणो देवयजनमध्यवस्यति । पुरोहविषि देवयजने याजये-
दिति ब्राह्मणोक्तानि^{१०} काम्यानि देवयजनानि यथाकाममत्र

१ स चेन्न दद्यादन्यं MLTV ; सचेन्न ददात्यन्यं AB ; स चेत्तन्न ददात्यन्यं H ;
सचेत्यन्नं ददात्यन्यं R.

२ राजानं याचेद्यदि MLT ; राजानं स यदि AHRB.

३ ०यजन आहिनिद्भ्य इति MLT and the Vyākhyā ; ०यजन आहिनि-
द्व्यै० H ; ०यजनमहिनिद्व्यै० A ; B useless.

४ याचेयुः the Vyākhyā only.

५ Thus A ; शुद्धं मुच्चतममच्छि० H ; शुद्धमुच्छन्तदक्षि० MT ; शुद्धमुच्छन्त-
द्र(म)क्षि० L ; शुद्धमुच्चगतम० B ; ०मुच्छन्तदक्षि० V.

६ ? शुद्धं ML ; ०मद्रव्यं AHTBV.

७ श्वेतमृत्तिकं AH ; श्वेतमृदं MLTV ; श्वेतमृत्तम् B.

८ ? ०मात्रावशिष्टं HR० ; मात्रावशिष्टाद् A ; ०मात्रावशिष्टं VMLT ; B
useless.

९ Cp. Ts. VI. 2. 6.

सर्वतः परिश्रितां पुरस्तादुन्नतां प्रतिदिग्द्वारां प्राचीनवंशं
शालां कुर्वन्त्युत्तरतः पुरस्तात्पञ्चमं द्वारमवान्तरदिक्षु सक्तयः ।
सक्तिध्वारोकाः । पश्चात्पत्नीशाला प्राग्द्वाराथ प्राग्दीक्षणी-
यायाः^१ अग्रिथर्जुभिरेति संभारयजूंश्चाहवनीये ऊत्वा वाग्धो-
५ तेति मनसानुद्गत्यानुवाकेन जुहोति । दौक्षितान्नं न भुञ्जते
प्राग्ग्रीषोमीयादिभक्ते यज्ञार्थं शेषाद्भुञ्जीरन् क्रीते वा
राजनि^१ सोमाय राज्ञे शालायां पायसमन्नं लाजांश्चा
क्रयादुपाहरन्ति ॥ ४ ॥

अपराह्णे दीक्षते यजमानः पूर्वाह्णे वाथाध्यर्धुर्दीक्षणीया-
१० मिष्टिं निर्वपत्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं घृते चरुं वा । सप्तदश
सामिधेन्यो । न यजमानभागं करोति । न बर्हिषदं पुरोडाशं
करोति । न दक्षिणा । पत्नीसंयाजान्नैषाज्येडां भक्षयित्वा
विरमन्ति । ध्रुवायाः शेषं करोत्याहवनीयं चावस्थापयत्यत्र^२
प्राचीनवंशं शालामेके समामनन्ति । यत्राग्ग्रीषोमीयात्त-
१५ दुपांशु^३ । मन्त्रेण दीक्षणीयायां । वागन्तेनेत्येके । ततो नीचैस्तरां
नीचैस्तरां । मन्त्रतरेण^४ मन्त्रतरेणेत्येकः । उपांशूपसत्सूचैरग्री-
षोमीये । ऽथ निर्गत्य पूर्वेण द्वारेणोत्तरेण शालां परिश्रिते
यजमानस्य केशश्शत्रु वपत । आप उन्दन्तु जीवस इति दक्षिणं

१ प्राग्द्वाराथप्राग्दी० HTV ; प्राग्द्वाराथप्राग्दी० A ; प्राग्द्वारात् अप्राग्दी० ML ; प्राग्द्वाराथीप्रादक्षि० B.

२ Thus MLAT and the Vyākhyā ; ०नीयमवस्था० HR ; ०नीय सुपस्था० B.

३ तद् given by AB, om. by MLHTR.

४ The first मन्त्रतरेण only given by A ; om. by MLBH ; TV have ततो नीचैस्तरां नीचैस्समन्तरेणेत्येके.

गोदानं विदार्योनत्योषधेः त्रायस्त्रैनमिति प्रागयं दर्भमन्तर्धाय
स्वधिते मैनः हिःसौरिति क्षुरं तिर्यञ्चं निदधाति । ॥ ५ ॥

देवश्रूरेतानि प्रवप इति प्रोष्य केशान्मानडुहशक्यदुपात्रे
प्रक्षिपत्येवमुत्तरं गोदानमुप्रा यजमान ओषधे त्रायस्त्रैनमिति
दर्भे ऽन्तर्धीयमाने जपति स्वधिते मा मा हिःसौरिति क्षुरे
निधीयमाने स्वस्त्युत्तराण्यशीयेति केशेषूप्यमानेषु । नापिताय
क्षुरं प्रयच्छति । श्रूय्ये वपते ऽथोपपक्षावथ केशान्भ्यन्तरं
नखानि निक्षन्ते प्रथमं दक्षिणहस्तस्याङ्गुष्ठप्रभृति तथा सव्यस्य
तथा पद्यानीदमहममुष्यामुष्यायणस्येति सकेशमुदपात्रमुदम्बरमूले
गूहयेद्दर्भमूले वा न्नाद्याय व्यूहध्वमित्यौदम्बरेण काष्ठेन दत्तो
धावते । तीर्थे लोमशे ऽवकाविले ऽप्सु स्थावरासु हिरण्यमव-
धाय स्नाति । यदि दूरे तीर्थमुदपात्रे हिरण्यं निधाय स्नाति ।
महाव्याहृत्या जलमभिमन्त्येदमापः शिवा इति विगाहते ।
हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका इति चतस्रः आपो अस्मान्मातरः

१ विदार्य all the Mss., must be faulty for विनार्य, cp. Śat. br. III. 1. 2. 5.

२ सानडाहशक्यदु. A ; सानड्डहशक्यदु. L ; अनड्डहशक्यदु. M ; सान-
सुद्युपदात्रे H ; अनड्डह शक्यदुपदात्रे T ; सानस्वाहशक्यदुपात्रे B ; सानड्डह-
शक्यदु. V.

३ We expect त्रायस्त्र मा instead of त्रायस्त्रैनम्.

४ गूहेत् instead of गूहयेत् TV and the Vyākhyā.

५ वकाविले A ; वकाविले LTV ; वकापिले HB ; वंकाविले M. Bhārad-
vāja has अवकाविल, the Vyākhyā अवकावडले.

६ ऽगाहति H only.

७ Thus MLATV ; चतस्रो वृचं हिलापो अस्मान्मातरः etc. HB, cp. Hir. X. 3 (page 1023 of the edition). As long as we do not possess the Mantrasamhitā it will be impossible to reconstruct this part with certainty.

शुन्धन्विति च जपित्वा स्नात्युदाभ्यः शुचिरा पूत एमीत्युत्तीर्य^१
पयस्वतौरोषधय इत्यपो ऽश्नाति^१ सोमस्य तनूरसीति क्षौम-
महतं वासः प्रदक्षिणं परिधाय सूर्यस्य वासो ऽसीति नौवी-
मनुकल्पयते^२ ॥ ६ ॥

- ५ ऊर्जे लेति मनसः प्रतिप्रियमन्त्रमश्नाति सर्पिर्मिश्रं दधुप-
सेकमत ऊर्ध्वं कनीयः कनीयो व्रतयत्याशितस्य केशान्वपतीत्येके^३
गव्यं नवनीतमुदपात्रे सदर्भे निदधात्यथैनन्महीनां^४ पयो ऽसीति
पाणिभ्यां प्रस्नाय वर्चोधा असि वर्चो मयि धेहीति मुख-
मारभ्यानुलोममा पादाभ्यां^५ त्रिः पराचीनमङ्गानि सर्वाण्य-
१० भ्यङ्क्ते^६ पृष्ठमन्यो ऽस्याभ्यनक्ति^७ वृत्रस्य कनीनिकासीति
चैककुदेनाञ्जनपिष्टेनान्येन वाञ्छीत सत्त्वया शरेषीकया दर्भ-
पुञ्जीलेन वानिधावमानस्त्रिः^८ पूर्वं दक्षिणमक्षि द्विः सव्यमपि
वा द्वे^९ पञ्चकृत्वो^९ बहिः^९ शालाया उत्तरेण प्राग्वंशमेकविंशति-
दर्भकूर्चैस्त्रिधा^८ विभक्तैश्चित्पतिस्त्वा पुनात्वित्येतैः प्रतिमन्त्रं

१ एमीत्युत्तीर्य LTV ; एमीत्युत्तार्य M ; एमीत्युदेति H ; ०त्युतीति B ; एमी-
त्युदेति आपः A changed into उत्तीर्य.

२ ०कल्पयते HR ; ०कल्पते AMLTBV.

३ अथैतं मही० H ; अथैतन्मही० AR ; अथैनं मही० LT ; अथैनान्मही०
M ; अथैनम् मही० V.

४ पदाभ्यां AHB ; पादाभ्यां MLTV.

५ Thus A ; पृष्ठमन्योदस्याभ्य० MLTV ; पृष्ठमन्योदस्याभ्य० HRB.

६ Thus R ; निधावमानं त्रिः MLTV ; निधायमानं त्रिः A ; निधायमान-
स्त्रिः H ; निधायमानं त्रिः B.

७ Uncertain : द्वे पञ्चकृत्वो निधावनं (or निधनं) बहिः MB ; द्वे पञ्च-
कृत्वो बहिः L ; अपि वा पञ्चकृत्वा एनं बहिः H ; द्वे यं च एनं बहिः A ; द्वे पञ्चकृत्वो
वा निधावनं बहिः TV.

८ त्रिधा VMLAT and the Vyākhyā ; त्रेधा HB.

दिरुपरिणाभ्युन्मृज्य प्रदक्षिणं सकृदवाङ् माश्चिच्छिद्रेण पवित्रे-
 णेति सर्वत्रानुषजति । राजसूय एकशतेन कूर्चैश्चित्पतिर्मा
 पुनातु पवमानः सुवर्जन इत्येतमनुवाकमुन्मृज्यमानो यजमानो
 जपति यद्देवा देवहेडनमिति तस्य ते पवित्रपते पवित्रेणेति
 चार्थितानि कर्माणि प्रतिप्रस्थातापरस्मिन्परिश्रिते तृष्णीं पत्न्याः
 करोत्युन्दनादिवपनान्तं न करोतीत्येकः । आ वो देवास
 ईमह इति यजमानः पूर्वेण द्वारेण शालां प्रविश्य विद्युदसीत्यप
 उपस्पृश्येन्द्राग्नी द्यावापृथिवी इत्यपरेणाहवनीयमतिक्रम्य
 दक्षिणतस्तिष्ठस्त्रं^४ दौक्षाणामधिपतिरसीत्याहवनीयमुपतिष्ठते ।
 तस्थौष संचरो यावत्सुत्यम्^५ ॥ ७ ॥

आकृत्यै प्रयुजे ऽग्नये स्वाहेत्येतैरध्वर्युर्भुवशेषादौद्ग्रहणानि पञ्च
 जुहोत्याद्यानि चत्वारि सुवेण सुचा पञ्चमीमेता दौक्षाज्जतयो ।
 वाचा मे वाग्दीक्षताः^६ स्वाहेत्येतैरेतासु ह्ययमानासु यजमानो
 ऽध्वर्युमन्वारभ्य जपत्यध्वर्युर्द्वादशगृहीतेन^७ सुचं पूरयित्वा विश्वे
 देवस्य नेतुरिति पूर्णाहुतिं षष्ठौ जुहोति । वातं प्राणमिति^{१५}
 यजमानस्तामनुमन्त्रयते । ऽथ कृष्णाजिनेन दीक्षते^८ । दक्षिणं
 पूर्वपादं बहिलोममन्त्रमांसं स्यूतं करोतीन्द्र शाक्वर गायत्री-
 मिति दक्षिणेनाहवनीयं तत्राचीनग्रीवमुत्तरलोमास्तृणात्यृक्सा-

१ यजमानो given by A only.

२ पत्न्याः AHV (sec. hand) and the Vyākhyā; पत्न्यां MLB;
 पत्न T.

३ Thus A; कुरुत इत्येके MH; न कुरुत इत्येके TBV; सकृत इत्येके L.

४ T only ins. the s.

५ दीक्षितां MLAHTV and B first hand.

६ जुहोत्य० MLATV; जपत्य० HB (and the Vyākhyā).

७ दीक्षिते MLAHTV, दक्षिणे B(!).

मयोः श्रित्ये स्थ इति शुक्लकृष्णे सन्धी संमृशते शुक्लमङ्गुष्ठेन
कृष्णामङ्गुल्येमां धियमिति दक्षिणं जान्वाच्य भसत्त^१
आरोहतीमा^२ सु नावमारुहमित्याहं दीक्षामिति चारुह्य
जपत्यथ मेखलया दीक्षते^३ सा शरमुञ्जमिश्रा^४ वेणौ
५ त्रिवृदेकतःपाशा^५ तयोर्गस्याङ्गिरसीति यजमानमन्तरा वाससः^६
प्रदक्षिणं परिव्ययति^७ पूषा ते ग्रन्थिं यथावित्युत्तरेण नाभिं
निष्ठक्यं ग्रन्थिं यथाति^८ स ते मास्यादिति नाभेर्दक्षिणतः
पर्युह्य स्थापयति^९ ॥ ८ ॥

पनीं योक्त्रेण दीक्षयति^{१०} तां प्रतिप्रस्थाता सं त्वा नह्यामीति
१० पूर्ववत्संनह्यति^{११} ततो ऽस्याः शिरसि जालं प्रतिमुञ्चति^{१२} विष्णोः
शर्मासीति यजमानो ऽहतेन वाससा सदक्षिणांसं शिरः प्रोर्णुत^{१३}
इन्द्रस्य योनिरसीति त्रिवलिं पञ्चवलिं वा शाण्या मौञ्ज्या
वा रज्ज्वा परिहृष्टां कृष्णविषाणां^{१४} यजमानस्य वासोदशयां
बध्नाति^{१५} कृथ्ये त्वा सुसस्याया इति वेद्या लोष्टमुद्धन्ति^{१६}
१५ सुपिप्पलाभ्यस्त्रौषधीभ्य इति कण्डूत्यां शिरः कण्डूयते^{१७} विषाणे
विध्यैतमित्यन्येवङ्गेषु^{१८} पत्न्याश्च प्रतिप्रस्थाता षडङ्गुलमात्रं पृथ्वयं
कण्डूयमानं शङ्कुं बध्नाति^{१९} स बैल्वो पालाशो वा यो वान्यस्य

१ जान्वाच्य भसत्ति चारो० L; जान्वाच्य भसत्तमारो० H; जान्वाच्य भसत्त
चा० VT; जान्वाच्य अभसत्तमारो० A; जान्वाच्याङ्गिरस्त्वमारो M. (कठप्रदेशात्
Vyākhyā.)

२ दीक्षते L; दीक्षिते MLATBV.

३ Thus MLT and the Vyākhyā; शरणमुञ्ज० AB; शरणमुञ्ज० H;
शरमंज० V.

४ अन्तरावाससः MLTV; अन्तरायाससः A; अन्तरावाससः (सा) HB.

५ BA ins. after 'विषाणाम्'; उत्तानाम्; H: उत्तानाम्; VMLT om.
this word.

यज्ञियवृक्षं^१ मुखसंमितमौदुम्बरं^२ दीक्षितदण्डं^३ मुष्टिनाह-
मूर्ध्वसदसौत्यूर्ध्वायं यजमानाय प्रयच्छति^४ । सूपस्था देवो
वनस्यतिरिति प्रतिगृह्य तं^५ दक्षिणत उपधत्ते^६ ॥ ६ ॥

यजमानः स्वाहा यज्ञं मनसेति प्रथमेन यज्ञान्वारभेण^७
द्वे कनिष्ठिके अङ्गुली न्यञ्चति^८ स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामिति ५
द्वितीयेनानामिके स्वाहोरोरन्तरिक्षादिति तृतीयेन मध्यमे
स्वाहा यज्ञं वातादारभ इति चतुर्थेन मुष्टौ करोति^९ ।
संभारयजूंषि चैनमध्वर्युर्वाचयत्यथ^{१०} यजमानो वाचं यच्छति ।
नारायणपरायणस्तूष्णीमास्ते प्रागुदयान्नचत्राणां^{११} । यदि प्रमत्तो
वाचं विस्मृजेद्वैष्णवीं व्याहृतीश्चानूच्य पुनर्वाचं यच्छेद्यदि मुष्टौ^{१२}
विस्मृजेत्त्वमग्ने व्रतपा असीति ब्रूयाद्दीक्षिष्टायं ब्राह्मणो ऽसाव-
मुष्य पुत्रो ऽमुष्य पौत्रो ऽमुष्य नप्तमुष्याः पुत्रो ऽमुष्याः पौत्रो
ऽमुष्या नप्तेति तं गोत्रपूर्वं त्रिरूपांश्च देवेभ्य आवेदयति त्रिरूचै-
र्मन्येभ्यः^{१३} । तत्रियवैश्यावप्यदीक्षिष्टायं ब्राह्मण इत्येव यथावर्णं
वायास्येतानि व्रतानि भवन्ति^{१४} । न स्त्रियमुपेयान्नानृतं वदेन्न^{१५}

१ यो वान्यस्य यज्ञियवृक्षः H ; यो वान्यस्य यज्ञीवृक्षः AB ; योन्यस्य यज्ञवृक्षः MLV ; यो वान्यस्य यज्ञवृक्षः T.

२ दीक्षितदण्डः AH ; दण्डः MLTV.

३ तं ins. AR only ; V गृह्यं दंडः shows a rest of तं.

४ Thus all the Mss. ; ०न्वारभेण the Vyākhyā (perhaps rightly).

५ Thus all the Mss. and the Vyākhyā (not न्यचति).

६ This is the reading as given by MLTV, only they insert तर्जन्यौ after चतुर्थेन ; B agrees with these four but omits तर्जन्यौ ; A differs from B only so far that it inserts after ०नामिके and मध्यमे the word द्वे. H and probably R replace चनानामिके and मध्यमे by द्वे. H omits तर्जन्यौ.

७ अध्वर्युर् om. HRB.

मांसमन्नाति^१ न दतो धावते^१ न दर्शयति^१ न स्मयते^१ ऽपि-
गृह्य वा स्मयते^१ न निष्ठीवति^१ नोपर्यास्ते न शयीत^१ ॥१०॥

यदि शयीताधः प्राग्दक्षिणतो ऽग्निमुत्तानो ऽभिमुखो वा
शयीतान्यं न क्रुध्येद्दौक्षितवादं^१ वदति लौकिकीं वाचं चन-
५ सितवतीं विचक्षणवतीं च^१ चनसितान्तं ब्राह्मणमाह विचक्षणान्तं
राजन्यवैश्यौ^१ यदन्यथा वदति त्वमग्ने व्रतपा असौति जपति^१
स्वप्यन्नाहवनीयमनेनाभिमन्त्रयते^१ सुप्ता प्रबुध्य त्वमग्ने व्रतपा
असौति प्रतिपद्य विश्वे देवा अभि मामावष्टत्रन्वित्यन्तं^१ जपत्यग्ने
त्व^५ सु जागृहीति वा स्वप्यनुन्दतीर्बलं धत्तेत्यभिव्यथमाणो
१० ऽबद्धं मन इत्यमेधं दृष्ट्वा^१ रात्रावग्निर्ज्योतिषा^५ श्रेष्ठ इति
मन्त्रं संनमति^१ दौक्षितविमितादन्यत्रैनं सूर्यो ऽभिनिम्रो-
चेदभ्युदियाद्वा यद्यभिनिम्रुक्तो वारुणीं जपति यदि वाभ्युदितः
सौरिं^१ कृष्णाजिनं दण्डं च निधाय निशायां मूत्रपुरिषे
कुर्याद्दिवा कायायां^१ मेध्यन्वेदिमध्यात्कृष्णविषाणयेयं ते
१५ यज्ञिया तनूरिति लोष्टं दणमन्यद्वा किञ्चिदपादायापो मुञ्चा-
मौति मेहति^१ ततो ऽप आचामति^१ पृथिव्या संभवेत्यपात्तं
प्रतिनिदधाति^१ ॥ ११ ॥

ब्राह्मणचत्रियवैश्या एवं^४ तु प्रपद्येरन्^५ तैरेव संभाषेत^१
यद्येनं शूद्रेण सह संवाद उपपद्येतैतेषामन्यतममित्यमाचक्षे-

१ ०न्यं MLABV; ०न्नं H; ०न्यः न क्रुध्येद् T.

२ जपति ATV and the Vyākhyā; जुहोति MLHB.

३ ०त्यतेन BMLTV; ०त्यते H; त्येनं A; ०त्यन्तं the Vyākhyā.

४ एवं तु MLRHTRV; वेवतु A; एव only the Vyākhyā; B
useless.

५ प्रतिपद्येरन् BMLATV; प्रपद्ये० HR.

त्याह^१ । न स्त्रिया^२ संभाषेत । कृष्णाजिनान्न व्यवच्छिद्येत^३
 दण्डाद्वान्यत्र कृष्णाजिनान्नासीत शयीत वा । यद्यन्यत्रासीत
 देवाञ्जनमगन्धञ्च इत्येनदभिमन्त्रयते^४ । न पुरा सोमस्य
 क्रयादपोर्षीत । दीक्षितागारे विहरति । येन केनचित्सहास्ते
 ऽथो^५ वा न कंचनाभिवादयते प्रत्युत्तिष्ठति वा । सर्व एनमभि- ५
 वादयन्ति^६ । न जुहोत्यन्यत्र सोमाङ्गेभ्यो । न ददाति । न
 पचति । कर्गयत्यात्मानं । यदास्य कृष्णं चक्षुषोर्नश्यत्यन्तश्च
 नैष्परीक्ष्यं^७ यदङ्गमस्य मीयते तज्जुहोतीत्याहुर्द्यदि परावर्तते
 विश्वे देवा अभि मामाववृत्रन्नित्यभ्यावर्तते । न प्रतीचेन^८
 दारेण निर्गच्छति । नैनं^९ स्पृशति । नास्य नाम गृह्णाति । १०
 नास्य पापं कीर्तयत्यैतानि पत्न्याश्च मन्त्रवर्जं । सा स्वायतने
 संविशत्यथ नित्यवृत्तावधिदृक्षसूर्ये^{१०} पुरा^{११} वा नचत्राणा-

१ उपपद्येत A only ; all the other Mss. उत्प०.— ०तममित्यमा० H ; ०तममित्यमर्यमा० MLATBV. The Vyākhyā: इङ् (read इत्थं) ब्रूहीति ब्रूयात्.

२ सह ins. MLTV ; om. AHRB.

३ ०नात्र व्यवच्छिद्यते A ; ०नाद्वैवविच्छि० M ; ०नाद्वैववि० V ; ०नाद्वैवविच्छि० L ; नाद्वैवविच्छि० H ; ०द्वैवविच्छि० B ; नाद्वैवविच्छि० T ; ०द्वैवविच्छि० R. The Vyākhyā विच्छिद्येत.

४ इत्येनदभिम० A ; इत्येनाभिम० H ; इत्येतेनाभिम० MLTV ; ०नमभिम० RB.

५ थो not in A.

६ HR ins. तं नाभिवादयति.

७ Thus A ; नैष्परीक्ष्यं H ; नैष्टुरिष्यं MLATV ; नैरिष्यं B.

८ Thus all the Mss. R.

९ नैनं MLAHTRB ; नैवं V.

१० Thus B only ; नित्यवृत्तावधि० AR ; नित्ययतावधि० H ; निव्रतम् । अधि० ML ; नित्यव्रतमधि० TV ; cp. Hir. VII. 3 (page 599 of the edition).

११ पुरो MLRHTV ; पुरा AB.

मुदयाद्रतप्रदो ऽग्नीहोतिभूतः कुरुत^१ दीक्षित वाचं यच्छ पति
वाचं यच्छेत्युत्तरेणाहवनीयं तिष्ठन्संप्रेष्यत्यथ पूर्वेण द्वारेण निर्गत्य
वत्सार्यं स्तनमेकमवशिष्येतरान्ब्रतं^२ दोहयति^३ गार्हपत्ये
ऽग्निहोत्रविधिना ब्रतं अपयित्वा सुरक्षितं निदधात्युदितेषु
५ नक्षत्रेषु याः पशूनामिति जपित्वा भूर्भुवः सुवरिति च ब्रतं
कृणुतेति त्रिवाचं विसृजत^४ एष्ट्रीः स्थिति चतस्रो ऽङ्गुलीरुत्सृजति
कनिष्ठिके अनामिके च^५ ताभिर्घथेष्टं चेष्टते^६ मध्यरात्रे
व्रतयत्यपररात्र इत्येके^७ ॥ १२ ॥

अपरेणाहवनीयं व्रतमभ्याहृत्य व्रतप्रदाने निःषिच्य ब्रत्य
१० व्रतय व्रतमुपेहीति दीक्षिताय प्रयच्छति^८ दैवीं धियं मनामह
इत्यप आचम्य ये देवा मनोजाता मनोयुज इति स्वायतने^९
पूर्वतो व्रतयति^{१०} नादीक्षिता दीक्षितं व्रतयन्तं पश्यन्ति^{११} शिवाः
पीता भवथेति व्रतयित्वाप आचामत्येवं पुरा नक्षत्राणा-
मस्तमयाद्वाचं यमयति^{१२} व्रतं दोहयत्यस्तमितेषु नक्षत्रेषु वाचं
१५ विसृजते^{१३} मध्याह्ने व्रतयत्यपि वा पुरोदयादादित्यस्य वाचं
यमयति व्रतं दोहयत्युदित आदित्ये वाचं विसृजते^{१४} अपराह्णे
वा व्रतयति^{१५} याग्निहोत्रस्य स्कन्नस्य प्रायश्चित्तिः सा व्रतस्य^{१६}
यवागू राजन्यस्य व्रतमामिक्षा वैश्यस्य पयो ब्राह्मणस्य^{१७}
दौचास्वेतानि^{१८} सर्वेषामुपसत्सु स्तनविभागो^{१९} यदि पयो न

१ कुरु HB.

२ व्रतं LATV; प्रातर MHB.

३ स्वायतने MLTV and the Vyākhyā; स्व आयतने AHB.

४ Emended; एवं पुरा नक्षत्राणामस्तमयात्पुरा वाचं यमयति A; एवं पुन
न पुरा नक्षत्राणामस्तमयाद्वाचं य० H; एवं पुनरा नक्षत्राणामस्तमयात्पुरा वाचं य०
MLTV; पुनरानक्षत्राणां स्थाद्वाचं य० B.

५ दौचास्वेतानि HB; दौचास्वेतासु MLATV.

स्याद्राजन्यव्रतेन व्रतयेद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं धानाः
सक्तून् घृतमित्यनुव्रतयेदित्याह^१ । नाव्रतो भवत्यग्निहोत्रस्या-
विच्छिन्नैः । पत्न्याश्च वाग्यतायाः प्रतिप्रस्थाता दक्षिणेन द्वारेण
निर्गत्य व्रतं दोहयित्वा व्रतश्रवणागारे अपयित्वा सुरक्षितं
निदधात्यथ पत्न्यै स्वायतने प्रयच्छति । सायत्रैव व्रतं तूष्णीं^५
व्रतयति । यदहर्दीक्षयति^२ तस्य रात्रिं जागर्ति^३ । दौक्षितस्य^४
यूपं क्षिणन्ति क्रौते वा राजनि । तज्ज्ञाख्यातं । समानो यूप
आहवनीयः स्वरुग्नीषोमीयसवनीययोरनुबन्ध्यायाश्च ॥ १३ ॥

द्वादशरात्रं मृतिं वन्वानः पूषा मन्येति सनौहारान्
प्रहिणोति । चन्द्रमसीत्याद्यैर्यथारूपं हिरण्यादि प्रतिगृह्णीयाद्देवः^{१०}
सविता वसोर्वसुदावेतौतराण्यपरिमिता गावः^४ एकैकं वा^४ ।
तासां नष्टां च वायवे लेत्यनुदिशत्यप्सु मृतां वरुणाय लेति ।
संश्रीणां निर्वृत्तैः लेत्यपि वावसन्नां । विद्युद्धृतां मरुद्भस्वेति ।
ज्वरहृतां रुद्राय लेति । सेनाभिगृहीतामिन्द्राय^५ त्वा प्रसक्कन
इत्यविज्ञातयाधिमृतां यमाय लेति । यानुदिष्टास्वधिगता^{१५}
तामनुदिष्टायै देवताया^६ आलभेत दक्षिणाभिर्वा सह दद्याद्यदि

१ See the Brāhmaṇa quoted by Rudradatta on Āp. X. 16. 13.

२ यदहर्दीक्षयति BLATV ; यदहः क्षीयति M ; यदहर्दीक्षितसस्या H.

३ दौक्षितस्य H ; दौक्षामथे MLATV ; B useless.

४ ? गावयैकैकमितराणि H ; भाव एकैकं वा VMLT ; गा एतैक वा A ; भावयैकैकमितराणि तासां B.

५ सेनाभिगृही० MLTV ; सेनागृही० AHR ; सेनाहृगृही० B.

६ यानुदिष्टास्वधिगता तामनुदिष्टायै देवताया A ; यानुदिष्टां दधिगतामादिष्टावै देवताया H and R (only ०तामनुदि०) ; यामनुदिष्टास्वधिगतां तामनुदिष्ट-देवताया MLTV ; यानुदिष्टादधिगतानामनुदिष्टावेत्ये B.

त्वरया स्वयं प्रयात्यरणीष्वग्नीन् पृथगारोष्य सह प्रयाति ।
 भद्रादभि श्रेय इति तं प्रयान्तमध्वर्युरनुमन्त्रयते । यजमानो
 ऽरणीं^१ दक्षिणेन परिश्रित्य व्रतयत्यापः सन्ति चेद्देवीरापः^२
 इत्यवगाह्याच्छिन्नं तन्तुं पृथिव्या अनुगेषमिति लोष्टं हस्तेन
 ५ विमृज्या^३ कूलात्सेतुं कुर्वन्निवात्येति । पृथिव्या संभवेत्यतिशिष्टं
 निदधात्यथेमवस्य वर आ पृथिव्या इति प्रयास्यन्^४ देव-
 यजनमध्ववस्यत्यारे शत्रून् क्षणुहि सर्ववीर इत्युद्यन्तमादित्यमुप-
 तिष्ठते । ॥ १४ ॥

दीक्षान्ते सोमक्रयार्थमुपरवदेशे प्रतिप्रस्थाता राजानं
 १० नौत्वा रोहिते चर्मणानडुहे न्युष्य सोमविक्रयिन्सोमं शोधयेति
 संप्रेष्यति । कौत्सः शूद्रो वा विक्रयी तं^५ संशोध्योपास्ते । ऽथ
 प्रायणीयमदित्यै पयसि चरुं निर्वपति । प्रायणीयाद्योदवसानौ-
 याया इष्टिपशुबन्धेध्वन्वाधानव्रतोपायनजागरणारण्याशनपत्नौ-
 संनहनब्रह्मवरणानि न विद्यन्ते । कपालानां स्थाने स्थाली
 १५ भवत्यननूयाजः प्रायणीयो भवत्यप्रयाज उदयनीय । आज्यग्रहण-
 काले जुक्तां चतुर्गृह्णाति चतुरूपमृति समानयनार्थमुदयनीये
 न जुक्तां गृह्णात्युपमृति चतुरनूयाजार्थं । षडूचा प्रायणीयं

१ रणीं HRB ; रणिं LV ; रणिं MA.

२ ? अपस्तुन्ति चेत् MLTV ; अपोजगाहास्त्रं A ; अपभौतिगाहं H ; अपो-
 भौतिगाहं R.

३ Thus TV ; विमृज्य MLAHRB.

४ प्रयास्यं (प्रास्यं) ins. AHRB, not MLTV. I doubt whether
 it belongs to the text.

५ विक्रयेतनं A ; विकर्येण H ; विक्रयेन R ; विक्रयीतं T ; विक्रयीत
 MLV ; विक्रयेन B. The reading विक्रयेन would equally be possible.

चरुमासादयति^१ व्याख्यातावाज्यभागावाज्येन देवताश्चतस्रो
यजति^१ ॥ १५ ॥

पूर्वार्धं पथां स्वस्तिमग्निं दक्षिणार्धं उपरार्धं सोममुत्तरार्धं
सवितारं मध्ये ऽदितिं यजेददितिमिद्धा मरुतो यद्ध वो दिव
इति मारुतोमृचमन्वाह^१ शम्भ्वन्तः प्रायणीयः संतिष्ठते^५
स्थालीं सक्षामकाषामेतन्मेक्षणमेतद्वर्हिरेतं वेदमुदयनीयाय
सुरक्षितं निदधाति^१ ध्रौवमाज्यं धारयति^१ तस्माज्जुक्कामघ्नौ
चतुरो वा गृहीत्वा दर्भनाद्या हिरण्यं निष्ठक्यं प्रयथ्य जुक्का-
मवदधातीयं ते शुक्र तनूरिति^१ तदाज्यं जूरसि घृता
मनसेत्याहवनीये ऽन्वारब्धे यजमाने निरूढपशुबन्धलक्षणां^२ १०
पिङ्गलाक्षौमेकहायनीं^३ सोमक्रयणीमीक्षमाणो जुहोत्यपरं चतु-
र्गृहीतं गृहीत्वा शुक्रमसीति हिरण्यं घृतादुद्धृत्य सुरक्षितं
निदधाति चतुर्गृहीतं च^१ वैश्वदेवः हविरित्याज्यमभिमन्व्य
सूर्यस्य चक्षुररुहमिति सहिरण्येन पाणिनादित्यमुपतिष्ठते^१
ऽयेण शालां प्रत्यङ्मुखीमवस्थाप्य सोमक्रयणीं चिदसि मनासीति^{१५}
संश्राप्ति^१ मित्रस्त्वा पदि बध्नात्विति दक्षिणे पूर्वपादे बद्धा
पूषाध्वन इति यत्र सोमस्तत्र गमयति^१ दक्षिणेन पदा
वस्थसि रुद्रासौत्याद्यैर्दक्षिणानि षट् पदान्यनुनिक्रामत्येकमिषे^४
विष्णुस्त्वान्वेतित्येतैर्निक्रम्यमाणेषु^४ यजमानो ऽनुवर्तयति^५ ॥

१ यजति MLTV ; यजतीति AHRB.

२ Thus (and cp. XII. 20, end) TV ; ०बन्ध० om. the other Mss.

३ पिङ्गलाक्षौ० TVML.

४ ०निक्रामति TVB and the Vyākhyā ; ०निष्क्रा० (and निष्क्र०) the other Mss.

५ Thus HR, अनुवर्त्य the Vyākhyā ; ०नुमंचयते the other Mss.

सखाय इति सप्तमं पदमभिमन्त्रयते । ऽध्वर्युर्दृहस्यतिस्त्वा सुम्ने
रण्वलिति सप्तमं पदमभिगृह्णाति । तद्विरणं तस्मिन्निधाय
परिस्तीर्य पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्नाजिघर्षीति तच्चतुर्गृहीतमभि-
जुहोति^१ ॥ १६ ॥

- ५ हिरण्यमपोद्धृत्य परिलिखितः रक्षः परिलिखिता अरातय
इति स्फ्येन^२ दक्षिणं^३ पदं त्रिः परिलिखति यावद्धृतान्वक्तमथ
स्फ्येनोपसंग्राहं पदं स्थाव्यामस्मे राय इति समोष्य^४ त्वे राय
इति यजमानाय प्रयच्छति । तोते^५ राय इति यजमानः पत्न्यै ।
सं देवि देव्योर्वश्या पश्यस्वेति पत्नीं सोमक्रयणा समौचयति ।
१० त्वष्ट्रीमती ते सपेयेति यजमानं पत्न्या । माहः^६ रायस्योषेण
वियोषमिति सोमक्रयणीं यजमानो ऽभिमन्त्रयते । तद्विरणं
प्रचांल्यानामिकायां^७ बध्नात्याप्यायनाभिषवांश्चदाभ्यर्थं च^८ ।
यतः पदगर्तं^९ तदुन्नमय पृथिवौमित्यद्भिर्पनिनीय सोमक्रयणी-

१ Thus MLTV ; ०गृहीतेनाभिजु० A ; ०गृहीतानभिजु० BH.

२ These two words om. H. Instead of दक्षिणं the Vyākhyā :
प्रदक्षिणं. This probably is right, cp. Āp. X. 23. 2.

३ Thus MLTV and the Vyākhyā and A, where originally
was a gape ; राय इयावतनूनं संवति H ; राय इति यावत्तनूनं(?) सपवति ;
यावत् सूतं संवपति B. In A later on, is added on the margin :
यावन्नोमं संवपति. This points to a reading यावत् तूतं संवपति, cp.
Āp. I. c. 3.

४ Thus TV ; तेते the Vyākhyā ; त्वेते MHB ; A (sec. h.) तो . . ;
ततो L.

५ Thus BMLATV ; आवध्नाति HR.

६ Thus TV ; आप्यायनाभिषवांश्चदाभ्यर्थं च ML ; आप्यायनाभिष्वज्चदाभ्य
.. A ; आप्यायनाभिष्वज्चदाभ्येषु चैतत् H ; आप्यायनाभिषवांश्चदाभ्येषु चैतत् B.

७ Thus TV and Vy. ; यतदगर्तं ML ; चैतत्पादपटनोन्नं भय H ; A.
incomplete ; चैदं पादवगमानं भय B.

मुत्सृजति^१ पत्नी पदं सुरक्षितं निदधात्यथ सूर्यस्य चचुररुह-
मित्यादित्यमुपतिष्ठते^२ सोमविक्रयिणं शुद्धस्ते^३ सोम इति
पृच्छति^४ शुद्धं इतीतरः प्रत्याहै^५ष ते गायत्रो भाग इत्ये-
तैर्विचितं राजानमुपतिष्ठते^६ तर्चमण उत्तरार्धं क्षौमं वासो
द्विगुणं प्राचीनदशमास्तीर्याशुना^७ ते अशुः पृच्यतामिति ५
राजानं सहिरण्येन पाणिनाभिमृश्याभि त्वं देवः सवितार-
मित्यतिच्छन्दसर्चा स्तीर्णे क्षौमे मिमीते कनिष्ठायैकैकाङ्गुल्या
साङ्गुष्ठया प्रसारितयांशून् समुपगृह्य^८ मिमीते^९ न कनिष्ठया
पञ्चमं^{१०} कनिष्ठयैव दशमं^{११} पञ्चकृत्वो यजुषा मिमीते पञ्चकृत्व-
स्त्वृणीमेवं द्विस्त्रिपरिमितकृत्वो वा ॥ १७ ॥ १०

अवशिष्टं राजानं प्रजाभ्यस्वेत्युपसमृह्य वाससो ऽन्ता-
न्मुच्चित्य द्विगुणेनोष्णीषेण प्राणाय त्वेति प्रदक्षिणमुपनहति^१
व्यानाय त्वेत्यनुगृह्यति^२ प्रजास्वमनु प्राणिहि प्रजास्वामनु
प्राणन्विति राजानं यजमानमवेक्ष्यत्येनं चर्मणि निदधाति^३
देव सूर्य सोमं क्रथ्याम इत्यादित्यमुपतिष्ठते सोमविक्रयी च १५
राजानं चर्मण आदत्ते^४ सोमविक्रयिन् क्रथ्यस्ते^५ सोमो राजेति
सोमविक्रयिणं पृच्छति^६ क्रथ्यं^७ इतीतरः प्रत्याह^८ सोमं ते

१ शुद्धस्ते A and the Vyākhyā; राद्धस्ते MLHTRBV. — The Vyākhyā has: सोमा, pointing to सोमाः.

२ Thus the Vy. only; शुद्धमि० the Mss.

३ Thus H; प्राचीनोपरिदश० the other Mss.

४ उपसंगृह्य the Vyākhyā.

५ अनुग्रथयति M; अनुग्रहयति L; अनुग्रथयति ABHR; अनुग्रथयति T; अनुग्रथयति V.

६ कार्यस् and कार्य H (as Maitr. Samh.); कार्यस् (first time) also B.

क्रीणामीत्युक्त्वा गोर्महिमा महानिति^१ मन्वानः कलया ते
 क्रीणानि कुष्ठया ते क्रीणानि शफेन ते क्रीणानि पदा. ते
 क्रीणानीति प्रत्येकं तिस्रः^२ पणते^३ स्वयं गोस्त्रीन्यादान्यणितान्^४
 प्रतिषिध्य^५ गवा ते क्रीणानीति गामेव पणते^६ भूयो वा अतः^७
 ५ सोमो राजार्हतीत्या संख्यासंपदः^८ सोमविक्रयी प्रत्याह^९ भूय
 एवातः सोमो राजार्हतीत्यध्वर्युः प्रतिनन्द्य शुक्रं ते शुक्रमे
 क्रीणामीति हिरण्यं^{१०} पणते^{११} विक्रयेतदादत्ते^{१२} तपसस्तनू-
 रसौत्यजां^{१३} वाससा ते क्रीणानीति वासश्चतुर्भिः संख्यां
 संपादयति ॥ १८ ॥

१० द्वादशशतदक्षिणस्य क्रतोर्दशभिर्वा^१ तदा सप्त गावो हिरण्यं
 वासो ऽजा च दश भवन्ति^२ भूयसा वै^३ कथैकविंशतिदक्षिणस्य
 तिसृभिः षष्टिदक्षिणस्योक्तसंख्यां संपाद्य संयत्ते^४ गोरस्मे चन्द्रा-
 णौति सोमविक्रयिणो हिरण्यं प्रत्यादाय यजमानाय प्रयच्छत्यस्मे
 त बन्धुरिति शुक्लामूर्णास्तुकां च^५ तथा यजमानो दशापवित्रस्य

१ ? महांसु गोर्महिमहिमेति HB; गोर्महिमेति A; गोर्महिमानं हानिति
 ML; गोर्महिमा महानिति TV and the Vyākhyā.

२ त्रिभिः TVB. (preferable? cp. Āp. X. 25. 8.)

३ पदान् AB; पादान् H; पदादीन् MLTV.

४ Thus TV; पणिता प्रतिषिध्य H; पणिता प्रतिषिच्य MB; पणिर्गा-
 न्प्रदिष्य L; प्रणौतान्प्रतिषिध्य A.

५ Emended; वातः MLATBV; च भूयोतातः H.

६ Thus BHTV; ०तीत्यासंख्यसुपदः A; ०तीत्याख्यां सपदः M; ०तीत्याख्या-
 संपदिः L.

७ हिरण्य H; सहिरण्यं MLATBV.

८ Thus TV; विक्रयेतदादत्ते A; विक्रयततदादत्ते H; क्रयेवदादत्ते ML.

९ Thus T; संयत्ते MLAH and Vyākhyā; सम्यक्ते B; विक्रय-
 तदादत्ते B.

नाभिं करोतीदमहः सर्पाणां दन्दशूकानां ग्रीवा उपग्रथ्या-
 मीति कृष्णामूर्णांस्तुकामुपग्रन्थति^१ सोमविक्रयिणि तम इति
 तथा जलेन सोमविक्रयिणं ललाटे विध्यति^१ स्नान भ्राजाङ्गार
 इत्यान्तादनुवाकस्य सोमक्रयणाननुदिशति^१ मित्रो न एहि
 सुमित्रधा इति राजानं सोमविक्रयिणो ऽपादत्त इन्द्रस्योरु- ५
 माविशेति^१ यजमानस्य दक्षिण ऊरावासादयत्येनं यजमानः
 प्रत्यपोर्णते वयः सुपर्णा इत्यभ्युक्षितमुष्णीषं परिकर्मिणे प्रयच्छति^१
 मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा प्रयच्छाम्यवक्रो ऽविधुरो^२
 भूयासमिति मैत्रावरुणाय दौक्षितदण्डं प्रयच्छति^१ रुद्रस्त्वावर्तय-
 त्विति सोमक्रयणीं प्रदक्षिणमावर्त्यान्यथा गवा निष्क्रीय गोष्ठे १०
 यजमानस्योत्सृजत्यथ यजमानो राजानं हस्ताभ्यामुपादाय ग्रीष्णिं
 कृत्वोदायुषेत्युत्तिष्ठति^१ प्रागीषं सोमवाहनमनो दक्षिणत उपस्थितं
 भवत्युर्वन्तरिचमन्विहीत्यभिप्रव्रजति^१ तस्य नीडे ऽध्वर्युरदित्याः
 सदो ऽसीति प्राचीनग्रीवं कृष्णाजिनमुत्तरलोमोपस्तृणायदित्याः
 सद आसीदेति कृष्णाजिने राजानमासादयत्यस्तभ्नाद्व्यामृषभ १५
 इत्येनमुपतिष्ठते^१ वनेषु व्यन्तरिचं ततानेति वाससा परितनोति^१
 सौर्यर्चा पुरस्तात्कृष्णाजिनं प्रत्यानक्षत्युदुत्यं जातवेदसमित्यूध्वं-
 ग्रीवं बहिर्विशसनं^१ धूरसीति धुरावभिमृश्य वारुणमसीति
 शकटमाखिद्य वरुणस्त्रोत्तभ्नालित्युपस्तभ्य वरुणस्य स्कन्धनमसीति
 शम्यां प्रतिमुच्योस्वावेतं धूर्षाहावित्युन्नीयमानौ सोमवाहना- २०
 वन्वीक्षते^२ ॥ १६ ॥

१ Thus MLHTVB ; ०दत्ते तमिन्द्र० A.

२ Cp. X. 11 (page 116, line 15).

३ Thus AHTBV ; ०वाहनान्वीक्षते ML.

वरुणस्य स्कन्धनमसीति तयोर्दक्षिणं प्रथमं युनक्ति । वरुणस्य
स्कन्धसर्जनमसीति शम्भ्यामवगूह्य प्रत्यस्तो वरुणस्य पाश इति
योक्तृपाशं प्रत्यस्त्येत्यैवावृतोत्तरमनद्वाहं युनक्ति । पलाशशाखे
विभ्रदन्तरेणेषे सुब्रह्मण्य उपसर्पत्यध्वर्युरीषां दक्षिणामन्वारभ्य
५ सोमाय क्रीताय प्रोह्यमाणायानुब्रूहि ब्रह्मन्वाचं यच्छ सुब्रह्मण्य
सुब्रह्मण्यामाह्वयेति संप्रेष्यत्यो भूः सासि सुब्रह्मण्ये तस्यास्ते पृथिवी
पाद इति सुब्रह्मण्यासु सर्वासु यजमानः सुब्रह्मण्यमन्वारभ्याहृता-
माहृतां जपत्यध्वर्युयजमानौ प्रथमायां त्रिस्तृतायां प्रच्यवस्व
भुवस्यत इति राजानं प्रच्यावयतः । सर्वे प्राञ्चो ऽभिभूयाथ^१
१० प्रदक्षिणं परिचरन्ति । श्वेनो भूत्वा परापतेति राजानमध्वर्युरभि-
मन्वत्यते । यजमानस्य स्वस्ययन्यसीति दक्षिणेनोत्तरेण वाध्वर्यु-
र्यजमानश्चाञ्जसा राजानमुपसंक्रामतो । ऽग्रेण शालां तिष्ठन्
राज्ञे प्रोह्यमाणयोपदां मन्वानो^२ ऽजेनाग्नीषोमीयेण कर्णगृहीतेन
नमो मित्रस्येति राजानं यजमानः प्रतीचते । स कृष्णसारङ्गो
१५ लोहितसारङ्गो वा निरूढपशुबन्धलक्षणः श्वश्रुलः^३ स्थूलः
पौवा^४ ॥ २० ॥

ओह्यमाने राजन्यग्रेण शालामासन्दीमध्वर्यव उद्गृह्णन्त्यौ-
दुम्बरौ नाभिदघ्नपादारत्निमात्रशीर्षणानूच्या मोञ्चविवाना^५
भवत्यथाग्नीन्प्रज्वलयन्ति । तदनः सोमवाहनमग्रेण प्राग्वंशमुद-

१ Thus RMLTV ; अभिभूयाथ A ; रुभयाथ B ; विभूयाथ H ; अभिप्रयाथ
the Vyākhyā.

२ ? उपदां मन्वानो MLTV ; पादान्मन्वानो A ; ०पादानान्मन्वानो H ;
०पादानान्मन्वानो R ; ०पादानान् मन्वानो B.

३ श्वश्रुल MLA ; श्वश्रुलः HB ; ०ळः TV.

४ Emended ; पौवान् MLAHTV ; पौचन् B.

५ Thus VT and the Vyākhyā ; ०विधाना the other Mss.

गौषमवस्थाय वारुणमसीत्युत्तिदति^१ वरुणस्त्रोत्तन्नावित्युप-
 स्तन्नाति^१ दक्षिणमनद्वाहं विमुञ्चति^१ वारुणमसीति योक्तं
 परिकर्षति^१ वरुणस्य स्कम्भसर्जनमसीति ग्रम्यां प्रवृहत्युन्मुक्तो
 वरुणस्य पाश इति योक्तपाशं विमुञ्चत्येवमुत्तरमनद्वाहं विमुञ्च-
 त्यविमुक्तो वा स भवत्यथातिथ्यायां सप्तदश सामिधेन्य^१ इक्षु- ५
 शलाके विधृती^१ कार्श्र्यमयान्परिधीनिध्वा उपसंनह्यत्याश्ववालं
 प्रस्तरं बर्हिषि^१ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपद्याग्ने-
 रातिथ्यमसीत्येतैः प्रतिमन्त्रं जुष्टं निर्वपामीत्येतैः पञ्चकृत्वो^१
 वैष्णवं नवकपालमातिथ्यं पत्न्यान्वारब्धो निर्वपति^१ हविष्कृता
 वाच विष्ट्योत्तरमनद्वाहं विमुञ्चति^१ वारुणमसीति यजमानो १०
 वासो ऽपादाय या ते धामानि हविषा यजन्ति ता ते विश्वा
 परिभूरस्तु यज्ञमिति नौडाद्राजानमादत्त^१ उर्वन्तरिचमन्वि-
 हीति प्रव्रजति^१ प्रतिप्रस्थातासन्दीमादाय पूर्वेण^१ द्वारेण^१
 शालां प्रविश्याग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य^१ वरुणस्यर्तसदन्यसीति
 दक्षिणेनाहवनीयमासन्दौ^१ निदधाति^१ ॥ २१ ॥ १५

तस्यां कृष्णाजिनमदित्याः सदो ऽसीति तथास्तृणात्यदित्याः
 सद आसीदेति कृष्णाजिने राजानमासादयति^१ वरुणो ऽसि
 धृतव्रतो वारुणमसीति राजानमुपतिष्ठते^१ वारुणमसीति
 वाससा पर्यानह्यति^१ तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमान इति
 वारुण्यर्चा सर्वत्र राजानं परिचरत्यग्निं राजानं चान्तरेण मा १०
 संचारिष्ठेति संप्रेष्यत्यत्राप्यस्मै पायसमन्नमर्थं लाजानपूपांश्चोप-

१ पूर्वद्वारेण MLTV.

२ Thus AHB; परिहृत्य MLTV.

३ पर्यानह्यति BH; परिर्यानह्यति A; परिणह्यति MLTV.

हरन्त्यावाहननादि^१ कर्म प्रतिपद्यते^२ । अपणकाले सह पुरो-
डाशेन मदन्तीरधिश्यति^३ । चतुर्गृहीतान्याज्यानि गृह्णाति^४ ।
चतुर्होत्रातिथ्यमासादयत्यत्र संभारयजूंषि व्याचष्टे^५ । पशु-
वर्त्तिर्मन्थ्येन^६ चरति^७ । वेदं निधाय सामिधेनीभ्यः संप्रेष्यति^८ ।
पञ्च प्रयाजान्यजति^९ । सर्वमौपमृतं चतुर्थं जुक्कां समानयत्युपांशु
चरति^{१०} । विष्णवे ऽनुब्रूहीति^{११} । विष्णुं यजेतौडान्तातिथ्या^{१२} ।
ध्रौवाज्यमाष्याय्यान्तर्वेदि चमसं निधाय तस्मिंस्तानूनघ्नमापतये
त्वा गृह्णामीति पञ्चभिः प्रतिमन्त्रं पञ्चावत्तमभिगृह्णाति^{१३} ।
तदक्षिणश्रोण्यां निधायानाधृष्टमसीति सर्वं ऋत्विजो यजमानश्च
समवमृशन्त्यनु मे दीक्षामिति यजमानं वाचयति^{१४} ॥ २२ ॥

यावेन्त ऋत्विजस्तेषूपहवमिष्ट्वा तैरुपहृतः प्रजापतौ त्वा
मनसि जुहोमीति यजमान एव समवमृष्टं चिरवजिघ्रति^{१५} ।
तस्मिन्नपो निनीयोत्तरतः सिञ्चत्यथाग्नीन्मदन्त्यापाः^{१६} इत्यध्वर्युः
पृच्छतीदं मंदन्ति देवीरमृता ऋतावृध इत्याग्नीध्रः प्रत्याह^{१७} ।
ताभिराद्रवेति संप्रेष्यति^{१८} । तेनाहताभिर्मदन्तीभिः पाणीन्
प्रक्षाल्य तानूनघ्निणो हिरण्यपाणयो राजानं विस्तृष्ट्याः^{१९} शूरः^{२०} शस्त्रे
देव सोमाष्यायतामित्याष्याययन्त्याष्यायय सखीनित्यध्वर्युर्यज-

१ Thus TV ; ०थाहनादि L ; ०थावमाननादि M ; ०थावाहननादिकं MB ;
थवाहनादिकं H.

२ ०श्यति BMLTV ; ०श्यति AHR.

३ Thus MLTV ; ०निसय्येन AHRB.

४ Thus AHRB ; चरन्ति MLTV.

५ ०ब्रूहि LTV ; ०ब्रूहीति MAHRB.

६ The sign of pluti not in the Mss.

मानमपि वाचयति^१ । दक्षिणार्धं वेद्याः^२ प्रस्तरं निधायोत्ताना-
न्दक्षिणान्याणीन् कृत्वा सव्यान्वीच एष्टा रायः प्रेषे भगायेति
निष्कृवते^३ । यजमानमवान्तरदीक्षामुपनयत्यग्ने व्रतपते त्वमित्या-
हवनीयमुपस्थापयति^४ ॥ २३ ॥

यजमानो गाढतरं मेखलां समायच्छते गाढतरं मुष्टी^५
कुरुते । पत्नी तु योक्तं^६ । तप्तव्रतो भवति । मदन्तौभिर्माजयते ।
पूर्वव्रतमुत्सृजति । या ते अग्ने रुद्रिया तनूरित्येतेनातो ऽधि
व्रतयति । दैक्षमेतद्दहर्व्रतपरिमाणं भवत्यौपसदो ऽत ऊर्ध्वं व्रत-
संकल्पस्तिष्ठ उपसदो भवन्ति षड् द्वादश चतुर्विंशतिर्वा ।
चतुःस्तनमेतां रात्रिं व्रतं भवति त्रिस्तनं मध्यमे ऽहनि द्विस्तनं^{१०}
रात्रावेकस्तनमुत्तमे ऽहोरात्र । आराग्यामवान्तरदीक्षामुपेयादिति
ब्राह्मणोक्तानि^८ काम्यानि व्रतपरिमाणानि । तेषां यथाकाममथ
प्रवर्ग्येण चरन्ति चरन्ति^९ ॥ २४ ॥

॥ इति श्रौतसूत्रे द्वादशः प्रश्नः ॥

१ ०पिवाच० the Mss. ; read probably ०तिवाच०.

२ वेद्येः AB ; वेद्यैः R ; वेद्या LTV ; विद्या M ; missing in H.

३ Thus TVH and the Vyākhyā ; सुष्टि MLARB.

४ Cp. Ts. VI. 2. 3. 5.

प्रवर्ग्येण चरित्यन्नमावास्यायां पौर्णमास्यां शुक्लपक्षे पुण्ये
 ऽहनि वा^१ संभाराहर्तुर्नमो^२ वाच इत्यनुवाकेन शान्तिं कृत्वा
 वैकङ्कतीं खादिरौ वैणवीं वा समिधमाधाय^३ युञ्जते मन
 इति चतुर्गृहीतं जुहोति^४ न दौक्षित्यं जुहुयात्^५ काण्टकी-
 ५ भैवेतया समिधमादध्यादेतां वा जपेद्देवस्य त्वेति खादिरौ-
 मौदुम्बरीं वैकङ्कतीं वैणवीं वा व्यायाममात्रीमरत्निमात्रीं
 वा कल्माषीमुभयतः क्षूणमभिमादायाभिरसि नारिरसीत्यभि-
 मन्त्योत्यायोत्तिष्ठ ब्रह्माणस्यत इति ब्रह्माणमामन्त्यते^६ ब्रह्मोपो-
 त्तिष्ठत्युभावुपप्रयन्त्वित्युत्तरमर्धर्चं जपत^७ आददते^८ कृष्णाजिनं^९
 १० यतः कुतश्चिन्मृदं खनित्वाहरन्ति तत्र प्रैतु ब्रह्माणस्यतिरित्यश्व-
 प्रथमाः प्राञ्चो यन्त्यपि वाचैते संभाराः परिश्रिते^{१०} भवन्ति^{११}
 पुरस्तादाहवनीयान्मृत्वनः^{१२} पूर्वः पूर्व उत्तरोत्तरो^{१३} भवत्युत्तरेण
 मृत्वनं प्राचीनागेषु दर्भेषु कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोप-
 मृत्णाति^{१४} देवौ द्यावापृथिवी इति द्यावापृथिवी उपस्थाय
 १५ ऋध्यासमद्येत्यभिया मृत्वने प्रहृत्य मखस्य शिर इत्यपादाय^{१५}
 मखाय त्वेति हत्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णं इति कृष्णाजिने निवप-
 त्येवं द्वितीयं तृतीयं च हत्वा निवपति^{१६} तृष्णीं चतुर्थमपरि-

१ HBAMLR om. वा, given by TV; पुण्यनक्षत्रे वा the Vyākhyā.

२ ? संभारानाहर्तुं व० MLTV; संभाराहर्तुर्नमो AB; संभाराहर्तुं HR.

३ आददते MLATV; आददे B; आदत्ते HR. The Vyākhyā points to plural.

४ परिश्रिता MLATV; परिश्रितो HRB; परिश्रिते देशे the Vyākhyā.

५ Thus MLTAV; पुरस्तादाहवनीयं स० BH; ०नीय स० R.

६ Thus MLATV; उत्तरो H; पूर्वमुत्तरो RB.

७ Thus HTV; ०त्यादाय MAB; ०त्युपादाय L.

मितं^१ वा यावत्यो मृदः प्रवर्ग्यपात्रेभ्य^२ आप्नाः^३ स्युः^४ प्राय-
श्चित्ताय परिग्निति शेषमेवमितरेषां संभाराणाम्^५ ॥ १ ॥

इयत्यग्र आसीरिति वराहविहृतमुपतिष्ठते^६ देवीर्वघ्नौरिति
वल्मीकवपामिन्द्रस्यौजो ऽसीति प्रूतिकानग्निजा^७ असि प्रजापते
रेत इत्यजलोमसंसृष्टानि कृष्णाजिनलोमानि पृथगुपस्थाय^८
प्रहृत्योपगृह्य^९ कृष्णाजिने निवपति^{१०} पञ्च संभारानायुर्धेहि^{११}
प्राणं धेहीत्यश्वेनावघ्राय मधु त्वा मधुला करोत्विति न्युप्नेषु
संभारेष्वेकामजां पुंवत्सामभितो दोग्धृत्विजः सर्वे प्रवर्ग्यमाददत
उत्तरेण विहारं परिश्रित उद्धृत्यावोच्य सिकता न्युष्य तान्नि-
दधति^{१२} गार्हपत्ये मदन्तीः पूर्वमधिश्रित्य^{१३} मधु त्वा मधुला^{१४}
करोत्विति ताभिरेनमुपसृजति^{१५} ॥ २ ॥

यान्यथन्यान्युखासंसर्जनान्यर्मकलालानि^{१६} शर्करावाञ्जन-
पिष्टादीनि^{१७} दृढार्थ^{१८} तैश्चोपसृजत्यस्मिन्प्रवर्ग्य यत्किञ्चोदककृत्यं

१ मितं BAHB; मितं MLTV.

२ पात्रेभ्य आप्ना H; पात्रेभ्य आप्नाः MLATRB; भ्यः चाप्राः V.

३ प्रूतिका MLATRV and the Vyākhyā; with ०ति० B first hand, ०तौ० second hand.

४ ? ०पगृह्य MLATV; ०गृह्य H; ०गृह्य RB.

५ पञ्चसंभारान् VHTR and the Vyākhyā; पञ्चसंभारान् A; पञ्च-
संभाराणाम् MB; पञ्चान् or पञ्चभान् L.

६ ०दधति VMLT and the Vyākhyā; ०दधाति AHRB.

७ मदन्तीः पूर्वमधिश्रिता MLTV; पयोधिश्रिता AHRB.

८ ताभिरेनमुप० L; ताभिस्त्रिभिरेनमु० M; मदन्तीभिरेनमु० ABHR;
ताभिस्त्रिभिरेनमुप० T; ताभिर्मदन्तीभिरेनमुप० the Vyākhyā.

९ Thus MLTV; ये चाप्यन्ये उ० HR; येवाप्यन्ये उ० A; योवाप्यन्ये B.

१० Thus LATV; ०सर्जनाश्लक्षकपालानि M; ०सर्जना अश्लक्षकपालानि HB.

११ Thus MLTV; ०पिष्टादि दृढार्थस्यैषो० A; पिष्टार्थस्यैषो० H.

तथाधिश्रित्य^१ मदन्तीभिः क्रियते^१ नैनं स्त्री प्रेक्षते न शूद्रो^१
 न पात्राणि कुर्वन्नभिप्राण्यादपहाय मुखमनभिप्राणन्वेणुना
 करोति^१ न प्रवर्ग्यं चादित्यं चान्तरा व्यवेयाद्यत्र क्व च प्रवर्ग्यं
 प्रक्रान्त आदित्यो ऽस्तमियात्तदिरम्यं^२ तच्छिष्टं श्वो भूते समा-
 ५ पयति^१ ता मृदः संप्रकुच्य^३ मखस्य शिरो ऽसौति पिण्डं कृत्वा-
 ङ्गुष्ठाभ्यां यथार्थाभ्यामङ्गुलीभ्यां^४ च यज्ञस्य पदे स्थ इति निगृह्य
 तत्त्रिधावच्छिद्य त्रीन्पिण्डान् कृत्वा गायत्रो ऽसौति प्रथमं कर्त्रे
 प्रयच्छति त्रैष्टुभो ऽसौति द्वितीयं जागतो ऽसौति तृतीयं च^१
 गायत्रेण त्वा कन्दसा करोमौति त्रिभिश्चन्दोभिस्तौन्महा-
 १० वीरान्वायव्यप्रकारांस्त्युद्धीन्यच्चोद्धीनपरिमितोद्धीन्वा^५ प्रादेश-
 मात्रानूर्ध्वसानूनासेचनवदुपरिभागान्मध्ये संनतान् करोति^१
 मखस्य रास्त्रासौत्युपबिलं रास्त्रां कृत्वादितिस्ते बिलं गृह्णात्विति
 वेणुपर्वणा बिलं करोति ॥ ३ ॥

यावता बिलेन दैवताय सौविष्टकृतायाग्निहोत्राय भक्ष्यो
 १५ ऽलं मन्यते^१ तानुत्तरतः सिकतासु प्रतिष्ठाप्य सूर्यस्य हरसा
 आयेत्यातपेन^६ प्रत्येकमभितपति^१ मखो ऽसौत्यनुवीक्षते^१
 तृष्णीमितराण्यासेचनवन्ति^१ हस्त्योष्ठ्यास्ये द्वे दोग्ध्रे मृदेतया

१ तथाधि० LHRB; तदाधि० MATV.

२ Thus MTV; तद्विरम्यतमिष्टं L; तद्वारम्यतमिष्टं A; यमेव्युत्तुष्टिं H.

३ Thus MLATV; संप्रक्तं....H; संप्रकुच्य(?) R; संप्रकाश्य B; these readings point to संप्रक्षिप्य.

४ Thus MLTV and the Vyākhyā; श्वाभ्यां यथार्थाभ्यामङ्गुली० A; ०ष्ठाभ्यां यथार्थाभ्यामिष्टतराङ्गुली० HR; यथार्थाभ्यामितराङ्गुलिश्च B.

५ मन्त्रावीरान् given by HR; it cannot be missed.

६ ०तपे ML and Vyākhyā; ०तपि TV; ०तपेन the other Mss.

करोति यथा सुगदण्डैव^१ वर्षीय आध्वर्यवं दोग्धं प्रतिप्रस्थाना-
 दाज्यस्थालीं^२ दधिस्थालीं^३ द्वे परिमण्डले रौहिणकपाले^४ यदि
 क्रतुः साग्निचित्यो घर्मेष्टकां कुलायिनीं च^५ शिष्टया मृदा
 प्रलिप्य तान्युपवातयत्युपवातेषु स्रज्जलीकरणैः स्रज्जलीकुर्वन्ति^६
 गार्हपत्ये वृषाश्चशक्रदादीन्प्रदीप्य वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीति प्रथमं^७
 महावीरं शफाभ्यां गृहीत्वान्तर्बहिर्धूपयत्येवमितरौ^८ तूष्णी-
 मितराण्यतः प्रमृति शफाभ्यामेव^९ महावीरानादद्यात्^{१०} ॥ ४ ॥

गार्हपत्यस्य पुरस्तादवटं खनति^१ तस्मिन् लोहितपचना-
 त्संभारानवकीर्य^२ देव पुरश्चर सध्यासं लेति महावीरान् क्रमेण
 प्राचो वोदीचो वोपावहरति^३ पुरस्ताद्दोग्धे उपरस्ताद्रौहिणकपाले^४
 चाज्यदधिस्थाल्या उपरिष्ठान्निधाय^५ तैः पचनैः संप्रच्छाद्य
 मृदावलिप्यति^६ प्रतिदिशमुपोषणाय चतुरङ्गुलं विशिनष्टि^७
 गार्हपत्ये मुञ्जप्रलवानादीष्यार्चिषे त्वेत्याद्यैः प्रतिमन्त्रं प्रतिदिश-
 मुपोषत्यपि वा सर्वैः सर्वतस्तान्यहनि रात्रौ वा पचन्ते^८ यदि
 सायमुपोषति प्रातरूपैति यदि प्रातः सायमभीमं महिनेति^९
 मैत्रीभ्यां पच्यमानान्युपचरति^{१०} पक्षेषु सिद्धौ लेति धृष्टी आदाय
 ताभ्यामङ्गारानपोहति^{११} देवस्त्वा सवितोदपत्विति प्रथमं महावीरं

१ Thus TV (and cp. Āp. XV. 3. 10); सुगदण्डैव MLAB; सुदण्डैव HR.

२ दधिस्थालीं om. L.

३ Thus MLTV; एवं AHB.

४ Thus the Vyākhyā; ०पचनात्संभारा० the Mss., only B: ०पचनान्तं०.

५ Read ०दोग्धे अपर० ?

६ Thus MLTV (०स्थाल्या must be dual); चाज्यस्थाल्योपरि० HB; चाज्यदधिस्थाल्यादपरि० A; cp. khaṇḍa 6.

शफाभ्यामुद्वासयत्यपद्यमानः पृथिव्यामाशा दिश आषुणेत्युत्तरतः
सिकतासु प्रतिष्ठापयत्येवमितरौ^१ तूष्णीमितराणि^१ सूयस्य त्वा
चक्षुषान्वीक्ष इत्यनुवीक्षते^१ ॥ ५ ॥

ब्राह्मणस्यैतानीदमहममुमाभ्युधायणं ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहामीति
५ सिकताभिः प्रदक्षिणं पर्यूहति^१ विशा पर्यूहामीति संनमति
राजन्यस्य^१ पशुभिरिति वैश्यस्यैकैकं महावीरं शफाभ्यां गृहीत्वा
सते^१ ऽवधाय गायत्रेण त्वा कृन्दसाच्छृण्वीत्येतैस्त्रिभिः प्रति-
मन्त्रं प्रभूतेनाजापयसाच्छृण्वत्यन्तरतो बाह्यतश्च^१ स्वाच्छृषं गोपय-
साभिविध्यन्दयति^१ तूष्णीं^१ दोग्धे रौहिणकपाले चाज्यदधि-
१० स्थाल्यौ च^१ यदि विधुः प्रदरो वा जायते शिष्टेभ्यः किञ्चि-
दादाय चूर्णयित्वाजापयसि प्रकीर्य तेनात्र प्रलिप्य विधुं दद्राणं
यदृते चिदभिश्चिष इति द्वाभ्यामुपोषयति^१ यद्यु वै सर्वश एव
भिद्यते तानि कपालानि पिष्ट्वा शिष्ट्या मृदा संसृज्य तथा
कृत्वोपोषति^१ प्रवर्ग्यपात्राणि कृष्णाजिनेनोपनह्योत्तरेण शालां
१५ देव पुरश्चर सध्यासं लेति शिष्य आसज्य तद्यथा पत्नी न
पश्यत्या प्रयोगात्तथा^१ निदधाति^१ शं नो वात इत्युत्तरां
शान्तिमुपयन्ति^१ ॥ ६ ॥

प्रचरणकाले प्रवर्ग्येण प्रचर्योपसदा प्रचरन्त्युपसदा^१ वा प्रचर्य
प्रवर्ग्येण^१ तेन चरिष्यन्तः संवृण्वन्ति द्वाराणि स्त्रियो यथा न
२० पश्यन्ति परिश्रयन्ति पत्नीसंचारान्^१ पुरस्तादध्वर्युः पश्चाद्धोतो-

१ सते MLTV ; सिकते ARB ; धिष्ठते H.

२ ०पोषति MLHTVB ; ०पोषयति A. (as above !)

३ Thus AB ; प्रयोगात्तदा HR ; प्रयोगांतं तथा MLTV.

४ प्रचरन्ति MLTV and the Vyākhyā ; प्रचरन्ति AHR.

५ पत्नी सं० MLTV.

पविशति दक्षिणतः पश्चात्प्रस्तोता दक्षिणतो ब्रह्मा यजमानश्चोत्तरतः
 प्रतिप्रस्थाताग्नीध्रश्चाप उपस्पृश्य मदन्तीर्नमो वाच इति शान्तिं
 जपित्वा पुरस्ताद्गार्हपत्यस्य मुञ्जप्रलवान्संस्तीर्य तेषु देव
 पुरश्चर मध्यासं लेति प्रथमं महावीरमुपावहरत्येवमितरौ
 ढष्णीमितराण्यत्रैव प्रवर्ग्यार्थान्संभारान्संसादयति ^१ सोमासन्दी- ५
 प्रकारा वर्षीयसी^१ सम्राडासन्दी ह्रसीयसी वा ^१ चतस्रः
 सुचस्तासु द्वे रौहिणहवन्यावनिम्ने^२ इतरे द्वे सनिम्ने^३
 तयोर्वर्षीयस्युपयमनी प्रोक्षणीधानी ह्रसीयसी^४ द्वौ सुवौ द्वे^५
 धृष्टौ च^६ महावीरसंमितौ पार्श्वतश्चिन्नावन्यतरतः संदण्डौ संदंशौ
 शफावित्याचक्षते ^७ स्थूलशङ्कुर्धर्मदुर्घार्थस्तयो^८ स्थूलशङ्कुवो ^{१०}
 वत्साद्यर्था अमी अवत्सशङ्कुरिति पदंदिनां^९ षट्ककला-
 श्रैतान्यौदुम्बराणि^{१०} वैकङ्कतौ समित्परिधयो वैकङ्कतास्तयो-
 दंशेभ्यनानि^{११} पालाशानि वैणवानि वैकङ्कतानि खादि-
 राण्यर्काण्यौदुम्बराणि शमीमयानि वा^{१२} शुकृकृष्णरोमाणि
 कार्णाजिनानि धवित्राणि त्रीणि बाहुप्रमाणदण्डानि^{१३} वैणवा ^{१५}
 औदुम्बरा वा दण्डाः^{१४} शतमानं रजतं सुवर्णं च^{१५} सायश्चिन्ना-

१ ०संदिप्रकारावर्षीयसि ML and VT (but with ०सी at the end);
 read perhaps सोमसन्दोप्रकारादु; ०संदिप्रकारा वर्षीयसि A; ०संदीप्राप्रकारा
 वार्षीयसी H; ०प्रा० also R.

२ Thus B; ०निम्ने MLATRV; ०निम्नेयितरो द्वे H.

३ द्वे only in TV and the Vyākhyā.

४ Thus ATVB; ०स्तयः ML; in HRB the words स्थूल...यार्थास्
 are missing; then they have त्रयस्थूलशङ्कुवोवत्सशङ्कुषट् etc.

५ Meaning ?

६ Thus MLTV; ०येभ्यानि AHRB.

७ शमीमयानि वा शुकृ० LATV; ०मयानि मौज्जानि शुकृ० M; ०मयानि
 मौज्जानि वा शुकृ० HRB.

ग्रश्च द्वौ वेदावभिधानी द्वे निदाने त्रीणि विशाखदामान्येतानि
मौञ्जान्यफलीकृतानि रौहिण्योः पिष्टानि^१ प्रभूता मुञ्जप्रलवाः^१
खरेभ्यः सिकता^१ मौञ्जे पवित्रे दर्भमये वात्तरेण गार्हपत्यं
स्फ्येनोद्धृत्यावोच्य सिकता न्युथ प्रादेशमात्रं^१ परिमण्डलं
५ प्रवृञ्जनीयमुत्तरेणाहवनीयं तथोदासनीयमुत्तरेण शालां चतुरश्रं
निव्यन्दवन्तमुच्छिष्टखरमेवं त्रीन् खरान्कृत्वा शिष्टाः सिकता
उत्तरार्धे^१ निधेयाः^२ स्युरथ प्रोक्षणीः^३ संस्कृत्य ब्रह्मन्प्रवर्ग्येण
प्रचरिष्यामो होतर्धर्ममभिष्टुह्यग्नीद्रौहिणौ पुरोडाशावधिश्रय
प्रतिप्रस्थातः प्रवर्ग्य^४ विहर प्रस्तोतः सामानि गायेति ब्रह्मादी-
१० न्संप्रेष्यति^१ ॥ ७ ॥

अथ ब्रह्मा यजुर्युक्तमित्युपांश्चनुद्रुत्योमिन्द्रवन्तः प्रचरतेत्युच्चैः
प्रसौत्यध्वर्युः प्रसूतो मदन्तीभिर्यमाय त्वा मखाय त्वेति
सर्वान्प्रवर्ग्यसंभारांस्त्रिस्त्रिः प्रोक्षति यथा परान्संभारानभि-
प्राप्नुयात्प्रोक्षितानि^५ व्यायातयति^१ प्रेषितो होता ब्रह्म जज्ञान-
१५ मिति प्रतिपद्याभिष्टुयादृगावानं प्रणुत्य व्यवस्थेदाग्नीध्रो रौहिणौ
पुरोडाशावधिश्रयति^१ प्रतिप्रस्थाता दर्विहोमवदाज्यं संस्कृत्य
दध्यधिश्रयत्यग्रेणाहवनीयं सम्राडासन्दौ पर्याहृत्य राजासन्दाः

१ All the Mss. om. the anusvāra; by the Vyākhyā it is given.

२ उत्तरार्धे निधेया A; उत्तरार्धं निधेया ML; उत्तरार्धं स्युः HB; उत्तरार्धं निधेया TV.

३ प्रोक्षणीं all exc. B which has ०णी.

४ प्रवर्ग्यं विहर MBH and the Vyākhyā; without प्रवर्ग्यं LATV.

५ Thus (cp. Baudh. IX. 6: 273. 8) BMH; यथा सर्वा A; यथा सर्वतः LTV.

पुरस्तादुत्तरतो वा निदधाति^१ तस्यां प्राग्गीवं कृष्णाजिन-
 मूर्ध्वलोमास्तृणाति^१ तस्मिंस्तथोत्तरौ महावीरावुपशयौ निद-
 धाति^१ तावप्रचरणीयौ^२ स्थूलशङ्कुं^२ वत्सशङ्कुन्विशाखदामानी-
 त्यादायाग्रेण होतारं दक्षिणातिक्रम्य दक्षिण्या दारोपहत्य
 दक्षिणेन दक्षिणं दारं होतुः समीचायां मातुः शङ्कुं^२ निहन्ति^५
 पूर्वस्था एव दार्याया दक्षिणतो घर्मदुहो वत्सस्थापरस्था एव
 दक्षिणतो ऽजाया अभ्यन्तरमुत्तरतो बर्करस्य शङ्कुं निहत्य तत्र
 विशाखदामानि व्यायातयत्योदासनादेन काले बद्धा दुहन्ति^५
 खरांस्त्रीन्पुथोत्तरेणाहवनीयं शृतं दधि शकलानुपसादयति
 वैकङ्कतीं च समिधम्^१ ॥ ८ ॥

१०

अथाध्वर्युर्देवं पुरश्चर सध्यासं त्वेति प्रचरणीयं महावीरं
 संदंशाभ्यां परिगृह्य सव्ये पाणौ कृत्वा तमुपरिष्ठात्साग्रेण परि-
 मार्श्याज्यस्थाल्याः^४ सुवेण सकृदुपहतेनाज्येन गार्हपत्ये ऽनवानं
 संततं प्राणाय स्वाहेति सप्त प्राणाहुतीर्जुहोत्येकादश वाथैनं
 महावीरं देवस्त्वा सविता मध्वानक्तित्युत्तमस्य^५ शेषेणाज्येन^{१५}
 सुवेणानक्ति^१ पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेत्येतस्मिन् काले प्रतिप्रस्थाता
 राजतं शतमानं प्रवृञ्जनीये खर उपगूहति^१ मुञ्जप्रलवाना-
 दायार्चिरसौति दक्षिणेषामग्राणि^६ गार्हपत्य आदीपयति
 शोचिरसौति तेषामग्रैरुत्तरेषां मूलानि ज्योतिरसौति तेषां

१ Thus MLA; उपस्तृणाति HTVB.

२ ०शङ्कुं ML; शङ्कुन् HB; शङ्कुं ATV.

३ शङ्कुन्निहन्ति MAB; शङ्कुन्निहन्ति LHTV.

४ ०स्थाल्या LAHTV; स्थाल्यां MRB.

५ Thus BMLHTV; ०त्तमस्य A.

६ दक्षिणेषां instead of तेषां VT.

मूलैर्दक्षिणेषां मूलानि तपो ऽसीति तेषां मूलैरुत्तरेषामग्राणि ।
तान्व्यतिषक्तानुपरि शतमाने निधाय तेषु सः सौदस्वेति महा-
वीरं सादयत्यञ्जन्ति यमित्येनमाज्येनाभिपूरयत्यनाष्टव्या पुरस्ता-
दित्येतैर्यथालिङ्गं महावीरमसंस्पृशन्त्यजमानः प्रादेशेन दिशो
५ व्यवस्थापयति । मनोरश्वासि भूरिपुत्रेत्युत्तरतः पृथिवीमभि-
मृशति । सिद्धौ वेति धृष्टौ आदायाध्वर्युः^१ प्रतिप्रस्थाता च तपो
व्यग्र इति गार्हपत्यादुदीचो ऽङ्गारान्निरुह्य चितः स्थ परिचित
इत्येनं प्रदक्षिणं न्युष्य त्रयोदश परिधीन्परिधत्तः^२ ॥ ६ ॥

मा असौति प्राञ्चावध्वर्युः परिदधाति । प्रमा असौत्युदञ्चौ
१० प्रतिप्रस्थातैवं द्वौ द्वौ पूर्वेण पूर्वेण^३ मन्वेणाध्वर्युरुत्तरेणोत्तरेण
प्रतिप्रस्थातान्तरिक्षस्थान्तर्धिरसौत्यध्वर्युरेव त्रयोदशं दक्षिणतः
परिदधाति । दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठात्सौर्वर्णेन रुक्मेनापि-
धायाभिर्गौर्भिरिति तिसृभिरुपतिष्ठते । गायत्रमसौत्येतैरेकैकं
धवित्राण्यादत्ते । पश्चात्प्राङ् जान्वाच्य तैरेनं मधु मध्विति
१५ त्रिरुर्ध्वमभिधूनोति^४ । तेषां प्रथमं स्वयं गृहीत्वा मध्यमं प्रति-
प्रस्थात्रे प्रयच्छतीतरदाग्नीध्राय । मधु^५ मध्वित्याग्नीध्राया^६
ऊर्ध्वं धून्वन्तस्त्रिः^७ प्रदक्षिणं महावीरं परियन्ति । प्रणवेन
संराधयन्ति । यथावकाशमुपविश्य महावीरं समञ्जन्तो वाग्यता

१ आदायाध्वर्युः HMB (LTV corrupt); आदत्तोध्वर्युः A.

२ Thus LV; परिधत्त M; परिधत्तेः A; परिदधाति H; परिदधाति B.

३ पूर्वेण once the Mss.

४ Thus MLATV; धूनोति HB.

५ मधु twice H only.

६ ऽग्नीध्राय LTV; ऽग्नीध्राये M; ऽग्नीध्रायमूर्ध्वं AHB.

७ ऽधू० BMLATV; ऽधू० H.

इन्धाना आसते । प्रज्वलिते सुवर्णे शतमानमपादत्ते । याभि-
वर्तिकां ग्रसिताममुञ्चतमिति होतुरभिज्ञाय दग्धं प्राचीर्दग्धं
भासि दक्षिणेत्यनुवाकेनाध्वर्युर्महावीरमभिमन्त्रयते । ऽग्नस्वतो-
मश्विना वाचमस्मे इत्यभिज्ञाय धवित्राण्युपोद्यच्छन्ते^१ । ऽरुरुच-
दुषसः पृश्निरग्निय इत्यभिज्ञाय रुचितो घर्म इत्युक्त्वा यथेतं ५
त्रिः पुनः प्रतिपरियन्ति । धवित्राणि प्रत्यादायाध्वर्युरग्रेणा-
हवनीयं पर्याहृत्य स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः
सम्पाडासन्धां सादयति^२ स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायं ।
यथास्थानमवस्थायापश्यं गोपामिति सर्वं चत्विजो यजमान-
श्चाधीयन्तो महावीरमवेक्षन्ते । त्वमग्ने गृहपतिरित्यध्वर्युर्गार्हपत्य- १०
मुपतिष्ठते । ऽन्तर्हिते प्रतिप्रस्थाता त्वष्टीमती ते सपेयेति पत्नीं
वाचयत्यग्नीद्रौहिणौ पुरोडाशावासादयेति संप्रेष्यति । ॥ १० ॥

अग्निमयोरग्नीध्र उपस्तीर्णाभिधारितौ रौहिणौ पुरोडाशौ
पूर्वाह्णे प्राच्यौ सुचौ^३ दक्षिणोत्तरपरिधिसंधौ^४ अन्वासादयति^५
प्रतीच्यावपराह्ण इत्येके । देवस्य त्वेति रश्नामादायादित्यै १५
रास्त्रासौति रश्नामभिमन्त्र्य पूर्वद्वारोपनिष्क्रम्याध्वर्युरिड एह्य-
दित एहि सरस्वत्येहौति घर्मदुधमाह्वयति^५ त्रिरूपांश्च-
सावेह्यसावेह्यौति त्रिरूचैर्यथानाम । प्रत्येत्याभिधानौ निदाने
दोग्ध्रे चादायाध्वर्युराग्नीध्रः प्रतिप्रस्थाता च दक्षिण्या द्वारोप-

१ Thus AHTVB and the Vyākhyā ; ०त्राण्युपोद्यच्छन्ते ML.

२ Thus BTVHR and the Vyākhyā ; ०यते MLA.

३ सुचौ LBV ; सुचोर् HA ; om. by M ; प्राच्यौ om. T ; cp. Baudh. IX. 6 : 273. 21.

४ ०परिधिसंधन्वा० ML ; ०परिधिसंधि अन्वा० HATBV.

५ ०दुधम० H only.

निर्हत्यादित्या उष्णीषमसीति घर्मदुघमध्वर्युरभिधान्या कण्डे^१
 बध्नाति वायुरस्यैड^२ इति वत्सं^३ । पूषा त्वोपावसृजत्विति वत्स-
 मुपावसृजति । यस्ते स्तनः शशय इत्यध्वर्युर्घर्मदुघमभिमन्व्योस
 घर्मः५ शिःषेति वत्समादाय नियुज्य बृहस्पतिस्त्वोपसीदत्वित्युप-
 ५ सीदति । दानवः स्थ पेरेव इति स्तनान्मृशत्या दशभिर्विवस्वत
 इत्यभिज्ञाय स्तनानश्विभ्यां^४ पितृस्वेत्येतैर्वर्षीयसि दोग्ध्रे
 पितृयत्येतस्मिन् काले प्रतिप्रस्थाता तूष्णीमजां ह्रसीयस्यग्रीधे
 पयसी प्रदाय यथेतं प्रत्येत्य गायत्रो ऽसि त्रैष्टुभो ऽसीति
 शफावध्वर्युरादत्ते जागतमसीति प्रतिप्रस्थातोपयमनमुपद्रव पयसा
 १० गोधुगित्यभिज्ञायाग्रीधः प्रतिपद्यते । सहोर्जो भागेनोप मेहीत्या-
 द्वियमाणं पयो ऽध्वर्युः प्रतीक्षते ॥ ११ ॥

इन्द्राश्विनेति महावीरे गोपय आनयति । स्वाहा त्वा
 सूर्यस्य रश्मय इत्युद्यन्तमूष्माणमुपतिष्ठते । मधु हविरसीत्यजापयः
 प्रतिप्रस्थाता । सूर्यस्य तपस्तपेत्युद्यन्तमूष्माणमुपतिष्ठते । द्यावा-
 १५ पृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्यध्वर्युः संदंशनेन महावीरं परि-
 गृह्णाती । वेदेन प्रमृज्यान्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्युपयमनेन
 प्रतिप्रस्थातोपयच्छति । देवानां त्वेत्यादायोत्तिष्ठति^५ । तेजो
 ऽसि तेजो ऽनुप्रेहीति प्रागाहरत्यग्निर्मा पृथिव्याः पातु वायु-
 रन्तरिक्षात्सूर्यो दिवः^५ इति^५ दिविस्पृङ्^५ मा मा हिःसीरिति

१ Thus MLTVH and the Vyākhyā; कण्डे AB.

२ Thus T and the Vyākhyā; ०स्येड the other Mss.

३ स्तनान् depends on पितृयति.

४ Thus TV; ०स्ते MLAHB.

५ Read probably: दिवो दिविस्पृङ्; but the Vyākhyā दिव इति
 हरन् दिविस्पृङ्.

जपित्वा समुद्राय त्वा वाताय स्वाहेति पञ्च वातनामानि
गच्छन्नेवानवानं व्याचष्टे सप्त वापान्याग्नये त्वा वसुमते स्वाहेति
पञ्चोत्तराण्यवशिष्टानि^१ शिष्टा विकल्पार्थमेतस्मिन्^२ काले
प्रतिप्रस्थाता दक्षिणमहर्ज्योतिः केतुनेति प्रातर्जुहोति रात्रिरिति
सायमपरेणाहवनीयं दक्षिणातिक्रम्य विश्वा आशा दक्षिणस- ५
दिति ब्रह्माणमभिसमौक्ष्य विश्वान्देवानयाडिहेति पश्चादासीनं
होतारं स्वाहाकृतस्य घर्मस्येति घर्ममभिसमौक्ष्याआव्य प्रत्या-
आविते घर्मस्य यजेति संप्रेष्यत्युत्तमया वाचा प्रचरत्यश्विनारं
घर्मं पातमिति वषट्कृते जुहोति स्वाहेन्द्रावडित्यनुवषट्कृते^३ घर्म-
मपातमश्विनेति ऊतं घर्ममुपतिष्ठते^४ नमो दिवे नमः पृथिव्या १०
इत्यनुवाकशेषेणोपर्याहवनीये धार्यमाणं^५ महावीरं यजमान
उपतिष्ठते^६ तं^७ प्रतिप्रस्थाता शृतदध्नाभिपूरयति^८ ॥ १२ ॥

दूषे पीपिहीहि विचरन्तं यजमानो ऽनुमन्त्वयते मह्यमि-
त्युपांशु वथैनं^९ दिशो ऽनु प्रहावयति^{१०} त्विष्यै त्वेति पूर्वस्थां
द्युन्नाय त्वेति दक्षिणस्यामिन्द्रियाय^{११} त्वेति प्रतौच्यां भूत्यै १५

१ ०वशिष्टानि शिष्टा (ष्टां) विकल्पार्थमे० MLA ; ०वशिष्टा विकल्पार्था एत० H ; ०वशिष्टानिशिष्टां विकल्पार्थमे० TV ; ०वशिष्टावशिष्टविकल्पार्था एत० B.

२ प्रचरन्त्य० MLA ; प्रचरत्य० THBV.

३ Thus emended in accordance with the Vyākhyā ; धार्यमाणं all the Mss.

४ तं om. H only.

५ Thus MLTAV ; H has : ०त्युपांशवावाच्यैष्ठ्याय पीपिहीत्युचैरन्तःपरिधि दिशो नु० ; similarly B ; cp. Baudh. IX. 10 : 280. 4.

६ ०हावयति ATV ; ०हापयति H and Vyākhyā ; ०हादयति L ; ०क्लादयति M ; ०वाहयति B.

७ इन्द्रियाय TV ; उन्द्राय MLAHB.

लेत्युदीच्यां^१ प्रत्याक्रम्योपयमने महावीरपयःशेषमानीयोदास-
नीये खरे राजतं शतमानं निधाय धर्मासीति तस्मिन्महावीरं
निदधाति नेत्वा वात स्कन्दयादित्यभिचरतो^१ ऽप उप-
स्पृश्योदुम्बरशकलान्^२ षडादाय तेषामेकैकेनोपयमनद्रव्यस्योप-
५ घातेन पूष्णे शरसे स्वाहेति पूर्वार्धं आहवनीयस्य तत्प्रश्नोत्थेन-
मन्तराञ्जनं^३ मध्यमे^४ परिधौ संस्पृष्टं सादयत्येवं^५ द्वितीय-
शकलेन ग्रावभ्यः स्वाहेति प्रश्नोत्थेन पूर्ववत्सादयति^१ तथा
तृतीयेन मध्यतः प्रतिरेभ्यः स्वाहेति चतुर्थेन द्यावापृथिवीभ्याः
स्वाहेत्यपरतो^१ ऽथैनमूर्ध्वाञ्जनं भस्मान्त उपगूह्यत्येवं पञ्चमेन
१० दक्षिणार्धे पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहेत्येनं बहिरञ्जनं दक्षिणे^६
परिधौ संस्पृष्टं सादयत्यथ षष्ठं सर्वेषु लेपेषु समज्योप-
यमनादन्तत^७ उपहृत्योत्तरार्धे^८ रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहेत्यथैन-
मुत्तरेण शालाया अतीकाशेनानन्वीचमाणो^९ ऽमुना सह
निरर्थं गच्छेति निरस्याप^{१०} उपस्पृश्यातिशिष्टाञ्चकलानङ्गिः^{११}

१ इत्यभिचरतो MLTAVB ; इति यद्यभिचरेतोपस्पृश H.

२ ०दुम्बरशकलान् MLTV ; ०दुम्बरान् शकलान् AB ; ०दुम्बराः शकलाः H.

३ ०न्तराञ्जनं H ; ०न्तरं जनं MLTV and Vyākhyā ; ०न्तरंजन AB ;
cp. Baudh. IX. 11 : 280. 16.

४ Thus the Vyākhyā ; मध्ये AB ; मध्य MLTV.

५ सादयति MLTABV and the Vyākhyā ; आसा० H.

६ Thus MAHR and the Vyākhyā ; दक्षिण TLBV.

७ Thus HB ; संज्य MLTAV and the Vyākhyā.

८ Thus the Vyākhyā ; ०नादंतपहृत्योत्तरार्धे A ; ०नांतत उपगूहृत्युत्त-
रार्धे HB ; ०नादंतत उत्तरार्धे TV ; ०नादन्ततमुत्तरार्धे L ; ०नादन्ततमुपगूहति ।
उत्तरार्धे M.

९ अतीकाशे० HRB ; अति० MLATV and the Vyākhyā.

१० निरस्याप MLATV and the Vyākhyā ; निरस्यत्यप HRB.

११ ०शिष्टाञ्च० all the Mss.

संसृष्टाहवनीये ऽनुप्रहरति ^१ प्रतिप्रस्थाता पूर्ववदुत्तरं रौहिणं
जुहोत्यपीपरो मा रात्र्या अहो मा पाहोत्यध्वर्युर्वैकङ्कतीं^१
समिधं प्रातरादध्यादपीपरो माहो रात्र्यै मा पाहोति
सायम् ^१ ॥ १३ ॥

शेषादुपयमनेनाग्निहोत्रं जुहोत्यग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति ५
सायं सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातर्याहत्या वोभयत्र
दृष्णीं वा ^१ शेषं समुपह्वय ऊतः हविर्मधु हविरिति यजमान
एव प्रत्यक्षं भक्षयति होत्रादयो ऽवघ्नेणाग्नीध्र उपयमनमुच्छिष्टखरे
मार्जयित्वान्तर्वेदि प्राचीनबिलं सादयति ^१ तस्मिन्सुवर्णरजतौ
शतमानौ प्रास्य मदन्तीर्निनीय हिरण्यवतीभिस्ताभिर्यजमानषष्ठा १०
हिरण्यवर्णाः शुचय इति चतसृभिर्मार्जयन्त ^१ आज्यस्थाल्याः
स्रुवेणाज्यमादाय प्राणाय स्वाहा पूष्णे स्वाहेत्येताभ्यामनु-
वाकाभ्यां प्रवर्ग्यप्रायश्चित्तानि ऊलोपयमनादपो निःसार्य
तन्मस्मिर्व घर्मपात्रं समवधाय तत्समवमृशन् घर्माय सःसाद्य-
मानायानुब्रूहोति संप्रेष्यत्या यस्मिन्सप्त वासवा इत्यभिज्ञाय १५
तदेतदुपयमनमग्नेणाहवनीयं पर्याहृत्य दक्षिणतः सम्राडासन्ध्यां
दृष्णाजिने प्राचीनबिलं स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः
संसादयति स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायं प्रतीचीनबिलमद्वि
दृष्टमग्ने ^२ विश्वदानौमित्यभिज्ञाय घर्मदुघमुत्सृज्यैतस्मिन् काले
शं नो वातः पवतामित्युत्तमेनानुवाकेन शान्तिमुपयन्त्येवं १०

१ वैकङ्कतीं all the Mss. (not काण्टकीं).

२ This must mean : ०स्थाल्याः (०ल्यां B).

३ अग्ने MT ; अग्नये LTV ; अग्ने A ; B useless.

त्रिरात्रं षड्रात्रं द्वादशरात्रं वा सायंप्रातः प्रवर्ग्योपसङ्गां
प्रचरन्ति । ॥ १४ ॥

प्रवर्ग्य भक्षयित्वा न मांसमश्रीयत्संवत्सरं चतुरो वा मासान्न
राममुपेयान्न मृन्मयेन पिबेन्नास्य राम उच्छिष्टं पिबेत् ।
५ तेज एव तत्संश्रुतीति^१ ब्राह्मणमग्निष्टोमे प्रवृणक्ति नोक्थ्ये
प्रवृज्याद्विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति न प्रथमयज्ञे प्रवृज्या-
त्यवृज्याद्वा ओत्रियानूचानस्य प्रवृज्यादुब्राह्मणस्य च ब्रह्मवर्चस-
कामस्य च प्रवृज्यात् । प्रवर्ग्यमुद्रासयिष्यन्नजामग्रीधे ददाति
पष्ठौहो ब्रह्मणे घर्मदुघं होत्रे श्रतमानावध्वर्यवे । ५थ पूर्वशान्ति-
१० मुपेत्य तृणानि संस्तीर्याग्निणाहवनीयं सर्वं परिघर्म्यं सम्राडासन्धां^२
सादयत्यथाग्नीध्रः प्रवृज्जनीयोद्रासनीयौ खरौ सते समोषो-
त्तरतः सम्राडासन्धां^३ सादयत्युच्छिष्टखरमन्यस्मिन्सते समोष^४
दक्षिण्या^५ द्वारोपनिर्हृत्य मार्जालीयदेशे निदधाति । यथेत-
मेत्योदग्दग्नेन वाससा पत्न्याश्चक्षुः प्रोणीति । प्रतिप्रस्थाता
१५ गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूयौदुम्बर्या सुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा
त्रीन् संनखाञ्जलाकामुष्टीनादाय तेषामेकमाहवनीय आदौ-
ष्यास्यदग्ने धारयति । तस्मिन्नध्वर्युर्घर्म या ते दिवि शुगिति
प्रथमामाहुतिं^६ जुहोति । तस्मिन्नपरमादौष्याहवनीये पूर्वं
प्रहृत्य घर्म या ते ऽन्तरिक्ष इति नाभिदग्ने द्वितीयामाहुतिं^६

१ See Taitt. Ār. V. 8. 13.

२ ंन्धां सा० H ; ंन्धा सच्च साद० MLABV ; ंन्धासच्चासाद० T.

३ ंन्धां MLATBV ; in H these words are missing ; read ंन्धाः ?

४ संमुष्य AHB ; समोष्य MLTV and the Vyākhyā.

५ दक्षिण्या द्वा० H ; दक्षिणद्वा० MLATBV.

६ प्रथमामा० and द्वितीयामा० A ; प्रथमाहुतिं and द्वितीयाहु० MLTHBV ;
प्रथममाहुतिं B.

तथापरमादीष्य जानुदग्ने घर्म या ते पृथिव्यामिति तृतीयामपि
वा मुष्टीन्विहाय यथाप्रदेशमाहवनीये तिस्र आहुतौर्जुहाति ।
संवृत्य द्वाराणि प्रवर्ग्यमादायानु नो ऽद्यानुमतिरन्विदनुमते
त्वमिति द्वाभ्यां पूर्वया द्वारा निष्क्रामन्ति । प्रतिप्रस्थाता
वाससा पत्नीं नयति^१ । महावेदिमाक्रम्य प्रस्तोतः साम^२ ५
गायेति संप्रेष्यति । ॥ १५ ॥

सह पत्न्या यजमानः सर्वर्त्विजस्त्रिः साम्नो निधनमुपयन्ति ।
पुरुषः पुरुषः निधनमुपैतीति विज्ञायते^३ । दिवस्त्वा परस्याया
इति प्रथमं प्राप्य मध्यदेशे^४ द्वितीयं निधनं । प्राञ्चो ऽति-
क्रामन्ति^५ । ब्रह्मणस्त्वा परस्याया इति द्वितीयमभिक्रामन्त्यु- १०
परवदेशं प्राप्य तृतीयं निधनमुपयन्ति प्राणस्य त्वा परस्याया
इति तृतीयमभिक्रामन्त्युद्वासनदेशमुत्तरेणोत्तरवेदिं^६ प्राप्य
सम्राडासन्दीं प्रतिष्ठाप्य प्रस्तोतर्वाषाहरं साम गायेष्टाहोत्राय
साम गायेति संप्रेष्यतीष्टाहोत्रायस्य पूर्ववन्निधनमुपयन्ति न
वर्षाहरस्योदकुम्भमादायानेन संततधारया वल्लुरसीति सर्वं १५
परिघर्म्यमुत्तरवेदिं^७ परिषिञ्चन्पर्येति । निधाय कुम्भं शं च

१ नयति महा० MLTABV; नयत्यमहा० H (pointing to नयत्यध्वर्यु-
महा० ?).

२ सामानि A only.

३ See Taïtt. Ār. V. 9. 4.

४ मध्यदेशे om. HB.

५ The words प्राञ्चोतिक्रामन्ति only give by MHB, (Vyākhyā; प्राञ्चोभिक्रामन्ति); moreover H has after them : मध्यदेशमुपयन्ति.

६ उद्वासनदेशम् om. HB— उद्वासनदेशं. T and the Vyākhyā : उद्वासदेशं. MLA.

७ घर्म्यमुत्तरवेदिं A; परिघर्म्य उत्तरं MLTVB; परिघर्म्य उत्तरं H.

वक्षीति त्रिरपरिषिञ्चन्त्यतिपर्येति^१ चतुस्तन्तिर्नाभिर्हृतस्थेत्युत्तर-
नाभिमभिमृशति^२ । सदो विश्वायुरित्युत्तरेण नाभिं खरावुप-
निवपत्यप^३ द्वेषो अप ऋर इति मार्जालीय उच्छिष्टखरं पाणी
प्रक्षाल्योत्तरवेद्यां कृष्णाजिनमासीर्य तस्मिन् हिरण्यं निधाय
५ रौहिणपिष्टान्मुञ्चप्रलवान्सिकताश्चानुप्रकीर्य देव पुरश्चर सध्यासं
त्वेति प्रचरणीयं महावीरमुपावहरत्येनं महीनां पयो ऽसौति
दध्ना मधुमिश्रेण पूरयत्येवमेतरौ पूर्वापरौ दक्षिणोत्तरौ वा ।
द्विषणीमितराण्यादित्यस्वेव मण्डलं भवत्यपि वा महीनां पयो
ऽसौति प्रचरणीय आज्यं ज्योतिर्भा असि वनस्पतिनामोषधीनाः
१० रस इति मधु वाजिनं त्वा वाजिनो ऽवनयाम इति दध्वेव-
मितरयोरपि वाज्यमेव प्रथमे मधु द्वितीये दधि तृतीये ।
घर्मेतत्ते ऽन्नमेतत्पुरीषमिति यान्यासेचनवन्ति तानि दध्ना
मधुमिश्रेण पूरयत्यरिक्ताया इति विज्ञायते ॥ १६ ॥

अपि वा पुरुषाकृतिं कुर्यात्तां चिकीर्षन्समानमा प्र-
१५ चरणीयोपावहरणात्तच्छिरो भवत्युपरिष्ठात्सायं वेदं प्राञ्चं नि-
दधाति । सा शिखा । शिरो ऽभितो दोग्ध्रे कर्णौ । प्रोक्षणी-
धानी मुखं । सुवौ नासिके । अभितः सुवौ हिरण्यशकला-
वक्षिणी^२ । आज्यस्थाली ग्रीवा । धृष्टी जत्रूण्यभितः शफावंसौ ।
रौहिणहवन्यौ बाह्व । प्राची मेथी पृष्ठयो । ऽभितो द्वे धवित्रे
२० पार्श्वे । तृतीयधवित्रसुरो । मध्य उपयमनमुदरो । ऽभितो

१ संमृशति H only.

२ उपवपति MLATVB; उपनीयपति H; खरौ निवपति the Vyākhyā.

३ अक्षिणी A; (also Vyākhyā); अक्षीणी TV; अक्षीणि B; अक्षणी

ऽग्निः ओणी^१ अभितः शङ्खू सक्थिनी^१ मध्ये तृतीयं मेद्र-
मभितो रौहिणकपाले पाष्णी^१ तस्मिन्सर्वं रज्जुमयं दधाति
तान्यन्वाणि^१ रौहिणपिष्ठानि सर्वतः प्रध्वंसयति तानि मज्जा^१
वेदं विमृज्यानुप्रकिरति स स्नायवो^१ ऽवकाभिस्तृणैः प्रच्छादयति
सिरा^१ घर्मेतत्ते ऽन्नमेतत्पुरीषमित्यतिशिष्टं दध्ना मधुमिश्रेण ५
संमृज्यान्तरेण सक्थिनी निवपति तन्मांसं^१ दध्ना मधुमिश्रेण
सर्वतो ऽवोक्षति तल्लोहितं^१ प्राचीनग्रीवेणोत्तरलोम्ना कृष्णा-
जिनेन प्रोर्णुते त्वत्सोमानि च^१ सम्राडासन्द्रीं विस्स्योपरिष्ठा-
न्निदधाति^१ साम्राज्यं^२ भवति ॥ १७ ॥

उत्तरवेद्यां नित्यं कल्पं ब्रुवत^१ उत्तरवेद्यामुदासयेत्तेज- १०
स्कामस्येति ब्राह्मणोक्ताणि^२ यथाकामं^१ नैनमुदासितं वयांसि
पर्यासीरन्नाग्निप्रणयनाद^१ चोदकुम्भपरिषेचनमेके समामनन्ति^१
रन्तिर्नामासि दिव्यो गन्धर्व इत्येनमुपतिष्ठते^१ ऽचिक्रददृष्टा
हरिरिति यजमानो^१ ऽध्वर्युरेतत्त्वं देव घर्मेत्यभिमान्येदमहं
मनुष्यो मनुष्यानि प्रदक्षिणमावृत्योच्छिष्टखरे मार्जयित्वान- १५
वेक्षमाणः प्रत्येत्योदयं तमस इत्यादित्यमुपस्थायोदु त्वं चित्र-
मिति द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोत्युपतिष्ठत इत्येक^३ इममू पु
त्यमित्याहवनीयमुपतिष्ठते गार्हपत्यं वा^१ शं नो वातः पवता-
मित्युत्तरां शान्तिमुपयन्त्युपयन्ति ॥ १८ ॥

इति त्रयोदशः प्रश्नः ॥

१ Read सा सिरा ?

२ साम्राज्यं भ० HTBV ; साम्राज्यं भोज्यं भ० ML ; संमृज्यं भ० A.

३ See Taitt. Ār. V. 10. 2-3.

४ ० तिष्ठतीत्येक ATHVB ; ML have only जुहोतीत्येके .

अथोपसत्कृत्य^१ उपांशुयाजवददातिथ्याया बर्हिः^२ परिधयः
 प्रस्तरश्चोपसदामग्रीषोमीयस्य च भवन्त्युपसत्सु तद्वर्हिः स्त्रीर्णै
 प्रस्तरश्च परिहिताः परिधयः^३ षोडशदारुमिधं संनह्य स्फ्य-
 मग्निहोत्रहवर्णीं सुवं जुह्वमुपभृतं ध्रुवां वेदमाज्यस्थालीमिति
 ५ दध्न् प्रयुज्य यजमानं वाचं यच्छेति संप्रेष्य प्रणीताः कृत्वा
 वाचंयमः पात्राणि संमृश्य मदन्तीः संस्कृत्य ब्रह्माणमामन्त्य
 पात्राणि प्रोक्ष्य वाचं विसृज्याज्यं निरुप्याधिश्रित्य स्फ्यमादाय
 वेदेः^४ स्त्रीर्णाया^५ उपरि स्तम्बयजुर्हरत्युत्तरं परिग्राहं परिगृह्य
 मदन्तीरासादयेधमुपसादय सुवं च सुचश्च संमृड्ढ्याजेनो-
 १० देहीति संप्रेष्यति^६ ॥ १ ॥

निरुप्यमाज्यं ध्रुवायामेव गृहीत्वा मदन्तीरभिमन्त्य ब्रह्माण-
 मिधं वेदिं च प्रोक्ष्य मदन्त्यवशेषं निनीय प्रस्तरे पवित्रे अपिसृज्य^७
 सूर्यस्वेत्यग्निमभिमन्त्य पूर्वाधारसमिधमाधाय^८ विष्टत्योराश्ववालं
 प्रस्तरं निधाय तस्मिन्^९ बर्हिषि वा ध्रुवां सुवं च सादयत्येताव-
 १५ सदतामिति^{१०} मन्त्रं संनम्य विणवसि वैष्णवं धामासि प्राजा-
 पत्यमित्याज्यमभिमन्त्य^{११} सामिधेनीषु नवधेनां प्रतिविभज्य सर्व-

१ ०याजवददातिथ्यायाबर्हिः AB; ०याजवददातिथ्याबर्हिः M; ०याजवद-
 दातिथ्याब० L; ०याजवददानिथ्याब० TV; ०याजयतिथ्यं ब० HR. cp. Hir.
 VII. 12, beg.

२ वेदे स्त्रीर्णाया MLTV; वेदेस्त्रीर्णाया A; वेदे स्त्रीर्णा HB.

३ अपिसृज्य ATVBR; अपिपिसृज्य L; अपिपिसृज्य M; अभिमृज्य H.

४ आधाय AB; आदाय MLTH.

५ जुह्वं ins. MHRB.

६ Thus ATRVH; एते असदतामिति B; the other Mss. are
 badly corrupt.

७ ०मन्त्र्य TMLV; ०मन्त्रयते AHRB.

मादधात्यूढासु^१ देवतास्त्रिमुपवाज्य नान्यामाहुतिं पुरस्ता-
ज्जुहुयात्सुवेणाधारमाधारयति^१ संमृष्टेषु महापितृयज्ञवत्प्रवरं
प्रवृणीते^२ ध्रुवाया अष्टगृहीतं जुहुं कृत्वा चतुर्गृहीतमुपभृति
कुर्यादाज्यस्थाल्या इत्येके^३ ॥ २ ॥

घृतवतौमिति होतुरभिज्ञाय जुहूपभृतावादाय दक्षिणा ५
सकृदतिक्रान्त उपांशुयाजवत्तिस्रो देवता यजत्युत्तरतः प्रथमायाः
पुरोऽनुवाक्यां संप्रेष्यति दक्षिणत इतरथोर्यं जुहुवामाज्यं तस्यार्ध-
नाग्निं पूर्वार्धं यजत्यर्धेन मध्ये सोमं यदुपभृति तज्जुहुवामानीय
तेन पश्चार्धं विष्णुं यजत्युदङ्गावृत्य यथायतनं सुचौ सादयित्वा
प्रस्तरमक्त्वा सव्ये पाणौ कृत्वाज्यस्थाल्याः सुवेणोपहत्य या ते अग्ने १०
ऽयाश्रया तनूरिति प्रथममौपसदमाहवनीये जुहुयाद्या ते अग्ने
रजाश्रयेति द्वितीयं या ते अग्ने हराश्रयेति तृतीयं^४ ये^१ युध्येयु-
रयज्ञसंयुक्तानेतान् होमान् जुहुयादयो ऽवधाय प्रथमं रजत-
मवधाय द्वितीयं हरितमवधाय तृतीयमग्नीन्मदत्यापा ३^४ इत्ये-
तदादि निष्कवान्तं व्याख्यातं^५ दक्षिणोत्तानैः पूर्वार्धे सव्योत्तानैः १५
रपरार्धे निष्कवते^६ ऽग्नीदेवपत्नीर्व्याचक्ष्व सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्या-
माहुयेति संप्रेष्यत्यपरेण गार्हपत्यमाग्नीं उपविश्य सेनेन्द्रस्येति
देवपत्नीर्व्याचष्टे^७ सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यामाहुयति^८ सासि सुब्रह्मण्य
इति तां यजमानो ऽनुमन्वयते यथा पुरस्तादनुपसदमेतानि

१ Thus all instead of औढासु.

२ वृणीते MLTARBV ; प्रवृणीते H.

३ यजेयुर्धयुर० M ; यजेयुर्धयुर० L ; ये(or या)युध्येयुर० ATVB ; यंययुध्ये-
युर० R ; ययुध्ये० HR perhaps यदि यु०.

४ The sign of pluti here also. (cp. XIV. 23) added by me.

क्रियन्त^१ एवं सायं प्रातस्त्रिरात्रं प्रवर्ग्योपसदौ कार्ये^१ याः
प्रातर्याज्या स्थुताः सायं पुरोऽनुवाक्याः कुर्याद्याः प्रातरनु-
वाक्यास्ता याज्यास्तिष्ठ एव साङ्गस्योपसदो^२ द्वादशाहीनस्येत्युक्तं^३
मध्यमे ऽहनि पौर्वाहिकीभ्यां प्रचर्यागेण प्राग्वंशं^४ त्रिषु प्रक्रमेषु
५ शङ्खं निहत्य दर्शवत्संनमनवर्जं स्फ्येन परशुना वा वेदिं
विमिमौते^५ ॥ ३ ॥

स पाश्चात्यो वेदेर्मध्यमः शङ्खस्तस्मात्पुरस्तात्प्रक्रमेषु षट्-
त्रिंशति^६ शङ्खः पौरस्यः^७ पाश्चात्यादक्षिणोत्तरौ पञ्चदशसु
पञ्चदशसु शङ्खौ तो ओण्यौ पौरस्याद्वादशसु द्वादशसु शङ्खौ
१० तावंसावच्छ्रणयामानं विधाय^८ सर्वं स्यन्द्या शक्तिविषये दक्षिणा-
वृत्तया प्रदक्षिणं विमिमे त्वा पयस्वतीमिति वेदिं परिमिमौते^९
मध्ये प्रागग्र्यां पृष्ठ्यां करोतीदं तस्मै वेदेन वेदिमित्यभिमर्शन-
संमार्गौ^{१०} पौरस्यात्पश्चात्प्रक्रम उत्तरवेदेः पौरस्यात्पश्चाद्दशमे^{११}
पदे शङ्खोत्तरवेदेः पाश्चात्यस्तः^{१२} षष्ठात्पदादक्षिणतः सप्तम

१ कार्ये TV ; कार्येण HB ; कार्यौ MLAR.

२ Thus TVBLR ; all the other Mss. are corrupt cp. Āp. XI. 4. 7.

३ प्राग्वंशं HR ; प्राग्वंशात् MLATBV.

४ विमि. LTV ; मिमौते MAHRB and the Vyākhyā.

५ Thus all the Mss.

६ विधाय MATV ; पिधाय L ; विसाय B ; व्यवसाय HR and the Vyākhyā.

७ Thus MLTAV ; ०मर्शनसमग्रीव्यामौतौ पौर० H ; ०मर्शनसमग्रीव्यामौ-
तौपौ० R ; ०मर्शनसंमार्गौ व्यावयामौ तौ पौर० B.

८ पौरस्यात्पश्चा० all, read probably पौरस्यः पश्चा०.

९ Thus B only ; पश्चा० (not पाश्चा०) all the other Mss.

उपरवदेशस्तात्स्मयजुर्हरत्युत्तरादंसात्पश्चिमे^१ द्वादशा-
 दुत्तरतः प्रक्रम उत्करदेशे^२ नमो दिव इत्याग्नीध्रो^३ ऽञ्जलिं
 कृत्वोपविशति । तदञ्जलौ स्तम्बयजुर्थाख्यातं^४ स उत्करस्तादं-
 स्योत्तरेण प्रक्रमे चात्वाल^५ । इमां नराः कृणुत वेदिमेत्येति
 संप्रेष्यति । व्याख्यातं खननं^६ चतुःशिखण्डा युवतिः सुपेशा ५
 घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये । तस्यां सुपर्णावधि यौ निविष्टौ
 तयोर्देवानामधि भागधेयमिति वेदिमभिमन्त्योत्तरवेद्यावृता
 दशपदामुत्तरवेदिं पुरस्तादंहीयसीं करोत्युदुम्बरशाखाभिः पञ्च-
 शाखाभिर्वा प्रच्छन्नां कृत्वापराह्निक्यौ श्वो भूते चरमे^७
 पूर्वाह्निक्यौ । व्रतार्थं^८ प्रयच्छति सर्वं वा । तथैवापराह्निक्यौ १०
 समस्य^९ प्रवर्ग्यमुद्वास्थोपसदं कुर्याद्यदि पूर्वः प्रवर्ग्यः । पशुबन्धे
 ऽग्निप्रणयनं व्याख्यातम् । ॥ ४ ॥

एष एव सौमिक आहवनीयो । ऽग्निमत्यामुत्तरवेद्यामुत्तरं
 परिग्राहं परिगृह्याप्रोक्षितायां^{१०} न विचरन्त्या स्तरणात्प्रति-
 प्रस्थाता पयस्यायै मैत्रावरुण्यै सायं दोहाय वत्सानपाकरोति १५
 घर्मदुघश्च^{११} वत्सं दधिघर्माय । सौत्यं काष्ठं वेद्यर्थं बर्हिश्च

१ उपरवदेश० ARB; उपरदेश० H and the Vyākhyā; उत्तरदेश० ML; उत्तरवेदेश० TV.

२ ०देशे HR; ०देशे MLATVB.

३ ०भ्रीञ्जलिं HRB; ०भ्राञ्जलिं MLATV.

४ Thus emended; चरमे all the Mss.

५ व्रतार्थं the Mss.

६ समस्य H (R is missing); समस्यन् the Vyākhyā; समाप्य MLATVB.

७ ०गृह्याप्रोक्षि० AHR; ०गृह्याप्रोक्षि० MLTVB.

८ ०दुघश्च ALTV and the Vyākhyā; ०दुघश्च MHRB.

- संभ्रियते^१ काष्ठं वेदिं बर्हिश्च त्रिस्त्रिः प्रोक्ष्या घा ये अग्नि-
मिन्धत इति बज्रलं वेदिं प्राचीनं बर्हिः स्तृणाति^१ पूर्वं प्रयुक्ते
प्रक्षालिते अनसी युग्मकृते^१ शालामयेणाभितः पृष्ठ्यां परिश्रिते
सच्छदिषी प्राची स्थापयतो दक्षिणमध्वर्युरुत्तरं प्रतिप्रस्थातैवं
५ कुरुतः कर्माण्युत्तरत्र^१ तयोर्दक्षिणं वर्षीय उद्धृतफलकं तथो-
त्तरं^१ तयोरक्षबन्धान्प्रसक्तान्विस्रस्य^२ पुनस्तान्पुरक्षितान्वध्नाति^३
वैष्णवी विष्णवे शुन्धेयामिति^४ हविर्धाने प्रोक्षति^१ शाला-
मुखीय आज्यं विलाप्योत्पूय सुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा युञ्जते
मन इति सावित्रेणोत्तरवेदिके^५ जुहोति^१ देवश्रुताविति पत्नी
१० पदद्वतीयस्यैकदेशमादाय साज्येन तेन दक्षिणस्य हविर्धानस्य
दक्षिणामक्षधुरं दक्षिणेन हस्तेनोत्तानेन त्रिः प्रदक्षिणमुपानत्तैव-
मुत्तरस्य^१ पदनाश आज्येनोपानत्तध्वर्युर्हविर्धानाभ्यां प्रवर्त्य-
मानाभ्यामनुब्रूहीति संप्रेष्यति^१ युजे वां ब्रह्म पूर्व्यमित्येतां
त्रिरुक्तामभिज्ञाय प्राची प्रेतमिति हविर्धाने प्राची प्रवर्तयेयुर्य-
१५ दक्षघोषः सुवागिति जपति^१ यदा हविर्धाने वेदिमवक्रामतस्तदा
दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्यामन्तर्वेदि हिरण्यं निधाय
परिस्तीर्येदं विष्णुर्विचक्रम इति जुहोत्यैवमुत्तरस्य प्रतिप्रस्थातेरावती

१ युग्मकृते HR and cp. Hir. VII. 16 ; युग्मयुक्ते MLTABV.

२ प्रसक्तान्विस्रस्य H ; प्रसिक्तान्वि० ALBR ; प्रनिक्तान्वि० V ; प्रसिक्तावि०

T ; प्रसिक्तान् वि० M.

३ पुनस्तान् MBV ; पुरस्तात् LATH.

४ शुन्धेया० TV and Vyākhyā ; शुन्धेया० AMLHB.

५ Most of the Mss. ०पोत्तर०.

धेनुमती इत्यप जन्मं भयं नुदेति^१ वेदेः पश्चार्धं विद्वतीयदेशे^२
मनसाप जन्मं भयं नुदेति ब्रह्मा होताध्वर्युर्वा पादेन पांसून्
लोष्टं वा बहिर्वेदि निरस्यति^३ ॥ ५ ॥

अपरेणाहवनीयं त्रिषु प्रक्रमेष्ट्वच रमेथामिति नभ्यस्थे हवि-
धानि स्थापयित्वाभिमन्त्रयतो^४ । यावदर्थमेतयोरन्तरालं^५ वैष्णव- ५
मसि विष्णुस्त्वोत्तन्नात्विति तयोश्चुबुके उत्तन्मयतो^६ दिवो वा
विष्णवित्याशीर्पदयर्चा दक्षिणस्य हविर्धानस्य मेथीं निहन्ति
दक्षिणं^७ तूष्णीमुत्तरं^८ च^९ विष्णोर्नु कमिति तयोत्तरस्य^{१०}
विष्णोर्भुवमसीति स्यन्दया मेथिष्वेते निबध्नीतो^{११} विष्णोर्भुवो
ऽसीति ग्रन्थिं कुरुतस्तौ^{१२} सुरचितौ बद्धोर्ध्वाः शम्याः समुत्कथ्योपरि
धारयतो^{१३} दक्षिणस्य हविर्धानस्य प्राञ्चमरन्धिं मीत्वा महो वा
विष्णविति प्राचीनकर्णास्तिष्ठ उदगपवर्गाः स्थूणाः स्थापयत्येव-
मुत्तरस्य प्रतिप्रस्थानैर्वमपराः षट् स्थूणाः स्थापयतस्ताम्रदञ्चौ वंशौ
प्रोहृतः प्राचश्च^{१४} विष्णो रराटमसीति पुरस्ताद्राटं^{१५} वंशे
बध्नीतस्तथा परितो^{१६} विष्णोः पृष्ठमसीति त्वरन्निविस्तरं^{१७}

१ Probably the words अप...नुदेति (found in all the Mss.) are interpolated.

२ विद्वतीय० HRB; द्वितीय० LMTV; सप्तम्ये A; विगतद्वितीयदेशे the Vyākhyā.

३ ०यतो LTV and the Vyākhyā; ०यते MAHRB.

४ उत्तरं and दक्षिणं (not ०रां, ०णां) MLATV and the Vyākhyā; दक्षिण and उत्तरतो (the last instead of उत्तरं च) H; दक्षिणं तूष्णीमुत्तरतो B (perhaps preferable).

५ निबध्नी० HR; बध्नी० MLTAV; नब० B.

६ Not quite certain. रराटं HALMB; ररापिं रराविं V; the Vyākhyā seems to read ररातिं.

नवायामं मध्यमं हृदिः प्राञ्चमुदञ्चं वा निधाय विष्णो अश्ले स्थ
इति तदभितश्चदिषौ च^१ परि त्वा गिर्वेण इति सर्वतः
परिश्रयति^२ पृष्ठ्यामभितः पूर्वमपरं च द्वारे कुरुतो^३ विष्णोः
स्यूरसीति दर्भैर्द्वारस्थूणे वेष्ट्यतो^४ विष्णोर्ध्रुवोऽसीति^५ ग्रन्थी
५ कुरुतस्तौ सुरक्षितवैवमपरे द्वारस्थूणे^६ प्रागुन्नतं पश्चादवनतमेत-
द्वैष्णवमसि विष्णवे लेत्यभिष्टुतः^७ ॥ ६ ॥

प्र तद्विष्णुरिति पूर्वेण द्वारेण निष्क्रामत^८ ऊर्ध्वमन्यया
वैष्णव्या वा^९ दक्षिणस्थ पुरोऽक्षमुक्तमुपरवकर्म^{१०} देवस्य लेत्यभि-
मादायाभिरसीत्यभिमन्त्र्य व्याधारवदक्षण्या चतुरः प्रादेश-
१० मुखान्प्रादेशमध्यानुपरवान्परिलिखितमिति त्रिः परिलिख्य
रक्षोहणो वलगहन इति बाहुमात्रमुपरवानधस्तात्संढणानुपर्य-
संभिन्नान्^{११} खात्वा दृहन्नसीत्यभिं निदधात्येषां पुरीषमुदुष्य
दक्षिणस्थानसः पूर्वेणोपस्तम्भनं तेन खरं चतुरश्रं करोति यावदलं
सोमपात्रेभ्यः^{१२} पुरस्तात्संचरं शिनष्टि^{१३} रक्षोहणो वलगहनो
१५ वैष्णवान् खनामीति पुनरभिया खात्वा विराडसि सपत्नहेति
पूर्वयोर्दक्षिणस्मिन्नुपरवे बाहुमुपावह्येदमहं तं वलगमुद्वपामीति
पांसूनादायेदमेनमधरं करोमि यो नः समानो यो ऽसमानो
ऽरातीयतीति तद्विले ऽवबाध्य निरस्तो वलग इति हत्वा गायत्रेण
कन्दसावबाढो वलग इति यजमानस्याधस्यदं तान्यांसू-
२० न्विवपति^{१४} सम्राडसि भ्रातृव्यहेत्यपरयोरुत्तरस्मिन्बाहुमुपावह्य

१ अयति A, Vyākhyā; अयतः MLTVB; अयत HR.

२ ध्रुवोसी० AB, Vyākhyā; ध्रुवमसी० MLTHV.

३ संढणान् MLTHVB; संढण A. — संभिन्दन् MLBV; संभिन्नान् H; संभिदा A.

पूर्ववदादानबाधनहरणानि । त्रैष्टुभेन कन्दसावबाढो वलग
इति तथा निवपत्यपरयोर्दक्षिणस्मिन् खराडस्यभिमातिहेति
बाहुमुपावह्य तथादानावबाधनहरणानि । जागतेन कन्द-
सावबाढो वलग इति तथा निवपति ॥ ७ ॥

विश्वाराडसि विश्वासां नाङ्गाणां हन्तेति पूर्वयोरुत्तरस्मिन् ५
बाहुमुपावह्य तथादानावबाधनहरणान्यानुष्टुभेन कन्दसाव-
बाढो वलग इति तथा निवपति । तांश्च पदपांसूत्रं देष्टुं तस्य
संचरे परावपत्यप उपस्पृशति । पूर्वदक्षिणस्मिन्यजमानो ऽपरो-
त्तरस्मिन्नध्वर्युस्तत्तद्यजुषावमृश्य संमृश्य इमानायुष इत्यधस्ता-
द्बाहुभ्यां संमृशते । किमत्रेत्यध्वर्युर्यजमानं पृच्छति । भद्रमिति १०
स प्रत्याह । तन्नौ सहेत्याहाध्वर्युर्यजमानो ऽपरदक्षिणस्मिन्
पूर्वोत्तरस्मिन्नध्वर्युस्तथावमृश्य संमृशते । किमत्रेति यजमानो
ऽध्वर्युं पृच्छति । भद्रमिति स प्रत्याह । तन्न^१ इत्याह
यजमानो । ऽध्वर्युरुपरवान्यथाखातं रक्षोहणो वलगहनः प्रोक्षामि
वैष्णवानिति यवमतीभिरङ्गिस्त्रिः प्रोक्षत्युत्तरैर्यजुर्भिर्यथालिङ्गं १५
प्रोक्षण्यवनयनयवप्रासनवर्हिरवस्तरणसुवाभिहोमान् हिरण्यमन्त-
र्धाय जुहुयात् ॥ ८ ॥

अधिषवणफलके असंतप्ते श्रौदुम्बरे पालाशे कार्श्वर्यमये
वा दीर्घसोमे संतप्ये तूष्णीं प्रोक्ष्य रक्षोहणो वलगहनावुप-
दधामि वैष्णवी इति ताभ्यामुपरवानपिदधाति । द्वौ दक्षिणेन २०
द्वावुत्तरेणभितो मयूखान्निहन्ति । रक्षोहणो वलगहनौ पर्यू-
हामि वैष्णवी इति प्रदक्षिणं पुरीषेण पर्यूहति । रक्षोहणो

वल्लगहनौ परिसृणामि वैष्णवी इति बर्हिषा परिसृणाति ।
 रक्षोहणौ वल्लगहनौ वैष्णवी इत्यनेनाभिमृशत्यभिमन्त्रयते^१ वा ।
 लोहितमानडुहमधिषवणचर्मोपरिष्ठाद्यथासेचनवदभिषवायालं^२
 तूष्णीं^३ प्रोक्ष्य फलकयोर्यज्ञ प्रतिष्ठेति प्राचीनग्रीवमुत्तर-
 ५ लोमोपसृणाति । पञ्च ग्रावणस्तस्मिन्प्रतिदिशं^४ मध्ये च बृह-
 न्नीसीति प्रत्येकं संमुखान्सादयति । प्रथिष्ठं मध्यमं । रक्षघ्नो वो
 वल्लग्नः प्रोक्षामि वैष्णवानिति तान्प्रोक्षति ॥ ६ ॥

अपरेणोत्करं षट् प्रक्रमानपरेणार्धं बर्हिर्वेद्यर्धमन्तर्वेदि चतु-
 स्थूणं सर्वतः षट्प्रक्रमं दक्षिणद्वारं प्राचीनवंशं परिश्रितमाग्नीध्रं
 १० मिनोति । वैश्वदेवमसि विश्वेभ्यो देवेभ्यस्त्वेति संमितमभि-
 मृशति । पूर्वणापरवेद्यन्तं चीन् प्रक्रमान्यूर्वेणापरिमितान्वा प्राक्^५
 प्रत्यङ्^५ नवारत्यष्टादशोदगायतमुदग्वंशं^५ दक्षिणेन पृष्ठ्यां प्रति-
 कृष्टतरं यथर्त्विग्भ्यः प्रसर्पकेभ्यो धिष्णियेभ्यश्चालं भवति तथा
 सदो मितुयात्तन्मध्ये दक्षिणेन पृष्ठ्यां प्रक्रमं^६ उपरात्परं^६
 १५ यजमानसंमितां सुनाहं^७ यथा यूपस्य प्रक्षालितामौदुम्बरौ

१ इत्यनेनाभि० AB; इत्यनेनाभि० TMLHVR.

२ ०परिष्ठाद्यथासे० AHBR; ०परिष्ठाद्यथासे० MTV; ०परिष्ठाद्यथासे० L.

३ Before तूष्णीं AHR ins. तं.

४ ग्रावाणस्तं MLTVB; गृह्णवाणस्तं A; ग्रावाप्रतिदिशं HR; ग्रावुः
 the Vyākhyā, which points to ग्रावः.

५ Thus MLTV; प्रत्यङ्नादशोदग्वंशं A; पृष्ठ्यक् प्राग्द्वारेत्यष्टादशारत्नयो दशा-
 यतिसुदग्वंशं H; B useless.

६ Thus ATV; प्रक्रम उपरवात्परं L; प्रक्रमपरात्परं MHRB.

७ ? सुनाहं T; सुनाहं MLAV—RH read this and the foll.:
 सुनामानाभिदध्नमौदुम्बर्यवदो यथा यूपस्य; B: सनाहनाभिदध्नमौ etc., as RH.

प्राचीनाग्रामवटे संधाय दिवे वेति प्रतिमन्त्रं परस्तादवाचीं^१
 प्रोक्षति^१ शुन्धन्तां लोको यवो ऽसि पितृणां^२ सदनमसीत्यवटे
 ऽपामानयनादीन्युक्तान्युद्वि^३ स्तभानेति प्राचीनकर्णामौदुम्बरीं^४
 स्थूणामुद्गात्रा सहोच्छ्रयति द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोत्विति^५
 यथा प्राग्वंशस्य सदोहविधानयोश्च समानः^६ संकाशस्तथावटे^७
 मिनोति^८ ॥ १० ॥

ब्रह्मवनिं वा ब्रह्म दृष्ट्वोन्नमय पृथिवीमित्येतैरौदुम्बर्याः
 पर्युहणादीन्युक्तानि^१ तस्या विशाखे हिरण्यं निधाय घृतेन
 द्यावापृथिवी आपृणेत्यामिति सुवेणाभिजुहोत्यान्तमन्ववस्त्रावयति^२
 यदा^३ भूमिं प्राप्नुयात्तदा^४ स्वाहेति ब्रूयात्तां सर्वतः परिमृज्यौ-^{१०}
 दुम्बरीमन्वयाः^५ सदसः स्थूणा^६ हविर्धानवदवटे ऽवधाय तामूद-
 ग्वंशान् प्रोक्ष्य प्राग्वंशानध्यस्यैन्द्रमसीति^७ त्रीण्युदक्कदौषि
 मध्यमानि प्रोक्षेन्द्रस्य सदो ऽसीति त्रीणि दक्षिणानि विश्वजनस्य
 क्रायेति त्रीण्युत्तराण्यौदुम्बरीमन्वयाणि^८ दक्षिणान्युत्तरणि
 करोत्येकादशच्छदिः प्रभृतीनि ब्राह्मणोक्तानि^९ काम्यानि यथा-^{१५}
 कामं^१ हविर्धानवत्परिश्रित्य^२ द्वारे कृत्वेन्द्रस्य सूरसौति परिश्रि-

१ अवाचीनं L only, अवाचं B.

२ Emended; ०नाद्युक्तानु० MHR; ०नाद्युक्तान्यु० AB; ०नाद्युक्तानु० LT; ०नाद्युक्तान्यु० V.

३ ? समानः संकाशस्त० A; समानाः संका(पा)शस्त० MLTV; समाः संकाशस्त० HR; समानसंकाशस्त० B.

४ यदा...तदा TBH; यथा...तथा MLARV.

५ परिमृज्यौ० MLTV; परिमृज्यौ० A; परिमृज्यौ० HRB.

६ Thus B; ०न्वयां...स्थूणान् or स्थूणां the other Mss.

७ अभ्यस्यति instead of अध्यस्य H.

८ See Taitt. Samh. VI. 2. 10. 6.

९ परिश्रितस्य TV only.

त्येन्द्रस्य ध्रुवो ऽसीति ग्रन्थी सुरक्षितौ कुरुत । ऐन्द्रमसौन्द्राय त्वेति
संमितमभिमृशतः । सोमस्य पुरा संस्थानाद्ध्वर्युः पूर्वेण द्वारेण
हविर्धाने प्रविश्य प्रत्यङ् नातीयाद्यद्यतीयादिदं विष्णुर्विचक्रम
इति जपेदपरेण सदः प्रविश्य प्राङ् नातीयात् ॥ ११ ॥

- ५ यद्यतीयादुत्तिष्ठन्नोजसा सहेति जपेत्सदोहविर्धानयोर्विपरितौ
च^१ नातीयाद्विष्णियान्होतारं च प्रत्यङ् नातिसर्पेद्यदि सर्पेदैन्द्रो
जपेन्नाद्ध्वर्युरूपगायेदित्युक्तमत्र वोपरवकर्म^१ चात्वालात्स्फेनोद्धृत्य
पुरीषमाहृत्य चतुरश्रान्परिमण्डलान्वा धिष्णियानुपवपत्याग्नी-
ध्रागारे विभूरसि प्रवाहणो रौद्रेणानीकेन पाहि माग्ने पिष्टहि
१० मा मा मा हिः सौरित्याग्नीध्रीयमुपवपति^२ यद्योत्तरेणान्तर्वेदि
संचरः स्थात्सदसि षड् धिष्णियान्प्रत्यङ्मुखः^३ सदोद्वारमपरेण
पृष्ठयायां^४ प्रक्रमे वज्रिरसि हव्यवाहनो रौद्रेणानीकेनेति होतुः ।
श्वात्रो^५ ऽसि प्रचेता रौद्रेणेति^५ दक्षिणेन होत्रीयं पूर्वणौदुम्बरीं
मैत्रावरुणस्योत्तरेण होत्रीयं चतुरो धिष्णियान्समान्तरालानुद-
१५ गन्तान् तुथो ऽसि विश्ववेदा रौद्रेणोग्रिगसि कवी रौद्रेणाङ्गारि-
रसि बभ्रारी रौद्रेणावस्युरसि दुवस्वान्नौद्रेणेत्येतैर्ब्राह्मणाच्छंसि-
पोदनेष्ट्रच्छावाकानं प्रतिमन्त्रमुपवपति^१ शुन्ध्युरसि मार्जालीयो
रौद्रेणेति सदसो बहिर्दक्षणे वेद्यन्ते सममाग्नीध्रीयेण मार्जालीयं

१ च MLATBV ; om. HR.

२ ०त्याग्नीध्रसु० ML ; ०त्याग्निध्रयसु० TV ; ०त्याग्नीध्रसु० A ; ०त्याग्नीध्रयसु०
HB.

३ प्रत्यङ्मुखः H (and cp. Kāty. VIII. 6. 19), प्राङ्मुखः MLATBV
and the Vyākhyā.

४ MHB ins. दक्षिणेन.

५ These words only in MAHB.

दक्षिणामुख उपवपति यथा दक्षिणेनान्तर्वेदि संचरः
स्यात् ॥ १२ ॥

यथोपदिष्टं^१ यजमानो यजुर्भिस्तैस्तैरेव धिष्णिन्यानुपतिष्ठते ।
ध्वनामध्वपते नमस्ते अस्तु मा मा हिःसौरिति तं तमभिक्रम्य
जपति । सम्राडसि कृशानू रौद्रेणेत्याहवनीयं । परिषद्यो ऽसि ५
पवमानो रौद्रेणेति बहिष्पवमानदेशं । प्रतक्वासि नभस्त्राचौद्रे-
णेति चात्वालमसंमृष्टो ऽसि हव्यसूदो रौद्रेणेति ग्रामित्रं ।
समूह्यो ऽसि विश्वभरा रौद्रेणेत्युत्करमृतधामासि सुवर्ज्योती
रौद्रेणेत्यौदुम्बरी^२ । ब्रह्मज्योतिरसि सुवर्धामा रौद्रेणेति ब्रह्मसदनं ।
सदस्यो ऽसि मल्लिस्तुचो रौद्रेणेति सदस्यमजो ऽस्येकपाद्रौद्रेणेति १०
ग्रालामुखीयमहिरसि बुध्नियो रौद्रेणेति प्राजहितं । कथ्यो ऽसि
कथवाहनो रौद्रेणेत्यन्वाहार्यपचनमत्र वा वेदिं स्तृणाति ।
धिष्णिन्यानुपरवान्खरमुत्तरवेदिं च न^३ स्तृणाति ॥ १३ ॥

दौक्षितस्थाग्रीषोमीयः पशुरालभ्यस्तस्य निरूढपशुबन्धव-
त्कल्पो । न षड्रुतेष्टिश्चाङ्गभूतेषु विद्यते^४ । तूष्णीमातिथ्याबर्हिः १५
संनह्य तान्परिधीनिध्ने^५ संनह्यति । वेदिकरणपरिस्तरणपाणि-
प्रचालनास्तरणानि कृत्वा पाशुकानि पात्राणि सुगादीनि
प्रचरणीमधिकां प्रयुज्य यावदाज्यग्रहणं कृत्वा गार्हपत्ये प्रचरण्या-
माज्यं चतुर्गृहीत्वाचैव पाशुकान्याज्यानि गृह्णाति । प्रैतु
ब्रह्मणस्पतीति नेष्टा पत्नीमुदानयत्यथाहमनुकामिनीति पत्नी २०

१ यथोपदिष्टं MLATBV ; यथोपवापं H ; उपवापक्रमेण Vyākhyā.

२ च न स्तृ० RTAVB ; MLH om. n.

३ न वितते H ; न विते R ; the word is missing in MLATBV.

४ तान्परि० MLTV ; तन्परि० AHRB.

जपित्वापरेण शालामुखीयमुपविश्य सुप्रजसस्त्वा वयमित्यादि
जपत्येवा वन्दस्वेत्युपस्थे ब्रह्मा राजानं प्रतिपादयति ^१ समपि-
व्रतान्कथयध्वमिति संप्रेष्यति ^१ यजमानस्यामात्यान्संक्रयन्ते ^१ यज-
मानो ऽध्वर्युमन्वारभते यजमानं पत्नी ताममात्या ^१ वाससाह-
५ तेनैतान्संप्रच्छाद्य तस्य दशासु हिरण्यं बद्धाज्ये ऽवधाय प्रचरणौ-
दण्डे दशान्तं ^१ निबध्य त्वः सोम तनुकृद्भ्यो जुषाणो अमृरिति
द्वाभ्यां प्रचरण्या वैसर्जने शालामुखीये ^१ जुहोत्याज्यार्धं विशि-
नष्टि ^१ ॥ १४ ॥

सोमं ग्राव्णो वायथ्यानि प्राशित्राकृति वृहद् द्रोणकलशं
१० चमसानिध्वाबर्हिर्गृहीत्वाज्यान्याददते यानि चात्र शस्तान्यग्नी-
षोमीयपशुं ^२ चानयन्ति ^१ शालामुखीये ऽग्निप्रणयनीयानादौ-
ष्योपयमनीभिः ^३ सिकताभिरग्निप्रणयनीयं सतमुपयम्य तस्मि-
न्नग्निमुद्यम्य निधाय धार्यमाणे ऽग्नीषोमाभ्यां प्रणीयमानाभ्या-
मनुब्रूहीति संप्रेष्यति ^१ सावीर्हि देव प्रसवाय ^४ पित्र इत्यस्यां
१५ चिरनूक्तायामयं नो अग्निरित्यग्निप्रथमाः प्राञ्चो गच्छन्ति तूष्णीं ^५

१ Thus AV; दशास्ताः M; दशास्तं L; दशास्ता B; दशा HR; दशं
the Vyākhyā.

२ गार्हपत्ये ins. HRB.

३ यानि चात्र शस्तान्य० TAV; शस्ताण्य० L; शस्ताण्य० MB; शास्तन्य०
H; शस्तान्य० R. This must refer to Taitt. Samh. VI. 3. 2. 3, cp.
the Vyākhyā: यानि चात्र शस्तानिति (sic!) वचनात्पत्न्युदानयनमनसामनु-
प्रवर्तनं च गम्यते.

४ ऽग्निप्रणयनान्या० RHB; ऽग्निप्रणयनीयान्या० ML; ऽग्निप्रणयनान्या० A;
०ग्निप्रणयनाना० TV; प्रणयनीयानिध्वां the Vyākhyā.

५ प्रसवाय HRB; पयसाय ATV; प्रसवायमाय ML.

६ तूष्णीं om. HR. Acc. to the Vyākhyā it belongs to the text.

सोमप्रथमा वा ^१ यथोक्तानि तथानुहरन्त्यन्वनांसि^२ प्रवर्तयन्त्य-
नुनयन्त्यग्नौषोमीयमनुगच्छन्त्यमात्या ^३ आग्नीध्रीये ऽग्निं प्रतिष्ठा-
प्याग्ने नयेति नयवत्यर्चा तस्मिन्नाज्यशेषं ऊत्वा पुनराज्यशेषं
ग्निनष्टि ^४ ग्राव्णो वायव्यानि द्रोणकलशमाग्नीध्र उपवासयति
चमसांश्चेत्तरेणाग्नीध्रीयं धिष्णियं परीत्य पाशुकैरिध्माबर्हि- ५
राज्यप्रभृतीनि^५ नयन्त्युत्तरवेदिं प्राथोरु विष्णो विक्रमस्वेति
सर्वमाज्यशेषमौत्तरवेदिके जुहोति ^६ ॥ १५ ॥

ऊते ऽमात्याः प्रदक्षिणमावृत्य यथेतं प्रतिगच्छन्ति ^१ सोमो
जिगाति गातुविदिति सौम्यर्चा^२ ब्रह्मापरद्वारेण प्रविश्य हविर्धानं
राजानं प्रपादयति^३ ^४ गतश्रियः पूर्वेण द्वारेणोर्वन्तरिक्षमित्य- १०
ध्वर्युजमानश्च पूर्वेण प्रविशतो ^५ दक्षिणस्य हविर्धानस्य नौडे
दृष्ट्वाजिनास्तरणं तस्मिन्प्रवृत्तस्य राज्ञश्चासादनं^६ चोक्तमेष वो
देव सवितः सोम इति यजमानो राजानं देवताभ्यः संप्रयच्छ-
त्येतत्त्व^७ सोमेत्यभिमन्त्येदमहं मनुष्यो मनुष्यानिति प्रदक्षिणं
परीत्य नमो देवेभ्य इति प्राचीनमञ्जलिं करोति ^८ स्वधा १५
पितृभ्य इति दक्षिणेदमहं निर्वरुणस्य पाशादिति पूर्वधा द्वारोप-

१ Thus H; ०हरन्ति हिरण्यं चानांसि प्रव० AB; हिरण्यं वासांसि प्र० M;
हिरण्यं चानांसि प्र० TV; हिरण्यं च नांसि प्र० L.

२ पाशुकैर् or पशुकैर् MLAHB; पाशुकैर्मा० TV. The instru-
mental is inexplicable to me; perhaps the reading of TV, al-
though it stands alone, is preferable.

३ Emended; सौम्यया MATBV; सौम्यया L; सौम्याया H.

४ Thus the Vyākhyā and B second hand; प्रतिपा० all the
other Mss.

५ ? दृष्टस्य राज्ञश्चासादनं MLATV; B has the same, only प्रवर्तस्य;
प्रवृत्तस्य राज्ञश्च सादनं HR.

निष्क्रम्य सुवरभिविखेषमिति सर्वं^१ यज्ञमनुवीक्षते वैश्वानरं
ज्योतिरित्याहवनीयमत्रावान्तरदीक्षां विमृजते^१ ऽग्ने व्रतपते त्वं
व्रतानामित्याहवनीयमुपस्थाप्य तेनैव समिधमाधाय वितरां
मेखलां विमृजते वितरां सुष्टी कुरुते^१ ॥ १६ ॥

५. स्वाहा यज्ञं मनसा स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याः स्वाहोरो-
रन्तरिक्षात्स्वाहा यज्ञं वातादारभ इति विमृज्य स्वाहा वाचि
वाते विमृज इति वाचं विमृजते^१ पयोव्रतं निवर्त्य हविः-
शेषानेव सुत्ये व्रतयत्यध्वर्युरुत्तरेणाहवनीयं पाशुकानि पूर्ववदु-
पसाद्य दर्शवत्प्रोक्ष्यभिमन्त्रणाद्याज्यसादनं^२ पशुवधूपसंमानादि
१०. चा प्रवराद्याख्यातमग्नीषोमाभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोमीति मन्त्रं
संनमति^१ प्रवरं प्रवृत्याश्राव्य प्रत्याश्रावित इन्द्रं होत्रात्सजूर्दिव
आ पृथिव्या^२ इत्यृतुषैषादिभिर्यथालिङ्गं^३ होतारमाग्नीध्रमध्वर्युं
प्रतिप्रस्थातारं मैत्रावरुणं ब्राह्मणाच्छंसिनं पितारं नेष्टारं यजमानं
चैतान्सौमिकानध्वर्युर्वृणीते वेद्यां त्वणमपिमृज्यास्फ्य आग्नी-
१५. धादींस्तु^४ तन्नामयहणमुपांशुं^४ मानुष इत्युच्चैर्जुष्टो वाचो भूयास-
मृचा स्तोममिति द्वाभ्यां वृतो वृतो^५ जुहोति^१ प्रयाजादिवपान्ते
प्रचरिते मार्जयित्वा सुब्रह्मण्य पितापुत्रीयाः सुब्रह्मण्यामाकुर्येति
संप्रेष्यति^१ पितापुत्रीयात ऊर्ध्वं सुब्रह्मण्या^१ यदेवत्यः पशु-
स्तदेवत्यः पशुपुरोडाशः^१ ॥ १७ ॥

१ सर्वं R and Vyākhyā; सर्वं MLATBV; सर्वं H.

२ मन्त्रणाद्याज्यं ATBV; ० मन्त्रणाद्याज्यं MLH.

३ पृथिव्येत्यु० the Mss.

४ आग्नीधादींस्तुतं नाम० AHRB; आग्नीधादिस्तुतं नाम० ML; आग्नीधादि-
स्तुतन्नाम० TV.

५ वृतो twice ATV; once MLHRB.

अपराह्णे नवकुम्भं कुम्भी^१ वादाय^२ चात्वालोत्करयोरन्तरा
तीर्थेन निष्क्रम्य यत्र वहन्त्य^३ आपस्तद्गत्वा^४ हविष्मतीरिमा आप
इति प्रतीपं तिष्ठन्वसतीवरीर्गृह्णाति^५ । नान्तमा वहन्तीरती-
यादित्युक्तं^६ । यस्यागृहीता अभिनिघोचेद्यो ब्राह्मणो बज्रयाजौ
तस्य गृहाद्गृहीयाद्यदि न विद्यते बज्रयाज्यग्निमुपरि धारय- ५
न्हिरण्यं वा वहन्तीष्ववधाय वरे दत्ते सशुक्राणां गृह्णाति^७ ।
यथेतमेत्य सव्ये ऽसे कृत्वापरेण शालामुखीयं^८ वेद्यां सादयति
सुन्नाय सुन्निनीः सुन्ने मा धत्तेति वसतीवरीणां सादनेषु
यजमानो जपति^९ । प्राग्वत्प्रभृत्येडान्तः^{१०} पशुपुरोडाशो^{११} ऽस्त-
मिते संवादादिना प्रचरति^{१२} । पत्नीसंयाजान्तः पशुरग्नौ- १०
षोमीयः^{१३} ॥ १८ ॥

निशायां वसतीवरीः परिहरन्नध्वर्युर्न पुरस्ताद्भुक्त्वामत^{१४} मा
वो परिहार्धमित्युक्त्वा नादीक्षितमभिपरिहरत्यन्तर्वेदि यजमानः
पत्नी चासाते^{१५} । आदाय कुम्भं सव्ये ऽसे संनिधायपरेण प्राज-
हितं परीत्य^{१६} दक्षिणद्वारोपनिष्क्रम्य दक्षिणेन सदो मार्जालीयं १५
च परीत्येन्द्राग्नियोर्भागधेयौ स्थेति दक्षिणस्यामुत्तरवेदिश्रोण्यां
सादयत्युक्तं याजमानमादाय कुम्भं दक्षिणे ऽसे निधाय यथेतं

१ कुम्भी वादाय MALTBV ; कुम्भीमादाय H and Vyākhyā.

२ Thus the Vyākhyā ; वहन्त्याप० the Mss.

३ तत्र गत्वा ML ; तद्गत्वा THABV.

४ See Taitt. Samh. VI. 4. 2. 3.

५ ०खीयं AHB ; ०खीय MLTV.

६ Thus the Mss.

७ Thus the Vyākhyā only ; पुरस्ताद्युक्त्वा० the Mss.

८ परीत्य MLTVB ; परिहृत्य H ; परिहृत्य A.

प्रत्येत्योत्तरया द्वारोपनिष्क्रम्योत्तरेण वेदिं गत्वोत्तरेणाग्नीध्रीयं
परीत्य मित्रावरुणयोर्भागधेयी स्थेत्युत्तरस्यामुत्तरवेदिश्रोण्यां
सादयति । ॥ १६ ॥

आदाय कुम्भं सव्यं ऽसे निधाय यथेतं प्रत्येत्य विश्वेषां
५ देवानां भागधेयी स्थेत्यपरेणाग्नीध्रीयं सादयति । यज्ञे जागृ-
तेति वसतीवरौः सन्ना अभिमन्त्रयते । सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्या-
माह्वयेति संप्रेष्यति । पितापुत्रीया सुब्रह्मण्यात्र प्रतिप्रस्थाता-
मित्रायै सायंदोहं दोहयति । या यजमानस्य व्रतधुक्तामाशिरे
दुहत या पत्न्यास्तां दधिग्रहाय या घर्मधुक्तां दधिघर्माय
१० तप्तमनातक्तं पयो मैत्रावरुणाय गृतातङ्गं दध्यादित्यग्रहाय
कुरुतेत्यध्वर्युः^१ संप्रेष्यत्याग्नीध्र एतां रात्रिमृत्विजो ऽलंछत्य^२
वसन्ति । प्राग्वंशे पत्नी जागर्ति हविधाने यजमानो राजानं
गोपायन् जागर्ति । महारात्रे बुधेरन्यथा पुरा शकुनिप्रवादा-
त्प्रातरनुवाको भवति भवति । ॥ २० ॥

॥ इति चतुर्दशः प्रश्नः ॥

१ कुरुतेत्यध्व० T; कुरुतेत्यध्व० LV; कुरुते इत्यध्व० M; कुरुतादित्यध्व० AHB.

२ लंछत्य MLAV; ०लंछल T; ०लंछत्या B; ०लंछत्वा H. R probably ०लंछता.

अथाग्नेयः पशुरेको ऽग्निष्टोम आलभ्यः सवनीयस्तस्य रूप-
 नियमो न विद्यते । दैक्षपशुवत्कल्पो । न बर्हिंराहरति^१ ।
 प्रस्तरमेव हरेद । ज्यग्रहे प्रचरणां चतुर्गृहीतं गृहीत्वेतरासु
 सुचु पूर्ववद्भूति । पाणिप्रक्षालनप्रस्तराहरणाद्याज्यसादनान्तं
 कुर्विति प्रतिप्रस्थातारमुक्ताध्वर्युरग्ने नयेत्याग्नेय्यर्चाग्नौध्रमभि- ५
 मृशेदिदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्या हविर्धानमयमग्निः सह-
 स्त्रिण इत्याग्नेय्या सुचो वायो शतः हरीणामिति वायव्यया
 वायव्यानीन्द्रं विश्वा अवीवृधन्ति तैन्द्रिया सदः । प्रजापति-
 र्मनसान्धो ऽच्छेत् इति त्रयस्त्रिंशतं यज्ञतनूराग्नौध्रे जुहोति ।
 प्रथमया यज्ञतन्वा पूर्वा पूर्वा यज्ञतनूमनुद्रुत्योत्तरयोत्तरया १०
 यज्ञतन्वा जुहोति ॥ १ ॥

अग्निर्देवता गायत्री छन्द इत्येतैर्यथालिङ्गं सोमपात्राणि
 प्रयुनक्ति । कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तित्यवशिष्टानि । दक्षिणं
 ऽसे दक्षिणमुपांशुपात्रमुत्तरमन्तर्यामपात्रं । तन्मध्ये व्यानाय
 त्वेत्युपांशुसवनं जन्तुप्रतिमं यावाणं दक्षिणशीर्षमुपांशुपात्रेण स्पृष्टं १५
 प्रयुनक्ति । तदपरेण परितःस्रगङ्कितमैन्द्रवायवपात्रं^२ । तदपरे-
 णाजगावं मैत्रावरुणपात्रं द्विस्रक्त्वाश्विनपात्रमपरेण शुक्रामन्थिनोः
 पात्रे दक्षिणं शुक्रपात्रं वैश्वमुत्तरं वैकङ्कतं मन्थिपात्रमपरेणाश्वत्ये
 उभयतोमुखे अश्वशफबुध्रे कार्ष्ण्यमये वर्तुपात्रे दक्षिणमध्वर्यो-
 र्मुत्तरं प्रतिप्रस्थातुराग्नयणस्यालीं दक्षिणश्रोण्यामुक्थस्यालीमुत्तर- २०

१ न बर्हिंराहरति TV ; न बर्हिंराहृत्य A ; बर्हिंरहरति ML ; न बर्हिंराहृत्य HB.

२ Thus TVMLR ; ०हरणान्याज्यसादनान्ता BH ; ०हरणाद्यासादनान्तं A.

३ परितःस्रगं TV ; परितःस्रगं MLB ; परितःस्रगं A ; परितःस्रगं H.

स्थामश्वशफवुध्रमुक्थपात्रं च । तन्मध्ये दक्षिणोत्तराण्यतिग्राह्य-
पात्राण्युत्तरस्मिन् खरांसे दधिग्रहपात्रं चतुस्तथौदुम्बरं ।
दक्षिणस्थानसः पूर्वोणोपस्तम्भनमादित्यस्थालीमणुशफवुध्रमादित्य-
पात्रं चोत्तरस्थानसः पूर्वोणोपस्तम्भनमनुपोप्ते ध्रुवस्थालीमण्डलसुगा-
५ कृतिं परिस्रवामुत्तरस्मिन् खरान्ते । रौहीतकान् न्यग्रोधकान्वा
दशैकादश वा चमसानत्सरुकान् त्सरुमतो वा यथाव-
काशम् ॥ २ ॥

पात्राण्यनुक्तवृक्षाणि वैकङ्कतानि । यान्यहोमार्थानि वार-
णानि । प्रादेशमात्राण्यूर्ध्वसानून्युपर्यासेचनवन्ति मध्ये संनतानि
१० वायव्यानि । युनज्मि ते पृथिवीं ज्योतिषा सहेति दक्षिण-
स्थानसो ऽपरेणाक्षमधस्तात्सदशापवित्रं द्रोणकलशं प्रयुनक्ति ।
युनज्मि वायुमन्तरिक्षेण ते सहेत्युत्तरस्थानसो नीड आधवनीयं ।
युनज्मि वाचः सह सूर्येण त इति तस्थानसः प्रधुरे पूतभृत् ।
तदक्षमपरेणाधस्तात् चीनेकधनान् घटान्यञ्च सप्त नवैकादश
१५ वा । युनज्मि तिस्र इति सुचो ऽभिमन्त्र्यापां क्षया क्षतस्य
गर्भा इति ग्रावणश्चर्मन्तः संमुखान् कृत्वाभिमन्त्रयत । आस-
न्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्यश्चिदभिग्नस्या इति पुरा प्रातरनु-
वाकादाग्रीध्रे जुहुयात्पञ्चहोतारं च । हृदे वा मनसे त्वेति
द्वाभ्यामन्तरेणेषे राजानं ग्रावसूपावहृत्य पुरा शकुनिप्रवादा-
२० द्वेवेभ्यः प्रातर्यावभ्यो होतरनुब्रूहि ब्रह्मन्वाचं यच्छ सुब्रह्मण्य
सुब्रह्मण्यमाह्वयाग्रीत्सवनीयान्निर्वपेति संप्रेष्यति ॥ ३ ॥

होता यथोक्तं कृत्वा हविर्धानं प्रविश्यान्तरेण युगधुरौ
निरसनोपवेशने कृत्वोपविश्याभिहिंक्षत्यापो रेवतीः क्षयथा हि

वस्व इति प्रातरनुवाकमन्त्रे प्रतिपद्यते । ऽध्वर्युस्तिष्ठन्ननसा ते
वाचं प्रतिगृह्णामीति होतारमुक्त्वा कर्माण्यनुप्रेक्षमाण आस्त ।
इन्द्राय हरिवते धाना निर्वपतीन्द्राय पूषण्वते करभं सरस्वत्यै
भारत्यै परिवापलाजानिन्द्राय^१ पुरोडाशमष्टाकपालं मैत्रा-
वरुणीमामिचां^२ सवनीयहवीष्येतान्यग्नीन्याणी प्रक्षाल्य^३ पात्राणि^४
यथार्थं शालामुखीये प्रयुनक्ति द्वे भर्जनार्थं कपाले अष्टौ
कपालान्यामिचार्थं च स्थाली^५ । प्रोक्षितेषु विभज्यार्धानवह-
त्यार्धान् लाजार्थान्निधाय ध्रुवमसीति द्वे भर्जनार्थं कपाले
उपदधाति पुरोडाशकपालानि च । वरुणप्रघासवदामिचां
करोति । ॥ ४ ॥

१०

कपालयोर्धानालाजान्भर्जयित्वा निधाय पुरोडाशस्य प्राग-
लंकरणात्कृत्वा धाना विभज्यार्थान्पिष्टान्येन दध्ना मदन्तीभिर्वा
संयौति । स करभो । ऽभृदुषा रुश्रत्पशुरिति होतुरभिज्ञाय
शृणोत्वग्निः समिधा हवं म इति प्रचरण्या चतुर्गृहीतमाहवनीये
जुहोत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वोदङ् तिष्ठन्दर्भमुष्टिं^६ धारयन्नप^{१५}
इत्थ होतर्मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवाद्रवैकधनिन आद्रवत नेष्टः
पत्नीमुदानयाग्नीद्भोद्वचमसेन वसतीवरौभिश्च चालालं प्रत्युप-
लम्बस्वेति संप्रेष्यति । ॥ ५ ॥

१ Thus B; परिवापं लाजानिन्द्राय H and cp. Hir.; परिवापमिन्द्राय
AMLTV.

२ Thus B; पाणौप्रक्षाल्य पात्राणि प्रक्षाल्य H; पात्राणि प्रक्षाल्य MLA;
पाणी प्रक्षाल्य TV.

३ च स्थालीं AMLBV; चस्थालीं THR.

४ Thus (or उदक् ति०) HTV; लोत्तिष्ठन्दर्भं MLAB; cp. Śat. Br.
III. 9. 3. 15.

मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्युश्चमसमादायाद्रवत्येकधनिनस्त्यव-
 रानेकधनान् घटानादायाद्रवेयुः । प्रेक्षुदेहीति नेष्टा पान्ने-
 जनपात्रमादाय पत्नीमुदानयति । तेनैव मन्त्रेण सा तीर्थेन
 निष्क्रामति । यत्र प्रातरनुवाकमुपशृणुयात्तत्र वहन्तीष्वप्सु बर्हिः
 ५ प्रास्य तस्मिन्देवीराप इति तेन चतुर्गृहीतेनाध्वर्युरभिज्जत्य
 कार्षीरसीति बर्हिषाज्जतिमपश्चाद्य समुद्रस्य वो ऽक्षित्या
 उन्नय इति घृतलिप्ता^१ अभिज्जता अपो मैत्रावरुणचमसेन
 गृह्णाति । ॥ ६ ॥

सोमस्य त्वा मूजवतो रसं गृह्णामीत्येकधना घटैर्गृह्णाति ।
 १० वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्य इति प्राङ्मुखी^२
 पत्नी पन्नेजनीगृह्णाति । यदि दूरे स्युरापो होतुरन्तिकं
 प्रत्युदूह्य तासु बर्हिः प्रास्याभिज्जत्य ग्राह्याः । प्रेक्षुदेहीति
 नेष्टा पत्नीं यथेतं प्रत्यानयति । पूर्वेण द्वारेण सदः प्रविश्य
 प्रशास्तुर्धिष्णियं परीत्यापरेण नेष्टुर्धिष्णियं वसुभ्यो रुद्रेभ्य इति
 १५ पत्नी प्राङ्मुखी पन्नजनीः सादयति । चात्वालमितरे प्रतियन्ति ।
 सं वो दधातु वरुण इत्युपरि चात्वाले होतचमसं मैत्रावरुण-
 चमसं च संस्पर्शं वसतीवरीर्व्यानयति । समन्या यन्तीति
 होतुरभिज्ञाय होतचमसान्मैत्रावरुणचमसे प्रस्कन्दयति मैत्रा-
 वरुणचमसाद्द्वोतचमसे । सं वो ऽनक्तु वरुण इत्येते द्वे चमसे
 २० प्रचरण्या समनन्ति । ॥ ७ ॥

१ इति घृतलि० MLTABV ; the Vyākhyā points to the same ;
 इत्यघृतलि० H and thus also Hir. VIII. 3.

२ Thus all the Mss. ; प्रत्यङ्मुखी the Vyākhyā.

होतुरन्तिकमायन्यध्वर्यो^१ ऽवेरपा^२ इत्यध्वर्युं होता
 त्रिराहो^३ तेमनन्नमुरिति त्रिः प्रत्याह^४ प्रचरण्यां चतुर्गृहीतं
 गृहीत्वा यमग्रे पृत्सु मर्त्यमिति क्रतुकरणं यद्यग्निष्टोमो जुहोति
 यद्युक्थः परिधौ निमार्ष्टि यद्यतिरात्रो यजुरेतददन् हविर्धानं
 प्रपद्यते^५ दक्षिणस्थानसः प्रधुरे प्रचरणीं सादयति^६ पूर्वेण
 द्वारेण हविर्धानमपः प्रपादयन्ति^७ ता यजमानो ऽनुप्रपद्यते^८
 दक्षिणस्थानसो ऽधस्तान्मैत्रावरुणचमसीयाः सादयत्युत्तरस्यां
 वर्तन्यां पुरश्चक्रं होतृचमसीया उत्तरस्थानसो ऽधस्तात्पुरोऽचमेक-
 धना अपरेणात्रं वसतीवरी^९ निर्गाम्या स्य देवश्रुत इति होतृ-
 चमसीयासु यजमानं वाचयति^{१०} ता निर्गाम्या^{११} उपयाम-
 गृहीतो ऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामीति
 दधिग्रहपात्रे बर्हिर्नन्धाया प्राजापत्यं दधिग्रहं गृहीत्वा दिवे
 त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति तमादायोत्यायापेन्द्र दिषतो
 मन इति हत्वा प्राणाय त्वापानाय त्वेति जुहोत्येतत्पात्रं
 संचाख्यानः परिधि निनयत्यत्र यजमानो वरं ददात्यंश्चदाभ्य-
 ग्रहयोरथेतत्समानं पात्रम्^{१२} ॥ ८ ॥

अंशं गृह्णन्नाजानमेकग्रहायालमादायोपरे न्युथ वसती-
 वरीभिरुपसृज्यावौवृधं वो मनसेत्यभिमन्त्य ग्रावणा हिरण्य-

१ ०कमायास्त्रिन्य० MLB, ०कमायात्य० TV; ०कमयन्त्य० A; ०सायं
 त्व० H.

२ The sign of pluti only in H; written thus: ०पाभ्य;
 Vyākhyā: ०पाण.

३ ? तागृहीतानुपयाम० M; तागृहीतानुपयाम० L; तासु गृहीतासूप-
 याम० TV; तासु निर्गाम्या तासुपयाम० A (corrected: तासु निगृहीतासूप-
 याम०); तानिगाम्यासुपयाम० HRB (the last only ०द्यासु उपयाम०). See
 Hir. VIII. 4.

- पाणिः सकृदभिषुत्या मास्कानिति प्रथमस्कन्नमंशुमभिमन्त्रयते ।
द्रप्सश्चस्कन्देति विप्रो ऽनुमन्त्रयते । सर्वत्रैवमभिषवकल्पः ।
सकृदभिषुतस्य प्राण्यापान्याप्राणन्नमसा वामदेव्यं गायमानो
गृह्णाति कथा नश्चिच आभुवदिति वामदेव्यस्य वर्चा मनसा ।
५ यद्यप्राणन् गृहीतुं न शक्नुयादा नः प्राण एतु परावत इति
हिरण्यं शतमानमभिव्यनेयातामध्वर्युयजमानश्च । वरे दत्ते
गृहीत्वा हिरण्येन शतमानेन संस्पृश्य^१ तेन तमपिधायेन्द्राग्नी मे
वर्चः कृणुतामिति हत्वा दधन्वे वा यदीमन्वित्यप्राणन्ननिरुक्तया^२
प्राजापत्यया हिरण्यपाणिः प्राङ्मुखस्तिष्ठन् जुहोति । प्रतिप्रस्थाता
१० हिरण्यपाणिरध्वर्युयजमानो हिरण्येन संस्पृश्य प्रत्युचति । ॥ ६ ॥
अदाभ्यग्रहं^३ वसवस्त्वा प्रवृहन्वित्येतैरुपनद्धस्य राजस्वीनंशू-
नादायैकैकमंशुमङ्गुल्यन्तरेष्वसंस्त्रिष्टान्प्रवृह्य दध्मो निग्राभ्याणां^४
पयसो वान्यस्मिन्यात्रे निःषिच्य मान्दासु ते शुक्र शुक्रमाधूनो-
मीत्येतैः प्रतिमन्त्रं तस्मिन्नेतानंशूस्त्रिः प्रदक्षिणमनुपर्यूय^५ धूनीति^६
१५ चतुः पञ्चकृत्वः सप्तकृत्व एकादशकृत्वो वा । शुक्रं ते शुक्लेण
गृह्णामीत्येतैरुपयामान्तैरदाभ्यग्रहं^७ गृह्णात्यास्मिन्नुया अचुच्यवु-
रित्यादाय ककुह^८ रूपमित्यभिमन्त्र्य हत्वा सोमः सोमस्य
पुरोगा इति जुहोति । ॥ १० ॥

१ Thus the Mss., read संस्पृश्यं.

२ ०मन्वित्यप्राणन्ननिरु० ATBV; मन्वित्यप्राणं निरु० H; ०मन्विति प्राणन्निरु० ML.

३ निग्राभ्या० LTV; निग्राह्या० the other Mss. and the Vyākhyā.

४ Thus MLTVAB; ०पर्याधूनीति H.

५ The words एतैरुपयामान्तैर् only in HB; they are supported by the text of Hiranyakeśin.

आधवनानंशून्सुरक्षितान्निदधाति^१ द्वादश धेनूः पष्ठौहो-
 वांशुग्रहे ददात्यदाधे च^२ पौर्वापर्यमेतथोर्यथाकामं^३ अद्-
 धानस्य^४ स्वाप्रियस्याध्वर्युणैतावग्राह्यौ^५ देवस्य त्वेति जन्तु-
 प्रतिमं ग्रावाणमादाय वाचं यच्छत्याग्रयणस्य प्राग्भिंकाराद्^६
 ग्रावासीति तमभिमन्व्याधिषवण ऊर्ध्वसानुं निधायेन्द्राय त्वा ५
 वृत्रघ्न इति पञ्चभिर्यजुर्भिः क्रयवद्राजानमभिमिमौते पञ्चकृत्व-
 स्तृष्णीं^७ नोपसमूह्युपरैकदेशे राजानं व्यूह्यैकग्रहायाप्तमंशू-
 नादायेतरानुपनह्य^८ निधाय तानुपरे^९ न्युष्य श्वाचा स्य वृत्रतुर
 इति होत्वचमसीया निःषिच्य यत्ते सोम दिवि ज्योति-
 रित्यभिमृशति^{१०} निःषिक्तेभ्यो ऽंशुभ्यः षडंशूनादायाङ्मुल्यन्तरेषु
 द्वौ द्वावसंस्त्रिष्टान्^{११} कृत्वा सुरक्षितान्^{१२} निधायेतरान्होत्वचमसे
 निधायोपरि जन्तुप्रतिमं ग्रावाणं धारयन् प्रागपागुदगिति त्रिः
 प्रदक्षिणमंशून्परिज्ञावयति^{१३} स निग्राभः स्यात्तानुपरे न्युष्य
 वसतीवरौभिः संतर्प्यावीवृधं वो मनसेत्यभिमन्व्यामुष्मा अहं
 यज्ञं प्रहरामि न तुभ्यः सोमेति द्वेष्ट्यं मनसा ध्वायन् ग्रावाण- १५
 मुद्यस्य धिषणे विडू सतौ इत्यधिषवणफलके अभिमन्व्य मा
 भेर्मा संविक्त्वा मा त्वा हिः^{१४} सिषमिति संतप्तं राजानमभिमन्व्या-
 नागसस्त्वा वयमिन्द्रेण प्रेषिता उपेति ग्रावणा यथार्थमभि-

१ Thus B; ०काममग्रदधानस्य स्वाप्रियस्या० TV; ०कामाग्रदधानस्य स्वा-
 प्रियस्या० H; ०कामः अदधानस्य वाप्रियस्या० A; ०कामि अदधानस्य स्वाप्रियस्या०
 ML.

२ Thus TV and the Vyākhyā; ०तरंनुपनह्य A; ०तरानुपसमूह्य
 ML; ०पनह्यति H (what precedes is corrupt); ०तनदुपनह्यति B.

३ Thus AB; तानुपरि LV; तासुपरि M; तानु नुपरि T; नुपरे H.

४ Acc. pl. LH TV; Dual. acc. MA; ०ष्टां B.

५ ०क्षितान् MLHTVB; ०क्षितौ A.

पुणोत्यां मा स्कानिति स्कन्नमंशुमभिमन्त्रयते द्रष्टृश्चस्कन्देति
विप्रुषो^१ ऽष्टौ कृत्वो ऽभिषुणोति^२ पूर्ववन्निग्राभमुपैति^३ सुरक्षितानां
षष्ठां द्वाभ्यामंशुभ्यामुपांशुपात्रमपिधाय तयोरन्तौ^४ प्रतिप्रस्थातोप-
यच्छति^५ वाचस्यतये पवस्व वाजिन्नित्यञ्जलिनाध्वर्युस्तस्मि-
५ बाजानमासिञ्चति^६ ॥ ११ ॥

एवं द्वितीयतृतीयावभिषवौ^७ प्रथमावंशू अपोद्धृत्य मध्य-
माभ्यां पात्रमपिधाय द्वितीये ऽभिषवे प्रतिप्रस्थातोपयच्छति^८
देवो देवानामिति रसमध्वर्युरासिञ्चति^९ तावंशू अपोद्धृत्यो-
त्तमाभ्यां पात्रमपिधाय तृतीये ऽभिषवे प्रतिप्रस्थातोपयच्छति^{१०}
मधुमतीर्न इषस्त्रधौति रसमध्वर्युरासिञ्चति^{११} तत्पात्रमादाय
स्वांकृतो ऽसीत्युत्तिष्ठत्युर्वन्तरिचमन्विहीति हरत्युत्तरेण होतार-
मतीत्य मनस्वाद्वित्युत्तरतः परिधौ^{१२} स्पृष्ट्वा दक्षिणाप्राञ्चं स्वाहा
त्वा सुभवः सूर्यायेति दीर्घमृजुमविच्छिन्नमास्त्रावयन् प्रहस्तिष्ठन्
जुहोति^{१३} ऊलानुप्राण्यात्^{१४} प्रथमे परिधौ देवेभ्यस्त्वा मरौचि-
१५ पेभ्य इति लेपं निमार्ष्टि^{१५} ऊतशेषं सर्वमाययणस्थाल्यामवनय-
त्येष ते योनिः प्राणाय लेत्युपांशुपात्रं यथायतनं सादयत्युपांशु-
पात्रे ऽंशुमवास्थत्यां तृतीयसवनात्परिशेते^{१६} ॥ १२ ॥

महाभिषवाय चतुर्दिशमध्वर्यवश्चत्वारो यथाक्रमं पर्युप-
विशन्ते^{१७} प्रातःसवनायालमुपनद्धस्थ^{१८} राज्ञो ऽर्धमादत्त^{१९}

१ ? तयोरन्तौ A; तयोरन्ता LTV; तयोरन्तरेण MB; ०पिधायोत्तरेण H and cp. Hir.

२ Thus H; परिधिं MLABV; परिधौ T.

३ ०शन्ते MLAHBV; ०शन्ति T.

४ ०सवनायालमुपन० AHB; ०सवनायासुपन० M; ०सवनाया असुपन० TV; ०सवनाय असुप० L.

५ आदत्त TV; आदत्त AHB; आहते ML; आदत्ते the Vyākhyā.

इतरमुष्णीषेणोपनह्योद्गृह्य पूर्ववत्सादयत्यर्धमुपरे न्युषादाभ्यांशूनां
प्रथममुष्णिकं त्वं देव सोमेति प्रातःसवने ऽपिमृज्याभिषुण्या-
न्माध्यन्दिने मध्यममुत्तमं तृतीयसवने यत्ते सोमादाभ्यं नाम
जागृवीति षडंशूनां द्वौ प्रथमौ मध्यमावुत्तमावनुसवनमपि-
मृजति । तान्सर्वानंशून्वसतीवरौभिः संतर्प्य दक्षिणैः पाणिभि- ५
र्ग्रावभिरभिषुण्वन्ति । पूर्ववन्निग्राभमुपयन्त्येवं द्वितीयो ऽभिषव-
स्तृतीयश्चैवं त्रिरभिषुतमध्वर्युणाञ्जलिसंस्मितं राजानमुन्नेता-
न्तरेषे^१ उद्धृत्याधवनीये ऽवनयत्येषो ऽपरयोरुन्नयनयोरुन्नेतुरेवं
विहितो द्वितीयस्तृतीयश्च पर्याय । उत्तमे पर्याये सर्वानभि-
षुतान्संभृत्य दशापवित्रेण प्रपौद्य तमाधवनीये ऽवनयति ॥१३॥ १०

उपरे^२ ग्रावणः संमुखीकृत्य तानृजीषमुखान् करोति ।
प्राङ्मुखं द्रोणकलशं ग्रावस्वधूहन्त^३ उद्गातारो ऽधोऽधोऽक्षमुप-
कर्षन्ति । पवित्रं ते विततमिति द्रोणकलशस्योपरिष्ठादुदीचीनं
दशापवित्रं वितत्योद्गातारो धारयन्त्येतयैवर्चा यजमानो ऽध्वर्युर्वा
पवित्रं विततमनुमन्तयते । यजमानो ऽस्य नाभिं करोति । १५
दशापवित्रे होतृचमसेन राजानं संततं धारयन्^४ स्थावयत्यु-
न्नेताधवनीयादुदचनेन^५ होतृचमसे राजानमानयत्यध्वर्युर्धारायां^६
ग्रहान् गृह्णात्युदित आदित्ये ऽन्तर्याममुपयामगृहीतो अस्थन्त-

१ ऽन्तरेषे ALV; ऽन्तरे T; ऽन्तरेषो H; ऽन्तरेषेण MB (but वे is struck off in M).

२ Thus AHRB; उपरि MLTV.

३ ऽदूहन्त ARHTVB; ऽदूहन्ति ML.

४ धारयन् (धारयं) all.

५ उदचनेन MLAB; उदचनेन H; उदीचीनेन TV.

६ धारायां MLAV; धारयां T; धारया HR; धारय B.

यच्छेत्युपांशुग्रहवृद्धाति लेपनिमार्जनशेषावनयनांशुनिधान-
वर्जं^१ दक्षिणेन होतारमतीत्य मनस्वाद्धिति दक्षिणतः परिधी^१
सृष्ट्वा नैर्घत्यादीशानान्तं स्वाहा त्वा सुभवः सूर्यायेति दीर्घ-
मृजुं संततमास्त्रावयन् जुहोति^१ ॥ १४ ॥

५ ऊवापान्यादेष ते योनिरपानाय लेति पात्रं यथाय-
तनं सादयति व्यानाय लेति पूर्ववज्जन्तुप्रतिमं ग्रावाणं चान्त-
र्याममथनुदिते गृह्णातीत्येके^१ रथन्तरसामा सोमः स्यादैन्द्र-
वायवाग्रान् ग्रहान् गृह्णाति बृहत्सामा शुक्राग्रान्^१ ऐन्द्र-
वायवस्य पात्रमादाया वायो भूषेत्युक्तोपयम्योपयामगृहीतो ऽसि
१० वायवे लेति तस्मिन्धारायां^२ गृहीत्वा तदपयम्येन्द्रवायू इमे
सुता इत्युक्ता पुनरुपयम्योपयामगृहीतो ऽसौन्द्रवायुभ्यां लेति
तस्मिन्पुनर्गृह्णाति^१ पवित्रान्तेन तत्परिमृज्यैष ते योनिः सजोषाभ्यां
लेति यथायतनं यथादेवतं सादयत्येवमूर्ध्वं सर्वग्रहाणां मार्जन-
सादने भवतः^१ ॥ १५ ॥

१५ पुरस्तादैन्द्रवायवादे काम्या ब्राह्मणोक्तास्त^३ ऐन्द्रवायवे
सादिते साद्यन्ते^१ ऽयं वां मित्रावरुणेति मैत्रावरुणं गृह्णाति^१
राया वयमिति श्रुतशीतेन पयसा औलैष ते योनिर्घृतायुभ्यां
लेति सादयत्ययं वेन इति शुक्रं गृह्णाति^१ हिरण्येन औलैष ते
योनिर्वीरतां पाहौति सादयति^१ तं प्रनयेति मन्थिनं गृहीत्वा
१० मनो न घेष्विति यवसक्तुभिः औलैष ते योनिः प्रजाः पाहौति

१ परिधीन् HB; परिधिं MLATV.

२ धारायां all, only B धारया.

३ See Taitt. Samh. VII. 2. 7.

यथायतनं सादयति^१ य आग्रयणस्याख्यामवनीतस्तस्य राज्ञ
एकदेशमन्यस्मिन्यात्रे समवनीय द्वितीयां धारां कृत्वा ये देवा
दिव्येकादश स्वेत्युक्तोपयामगृहीतो ऽसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य
इत्युपरिष्ठादुपयामर्चाग्रयणस्याख्याग्रयणं द्वाभ्यां धाराभ्यां
गृह्णाति^१ ॥ १६ ॥

आग्रयणो ऽसीति पुरस्तादुपयमेन यजुषा वाग्रयणं गृहीत्वा
त्रिर्हिकरोत्युपांश्च ये ऽथोच्चमथोच्चतरं^१ तथा सोम पवत इत्या-
हस्मै ब्रह्मणे पवत इति सोममभिमन्त्र्य वाचं विमृज्य स्थालीं
परिमृज्यैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्यायतने सादयत्यग्नि-
ष्टोमे^१ ऽतिग्राह्यांस्त्रीन् गृह्णात्यग्न आयूषि पवस इत्याग्नेय- १०
मुत्तिष्ठन्नोजसा सहेत्यैन्द्रं तरणिर्विश्वदर्शत इति सौर्यं गृहीत्वा
परिमृज्य यथादेवतमायतने सादयत्युपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय
त्वा बृहद्वत इति पुरस्तादुपयामेन यजुषोक्त्यं गृह्णाति^१ ॥ १७ ॥

मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या इति भ्रुवस्याख्या भ्रुवं पूर्णं
गृह्णाति^१ भ्रुवो ऽसीति पुरस्तादुपयामेन वा यजुषा^१ यजमानो १५
न मेहेदा होमादेष ते योनिरग्रये त्वा वैश्वानरायेत्यायतने
हिरण्यं निधाय तस्मिन्सादयत्युपविष्टो दक्षिणे हविर्धाने तमा-
वनयनाद्राजपुत्रो गोपायति^१ स^२ भ्रुवगोपो^१ विरमति धारा^१
पवित्रं प्रपीड्य पूतमृतो बिले वितनोति^१ मैत्रावरुणचमसोया-
श्चैकधनैकदेशांश्चाधवनीये ऽवनयति^१ ततो यावान्प्रातःसवनायालं १०

१ Only AH are in good order and complete. M is confused;
LTV omit the atigrāhyas.

२ स भ्रुव० R; सुभ्रुव० H; MLAV om. स; सन्ध्रुव० B.

तावन्तं पूतमृति च^१ । पञ्चहोत्रा यजमानः सर्वान् ग्रहानभि-
मृशति । ॥ १८ ॥

द्रष्टृश्चस्कन्देत्येतैः प्रतिमन्त्रमध्वर्युप्रस्तोत्रप्रतिहर्चुङ्गादब्रह्मयज-
मानप्रतिप्रस्थातारः सप्त यथावेदं वैप्रधान्सप्तहोतारं च ऊत्वा
५ यथोक्तक्रमसमन्वारब्धा अध्वर्युप्रथमाः प्रज्ञा उदञ्चो निष्क्रामन्ति ।
गायत्रः पन्था वागगेगा इति द्वाभ्यां बर्हिर्मुष्टिमध्वर्युरीषद्वन्व्यूर्वै
निष्क्रामति । दक्षिणेन चात्वालमन्त्रर्वेद्युत्तरस्मिन्वेद्यंस उपविश्य
चात्वालमवेक्षमाणस्त्रिवृता बहिष्पवमानेन सुवते । पवमान-
स्तोत्राण्युपाकुर्वन्वायुर्हिकर्तेति प्रस्तोत्रे बर्हिर्मुष्टिं प्रयच्छत्यन्यानि
१० स्तोत्राण्युपाकुर्वन्सर्ज्यसर्जोति बर्हिषौ प्रयच्छति । ॥ १९ ॥

वस्यै हिंकुर्विति पुरा बहिष्पवमानाद्यजमानो जपति
व्याहृतीर्दशहोतारं च । तत्र पञ्चम्यां प्रस्तुतायां श्येनो ऽसि
गायत्रच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयेति यथालिङ्गं
जपति । तस्मादेवं विदुषा बहिष्पवमान उपसद्यः पवित्रं वै
१५ बहिष्पवमान आत्मानमेव पवयत इत्युक्तमध्वर्युवर्ज^२ । यजमानः
स्तुतस्य स्तुतमसीति सर्वं स्तोत्रमनुमन्त्रयते शस्त्रस्य शस्त्रमसीति
सर्वं शस्त्रमिन्द्रियावन्त इत्युभयत्रानुषजति । स्तोत्रान्ते ऽध्वर्यु-
स्तिष्ठन्नग्नौदग्नौन्विहर बर्हिं स्तृणाहि पुरोडाशाः अलंकुरु प्रति-
प्रस्थातः पशुनेहीति संप्रेष्यत्याग्नौघ्नौयादाग्नौधो ऽङ्गारैर्धिष्ण्या-

१ च ins. ATV, om. MLHR.—Moreover, as RHB present the reading पूतमृन्तं, it is possible that a passage corresponding to Āp. XII. 16. 11, where the three pavamānagrahas are treated, has fallen out. At least the Vyākhyā treats of these “grahas.”

२ पूर्व HRM; पूर्ववन् TLABV.

३ See TS. VI. 4. 9. 2.

न्यथान्युप्तं तैरेव मन्त्रैर्द्वे सवने विहरति शलाकाभिस्तृतीयं^१
 सवनमध्वर्युर्होत्त्वचमसे परिश्रवया द्रोणकलशाद्राजानं चतुर्गृहीतं
 प्रचरण्यामाज्यं पञ्चगृहीतं च गृहीत्वा पुरस्तात्प्रत्यङ्मासीनस्तैरेव
 मन्त्रैर्यथान्युप्तं धिष्ण्यान्वाधारयति सोमेनाहवनीयमाग्नीध्रीयं
 होत्रीयं मार्जालीयं चाज्येनेतरानतिहाय वषट्करोति^१ भक्षे- ५
 ह्यश्विनोस्वेत्यवेक्षणसंग्रहणावन्येनाद्वियमाणे सोमभक्षे स्वगते तु
 सोमे नृचक्षसं त्वित्यवेचते^१ ॥ २० ॥

मन्द्राभिभूतिरिति यथालिङ्गं त्रिषु सवनेषु सर्वसोमान्भक्ष-
 यति^१ वाग्देवौ सोमस्य पिबत्विति वा सर्वत्र भक्षयति^१
 हिव म इति भक्षयित्वात्मानं प्रत्यभिष्टुष्य मार्जालीये पात्रं १०
 प्रक्षाल्य यथायतनं सादयति^१ गार्हपत्याद्यज्ञस्य संततिरसी-
 त्याग्नीध्रः संततमनुपृच्छ्यमाहवनीयाद्द्विर्द्विः स्तीर्त्वा पुरोडाशानलं-
 करोति^१ यजमानो वैष्णव्यर्चा पुनरेत्य ग्रहानुपतिष्ठते विष्णो
 त्वं नो अन्तम इत्येतयैवाध्वर्युः पात्राणि संमृशति^१ प्रति-
 प्रक्ष्याता पशुनैति^१ या वां कशा मधुमत्यश्विनेत्याश्विनं ग्रह- १५
 मध्वर्युर्गृह्णाति^१ परिश्रुना^१ द्विस्रक्तिपात्रे द्रोणकलशादुपस्तीर्य
 पूतभृत उन्नीय द्रोणकलशादभिधारयत्येवमधाराग्रहाणां सर्वेषां
 कल्पस्त्वितृता दैक्षमेव यूपं परिवीयाग्रये त्वा जुष्टमुपाकरो-
 मीति तं सवनौयमुपाकरोति^१ ऊतायां वपायां प्रातःसवनाय
 प्रसर्पन्ति^१ द्वौ समुद्राविति ग्रहावकाशैर्यहानवेचते ॥ २१ ॥ २०

१ द्वितीयसव० H; द्वितीयं स० MLATBV.

२ पशुनैति AH; पशुनैति LTV; पशुनैहीति M; पशुनैहीति B.

३ परिश्रुना MAVT; परिश्रवाना L; परिश्रवा B; परिश्रवना H; cp. XV. 27; above (XV. 2) it is called परिश्रवा.

- द्वौ समुद्राविति पूतभृदाधवनीयौ । द्वे द्रधसौ इति
 द्रोणकलशं । परिभूरग्निमिति सर्वं सोमं । प्रणाय म इत्यु-
 पांशुग्रहमपानाय म इत्यन्तर्यामं । व्यानाय म इति जन्तुप्रतिमं
 ग्रावाणं । वाचे म इत्यैन्द्रवायवं । दक्षक्रतुभ्यां म इति मैत्रा-
 ५ वरुणं । चक्षुर्भ्या म इति शुक्रामन्यौ । ओत्राय म इत्याश्विन-
 मात्मने म इत्याग्रयणमङ्गेभ्यो म इत्युक्थ्यमायुषे म इति
 ध्रुवं । तेजसे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्याज्यानि । पशुभ्यो मे
 वर्चोदा वर्चसे पवस्वेति पृषदाज्यं । पुष्ट्यै मे वर्चोदा वर्चसे
 पवध्वमिति सर्वान्ग्रहान्स्तनाभ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथा-
 १० मित्यूतुपात्रे । वीर्याय म इति षोडशिनं । तेजसे म ओजसे
 मे वर्चसे म इत्यतिग्राह्यान्विष्णोर्जठरमसौति द्रोणकलशमिन्द्रस्य
 जठरमसौत्याधवनीयं । विश्वेषां देवानामिति पूतभृतं । वर्चोदा
 वर्चसे पवस्वेति सर्वत्रानुषजति । को ऽसि को नामेति सर्वं
 राजानमाहवनीयं वा । बुभूषन्ब्रह्मवर्चसकाम आमयाव्यभि-
 १५ चरन्वा सर्वं राजानमवेक्षेत ॥ २२ ॥

- स्फ्यः स्वस्तिरित्युत्करे निक्षिप्य वेदिकरणानि यथारूप-
 मुपतिष्ठते । यज्ञियाः यज्ञकृतः^१ स्थेति सर्वाणि यज्ञोपकरणान्युप-
 मा द्यावापृथिवी इति द्यावापृथिवी । उपास्ताव इति वेद्यु-
 त्तरांसबहिष्पवमानास्तावमुप कलश इति कलशमुप सोम इति
 २० सोममुपाग्निरित्यग्निमुप देवा इति देवानुप यज्ञ इति यज्ञमुप
 मा होत्रा उपहवे ऋयन्तामिति होत्रकान् । ऋयन्तां ऋयेतां
 ऋयतामिति यथारूपं सर्वत्रानुषजति । नमो ऽग्नये मखन्न

इत्याहवनीयं^१ नमो रुद्राय मखन्न इत्याग्नीध्रीयं^२ नम इन्द्राय
मखन्न इति होत्रीयं^३ नमो यमाय मखन्ने नमस्तुत्या मा
पाहीति मार्जालीयं^४ दृढे स्थः शिथिरे समीची इति द्यावा-
पृथिवी अधिषवणफलके वा^५ सूर्यो मा देवो दिव्यादह-
सस्यालिति सूर्य^६ वायुरन्तरिक्षादिति वायुमग्निः पृथिव्या ५
इत्यग्निं^७ यमः पितृभ्य इति यमं^८ सरस्वती मनुष्येभ्य इति
सरस्वतीं^९ पालिति सर्वत्रानुषजति^{१०} देवी द्वाराविति सदसः
पूर्वद्वारबाह्व^{११} नमः सदस इति सदो^{१२} नमः सदसस्तथ इति
ब्रह्माणं^{१३} नमः सखीनां पुरोगाणां चक्षुष इत्यृत्विजो^{१४} नमो
दिव इति दिवं^{१५} नमः पृथिव्या इति पृथिवीमुपस्थाय पूर्वेण १०
ब्रह्मसदनं यजमानसदनमपरेणाहे दैधिष्वेति स्थायतनान्तृणं
लोष्टं वा बहिःसदनं^{१६} निरस्योन्निवत उदुदतश्च गेषमिति
यजमान उपविशति^{१७} ॥ २३ ॥

पातं मा द्यावापृथिवी इत्युपविश्य जपति^{१८} द्यावापृथिवी
समीक्षत इत्येकं^{१९} आगन्त पितरः पितृमानिति दक्षिणार्धं १५
परेक्षते^{२०} ऽध्वर्युः सदसः पूर्वद्वारस्य दक्षिणबाहुमपरेणैव^{२१} तण-
निरसनादि कृत्वा यजमानवज्जपत्येवं प्रतिप्रस्थाताहवनीयादी-
नुपस्थायोत्तरेण द्वार्बाहुमुपविश्य तणनिरसनादि कृत्वा जपति^{२२}
वषट्कारश्चैवं^{२३} स्वस्वमेव धिष्यमनूपविश्य^{२४} जपन्ति^{२५} तथोद्गातार
औदुम्बरीं पर्युपविशन्ति^{२६} एवं ब्रह्मा सदस्यश्च दक्षिणत १०

१ ? ०सदसन्निरस्य A; ०सदनं नि० MLTHV; ०सदसो नि० B.

२ ०नैवं AHB; ०नैव MLTV.

३ ०स्यैवं MLTHBV; ०स्यैव A.

४ अनूपविश्य HB; अनुप्रविश्य A; प्रविश्य MLTV.

उदङ्मुखानुपविशतो^१ ऽत्र पशुं विशास्याधिश्रयति^२ । सर्वाणि
सवनानि श्रयमाणो भवति^३ ॥ २४ ॥

अथाग्नीध्रो ऽपरेण गार्हपत्यमुपविश्य पात्र्यां मध्यतः पुरो-
डाशस्योपस्तृणाति पूर्वेण धानानां दक्षिणेन करम्भस्यापरेण परि-
५ वापस्योत्तरेणामिन्नायास्तान्युद्वास्योपस्तौर्णेषु पात्र्यां निधायालं-
कृत्यादाय निष्क्रम्योत्तरेणाग्नीध्रीयं पर्याहृत्यान्तर्वेद्यासादयति^४ ।
तैरध्वर्युः प्रचरत्येषां देवतानि जुह्वामुपस्तौर्यावदायाभिधारयत्येव-
मुपभृति^५ सौविष्टकृतानि । प्रातः प्रातःसावस्तेन्द्राय पुरोडाशाना-
मनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते प्रातः प्रातःसावस्तेन्द्राय
१० पुरोडाशान्प्रस्थितान्प्रेष्येति संप्रेष्यति^६ वषट्कृते जुहोत्यौपभृतं जुह्वां
विपर्यस्याग्नये ऽनुब्रूहीति स्विष्टकृति^७ संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते
ऽग्नये प्रेष्येति संप्रेष्यति^८ वषट्कृते ऊत्वा प्राशिञ्चमवदायेडामव-
यति । तां परिहृत्य होत्रे द्विदेवत्यैः प्रचरितुं हविर्धानं गच्छ-
न्वायव^९ इन्द्रवायुभ्यामनुब्रूहीति संप्रेष्यति^{१०} तच्छ्रुत्वा प्रति-
१५ प्रस्थातादित्यपात्रेणोपयामगृहीतो ऽसि वाचसदसीति द्रोण-
कलशादैन्द्रवायवस्य प्रतिनिर्गच्छं गृहीत्वा न सादयति^{११} ततः
परिष्वयया च राजानमध्वर्युरैन्द्रवायवमादत्ते ॥ २५ ॥

प्रतिप्रस्थातोत्तरतः परिधी^{१२} स्पृष्ट्वाध्वरो यज्ञो ऽयमस्तु देवा

१ ०श्रयति MLATV; ०श्रयन्ति HB.

२ The last two words missing in TL; in V a blank has been filled up with these two words; cp. Hir. VIII. 14, end.

३ ०वेद्यासाद० LH; वेद्या आसाद० M; ०वेद्यां साद० ATBV.

४ एवम् om. H.

५ ०कृति ML; ०कृतं H; ०कृदिति TVB (A incomplete).

६ गत्वा H instead of गच्छन्.

७ परिधीं H; परिधि A; परिधिं MLTV; परिधीन् B.

इति परिश्रवयाधारयति । यथोपांशुग्रहो ह्यते । ऽत्र सर्वाः
 सोमाहुतौर्जुहोत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते वायव इन्द्रवायुभ्यां प्रेक्ष्येति
 संप्रेक्ष्येति । वषट्कृत उभौ जुहुतः । पुनर्वषट्कृते च यजमानो
 ह्यमाने हुते वा भूरसीत्यादित्यमुपतिष्ठते । यो न इन्द्रवायू
 अभिदासतीति यदि श्रेयसा स्पर्धेत हुते ऽङ्गुल्याङ्गुष्ठमववाधते । ५
 यदि पापीयसा विपरीतमथ प्रतिप्रस्थाताध्वर्योः पात्रे प्रतिनग्राह्य-
 पात्रस्य शेषमवनयत्यध्वर्युश्च प्रतिप्रस्थातुः पात्रे । देवेभ्यस्वेति
 प्रतिप्रस्थातादित्यस्थाल्यामादित्यपात्रेण संस्त्रावयत्यध्वर्युर्होतार-
 मभ्येत्य^१ मयि वसुः पुरोवसुरित्वेन्द्रवायवं होत्रे भक्तं प्रयच्छत्येतन
 यजुषा प्रतिगृह्य होता दक्षिणोरौ निधाय हस्ताभ्यां निगृह्यास्ते । १०
 तथोत्तराभ्यां यथादेवतं प्रचरतस्तथोराधारपुनर्वषट्कारौ न
 भवतः ॥ २६ ॥

उपयामगृहीतो ऽश्रुतसदसीति मैत्रावरुणस्य प्रतिप्रस्थान-
 ग्रहो । मित्रावरुणाभ्यामनुब्रूहि मित्रावरुणाभ्यां प्रेक्ष्येति संप्रैषौ ।
 धूरसीत्यादित्योपस्थानं । यो नो मित्रावरुणावभिदासतीत्यङ्गु- १५
 ष्ठाववाधनं । विश्वेदेवेभ्यस्वेत्यवनयनं । मयि वसुर्विददसुरिति
 प्रदानप्रतिग्रहावुपयामगृहीतो ऽसि श्रुतसदसीत्याश्विनस्य प्रति-
 स्थानग्रहो । ऽश्विभ्यामनुब्रूह्यश्विभ्यां प्रेक्ष्येति संप्रैषौ । विभूरसि
 श्रेष्ठो रश्मिनां व्यानपा व्यानं मे पाहीत्यादित्योपस्थानं । यो
 न ऽश्विनावभिदासतीत्यङ्गुष्ठाववाधनं । विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य १०
 इत्यवनयनं । मयि वसुः संयदसुरिति प्रदानप्रतिग्रहौ । विष्ण-
 वुरुक्रमेत्युपर्यर्धं सोम आदित्यपात्रेणादित्यस्थालीमपिदधात्या-

- धवनीयं पूतभृत्यवनीय दशापवित्रेण कलशं मृद्धा न्युज्युनीय-
मानेभ्यो ऽनुग्रूहि होतुश्चमसमनून्नयध्वमुभयतः शुक्रान्कुरुध्व-
मच्छावाकस्य चमसाध्वर्यो मा त्वमुन्नेष्टाः प्रतिप्रस्थातश्चतुर्भिर्मा
शकलैः प्रोक्षिताप्रोक्षितैः प्रत्युपलम्बस्वोन्नेतः सोमं प्रभावयेति
५ संप्रेष्यत्या त्वा वहन्तु हरयो वृषणं सोमपीतय इत्युन्नीयमान-
सूक्तमुपस्थितेषु^१ मैत्रावरुणाद्या होत्रकाश्चमसिनो^१ होता ब्रह्मो-
ज्ञाता यजमानः सदस्य इति मध्यतःकारिणश्चमसिनः^१ प्रति-
पुरुषं चमसाध्वर्यवो भवन्ति^१ नव दश वा चमसानुन्नयत्य-
च्छावाकचमसवर्जान्^१ परिश्रुना^२ द्रोणकलशादुपस्तौर्यं पूतभृत्य
१० उन्नीय द्रोणकलशादभिघारयत्येवं सर्वचमसानां^१ तेषून्नीतेषु
सूक्ते चोपरते सुतो ऽसि जनधा देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्त्विति
शुक्रग्रहमध्वर्युः सावित्रेणादत्ते^१ सुतो ऽसि जनधा देवास्त्वा
मन्थिपाः प्रणयन्त्विति मन्थिग्रहं प्रतिप्रस्थाता सावित्रेणादत्ते^१
चमसांश्चमसाध्वर्यव आददते^१ प्रोक्षिताभ्यां शकलाभ्यां शुक्रा-
१५ मन्थिनावपिधायापनुत्तौ शण्डामकौ^१ सहामुनेत्यप्रोक्षिताभ्या-
मधस्तात्पांसूनपध्वंसयतः^१ ॥ २७ ॥

ताभ्यामुपयम्योर्वन्तरिचमन्विहीति प्राञ्चौ निष्क्रामतः सुतो
ऽसीति वा यथालिङ्गमिन्द्रेण^३ सयुजो वयमित्यान्तादनुवाकस्य
शुक्रं यजमानो ऽन्वारभत आ होमादपरेणोत्तरवेदिं ब्रह्म
१० संधत्तं तन्मे जिन्वतमित्यष्टाभिः संधाभिररन्नी पात्रे वा

१ ? ०सूक्तमुपस्थितेषु AHB; सूक्त उपस्थिते MLTV.

२ Thus (not परिश्रवया) the Mss., cp. XV. 21.

३ Before इन्द्रेण HB ins. अचिन्त्यस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य, cp. Hir.

संधत्तो^१ विष्टजन्तावुत्तरवेदिश्रोण्यां पात्रे निधत्तो दक्षिणस्या-
 मध्वर्युत्तरस्यां प्रतिप्रस्थातानाष्टष्टासीत्यङ्गुष्ठाभ्यामुत्तरवेदिमव-
 गृह्य व्यपरिफन्ताविवोत्तरवेदिं^२ विपरिक्रामतः^३ सुवीराः प्रजा
 इति दक्षिणेनाध्वर्युर्ग्रहं प्राङ्^४ हरति^५ सुप्रजाः प्रजा इत्युत्तरेण
 प्रतिप्रस्थाता संजग्मानौ दिव आ पृथिव्याः^६ शुक्रः शुक्रशोचिषेति^७
 चाध्वर्युः संजग्मानौ दिव आ पृथिव्या^८ मन्थी मन्थिशोचिषेति
 च प्रतिप्रस्थातान्तरेण यूपमाहवनीयं चारन्नौ पात्रे वा संधत्त
 आयुः संधत्तं तन्मे जिन्वतमित्यष्टाभिरायुः स्य आयुर्म धत्त-
 मिति शुक्रामन्थिनावभिमन्त्रयते^९ ॥ २८ ॥

संधाभिश्च संधाय व्युत्क्रामतस्तौ देवौ शुक्रामन्थिनावित्यथा- १०
 प्रोक्षितौ शकलौ बहिर्वेदि निरस्यतो निरस्तः शण्डः सहा-
 मुनेत्यध्वर्युर्निरस्तो मर्कः सहामुनेति प्रतिप्रस्थातापनुत्तौ शण्डा-
 मर्कौ सहामुनेत्यप्रोक्षितौ शकलौ बहिर्वेदि निरस्यतो^{११} यं
 द्विधात्तं मनसा ध्यायतो^{१२} ऽध्वर्युः शुक्रस्य समिदसि शुक्रैषा ते
 समित्तया समिधस्वेति प्रोक्षितं शकलमभिदधाति^{१३} मन्थिनः^{१४}
 समिदसि मन्थिन्नेषा ते समित्तया समिधस्वेति प्रोक्षितं शकलं
 प्रतिप्रस्थातैतस्मिन्काले चमसाध्वर्यवश्चमसानुपोद्यच्छन्ते^{१५} दक्षि-
 णेन यूपमध्वर्युः प्रत्यङ् तिष्ठत्युत्तरेण प्रतिप्रस्थातापरेणोत्तरवेदिं
 प्राञ्चश्चमसाध्वर्यवस्तिष्ठन्ध्वर्युः प्रातः प्रातःसावस्य शुक्रवतो

१ व्यपरिफन्ता० A; व्यपरिफरिन्ता० M; व्यपरिफन्ता० LTV; HB corrupt. The Vyākhyā periphrases: पौड्यन्तौ; cp. Āp. XII. 22. 7.

२ प्राङ् MB; प्रां H; प्राङ्घरति LTV.

३ पृथिवी MLATV; पृथिव्यायुः HB; cp. Hir. VIII. 17.

४ पृथिव्यायुर्मन्थी MLB; पृथिवी A; पृथिव्या H; पृथिवी TV.

५ Thus the Mss.; read perhaps निरस्य.

मन्थिवतो मधुञ्जत इन्द्राय सोमान्प्रस्थितान्प्रेथ्य मध्यतःकारिणां
चमसाध्वर्यवो वषट्कृतानुवषट्कृताञ्जुहुत होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः
सक्तसक्तद्भुत्वा शुक्रस्याभ्युन्नौयोपवर्तध्वमिति संप्रेष्यति । ॥ २६ ॥

वषट्कृते युगपत्सर्वे जुह्वत्यनुवषट्कृते न होत्रकाणां चमसाध्वर्यवो

५ जुहति । ते चमसेषु द्रोणकलशात्पुनः सोममभ्युन्नौयोपार्वतन्ते ।

तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोमि स्वाहेत्यध्वर्युस्तस्मै मित्राय सुतमा-
जुहोमि स्वाहेति प्रतिप्रस्थाता । सूदवच्छुक्रपात्रं सादयत्युत्तर-
पूर्वस्थां बहिःपरिध्याह्वनीयादङ्गारान्निर्वर्त्यैष ते रुद्र भागो यं
निरयाचथा इति तस्मिन्नेतं मंथिनः संस्त्वावं प्रतिप्रस्थाता जुहोति ।

१० प्रैतु होतुश्चमसः प्र ब्रह्मणः प्रोद्गाहणां प्र यजमानस्य प्रयन्तु सद-
स्यानामिति संप्रेष्यति । मध्यतःकारिणां चमसाध्वर्यवः सदो भक्षान्
हरन्ति । पुनरभ्युन्नैतैश्चमसैर्होत्रकानध्वर्युर्याजयति । मैत्रावरुण-
चमसमादायाश्चाथ प्रत्याश्राविते प्रशास्तर्यजेति संप्रेष्य वषट्कृतानु-
वषट्कृते च ऊवा तं चमसाध्वर्यवे प्रयच्छति । स च तं प्रशास्ते

१५ हरत्येवं ब्रह्मचमसमादायाश्राव्य प्रत्याश्राविते ब्रह्मन्यजेति
संप्रेष्यति । पूर्ववद्धत्वा भक्षं हरत्येवं पोतर्यजेति पोतारं
नेष्ट्यजेति नेष्टारमग्नीह्वयेत्याग्नीध्रं संप्रेष्य वषट्कृतानुवषट्कृतेषु
ऊतेषु भक्षेषु सदो हतेष्वयाडग्नीदिति होतुराचष्टे ॥ ३० ॥

स भद्रमकुर्यौ नः सोमं राजानां पाययिष्यतीतीरे प्रत्याङ्गर्न

१० वैश्वराजन्यौ सोमं भक्षयतस्तौ यदि पिपासेते न्यग्रोधस्तिभिनीः
संपिष्य रसं दधन्नुन्नय यजमानचमसोन्नयनक्रमे ऽस्माद्यजमान-
चमसमुन्नयत्यन्येषु^१ सोमचमसेषु ह्ययमानेषु यजमानचमसाहर्भ-

2 This word seems to be missing in all my Mss.

२ ० क्रमेऽस्माद्यजमान ० MLTV ; ० क्रमेद्यस्माद्यजमान ० AHB.

तरुणेनोपहत्यान्तःपरिध्यङ्गारान्व्यस्य तस्मिन्नहं त्वदस्मीति ऊत्वा
तं यजमानाय भक्षं प्रयच्छेद्विदेवत्यान् भक्षयन्ति^१ होमाभिषव-
निमित्तो ऽध्वर्युभक्षो वषट्कारनिमित्तो वषट्कर्तृणां भक्षः समा-
ख्यानाच्चमसिनां^२ वषट्कर्ता प्रथमं भक्षयति ततो ऽध्वर्युरथ
चमसी^३ द्विदेवत्यभक्षेषु होताध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता चैवमनुपूर्वा^४
भवेयुरन्योऽन्यस्मिन्नुपहवमिच्छेयुरपक्वस्येत्यनुमन्त्रण उपहृत इति
प्रतिवचनो^५ नानुपहृतेन सोमः पातवै सोमपीथेन ह व्यर्धुको
भवतीति विज्ञायते^६ द्विरैन्द्रवायवं भक्षयतीतरौ सक्तत्^७
पुरस्तादैन्द्रवायवमादाय प्राणेषूपनिगृह्यायुत्सृजन्तौ पात्रं समुप-
हृथ भक्षयतः^८ ॥ ३१ ॥

१०

अन्वारब्धे ऽध्वर्यौ होता भक्षयति^१ तथान्वारब्धे होत्राध्वर्यु-
र्मयि^२ वसुः पुरोवसुरिति भक्षयत्यथ होता भक्षयत्यथाध्वर्युस्त-
द्धोता^३ सूदवद्यथायतनं सादयत्येवं मैत्रावरुणमादाय चक्षुषो-
रुपनिग्राहमन्वारब्धे ऽध्वर्यौ भक्षयति^४ तथा होत्राध्वर्युर्मयि वसुः
विददसुरिति^५ तदपि सूदवद्यथायतनं सादयति^६ सर्वतः परि-
हारमाश्विनमादाय ओत्रयोरुपनिग्राहमन्वारब्धे ऽध्वर्यौ होता
तथा होत्राध्वर्युर्मयि वसुः संयदसुरिति भक्षयति^७ यथायतनं
सूदवत्सादयति^८ भक्षितानि पात्राणि^९ नोत्सृजत्यावनयनच्छेषं^{१०}

१ चमसी H (and cp. Hir.); चमसिनो MLATV; चमसीन्द्र० B.

२ In the Kāthaka, cp. Āp. XIV. 24. 14.

३ Thus TV; होताध्व० MLATB.

४ The words : अथ होता भक्षयति given by AH, are omitted by MLTBV.

५ पात्राणि नोत्सृजत्या० ALTV; पात्राण्युत्सृ० M; पात्रानभ्युत्सृ० H;
पात्रानभ्युत्सृ० B.

होतृचमसे ऽवनीय पुरोडाशशकलमैन्द्रवायवस्य पात्रे ऽवदधाति
 पयस्यां मैत्रावरुणस्य धाना आश्विनस्य । तानि दक्षिणस्य
 हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्यां सादयत्या । तृतीयसवनात्परिश्रे-
 यज्ञस्य संतत्या इति विज्ञायते^१ । द्विदेवत्यान्भक्षयित्वेडामुप-
 ५ ऋयत । उपह्रयमानामुपोद्यच्छन्ते^२ चमसांश्चमसाध्वर्यवो । होत-
 चमसमास्पृष्टं^३ धारयत्युपहृतामिडां ब्रह्मा होताध्वर्युरग्रीद्यज-
 मानश्चाग्रीध्रे प्राश्नन्ति । ॥ ३२ ॥

इडाशकलमच्छावाकायाग्रीध्रे निदधाति । सवनीयानां
 पुरोडाशानां शाखाप्रहरणान्ते कृते वाजिनमासन्नमुत्करादादाय
 १० तेन वैश्वदेववच्चरति । सवनीयानां वेदो ऽसि वित्तिरसीति
 वेदाभिमर्शनादि कर्म प्रतिपद्यते । स्वं स्वं चमसं चमसिनो
 भक्षयन्ति भक्षमन्तेण । सर्वांश्चमसान्प्रथमो होता सकृत्सकृद्भक्षयति ।
 पुनरभ्युन्नोतानध्वर्युस्तैर्भक्षितान्भक्षयति^४ । तृतीयं होचका
 भक्षयित्वा सशेषांश्चमसानाप्यायस्व समेतु त इत्याप्याययन्ति ।
 १५ तान्दक्षिणस्य हविर्धानस्यापरेणाक्षमुदगपवर्गानधो निदधति^५ ।
 ते नाराशंसा भवन्त्यच्छावाको ऽग्रेण स्वं धिषिण्यं बहिःसदस-
 मास्त^६ । ऽच्छावाक वदस्व यत्ते वाद्यमिति तस्मै महत् पुरो-
 डाशशकलं प्रयच्छन्नध्वर्युराहोपो अस्मान्ब्राह्मणान्ब्राह्मणा ऋयध्व-

१ See TS. VI. 4. 9. 5.

२ ०ह्रयमानामुपो० H; ०ह्रयमानामुपो० MLATV; उपह्रययजमानामुपो० B.

३ Thus B; होतृचमसमास्पृष्टं A; होतृचमसास्पृष्ट H; होतृचमसमिडास्पृष्टं MLTV.

४ ०ध्वर्युस्तैर्भक्षितान्भक्षयति MLTV; ०ध्वर्युभक्षितान्भक्षयति AHB.

५ निदधाति AHB; निदधति MLTV; cp. XV. 36, end.

६ Thus HB; ०सदस आस्त MLTAV.

मित्यनुब्रवत्यच्चावाके प्रत्युपहवमयं^१ ब्राह्मण इच्छते तं होतरूप-
 ऋयस्वेत्याह^२ तमृचा होतोपकथत^३ 'उन्नयस्वोभयतःशुक्रं कृणुष्वेति
 संप्रेष्यति^४ तथा करोति^५ तस्मिन्परिहिते ऽच्चावाकचमस-
 मादायाआव्य प्रत्याआविते ऽच्चावाक यजेति संप्रेष्य वषट्कृतानु-
 वषट्कृते जुवा हरति भवं^६ नास्मिन्नुपहवमिच्छते^७ यद्यस्मि-
 न्नाच्चावाक उपहवमिच्छेत भक्षयेत्येव ब्रूयाद्भक्षिताप्यायित-
 मन्तरा नेष्टुराग्नौध्रस्व च चमसौ सादयति^८ स नाराशंसो
 भवति^९ ॥ ३३ ॥

उपयामगृहीतो ऽसि मधुश्चेति प्रतिमन्त्रं पूर्वेण पूर्वेण
 मन्त्रेणाध्वर्युरुत्तरेणोत्तरेण प्रतिप्रस्थाता ग्रहेण परिगृह्णाति^{१०}
 दक्षिणेन निष्क्रामन्तमितरेण^{११} प्रविशन्तं पात्रेण पूर्वस्य पूर्वस्य
 शेषमुत्तरमुत्तरमभिगृह्णीत^{१२} आआव्य प्रात्याआवित ऋतुना
 प्रेष्येति त्रिरध्वर्युराह त्रिः प्रतिप्रस्थाता^{१३} पात्रयोर्मुखे विपर्यस्था-
 आव्य प्रत्याआवित ऋतुभिः प्रेष्येति द्विरध्वर्युराह द्विः प्रति-
 प्रस्थाता^{१४} पुनर्मुखे विपर्यस्थाआव्य प्रत्याआवित ऋतुना प्रेष्येति^{१५}
 सक्वदध्वर्युराह सक्वप्रतिप्रस्थाता^{१६} यस्य त्रयोदशचतुर्दशाष्टतुग्रहौ^{१७}
 गृह्येते तस्योपयामगृहीतो ऽसि सःसर्पो ऽस्यःहस्यत्याय त्वेति
 गृह्णीतः^{१८} ॥ ३४ ॥

१ ? प्रत्युपहव० ALTV; सत्युप० HMB.

२ तमृचा होतोपकथते MLTV; तमृचाहोपकथस्वे(ति) होतारं प्रेष्यत्यु० HAB.

३ निष्क्रामन्तमितरेण प्रविशन्तपात्रेण H; निष्क्रामन्तरेण प्रविशन्तपात्रेण A;
 निष्क्रामन्तमन्त्रेण प्रविशन्तं पात्रेण MLTV; निष्क्रामन्तमन्त्रेण प्रविशन्तपात्रेण B.

४ ? ०चतुर्दशवर्तुग्रहौ TV; ०चतुर्दश वा ऋतुग्रहौ H; ०चतुर्दशग्रहौ M;
 ०चतुर्दशवर्तुग्रहौ L; ०चतुर्दशातुग्रहेन A; ०चतुर्दश वा ऋतुग्रहेन B.

अध्वर्युं यजतमित्यभिज्ञाय होतरेतद्यजेति संप्रेष्यति स्वयं वा
निषद्य यजतो ^१ गृहपते यजेत्यभिज्ञायैवं गृहपतिर्द्विदेवत्य-
वदध्वर्योः पात्रे प्रतिप्रस्थाता शेषमवनयत्यतिरिक्तस्यैकदेशमध्वर्युः
प्रतिप्रस्थातुः पात्रे ^१ यस्य यदषट्कारे जुहुतस्तं तं होतारं पोतारं
५ नेष्टारमाग्नीध्रं ब्राह्मणाच्छंसिनं मैत्रावरुणं प्रतिसंभक्षतो ^१ ऽथन्य-
देवतमिन्द्रपीतस्येत्येव^१ ब्रूयादृतुना पीतस्येति यथादेवतं वा ^१
विपर्यस्य पात्रं होतारं पोतारं नेष्टारमच्छावाकमृतुभिः पीत-
स्येति संभक्षयतो ^१ विपर्यस्य होतारं प्रतिभक्षयत चतुना
पीतस्येति ^१ मार्जालीये प्रतिप्रस्थाता पात्रं प्रक्षाल्यायतने
१० सादयतीन्द्राग्नी आगतं सुतमित्यध्वर्युः स्वेन पात्रेणाभक्षिते-
नैन्द्राग्रं ग्रहं कलशाच्छस्त्रवन्तं गृह्णाति ^१ तं सादयित्वा होतुः
पुरस्तात्प्राङ्मासीन इडा देवह्निरिति शस्त्रं प्रतिगरित्यन् जपत्यध्वर्यो
शोऽसावोमिति यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयते तस्मिन्काल उत्तिष्ठ-
न्प्रदक्षिणं पर्यावर्तमानः शोऽसा मोद इवेति प्रत्याह्वयते ^१ ततो
१५ ऽभिमुखस्तिष्ठन्प्रहो मोदा मोद इवोमिति त्रिरध्वं प्रति-
गृणाति ^१ ॥ ३५ ॥

प्र वो देवाद्याग्रय इत्यभिज्ञायोथा^२ मोद इवेत्यध्वं
ओमोथा मोद इवोमित्यवसाने^२ ^१ नार्धर्चाक्षुष्यते ^१ नाभि-
प्रतिगृणात्युभयं व्याहावे करोति शोऽसा मोद इवोथा मोद

१ एवं all the Mss.

२ Thus MLTV; after अभिज्ञाय AB read: तन्नास्ते (तन्नास्ति)
प्रतिकरस्त ओ ओथा मोदेवेति द्विरध्वं ओम्; H: तन्नास्ति प्रतिप्रस्थाता ओथा
मोदेवेति द्विरध्वं ओम्.

३ After अवसाने BMA ins.: उक्थशा इत्यन्ते सर्वेष्वपिकारिण वा; simi-
larly H.

इवेति^१ यत्र क च होता विरमेदोथा मोद इवेति ब्रूयात्सर्व-
 शस्त्राणमेवं कल्प^२ उक्थशा इति सर्वशस्त्रान्ते सवनान्ते
 वा जपति^३ शस्त्रं प्रतिगीर्य प्राडेत्यैन्द्राशं ग्रहमादत्ते^४
 तमनूयच्छन्ते चमसांश्चमसाध्वर्यव^५ आश्राव्य प्रत्याश्रावित
 उक्थशा यज सोमस्येति संप्रेष्यति^६ वषट्कारादनु जुहोति^७ ५
 नाराशंसांश्चानुप्रकल्पयन्ति^८ ग्रहनाराशंसानामुक्तानि भक्षणा-
 ष्यायनसादनात्योमासश्चर्षणीधृत इति शुक्रपात्रेण वैश्वदेवं
 कलशात्सुतशस्त्रवन्तं गृह्णात्यैसर्ज्यसर्जीति बर्हिर्भ्या पञ्चदशस्तोत्र-
 मुपाकरोती^९ डायै हिंकुरु तस्यै प्रसुहि तस्यै सुहि तस्यै मे
 ऽवरुद्धा इति पुरस्तादाज्यानामेकैकस्य स्तोत्रस्य यजमानो^{१०}
 जपति व्याहृतीश्च चतुर्होतारं पञ्चहोतारं च^{११} प्रवृत्ते स्तोत्र
 इडा देवह्वरिति पूर्ववज्जपित्वा शस्त्रं प्रतिगीर्य प्राडायन्वैश्वदेव-
 ग्रहमादायाश्राव्योक्थशा^{१२} यज सोमस्येति संप्रेष्य वषट्कारानु-
 वषट्कारे ऊत्वानुप्रकल्प्य सर्वभक्षा ग्रहनाराशंसास्तान्मार्जालीये^{१३}
 प्रक्षाल्य निदधति^{१४} ॥ ३६ ॥ १५

उपयामगृहीतो ऽसि मित्रावरुणाभ्यां त्वेत्युक्थस्याख्यास्तृतीयं
 राजानं सुतशस्त्रवन्तं गृह्णात्येष ते योनिर्मित्रावरुणाभ्यां त्वेत्याय-
 तने सादयति^१ पुनर्हविरसीति स्थालीं प्रत्यभिमृशति^२ मैत्रा-

१ Thus MLTV; सर्वत्र प्रातः प्रातः सवने जपति HAB.

२ ? ०कारादनुजुहोति MLA; ०कारावनुजु० TVB; वषट्कारवज्जुहोति H.

३ ? प्रादया A; प्रदायन् H; प्रजायन् ML; प्राजाय T; प्राजायन् V;
 प्राड्दायन् B.

४ Thus MLTV; सर्वभक्षान् ग्रहचमसान्न मार्जा० A; ससुभक्षयाश्चमसांस्त
 मार्जा० H; सर्वभक्षान्गृहचमसास्तान्मार्जा० I am uncertain about the
 right reading.

५ निदधति MLA; निदधानि THBV; cp. XV. 33.

वरुणचमसमुख्यान् दश चमसानुन्नयति । पूर्ववत्स्तोत्रमुपाकृत्य
 सुते शस्त्रं प्रतिगीर्य ग्रहमादत्ते चमसांश्चमसाध्वर्यव । आश्राव्य
 प्रत्याश्रावित उक्थशा यज सोमानामिति संप्रेष्यति । वषट्कृतानु-
 वषट्कृते जुहति । हरन्ति भर्त्तास्त्रिषूकथ्यविग्रहेषु नाराशंसा न
 ५ भवन्ति । देवेभ्यस्त्वा देवयुवं पृणज्मि यज्ञस्यायुषे जुष्टमिति
 मैत्रावरुणचमसे ग्रहशेषमवनयति बाह्यतः सद आलभ्य ऊतं
 त्वाहुते ऽवनयाम्यूर्जस्वन्तं देवेभ्यो मधुमन्तं मनुष्येभ्य इति वा ।
 मैत्रावरुणं चमसमध्वर्युरूपह्वय भक्षयति यथाचमसं चमसान्प्रथमो
 मैत्रावरुणो सकृद्भक्षयति स्वचमसे द्विर्भक्षिते ऽध्वर्युः सकृद्भक्षयति ।
 १० तृतीयं मैत्रावरुणो ऽन्ततो भक्षयित्वा चमसान्खरे सादयन्ति ।
 प्रतिप्रस्थातैवं विहितावुत्तरौ गणौ । ताभ्यां प्रतिप्रस्थाता चर-
 त्युपयामगृहीतो ऽसौन्द्राय त्वेत्युक्थस्याख्या अर्धं राजानं सुत-
 शस्त्रवन्तं गृह्णाति ॥ ३७ ॥

एष ते योनिरिन्द्राय त्वेत्यायतने सादयति । पुनर्हविरसीति
 १५ स्थालीं प्रत्यभिष्टुति । ब्राह्मणाच्छंसिचमसमुख्यांश्चमसानुन्नय-
 नेकस्मै चमसगणाय राजानमतिरेचयति । न प्रतिप्रस्थाता
 वायव्यपात्रे भक्षयति । ब्राह्मणाच्छंसिचमसे शेषमवनयत्यच्छा-
 वाकस्य चमसमनुन्नयध्वमुन्नेतः सर्वश एव राजानमुन्नय माति-
 रीरिचो दशाभिः कलशौ मृष्ट्वा न्युजेति संप्रेष्यत्युपयामगृहीतो
 २० ऽसौन्द्राग्निभ्यां त्वेत्युक्थस्याख्याः सर्वं राजानं सुतशस्त्रवन्तं गृह्णा-
 त्येष ते योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वेत्यायतने पूर्ववत्सादयति । न

१ The original reading of this passage is doubtful. AH differ considerably from MLT; cp. Hir., Vol. I, page 900.

२ Could प्रतिप्रस्थाता be interpolated ?

स्थालीं प्रत्यभिमृशति । स्तोत्रमुपाकृत्य शस्त्रं प्रतिगौर्यं ग्रहमादत्ते
चमसांश्चमसाध्वर्यव । आश्राव्य प्रत्याश्रावित उक्थशा यज
सोमानामिति संप्रेष्यति । वषट्कृतानुवषट्कृतान्जुक्त्यच्छावाक-
चमसे^१ ग्रहशेषमवनयति । यथाचमसं चमसान्पूर्ववद्भक्षयत्यग्निः
प्रातःसवने पात्वस्मानिति संस्थिते सवनाहुतिं जुहोति । प्रशास्ताः^५
प्रसुहोति संप्रेष्यति । सर्पतेत्याह प्रशास्ता । यथेतं निःस्पृ^२
माध्यंदिनाय सवनाय देवी द्वाराविति यथायतनं सर्वे
संप्रसर्पन्ति संप्रसर्पन्ति । ॥ ३८ ॥

इति पञ्चदशः प्रश्नः ॥

१ ऋते जु० MLTV; ऋता जु० AH; ऋताञ्जुहोति B.

२ निःस्पृ LATV; प्रस्पृ HMB.

- अथ प्रसूत्याध्वर्युः संप्रसूतानभिषोढनाग्नीध्रं ग्रावस्तुतं चाभि-
ज्ञायाभिषोतारो ऽभिषुणुत ग्रावस्तुद्राव्णो ऽभिषुह्यग्नीत्ववनीया-
न्निर्वपेति संप्रेष्यति । होतृचमसे वसतीवरीभ्यो ऽपो निःषिच्य
तास्तथा निग्राभ्याः^१ कृत्वोपांशुसवनादन्यं ग्रावाणमादत्ते । विस्वस्य^२
- ५ राजानं ग्रावाणभि मिमीते पञ्च कृत्वो यजुषा मिमीते पञ्च
कृत्वस्तृष्णी^३ । दश कृत्वो मिमानः सर्वं राजानं मिमीत । एवं
मानादि माध्यंदिनं सवनं यथा प्रातःसवनमद्भिरभ्युक्ष्य ग्रावस्तुते
सोमोष्णीषं प्रयच्छति । प्रारब्धे ऽभिषवे ग्रावस्तुद्रावस्तोत्रीया
अन्वाह । द्विदेवत्यर्तुगृहैन्द्राग्नवैश्वदेवदर्विहोमाश्च^४ न विद्यन्ते ।
- १० तथा मितं राजानं होतृचमसीयाभिः संतर्पयत्यदाभ्यांशुमुपांशु-
पावनौ^५ च मिते राजत्यपि सृज्याभिषुण्वन्तीहा^५ इहा^५ इहेति
संराधयन्तः प्रथमपर्यायस्य प्रथमे ऽभिषवे ऽभिषुण्वन्तीहा^५ इहा^५
इहेति द्वितीये ऽभिषवे इहा^५ इहा इहा^५ इति तृतीये ।
उत्तमस्य पर्यायस्य मध्यमे ऽभिषवे वृहद्वृहदित्यभिषुण्वन्त्युत्तमे
- १५ वा । ततो ऽभिषुतं दशापवित्रेण प्रपीड्याधवनीये ऽवनीय पूर्व-
वदृजौषमुखान् ग्रावणः करोति । ॥ १ ॥

देवा ग्रावाण इन्दुरिन्द्र इत्यवादिषुरिति प्रतिप्रस्थाता
ग्राव्णो ऽनुमोदत । एकादशकपालं पशुपुरोडाशं निरुध्यामिक्षावर्जं

१ निग्राभ्याः MLTV ; निग्राह्याः ATB and the Vyākhyā.

२ विस्वस H (विस्वस्य the Vyākhyā) ; विस्वज्य MLTABV.

३ Read prob. with Hir. : ०वैश्वदेवा द०.

४ ०पांशुपावनौ LTVB ; ०पांशुपावकौ पावनौ M ; ०पांशवाचनौ AH ;
०पांशसावनौ the Vyākhyā ; cp. XVI. 10.

५ Instead of इहा probably each time इहा इ is to be read.

सवनीयान्निर्वपति^१ । नास्य^२ पशुपुरोडाश इत्येकं^३ । ऽलंकतेषु
 सवनीयेषु द्रोणकलशं ग्रावस्वधूहन्त उद्गातारो ऽधोऽधोऽञ्च-
 मुपकर्षन्ति^४ । धाराग्रहकाले^५ शुक्रामन्थिनावगयणमुकथं च
 चतुरो ग्रहान् गृह्णात्यागयणं तिसृभ्यो धाराभ्यो गृह्णात्यन्याच्च^६
 तृतीयां धारां करोति^७ । मरुत्वनं वृषभमित्युत्पात्रेणाध्वर्यु- ५
 मरुत्तृतीयं गृह्णातीन्द्र मरुत् इत्युत्पात्रेण द्वितीयं प्रतिप्रस्थातात्र
 धारां विरम्य प्रपीड्य पवित्रं पूतमृति वितनोति^८ । प्रसिद्धमेक-
 धनानामाधवनीये ऽवनयनं^९ । राजानमतिपावयति^{१०} । याव-
 न्माध्यंदिनाय^{११} सवनायालं तावनं पूतमृत्यवनीय^{१२} पवमान-
 ग्रहान् कलशं शुक्रामन्थिनावगयणमुकथं च ग्रहावकाशैरुपस्थाय १०
 पूर्ववद्भुला समन्वारम्भा माध्यंदिनाय पवमानाय निष्क्रामन्ति^{१३} ।
 त्रैष्टुभः पन्था रुद्रा देवता वागयेगा इति द्वाभ्यां दर्भमुष्टि-
 मध्वर्युरीषद्वन्वपूर्वो^{१४} निष्क्रामत्युत्तरेण हविर्धाने गत्वोत्तरे-
 णाग्नीध्रीयं धिष्णिचं परीत्य पूर्वया द्वारा सदः प्रविश्याग्रेण
 होतारं ब्रह्मयजमानाध्वर्यवो ऽवतिष्ठन्ते^{१५} ॥ २ ॥

दक्षिणेनोद्गातारः प्रशास्तुर्धिष्णिचं परीत्य माध्यंदिनेन पव-
 मानेन पञ्चदशेन सुवते^{१६} । ऽत्र सर्वे यथायतनमुपविशन्ति^{१७} ।

१ नास्य LTV; नस्य AB; नस्या H (M defective).

२ ०मपकर्षन्ति HAB; ०चदुक० MLTV; cp. XV. 13.

३ धाराग्रह० MH; धाराग्राह० LTV; ०ग्रहण० AB.

४ ?? ०न्वागच्छ ML; ०न्याच्च TV; ०धिष्ण्यस्य AB; आयाय च H. The Vyākhyā: धाराद्वयं प्रागुक्तवत् तृतीया तदन्तेन (?).

५ In AHB the words राजानमतिपावयति ... पूतमृत्यवनीय are inserted before अत्र धारां विरम्य.

६ R probably यावान् i.e. यावन्, cp. XV. 18 (end).

७ MLV ins. ऊर्ध्वं before धून्वन्.

- ज्योतिषे हिंकुर्विति यजमानो जपति प्राक् स्तुतेः व्याहृतीश्वतु-
 ह्रीतारं च । तस्यामष्टम्यां प्रस्तुतायां सुपर्णो ऽसि त्रिष्टुप्कन्दा
 इति जपति^१ । स्तुते ऽध्वर्युरग्नौदग्नीन्विहर बर्हि स्तृणाहि
 पुरोडाशः अलंकुरु प्रतिप्रस्थातर्दधिघर्मणोदेहीति संप्रेष्यत्युक्तं
 ५ धिष्णिथानां व्याघारणं । पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रविश्य
 विष्णो त्वं नो अन्तम इति ग्रहानुपतिष्ठते पात्राणि च
 संमृशति । प्रतिप्रस्थाता ज्योतिरसि वैश्वानरं पृश्निथै दुग्धमिति
 दधिघर्ममवेक्ष्यौदुस्वर्था सुचि कंसे चमसे वोपस्तौर्य यावती
 द्यावापृथिवी इति दधि गृह्णात्यभिघार्य वाक्च त्वा मनश्च
 १० श्रीणीतामित्याग्नीध्रीये ऽधिश्चित्य होतर्वदस्वेति संप्रेष्यति ।
 यदि आतो जुहोतन यद्यत्रातो ममत्तनेति होतुरभिज्ञाय
 आतः हविरिति प्रत्युक्ताहवनीयं गत्वाश्राव्य प्रत्याश्राविते दधि-
 घर्मस्य यजेति संप्रेष्यति । यमिन्द्रमाज्ज्वरणं यमाज्जरिति वषट्कृते
 जुहोति ॥ ३ ॥
- १५ स्वाहा वडिन्द्रायेत्यनुवषट्कृते तूष्णीं वा ऊत्वा हरति भक्षं ।
 यावन्तः प्रवर्गस्यत्विजस्तोषूपहवमिष्ट्वा भूर्भुवः सुवर्मयि त्यदिन्द्रियं
 महदिति यजमान एव प्रत्यक्षं भक्षयति सर्वं वाप्रवर्ग्य सोमे
 दधिघर्मो न स्यान्मित्रो जनान्प्र स मित्रेति नाभिदेशमभि-
 मृशन्ते । ऽत्र पूर्ववत्सवनीयप्रचारो । माध्यंदिनस्य सवनस्येन्द्राय
 १० पुरोडाशानामनुब्रूहीति संनमति तथा माध्यंदिनस्य सवनस्येन्द्राय
 पुरोडाशान्प्रस्थितान्प्रेष्येति । वषट्कृते ऊत्वा जुक्तामौपश्रुतं समो-

प्याग्नये ऽनुब्रूह्यग्नये प्रेथ्येति खिष्टकृति संप्रेथ्य ऊत्वा प्राशिच-
मवदायेडामवद्यती^१ डां होत्रे हत्वाध्वनीयं पूतभृत्यवनीय दशभिः
कलशं मृष्ट्वा न्युज्यन्तीयमानेभ्यो ऽनुब्रूहि होतृश्चमसमनून्नयध्व-
मुभयतः शुकान् कुरुध्वमच्छावाकस्य चमसाध्वर्यो त्वमप्युन्नयस्व
प्रतिप्रस्थातश्चतुर्भिः शकलैः प्रोक्षिताप्रोक्षितैः प्रत्युपलम्बस्वोन्नेतः ५
सोमं प्रभावयेति संप्रेथ्यति^१ होतृचमसमुख्यान् दशैकादश वा
चमसानुन्नयति^१ ॥ ४ ॥

संप्रेषितं कृत्वाश्राव्य प्रत्याश्राविते माध्वंदिनस्य सवनस्य
निष्केवल्यस्य भागस्य शुकवतो मन्थिवतो मधुश्रुत इन्द्राय
सोमान् प्रस्थितान् प्रेथ्य मध्यतःकारिणां चमसाध्वर्यवो वषट्कृतानु- १०
वषट्कृताञ्जुजत होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः सहस्रसहस्रत्वा शुकस्था-
भ्युन्नीयोपावर्तध्वमिति संप्रेथ्यति^१ वषट्कृते ऊत्वा प्रेतु होतृश्चमसः
प्र ब्रह्मणः प्रोक्षादृणं प्र यजमानस्य प्रयन्तु सदस्थानामिति
संप्रेथ्यति^१ प्रयन्येते मध्यतःकारिणां चमसा भक्षाय^१ पुनरभ्यु-
न्नीतेषु सोमेषु होत्रकाः^१ प्रसर्पणमन्त्रैः प्रसृप्य यथायतनमुपविश्य १५
पुनरभ्युन्नीतान्यजन्ययाडग्रीदिति होतुराख्यायेडामुपह्वयमाना-
मुपोद्यच्छन्ते ॥ ५ ॥

चमसांश्चमसाध्वर्यवो^१ रुद्रवद्गणस्य सोम देव ते मतिविदो
माध्वंदिनस्य सवनस्य त्रिष्टुक्छन्दस इति भक्षमन्त्रं संनमति^१
नाच्छावाकाय शकलं भवति^१ सन्नेषु नाराशंसेषु गवां द्वादशशतं २०
सहस्रमपरिमितं सर्वस्वं वा शतं षष्टिश्चतुर्विंशतिरेकविंशति-
र्द्वादश सप्त तिस्रो वा मन्योदनं तिला माषा हिरण्यं वासश्चेति^१

दक्षिणासु दक्षिणेन वेदिं तिष्ठन्तीषु वैसर्जनहोमवद्वाक्षिणानि
 जुहोत्युदु त्वं चित्रमिति सौरौभ्यां गार्हपत्ये जुहोत्याग्नीध्रीयं
 गत्वा चतुर्गृहीतं गृहीत्वाग्ने नयेति नयवत्यर्चाग्नीध्रीये जुहोति ।
 दिवं गच्छ सुवः पतेति हिरण्यं ऊलोदृह्णाति । यजमानो
 ५ हिरण्यमुदृहीतमादाय रूपेण वो रूपमग्नौमिति दक्षिणाः
 प्रदक्षिणमग्नौमिति । तुयो वो विश्ववेदा विभजत्विति गवां मध्यं
 प्रविश्य कृष्णाजिनेन संत्रास्य चतुर्धा विभजति । तांश्चतुरो
 भागात्महर्त्विग्भ्यो ददाति । ॥ ६ ॥

यावन्महर्त्विग्भ्यो ददाति तस्यार्धं द्वितीयेभ्यस्तस्य तृतीयं
 १० तृतीयेभ्यश्चतुर्थं चतुर्थेभ्य । एतत्ते अग्ने राध इति सदो ऽग्नौमिति ।
 विभक्ता दक्षिणा नयत्यृतस्य पथा प्रेत चन्द्रदक्षिणा इति ।
 गार्हपत्यं सदस्यान्तरेण दक्षिणेनाग्नीध्रीयं तीर्थेनोदीचीरुत्सृजति ।
 ब्राह्मणमद्य राध्यासमिति हिरण्यं दक्षिणाभागं चादायाग्नीध्रं
 गत्वा तेषैव मन्त्रेणाग्नीध्रे ददाति । वि सुवः पथ्य व्यन्तरिक्ष-
 १५ मिति सदः प्रेक्षते ऽस्माद्वात्रा देवचा गच्छतेति दक्षिणाः ।
 पूर्वया द्वारा सद आगत्याग्नेण सद आसीनायात्रेयाय ब्राह्मणमद्य
 राध्यासमिति हिरण्यं दद्यात्तदभावे ऽनूचानाय । महर्त्विग्भ्यो
 दक्षिणा मनोवाक्प्राणचक्षुषामनुदिशति । ब्रह्मन्मनस्ते ददामि
 तदनेन निष्क्रीणामीति ब्रह्मणे ब्रह्मसदन आसीनाय ददाति ।
 २० यद्वास्थन्भवति तत्तस्यानुदिशत्येवमितरेभ्यो यथायतनमासीनेभ्यो
 होत्रकसदस्यचमसाध्वर्युप्रसर्पकेभ्यश्च ओचात्माङ्गलोन्नामेवमनु-
 दिशति । ॥ ७ ॥

न देयं बहिर्वेदि नाब्राह्मणाय ब्राह्मणायथविदुषे न
 कण्वकश्यपेभ्यो ऽथब्राह्मणाय वेदविदे दद्याद्यदा मरुत्वतीयाय
 प्रेथेत्यथ न देयं न प्रतिग्राह्यं । यदि दद्यादनूबन्धावपायां
 ऊतायां दद्यात्प्रतिगृह्णीयादोदवसानीयायां पूर्णाऊतायां वा ।
 यद्यनो रथो वा दीयते नयवत्यां ऊतायां वनेषु व्यन्तरिचं ५
 ततानेति द्वितीयामाऊति जुहोति । यद्यश्वो पुरुषो हस्ती वा
 दीयते प्रजापते न त्वदेतानीति तृतीयां । दक्षिणासु नीतासु
 हरिणस्य रघुय्यत इति कृष्णविषाणायन्धिं विस्त्रस्यानु^१ त्वा
 हरिणो मृग इति चात्वाले प्रास्यत्यथाध्वर्युर्जपतिमृषय एन-
 साऊरिति पञ्च वैश्वकर्मणान्याग्नीध्रे जुहोतीन्द्राय मरुत्वते ऽनु- १०
 ब्रूहीत्यध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता च स्वं स्वं मरुत्वतीयमादाय दक्षिणत-
 स्तिष्ठन्नध्वर्युराश्राव्य प्रत्याश्रावित इन्द्राय मरुत्वते प्रेथेति
 संप्रेथति । वषट्कृतानुवषट्कृत उभौ^२ ऊत्तर्तग्रहवच्छेषमवनयतो
 ऽननुवषट्कारौ वा । प्रतिप्रस्थानेन^३ भक्षयन्ति^३ द्विर्होता सकृ-
 दितरौ । मार्जालीये पात्रं प्रक्षाल्य होतुरग्रे निदधाति । ॥ ८ ॥ १५

मरुत्वाः इन्द्र वृषभो रणायेति स्वेनर्तुपात्रेण तृतीयं मरुत्व-
 तीयं कलशाच्छस्त्रवन्तं गृहीत्वर्तुपात्रमालम्बेन्द्राग्नवच्छस्त्रं प्रति-
 गृण्णात्युक्तं वाचीति माध्यंदिनसवनशस्त्रं प्रतिगौर्यं जपति ।
 गृहमादत्ते चमसांश्चमसाध्वर्यव । आश्राव्य प्रत्याश्रावित उक्त्यग्रा
 यज सोमस्येति संप्रेथति । वषट्कृतानुवषट्कृते जुहोति पूर्ववद्भि- १०

१ विस्त्रज्य MLATVB (in H this.kh. is missing), विस्त्रस्य the Vyākhyā.

२ वषट्कृतानुवषट्कृते उभौ M; ०ङ्कृत उभौ LTV; वषट्कृते सहोभौ AB.

३ प्रतिप्रस्थातेन भक्षयन्ति A; प्रतिप्रस्थाता भक्षं हरति MLTV; प्रतिप्रस्थातानेन भक्षयन्ति B.

र्दिनाराशंसाननुप्रकम्यन्त्युक्तो भक्षमन्त्रो । यथाचमसं चमसिनो
भक्षयन्त्यायायननिधाने च नाराशंसानां । महा५ इन्द्रो य
ओजसा महा५ इन्द्रो नृवदित्यन्तरयर्चा शुक्रपात्रेण माहेन्द्रं
कलशात्सुतशस्त्रवन्तं गृह्णाति । परिमृज्य सादयित्वा पृष्ठस्तोत्र-
५ मुपाकरोति । यजमानो रथन्तरे वरं ददाति । स्तोत्रे वृत्ते१
शस्त्रमुपाकृत्य प्रतिगीर्याध्वर्युर्ग्रहमादत्त इतरे नाराशंसांश्चाति-
ग्राह्यांश्च सहैवाध्वर्युणाग्नेयं प्रतिप्रस्थानैन्द्रं नेष्टा सौर्यमुन्नेताग्राव्य
प्रत्याग्रावित उक्थशा यज सोमस्येति संप्रेष्यति । ऊते माहेन्द्रे
ऽग्ने तेजस्विन्निन्द्रौजस्विन् सूर्य भ्राजस्विन्नित्येतैरतिग्राह्याननु-
१० जुह्वति । ॥ ६ ॥

तेजोविदस्योजोविदसि सुवर्षिदसीत्येतैस्तान्ऊताननुमन्त्रयते ।
सदसि प्रत्यङ्घो मयि मेधामित्येतैः प्रतिमन्त्रं भक्षयन्ति । सर्व-
भक्षाश्चमसा । उपयामगृहीतो ऽसौन्द्राय त्वेति त्रिभिरुक्थ्य-
विग्रहैः पूर्ववत्प्रचरतो । विष्टे देवा मरुत इति संस्थिते
१५ जुहोति२ । प्रशास्तः प्रसुहोति संप्रेष्यति सर्पतेत्याह प्रशास्ता ।
यथेतं निःस्पृष्ट३ तृतीयसवनाय देवीदारौप्रभृति यथावज्जपन्तः४
सर्वे प्रसर्पन्त्यध्वर्युरभिषोढनाग्नीध्रं प्रतिप्रस्थातारमाशिरं५ चाभि-
ज्ञायाभिषोतारो ऽभिषुण्णताग्नीत्सवनीयान्निर्वप परिश्रयणमाहर

१ नृवृत्ते A ; सुवृत्ते HB ; वृत्ते MLTV ; read probably उपवृत्ते.

२ यथावेदमितरे ins. MAHB, not TLV. The Vyākhyā makes no mention of these words.

३ निः (or नि)स्पृष्ट MLHV, प्रस्पृष्ट AHB.

४ तथाव० AHB.

५ The insertion of आशिरम् here is rather strange. It is not mentioned in the Vyākhyā. Probably it is inserted wrongly, see the immediately following sampraisa.

प्रतिप्रस्थातराशिरं श्रुतातङ्गं दध्यादित्यग्रहायाहरेति संप्रेष्यति
 होतृचमसे वसतीवरौभ्यो ऽपो निःषिच्य निग्राभ्यं^१ कृत्वादाभ्यांशु-
 मुपांशुपावनौ^२ यज्ञोपांशुपात्रे ऽंशुस्तानृजौषे ऽपिष्ट्य प्रातःसवन-
 वन्महाभिषव च्चर्जौषमेव तूष्णीमभिषुण्वन्त्यामिन्नावर्जमग्नौत्सव-
 नौयान्निर्वपति^३ द्वादशकपालो ऽत्र पुरोडाशो^४ हविर्धानस्योभे ५
 द्वारे परिश्रयति^५ ब्रह्माध्वर्युर्यजमानः प्रतिप्रस्थाताग्नौ च उन्नेता
 पत्नी च हविर्धानस्थान्तर्भवन्त्यध्वर्युरादित्यपात्रमादाय कदा चन
 स्तरौरसीत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यादित्येभ्यस्त्वेत्यादित्यस्थाल्या
 आदित्यं^६ गृह्णाति^७ ॥ १० ॥

कदा चन प्रयुच्छसीत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यादित्येभ्य- १०
 स्वेति श्रुतातङ्गेन दध्ना श्रीणाति^८ यज्ञो देवानामित्यनु-
 द्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यादित्येभ्यस्त्वेत्यादित्यस्थाल्याः सर्वं राजानं
 गृह्णाति^९ विवस्व आदित्येत्युपांशुसवनेनैनं मेक्षयित्वा या दिव्या
 वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामीति श्रुतातङ्गेन दध्ना पयसा वा
 वृष्टिकामस्य श्रीत्वा ग्रावाणमुद्रुह्णात्यत्र विज्ञानमुपैति^{१०} यद्यु- १५
 द्रुहीतस्य ताजग्बिन्दुः प्रस्कन्देद्वर्षुकः पर्जन्यः स्याद्यदि चिर-
 मवर्षुको^{११} न सादयति^{१२} यदि कामयेत गर्भान्यश्रवः श्रीव्येयु-
 रित्युद्रुह्णादित्यमवेक्षेत^{१३} दशापवित्रेणोपांशुसवनं परिवेक्ष्य तेनाधः
 पात्रमुपयम्या समुद्रादिति दर्भानन्तराचाय्य हस्तेन दर्भैश्चापि-
 दधात्यहं परस्तादित्येनमा होमाद्यजमानो ऽन्वारभते^{१४} ऽध्वर्युः २०
 सूर्यो मा देवेभ्यः पालित्युत्तिष्ठत्यविषिञ्चन्नुपांशुसवनं दशापवित्रेण

१ Thus V ; निग्राभ्यां L ; निग्राभ्यां T ; निग्राह्यं HAMB.

२ MLVTB (not AH) ins. यज्ञोपांशुपावनौ (cp. Āp. XIII. 10: 5).

३ आदित्यग्रहं H only.

परिमृज्य ग्रावस्वपिम्बजति^१ विवृण्वन्ति द्वारौ^१ कविर्यज्ञस्य
वितनोति पन्थामित्यादित्यं हरति^१ ॥ ११ ॥

- आदित्येभ्यः प्रियेभ्यः प्रियधामभ्यः प्रियव्रतेभ्यो महास्वसरस्य
पतिभ्य उरोरन्तरिक्षस्याध्यक्षेभ्यः प्रेष्येति संप्रेष्य यास्ते विश्वाः
५ समिधः सन्त्यग्र इत्याहवनीये दर्भानधिप्रास्थानन्वीक्षमाणो^१
वषट्कृत आदित्यं जुहोत्युन्नमय पृथिवीमिति वृष्टिकामस्य
जुहुयान्न जुलान्वीक्षेत नानुवषट्करोति न भक्षयति^१ सूद-
वदादित्यपात्रं सादयति^१ प्रस्रोता प्रतिहर्ता वा पवित्रं वितत्य
माध्यंदिनवदायणमेव चतसृभ्यो धाराभ्यो गृह्णात्यादित्यपात्रा-
१० चतुर्थी^१ धारां करोत्याययणं गृहीत्वा राजानमतिपावयति^१
यावान्तृतीयसवनायालमुक्यो यज्ञश्चेदत्रोक्यमेव^१ गृह्णाति^१
धारां विरम्य प्रपीड्य पवित्रं निदधाति^१ यत्प्राक् पवमान-
ग्रहेभ्यस्तस्मिन् कृत आग्नीध्रे पत्न्याशिरं मथित्वापरया द्वारा
हविर्धानं प्रपादयति^१ पूर्वया गतश्रियः^१ पूर्वया यजमानः
१५ प्रपद्यते^१ ऽस्मै देवासो वपुषे चिकित्सतेति चतसृभिः प्रति-
मन्त्रमाशिरं यजमानः पत्नी च तिरः पवित्रं पूतमृत्यवनयतो^१
द्वौ पवमानग्रहौ गृह्णातीत्येके^१ पवमानग्रहान् कलशानाग्रयणं
च ग्रहावकाशैरुपस्थाय निःसर्पन्तः समन्वारभन्ते^१ तृतीयसवने
ग्रहावकाशैर्नोपतिष्ठत इत्येके^१ पूर्ववद्ब्रुवान्वारब्धा आर्भवाय
२० पवमानाय निष्क्रामन्ति माध्यंदिनपवमानवज्जागतः पन्था
आदित्या देवता वागयेगा इत्यादि माध्यंदिनवदायुषे हिंक्नु

१ अतिप्रास्य MLTV; अधिप्रास्य AB; अधीःप्रास्य H.

२ After ०पवमानवत् AHB ins. जुहुते.

३ ०मेव BH; ०सव V; ०सपि ML.

तस्यै प्रसुहि^१ तस्यै सुहि तस्यै मे ऽवरुद्धा इति व्याहृतौः पञ्च-
होतारं च पुरस्तादाभेवपवमानाद्यजमानो जपति^१ तस्य
नवम्यां प्रसुतायां सघासि जगतीच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति
मा संपारयेत्यनुमन्वयते^१ ॥ १२ ॥

अग्नीच्छलाकान्विहर बर्हि स्तृणाहि पुरोडाशाः अलंकुरु ५
प्रतिप्रस्थातः पशौ संवदस्वेति स्तुते ऽध्वर्युः संप्रेष्यति^१ पूर्वया
द्वारा हविर्धानं प्रविश्य विष्णो त्वं नो अन्तम इति ग्रहानुप-
तिष्ठते पात्राणि च संमृशति^१ विहृतांच्छलाकान्व्याधारयति
यथा पुरस्ताच्छृतं हविः शमितरिति संवादादिना पशुतन्त्रेण
प्रचरती^१ डान्तः पशुर्नात्र पुरोडाशः स्यादत्र पूर्ववत्सवनीयप्रचार- १०
स्तृतीयस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशानामनुब्रूहीति तथा तृतीयस्य
सवनस्येन्द्राय पुरोडाशान्प्रस्थितान्प्रेष्येति च^१ वषट्कृते ऊलौप-
भृतं समोष्याग्नये ऽनुब्रूह्यग्नये प्रेष्येति स्विष्टकृते^१ ऊत्वा^१ प्राशिच-
मवदायेडामवद्यती^१ डां होत्रे हत्वाधवनीयं पूतभृत्यवनीयं दशाभिः
कलशं मृष्ट्वा न्युज्यतु^१ न्नीयमानेभ्यो ऽनुब्रूहि होतुश्चमसमनून्नयध्वं १५
तौत्राः आशीर्वतः कुरुध्वमच्छावाकस्य चमसाध्वर्यो ऽपि त्वमु-
न्नयस्वोन्नेतः सोमं प्रभावयेति संप्रेष्यति^१ प्रचरणकाले होत-
चमसमध्वर्युरादत्ते चमसांश्चमसाध्वर्यव^१ आश्राव्य प्रत्याश्राविते
तृतीयस्य सवनस्यर्भुमतो विभुमतः प्रभुमतो वाजवतः सविहवतो
वृहस्पतिवतो विश्वेदेव्यावतस्तीत्राः आशीर्वत इन्द्राय सोमा- २०
न्प्रस्थितान्प्रेष्य मध्यतःकारिणां चमसाध्वर्यवो वषट्कृतानुवषट्कृता-
ञ्जुज्जत होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः सकृत्सकृदुत्वा शुक्रस्याभ्युन्नीयो-

१ प्रसुहि (originally the right reading) MB only.

२ Thus MLATVB; प्रेष्येति स्विष्टकृति संप्रेष्यति स्विष्टकृतिं ऊत्वा H.

पावर्तध्वमिति संप्रेष्यति^१ श्येनाय पत्नये स्वाहेति वषट्कृते
ऽध्वर्युर्जुहोति^१ ॥ १३ ॥

इतरे तृष्णीं जुहति^१ वट् स्वयमभिगूताय नमः स्वाहेत्यनु-
वषट्कृते महर्लिजां यजमानस्य च चमसाध्वर्यवो जुहति^१ प्रैतु
५ होतृश्चमसः प्र ब्रह्मणः प्रोद्गातृणां प्र यजमानस्य प्रयन्तु सदस्याना-
मिति संप्रेष्यति^१ प्रयन्त्येते मध्यतः कारिणां चमसा भक्षाय^१
होत्रकाणां चमसैरध्वर्युः प्रचरति^१ मैत्रावरुणचमसमादायाश्चाव्य
प्रशास्तर्यजेति संप्रेष्यत्येवमितरान्विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहेत्येतैः प्रति-
वषट्कारं प्रतिमन्त्रं जुहोति^१ वट् स्वयमभिगूताय नमः स्वाहेति
१० सर्वत्रानुवषट्कृतौ^१ तृष्यन्ताः होत्रा इति ऊतान्सर्वाननुमन्त्रयते^१
प्रसिद्धो भक्ष^१ आदित्यवज्जणस्य सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य
सवनस्य जगतीच्छन्दस इति विशेषो^१ न भक्षयतीडां^१ सन्नेषु
नाराशंसेषु स्वं स्वं चमसमनु न्यन्ते^१ ॥ १४ ॥

त्रौस्त्रीन्युरोडाशशकलान्प्राचीनावीतिनः पिण्डदानमन्त्रै-
१५ र्दक्षिणतो यजमानपितृभ्यो निवपतीत्येवमादिप्रत्यायनान्तान्^४

१ इति सर्वाननु म० MLTV; इति ऊता सर्वहोत इति म० A; इति ऊता सर्वत्र होता इति म० H; B useless.

२ This sentence is given by MA and, in corrupted state by HB; it is omitted in TLV.

३ चमसमनुन्यते TV; चमसमनुमन्यते HRBLAM; cp. Āp. XIII. 12. 9. The sentence runs on at the end of this khaṇḍa.

४ The expression प्रत्यायनान्तान् is taken over from Hiranya-keśin, it is not in harmony with the description of the Piṇḍa-pitryajña acc. to the Vaikhāṇasīyas. The verb, belonging to the subject expressed at the end of the preceding khaṇḍa, is not निवपति (mark इति) but जपन्ति. The Sūtrakāra does not express his thought very clearly.—Cp. XVI. 21.

पिण्डपितृयज्ञस्य मन्त्रान्सर्वे जपन्ति^१ षड्रुतारं यजमानो
 जपत्युपांश्चन्तर्यामपात्रयोरन्यतरेण वाममद्य सवितरिति सावित्रं^२
 ग्रहमाग्रयणाद्गृहीत्वा न सादयत्युपनिष्क्रम्य देवाय सवित्रे
 ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते देवाय सवित्रे प्रेष्यति
 संप्रेष्यति^३ वषट्कृते जुहोति नानुवषट्करोति^४ न च भक्षयत्येते- ५
 नैव पात्रेणोपयामगृहीतो ऽसि सशर्मासि सुप्रतिष्ठान इति
 वैश्वदेवं ग्रहं पूतभृतः शस्त्रवन्तं गृह्णात्येकया च दशभिश्च स्वभृत
 इत्यभिज्ञाय प्रार्थयुजौ विमुच्येथामिति द्विदेवत्यपात्राणि विमुच्य
 प्रतिप्रस्थाता मार्जालीये प्रक्षाल्यायतने सादयति^५ प्र द्यावा
 यज्ञैः पृथिवी च्छतावृधेत्यभिज्ञाय मदा मोद इव मोदा मोद १०
 इत्युभयतो मोदं प्रतिगृणात्या व्याहावात् ॥ १५ ॥

अथ यत्र होतुरभिजानाति तद्राधो अद्य सवितुर्वरेण्यमिति
 मदा मोद इव मोदा मोद इवेत्यन्यतरतोमोदं प्रतिगृणात्या
 व्याहावादुक्तं वाचीन्द्रायेति तृतीयसवने जपति^१ शस्त्रं
 प्रतिगीर्य प्रातःसवने वैश्वदेववद्ब्रह्मा नाराशंसाः^२ सौम्यश्चरु- १५
 र्भवति^३ व्याख्यातस्तस्य कल्पश्चरुमासाद्याग्नावैष्णव्यर्चोपांशुयाज-
 वहुतस्य प्रयजति^४ प्राचीनावीती हस्तेन सौम्यस्य प्रथममवदान-
 मवदाय मेक्षणेन द्वितीयमवद्यति^५ दक्षिणतो ऽवदायाभिघार्योद-
 ङ्ङतिक्रम्य दक्षिणामुखस्तिष्ठन्नाश्राव्य सौम्यस्य यजेति वषट्कृते
 दक्षिणार्धपूर्वार्धं जुहोति^६ पुनः पूर्ववहुतस्य यजति^७ विष्णो लं १०

१ सावित्र्याग्रयणाद्गृ० MLTV.

२ संप्रेष्यति om. MLTV.

३ नानुवषट्करोति only in TV and somewhat corrupt in AHB.

नो अन्तम इति वैष्णव्यर्चा सुवाङ्मतिमभिजुहोति । प्रत्याक्रम्य
चरावाज्यमानीयोद्गाढभ्यो हरन्ति ॥ १६ ॥

सत्रो त एतद्यदु त इहेत्युद्गातारो ऽवेचन्ते । य आत्मानं
न परिपश्येदितासुः स्यादित्युक्तमाज्येन सो ऽभिददिं कृत्वा यन्मे

५ मनः परागतमित्यवेचेत । पुनरग्नीध्रः शलाकाभिर्धिष्णिष्यान्
विहरत्यध्वर्युर्नवगृहीतमाज्यं गृहीत्वा यथान्युपं व्याधारय-
त्याग्नीध्रीयमादितो ऽन्ततश्च । शेषमाज्यस्य करोति । ध्रियन्ते
धिष्णिष्या । उपांशुपात्रमादायोपयामगृहीतो ऽसि बृहस्पति-
सुतस्य त इत्याग्रयणात्पानीवतं गृह्णाति । न सादयत्याज्य-

१० शेषेण श्रीत्वात्याक्रम्याश्राव्य । प्रत्याश्रविते ऽग्नीत्पानीवतस्य
यजेति संप्रेष्यत्यग्रां ३ इ० पत्नीवा ३ः२ सजूर्देवेन त्वष्टा सोमं
पिब स्वाहेति । वषट्कृत उत्तरार्धं जुहोत्युपांश्वनुवषट्करोति ।
ऊत्वा हरति भक्षं । यद्याग्नीध्र उपहवमिच्छते भक्षयेत्येव
ब्रूयात् ॥ १७ ॥

१५ अग्नीन्नेष्टुरूपस्यमासीद नेष्टः पत्नीमुदानयोन्नेतर्हीतुश्चमस-
मनून्नय होतृचमसे ध्रुवायावकाशं कुरुद्गात्रा पत्नीं संख्यापय
सर्वश एव राजानमुन्नय मातिरौरिचो दशभिः कलशौ मृष्ट्वा
न्युज्जेति संप्रेष्यत्युत्तरासु संख्यासु सर्वश एव राजानमुन्नयेति२
प्रेषशेषं तत्तत्संख्याचमसगणानामुत्तमुन्नयन्संप्रेष्यत्यन्तरा नेष्टारं

१ श्रीत्वात्याक्रम्य TV ; श्रीणात्यत्याक्रम. HAB ; श्रीत्वा प्रत्याक्रम. ML.

२ The signs of pluti are only given for the first word and only in some of the Mss.

३ ०सुन्नयति H, but cp. the Vyākhyā : उत्तरासन्ध्यादिसंख्यासु सर्वश
एव राजानमित्यादि प्रेषांश उत्तम एव चमसगणे स्यात् T or the rest, instead
of प्रेषशेषं, A reads प्रतिप्रेषशेष and HB प्रथमप्रेषशेष.

धिष्णियं चाग्नीध्रो व्यवस्थाग्निपीतस्येति भक्षमन्त्रं संनम्य
 भक्षयति^१ नोपस्य आसीत क्लीवः स्यादिति^२ होतृचमसमुख्यां-
 श्वमसानुन्नयन्सर्वश एव राजानमुन्नोय दशाभिः कलशौ मृद्धा
 न्युज्यत्युत्तरवेद्यां चमसान्संसाद्य यज्ञायज्ञियस्तोत्रमुपाकरोति^३ ।
 दीपयन्ति धिष्ण्यान्विस्वस्य^४ नौवीं^५ कर्णप्रावृता आविरिव ५
 नाभिं कुर्वाणा भवन्ति^६ । ये सदस्याः सन्त ऋत्विजो यज-
 मानश्च^७ ते सर्वे ऽग्निष्टोममुपगायेयुः^८ । सकर्णमकर्णं वा प्रोर्णुत्य^९
 यज्ञायज्ञियैः स्तुवते । सप्तहोतारं यजमानो व्याचष्टे^{१०} । प्रस्तुते
 सान्नि हिंकारमनु विश्वस्य ते विश्वावत इति नेष्टा पत्नीमुद्गात्रा
 संख्याय वाचयति । यद्येनामुद्गातोपमीवति^{११} तदेषा^{१२} पत्न्य- १०
 गन्देवान्यज्ञ इति नग्नकृत्य वङ्गणावाविष्कृत्य स्वाहाकृताः
 समुद्रेष्टा गन्धर्वमित्यस्या अन्तरमूर्वोः पत्नेजनीरुदीचीर्दक्षिणे-
 नोरुणा संवर्तयत्या तृतीयाया स्तोत्रीयायाः संख्यापनोपप्रवर्तने
 भवतः । ॥ १८ ॥

अपवृत्ते ऽग्निष्टोमीयस्तोत्र आग्निमारुतं शस्त्रमुपाकरोत्य- १५
 भ्यग्रे^{१३} प्रतिगृणात्यापो हि ष्ठा मयोभव इत्यभिज्ञायापो विषिञ्च-
 त्रतिगृणाति । स्वादुष्किलायं मधुमा^{१४} उतायमित्यभिज्ञायो-

१ ०यस्तोत्रं THBV; ०यं स्तोत्रं MLA.

२ विस्वस्य TV; विस्वस्य MLAB; H corrupt.

३ नौविं TV; नौवीं ML.

४ भवन्ति H; भवन्ति MLATBV.

५ यजमानश्चेत्येक AHB.

६ प्रोर्णुत्य HAB; प्रोर्णयति ML; प्रोर्णुता TV.

७ उपमीवति TV; उपसवति L; उपमीयति AHB; उपवदति M.

८ तदेषा MTL; तदेषा ABV; तदोषो H.

९ ०भ्यग्रे HA; ०त्यग्रे B; ०भ्ययं T; missing in ML; शस्त्रमभ्ययं V.

- भयतोमोदं प्रतिगृणाति मदा मोद इव मोदा मोद इवेत्या-
 व्याहावात्तन्तुं तन्ववजस इत्यभिज्ञाय प्रतिप्रस्थाता भ्रुवं भूतमसि
 भूते मा धा इत्यभिमन्त्र्य द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीति
 परिगृह्णाति ^१ सादनादि^१ भ्रुवस्य यजमानो न मूर्त्रं करोत्याव-
 ५ नयनाद्विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः प्रच्यावयन्विति भ्रुवस्थाना-
 द्यावयति ^१ दिवि देवान्द्रुहेति हत्वा भ्रुवं भ्रुवेण हविषेत्यान्ता-
 दनुवाकस्य पुरस्तात्प्रत्यङ्गासीनो होतृचमसे भ्रुवमवनयति ^१ ॥१६॥
- पुरस्तादुक्थस्यावनीय इत्युक्तमुत नो ऽहिर्बुध्न्यः शृणोत्वज
 एकपादिति वेक्थं वाचीन्द्रायेति तृतीयसवने शस्त्रं प्रतिगीर्य
 १० होतृचमसमध्वर्युरादत्ते चमसानितरांश्चमसाध्वर्यव ^१ आश्राव्य
 प्रत्याश्रावित उक्थशा यज सोमानामिति संप्रेष्यति ^१ वषट्कृतानु-
 वषट्कृते च^२ सर्वांश्चमसान् जुक्त्यत्र सर्वभक्षाश्चमसाः सुभूरसि^३
 श्रेष्ठो रक्ष्मीनां प्रियो देवानामिति होतृचमसमध्वर्युः प्रति-
 भक्षयति ^१ यथा त्व^४ सूर्यासीत्यादित्यमुपतिष्ठते यजमान
 १५ आयुर्म इन्द्रियं धेहीष्टं म आगच्छत्वित्याहवनीयमग्नीदौपयजा-
 नित्यादि पाशुकेन प्रचरति ^१ प्रहृतेषु परिधिषु संस्वावेणाभि-
 ऊत्योपयामगृहीतो ऽसि हरिरसीत्युन्नेता द्रोणकलशेन सर्वमा-
 ग्रयणं हारियोजनं ग्रहं गृह्णाति ^१ हरौ स्य हर्योर्धाना इति
 बक्तीभिर्धानाभिः श्रीणात्यथैनमादायोपोत्तिष्ठन्निन्द्राय हरिवते
 २० धानासोमानामनुब्रूहीति संप्रेष्योपनिष्क्रम्य शीर्षन्नधि निधाय

१ सादनादि MLTV; सादनानि AHB. The grammatical sense is not quite clear.

२ च given by LTAHV; om. by MB.

३ सुभू. the Vyākhyā; विभू. MLTV, and prob. H, A incomplete.

विक्रम्याश्राव्य प्रत्याश्रावित इन्द्राय हरिवते धानासोमा-
नप्रस्थितान्प्रेष्येति वषट्कृते सहसोमा इन्द्राय स्वाहेत
जुहोति । ॥ २० ॥

अनुवषट्कृते ऊवा हरति भक्षमपरेणाहवनीयं द्रोणकलश-
मवस्थाप्योतन्नेर्युपहवमिद्वेष्टयजुषस्ते देव सोमेति यावन्त ऋत्विजस्ते ५
सर्षे भक्षयन्ति । दद्भिरसंभिन्दन्तो^१ निर्धयन्त इव निरिव
धयन्तश्चिष्टिषाकारं भक्षयन्तः । कृथ्यै हेमाय रथ्यै पोषायेति
जपित्वोत्तरवेद्यामापूर्या स्या मा पूरयतेति निष्ठौघोपवपन्ति ।
स्फ्यमुदपात्रं बर्हिरित्येतत्समादाय जघनेन दक्षिणेन हविर्धाने
परीत्य दक्षिणेन मार्जालीयं धिष्णिगं स्फ्येनोपहत्यावोक्ष्य १०
दक्षिणागं बर्हिः स्त्रीर्त्वाङ्गिर्मारजयति मार्जयन्तां पितरः सोम्यास
इत्येतैः प्रतिमन्त्रमथ तिस्रो धाना ददात्येतत्ते ततासौ ये च
त्वामन्वित्येतदादिप्रत्यायनान्तान्^२ पिण्डपितृयज्ञमन्वान् जपित्वा
षड्भूतारमनूच्य यथेतमेत्याग्नीध्रीये यन्म आत्मनः पुनरग्निश्चक्षु-
रिति द्वे मिन्दाऊतौ जुहोति । ॥ २१ ॥ १५

एकधनपरिशिष्टा अपः स्वे स्वे चमसे निःषिच्य प्रस्त्राय
तौत्रीकृताभिर्दूर्वाभिः सरसा अशु धौतस्य सोम देव त इत्य-
परेण चालालमास्तावे वा प्रत्यञ्चश्चमसिनो भक्षयित्वा समुद्रं
वः प्रहिणोम्यच्छायं वो मरुत इति चालाले निनीयाग्नीध्री
दधिकाव्ण इति दधिद्रप्सान्भक्षयन्त्युभा कवी युवाना सत्येति १०

१ Thus TV only; दद्भिः संभि० or संक्षि० MLAHB; Vyākhyā:
दन्तेर्न धानाः संभिन्दन्ति; after ०भिन्दन्तो HAB ins. धाना.

२ Cp. XVI. 15, where, however, the wording is a little
different.

- तनूनन्निणः सख्यविसर्जनं जपन्त्यपाम सोमममृता अभूमेत्यादित्य-
मुपतिष्ठन्ते । देवकृतस्यैनसो ऽवयजनमसि स्वाहेति सप्तभिराह-
वनीये शकलानभ्यादधत्यभिमुखे वेदे पत्नीः संयाजयन्ति । स्त्रीर्णे
वेदे ध्रुवामाष्याय धाता रातिः सवितेत्यन्तर्वेद्यूर्ध्वंस्तिष्ठन् संततं
५ जुह्वा नव समिष्टयजूंषि जुहोति षडृग्मियाणि^१ यजूंश्च
विषाणकृष्णाजिनयोः^२ प्रासनमेकेषामग्निना देवेन्द्रेण देवेन
विश्वेभिर्देवेभिरिति त्रिभिर्विषवतिक्रमैर्यजमानस्त्रीन्विषवति-
क्रमान् कृत्वा दक्षिणेनाहवनीयं तिष्ठन्सर्वेभिर्देवेभिरिति चतुर्थं
विषवतिक्रमं जपती^३न्द्रेण सयुजो वयमित्याहवनीयमुपतिष्ठते ।
१० ऽध्वर्युरिदं तृतीयः^४ सवनं कवीनामिति संस्थिते सवनाहुतिं
जुहोति^५ । प्रशास्तः प्रमुह्यति संप्रेष्यति । सर्पतेत्याह प्रशास्ता ।
संतिष्ठते तृतीयसवनम् ॥ २२ ॥

आग्रयणोक्त्यादित्यध्रुवस्थालीभ्यश्चतसृभ्यो न्यत्रापराः^६
स्थालीश्चात्वाले प्रास्यौदुम्बरीमधिषवणचर्मफलके^७ ग्राव्णो वाय-
१५ व्यानि चमसान् द्रोणकलशं खरपांसून्यदन्यत्सोमलिप्तं सुरचितं
कृत्वा वेदं^८ कृत्वाग्निपरिस्तरणादि प्रतिपद्य प्रणीतावर्जं पात्राणि
प्रयुज्य निर्वपणकाले वारुणमेककपालं निरुप्य पुरोडाशं यजु-
रूपूताभिरद्भिः^९ संयुत्याप्यलेपं निनीय पोक्षणीरासादय सुवं च

१ AHB ins. after ०याणि : उत्तराण्, V : ०याण्यजू०.

२ Thus (not विषाणा०) all the Mss.

३ HAB ins. यथावेदमितरे, cp. XVI. 10.

४ न्यत्रपरां स्थालीं A ; न्यत्रापरां H ; न्यत्रपरस्थाली० MLTV ; न्यत्रपरा...
मस्थालीं B.

५ ०दुम्बरीमधि० MLTV ; ०दुम्बर्यामधि० AHB.

६ वेदं कृत्वा only in H ; वेदिं कृत्वा B.

७ अद्भिः given by VHT, om. MLAB.

सुचश्च संमृड्वाज्येनोदेहीति संप्रेष्यत्याज्यानि चतुर्गृहीतानि ।
 वारुणं पुरोडाशमलंकृत्योत्तरेण ऽसे सादयत्यन्तरेण चात्वालो-
 त्करावौदुम्बरीमासन्दौ निधाय तत्र^१ सुरक्षितानौदुम्बर्यादीन्
 सादयति^२ ॥ २३ ॥

आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाण इत्यवभृथमवैध्यन् जुहुयान्नमो ५
 रुद्राय वास्तोष्पतय इति च^१ वारुणं पुरोडाशं सुवमाज्यस्थालीं
 सुचो बर्हिः सोमोष्णीषं सोमोपनहनं सोमपरिश्रयणं चेत्ये-
 तत्समादाय प्रस्तोतः साम गायेति संप्रेष्यति^२ सान्नि प्रस्तुत
 उरु^३ हि राजा वरुणश्चकारेति तीर्थेन निष्क्रामन्ति^४ सान्ना
 प्रस्तोतान्वैति^५ सह पत्न्या सर्वे सान्नस्त्रिर्निधनमुपयन्ति^६ १०
 सर्वा दिशो ऽवभृथायाभ्यवयन्ति^७ यां दिशं गच्छेयुस्तथामुखाः
 प्रचरेयुरित्येके^८ वहन्तीनां स्थावरा अभ्यवेत्यास्तदभावे यथा-
 कामं^९ मध्ये प्रस्तोतः साम गायेति द्वितीयं संप्रेष्यति^{१०} तथा
 निधनमुपयन्त्यपो दृष्ट्वा शतं ते राजन्निति जपत्युदकान्ते तृतीयं
 प्रस्तोतः साम गायेत्यादि पूर्ववदुदकान्ते स्तरणान्तां वेदिं कृत्वा १५
 तस्यां हवौषि सादयत्यपि वा न वेदिरभिष्ठितो वरुणस्य
 पाश इत्यपामधितिष्ठति^{११} प्रति ते जिह्वा घृतमुच्चरणेदिति
 बर्हिः प्रहृत्य सुवेणाभिजुहोति^{१२} विगाह्य तिष्ठन्तो ऽवभृथेन
 चरन्ति^{१३} ॥ २४ ॥

१ ततः VTML.

२ औदुम्बर्यादीन् सादयति VTMAH; ०बरान् सादयति L; औदुम्बर्यासं-
 संदीन् सादयति H.

३ The genitive अपाम् is incomprehensible. The original
 text should have been: अपामन्तमभितिष्ठति.

४ Thus MLTV; AHB have सुचा कृत्वाभिजुहोति instead of बर्हिः
 प्रहृत्य सुवेणाभि०.

अप^१ उपवाज्य सुवाधारमाधार्याग्नीदपस्तिः^२ संमृड्ढीति
संप्रेष्यत्यापो वाजजितो वाजं वः सरिथ्यन्तोर्वाजं जेथ्यन्तोर्वाजिनो-
र्वाजजितो वाजजित्यायै संमार्ज्यपो ऽन्नादा अन्नाद्यायेति
मार्जनमन्त्रं संनमत्यग्नेरनीकमप आविवेशेति सुच्यमाधारयति ।

५ वागस्याग्नेयीत्यनुमन्त्रयते यजमानस्तिष्ठ होतरित्येतावान्प्रवरो ।
ऽपबर्हिषः प्रयाजान्यजत्यप्सुमन्तावाज्यभागावप्स्वग्ने सधिष्ठवाप्सु मे
सोमो अब्रवीदित्यनूच्यते^३ । पुरोडाशस्यावदाय वरुणं यजति ।
कृत्स्नं पुरोडाशमवदायाग्नीवरुणौ स्तिष्ठकृतौ यजत्यग्नीदपः सकृ-
त्संमृड्ढीति संप्रेष्यत्यपबर्हिषावनूयाजौ यजति । देवौ यजेति

१० प्रथममनूयाजं संप्रेष्यति यजेत्युत्तरमेतावत्क्रियते । समुद्रे ते
हृदयमश्वन्तरित्यप्सु सुचं प्रतिष्ठाप्य सं त्वा विशन्त्वोषधीरुत्ताप
दति सुचमद्भिः पूरयित्वा यज्ञस्य त्वा यज्ञपते हविर्भिः सूक्तवाके
नमोवाके विधेम स्वाहेत्यप्सु वा जुहोत्युपतिष्ठते वावमृथ
निचङ्कुणेति यत्किंचित्सोमलिप्तमवमृथे संप्रकिरति । सुमित्रा न

१५ इत्यञ्जलिनाप उपहरन्ति^४ । दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्यो ऽस्मान्देष्टि
यं च वयं द्विष इति द्वेयदिशि निरस्यति । ॥ २५ ॥

यत्ते ग्राव्णा चिच्छिदुः सोम राजन्निति दशभिः सोम-
द्रप्सवतौभिर्दध्नौदुम्बरशाखयर्जीपं प्रोक्षति प्रहृत्य वाभिजुङ्गया-
देकादशभिर्नवभिः सप्तभिः पञ्चभिश्चतसृभिर्वा । सुचमृजौषेण

१० पूरयित्वा समुद्रे ते हृदयमश्वन्तरित्यप्सूपमारयति । देवीराप

१ Before अप AHB ins. जडासु देवतासु.

२ सुवाधार० AHB ; खीवाधार० MLTV.

३ इत्यनूच्यते B ; इत्यनूच्यते MLTAV. The word is not clear.

४ उपहरन्ति AB ; उपहरति MLTV ; पहरन्ति H. Read with Baudh. VIII. 20 : उपहरन्ति.

इत्युपतिष्ठते । यो बिन्दुस्तुतस्तमप्सु धौतस्येत्युपसृग्नेदवजिघेदा-
नुपमज्जन्तौ दम्पती सशिरस्कौ स्नात्वान्योऽन्यस्य पृष्ठं चालयतो ।
वि ते मुञ्चामीति यजमानो मेखलामुन्मुञ्चतीमं विध्यामीति
योक्तं पत्नी । दौक्षितवसने मेखलां जालं चावभृथे प्रास्य यज-
मानः सोमोपनहनं परिधत्ते पत्नी सोमपरिश्रयणमुन्नेतरुन्नये- ५
त्युन्नेतारं प्राहोद्वयं तमसम्यर्युदुत्यं चित्रमिति तिसृभिरुद्धतीभि-
रुन्नेता यजमानप्रथमान्होतप्रथमान्वावभृथादुन्नयति । ॥ २६ ॥

प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्यपामन्तं प्रतियौति प्रत्यस्तो
वरुणस्य पाश इत्यपामन्तं प्रत्यस्यति । पुरस्कृत्योन्नेतारं समि-
त्पाणयो ऽपाम सोममिति महीयां जपन्तो ऽप्रतीक्षमागत्यैधो १०
ऽस्येधिषीमहीत्याहवनीये समिधमाधायापो^१ अन्वचारिष-
मित्युपतिष्ठन्ते तथा गार्हपत्ये पत्नी । प्राग्वंशे प्रायणीयवदुदय-
नीयेष्टिरिध्ने ऽनूयाजसमिधमुपसंनह्य सक्षामकाषायां प्रायणीय-
स्थाल्यामुदयनीयं चरुं अपयति । पत्नीं संनहति । न जुह्वा-
माज्यं गृह्णाति । न प्रयाजा । आज्यभागानां पथ्यां स्वस्ति- १५
सुत्तमां यजति । याः प्रायणीयस्य याज्या इत्युक्तं । यास्ते
विश्वाः समिधः सन्त्यग्र इति पुरस्तात्विष्टकृतः सुवाङ्गतिं
जुहोति । शंखन्त उदयनीयः संतिष्ठते । मैत्रावरुणीं वशां
गामनूबन्ध्यामालभते । ऊतायां वपायां दक्षिणस्थां वेदिश्रोण्यां
यजमानः केशशश्रु वपते । वरं न ददात्यनूबन्ध्यायाः पशु- २०
पुरोडाशं निरूप्य देविकाहवौषि निर्वपति । धात्रे पुरोडाशं
द्वादशकपालं निर्वपत्यनुमत्यै चरुं राकायै चरुं सिनीवाल्मे

चरं कुक्कै चरमिति । तामु सोमस्थालीष्वेतांश्चरुन् पयसिः
अपयतिः । ॥ २७ ॥

पशुपुरोडाग्रस्य देविकाहविषां च समानं खिष्टकृदिडमनू-
याजान्ते स्वरं जुहोति हृदयशूलमुद्रासयत्यनूबन्धायाः स्थाने
५ मैत्रावरुणीमामिचां कुर्वन्ति । सेडान्ता संतिष्ठते । सदोहवि-
धानानां पूर्वसुरक्षितान् ग्रन्थीन्विस्त्रस्योदीची हविधानि बर्हिर्वेदि
निर्वर्त्य यत्कुसीदमप्रतौत्तमित्याहवनीयादुत्सुकमादाय वेदि-
मुपोषति । यदि मिश्रमिव चरेदञ्जलिना सक्तून्प्रदाये विश्व-
लोपेति जुज्याद्यजमानो ऽयं नो नभसा पुर इत्यग्निमुपतिष्ठते ।
१० यदाकृतादिति तिसृभिर्धूममनुमन्त्रयते । ऽङ्गां विधान्या-
मित्युक्तमन्त्रवेद्यासीनो ऽतिमोक्षाज्जपत्यत्र विष्णुक्रमानेके समा-
मनन्ति । प्राजहितं शालामुखीयं पृथगरण्योः समारोपयति ।
प्राडुदङ् वोदवसाय देवयजनमध्यवस्य मथित्वाग्नीन्विहृत्याष्ट-
गृहीतेन वा सुचं पूरयित्वोरु विष्णो विक्रमस्वेदं विष्णुर्विचक्रम
१५ इति वोदवसानीयां वैष्णवीं पूर्णाङ्गतिं जुहोति । स्वायतने
ऽग्निं प्रतिष्ठापयति । तदानीमेव सायमग्निहोत्रं जुहोति ।
काले प्रातरग्निहोत्रं जुज्यात्संतिष्ठते ऽग्निष्टोमौ । यदि राजन्यो
ऽग्निष्टोमेन यजेत सो ऽत्र षोडशिनं ग्रहं गृह्णीयादेष एवा-
त्यग्निष्टोमो ऽत्यग्निष्टोमः । ॥ २८ ॥

इति श्रौतसूत्रे षोडशः प्रश्नः ॥

अथोक्त्यप्रभृतिसंस्था व्याख्यास्यामस्ता अग्निष्टोमकल्पासंहृण-
विकारास्तृतीयसवने पशुकाम उक्त्यं ग्रहं गृह्णीयात्पञ्चदशहृदिः
सदः । क्रतुकरणेनोक्ते होममार्जने । द्वितीयः पशुरैन्द्राग्रः
सवनीय आलभ्यो । अग्निष्टोमचमसगणादुपरि माध्यंदिनव-
त्त्रिभिस्त्वयविग्रहैः प्रचरतीन्द्रावरूपाभ्यां त्वेति प्रथमे ग्रहण-
सादनाविन्द्रावृहस्यतिभ्यां त्वेति द्वितीय इन्द्राविष्णुभ्यां त्वेति
तृतीये । औदौपयजानित्यादि पाशुकं सिद्धं सर्वसंस्थासु । ॥१॥

षोडशिना वीर्यकामो यजेताधिलोककर्णया^१ शुण्डया
राजानं क्रीणाति । सदः सप्तदशच्छदिर्भवति । खरस्योत्तरे ऽसे
खादिरं चतुःस्रक्ति षोडशिपात्रं प्रयुनक्ति । क्रतुकरणं ऊत्वा तेनैव १०
द्रोणकलशं सृजति । यूपं परिवीर्येन्द्रं वृष्णिं तृतीयं सवनीयमा-
लभते । तृतीयसवने प्रचरित उक्त्यविग्रहैरातिष्ठ वृत्रहन्निति
मन्त्रेणोक्त्यादाग्रयणाद्वा षोडशिनं ग्रहं गृह्णाति । धाराग्रहाणा-
मुत्तमं षोडशिनं । सवने सवने ऽभिगृह्णातीत्येके^२ । यस्मान्न जात
इति चतसृभिराक्षिद्रकोभिः^३ षोडशिनं सन्नमभिमन्त्रयते^४ ॥२॥ १५

१ With क the Mss. (अधीलोध Āp. Hir.); cp. Journal of the Germ. Or. Soc., Vol. 72, page 4.

२ Emended ; षोडशिनं MATVH ; षोडशं L.

३ ? मन्त्रेणोक्त्याग्रामा (थ्यमा०) ग्रयणाद्वा (द्वा) षोडशिनं ग्रहं गृह्णाति धारा-
ग्रहणासुत्तमं षोडशिनं सवने सवने ऽभिगृह्णातीत्येके HRB ; A : मन्त्रेणाग्रेणात्षोड-
शिनं ग्रहं गृह्णाति धाराग्रहणमुत्तमं षोडशिनं सवने सवने भिगृ० etc., as HR ;
मन्त्रेणाग्रयणाद्वा षोडशिनं ग्रहं गृह्णातीत्येके M ; TV : मन्त्रेणाग्रयत्षोडशिनं ग्रहं
etc., as M ; L : मन्त्रणग्रयत्षोडशिनं etc., as M.

४ आक्षिद्रकौभिः RB ; H corrupt (आक्षिका only) ; आक्षिद्रिकौभिः
TV ; आक्षिद्रिकाभिः A ; आक्षिद्रिभिः ML. This designation of these
verses is unknown from elsewhere.

५ षडशिनं सन्नमभिः R ; षोडशिनं सन्नभिः H ; षोडशिनं सन्नभिः AB ;
षोडशिनं सोत्रमुपाकरोतीति सन्नभिः MLVT.

उत्तमादुक्त्यपर्यायात्पुरस्तादुक्त्ये षोडशिनं गृह्णीयाद्वा ।
 समयाविधिते सूर्ये हिरण्येन षोडशिनं स्तोत्रमुपाकरोति ।
 श्वेतमरुणपिशङ्गं वाश्वं पुरस्तात्स्थापयन्ति । हरिवच्छस्त्रं भव-
 त्युपरिष्ठात्स्तोत्रीयानुरूपादानुष्टुग्भ्य ओथा मोद इव मदे
 ५ मदा मोद इवोमयेति व्यत्यासमुभयतोमोदं प्रतिगृणाति ।
 शस्त्रं प्रतिगौर्यं ग्रहमादत्ते चमसांश्चैक्यशा यज सोमानामिति
 संप्रेष्यतीन्द्राधिपते ऽधिपतिरिति वषट्कृते षोडशिनं जुहोतीन्द्रश्च
 सम्रादिति षोडशिनं भक्षयति । पूर्ववच्चमसानां भक्षमन्त्रमनुष्टु-
 प्कन्दस इति संनमत्यरुणपिशङ्गो ऽश्वो दक्षिणातिरात्रेण ब्रह्म-
 १० वर्चसकामो यजेत । सद एकविंशतिच्छदिर्भवति । क्रतुकरण-
 यजुर्वदङ्गविधाने प्रपद्यते^१ न तेन जुहोति न स्पृशति ॥ ३ ॥

यूपं परिवीय सारस्वतीं मेषीं चतुर्थीं सवनीयामालभेत
 मेषं वा । षोडशिचमसैः प्रचर्य रात्रिपर्यायेस्त्रिभिस्त्रिषु यामेषु
 प्रचरत्युपयामगृहीतो ऽसौन्द्राय त्वापिशर्वरायेति होतृमैत्रावरुण-
 १५ ब्राह्मणाच्छंखच्छावाकचमसमुख्यान् क्रमेण प्रथमे यामे दश
 चमसानुन्नयति । प्रतिचमसगणोन्नयनं । स्तुतशस्त्रे भवतश्चतुर्षु
 चमसगणेषु प्रथमाभ्यामध्वर्युः प्रचरत्युत्तराभ्यां प्रतिप्रस्थितौष प्रथमः
 पर्याय । एवं विहितो द्वितीयस्तृतीयश्च रात्रिपर्यायः । प्रति-
 प्रस्थाताश्विनं द्विकपालं निर्वपति । अपयित्वासाद्य होतृचमस-
 २० मुख्यान् संधिचमसानुन्नयन्सर्वं राजानमुन्नयति ॥ ४ ॥

त्रिवृद्राथंतरं संधिस्तोत्रमाश्विनं शस्त्रं परःसहस्रमुदित
 आदित्ये तस्मिन्परिहिते होतृचमसमध्वर्युरादत्त इतरांश्चमसा-

ध्वर्यवः । पुरोडाशं प्रतिप्रस्थाता सोमैः सह सर्वज्जतं जुहोति
 पङ्क्तिच्छन्दस इति भक्षमन्त्रं संनमति । यस्मात्पशवः प्र प्रेव
 भंशेरन्तो ऽशोर्यामेण यजेत । चत्वारश्चमसगणा आग्नेयैन्द्रवैश्व-
 देववैष्णवाः यथैको रात्रिपर्यायः । संधिचमसवत्तेषां प्रचरण-
 मतिच्छन्दस इति भक्षमन्त्रं संनमत्यग्नीदौपयजानित्यादि ५
 समानम् । ॥ ५ ॥

यः स्तोमभागान्विद्यात्मा ब्रह्मा भवति । होत्रध्वर्युद्गातभिः
 क्रियमाणे कर्मणि तावत्तस्मिन्यज्ञाः संचरन्ति । तथा बिद्रापि-
 धानाय यज्ञं विष्णुमहं ध्यायीत । सर्वेषु यदि प्रमत्तो
 व्याहरेत् त्रीणि पदा विचक्रमे तदस्य प्रियं ते ते धामानी- १०
 त्युचो वैष्णवीर्जपेद्वाहतीश्च । ब्रह्मन् स्तोथ्यामः प्रशास्तरित्यभि-
 ज्ञाय देव सवितरेतत्ते प्राहेत्यनूच्य रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं
 जिवोऽस्तुतेति प्रथमेन स्तोमभागेन बहिष्यवमानस्तोत्रं प्रसौत्यैव-
 मनूच्य सर्वस्तोत्राणामुत्तरेणोत्तरेण स्तोमभागेन प्रसौत्यग्निष्टोमे
 द्वादश स्तोमभागास्तयोदशात्यग्निष्टोमे पञ्चदशोक्त्ये षोडश १५
 षोडशिनि सप्तदश वाजपेय एकोनविंशदतिरात्रे त्रयस्त्रिंशदतो-
 र्यामे संख्यानि तत्र तत्रोक्तान्येवं सर्वसंस्थासु ब्रह्मत्वम् । ॥ ६ ॥

वाजपेयेन ब्राह्मणो राजन्यो वर्द्धिकामो यजेत । नित्यवदा ।
 तस्य सर्वं सप्तदश संख्या भवति । षोडशिवत्कल्पो वसन्तादिषु

१ आग्नेन्द्र० MLTHBV ; आग्नेन्द्र० A.

२ Thus V only ; ब्रह्म भवति MLTA ; स ब्रवीति B ; सत्राति H.

३ Thus B only ; बिद्रापि(वि)धा० the other Mss.

४ Thus all the Mss. ! only B ; विष्णुमहन्त्या०.

५ सर्वः HTAV ; सर्वं M ; पूर्वः LB.

चतसृष्टृतुषु पुरस्तात्पौर्णमास्यै दीक्षेत^१ त्रयोदश दीक्षास्तिस्र
उपसदः सप्तदशीं प्रसृतो ऽपिवा सप्तदश दीक्षास्तिस्र उपसद
एकविंशीं प्रसृतो ऽपिवा तिस्र एव दीक्षास्तिस्र उपसदः
सप्तमीं प्रसृतः^१ सप्तदशारनिर्यूपश्चतुरश्रिर्गोधूमचषालो^१ बैल्वो
५ वा यूपः खादिरः पाल्माशो वा^१ शतेन राजानं क्रीणाति^१
सप्तनवतिर्गावो हिरण्यं वासो ऽजा च त्रीण्येतच्छतं^१ सप्तदशेन
वा^१ प्रागुपसङ्गः कृत्वा पूर्ववत्सुरां संदधाति^१ खरकाले प्रति-
प्रस्थाता दक्षिणस्थानसो ऽधस्तात्पश्चादक्षं सुरायहणार्थं द्वितीयं
खरं करोति^१ ॥ ७ ॥

- १० रशनापरिव्याणे^१ प्राङ्मुखः सप्तदशभिर्वसोभिरुदीचीनदशं^१
वेष्टयत्यग्नीषोमीयं पशुपुरोडाशमनु देवसुवां हवींषि निर्वप-
त्यग्नये गृहपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति कृष्णानां
ब्रीहौणामिति यथासमान्नातानि हवींषि^१ पुरोडाशस्थेषां
हविषां समानं स्विष्टकृदिडं^१ सवने सवने पुरस्ताद्देव सवितः
१५ प्रसुव यज्ञमिति सावित्रं जुहोत्यत्रैतान्दुन्दुभीननुदिशमासञ्जयति
पञ्च दक्षिणायां श्रोण्यां पञ्चोत्तरस्थां चतुरो दक्षिणे ऽंसे
त्रौनुत्तरे^१ तथा हास्यै दिग्भ्यो वाचमवरुन्धते^१ वसतीवरीः
परिहृत्य या यजमानस्य व्रतधुक् तामाशिरे दुहतेत्येवं संप्रेष्योप-
वसन्त्यृत्विजो हिरण्यस्रजः सुत्ये ऽहनि प्रचरन्ति^१ पात्राण्यासा-
२० द्यन्नैन्द्रातिग्राह्यपात्रस्य स्थाने पञ्चैन्द्राण्यासादयति^१ तेषामैन्द्र-
वत्प्रचारः^१ ॥ ८ ॥

१ R. परिव्याणे?

२ ०दीचीनं दशं MAHB; ०दीचीनः दशं LTV.

षोडशिपात्रमासाद्य सप्तदश प्राजापत्यानि सोमग्रहपात्रा-
 ण्यासादयति । तानि षोडशिपात्रसदृक्षाण्यपरस्मिन्खरे प्रति-
 प्रस्थाता सप्तदश मृन्मयानि सुराग्रहपात्राण्यासादयत्यतिरात्र-
 वक्रात्कुरणमैन्द्रमतिग्राह्यं गृहीत्वोपयामगृहीतो ऽसि नृषदं त्वा
 द्रुषदमित्येतैः पञ्चभिः प्रतिमन्त्रं पञ्चैन्द्रानतिग्राह्यान्गृह्णाति । ५
 पुनातु ते परिस्वृतमिति यजुषाध्वर्युवत्प्रतिप्रस्थातोदीचीनदशेन
 वालमयेन सुरां पुनात्यया विष्टा जनयन्कर्वराणीत्यनुद्रुत्योप-
 यामगृहीतो ऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यध्वर्युः पूर्वीं
 वायव्येन द्रोणकलशात्सोमग्रहान्सप्तदश प्राजापत्यान् गृह्णात्येष
 ते योनिः प्रजापतये वेति परिमृज्य स्वायतने सादयति । ॥ ६ ॥ १०

कुविदङ्ग यवमन्त इति परिमृज्य स्वायतने सादयत्यथ
 वा सोमग्रहान् कुविदङ्ग यवमन्त इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो
 ऽसि प्रजापतये वेति सुराग्रहान्सोमग्रहमन्त्रेण पश्चात्तदवमध्वर्यु-
 प्रतिप्रस्थातारौ व्यतिषज्य गृह्णीतः । पशूपाकरण आग्नेय-
 मैन्द्राग्रमैन्द्रं मारुतीं वशां सारस्वतीं मेघीमपन्नदतीमुपाकृत्य १५
 सप्तदश प्राजापत्याञ्ज्यामानेकरूपान्सारस्वतमेषमुखानुपाकरोति ।
 सर्वान्पर्यग्निकृत्य भिन्नदेवतानालभते समानदेवतान् सार-
 स्वतादीन् ब्रह्मसान्नि । सर्वेषां बर्हिर्वपाश्रपणीकुम्भीहृदयशूल-
 स्रजशाखा भिद्यन्ते । पुरस्तादग्नेर्हरणमग्निगुः प्रयाजाः परिवष्यौ
 संज्ञप्रहोमो रशनोदसनं वपाश्रपण्यनुप्रहरणमभिहोमो मार्जनं २०
 वरदानं च तन्त्रं । भिन्नदेवतानां तु प्रतिपशु संस्काराः प्रत्यक्षार्था

१ ? पश्चात्तदवमध्वर्युः ML; पश्चात्तदवमध्वर्युः TV; पश्चाध्वर्युः AHB.

२ तत्र all the Mss.

आवर्तन्ते । यथादेवतं मन्त्राणामूहो । भिन्नदेवतानां पृथग्वपादिः
प्रातःसवने प्रचरति ॥ १० ॥

पूर्ववदुदु त्यं चित्रमिति दक्षिणहोमान्तं कृत्वेन्द्रस्य वज्रो
ऽसि वार्चघ्न इति रथवाहनाद्रथमुपावहृत्य वाजस्य नु प्रसवे
५ मातरं महीमिति धूर्गृहीतं रथमन्तर्वेद्यामावर्तयन्नप्यन्तरमृतमप्सु
भेषजमित्यश्वानप्सु स्नापयति वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वेति प्रष्टि-
वाहिनं देशरथमश्वं युनक्तिः । तथा दक्षिणमुत्तराश्वमपां नपा-
दाशुहेमन्नित्येषां ललाटानि संमार्क्ष्य यजुर्युक्तो रथो ऽध्वर्यवे
देयः । षोडशसु रथेषु तृष्णीमश्वान्युनक्तव्यानांसि रथान् हस्तिनो
१० ऽश्वान्निष्कानजा दासीर्वासांस्यवीर्गवां शतानि सप्तदश सप्त-
दशानि ददात्येष एवाजाविवासोवर्जदक्षिणो दुन्दुभ्यधिक आप्तो
वाजपेयः । एकवयःप्रभृत्या पञ्चमवर्षेभ्यो वयसो वयसः सप्तदश
सप्तदशानि ददात्येष कुरुरजसप्तदशैव सो ऽपि कुरुः^४ । शिपि-
विष्टवतीषु बृहता सुवतः पञ्चदशस्तोमेन सप्तदशेन वा प्रकृति-

^१ पृथग्वपादि ML; पृथग्वपादित्प्रा० TV; प्रथपादि पूर्ववत्प्रा० AB; पृथपादिः पूर्ववत्प्रा० H.

^२ अन्तर्वेदि AB instead of 'वेद्याम्', perhaps preferable, cp. Baudh.

^३ ? ०नं देशिरथ० H; ०नदेशरथ० ML; ०नं देशरथ० TV; ०नं देवशरथ० A; ०नन्देशिरथ० B.

^४ A difficult passage; एष कुरुरज सप्तदशैव सोम कुरुः ML and TV (which last two only have: कुरुरजसप्त०); एष कुरुरजसप्तदशैव सोपि कुरुः A; एष कुरुराज० H, further as A. Here the Kuruvājrapeya is described, cp. Āp. XVIII. 3. 7, Śāṅkh. XV. 3. 17, Lāty. VIII. 11. 18.

दक्षिणः संस्था वाजपेयः^१ । पूर्वेणाहवनीयं प्राचः सप्तदश रथानव-
स्थापयन्ति^१ ॥ ११ ॥

तेषां दक्षिणे^२ यजुर्युक्तः^३ । पूर्वेणाग्नीध्रं राजपुत्रो ऽवस्थाप्य
सप्तदश प्रव्याधानिषून् प्राचीनानुदीचीनान्वा क्षिपति^४ । यत्रोत्तमो
निपतति^५ तत्रौदुम्बरं काष्ठं लक्षणं करोति^६ । प्राङ् माहेन्द्रात्क्षते^५
नैवारं सप्तदशशरावं बार्हस्पत्यं पयसि चरुं चतुर्धा विभज्य
प्रतिप्रस्थाता निर्वपत्यैतत्पुरोडाशः प्राजापत्याः पञ्चवस्त्रिचतुः-
शरावान्मन्त्रेण पञ्च शरावान् दृष्ट्वा^७ । सिद्धं चरुं सुरक्षितं
सर्पिर्मिश्रं चात्वाले ऽतिनदधाति^८ । तं राजपुत्रो गोपायति^९
चात्वाले रथाच्च निमिनोति^{१०} । तस्मिन्वयचक्रमौदुम्बरं सप्तदशारं^{१०}
प्रतिमुञ्चति^१ । विष्णोः क्रमो ऽसौति यजमानो यजुर्युक्तं रथ-
मभ्येत्यङ्गौ न्यङ्गाविति रथपक्षसी अभिमृशति^१ ॥ १२ ॥

देवस्याहमिति ब्रह्मा चात्वाले रथचक्रं निमित्तमारोहति
देवस्याहमिति यजुर्युक्तं यजमान^१ । इन्द्राय वाचं वदतेति
दुन्दुभीन् समान्नन्ती^१तरान् षोडश रथानन्ये पुरुषा आरोहन्ति^{१५}
वाजिनो वाजजित इति युग्मावश्चौ नैवारं चरुमवघ्रापयति^१
प्रप्रोथयोर्लेपं^{१५} निमार्ष्टि^१ । विष्णोः क्रमो ऽसौति यजमानारूढं

१ I have accepted the reading as presented in H, with which A nearly agrees. In MLTV, there is a long dittography and at the end of the Khanda the text misses some words, which are partly incorporated in this dittography.

२ दक्षिणेन VT only; read probably दक्षिणे.

३ नुपतति MLTV; क्षपति (!) AHB.

४ It is only M that has not क्षति.

५ Thus emended; प्राप्तयोः T; प्राचयोः V; प्राक्तचयोः ML; पाकयोः AB; पादयोः H.

रथमध्वर्युरारुह्याश्वाजनीत्यश्वाजनीमादायार्वांसि सप्तिरसीत्य-
श्वान् प्रतियौति^१ स रथः प्राक् पूर्वं यातीतरे^२ ऽनुयान्ति^३
वाजिनो वाजं धावतेति चतसृभिर्धावत उपतिष्ठते^४ ब्रह्मा त्रिः
परिवर्तमाने चक्रे वाजिनां साम गायते^५ ऽग्निरैकाक्षरेण
५ वाजमुदजयदिति सप्तदशोज्जितोर्यजमानं तदा^६ वाचयति^७
लक्षणं गत्वा यथेतं प्रदक्षिणमावर्तन्ते^८ ॥ १३ ॥

ते नो श्र्वन्त इति चतसृभिराधावत उपतिष्ठत^९ आ मा
वाजस्येत्यागतेषु जुहोती^{१०}यं वः सा सत्या संधाभूदिति दुन्दुभि-
विमोचनीयं^{११} सेवान्वोपसृशति^{१२} वाजिनो वाजजित इति पूर्व-
१० वदश्वावघ्राण्यलेपं निमार्ष्टि^{१३} कृष्णलं कृष्णलं वाजसृङ्गाः पुरुषेभ्यः
प्रयच्छति^{१४} तानि प्रत्यादायैकधा ब्रह्माण उपहरति मधुपूर्णं
हिरण्यपात्रं^{१५} शतमानं^{१६} तद्ब्रह्मा प्रतिगृह्य रथचक्रादुपावहरते^{१७}
चक्षस्थोत्वमसीति तार्थं वासो यजमानः परिधत्ते चक्षस्थ
योनिरसीति दर्भमयं पत्नी^{१८} जाय एहि सुवरिति यजमानः
१५ पत्नीमामन्त्रयते^{१९} रोहाव रोहाव हि सुवरिति पत्नी प्रत्याह^{२०}
त्रिरामन्त्रयते त्रिः प्रत्याह^{२१}हं नावुभयोः सुवो रोक्ष्यामीत्याह
यजमानस्त्वं हि नावुभयोः सुवो रोहेति पत्नी प्रत्याह^{२२}
वाजश्च प्रसवश्चेति द्वादश वाजप्रसवीयानि जुहोति^{२३} ॥ १४ ॥

१ यातेतिमितरे M; यादितिमितरे LTV; पूर्वयातेतिमितरे H; A is hope-
lessly corrupt; यातेतितनोति B.

२ तदा VTHAB; तथा ML.

३ नौयसेवान्वोपसृ० MLTV; AHB wholly corrupt; cp. Āp.
XVIII. 5. 2-3.

४ च ins. AHB.

५ उपावहरते LTHVB; उपाहरते M; उपवहति A.

आयुर्यज्ञेन कल्पतामिति दशभिः कल्पैः सरजसि यूप-
मधिरोहेणाभ्यन्तं^१ गत्वा सुवर्देवाः अगन्तेति बाहू उद्गृह्णीत^२ ।
समहं प्रजया सं मया प्रजेतीमं लोकं प्रत्यवेक्षेत् । यजमान-
माश्वत्थैरासपुटैरुषपुटैरुभयैर्वा दौर्घवंशेषु प्रबधान्नाय लेति
चतुर्भिः प्रतिमन्त्रं वैश्याः पुरस्तात्प्रत्यञ्चं व्रन्ति । हन्तारं^३
हन्तारमभिपर्यावर्तते यजमानो । यन्ताराड्^४ यन्तासि यमनो
धर्तासि धरुणः कृष्यै चेमाय लेति प्रत्यवरोहते ऽग्रेण यूपमासन्दौ
निधाय तस्यां^५ बस्ताजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमास्तीय तेजो
ऽसीति तस्मिन् शतमानं हिरण्यं निधायामृतमसीति रुक्मे
दक्षिणं पादं प्रतिष्ठापयति पुष्टिरसि प्रजननमसीति बास्ते^{१०}
सव्यमथ माहेन्द्रस्य स्तोत्रमुपाकरोति ॥ १५ ॥

दध्नाज्येन संयुतात्सुवेणौषधादादाय वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे
अग्र इति सप्तान्नहोमान् जुहोत्यभिषेकाय होमोच्छेषणं परि-
शिष्यन्नभिषिच्य यथाग्निचित्ये सरजसि काले माहेन्द्रेण सुवत^१
उक्थ्यस्य मध्यमे पर्याये ब्रह्मसाम्युपाकृते सारस्वतप्रमुखेषु^{१५}
प्राजापत्येष्वालब्धेभ्यन्नभिघारिताभिश्चरति । सारस्वतस्य वपया
चरित्वा प्राजापत्यानां वपाभिः समवदाय चरति । पुरोडाश-
स्थाने नैवारेण चरतीडान्तेन^५ । भिन्नदेवतानां^५ पशूनां

१ ०धिरोहेणनाभ्यन्तं AHB ; ०धिरोहेणारुणाद्वा (or इ) भ्यन्तं MLTV.

२ Thus B ; बाध उद्गृह्णीत A ; बाहू उद्गीत H ; चोद्गृह्णीत M ; चाद्गृह्णीत TLV.

३ The mantra must be corrupt, cp. Āp. XVIII. 5. 20.

४ प्रतिदिशं ins. MAHB.

५ ०डान्तेनाभिन्नं AHB ; ०डान्ते भिन्नं MLTV.

हविर्भिः पृथक् चरति^१ षोडशचमसैः प्रचर्य बृहत्सोत्रायाति-
रिक्ताय होतृचमसमुख्यांश्चमसानुन्नयति^१ वैष्णवीषु शिपिविष्ट-
वतीषु सुवते^१ ॥ १६ ॥

शस्त्रं प्रतिगौर्यं प्राजापत्यानां मुख्यमध्वर्युर्ग्रहमादत्त इतरे
५ न्यान्^१ सुराग्रहाणां मुख्यं प्रतिप्रस्थातादत्ते वाजसूत इतरा-
नाददते चमसांश्चमसाध्वर्यवः^१ संपृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्क्ते-
त्यध्वर्युप्रमुखाः प्राञ्चः सोमग्रहैराहवनीयमुद्यन्ति^१ विपृचः स्थ
वि मा पाप्मना पृङ्क्तेति प्रतिप्रस्थात्प्रमुखाः प्रत्यञ्चः सुराग्रहै-
र्माजर्जलीयमुद्यन्ति^१ प्रजापतये ऽनुब्रूहि प्रजापतये प्रेथ्येति
१० संप्रेथ्यति^१ वषट्कारानुवषट्कारेण सोमग्रहैर्जुह्वति^१ सुराग्रहाननु-
प्रकम्पयन्ति^१ ॥ १७ ॥

विराट्कन्दसः^२ प्रजापतिना पौतस्येति भक्षमन्त्रं संनमति^१
सर्वेषां पशूनामवदानौयानि सोमग्रहांश्चत्विर्गभ्य उपहरन्त्यनव-
दानौयानि सुराग्रहांश्च वाजसूद्व्यस्ते ऽपि विमथौकुर्वाणा^३
१५ वाजसूतो दक्षिणस्यां वेदिश्रोण्यां सुराग्रहान् भक्षयन्ति^१ यत्र
भिन्नदेवतानां वपाभिश्चरति तत्र सारस्वतादीनां प्राजापत्यानां^४
वपभिश्चरति^५ यत्र भिन्नदेवतानां हविर्भिस्तत्रेतरेषां हविर्भि-
रित्येकेषां^१ संतिष्ठते वाजपेयस्तेनेष्ट्वा सौत्रामण्या यजेता-

१ ०कम्पयन्ति H; ०कम्पयति MLTABV.

२ ०कन्दः the Mss.

३ ०द्वास्तेदिविमानाधिकुर्वाणा ML; ०द्वास्तेपि विमानाधिकुर्वाणा TV; जसु-
देपि माकुर्वाणा A; वाजसूदेपिमायकुर्वाणा RHB.

४ च ins. MLTV, om. AB; HR corrupt.

५ वपाश्चरति VMLTAB; HR corrupt.

मिक्षया च^१ मैत्रावरुणसौ रक्षत्रवृत्तिं र्वर्तयन्नवरोहणाभि-
 वादने जघन्यसमसमानासनानुचरणानि^२ वर्जयेदथाग्निष्टोमेन^३
 वृहस्पतिसवेन प्रत्यवरोहणीयेनेष्टा क्षत्रवृत्तिं निवर्तयेद्रुक्म-
 कुण्डली श्वेतच्छत्री च भवति भवति^४ ॥ १८ ॥

इति सप्तदशः प्रश्नः ॥

१ Thus the Mss., read वा .

२ सौक्षत्रवृत्तिं LV; सौक्षत्रं ML; सौक्षत्रं RAB; सौक्षत्रं H; cp. Lāty. VIII. 12. 1, 2.

३ ? जघन्यसमासमानानुं T; the same MV but with जघन्येन०;
 जघन्येन समानानुं L; जघन्यसमास्तानुं RH; जघनेसमास्तानुं A. Perhaps
 जघन्यसमासना० would be right.

४ ०ष्टोमेनानुवृद्धं MLT.

- अग्निं व्याख्यास्यामो^१ यो ऽग्निं चिनुते तस्य सर्वं सुकृतं
भवति^२ सर्वेषु निष्कृतिं करोत्यपि ब्रह्महत्यायास्तस्मादग्निचि-
न्नाभिचरितवै^३ प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुत इति विज्ञायत^४ ।
एष नारकीं पीडां न जानाति^५ सो ऽग्निरुत्तरक्रत्वर्थो ऽन्यत्र
५ साद्यस्केभ्यो वाजपेयात्षोडशिनः सारस्वताच्च सत्तात्रयमयज्ञे
चेत्येक^६ अग्निं चेष्यमाणो ऽमावास्यायां पौर्णमास्यामापूर्व-
माणपक्षे^७ पुण्ये नक्षत्रे वैकाष्टकायां वोखां संभरत्याषाढामधि-
कृत्येत्येके^८ व्याख्यातमृत्विग्वरणं^९ बृहस्पतिपुरोहिता देवा
देवानां देवाः प्रथमजा देवा देवेषु पराक्रमध्वं प्रथमा द्वितीयेषु
१० द्वितीयास्तृतीयेषु त्रिरेकादशास्त्रिस्तयस्त्रिंश आनु व आरभ
इदं^{१०} शक्यं यदिदं करोमि स्वाहेति जुहोति^{११} चतुर्गृहीतेनाष्ट-
गृहीतेन वा सुचं^{१२} पूरयित्वा युञ्जानः प्रथममित्यन्तर्वैद्युर्ध्वस्तिष्ठ-
न्नाविचाणि यजुरन्तमान्यष्टावनुद्रुत्य जुहोत्युचा स्तोमः^{१३} समर्धयेति
चतुर्गृहीतेनोत्तरया नवम्या जुहोत्युखाः संभरिष्यन्देवस्य त्वेति-
१५ चतुर्भिः पर्यायैरभ्रिमादत्ते^{१४} सा व्याख्यता प्रवर्ग्यसंभरणं^{१५} इमा-
मगृभ्णन्नशनामृतस्येत्यश्वाभिधानीमादत्ते प्रवर्तं वाजिन्नाद्रवेति
रशनयाश्चमभिदधाति^{१६} तूष्णीं गर्दभरशनमादाय युञ्जाथाः^{१७}
रासभं युवमिति गर्दभमभिदधाति^{१८} योगे योगे तवस्तरमिति
तिसृभिरश्वप्रथमाः प्राञ्चो गच्छन्ति^{१९} पृथिव्याः सधस्यादिति वैश्वं

१ Partly a variant on TBr. I. 7. 7. 5.

२ After पौर्णमास्याम् AHB ins. वा.

३ आषाढामधिकृत्येत्येके MTV and L (which reads आषाढमधि०);
आषाढाद्यामित्येके H; आषाढ्यामित्येके AB.

४ सुचं MLTV; सुवं AHRB.

- अग्निं व्याख्यास्यामो^१ यो ऽग्निं चिनुते तस्य सर्वं सुकृतं भवति^२ सर्वेषु निष्कृतिं करोत्यपि ब्रह्महत्यायास्तस्मादग्निचिन्नाभिचरितवै^३ प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुत इति विज्ञायत^४ । एष नारकीं पीडां न जानाति^५ सो ऽग्निरुत्तरक्रत्वर्थो^६ ऽन्यत्र
- ५ साद्यस्केभ्यो वाजपेयात्षोडशिनः सारस्वताच्च सत्ताव्यथमयज्ञे चेत्येक^७ अग्निं चेष्यमाणो ऽमावास्यायां पौर्णमास्यामापूर्यमाणपक्षे^८ पुण्ये नक्षत्रे वैकाष्टकायां वोखां संभरत्याषाढामधिकात्येत्येके^९ व्याख्यातमृत्विग्वरणं^{१०} बृहस्पतिपुरोहिता देवा देवानां देवाः प्रथमजा देवा देवेषु पराक्रमध्वं प्रथमा द्वितीयेषु
- १० द्वितीयास्तृतीयेषु त्रिरेकादशास्त्रिस्तयस्त्रिंश आनु व आरभ इदं^{११} शक्यं यदिदं करोमि स्वाहेति जुहोति^{१२} चतुर्गृहीतेनाष्टगृहीतेन वा सुचं^{१३} पूरयित्वा युञ्जानः प्रथममित्यन्तर्वैद्युर्ध्वंस्तिष्ठन्सावित्राणि यजुरन्तमान्यष्टावनुद्रुत्य जुहोत्युचा स्तोमं^{१४} समर्धयेति चतुर्गृहीतेनोत्तरया नवम्या जुहोत्युखाः संभरित्यन्देवस्य त्वेति
- १५ चतुर्भिः पर्यायैरभ्रिमादत्ते^{१५} सा व्याख्यता प्रवर्ग्यसंभरणं^{१६} इमामगृभ्णन्नशनामृतस्येत्यश्वाभिधानीमादत्ते प्रवर्तं वाजिन्नाद्रवेति रशनयाश्चमभिदधाति^{१७} तूष्णीं^{१८} गर्दभरशनमादाय युञ्जाथां^{१९} रासभं युवमिति गर्दभमभिदधाति^{२०} योगे योगे तवस्तरमिति तिसृभिरश्वप्रथमाः प्राञ्चो गच्छन्ति^{२१} पृथिव्याः सधस्यादिति वैश्वं

१ Partly a variant on TBr. I. 7. 7. 5.

२ After पौर्णमास्याम् AHB ins. वा.

३ आषाढामधिकात्येत्येके MTV and L (which reads आषाढमधि०); आषाढाद्यामित्येके H; आषाढ्यामित्येके AB.

४ सुचं MLTV; सुवं AHRB.

प्रदक्षिणीकुर्वते । स वै पुरुषांस्तान् किमच्छेतेति^१ पृच्छति ।
 तमग्निं पुरीथ्यमङ्गिरस्वदच्छेम इति ब्रूयुरग्निं पुरीथ्यमङ्गिर-
 स्वदच्छेहीति यदि द्वेष्टेण संगच्छेत्^२ तं जघन्यः सुनिर्दिशत्यग्निं^३
 पुरीथ्यमङ्गिरस्वद्वरिष्याम इति वल्मीकवपां सूर्यस्योदयनं प्रति
 नायकमुद्धृत्योपतिष्ठेरन्नन्वग्निरूषसामगमस्यदिति^४ वल्मीकवपायाः ५
 प्रक्रामत्यागत्य वाज्यध्वन आक्रम्य वाजिन्निति द्वाभ्यामश्वं मृद-
 माक्रमयति । द्यौस्ते पृष्ठमित्यश्वस्य पदे ऽप उपसृजति । सुचि
 चतुर्गृहीतं गृहीत्वा दक्षिणे ऽवान्तरशफे हिरण्यमवधाय
 परिस्तीर्य जिघर्म्यग्निं मनसेति जुहोत्येवमा त्वा जिघर्मीत्युत्त-
 रस्मिन्नवान्तरशफे । जिघर्म्यग्निमा त्वा जिघर्मीति मनस्वतीभ्या- १०
 मेकामाहुतिं जुहोतीत्येके । ऽपोद्धृत्य हिरण्यं परि वाजपतिरिति
 तिसृभिस्तयाश्वपदं मृत्वनं परिलिखति । गायत्र्या परिलिखती-
 त्युक्तं^५ । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ज्योतिष्मन्तं त्वेति द्वाभ्यां
 खनत्युत्तरतः संभाराणि प्राचीनायान्दर्भान् संस्तीर्य तेषु प्राचीन-
 ग्रीवमुत्तरलोम कृष्णाजिनमास्तीर्यापां पृष्ठमसीति पुष्करपर्ण- १५
 माहरत्युपरिष्ठात्कृष्णाजिने ऽधस्ताद्दण्डमुत्तानमास्तृणात्यपां पृष्ठ-
 मसीत्येतयैव विवेक्ष्य शर्म च स्थो वर्म च स्थः संवसाथाः
 सुवर्विदेति द्वाभ्यां कृष्णाजिनपुष्करपर्णे अभिमृशति । पुरीथ्यो
 ऽसि विश्वभरा इति मृत्वनमभिमन्त्र्यापोद्धृत्य पुष्करपर्णे त्वामग्ने

१ R ; किमच्छेतेति, cp. Baudh.

२ Emended ; ०गच्छे the Mss.

३ सुनिर्दिशति LBTAHV ; सुविनिर्दिं. M.

४ ? नायक. MLTV ; नाक. AHB.—उपतिष्ठेत् TV ; उपतिष्ठे L ; उत्तरेरन्
 ML ; उपतिष्ठेरन् HB.

५ See TS. V. 1. 3. 5.

पुष्करादधीति तिसृभिश्चतसृभिर्वा गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य कृष्णा-
जिने मृदं संभरत्युत्तराभिस्त्रिष्टुम्भी राजन्यस्य जगतीभिर्वैश्यस्य ।
यं कामयेत वसीयान्स्यादित्युभयौभिस्तस्य संभरेदित्युक्तं^१ ।
पुरीषो ऽसि विश्वभरा इत्यादिभिश्चतसृभिर्गायत्रीभिस्त्रिष्टुम्भि-
५ श्चाष्टाभिरेकैकं पिण्डमपि वैकैकया । जनिष्या हि जेन्य
इति मृदमभिमृशतीत्येके । ऽथ पदं^२ विश्वलोपेन पूरयित्वा
सं ते वायुरित्यङ्गिरुत्सृजति । पुष्करपर्णमुपरिष्ठान्मृदं निधाय
कृष्णाजिनस्थान्तान्मौञ्जेनार्कमयेण वा योक्त्रेण त्रिवृता सुजातो
ज्योतिषा सहेत्युपनह्येदुत्तिष्ठ^३ स्वध्वरोर्ध्वं ऊ षु ऊतय इति
१० सावित्रीभ्यामुत्तिष्ठति । स जातो गर्भो असि रोदस्योरिति
हरति । स्थिरो भव वीड्वङ्ग इति गर्दभ आसादयति । शिवो
भव प्रजाभ्य इत्यासन्नमनुमन्त्रयते । प्रेतु वाजी कनिक्रददित्यश्वं
पूर्वं नयन्ति । नानद्रासभः पत्वेत्यन्वञ्चं गर्दभमृतः सत्यमृतः
सत्यमिति द्यावापृथिवी समीचते । वैश्यं प्रदक्षिणीकुर्वते । पुरुषाः
१५ किं भरयेति स पृच्छत्यग्निं पुरीष्यमङ्गिरवङ्गराम इतीतरे
प्रब्रूयुरुत्तरेण विहारं परिश्रित्यौषधयः प्रतिगृह्णीताग्निमेतः
शिवमायन्तमौषधयः प्रतिमोदध्वमिति द्वाभ्यामौषधीषु पुष्य-
वतीषु फलवतीषु पुरीषमुपावह्याभ्युक्ष्याश्वगर्दभावुत्सृजन्य-
थोपनह्नां^४ मृत्तिकां वि पाजसेति विस्संसयत्यापो हि ष्ठा

१ See TS. V. 1. 4. 5.

२ अथ पदं TV ; अध पदं L ; अथवा पदं MAHB.

३ उपनह्येदुत्तिष्ठ TB ; उपनह्येवतिष्ठ ML ; उपनह्योरभिद्र H ; उपनह्यो-
दत्तिष्ठ V.

४ Thus T only, all the other Mss. are more or less corrupt.

मयोभुव इति तिसृभिरनुच्छन्दसमप उपसृजति । मित्रः सः सृज्य
 पृथिवीमयन्नाय त्वा सः सृजामीति द्वाभ्यां पिष्टाभिरर्मकपाल-
 शर्कराभिरजकृष्णाजिनलोमभिश्च वेण्वङ्गारैर्व्रीहितुषैः पलाश-
 कषायेणान्येन च दृढार्थेन संसर्जनैः संसृजति कृष्णाजिने । रुद्राः
 संसृत्य पृथिवीं बृहदिति मृदं संभरति । मखस्य शिरो ऽसीति ५
 पिण्डं करोति । यज्ञस्य पदे स्थ इत्यङ्गुष्ठाभ्यामुपनिगृह्णाति ।
 तृतीयं मृदो ऽपच्छिद्य त्रीन् पिण्डान् सः सृष्ट्वा वसुभिरित्यैक-
 मुखाकृते प्रयच्छति । वसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण कृन्दसा-
 ङ्गिरस्वत्पृथिव्यसि भ्रुवासीति कृन्दसा यजमानः क्रियमाणा-
 मनुमन्त्रयते । सिनीवाली सुकपर्देति मृदो ऽर्धं प्रयच्छति । १०
 रुद्रास्त्वा कृण्वन्विति क्रियमाणांमुखां करोतु शक्तेति सर्वा-
 मन्ततः प्रयच्छत्यादित्यास्त्वा कृण्वन्विति क्रियमाणां । विश्वे
 त्वा देवा वैश्वानरा इति च । व्युद्धिं करोतीत्युक्तं । चतुर्भि-
 र्ऋन्दोभिर्महिष्युखां करोत्यदितिस्ते बिलं गृह्णात्विति वेणु-
 पर्वणा बिलं करोति । कृत्वाय सा महीमिति खरे निदधा- १५
 त्येवं द्वितीयां करोत्येवं तृतीयां । मित्रैतां त उखां परिददा-
 म्यभित्या एषा मा भेदीति मित्राय परिददाति । य उखां
 करोत्येषो ऽषाढामेतस्या एव मृदस्त्वर्णी चतुरश्रामिष्टकां
 त्रियालिखितां पञ्च ऋषभांस्तिस्रो मण्डलेष्टका । या मृदति-

१ See TS. V. 1. 6. 4.

२ त्रियालि० TV; त्रिधालि० the other Mss.

- श्रियते तथा^१ प्रवाते प्रतिलेपमुपवातयत्यश्वशकमादीय^२ वसव-
 स्वा धूपयन्त्विति सप्तभिर्मुखांस्त्रिंशत् धूपयति वृष्णो अश्वस्य^३
 वा^४ धूपितां ह्रस्वैवं द्वितीयां धूपयत्येवं तृतीयां तृष्णीमिष्टका^५
 अदितिस्त्वा देवीत्युत्तरतः शालामुरुविलमिवावटं खानयति^६
 ५ तं पचनेनावस्तीर्य देवानां त्वा पत्नीर्देवीरिति मुख्यामुखां
 प्रवृणक्त्येवं द्वितीयाभेवं तृतीयां तृष्णीमिष्टकास्तः प्राचीरुदीची-
 र्वायातयति^७ पचनेनोपरिष्ठात्संपरिच्छाद्य मृदालिष्य धिषणास्वेति
 प्रतिदिशमुपोषति^८ धिषणास्त्वादेवीरिति पुरस्ताद् ग्रास्त्वा
 देवीरिति दक्षिणतो वरूत्रयस्वेति पश्चाज्जनयस्वेत्युत्तरतो^९
 १० मित्रैतामुखामिति परिददाति^{१०} ॥ १ ॥

पक्षेऽथभौमां महिना दिवं मित्रस्य चर्षणीधृत इति द्वाभ्यां
 सोपकरणे ऽभ्येति^{११} तिसृभिर्मैत्रौभिरुपचरेदित्येके^{१२} धृष्टिमादाय
 देवस्त्वा सवितोदपत्विति मुख्याया उखाया अङ्गारानवयौ-
 त्युत्तिष्ठ^{१३} बृहती भवेत्येनामुच्छ्रयत्यपयमाना पृथिव्याग्रेत्युत्तरतः
 १५ सिकतासु प्रतिष्ठापयति संदंशेन परिगृह्य^{१४} सते ऽवधाय
 वसवस्त्वोच्छ्रन्दन्त्विति चतुर्भिश्चागापयसाच्छ्रुणन्ति^{१५} स्वाच्छ्रुणां
 कृत्वा गोपयसाभिविष्यन्दयत्येवमितरे तृष्णीमिष्टका^{१६} उपरते
 श्वसथे खार्यामवधाय वृष्णाजिनेन प्रच्छाद्योत्तरे शालखण्डे

१ पिय H; पिया B; या the other Mss.

२ ०लेपमुपपातयति H; ०लेपं विपातयति the other Mss., cp. Baudh. X. 6.

३ The unclassical sandhi is due to the Brāhmanic source, see Āp. XVI. 5. 6.

४ ? अवयौत्युत्तिष्ठ T; अवयाम्युत्तिष्ठ VML; AB and H are useless; R: अवधामवयौत्युत्तिष्ठ.

शिक्ष्य आसज्या कालात्परिशेते । ऽथास्मिन्नेव^१ पूर्वपक्षे नक्षत्रे^२
वायवे नियुत्वते श्वेतमजं त्वपरमालभते^३ ॥ २ ॥

एतद्वाग्यातमुत्तरं परिग्राहं परिगृह्य संप्रैषेण प्रतिपद्य सुवं
स्वधितिं सुचश्च संमृद्धिं तृष्णीं पृषदाज्यग्रहणीं पत्नीं संनह्याज्येन
च दध्ना चोदेहि प्रतिप्रस्थातः पशुग्रीर्षाणि विद्वीत्यध्वर्युरेव^४
पशुना प्रचरति । प्रतिप्रस्थाता सप्तैकविंशतिं वा माषान्येन
चार्थस्तमादाय पशुग्रीर्षाण्यभ्येति^५ वैश्यस्य राजन्यस्य वेषुहतस्या-
ग्निहतस्य वा पुरुषशिरो दक्षिणत उपशेते ऽग्रेणैतराणि ।
प्राचीनावीतं कृत्वा सप्त माषानुपन्यथायं^६ यो ऽसि यस्य
त इदं शिर इति शिरः प्रच्छिद्यैतेन त्वममुष्मिन् लोके ग्रीर्ष-^{१०}
ण्वानेधीति सप्तधा विदृष्टां वल्मीकवपां शिरःस्थाने प्रति-
दधाति^७ । यो ऽस्य कौष्ठ्य जगत इति तिसृभिर्यामगाथाभिः
परिगायति । परिव्याहरन्^८ जपतीत्येके । ॥ ३ ॥

अपि वाहरहर्नयमान इति पलाशशाखया त्रिः परि-
कर्षत्यपरान्सप्त माषान् न्युष्य वैवस्वते विविच्यन्त इति द्वितीयं^{१५}
परिकर्षत्यपरान्सप्त माषान् न्युष्य ते राजन्निह विविच्यन्त
इति तृतीयमत्र प्रतिनिधानमेकविंशतिमाषांस्त्रींस्त्रीन्सप्तस्त्रिन्द्रियेषु
न्युष्यापच्छिद्य शिरो वल्मीकवपाप्रतिनिधानमेक आमनन्ति ।
शिरः प्रचात्य प्राणानपहाय मृदावलिम्यति । प्रोक्षणकाल एतानि

१ Thus HRB; तथा० the other Mss.

२ पुण्ये नक्षत्रे HR.

३ उपन्यथ LT; उपन्यस्य MV; उपन्युष्य H; AB worthless.

४ R प्रतिनिदधाति, cp. the next khaṇḍa.

५ परिव्याहरन् MLTB; परिव्याहारं HA.

- च प्रोक्षत्यपि वेदमस्माकं भोगाय भुजे भूयादिति पुरुषशिर
 आदायोदेह्यग्ने अधि मातुः पृथिव्या इत्याहृत्य परि त्रिविष्ट-
 ध्वरं परि वाजपतिः कविरिति द्वे परि प्रागाद्देवो अग्नी
 रक्षोहामीवचातनः । सेधन्विश्वा अप द्विषो दहन्वाऽसि
 ५ विश्वहेति तिसृभिः पर्यग्निं हत्वापहाय प्राणान्मृदा प्रलिप्य
 निदधात्यत्रैके पश्चालभं^१ ब्रुवते । ऽग्निभ्यः कामाय पशूनालभते
 ऽश्वमृषभं वृष्णिं वस्तं प्राजापत्यमजं तूपरं मुष्करानपि वा
 प्राजापत्यप्रथमानैकविंशतिं चतुर्विंशतिं वा पराचीः सामि-
 धेनौरन्वाहैकादश प्राकृतीः समास्वाग्र इति दशग्निकीस्तांसां
 १० ज्योतिष्मतीमुद्धृत्य नव धाय्यालोके दधाति । पृथुपाजवत्यौ युक्त्वा
 हि देवहृतमानित्येकां दधाति । ताः पराचीरनूच्यमाना-
 श्वतुर्विंशतिः प्रतिपद्यन्ते^२ । ज्योतिष्मत्या परिदधात्यपि वा रायो
 अग्ने महे त्वा दानाय समिधोमहे । ईडिष्वहि महे वृष-
 न्यावा होत्राय पृथिवीमिति यद्येकविंशतिरूपेमसृचि वाजयु-
 १५ र्वचस्यां चनो दधौत नाद्यो गिरो मे ॥ ४ ॥

अपां नपादाशहेमा कुवित्सु सुपेशसस्करसि ज्योतिषद्वि ।
 समन्या यन्तीत्येषापां नपादा ह्यस्यादुपस्थं जिह्वानामूर्ध्वः
 स्वयशा उपस्थे । उभे अभि प्रियतमे सधस्थे आ च परा च
 चरति प्रजानन्निति तिस्रो ऽप्सुमतीर्यदि चतुर्विंशतिरमुचभूया-
 २० दित्यामयाविनः कुर्यात् । बृहस्पते सवितर्बोधयैनमित्यन्येषां ।
 हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इति सूच्यमाधारयत्यूर्ध्वा अस्य समिधो

१ पश्चालभं H ; उपालभं MLTV ; B useless.

२ Thus all the Mss. instead of संपद्यन्ते .

भवन्तीति द्वादश प्रयाजानामाप्रियो भवन्त्यत्रिवसिष्ठकण्वकश्यप-
 शुनकसंक्रतिराजन्यवध्याश्चानां नाराशंसिनां^१ मध्वा यज्ञं नक्षस
 इत्याग्नीर्भवति^२ । तनूनपादसुरो विश्ववेदा इत्यन्येषा गोत्राणा-
 मग्ने नय सुपथा प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वमच्छा गिरो
 मतयो देवयन्तीरग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवा अग्ने त्वं पारया नव्यो ५
 अस्मान् प्र कारवो मनना वाच्यमाना इति^३ सूक्तेनाग्नेयौ-
 स्त्रिष्टुभो याज्यानुवाक्याः कुर्याद्यः प्राणतो य आत्मदा इति
 प्राजापतस्य^४ । यदि वा सर्वेषां स्थाने प्राजापत्य एव भवति
 यदि वा वायव्यः पशुरेव भवति पौवो ऽन्नाः रायिवृधः
 सुमेधा इति वायुमत्यः श्वेतवत्यो याज्यानुवाक्या भवन्ति । १०
 वायव्यः कार्याः प्राजापत्याः इत्युक्तं^५ । तस्याग्नये वैश्वानराय
 द्वादशकपालं पशुपुरोडाशं निर्वपति । यः कश्चाग्नौ पशुरालभ्यते
 वैश्वानर एवास्य पशुपुरोडाश इत्येके । ॥ ५ ॥

तेनेष्टा संवत्सरं न मांसमश्रीयान्न स्त्रियमुपेयान्नोपरि
 शयीत । पशुशीर्षाण्यैन्द्रः प्राण इत्यत्र क्त्वा मृदाभिलिप्य १५
 शिष्य आसज्जति पुरुषशिरश्च । यदि वायव्य एव तस्य शिरः
 सर्वशिरःस्थाने भवतीत्येके । ऽथापरपक्ष आग्निकाः संभाराः
 संभरणीया औदुम्बराख्यासन्दौ प्रादेशमात्रपदारनिमात्रशीर्ष-
 ण्यानूच्या मौञ्जीभी रज्जुभिरेकसराभिर्युता^६ फलकास्तीर्णा

१ नाराशंसिनां THV ; नाराशंसिना MLAB.

२ आग्नीर्भवति LV ; आग्नी भ० H ; आग्निर्भ० T ; आग्नीता भवति MAB.

३ See TBr. II. 8. 2. 3-5.

४ See TS. V. 5. 1. 3.

५ Read probably with Baudh. यूता instead of युता .

- वा मृदावलिप्ता षडुद्यामं द्वादशोद्यामं वा मौञ्जं शिक्यं
 क्रमुकमाज्यसंयुतं^१ शकलमेकविंशतिनिर्वाधं रुक्ममित्याग्निकानि
 सर्वोपकरणानि^२ यत्प्राग्दौक्षणीयायास्तत्कृत्वा त्रिहविषं दौक्ष-
 णीयां निर्वपति द्विहविषं वाग्नावैष्णवमेकादशकपालमाग्नावैष्णवं
 ५ वा घृते चरुमादित्यं च घृते चरुं वैश्वानरं द्वादशकपालं तृतीयं
 पुरस्तादासंवत्सरभृतो^३ । ऽथ यत्प्रागाध्वरिकीभ्यस्तत्कृत्वा^४ पञ्चा-
 ध्वरिकीर्जुहोत्याकूतिमग्निमिति षडाग्निकीर्विश्वे देवस्य नेतुरिति
 सप्तमीं पूर्णमाज्यस्य^५ सुचमौद्ग्रहणं जुहोति^६ । संवत्सरं दौक्षित
 उख्यं विभर्ति अहं षडहं द्वादशाहं वाग्नेर्वै दौक्षया देवा
 १० विराजमाप्नुवन्वित्युक्तम्^७ ॥ ६ ॥

यावन्मुष्टिकरणं तावत्तत्त्वोखायां शकृत्पिण्डान्भूतिदणानीति^८
 संप्रकीर्याज्यसुवं^९ प्रत्यस्य मा सु भित्या मा सु रिषो दृष्ट्वहस्य
 देवि पृथिवीति द्वाभ्यामाहवनीयस्यान्तमेवङ्गारेषु प्रवृणक्ति^{१०}
 मित्रैतामुखामिति परिददाति^{११} । यदि भिद्येत तैरेव कपालैः
 १५ संसृजेत्सैव ततः प्रायश्चित्तिर्यो गतग्रीः स्यान्मथित्वा तस्याव-
 दध्याद्यो^{१२} भूतिकामः स्याद्य उखायै संभवेत्स एव तस्य स्या-
 दित्युक्तं^{१३} । स य एवैष संतापाज्जायते या ते अग्न ओजस्विनी

१ क्रसु० TV ; क्रसु० MLAB ; क्रसु० H ; read perhaps क्रौसु०.

२ तत् is missing in all the Mss., exc. in BV.

३ Thus V only ; पूर्णम् instead of पूर्णम् all the other Mss.

४ See TS. V. 6. 7. 1.

५ Thus HAB (and cp. Baudh. X. 12) ; ०सुजटणा० MLTV.

६ सुचं the Mss.

७ See TS. V. 1. 9. 4.

८ य supplied by me.

तनूस्तां त एतेनावजे स्वाहेति तस्मिन्नुच्चकुलायमवदधाति ।
यं कामयेत भ्रातृव्यमस्मै जनयेयमित्युक्तं^१ । क्रुमुममुल्लिखितमव-
दधाति । प्रदाव्यादाहरेद्यं कामयेत शूरो मे राष्ट्रं^२ आजयेतेति^३
यं वा प्रस्थन्दिन्यां भूस्यामस्य राष्ट्रं जायुकं स्यादिति कामयेत ।
वृक्षस्याग्राज्ज्वलतो ब्रह्मवर्चसकामस्य । न काम्यमग्निं कुर्वाण ५
आहवनीये प्रवृज्याज्जात उख्ये ऽनुगमयत्याहवनीयं । परस्या
अधि संवत इति वैकङ्कतीं समिधमादधाति । परमस्याः परावत
इति शमीमयीं । विपरीतमेके समामनन्ति । सौद त्वं मातु-
रस्या उपस्थ इति तिमृभिर्जातमुख्यमुपतिष्ठते । यदग्ने यानि
कानि चेति पञ्चभिः पञ्चौदुम्बरीः समिधो ऽपरशुवृक्णा १०
आदधाति तैल्वका अभिचरतः । कृणुष्व पाजः प्रसितिमिति
पञ्चर्चनं राक्षोघ्नेनोख्यमुपतिष्ठते^४ । तिस्रो नानावृक्षीयाः समिध
आदधाति द११ द्वाभ्यां मलिस्तुनित्याश्वथीं ये जनेषु मलिस्तव
इति वैकङ्कतीं यो अस्मभ्यमरातीयादिति शमीमयीं । तस्मा-
दग्निचितः पापं न कीर्ययेन्नाग्निं बिभ्रतो नाग्निविदः । स११ श्रितं १५
मे ब्रह्मोदेषां बाह्व अतिरमित्युत्तमे यजमानं वाचयन् तृष्णी-
मौदुम्बरीयौ समिधावादधाति । मातेव पुत्रं पृथिवी पुरौष्य-
मग्निः स्वे योनौ भरिष्यत्युखा । तां विश्वैर्देवैर्हवतुभिः संविदानः
प्रजापतिर्विश्वकर्मा युनक्तिति मौञ्जे षडुद्यामे द्वादशोद्यामे
वोखामिण्ड्वाभ्यं^५ परिगृह्य शिष्ये स्थापयित्वासन्ध्यामासादयति । २०

१ See TS. V. 1. 9. 4.

२ Thus B; मे रात्रा आज्ञा० A; मे राजाज्ञा० MLTV.

३ रक्षोघ्ने० the Mss. (राक्षो० V only).

४ वोखामिण्ड्वाभ्यं परि० AHB; वोखां परिगृह्य MLTV.

दृशानो रुक्म उर्व्यत्येकविंशतिनिर्बाधं रुक्मं सूत्रोतमासीनो
ऽन्तर्निर्बाधं प्रतिमुच्य बह्निर्निर्बाधं कुरुते^१ विश्वा रूपाणि ॥ ७ ॥

- नक्तोषसेति द्वाभ्यां शिष्यपाशं प्रतिमुञ्चते तूष्णीं कृष्णाजिन-
मुत्तरं^२ सुपर्णो ऽसि गरुत्मानित्यग्निमवेक्षते^३ सुपर्णो ऽसि
५ गरुत्मान्दिवं गच्छ सुवः पतेत्युद्यच्छत^४ ऊर्ध्वं नाभेर्धारयमाणो
विष्णोः क्रमो ऽसीति चतुरो विष्णोः क्रमान् क्रामति त्रीन्वाच
विष्णुक्रमे तृतीये चतुर्थमनुवर्तयति^५ न चतुर्थाय प्रक्रामत्य-
क्रन्ददग्निरित्युख्यमनुमन्त्रयते^६ ऽग्ने ऽभ्यावर्तिन्नग्ने अङ्गिरः पुनरूर्जा
सह रय्येति चतसृभिरभ्यावर्तिनीभिः प्रदक्षिणमावर्तत^७ उदुत्तमं
१० वरुण पाशमस्मदित्युदङ् पर्यावृत्य कृष्णाजिनमुन्मुच्य शिष्यपाश-
मुन्मुञ्चत^८ आ त्वाहार्धमन्तरभूदग्ने^९ वृहन्नुषसामिति द्वाभ्यां
स्वस्थानमुख्यमाहरति^{१०} यं कामयेत राजन्यं राष्ट्रं स्यादित्युक्तं^{११}
यथाहृतं प्रतिपर्याहृत्यान्तर्वेद्यासन्धां^{१२} सीद त्वं मातुरस्या उपस्थ
इति तिसृभिर्हंसः शुचिषदित्यतिच्छन्दसोत्तमया सहोख्यं
१५ सादयति^{१३} तिसृभिः शर्करायां सादयति हंसवत्योपतिष्ठत
इत्येके^{१४} ॥ ८ ॥

- मुष्टिकरणप्रभृतिकर्माणि प्रतिपद्यते^{१५} ऽस्मै व्रतं प्रदास्यन्नपते
ऽन्नस्य नो देहीति समिधमादधाति जपेद्वा^{१६} येन देवा
ज्योतिषोर्ध्वा उदायन्निति प्रादेशमात्रैः काष्ठैरुख्यमुपसमिन्द्वे^{१७}
२० यावत्कालो ऽस्य व्रतं प्रदास्यन्नवति देवस्य त्वेत्यनुद्रुत्य गायत्रेण

१ ०भूद० (not ०भूर) all the Mss., only B ०भूर०.

२ उखाम् ML; उखाम् AHB; उख्याम् TV.

३ See TS. V. 2. 1. 4.

४ सादयति ins. ML.

कृन्दसाहरिष्टकामुपदधे तथा देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवा सौदेति
 सायं समिधमादधाति^१ तथा प्रातस्त्रैष्टुभेन कृन्दसा रात्रि-
 मिष्टकामिति मन्त्रं संनमत्युदित आदित्ये विसृष्टायां वाचि
 दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरिति वात्सप्रेणैकादशर्चनं श्वो भूत
 उपतिष्ठत^२ एवं पूर्वद्युः प्रकामत्युत्तरेद्युरुपतिष्ठते^३ ऽथोपवसथीये ५
 ऽहन् वात्सप्रं संपद्यत आ क्रयाद्यदहः सोमं क्रीणीयात्तदह-
 रुभयं समस्येत् च क्रामेदुपतिष्ठेतात्र^१ मुष्टिकरणमेके^२ यद्युख्ये
 भ्रियमाणे ऽयं देवः प्रजा अभिमन्यते भिषङ् म अग्न आवह
 स्वरूपं^३ कृष्णवर्तने^४ ॥ ६ ॥

असि होता न ईड्यः ॥ त्वं नो अग्ने भिषग्भव देवेषु १०
 हव्यवाहनः । देवेभ्यो हव्यवाडसि ॥ भिषजस्त्वा हवामहे
 भिषजः समिधौमहि भिषग्देवेषु नो भवेत्येताभिर्भिषग्वतौभि-
 स्तिष्ठभिस्तिष्ठः समिध आदध्याद्यदि कामयेत वर्षेदिति सूर्यो
 अपो विगाहते रश्मिभिर्वाजसातमः । बोधा स्तोत्रे वयोवृद्धः ॥
 परि यो रश्मिना दिवो ऽन्तान्ममे पृथिव्याः । उभे आ प्रप्रौ^४ १५
 रोदसी महिवा ॥ वहिष्ठेभिरिति सौरौभौ रश्मिवतौभि-
 स्तिष्ठभिस्तिष्ठः समिध आदध्याद्यदि कामयेत न वर्षेदित्यदृश्रमस्य
 केतवस्तरणिर्विश्वदर्शतो दिवो रुक्म उरुचक्षा उदेतीति तिसृभि-
 र्भाजवतौभिस्तिष्ठः समिध आदध्याद्यदि यजमानस्य किञ्चि-

१ क्रामेदु० the Mss.

२ स्वरूपं AB.

३ Thus HB ; वर्तने the other Mss.

४ Corrupt in all the Mss., emended by me.

नश्येदग्ने ऽभ्यावर्तिन्नग्ने अङ्गिरः पुनरूर्जा सह रय्येत्यभ्यावर्तिनीभि-
श्चतसृभिरुपतिष्ठते^१ विन्दत्येवेति विज्ञायते^१ ॥ १० ॥

- यद्युख्ये भ्रियमाणे दौक्षितमयोगक्षेमो विन्दत्यन्यत्र वा
देवयजनादौक्षते संसृजति व्रते संबध्नन्ति व्रतदुहयोर्वत्सावा-
५ दधात्यन्यच्च यदाधेयं^२ भवति नौडे गार्हपत्यं प्रउग आ-
हवनीयमुदु त्वा विश्वे देवा इत्युख्यमुद्यच्छते^३ सीद त्वं मातु-
रस्या उपस्थ इति चतसृभिः सहस्राभिः^४ प्रउग उख्यमा-
सादयत्युखासन्दौ^५ बध्नात्यपि वारण्णोरग्नीन्समारोपयति^६ भद्रा-
दभि श्रेयः प्रेहि प्रेदग्ने ज्योतिष्मान्याहीति द्वाभ्यां प्रयाति^७
१० यद्यन उत्सर्जत्यक्रन्ददित्यन्वाह^८ समिधाग्निं दुवस्यतेति घृतानु-
षिक्तामवसिते समिधमादधाति^९ गायत्र्या ब्राह्मणस्येत्युक्तं^{१०}
प्रप्रायमग्निरिति त्रिष्टुभा राजन्यस्येन्धनव्रतनाथ्यवसानसंनिपाते
घृतानुषिक्तां पूर्वमादधात्युखायां भस्म यद्यतिवर्धते यत्रापस्तद्यन्ति^{११}
संदंशेनाग्निमादाय सते निधायायोदर्यापो देवीः प्रतिगृह्णीत
१५ भस्मैतदस्त्वग्ने सधिष्ठव गर्भो^{१२} अस्योषधीनामिति तिसृभिरप्सु
भस्म प्रवेशयति^{१३} किञ्चित्प्रविष्टभस्मादाय प्रपीड्य प्रसद्य भस्मना
योनिं पुनरासद्य सदनमिति द्वाभ्यां ज्योतिष्मतीभ्यामुखायां
प्रत्यवदधाति^{१४} पुनरूर्जा सह रय्येति पुनरुदैति^{१५} पुनस्त्वादित्या
रुद्रा वसवः समिन्धतामिति पुनरुख्यमुपसमिन्द्वे^{१६} बोधा स
२० बोधौति बोधद्वतीभ्यां^{१७} यजमानः स्वायतने तिष्ठन्नपतिष्ठते^{१८}

१ Thus V; to this reading point AHB; यथाधेयं MLT.

२ See TS. V. 2. 2. 4.

३ बोधद्वतीभ्यां AHTV; बोधन्वतीभ्यां M; बोधस्वती० L; बोधयद्वतित्यां B.

४ ? यजमानत्वायतनस्यमुपति० MLT; यजमानः स्वायतने तिष्ठते HAB;
यजमानस्त्वायतनस्यमुपति० V.

यावत्कालो भस्मातिवर्धत एवमेवैतत्सर्वं करोति कृतास्त्रिष्टकासु ।
 पुरीषे पशुकामः कुर्वीतांषु यायावरः प्रवपेद्वीक्षितस्त्रिष्टकाः
 करोति मासप्रभृतिषु दीक्षाकल्पेष्वदीक्षितस्य पूर्वेषूपरिष्टात्प्राजा-
 पत्यान्मृन्मयीरिष्टकाः पादमाव्यो ऽरनिमाव्य ऊर्वस्थिमाव्यो
 ऽणुकमाव्यश्चतुरश्रा अप्यृजुलेखा^१ दक्षिणावृतः सव्यावृतस्त्या-
 लिखिताश्च^२ निर्मन्थ्येनेष्टका लोहिनीः पचन्त्यखण्डा अक्षणा
 अलक्षणा^३ अथामृन्मय्यः^४ पुष्करपर्णं रुक्मं पुरुषो हिरण्मयः
 सुचौ सप्त स्वयमानृणास्त्रयोदश हिरण्येष्टका पञ्च घृतेष्टका
 दूर्वास्त्रिभ्यः कुर्म उलूखलमुसले पशुशिरांसि सर्पशिरश्च याव-
 दाच्चाता मन्वा यथार्थं लोकंष्टृणा^५ जानुदघ्नं साहस्रं^६ १०
 चिनुते ॥ ११ ॥

प्रथमं चिन्वानो^१ नाभिदघ्नं द्विषाहस्रं द्वितीयमास्यदघ्नं
 त्रिषाहस्रं तृतीयं^२ महान्तं बृहन्तमपरिमितं स्वर्गकाम-
 श्चिन्वीतेति^३ नित्यकामश्चतुर्थप्रभृतिष्वाहारेषु नित्यमिष्टका-
 परिमाणमुत्तरान्ज्यायसश्चिन्वीतापटत्ते दीक्षापरिमाणे प्रथमाया-
 मुपसदि महारात्रे बद्धा देवस्य लेत्युपस्थाय पुरोदये^४ वाचंयम
 उदिते वाचं विमृज्य विष्णुक्रमवात्सप्रोपस्थाने कृत्वा सोमं
 परिविवेष्टि^५ गार्हपत्यचितेरायतनं व्यायाममात्रं परिमण्डलं
 वोद्धृत्य हरिण्या पलाशशाखया शमीशाखया वा संमृज्यापेते-
 त्यथ्वसाय व्युदम्य शाखां शं नो देवौरित्यवोच्याग्नेर्भस्मासीति २०

१ अप्यृजुलेखा MLTAV; अपिवा मण्डलेषस्ता H; अपिषा ऋजुलेखा R; B
 useless.

२ सहस्रं the Mss.

३ Thus the Mss.; पुरोदधे B only.

सिकता न्युष संज्ञानमसीत्यूषान्त्सं या वः प्रिया इति संमृज्यैक-
 विंशत्या शर्कराभिर्गार्हपत्यचितेरायतनं परिवपति चितः स्थ
 परिचित इति तिष्ठस्तिष्ठः पुरस्तादारभ्य प्रदक्षिणमोत्तरतो^१
 ब्रजं कृणुध्वं स हि वो नृपाणो वर्म सीवध्वं बज्रला पृथुनि ।
 ५ पुरः कृणुध्वमायसीरसृष्टा^२ मा वः सुस्रोच्चमसो दृहता
 तमिति पर्युक्ताः शर्करा अभिमन्त्रयते^३ ऽयं सो अग्निरिति
 चतस्रः प्राचीरिष्टका उपदधाति^४ गार्हपत्यचिताविडामग्रे ऽयं
 ते योनिरिति द्वे पुरस्तात्समीची उपदधाति^५ चिदसीति
 द्वे पश्चात्^६ समीची^७ त्रयोदश लोकंष्टणा उपदधाति^८ लोकं
 १० षण् क्तिद्रं षण् ता अस्य सूददोहस इति द्वाभ्यां द्वाभ्यामेकैकां
 लोकंष्टणामुपदधाति^९ सर्वत्रैष्टकासु तथादेवतमन्ततो दधाति^{१०}
 कृणमश्वमभिमृश्य षष्ठो दिवीति वैश्वानर्यर्चा तनुपुरीषमुप-
 दधाति^{११} तथादेवतं करोति^{१२} पञ्चचित्तौकं चिन्वीत प्रथमं
 चिन्वानस्तिचित्तौकं द्वितीयमेकचित्तौकं तृतीयमेकचित्तौकानेवात
 १५ ऊर्ध्वं^{१३} यदि चितवत्यादित्यो^{१४} ऽभ्युदियाद्वाचंयमो ऽध्वर्यु
 यजमानो ऽन्वारभत^{१५} उख्यमेवाध्वर्युरादत्ते प्रतिसमेधनौयं प्रति-
 प्रस्थाताजीजनन्नमृतमिति गार्हपत्यचितिमभिमृश्य तौ प्रत्यञ्चौ
 समितमिति चतसृभिः संनिवपतः^{१६} साकं^{१७} हि शुचिना शुचिः
 प्रशस्ता क्रतुनाजनि^{१८} ॥ १२ ॥

१ ०क्षिणमोत्तरतो MLAB; ०क्षिणमोत्तरतः TV.

२ Thus, or असृष्टा, the Mss.

३ ? समीचीनं दधाति or ०चौनञ्च दधाति the Mss.

४ Thus B; पुरस्तात् the other Mss.

५ चितवत्या० MT; चिति० LAV; चितवति loc. sing. from participle
 चितवान्० cp. Baudh. X. 21: 19. 17.

विदाः अस्य व्रता ध्रुवा वया इवानुरोहसः इति न्युप्ता-
वभिमन्त्य मातेव पुत्रमिति शिष्यादुखां निरूहति^१ न
रिक्तामवेक्षते^२ तस्यामन्यचेत्तमाणो दिषन्तं शुचि^३ निदधामीति
दधिद्रुषं प्रास्यति^४ सिकताभिः पूरयित्वा दध्नोपरिष्ठात्संप्रच्छाद्य
प्रज्ञातं निदधात्येवं द्वितीयां पूरयत्येवं तृतीयां^५ ता आ
कालात्परिगिरते^६ यदस्य पारे रजस इति वैश्वानर्यर्चा
शिष्यमादत्ते^७ नैर्ऋतीरिष्टकाः कृष्णास्त्रिषष्ट्युपपक्वा आसन्दौ
रुक्मसूत्रमुदपात्रमित्यादाय दक्षिणापरमवान्तरदेशं हत्वा स्वकृत
इरिणे प्रदरे वा पराचीनपात्रं^८ शिष्यं न्यस्यति नमः सु ते
निर्ऋते विश्वरूप इति पराचीनैर्ऋतीरसंस्पृष्टा^९ दक्षिणापवर्गा^{१०}
उपदधाति^{११} ॥ १३ ॥

यत्ते देवी निर्ऋतिरावबन्धेति द्वितीयां यस्यास्ते अस्याः
क्रूर इति तृतीयां^१ शिष्यजालेनैनाः प्रच्छाद्य रुक्मसूत्रमासन्दौ
च परस्तान्निधायापासदेतु निर्ऋतिर्नैहास्या अपि किञ्चन ।
अगोतां नाष्ट्रां पाप्मानः सर्वं तदपहन्महे ॥ अपासन्नैर्ऋता-^{१५}
न्याशान्मृत्यूनेकशतं चये । अपास्य ये^५ सिनाः^५ पाशान्मृत्यूनेक-
शतः^६ सुवे ॥ ये ते पाशा एकशतं मृत्यो मर्त्याय हन्तवे ।
तान्यज्ञस्य मायया सर्वानवयजामहे ॥ देवीमहं निर्ऋतिं

१ Thus the Mss.

२ Before द्विषः A ins. सु, which perhaps points to सुं; cp. Baudh. X. 12: 20. 4.—शुचि A only, शुचिं ML; शुचं TV; शुभ B.

३ परिचीनः AB; प्रतौचीनः MLTV.

४ स्पृष्टा all the Mss.

५ Thus TV; येसिनां AB; एसिनाः ML.

६ मृत्यू एकः the Mss.

बाधमानः पितेव पुत्रं दस्ये वचोभिः । विश्वस्य या जायमानस्य
वेद शिरः शिरः प्रति सूरौ विचष्ट इत्येताभिश्चतसृभिरुपहिता
अभिमन्त्य यदस्य पारे रजस इति वैश्वानर्यर्चा परिषिच्य भूत्यै
नम इत्युपस्थाय परास्य पात्रमप्रतीचमायन्ति ^१ शं नो देवोरभिष्टय
५ इति मार्जयित्वोर्जं विभ्रदसुवनिः सुसेधा गृहानैमि मनसा
मोदमानः सुवर्चाः^२ । अघोरेण चक्षुषाह^३ शिवेन गृह्णाणां पश्यन्
वय उत्तिराणि^४ ॥ गृह्णाणामायुः प्र वयं तिरामो गृहा अस्माकं
प्रतिरन्वायुः । गृहानह^५ सुमनसः प्रपद्ये ऽवीरघ्नो वीरवतः
सुवीरानिति गृहानभ्येति^६ । निवेग्नः संगमनो वसूनामिति
१० शालामुखीयं गार्हपत्यमुपतिष्ठते^७ । राज्ञो निवपनादिकर्म प्रति-
पद्यते^८ । प्रायणीयेन चरित्वा वेदिं विमिमौते^९ । अथ पदेन चरति^{१०} ।
राजानं क्रौत्वोद्धातिथ्येन चरित्वा प्रवर्ग्योपसङ्गां प्रचर्याग्निकं
स्थण्डिलमुत्तरवेदिस्थाने विमिमौते^{११} । समूलं हरितं दर्भस्तम्ब-
माहृत्य मध्ये ऽग्नेरुदकमासिच्य वाक् त्वा समुद्र उपदधात्विति^{१२}
१५ तस्मिन्दर्भस्तम्बं निखाय^{१३} जुङ्गां पञ्चगृहीतं गृहीत्वा सजूरब्दो
ऽयावभिर्घृतेन स्वाहेति पञ्चभिः समुद्रहृन्दर्भस्तम्बे पञ्चाङ्गतौ-
र्जहोति^{१४} । सजूरुषा अरूणीभिर्घृतेन स्वाहेति द्वितीयेत्येवं^{१५} पञ्च ।

१ ARHB read this passage as follows: ऊर्जं विभ्रदसुवनिरित्यृच-
मनुद्रुत्याघोरेण etc.

२ उत्तराणि the Mss.

३ Thus MLT; ARHB; गृहानहं सुमनसः प्रपद्य इति च प्रतीक्षा (or
०चे or चो) यथेतं गृहानभ्येति .

४ ०तिष्ठते all exc. A which has the plural.

५ Cp. Baudh. X. 24: 23. 9.

६ निखाय ML; निधाय TV; निखनोपधाय AH; निखननोपधाय B.

७ Thus TV; द्वितीय इत्येवं ML; द्वितीयादित्येवं AB; द्वितीयादित्येभिर् H.

यावान्युरुष ऊर्ध्ववाङ्मस्तावता वेणुना पुरुषमात्रेणाग्निं विमिमौते
 प्राचस्त्रीन्युरुषांश्चतुर उदीचः पुरुषमात्राणि पक्षपुच्छान्यात्मा
 चतुःपुरुषो^१ ऽरन्निना दक्षिणतो दक्षिणं पक्षं प्रवर्धयत्येवमुत्तरत
 उत्तरं पक्षं प्रादेशेन वितस्थ्या वा पश्चात्पुच्छं प्रवर्धयति^१
 सप्तविध एव प्रथमो ऽग्निस्त्स्मात्सप्तविधमेवाग्निं चिन्वत^१ ५
 ऊर्ध्वमैकगतविधादेकोत्तरान् चिन्वीत^१ स्थोना पृथिवि बडित्या
 पर्वतानामिति द्वाभ्यां विमितमग्निमाक्रमते^१ कार्ष्णाजिनौ-
 रूपानह उपमुञ्चन्ते चिते त्वेत्यध्वर्युराचिते त्वेति प्रतिप्रस्थाता
 मनश्चिते त्वेति ब्रह्मा तपश्चिते त्वेति यजमानश्चिते त्वेति वा
 सर्वे तूष्णीं वा^१ मयि गृह्णामि यो नो अग्निरिति द्वाभ्या- १०
 मात्मन्यग्निं गृह्णीत अध्वर्युयजमानौ^१ यास्ते अग्ने समिधो यानि
 धामेति स्वयंचितिं जपतो^१ ऽश्वावभितस्तिष्ठेतां कृष्ण उत्तरतः
 श्वेतो दक्षिणतस्तांवाल्ग्येष्टका उपदध्यादित्युक्तं^१ प्रजापतिस्त्वा
 सादयतु तथा देवतयेत्यन्तःशर्करमिमामुपदधात्यन्तरेण यूपा-
 हवनीयं तिष्ठन्वनुरधिज्यं कृत्वायत्यान्तःशर्करमिषुं निहन्तीन्द्रस्य १५
 वज्रो ऽसि वार्चघ्नस्तनूपा नः प्रतिस्पृशः । यो नः पुरस्तादित्या-
 वृहत्याग्मानमुपदधाति^१ दक्षिणे पक्षान्ते ऽन्तःशर्करमिषुं निहत्यावृह्य
 तथेन्द्रस्य वज्रो ऽसौत्याग्मानमुपदधाति यो नो दक्षिणतो ऽघायु-
 रिति मन्त्रं संनमथ्यपरस्मिन्पुच्छान्त इषुं निहत्यावृह्य तथाग्मान-
 मुपदधाति यो नः पश्चादघायुरिति मन्त्रं संनमति^१ ॥ १४ ॥ २०

१ चिन्वत ज० MTV; चिन्वेत ज० L; चिन्वीत ज० H.

२ गृह्णीत अध्व० ML; गृह्णीताध्व० TV; गृह्णातेध्व० HB; गृह्णातिवे
 अध्व० A.

३ See TS. V. 7. 1. 2.

एवमुत्तरस्मिन्यक्षान्ते यो न उत्तरतो ऽघायुरिति मन्त्रं संनम्य
 तथा देवतया ता अस्य सूददोहस इति च करोति । स ई
 पाहीन्द्रं विश्वा अवीवृधन्नित्यन्यतरयैन्द्रियर्चाक्रमणं प्रतीष्टका-
 मुपदध्यादत्र वा दर्भस्तम्भं निखनति पुरस्तात्पञ्चाङ्गतीश्चायने ते
 ५ परायणे दूर्वा रोहन्तु पुष्पिणीः । उत्सो वा तत्र जायते^१
 हृदो वा पुण्डरीकवानिति दूर्वेष्टकामुपदधत्यग्र आयाहि वीतय
 इति दक्षिणे ऽसे विभक्तिमुपदधाति । षड्वं द्वादशगवं वोदुम्बर-
 युगलाङ्गलं पुरस्तात्कारितं सं वरत्रा दधातनेति संप्रेष्यति ।
 निष्कृताहावमवटमित्यध्वर्यवो ऽवटादरचैरुदकमुत्तर्याहावेष्वनु-
 १० संभरति^२ । खनत्याहावानित्येके । तत्रोद्भिण् सञ्चे अक्षितमिति
 तेषूदकमुत्तिञ्चति । तेषु बलीवर्दान्याययत्तुद्योजनमन्तर्याममीषां
 खगल्यं शफम् । अष्टां तालं प्रतिनाहमुभौ मण्डुक्यौ युजाविति
 युगलाङ्गलं संप्रसारयति । सौरा युञ्जन्ति कवयो युनक्त^३ सौरा
 वि युगेति द्वे पूषा युनक्तु सविता युनक्तु बृहस्पतिस्त्वा युनक्तग्ने-
 १५ स्तेजसा सूर्यस्य वर्चसेति तिसृभिरुद्योजनादिभिस्त्रियुगादिकं
 सौरं युनक्तुष्टारयोः पितृयोरथो आबन्धनीययोः । सर्वेषां
 विद्य वो नाम वाहाः कीलालपेशस इति युक्तानभिमन्त्रयत ।
 उदस्याद्भोजिद्वनजिदश्वजिद्विरण्जित्सूनृतया^४ परिवृतः । एक-

१ जायते MLTV ; जायत A ; जायते B ; the Ath. Samh. VI. 106. I has जायतां, Baudh. X. 14 : जायते.

२ ? संभरति M ; संचरति L ; न संचति TV ; A, partly indistinct, reads at the end सिंचति ; B incomplete. After अध्वर्यवः we expect a plural.

३ युनक्तु the Mss. only B युनक्त.

४ उपस्थाद् instead of उदस्थाद् the Mss.

चक्रेण सविता रथेनोर्जो भागं पृथिवीमेत्वापृणन्निति लाङ्गल-
मुच्छ्रयति^१ ब्रह्म जज्ञानमित्येषानाप्ता या वः प्रथमा यस्यां
कर्माणि कृण्वते । ॥ १५ ॥

वीरान्नो अत्र मा दभस्सद एतत्पुरोदधे ॥ पर्यु षु प्रधन्व
वाजसातये परि वृत्राणि सक्षणिः । द्विषस्तरध्या च्छण्या न^५
इयते^१ ॥ सहस्रधारे ऽवते समस्वरन्दिवो नाके मधुजिह्वा
असञ्चतः । अस्य स्यशो^२ न निमिषन्ति भूर्नयः^३ पदे पदे
पाग्निनः सन्ति सेतव इति ब्रह्मवर्माणि जुहोति^४ मलिन्मुचो
नामासि त्रयोदशो मास इन्द्रस्य वर्मासौन्द्रस्य शर्मासौन्द्रस्य
वरूथमसि तं त्वा प्रपद्ये ॥ गायत्रीं लोमभिः प्रविशामि त्रिष्टुभं^{१०}
त्वचा प्रविशामि जगतीं मांसेन प्रविशाम्यनुष्टुभमस्थ्वा प्रविशामि
पङ्क्तिं मज्ज्ञा प्रविशाम्यैन्द्राग्रं वर्मं वज्रलं यदुग्रं विश्वे देवा
नातिविध्यन्ति सूरः । तन्नस्तायतां तन्नो विश्वतो महदायुश्नन्तो
जरामुपगच्छेम देवा इति विमितमग्निमाक्रमन्ते^५ लाङ्गलं
पवीरवमिति द्वाभ्यां कृषति^६ कौनाशा बलीवर्दानाजन्ति^{१५}
पुच्छाच्छिरो ऽधि कृषति^७ कामं कामदुघे धुल्वेति प्रदक्षिण-
मावर्तयंस्त्रिस्तिस्रः संहिताः सीताः कृषति^८ मध्ये संभिन्ना^९
भवन्ति^१ दक्षिणात्पचादुत्तरमुत्तरस्माद्दक्षिणं दक्षिणायै ओणे-
रुत्तरमंसमुत्तरायै दक्षिणं^२ विसुच्यध्वमग्निया देवयाना अतारिश्म
तमसः पारे^५ अस्य ज्योतिरापाम सुवरगन्मेति दक्षिणे ऽंस उत्तरे^{२०}

१ इयते TLV; इरते M; ईय० B.

२ स्यशो LTAV; स्यशो M.

३ Thus (with न) the Mss.

४ Thus V; संभिन्ना the other Mss.

५ पारे LTMV.

- वा बलीवर्दान्विमुच्याध्वर्यवे ददाति । पञ्चदशोदपात्रान्निनयति ।
 द्वादश कृष्टे । या जाता ओषधय इति चतुर्दशभिरोषधीर्वप-
 त्यनुसीतमित्युक्तं । सप्त ग्राम्याः कृष्टे सप्तारण्या अकृष्टे । मा-
 नो हिःसीज्जनिता यः पृथिव्या इति चतसृभिर्दिग्भ्यो लोष्टा-
 ५ न्समस्यति बह्विर्विधमापन्नान् । घृतेन सीतेत्युत्तरवेदिमभि-
 मृश्योत्तरवेदिमुपवपति यावानग्निर्वाधारनान्तं कृत्वाग्ने तव अव-
 इति षड्भिः सिकता न्युष्य चितः स्थ परिचित इत्यपरिमित-
 शर्कराभिश्चितं परिश्रयति यथा गार्हपत्यमाषायस्व समेतु त-
 इति सिकता व्यूह्युत्तरया त्रिष्टुभा राजन्यस्य जगत्या
 १० वैश्वस्याग्नेण प्राग्वंशं चर्मणि तिस्रः स्वयमादृष्टास्तिस्रश्च विश्व-
 ज्योतिषस्ता । दर्भाग्यमुष्टिनाज्येनावोच्य चित्यग्निभ्यः प्रणीयमानेभ्यो
 ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यति । यदि होता नानुब्रूयाद्यजमान एव
 पुरीष्यसो अग्नय इत्येतां त्रिरन्वाह । त्रिरनूक्तायन्मभ्यस्थादिस्थाः
 पृतना इति हिरण्यगर्भः समवर्तताय इत्यन्यतरेणाश्वप्रथमा ब्रह्मा
 १५ यजमानो ऽध्वर्युश्च प्राञ्चो गच्छन्ति । यदक्रन्दः प्रथमं जायमान
 इति दक्षिणमंसमभ्यवक्रामन्तमभिमन्त्रयत । उत्तरवेदिं प्राप्य
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु तथा देवतयाङ्गिरस्वद्भुवा सीदेत्यन्त-
 विधमभिमृशति । मयि गृह्णामि यो नो अग्निरिति द्वाभ्यां
 हृदयस्वमग्निं स्वात्मनि गृह्णीते । यास्ते अग्न इति स्वयंचितिं
 २० जपत्यभिमृशति । वैष्टकाभिश्चतुरश्राभिरग्निं चिनुत इति

१ See TS. V. 2. 5. 5.

२ ०ज्योतिःसार्थं MLTV (AHB are missing); cp. Āp. XVI. 21.
 2, 3. Perhaps some words here are missing.

३ ०क्रामन्तमभिः H; ०क्रामन्नभिः MLTV; cp. Baudh. X. 28.

विज्ञायते ऽध्वर्युयजमानो ब्रह्मा वा^१ यदि यजमानः स्वयं
 चिनोति नात्मन्यग्निं गृह्णाति न स्वयंचितिं जपत्यभिमृशति^१
 वा^१ दक्षिणावृतो दक्षिणत उपदधात्युत्तरतः सव्यावृत ऋजुलेखा
 पश्चात्पूरस्ताच्च भवति^१ व्यालिखिता मध्ये प्राचीरुपदधाति^१
 प्रतीचीरुपदधातीति गणेषु रीतिवादः^१ प्राचीमुपदधाति ५
 प्रतीचीमुपदधातीति कर्तुर्मुखवादः^१ पुरस्तादन्याः प्रतीचीरुप-
 दधाति पश्चादन्याः प्राचीरित्यपवर्गवादः^१ सर्वान्वर्णानिष्टकानां
 कुर्यादिति लेखाधिकार उक्तो^१ वचनात्यक्षपुच्छेषु ओणोरंसयो-
 रित्युपदधात्यर्थेन स्याध्वगतो ऽग्नर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा देवताभि-
 गृह्णामीति कुम्भं कुम्भीं चाद्भिः पूरयित्वा शर्म च स्य वर्म च १०
 स्य देवस्य वः सवितुः प्रसवे मधुमतौः सादयामीति पुरस्तादनु-
 सीतमुपधाय ज्योतिषे वामिति हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यति^१ शुक्रा
 स्य वीर्यवतीरिन्द्रस्य व इन्द्रियावतो देवताभिर्गृह्णामीति पुनः
 कुम्भं कुम्भीं चाद्भिः पूरयित्वा ऋतं च स्य सत्यं च स्य देवस्य
 वः सवितुः प्रसवे मधुमतौः सादयामीति दक्षिणतो ऽनुसीत- १५
 मुपधाय चक्षुषे वामिति हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यति^१ मन्द्रा स्याभि-
 भुवो विश्वेषां वो देवानां देवताभिर्गृह्णामीति कुम्भं कुम्भीं
 चाद्भिः पूरयित्वा सपत्न्यौश्च स्याभिमातिघ्नौश्च स्य देवस्य वः
 सवितुः प्रसवे मधुमतौः सादयामीति पश्चादनुसीतमुपधाय
 रेतसे वामिति हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यत्यधिपत्नी स्यौजस्विनीरादि- २०

१ The passage beginning वेष्टकाभि० and ending : ०भिमृशति is found only in M and AB. It must belong to the text, cp. Āp. XVI. 21. 7, 8. The omission obviously is due to the fact that two sentences end: ०मृशति वा, of which the first could easily be overlooked.

- त्यानां वो देवताभिर्गृह्णामीति कुम्भं कुम्भीं चाङ्गिः पूरयित्वा
 रक्षोघ्नीश्च स्थारातिघ्नीश्च स्थ देवस्य वः सवितुः प्रसवे मधुमतीः
 सादयामीत्युत्तरतो ऽनुसीतमुपदधाति प्रजाभ्यो वामिति
 हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यति ^१ चत्रभृत स्थौजस्विनीर्मित्रावरुणयोर्वो
 ५ ब्रह्मणा देवताभिर्गृह्णामीति कुम्भं कुम्भीं चाङ्गिः पूरयित्वा
 वसु च स्थ वामं च स्थ देवस्य वः सवितुः प्रसवे मधुमतीः
 सादयामीति मध्ये तेजसे वामिति हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यति ^१
 ब्रजक्षित स्थोर्ध्वश्रितो वृहस्पतेर्वो ब्रह्मणा देवताभिर्गृह्णामीति
 कुम्भं कुम्भीं चाङ्गिः पूरयित्वा भूतं च स्थ भयं च स्थ देवस्य वः
 १० सवितुः प्रसवे मधुमतीः सादयामीति च मध्ये ऽनुसीतमुपधाय ^१
 वर्चसे वामिति हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यति ^१ तूष्णीं ग्रहणसादन-
 प्रत्यसना इत्येके ^१ हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका इति प्रतिमन्त्रं
 कुम्भं कुम्भीं चाभिमन्त्रयत ^१ एतैर्वा प्रतिमन्त्रं दिव्यनुसीतमुप-
 दधाति चतस्रो मध्ये ^१ दिवि अयस्मान्तरिक्षे यतस्वेति बार्हस्पत्यं
 १५ नैवारं चरुं पयसि शृतं मध्ये ^१ २ करणानौष्टकानां पुरुषस्य पञ्चमेन
 कारयेत्सर्वतः प्रादेशस्तद्वितीयं ^१ पञ्चदशभागीयस्तत्तृतीयमूर्ध्व-
 प्रमाणं जनोः पञ्चमेन कारयेदर्धेन नाकसदां पञ्चकोडानां च ^१
 यत्पच्यमानानां प्रतिह्रसेत पुरीषेण तत्संपूरयेदनियतपरिमाण-
 त्वात्पुरीषस्य ^१ चतुरश्राभिरग्निं चिनुत इति नित्यः कल्प
 २० दृष्टका उपधास्यच्छेतमश्चमभिमृशेदित्युक्तमष्टावष्टौ ^१ पादेष्टका-

१ ऽनुसीतमुपधाय om. AHB.

२ For this passage cp. Āp. Sulbasūtra IX. 6-8, in Journ. of the German Or. Soc., Vol. LV, page 584.

३ इत्युक्तम्, see TS. V. 7. 1. 3.

अतुर्भागीयानां पञ्चाययोर्निदध्यात्तथात्मसन्धौ दक्षिणत उत्तरत-
 स्वात्मानं षडङ्गुलावेतौ ओण्यंसेषु चाष्टौ प्राचीः प्रतीचीश्च
 सन्ध्यन्तराले पञ्चमभागीयाः सपादाः^१ पुच्छे प्रादेशमुपधाय
 सर्वमग्निं चतुर्भागीयाभिः प्रच्छादयेत्^१ पादेष्टकाभिः संख्यां
 पूरयेदपरस्मिन्प्रस्तारे पुच्छाण्यये पञ्चमभागीयास्ता आत्मनि ५
 चतुर्दशभिः पादैर्यथायोगमुपदध्यात्^१ सर्वमग्निं पञ्चमभागीयाभिः
 प्रच्छादयेत्पादेष्टकाभिः संख्यां पूरयेद्वात्यासं चिनुयाद्यावतः
 प्रस्तारांश्चिकीर्षेत्^१ तिष्ठन्तं दक्षिणतः श्वेतमश्वमालभ्येन्द्रं विश्वा
 अबीवृधन्निवैन्द्रियर्चाक्रमणं प्रतीष्टकामुपदध्यात्^१ ॥ १६ ॥

उत्तरवेदेरावृतोत्तरवेदिमलंकृत्य तस्यामपां पृष्ठमसीति १०
 पुष्करपर्णमधस्ताद्दण्डमुत्तानमुपदधाति^१ सर्वत्रोपधाने तथादेवतं
 कृत्वा सूददोहसेनभिमृशतीत्युत्तरतः पश्चादोपचारो^२ ऽग्निर्वाङ्म^३
 आसन्नसोः प्राण इति निर्गमनमभिक्रम्य^३ सर्वत्र प्राणायतनानि
 संमृशति^१ तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमान इति वारुण्यर्चा
 शालामुखीये जुहोति^१ तस्मिन्पुष्करपर्णे ऽधस्तान्निर्वाधमुत्तर- १५
 निर्वाधं वा ब्रह्म जज्ञानमिति रुक्ममुपदधाति^१ रुक्मस्य दक्षिणतः
 प्राञ्चं हिरण्यमयं पुरुषं हिरण्यगर्भः समववर्तताग्र इत्युत्तान-
 मादधाति^१ द्रप्सश्चस्कन्देत्यभिमृशति^१ पुरुषसाम गायेति सं-

१ पादर, given by LAHB, is omitted by M (TV are incom-
 plete here).

२ उत्तरतः पश्चादुपचारो वाग्निः (as Hir.) AHB; उत्तरतः पश्चादोप-
 चारो ग्निः MLTV (as Āp. XVI. 21. 13).

३ ? ०नसोरितिप्राणनिर्गमनमभिक्रम्य MLTV (the end अभिज्ञाय at the
 end); ०नसोः प्राणनिर्गमनमभिः A; ०प्राणनिर्गमनमभिः H; ०नसोः प्राणाग्नि-
 क्रममभिः B.

- प्रेष्यति । तूष्णीं सुचावुपदधाती । यमसीति कार्त्तर्यमयीमसार-
सीत्यौदुम्बरीमित्येके । मनसा तया देवतम । ज्यस्य पूर्णां कार्त्तर्य-
मयीं दध्नः पूर्णामौदुम्बरमित्युक्तं । कृणुष्व पाज इति पञ्चभिः
पञ्चगृहीतेनाज्येन पुरुषमुत्तरवेदिविद्याधारयति । मूर्धन्वतीभ्या-
५ सुपतिष्ठते । नमो अस्तु सर्पेभ्य इति तिमृभिरनुच्छन्दसमभिमन्व्य
दक्षिणे प्रललाटे सर्पशिर उपदधात्यपि वा यतउच्चारं जनपदस्य
जन्यं भयं मन्यते । तया देवतं कृत्वा सूददोहसेनाभिमृशति ।
ध्रुवासीति स्वयमादृष्टामभिमृश्य तूष्णीमश्वेनावघ्राप्याविदुषा
ब्रह्मणा सह प्रजापतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठ इति मध्ये
१० ऽग्निरुपदधाति भूरिति चैतया व्याहृत्या यथैतस्य पुरुषस्य प्राणैः
प्राणाः संनिधीयेरन्नापिधीयेरन् । चिन्तिं जुहोमीति स्वय-
मादृष्टामभिजुहोत्यनुप्राणित्यविद्वान्ब्राह्मणो वरं ददात्येकं द्वौ
त्रौन्वासीनः प्रथमां स्वयमादृष्टामुपदधात्यूर्ध्वजुर्द्वितीयां तिष्ठ-
स्तृतीयामुपधायोपधाय साम गायेति संप्रेष्यति । यदि पूर्वो
१५ भ्रातृयो मातिक्रान्त इति मन्येत प्रथो ऽसीत्युपहितां प्राची-
सुदूहेद्यदि वापरः पृथिव्यसीति प्रतीचीं यदि सदृङ् भूरसि
भुवनमसीति विचालयेत्तेजो ऽसि तेजो मे यच्छेत्यपरे बिले
हिरण्येष्टकामुपदधाति । पृथिव्यदपुरमन्नेनेति तज्जघनेन मण्ड-
लेष्टकां । भूरसि भुवनस्य रेत इष्टका स्वर्गो लोका वाचा
२० त्वान्वारोहाम्यग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निस्तयेत्येकामन्वारोहां सूरसि
भुवनस्य रेत इष्टका स्वर्गो लोको मनसा त्वान्वारोहामि सूर्यो
ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यस्तयेति द्वितीयां । काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ति

या शतेन प्रतनोषीति द्वाभ्यां सलोष्टं हरितं दूर्वस्तम्बमप्रच्छिन्नाग्रं
 यथास्योपहितस्य स्वयमादृष्टामग्रं प्राप्नुयात्तथा निमिते^१
 तस्मिन्प्राङ्गिधरण्यशकलावधूह्य यास्ते अग्रे या वो देवा इति
 द्वाभ्यां वामभृतं हिरण्यमूर्ध्नी^१ विराड् ज्योतिरधारयदिति
 तिस्रो रेतः सिचस्तासां द्वे धूनः प्रथमचितौ विवयसः सर्वा ५
 मध्यमायामेकां प्रथमायामेकामुत्तमायां स्थविरस्य^१ देव्यस्या-
 न्यतरां^१ यजुषेमां चामूं चोपदधाति मनसा मध्यमां^१ बृह-
 सतिस्त्वा सादयत्विति विश्वज्योतिषमिन्द्राग्निभ्यां त्वेति सयुजमथ
 मण्डलेष्टकामथ विश्वज्योतिषमित्येकेषामषाढासि सहमाने-
 त्यषाढामुत्तरलक्ष्मणं त्यालिखितामग्रेर्यान्यसीति द्वे संयान्यौ^१ १०
 मधुश्च माधवश्चेति द्वे चतव्ये अग्रेरन्तःक्षेपो ऽसौत्यनुद्रुत्य
 वासन्तिकावृत्त अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु
 तथा देवतयाङ्गिरस्वद्भुवे सौदतमिति समानतयादेवते युग-
 पदुपदधाति^१ सर्वास्वृतयास्ववकामनूपदधात्यवकासु वा सादय-
 त्वुदस्य शुभाङ्गानुरिति घर्मेष्टकां^१ यास्ते अग्रे आर्द्रा योनयो १५
 याः कुलायिनौरिति कुलायिनौ^१ मधु वाता च्छतायत इति
 तिसृभिरनुच्छन्दसं कूर्मं दध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्ति^१ तमवका-
 भारेण परिवेश्य पुरस्तात्स्वयमादृष्टायाः प्रत्यञ्चं प्राङ्मुखो मही
 द्यौः पृथिवी च न इति जीवन्तं कूर्ममुपदधाति चतस्र
 आशाः प्रचरन्त्वग्रय इति वा^१ द्वाभ्यामित्येके^१ तं जालेन २०
 परिवेश्य शङ्कुभिः परिनिहन्ति^१ यदि तं न विन्देयुर्मण्डूकं

तथोपदध्यादपां गम्भीरं गच्छ मा त्वा सूर्यः परिताप्सोन्मो
अग्निर्वैश्वानरः । ॥ १७ ॥

अघोर^१ प्रजा अभिविपश्यानु त्वा दिव्या दृष्टिः सचताम् ॥
सःसर्पं चैन्समुद्रान्स्वर्गाल्लोकानपां पतिर्वृषभ इष्टकानाम् । तत्र
५ गच्छ यत्र पूर्वं परेताः पुरीषं वसानः स्वां योनिं यथायथ-
मित्युपहितमभिमन्त्रयते । प्रादेशमौदुम्बरमुलूखलं^२ यच्चिद्धि त्वा
गृहे गृहे उलूखलकं युज्यसे । इह द्युमत्तमं वद जयतामिव
दुन्दुभिरिति चतुःस्त्युत्तरे ऽसे प्रयुनक्त्यरनिमात्रं मुसलं ।
तस्मिन्सर्वौषधस्य पूरयित्वोर्जो भागो ऽस्यूर्जः पवित्रमूर्गन्मन्त्रा-
१० द्यायेत्यवहन्त्युत^३ ते वनस्पते वातो विवात्ययमिदथो इन्द्राय
पातवे सुनु सोममुलूखलेति वा । तद्विष्णोः परमं पदमिति
मध्ये ऽग्निरुपदधात्युत्तरतो वा । लोकं पृष्णामुत्तरतो मुसलं । दिवो
वा विष्ण उत वा पृथिव्या इति शूर्पमुखायां मुख्यायामग्ने
युक्त्वा हि ये तव युक्त्वा हि देवहूतमानिति द्वे सुवाज्जती
१५ विलयोर्जुहोति । ध्रुवासि पृथिवीति घृतेन मधुना वा सिक-
ताभिर्वा सर्वैर्वा संसृज्योस्वां पूरयति । न रिक्तामवेचेत । श्रग्विद्धा
भवति । तस्यां पय आनयति । यं कामयेत क्षोधुकः स्यादित्यूनां
तस्योपदध्यादित्यूक्तं^४ । पृथिवि पृथिव्याः सौद माता मातरि
स्योना स्योनायाम् ॥ १८ ॥

१ अघोर (not ०रः) all the Mss.

२ प्रादेश is a curious abbreviation for प्रादेशमात्र.

३ स्म is not given by the Mss. (cp. Āp. XVI. 26. 3).

४ See TS. V. 2. 9. 1.

उखां स्वसारमधि वेदिमस्थात् । सत्यं पूर्वैर्ऋषिभिश्चाकु-
 पानो^१ ऽग्निः प्रविद्वानिह तद्धात्विति प्रक्रम उत्तरत उपदधाति
 लोकंप्रणामुत्तरतो^१ । ऽत्र सुवाङ्गतौ इत्येके^१ लोकंप्रणामुत्तरतः
 पुरुषशिरःप्राणेषु हिरण्यशल्कान्प्रत्यस्यति द्रुपश्चस्कन्देत्याख्ये ऽभू-
 दिदमिति दक्षिणस्यां नासिकायामग्नैर्वैश्वानरस्य चेत्युत्तरस्या- ५
 मग्निर्ज्योतिषेति दक्षिणे ऽह्नि रूक्मो वर्चसेत्युत्तरस्मिन्नृचे त्वेति
 दक्षिणे कर्णे रूचे त्वेत्युत्तरस्मिन्^१ । चित्रं देवानामित्यन्त्रो-
 ष्यतुर्गृहीते जुहोति^१ । समित्स्रवन्तीत्यान्तादनुवाकस्य दध्ना मधु-
 मिश्रेण तत्पूरयत्यादित्यं गर्भं पयसा समञ्जनित्यनुद्रुत्येभं मा
 हिःसौर्द्विपदमित्युखायां पुरस्ताच्चुवकमुत्तानं प्राचीनमुखमुप- १०
 दधाति^१ । विश्वकर्मा दिशां पतिरिति ललाटे हिरण्येष्टका-
 मुपदधाति पश्चात्पुरस्ताद्वातस्य भ्राजमित्यन्तरात्मनि पुर-
 स्तात्प्रतौचीनमश्वस्य शिर उपदधाति^१ । प्रजापतिर्दिशां पतिरिति
 ललाटे हिरण्येष्टकामुपदधाति^१ । पश्चात्प्राङ्मुख उपविश्यान्तरा-
 त्मनि पश्चात्प्राचीनमृषभस्याजस्रमिन्दुमरूषमित्युपदधाति^१ । तस्य १५
 ललाटे रुद्रो दिशां पतिरिति हिरण्येष्टकां^१ । दक्षिणत उदङ्मुख
 उपविश्यान्तरात्मनि वरूचौ^१ । लघुरिति दक्षिणत उदौचीनं
 वृष्णेस्तस्य शिरसि वरूणो दिशां पतिरिति हिरण्येष्टकामुत्तरतो
 दक्षिणामुख उपविश्य यो अग्निरग्नैरित्युत्तरतो दक्षिणा वस्त-
 स्याग्निर्दिशां पतिरिति हिरण्येष्टकां^१ । यं कामयेत भूयो ऽस्यान्नं २०

^१ The original reading of this word must have been
 चाक्षुपानो .

स्यादित्यन्तेषु तस्य व्यूहोपदध्यादित्युक्तं^१ तान्यववायेनेमं मा
 हिःसौर्विपदमिमं मा हिःसौरेकशफमिमं समुद्रं शत-
 धारमुत्तमिमामूर्णायुमजा ह्यग्रेरिति सर्वेषामुत्सर्गैः क्रमेणोप-
 तिष्ठते^१ यदि वायव्यस्य स्यान्मुख्यस्य स्थाने सर्वेषामुपधानैरुप-
 ५ धाय सर्वेषामुत्सर्गैरुपतिष्ठते^१ तत्तत्स्थान उपधायोत्सर्गैणोपतिष्ठत
 इत्येके^१ ऽत्र सर्पशिरः प्राङ्मुख उपदध्यादित्येके^१ यजुरेव वदे-
 न्नित्ये वायव्यशिरसा^२ वोपदध्यात्तन्नाशे मृदा हिरण्येन वा
 कृत्वोपदध्याद्यदि सर्पशिरो न विन्देत्तज्जातीयं स्यात्तदभावे^३
 गोधाया^१ यजुरेव वा वदेत्^१ ॥ १६ ॥

- १० अपस्या उपदधात्यपां त्वेमन्त्सादयामीति पञ्चभिः पञ्च
 पुरस्तात्प्रतीचौरुपदधात्यर्णवे सदने सौदेति पञ्चभिर्दक्षिणे पचे
 ऽपां त्वा सदने सादयामीति पञ्चभिः पुच्छे गायत्री कृन्द इति
 पञ्चभिरुत्तरे पचे दक्षिणा^१ ये यज्ञं समगृभ्णन्देवा
 देवेभ्यस्परि । तान् गायत्री नयतु प्रजानती स्वर्गं लोके अमृतं
 १५ दुहाना ॥ ये ज्योतींषि संदधति स्वरारोहन्तो अमृतस्य लोकं ।
 ते यन् प्रजानन्तो यज्ञं विदानाः सुकृतस्य लोके ॥ ये पशवो
 मेध्यासो यज्ञस्य योनिमभि संबभूवुः । तान्ददन्ते कवयो
 विपश्चितो यज्ञं विदानाः सुकृतस्य लोके ॥ यः पन्था विततो

१ See TS. V. 7. 10. 3.

२ तन्त्यववायेने० H; तन्नष्टवाये० A; तन्नद्यावाये० TV; तं नद्यावाये० L;
 तं निद्यावाये० M; cp. Āp. XVI. 27. 13.

३ यजुरेव वदेन्नित्येवायव्यशिः MLVT (the last वदेद् नि०); यजुरेव-
 पदेन्नित्येवायव्यशिः H; यजुरेव A; यजुरेवपदेन्नित्ये० B.

४ विन्देत्तज्जातीयस्यात्तदभावे ML; विन्देत्तज्जातियस्यत्तद० VT; वंदेत्त-
 ज्जातीय स्यात्तदभावे HA; विन्देत्तज्जातीयस्य तदभावे B.

देवयानश्चन्द्रोभिर्विगृहीत एति । तेनातिष्ठद्विवमन्तरिचं यज्ञं
 गृहीत्वा सुकृतस्य लोकम् ॥ यो यज्ञः सहस्रधारो द्यावा-
 पृथिव्योरधि निर्मितः । तेनैतु यजमानः स्वस्त्या दिवो ऽधि
 पृष्ठमस्थीदिति पञ्च हिरण्येष्टका दिव्येकैकामेकां मध्ये^१ मा
 कन्दस्तत्पृथिव्यग्निर्देवता तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा तथा देवतया ५
 प्रमा कन्दस्तदन्तरिचं वातो देवता प्रतिमा कन्दस्तद्वायुः सूर्यो
 देवतास्त्रीविश्चन्द्रस्तद्दिशः सोमो देवता विराट् कन्दस्तद्वाग्वरुणो
 देवता गायत्री कन्दस्तदजा बृहस्पतिर्देवता त्रिष्टुप् कन्द-
 स्तद्धिरण्यमिन्द्रो देवता जगती कन्दस्तद्गोः प्रजापतिर्देवतानुष्टुप्
 कन्दस्तदायुर्मित्रो^१ देवतोष्णिहा कन्दस्तच्चतुः पूषा देवता १०
 पङ्क्तिश्चन्द्रस्तद्वशिः पर्जन्यो देवता बृहतौ कन्दस्तदश्वः परमेष्ठौ
 देवता तेनर्षिणेत्यनुदुत्यैताभिः द्वादशभिस्त्रिरभ्यासं पुरस्ता-
 त्पतीचीं पुरुषाकृतिं चिनोति^१ पुरुषशिरो ऽस्याः शिरो
 भवती^१दं वेद पुरुषस्य ब्रह्मणो नारायणाख्यस्य रूपं तस्मादुपहितां
 सहस्रशीर्षा पुरुष इति पुरुषेण नारायणेनोपतिष्ठते^१ यजमानो १५
 ऽध्वर्यवश्चैतमनुवाकं पुरुषं नारायणमित्याचक्षत^१ आयवे
 स्वाहायोष्कृते स्वाहायोष्पत्नने स्वाहा विष्णवे स्वाहा बृहस्पतये
 स्वाहेति पञ्चोपधायाङ्गः संभूतः पृथिव्यै रसाच्चेति चोपधार्यत-
 सदसि सत्यसदसि तेजःसदसि यशःसदसि वर्चसदसि गणानासि
 धामासि धाम्यै त्वा धामभ्यस्त्वा धामसु सौद सनिरसि २०
 सन्यै त्वा सनेयं वित्तिरसि वित्त्यै त्वा विदेयं शक्तिरसि
 शक्त्यै त्वा शक्तेयं भूरसि भूत्यै त्वा भूयासं कर्मासि कर्मणे त्वा

- क्रियासं गूर्दो ऽसि गूर्दाय गूर्देभ्यस्त्वा गूर्दे सौद चत्रं पाहि
 चत्रं पिन्व चत्रं जित्वा चत्रं यच्छ चत्रं दृष्ट्वा चत्रमसि चत्राय
 त्वा चत्रेभ्यस्त्वा चत्रे सौद विश्वेषु त्वा पार्थिवेषु सादयामि
 विश्वेषु त्वान्तरिक्षेषु सादयामि विश्वेषु त्वा दिव्येषु सादयामि
 ५ विश्वेषु त्वा देवेषु सादयामि विश्वासु त्वाप्सु सादयामि विश्वासु
 त्वौषधीषु सादयामि विश्वेषु त्वा वनस्पतिषु सादयामि विश्वासु
 त्वा दिक्षु सादयामि विश्वासु त्वा प्रदिक्षु^१ सादयामि दिवि
 सौद स्वर्जिदसि पृथनाजिदसि भूरिजिदस्यभिजिदसि विश्व-
 जिदसि सर्वजिदसि सत्राजिदसि धनजिदसि भ्राडसि विभ्राडसि
 १० प्रभ्राडसि सपत्नहनं त्वा वज्रं सादयाम्यभिमातिहनं त्वा
 वज्रं सादयाम्यरातिहनं त्वा वज्रं सादयामि यातुहनं त्वा
 पिशाचहनं त्वा रक्षोहणं त्वा वज्रं शत्रुहणममित्रहणं भ्रातृव्य-
 हणमसुरहणं त्वेन्द्रवज्रं सादयाम्युददस्युदितिरस्युद्यत्यस्याक्रम-
 माणास्याक्रामन्त्यस्याक्रान्तिरसि संक्रममाणासि संक्रामन्त्यसि
 १५ संक्रान्तिरसि स्वर्ग्यसि इषि सौदोर्जि सौद भगे सौद द्रविणे
 सौद सुभूते सौद पृथिव्या यज्ञिये सौद विष्णेः पृष्ठे सौदेडायाः
 पदे सौद घृतवति सौद पिन्वमाने सौद संवत्सरे सौद
 परिवत्सरे सौदेदावत्सरे सौदेदुवत्सरे सौदेद्वत्सरे सौद वत्सरे
 सौदैकस्यां सौद दशसु सौद शते सौद सहस्रे सौदायुते
 २० सौद नियुते सौद प्रयुते सौदार्बुदे सौद न्यर्बुदे सौद समुद्रे
 सौद मध्ये सौद पद्मे सौदाब्जे^२ सौद परार्धे सौद पिन्वमानासि

१ प्रदिक्षु HA ; प्रतिदिक्षु MLTBV.

२ अब्जे (not अन्ते) MLAV ; सौदाभे T ; सौदाजे HB.

पिन्वमानाय त्वा पिन्वमानेभ्यस्त्वा पिन्वमाने सौदर्तमसृताय
 त्वर्तेभ्यस्त्वर्ते सौद सत्यमसि सत्याय त्वा सत्येभ्यस्त्वा सत्ये सौद
 सन्धिरसि सन्धये त्वा सन्धिभ्यस्त्वा सन्धिषु सौद स॥स्त्रिडसि
 स॥स्त्रिषे त्वा स॥स्त्रिड्भ्यस्त्वा स॥स्त्रिट्सु सौद संपदसि संपदे
 त्वा संपद्भ्यस्त्वा संपत्सु सौदेत्येताभ्यामनुवाकाभ्यां प्रतिमन्त्र- ५
 मृषीष्टकाः सादनप्रवादैश्च पर्यायैरयं पुरो भुव इति प्राणभृतः
 पञ्चाशत उपदधात्याग्नेय्यां दशायं दक्षिणेति नैर्ऋत्यां दशायं
 पश्चादिति वायव्यां दशायमुत्तरादित्यपरदिशायां^१ दश^१ प्राचीः
 प्रतीचीश्च बाह्यां बाह्यामुपधायान्तरामन्तरामुपदधाती^१ यमुपरि
 मतिरिति दशभिरुपरिष्टात्प्रदक्षिणं परिचिनोत्य^१ ह्ययोपदधाती- १०
 त्युक्तं^१ प्राची दिशां वसन्त ऋतूनामित्यपानभृतः पञ्चाशतं^२
 यथा प्राणभृतो^१ ऽन्तरामन्तरामुपधाय बाह्यां बाह्यामुपदधाति
 पितरः पितामहा इत्यनुषक्तां^१ प्राणभृतश्चापानभृतश्च विषूची-
 रूपदधाति^३ विषूचीर्विपर्यस्ता इत्यर्थः^१ ॥ २० ॥

आयुषः प्राणः संतन्वित्यनुवाकेन दिक्षु त्रिभिस्त्रिभिस्त्रिस्तो १५
 द्वादश संयत उपदधाति^१ पृथिव्यसि जन्मना वशा साग्निं गर्भ-
 मधत्याः सा मया संभवान्तरिचमसि जन्मना सा वायुं गर्भ-
 मधत्याः सा मया संभव द्यौरसि जन्मना वशा सादित्यं गर्भ-
 मधत्याः सा मया संभवर्गसि जन्मना वशा सा यज्ञं गर्भमधत्याः
 सा मया संभव विडसि जन्मना वशा सा राजन्यं गर्भमधत्याः सा १०

१ अयमुत्तरात् The Mss. not इदमु० as TS. IV. 3. 2. . .

२ See TS. V. 2. 10. 4-5.

३ पश्चात् MLT ; पश्चात् AHB ; पश्चात् V.

४ See TS. V. 2. 10. 6.

- मया संभवेत्येतेनानुवाकेन^१ पञ्च वशेष्टका^२ उपदधाति^३ । पृथिवी
 वशामावास्या गर्भो वनस्पतयो जराय्वग्निर्वत्सो ऽग्निहोत्रं पीयूषो
 ऽन्तरिक्षं वशा धाता गर्भो रुद्रो जरायु वायुर्वत्सो घर्मः पीयूषो
 द्यौर्वशा स्तनयितुर्गर्भो नक्षत्राणि जरायु सूर्यो वत्सो वृष्टिः
 ५ पीयूष च्छगशा वृहद्रथन्तरे गर्भः प्रैषनिविदो जरायु यज्ञो
 वत्सो दक्षिणाः पीयूषो विद्धशा राजन्यो गर्भः पशवो जरायु
 राजा वत्सो बलिः पीयूष इत्यनुवाकेन वाच कुम्भीपूरणसादन-
 प्रत्यसनाभिमन्त्रणान्येके समामनन्ति^४ । या देव्यसीष्टक आयुर्दा
 उपशीवरी सा मामुपशेव्य जायेव पतिमित्सदा या देव्यसीष्टके
 १० प्राणदा अपानदा ध्यानदाश्चक्षुर्दा ओचदा वाग्दा आत्मदाः
 पृथिविदा अन्तरिक्षदा द्यौर्दा स्वर्दा कुमारीदाः प्रफर्विदा
 युवतिदा प्रथमौपशदा^५ उपशीवरी सा मामुपशेव्य जायेव
 पतिमित्सदेत्येतेनानुवाकेनोपशीवरीः षोडशोपदधाति चतुर्दश
 वाच वा कुम्भेष्टका उपदधाति^६ । त्रिवृत्ते अग्ने शिरस्तन्मे अग्ने
 १५ शिरः पञ्चदशौ ते अग्ने बाह्व तौ मे अग्ने बाह्व सप्तदशस्ते अग्ने
 आत्मा स मे अग्ने आत्मैकविंशौ ते अग्ने ऊह्व तौ मे अग्ने

^१ These mantras are handed down in the Mss. in a very corrupt state full of dittography and blunders. I reconstructed them with the help of Maitr. Samh. II. 13. 15. Although only five are required (cp. the next foll. note), there are too many of them. One of these runs : ऋषधयो ऽसि जन्मना वशा सा सोमः^७ राजानं गर्भमध्वत्याः सा मया संभव ॥

^२ Thus corrected (cp. Āp. XVI. 32. 4); पञ्चदशेष्टका MAB TA; पञ्चेष्टका LV.

^३ प्रथमौपच्छदा M; प्रथमौपच्छदा TV; प्रथमौपच्छदा L; प्रथमौपच्छदा A; प्रथमौपच्छदा H; प्रथमौपच्छदा B.

ऊरू त्रिणवौ ते अग्ने अष्टीवन्तौ तौ मे अग्ने अष्टीवन्तौ त्रय-
 स्त्रिंशस्ते अग्ने प्रतिष्ठानं तन्मे अग्ने प्रतिष्ठानमित्येतास्त्रिवृदिष्टकाः
 शिरसि पक्षयोरात्मनि पुच्छे चोपदधाति^१ त्रिवृत्ते अग्ने
 शिरस्तेन माभिप्राहीति संनमयन्यजमानस्तां तामुपहितामुप-
 तिष्ठते^१ त्वामग्ने वृषभं चेकितानमित्यृषभं प्राञ्चमुपदधाति लोकं ५
 पृण ता अस्य सूददोहस इति द्वाभ्यामवशिष्टमग्निं प्रच्छाद्य
 हिरण्यं निधाय चित्तिमचित्तिमिति चितिकृष्ट्याभिमृशति^१
 यत्ते ऽचितं यद् चितं ते अग्ने यास्ते अग्ने समिधश्चित्ति-
 मचित्तिमिति तिस्रो वयमग्ने धनवन्तः स्यामालं यज्ञायोत
 दक्षिणायै । यावा वदेदभि सोमस्याऽऽशुनेन्द्रऽऽशिचेमेन्द्रना १०
 सुतेन ॥ रायस्योषं नो धेहि जातवेद ऊर्जो भागं मधुम-
 त्सूनृतावत् । दुहाम^१ यज्ञऽऽसुनवाम सोमं यज्ञेन त्वामुपशिचेम
 शक्र ॥ ईशानं त्वा श्शुश्रुमो वयं धनानां धनपते गोमदग्ने ।
 अश्वावद्भूरि पुष्टं हिरण्यवदन्नमद्वेहि मत्स्यम् ॥ दुहां ते द्यौः
 पृथिवी पयो ऽजगरस्त्वा सोदको विसर्पतु । प्रजापतिनात्मान- १५
 माग्नीणे ऽरिक्तो म आत्मा ॥ यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु य
 ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा भुवनाविवेश । तस्मै रुद्राय नमो
 अस्तु देवा इत्येताभिः सप्तभिः^२ स्वयंचितिभिरभिमृशति^१
 पुरीषमुपधास्यन् दृष्टमश्वमालभ्य पृष्टो दिव्यीति वैश्वानर्यर्चा
 चात्वालात्पुरीषमुपदधाति^१ सा चितिर्भवति भवति ॥ २१ ॥ २०

इत्यष्टादशः प्रश्नः ॥

१ So (not दधाम) also Hir.

२ So also Hir. although both cite eight verses.

- यो ऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति वाङ् म आसन्नसोः प्राण इति
यथारूपं प्राणायतनानि संमृशते^१ यो अश्वन्तरग्निर्यो वृत्रे यः
पुरुषे यो अश्वनि । य आविवेश भुवनानि विश्वा तेभ्यो
अग्निभ्यो ऊतमस्वेतत् ॥ यः सोमे अन्तर्यो गोखन्तर्वद्याऽसि य
५ आविवेश यो मृगेषु । य आविवेश द्विपदो यश्चतुष्पदस्तेभ्यो
अग्निभ्यो ऊतमस्वेतत् ॥ षष्ठो दिव्युक्षान्नायेति द्वे येनेन्द्रस्य
रथऽ संबभूवुर्यो वैश्वानर उत वैश्वदेव्यः । धौरो यः शक्रः
परिभूरदाभ्यस्तेभ्यो अग्निभ्यो ऊतमस्वेतत् ॥ यं ऊतादमग्निं यमु
काममाज्जयं दातारं प्रतिग्रहीतारमाज्जः । यो देवानां देवतम-
१० स्तपोजास्तेभ्यो अग्निभ्यो ऊतमस्वेतदित्येताभिश्चितिं चितिमभि-
जुहोत्यग्ने भूरीणीत्याग्नेया धामच्छदा चितिमभिमृशत्युपतिष्ठते
वाग्ने देवाऽ इहावह जज्ञान इत्याग्नेया गायत्र्या प्रथमां
चितिमभिमृशेदुत्तरया त्रिष्टुभा द्वितीयासुत्तरया जगत्या
तृतीयासुत्तरयानुष्टुभा चतुर्थीसुत्तरया पङ्क्त्या पञ्चमी^१
१५ सर्वत्राग्ने भूरीणीति धामच्छद्वितीयां^१ षडुपसदो^१ इहं इहमे-
वैकेनोपसदन्मन्त्रेण जुहोत्यनूपसदमग्निं चिनोत्यन्वहमेकैकां चितिं
इहमुत्तमां च^१ त्रीणि चतुस्तनानि व्रतानि भवन्ति त्रीणि
त्रिस्तनानि त्रीणि द्विस्तनान्येकमेकस्तनं^१ चतुरो ऽग्रे स्तनान्त्रत-
मुपैतौत्युक्तं^१ परोवरौयस्यवान्तरदीक्षा^१ तथा चतुर्भागव्रतं व्रता-
२० भावश्चापराह्णिकीभ्यां^२ प्रचर्य यदक्रन्दः प्रथमं जायमान इति
श्वेतमश्वं प्रदक्षिणं परिणीयैतावदेवैतदहः क्रियते^१ वसन्त्येतां
रात्रिम्^१ ॥ १ ॥

१ See TS. VI. 2. 3. 5.

२ व्रताभाव० MLAHBV; व्रताभाव० T.

अथोदित आदित्ये पौर्वाह्निकीभ्यां प्रवर्ग्योपसङ्गां प्रचर्य
 द्वितीयां चितिं चिनोति^१ काष्णीं उपानहावुपमुञ्चते^२ यजमानो
 ध्वर्युश्च^३ तथात्मन्यग्निं गृहीत्वा ध्रुवचितिरिति पञ्चाश्विनी-
 रूपदधाति दिव्यैकैकामेकां मध्ये^४ सजूर्त्तुभिः सजूर्विधाभि-
 रिति समानप्रभृतयः पञ्चर्तव्या आश्विन्य इष्टका भवन्ति^५ ।
 सजूर्देवैर्वयोनाधैरिति समानोदकास्ता अनूपदधाति^६ प्राणं मे
 पाह्वीति पञ्च प्राणभृत चतव्या अनूपदधात्येष वै वायुर्यत्राण
 इत्युक्तमपस्विनेति^७ पञ्चापस्या अनुपरिहारं सादयति^८ वायो-
 र्यान्यसीति द्वे संयान्यौ^९ शुक्रश्च शुचिश्च द्वे चतव्ये समान-
 तयादेवते व्याख्याते^{१०} ग्रैष्मावृत्त अभि कल्पमाना इत्यृतु-
 विशेषस्यैव विवक्ष्य इति वयस्यास्तासां पञ्च दक्षिणस्यां ओण्या-
 मुपदधाति पञ्चोत्तरस्यां^{११} बस्तो वय इति दक्षिणे ऽस उपदधा-
 त्येकां वृष्णिर्वय इत्युत्तरे ऽस एव^{१२} प्रतिदधाति^{१३} व्याघ्रो वय
 इति दक्षिणे^{१४} पक्ष^{१५} उपदधाति सिंहो वय इत्युत्तरे पुरुषो
 वय इति मध्ये^{१६} विष्टम्भो वय इति पुरस्तादयस्याः प्रतीची-
 रूपदधाति^{१७} तस्माच्चत्वारि चक्षुषो रूपाणीत्युक्तं^{१८} यथाब्राह्मणं
 वोपदध्यादेतदहः^{१९} शेषः साधारण उक्तो^{२०} वसन्त्येतां रात्रिम् ॥२॥

१ Read ०मुञ्चते.

२ इत्युक्तम् see TS. V. 3. 1. 2.

३ ? उत्तरैसावेव MLTV ; उत्तरंस्त्रीभ्यामंसावेव H ; उत्तरैस्तेताभ्यामंसावेव A ;
 उत्तरैसताभ्यांसा० B.

४ Thus H only (cp. Baudh. X. 38; 36. 13-14), all the other Mss. are confused.

५ See TS. V. 1. 3. 4.

उदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसङ्गां प्रचर्य काष्णौ उपानहौ
 कृत्वा तृतीयां चितिं चिनोतीन्द्राग्नी अथथमानामिति स्वय-
 मादृष्टामभिमृश्य पूर्ववद्विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्ठ
 इत्यविदुषा सह मध्ये ऽग्निरुपदधाति भुव इति चैतया व्याहृत्या ।
 ५ चित्तिं जुहोमीति स्वयमादृष्टायां कृत्वा व्यनिति । ज्योतिरसि
 ज्योतिर्मै यच्छेति हिरण्येष्टकामधियौरन्तरिक्षमिति मण्डलेष्टका-
 मन्त्र रेतःसिचो विवयसो । विश्वकर्मा त्वा सादयत्विति विश्व-
 ज्योतिषमन्तरिक्षस्य यान्यसीति द्वे संयान्यौ । नभश्च नभस्यश्चेति
 चतस्रश्चतव्या द्वे द्वे समानतयादेवते व्याख्याते । राज्यसि
 १० प्राची दिगिति दिश्या दिक्ष्वैकैकामेकां मध्य । आयुर्मै पाहीति
 दश^१ प्राणभृतः पुरस्तादुपदधाति ज्योतिष्मतीमुत्तमां । मा कन्द
 इति प्रभृति षट्त्रिंशत्सुपदधाति द्वादश दक्षिणतः पृथिवी कन्द
 इति पश्चादग्निर्देवतेत्युत्तरतो । मूर्धासि राडिति सप्त वालखिल्याः
 पुरस्तादुपदधाति यन्त्री राडिति पश्चात्प्राचीः सप्त वैखानसाः^२ ।
 १५ पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहेति भूतावेष्टिमन्त्रैर्द्वादश^३ भूतेष्टका
 उपदधाति । शेषः साधारण उक्त । एतावदहः कृत्वा वसन्त्येतां
 रात्रिम् ॥ ३ ॥

उदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसङ्गां प्रचर्य कृष्णाजिनौ कृत्वा
 चतुर्थी^४ चितिं चिनोत्याग्निस्त्रिदशैर्भागो ऽसीति द्वाभ्यामनु-
 २० वाकाभ्यामद्व्यास्तोमीया यथाब्राह्मणमुपदधात्यन्तरिक्षमस्त्यन्-

१ नव ML.

२ The addition of वैखानसाः is curious and striking. Nowhere are these bricks designated by this name!

३ On the designation भूतावेष्टि cp. e.g. Āp. XVIII. 15. 9.

रिचाय त्वेति द्वे संयान्यौ^१ सहस्र सहस्रश्चेति द्वे चतुर्थे
 समानतयादेवते व्याख्याते^१ एकयास्तुवतेति सप्तदश सृष्टी-
 रियमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदिति षोडश व्युष्टी^१रौयुष्ट इति
 षोडशी^१ शेषः साधारण उक्त^१ एतत्कृत्वोपवसत्येतां^२ रात्रि-
 मुदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसङ्गां प्रचर्य कृष्णाजिनी कृत्वा पञ्चमौ^४
 चितिं चिनोत्यग्ने जातान्प्रणुदा नः सपत्नानित्यपसपत्ना^२ यथा-
 ब्राह्मणमुपदधाती^१ष्टकायां पुरौषमभ्यूह्य पृथिव्याः पुरौषमसीति
 पुरौषवतीं मध्ये ऽग्निरुपदधात्यैवस्कन्दो वरिवस्कन्द इति चत्वारिं-
 शतं विराजो दश दश प्रतिदिशमच्छण्या^१ रश्मिरसि क्षयाय
 त्वा क्षयं जिन्वेति स्तोमभागाः सप्त सप्त प्रतिदिशमवशिष्टा मध्ये^{१०}
 राज्यसि प्राची दिग्वसवस्त इति पञ्च नाकसदो दिक्खैकामेकां
 मध्ये^१ तासु पुरौषमभ्यूह्यायं पुरो हरिकेश इति पञ्चचोडा
 अक्षरसो दिक्खैकामेकां मध्ये^१ पश्चात्प्राचीमुत्तमासुपदधा-
 त्यायोस्त्वा सदने सादयामीति स्वयमादृष्टा व्याख्याता^१ सुवरिति
 चैतया व्याहृत्या^१ ऊत्वापान्य प्रोथदश्वो न यवस इति विकर्णी^४^{१५}
 स्वयमादृष्टां च विकर्णीं^१ चोत्तमे उपदधातीत्युक्तं^५^१ देवानां
 यान्यसि देवानां देवयान्यसीति द्वे संयान्यौ^१ तपश्च तपस्य-
 श्वेतृत्ये समानतयादेवते व्याख्याते^१ प्रजापतिस्त्वा सादयतु
 दिवः पृष्ठ इति विश्वज्योतिषमत्रैकां रेतःसिचं स्थविरस्य^१

१ This, rather strangely, seems to refer to TS. I. 4. 33. a. Nothing of this kind is found in any other source.

२ वसति, not वसन्ति, here the Mss.

३ Baudh. designates them as असपत्नाः .

४ Read विकर्णी^६ ?

५ See TS. V. 3. 7. 3.

सुवरसि सुवर्मे यच्छेति हिरण्येष्टकां द्यौरपराजितेति मण्ड-
लेष्टकां प्रागेव^१ स्वयमादृष्टाविकर्णौभ्यामुपदध्यादेतावद्वत्त्वाप-
राहिकौभ्यां प्रचर्य वसन्त्येतां रात्रिम्^१ ॥ ४ ॥

उदित आदित्ये पौर्वाहिकौभ्यां प्रचर्य^२ पञ्चम्याश्रितेः

५ शेषमग्निर्मूर्धेति याज्ञसेन्या चित्या कन्दांस्युपदधात्यग्निर्मूर्धेति
तिस्रो गायत्रीः पुरस्तादुपदधाति भुवो यज्ञस्येत्युत्तरास्त्रिष्टुभो
दक्षिणतो जनस्य गोपा अजनिष्टेति जगतीः पश्चात्तां चित्र-
श्रवस्तमेत्यनुष्टुभ उत्तरत^३ एना वो अग्निमिति द्वादश विष्णु-
रूपाणि कन्दांस्युपदधात्येना वो अग्निमिति बृहतीर्मध्ये ऽग्ने

१० वाजस्येति तिस्र उष्णिहः पुरस्तादा ते अग्न इधोमहीति
तिस्रः पङ्क्तौर्दक्षिणतो ऽग्ने तमद्येति तिस्रो ऽक्षरपङ्क्तौः पश्चा-
देभिर्नो अकैरिति विकल्पार्थो ऽग्निः होतारं मन्ये दास्यन्त-
मित्यतिच्छन्दसं मध्ये ऽग्ने त्वं नो अन्तम इति द्विपदा
उत्तरत^३ एतद्वा विपरीतमन्यत्र साहस्रात्पशुकामस्य गोचितिं

१५ चिनोति^४ सहस्रं पादमात्रीरिष्टकास्ता अग्ने गोभिर्न आगही-
त्यनुवाकेन प्रतिमन्त्रं पुनः पुनरभ्यासं प्रथमायां चित्यां
मध्यमायामुत्तमायां वोपदध्यादिन्द्राग्निभ्यां त्वा सयुजा युजा
युज्यमीति युज उपदधात्यम्वा नामासीति सप्त कृत्तिका
गुल्मकृताः^५ पृथिव्युदपुरमन्त्रेनेत्यत्र वा तिस्रस्तिस्रो मण्डलेष्टका

२० विश्वज्योतिषश्च प्रथममध्यमोत्तमासु चितिव्येकैकामित्येके^६

१ Why, then, has the Sūtrakāra not described these two at their proper place? Influence of Ap. (XVII. 4. 7) is probable.

२ पञ्च ins. MLTV.

३ एक ins. MLTBV.

रोहितेषु त्वा जीमूतेषु सादयाम्यरूपेषु त्वा कृष्णेषु त्वा नीलेषु
 त्वासितेषु त्वा जीमूतेषु सादयामीति पञ्च जीमूताः^१ पुरोवात-
 सनिरसीति पञ्च दृष्टिसनौर्दिच्छेकैकामेकां मध्ये^२ ऽनुपरिहारं
 सादयति^३ सलिलाय त्वा सर्णीकाय त्वेत्यष्टादित्येष्टका दिक्षु द्वे
 द्वे^४ ऋचे त्वा रुचे त्वेति पञ्च घृतेष्टका आदित्येष्टकाभिर्यतिषक्ता^५ ५
 यशोदां त्वा यशसीति पञ्च यशोदा दिच्छेकैकामेकां मध्ये^६
 भूयस्कृदसीति पञ्च भूयस्कृतो^७ ऽप्सुषदसीत्यग्निरूपाणि पञ्च^८
 पृथिव्यास्त्वा सादने^९ सादयामीति द्रविणोदाः पञ्च^{१०} प्राणं मे
 पाह्वीत्यायुध्याः षडेकैकां दिक्षु द्वे द्वे मध्ये^{११} ऽत्रैकेषामुपशीव-
 र्युपधानमग्निना विश्वाषाडिति द्वाविंशतिमिन्द्रतनूः पञ्च पञ्च १०
 दिक्षु द्वे मध्ये^{१२} प्रजापतिर्मनसान्धो ऽच्छेत इति त्रयस्त्रिंशतं
 यज्ञतनूरष्टावष्टौ दिच्छेकां मध्ये^{१३} ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामीति
 द्वादश ज्योतिष्मतीर्दिक्षु तिस्रस्त्रिंशो^{१४} राष्ट्रभृतो दिक्षु^{१५} पूर्णा
 पश्चादिति दक्षिणे ऽसे पौर्णमासीमुपधाय कृत्तिका नक्षत्रमिति
 नक्षत्रेष्टकाः पुरस्तात्प्रतीचौरसंस्पृष्टाः^{१६} पूर्वां पूर्वामुपधायापरा- १५
 मपरामा विशाखाभ्यां दक्षिणादंसादक्षिणेन स्वयमाहणां दक्षिण-
 ओष्णारभ्योत्तरेण^{१७} स्वयमाहणामुत्तरमंसमभ्यायातयति^{१८} पौर्ण-
 मासीमन्ततो^{१९} हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्यष्टौ सरितो^{२०}
 विश्वकर्मा दिशां पतिरिति पञ्च हिरण्येष्टका दिच्छेकैकामेकां
 मध्ये^{२१} प्राणाय त्वा चक्षुषे त्वेति चतस्रः स्वयमाहणा दिक्षूप- २०

१ व्यतिषिक्ता TV; व्यतिरिक्ता ML; AHB corrupt.

२ सादने TABV; सदने MLA. Different from TS. IV. 4. 7. c.

३ दक्षिणओष्णारभ्योत्तरेण MTV; दक्षिणओष्णाभ्यो० L; दक्षिणां ओष्णुत्तरेण AHB.

दधात्यग्न आयाहि वीतये ऽग्निं दूतं वृणीमहे ऽग्निनाग्निः
 समिध्यते ऽग्निर्वृत्राणि जङ्घनदग्ने स्तोमं मनामहे सिध्ममद्य
 दिविस्पृशः । देवस्य द्रविणस्यव इति पञ्चाङ्गां रूपाणि ।
 व्रतमुपदधाति प्राच्या त्वा दिशा सादयामीति पञ्चात्मेष्टका
 ५ दिक्ष्वेकां मध्ये । संयच्च प्रचेतश्चेति पञ्च वैश्वदेवीरात्मनि द्वेयं
 मनसा ध्यायन् । कया नश्चित्र आभुवदिति तिसृभिर्वामदेव्यं
 दक्षिणत आत्मनीन्द्रो दधीचो अस्थभिरित्यनुवाकेनार्थवशिरो
 दशातिषक्ताः । अभि त्वा शूर नोनुम इत्येषा ईशानमिन्द्र
 तस्थुषो ॥ न त्वावाः अन्यो दिव्यो न पार्थिवः । न जातो
 १० न जनिष्यते ऽश्वायन्तो मघवन्मिन्द्र वाजिनः । गव्यन्तस्त्वा
 हवामह इति रथंतरं दक्षिणे पक्षे । ऽभ्यात्मन्नपवर्गः । प्रथमा-
 मुपधाय द्वितीयामथ विप्रयामर्धमात्मन्यर्धं पक्षे । त्वामिद्धि
 हवामहे साता वाजस्य कारवः । त्वां वृत्रेध्विन्द्र सत्यतिं
 नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः काष्ठास्वर्वतः ॥ स त्वं नश्चित्र वज्रहस्त
 १५ धृष्णुया । मह स्तवानो अद्रिवो मह स्तवानो अद्रिवः ।
 गामश्वं रथ्यमन्द्रि संकिर । सत्रा वाजं न जिग्युष इति
 बृहदुत्तरे पक्षे । तस्य रथंतरवत्कल्पः ॥ ५ ॥

यज्ञा यज्ञा वो अग्नये गिरा गिरा च दक्षसे । प्र प्र
 वयममृतं जातवेदसं प्रियं मित्रं न शःसिषम् । प्रियं मित्रं

१ तिसृभिः MLV ; तसृभिः T ; चतसृभिः AHB.

२ दशान्तिरिक्ता MLA ; दशातिक्ता TV ; दशान्तिपिक्ता H ; दधातिषक्ता B.

३ अभि (not अधि) the Mss.

४ रथ्य० the Mss.

न शःसिषम् ॥ ऊर्जो नपातः स हिनायमस्त्रयुः । दाग्नेम
 हव्यदातये । दाग्नेम हव्यदातये । भुवद्वाजेष्वाविता भुवद्बुधः ।
 उत चाता तनूनामिति यज्ञायज्ञीयं पुच्छे^१ तस्य रथंतर-
 वत्कल्पस्त्वामग्ने वृषभमित्यृषभमुपधाय संवत्सरस्य प्रतिमामिति
 प्राजापत्यामत्राज्यानीरेक^१ इन्द्रस्य वज्रो ऽसीति चतस्रो ५
 वज्रिणीर्दिक्षश्मन इषुहस्त उपदधातीन्द्रस्य वज्रो ऽसि वार्चन्न-
 स्तनूपा नः प्रतिस्पशः । यो न उपरिष्ठादघायुरभिदासत्येतः
 सो ऽश्मानमृच्छत्विति मध्ये पञ्चमौमेके^१ पृथिव्यै त्वान्तरिक्षाय
 त्वा दिवे त्वेति तिस्रो लोकेष्टका^१ अग्नये त्वा पवमानायाग्नये
 त्वा पावकायाग्नये त्वा शुचये इति तिस्रः पावमानौच्छं चा १०
 त्वा कन्दसा सादयामि वषट्कारेण त्वा कन्दसा सादयामि
 हिकारेण त्वा कन्दसा सादयामि प्रस्तावेन त्वा कन्दसा
 सादयामि प्रतिहारेण त्वा कन्दसा सादयाम्युद्गीथेन त्वा
 कन्दसा सादयामि निधनेन त्वा कन्दसा सादयामौति सप्त
 कन्दसा^१ अग्ने यज्ञस्त्रिन्निति चतस्रो राष्ट्रभृतः पुरस्तादुपधाय १५
 हिरण्येष्टकाभिर्लोकंष्टणाभिर्वा सर्वतोमुखं चिनुते ऽग्निर्मूर्धंति
 गायत्रीं पुरस्ताद्भुवो यज्ञस्येति त्रिष्टुभं दक्षिणतो जनस्य गोपा
 इति जगतीं पश्चात्त्वां चित्रश्रवस्तमेत्यनुष्टुभमुत्तरतो ऽग्ने तमद्येति^१
 विकर्णौ^१ चोत्तमासुपदध्याच्छेषः साधारण उक्तो^१ ऽग्ने युत्वा
 हि ये तव युत्वा हि देवहृतमानिति द्वाभ्यां संचितमग्नि- २०
 मभिमृश्य वसवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात्पान्वित्येतैः प्रतिदिशं संचित-
 मग्निमाज्येन प्रोक्षति मध्य उत्तमेन प्राङ्मुखः^१ सहस्रं हिरण्य-

- शक्तानूर्ध्वं त्रिभ्यो ऽपरिमितान्वा^१ । यदि सहस्रं भवति द्वे द्वे
 शते पत्तनाडौघ्योते भवतः । सहस्रस्य प्रमा असौत्यूर्ध्वस्तिष्ठ-
 न्प्रतिदिशमग्निं द्वाभ्यां शताभ्यां प्रोक्षति मध्यमाभ्यां प्राङ्मुख ।
 इमा मे अग्न इष्टका धेनवः सन्वितीष्टका धेनूर्यजमानः
 ५ कुरुते । ऽग्निरसि वैश्वानरो ऽसौत्यैडिक्वा चित्याध्वर्युरग्निमभि-
 मृश्य दीर्घवंशे स्तुवं प्रयथ्याग्नं उदधे या त इषुर्युवा नामेति
 पञ्च संचिताहुतौर्जुहोति तत्त्वायामि ब्रह्मणा वन्दमान इति
 वारुण्यर्चा च जुहुयादुत्तरस्य पक्षस्य चरमायामिष्टकायामुपरि
 विकर्षां स्वयमादृष्टायां वा वेणुदण्डाग्रतो ऽर्कपर्णे बद्धा यथा
 १० धारा निपतति तथा जर्तिलयवाग्वा गवीधुकयवाग्वा वा
 गवीधुकसक्तुभिः कुसयसर्पिषाजाक्षीरेण मृगीक्षीरेण वोदङ्
 तिष्ठन्मुखदग्ने नमस्ते रुद्र मन्यव इति प्रतिपद्य शतरुद्रीयस्य
 चतुर्थानुवाके यत्राभिजानाति नमः क्षत्तृभ्य इति तत्स्वाहा-
 करोति । संततधारया ततः संगृहीतृभ्य इति प्रतिपद्य प्राङ्गा-
 १५ वृत्याय नाभिदग्ने धारयन्सप्तमानुवाके यत्राभिजानाति नमो
 वर्ध्याय चेति तत्स्वाहाकरोति । ततो दक्षिणावृत्य जानुदग्ने
 धारयन्नवर्ध्याय चेति प्रतिपद्यैकादशानुवाके यत्राभिजानाति
 य एतावन्तश्च भूयाः सश्चेति तत्स्वाहाकरोति । ततः प्रत्यङ्गावृत्य
 गुल्फदग्ने धारयन्नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यामित्येवमेव यजमानं
 २० वाचयति । नाभिदग्ने धारयन्नमो रुद्रेभ्यो ये ऽन्तरिच इत्येनं
 च यजमानं वाचयति । मुखदग्ने धारयन्नमो रुद्रेभ्यो ये

१ The accusative is not dependent on any verb. The sentence has been taken from Baudh. X. 47, beg.

२ प्रयथ्या० MATB; प्रबध्या० TLV, cp. Baudh. X. 47, end.

दिवीत्येनमेव वाचयन् तदर्कपत्तं यं द्विधात्तस्य संचरे पशूनां
 न्यस्येद्यु वै न द्वेष्ट्यागुसंचर एव न्यस्येद्रौद्रं गावौधुकं चरं यो
 रुद्रो अग्नाविति तस्यामेव चरमायामिष्टकायां निदध्यात् ।
 तिसृधन्वमयाचितं ब्राह्मणाय दद्याद्यत्ते रुद्र पुरो धनुरित्येते-
 र्यथालिङ्गमुपतिष्ठते ऽनुपरिक्राममुदकुम्भमादायोत्तरे ओण्यन्ते ५
 ध्वर्युरग्नन्नूर्जमिति त्रिः प्रदक्षिणमग्निं संततधारया परिषिञ्च-
 न्यर्येति । निधाय कुम्भमग्नस्तु ददमुं ते शुगृच्छतु यं द्विष इति
 त्रिरपरिषिञ्चन्प्रतिपर्येत्यवका^१ वेतसशाखां मण्डूकं दर्भस्तम्बं च
 दीर्घवंशे प्रयथाति । समुद्रस्य त्वावाकयाग्रे परिव्ययामसीति
 यत्प्राक् स्वयमादृष्टायै भवति तत्प्रथमाभ्यां विकर्षति यदक्षिणत- १०
 स्तदुत्तराभ्यां यत्पश्चात्तत्पश्चमाष्टमाभ्यां^२ यदुत्तरतस्तदुत्तराभ्या-
 मष्टाभिर्विकर्षतीत्युक्तं^३ । विकर्षन्नेवानुगमयित्वा^४ मण्डूकस्य
 प्राणान्सर्वान्संलोभ्योत्कर उदस्यति । कार्णाजिन्युपानहौ दीर्घ-
 वंशं च संक्षिद्यान्यत्र चात्वाले वोदस्यत्यथ^५ शान्तमग्निं पृष्ठैरुप-
 तिष्ठते गायत्रेण पुरस्ताद्बृहद्रथंतराभ्यां पचात्तुस्थायज्ञायज्ञियेन १५
 पुच्छं वारवन्तौयेन दक्षिणां ओणिं वामदेव्येनोत्तरां प्रजापते-
 र्हृदयेनापि पञ्चमनृचं गायति । पिता मातरिश्वेति संचितोक्थेन
 होतानुशंसति । यदि होता न शंसेदध्वर्युर्यजमानो वा शंसेत्स्तुत-

१ त्रिः परि० all the Mss.

२ This passage is rather confused in the Mss.; I have restored it with the help of Baudh. X. 48-49; अष्टमाभ्यां seems suspect.

३ See TS. V. 4. 4. 3.

४ Thus MLVT; विकर्षन्नेवाग्रिमनुगमयित्वा AHB; this hardly can be right.

५ वोदस्याथ TLV; वोस्ताद M; वेदस्यथ AB; देवस्यत्यथ H.

- शस्त्रयोश्च स्तुतस्य स्तुतमसि शस्त्रस्य शस्त्रमसीति स्तुतशस्त्रयो-
 वैशेषिकं च दोहं यजमानं वाचयतीष्टो यज्ञो भृगुभिरग्रीर्दा
 इति पुरो वा पश्चाद्वात्र प्रवर्ग्यमुदासयति । काष्णीं उपानहौ
 कृत्वा चित्ते त्वेति दक्षिणपादावुपमुञ्चतो ध्वर्युर्यजमानश्चापामिदं
 ५ नमस्ते हरसे शोचिष इति दाभ्यामध्वर्युरग्निमधिरोहति ।
 पृथिवीमाक्रमिषमित्येतैर्यजमानो । नृषदे वडिति पञ्चगृहीते-
 नाज्येन पञ्चभिरुत्तरवेदिवदग्निं स्वयमादृष्टं वा व्याघार्य ये देवा
 देवानामिति दाभ्यामनुपरिहारं दध्ना मधुमिश्रेण दर्भागमुष्टिना
 प्रतिदिशमवोचति । कूर्मपृष्ठन्तं कृत्वा प्राणदा अपानदा इति
 १० प्रत्यवरुह्याग्निसिग्मेन शोचिषेति दाभ्यामग्नये ऽनौकवत एका-
 माहुतिं जुहोति । जुह्वां षोडशगृहीतं गृहीत्वा^१ य इमा विश्वा
 भुवनानि जुह्वन्नुषः पिता मनसा हि धीर इति नानासूक्ताभ्यां
 द्वे आहुतौ । यं कामयेत चिरं पाप्मनो निर्मुच्येत्येकैकं तस्ये-
 त्युक्तं^२ । यद्येनमुदके भौर्विन्देदुदकाञ्जलिमादाय समुद्राय वयुना-
 १५ येत्यप्सु जुह्वयादेतत्सर्वत्र भवत्युदेनमुत्तरां नयेत्येकरात्रघृतोषिताः
 समिधस्तिष्ठ औदुम्बरीराधाय पशवन्धवदग्निं प्रणयत्युदु त्वा विश्वे
 देवा इत्यृचाग्निसुद्यस्य पञ्च दिशो देवीरिति पञ्चभिराग्नीध्राद्वरति ।
 षड्भिर्हरति वा । तासां द्वे परिगृह्यवतौ भवतो । विमान एष
 उक्षा समुद्र इति दाभ्यामाग्नीध्रे प्रथममश्नानं^३ निदधातौ । न्रं विश्वा
 २० अवौष्टधन्निति चतसृभिरा पुच्छादेत्याशः शिशानो वृषभ इति
 दशर्चेनाप्रतिरथेन ब्रह्मा दक्षिणतो ऽन्वेति मैत्रावरुणः प्रतिप्रस्थाता

१ गृहीत्वा AHV ; कृत्वा MLTB.

२ See TS. V. 4. 5. 4-5.

३ प्रथमम् is probably corrupt, cp. Baudh. X. 51 : 54. 2.

वा^१ धारयत्येनमग्निमत्र संचितस्याज्यप्रोक्षणमित्येके^१ प्राचीमनु
 प्रदिशमिति सहाग्निनाग्निमधिरोहति^१ नक्तोषसेति दध्नः पूर्णा-
 मौदुम्बरीं स्वयमादृष्टायां जुहोति^१ नक्तोषसेति पुरोऽनुवाक्यामनू-
 च्याग्ने सहस्राक्षेति याज्यया जुहोत्यूर्णावन्तं प्रथमः सौद योनि-
 मित्युच्यमाने पाशुकान्संभारान् न्युष्य सुपर्णो ऽसि गरुत्मा- ५
 नृथिथ्यामिति तिसृभिरग्निं प्रतिष्ठापयति^१ प्रेद्धो अग्ने दौदिहि
 पुरो न इत्यौदुम्बरीं समिधमादधाति^१ विधेम ते परमे जन्मन्नग्न
 इति वैकङ्कतीं^१ ताः सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामिति शमीमयीं^१
 चिन्ति जुहोम्यग्ने तमद्याश्वमित्याहुती ऊत्वाष्टगृहीतेन सुचं
 पूरयित्वा सप्त ते अग्न इति सप्तवत्या पूर्णाहुतिं जुहोति^१ १०
 जुह्वदिह सो ऽस्त्विति दिग्भ्यो ऽग्निं मनसा ध्यायति^१ यत्प्राग्वेदि-
 प्रोक्षात्कृत्वा वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति मारुतांश्च सप्त^१
 सप्तकपालान्^१ वेदं कृत्वाग्नीन्यरिस्तीर्य पाणी प्रक्षाल्य पात्राणि
 प्रयुज्य हविर्निरूप्य मारुतास्तृष्णीमुपचरिता भवन्ति^१ संप्रैषकाले
 पत्नीवर्जं संप्रेष्य ध्रुवायामेवाज्यं गृह्णाति^१ प्रोक्षणीरभिमन्त्र्या- १५
 परेणाग्निं बर्हिः स्तौत्वा ध्रुवां सुवं च सादयत्येषासददिति मन्त्रं
 संनमति^१ वेदं निधाय सामिधेनीभ्यः प्रतिपद्य न संप्रेष्यति न
 संमार्ष्टि न प्रयाजान्यजत्याज्यभागाभ्यां प्रचर्य जुह्वासुपस्तीर्य
 कृत्स्नं वैश्वानरमवदाय द्विरभिघारयति^१ त्रिः पञ्चावत्तिन^१ उच्चै-
 र्वैश्वानरस्याश्रावयत्युपांशु मारुतान्^१ मध्ये सुवर्णं^१ घर्म स्वाहा २०
 सुवर्णाकं^१ स्वाहेति पञ्चभिः सुवाहुतीरुपजुहोति^१ मारुतैश्चरतीदृङ्

१ सप्त only in TBV.

२ मारुतान् MLTV; मारुतं AHB.

३ With ण, not न, both times the Mss., सुवर्णं B only.

- चेति गणं गणमनुद्रुत्य शुक्रज्योतिष्येति गणेन गणेन मरुता-
न्सर्वज्जतान्^१ पुरोडाशान्जुहोति^१ धुनिष्येति मध्ये ऽरण्येऽनु-
वाक्येन^२ जुहोति^१ स्वतवाऽश्च प्रघासौ च सांतपनश्च गृहमेधी
च क्रीडौ च साकी चोर्जिषी चेति षष्ठो ग्राम्यो गण आन्नातो^१
- ५ मितासश्च संमितासश्च न ऊतय इति सर्वचानुषजत्युत्तममनु-
द्रुत्य पूर्वेण सप्तमं पुरोडाशं जुहोत्यौदुम्बरीं^१ सुचं व्यायाममाचीं
मध्ये विलान्ततो ऽग्रतः प्रसेचनां^३ दक्षिणत उदञ्चं पश्चाद्वा प्राञ्चं
प्रसेचनमन्वायातयति^१ तस्य बिले घृतस्य संततां धारां करो-
त्यग्नाविष्णू सजोषसेति संततां वसोर्धारां जुहोत्या मन्त्र-
- १० समापनादसोर्मे धारासदिति वा एषा ह्येत इत्युक्तं^४ यदाज्य-
मुच्छिद्यते तस्मिन्ब्रीह्यौदनं पक्त्वा चतुरो ब्राह्मणान्प्राशयेत्तेभ्य-
श्चतस्रो धेनूर्दद्यात्^१ सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्तारण्याः पृथग्द्रवीकृता
औदुम्बरेण सुवेण वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे अग्ने वाजो नः सप्त
प्रदिशश्चतस्र इति चतुर्दश वाजप्रसवनीयानि तत्र ग्राम्या यवागू-
- १५ राज्यसंयुता ऊत्वारण्या जुहोति^१ ऊत्वा ऊत्वा पात्वां प्ररेकं
परिशिनष्टि^१ दक्षिणं प्रत्यपिपचमौदुम्बरीमासन्दीं^१ प्रतिष्ठाप्य
तस्यां कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति^१ तस्मि-
न्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्याग्निमन्वारब्धं सुवर्णरजताभ्यां रुक्माभ्या-
मुपर्यधश्च कृत्वा सर्वौषधेन पुरस्तात्प्रत्यङ् तिष्ठन्प्ररेकैरभिषिञ्चति^१
- २० ग्रीर्षतो ऽभिषिञ्चत्या मुखादन्ववस्त्रावयति^१ व्याघ्रचर्मणि राजन्यं

१ So my correction; सर्वतां MTV; सर्वतान् LA; सयतान् H;
B corrupt.

२ Thus V; ०नुवाक्येन the other Mss.

३ To this accusative a verb is missing!

४ See TS. V. 4. 8. 1.

वस्ताजिने वैश्वं^१ देवस्य त्वेत्वनुद्रुत्य सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्ते-
 णाग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीति ब्राह्मणमभिषिञ्चतीन्द्रस्येति
 राजन्यं बृहस्पतेरिति वैश्वं^१ न हि सुषुवाणः कंचन प्रत्यवरोहति^१
 समुत्क्रोशन्यभ्यषेच्यमसावामुध्यायणो ऽमुष्य पुत्रो ऽमुष्य पौत्रो
 ऽमुष्य नप्तेति^१ नक्रोषसेति कृष्णायै श्वेतवत्सायै पयसा ऊत्वा षड्भिः^५
 पर्यायैर्च्यताषाडिति षड्राजभृतो जुहोति^१ भुवनस्य पत इति
 रथमुखे पञ्चापि^१ समीची नामासि प्राची दिगिति दध्ना
 मधुमिश्रेण षट् सर्पाङ्गतौरनुपरिचारं जुहोति^१ हेतयो नाम
 स्येति पद्मन्धर्वाङ्गतौर्जुहोत्यत्र सुवर्णं घर्मं स्वाहेत्यर्काङ्गतौरेके^१
 यास्ते अग्ने सूर्ये रूच इति तिस्रो रूचो^१ वेद्यास्तरणादि सौमिकं^{१०}
 कर्म^१ यत्प्राग्धिष्णियनिवपनात्तत्त्वा ममाग्ने वर्च इत्यनु-
 वाकेन प्रतिमन्त्रमिष्टकाभिर्धिष्ण्यांश्चिनोत्यग्निनवमा^१ आग्नी-
 धीय उपदधाति^१ द्वादश होतुर्धिष्णिय एकादश ब्राह्मणा-
 च्छंसिनो ऽष्टावष्टावन्येषु धिष्णियेषूपदधाति षण्माजालीये^१
 चतुरश्राः परिमण्डला वा धिष्ण्यास्तेषां यावत्य द्दष्टकास्तावतीः^{१५}
 शर्कराः परिश्रिताः^१ सर्वत्रैकैकया च लोकं प्रणयेत्येके^१ ऽष्टौ
 शामित्रे^१ ऽव ते हेड उदुत्तमं तत्त्वा यामीति तिस्रो ऽवभृथे^१ तासु
 प्रचरन्ति^१ खण्डाः कृष्णाश्चोत्करे न्यस्या यूपसंमानात्तत्त्वैक-
 यूपमेकादश वा यूपान्धंसिनोत्यैकयूपे वैकादशिनानुपाकरो-
 त्यग्नीषोमीयस्य पशुपुरोडाशमन्वष्टौ देवसुवां हवींषि निर्वपति^{१०}
 समानं तु खिष्टकृदिडं^१ वसतीवरौः परिहृष्टेडान्तः पुरोडाशः
 पन्नौसंयाजान्तः पशुः^१ संप्रेष्येतावत्त्वा रात्रिं वसन्ति^१ ॥ ६ ॥

१ Thus MLTV ; HAB are hopelessly corrupt.

२ Emended ; ०नोत्यनवमा TV ; ०नोत्यनवमा ML ; B incomplete.

महारात्रे पुरस्तात्प्रातरनुवाकादग्निं युनज्मौति तिसृभि-
 रग्नियोगं कुर्वन्संचितमग्निमभिमृशति । पशुकाल आग्नेयं सवनीयं
 पशुमुपाकृत्यैकादशिनान्वा कुर्यात् । दक्षिणाकाले हिरण्यपात्रं
 मधोः पूर्णं शतमानस्य कृतं चित्रं देवानामित्यवेच्याश्चेनावघ्राप्य
 ५ ब्रह्मणे ददाति । यज्ञायज्ञीयस्य स्तोत्र एकयाप्रस्तुतं भवत्यथ
 नमस्ते अस्तु मा मा हिःसीर्विश्वस्येति द्वाभ्यामग्निमभिमृशति ।
 धाता रातिरिति नव समिष्टयजूषि कृत्वेषो यज्ञो भृगुभिरिति
 द्वे समिष्टयजुषौ जुहोत्यनूबन्ध्यावपान्तं कृत्वेमः स्तनमूर्जस्वन्तं
 धयापामित्याज्यस्य पूर्णं सुचं जुहोत्येष वा अग्नेर्विमोको ।
 १० ऊते सक्तुहोमे यदाकृतात्मसुखोद्धृदो वा मनसो वा संभृतं
 चक्षुषो वेति दशाकृतीर्जुहोति । प्रत्यवरुह्य पुनर्मनः पुनरायुर्म
 आगादित्युपतिष्ठते । ये ऽग्नयः पुरीषा इति प्रयास्यन्नाग्निभिरग्निं
 यजमान उपतिष्ठते ॥ ७ ॥

अन्येषामग्निं दृष्टोप त्वाग्ने दिवे दिव इति तिसृभिरुप-
 १५ तिष्ठते । ऽग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वामिह-
 याग्निं चित्वैतस्मिन्संवत्सरे न पक्षिणो ऽश्रूयान्न कंचन प्रत्यवरोहे-
 द्यावज्जीवं च मस्तिष्कस्य नाश्रूयान्न च वर्षति धावेद्यदि
 धावेदुपावर्तेत । नाग्निं चित्वा रामामुपेयान्न द्वितीयं चित्वा-
 न्यस्य स्त्रियमुपेयान्न तृतीयं चित्वा कांचन । भार्यां वोपेयादग्निं
 २० चित्वैतस्मिन्संवत्सरे यो नर्ध्वयात्स पुनश्चित्तिं चिनुते । स्वणार्थं
 समृद्ध्यर्थं संतानार्थं च पुनश्चित्तिं चिनुते चिनुते ॥ ८ ॥

इत्येकोनविंशः प्रश्नः ॥

नित्यकर्मभिः श्रेयः स्यात् श्रौतैः स्मार्तैश्च^१ । येषामनाहार
इहोपादलभो^२ ऽमुच च प्रत्यवायस्तानि नित्यान्यध्ययनमग्न्या-
धेयं^३ तयोर्गुप्तिरग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासावग्निष्टोमः प्रजन^४ इति ।
श्रुतद्रव्यावेदने प्रतिनिधिर्मात्रावेदने तदेव द्रव्यं होतव्यं । देवताग्नि-
शब्दक्रियाणां देशकालयोर्न प्रतिनिधिर्विध्यपराधे प्रायश्चित्तं^५
दोषनिघातार्थं^६ विधीयते । ऽनाज्ञाते विशेषे^७ ध्यानं^८ नारायणस्य
तज्जपेज्याहोमाश्च हननार्था इत्येकस्मिन्दोषे श्रुतानि प्राय-
श्चित्तानि समुच्चीयन्ते । ॥ १ ॥

गार्हपत्य उद्धाते ऽवचाणेभ्यो मन्येदलाभे भस्मनारणी
संसृश्य मथित्वा पूर्ववत्पूर्णां सुवाङ्मतिं जुहोति । सर्वत्र व्रतो- १०
पायनीयं जपेदहिताग्नेः प्रयाणे तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमेति
ज्ज्वा पृथगरणी प्रत्यग्न्ययं ते योनिरिति प्रतितपेद्यत्मानि
या ते अग्ने यज्ञिया तनूरिति पाणी प्रतथापान्यादुचिते^९ स्थले
ऽवसाय लौकिके ऽग्नौ प्राण्यादपि वारण्योः प्राण्य मन्येत्तत्रेष्टिं
समायेतावाक्कम्याप्रासादपचायन्तमाहवनीयं^{१०} परिवाजपति- १५

१ Thus B; श्रौतैः स्मार्तैश्च ATV; श्रौते स्मार्तै च H; श्रौतस्मार्तैश्च ML.

२ येषामनाहारणं जहोपादलभो TV; येषामाहारणसहोपादलभो M; येषा-
माहारणनहेपाद० L; येषामकहारणं इहोपादालभो H; येषामनाहारण इहोपा-
दलभो A.

३ ? नित्यान्यध्ययनमग्न्या० MLT; नित्याध्ययनमग्न्या० AB; नित्याध्ययनमग्न्या०
V; नित्याध्ययनमग्न्या० H.

४ प्रजन MBAH; प्रजनन TLV.

५ Thus: ०निघात० (not ०निघात०) the Mss.

६ विशेषध्यानं AHL; विशेषे ध्या० TVB; विशेषं ध्या० M.

७ प्रनया० TLV; प्रतितया० MAHB.

८ Thus H; समायेतावाक्कम्याप्र(or प्रासा०) MLTV (in H there
is a great lacuna); समायेतावाक्काद्यप्रसा० B. The text as handed
down is difficult to understand. Cp. Ap. IX. 1. 17.

- रिति प्रदक्षिणं कृत्वेदं त एकं पर उ त इत्याहवनीयेः
संभरेद्यद्यनवकाशः प्रदक्षिणस्येदं त एकमित्येव संभरेद्यदि
परस्तरामपक्षायेदेद्युत्करपुरौषादिभिः^१ सहानुप्रयायावस्येत्तत्रेष्टिं
समाप्याग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्ने नया
५ देवानामिति याज्यानुवाक्ये । यदाहिष्ठमग्ने त्वं पारयेति
स्विष्टकृतो । ऽनङ्गान्दक्षिणापरेद्युर्गृहे पुनरवस्येद्यदाहिताग्नेरन्यो
ऽग्निषु यजेतोभयोर्यजमानयोरग्नौवावैष्णवी पाथिकृतौ^२ वा दर्श
पूर्णमासं वाश्रौयादन्यो^३ ऽग्निर्वाग्नीन्वयेयात्सैवेष्टिर्यस्य^४ हविषे
वत्सा अपाकृता धयीरन्वीतान्यां^५ दुह्यात् । ॥ २ ॥
- १० यदि कतिपये^६ धयेद्युधीतां^७ न दुह्यादितरा दुग्धेष्टिं
संस्थाप्य धीतानां वत्सानपाकृत्य श्वो भूते सान्नाय्येन यजेत ।
यस्य सायं दुग्धं हविरार्तिमार्कतीन्द्राय ब्रीहौन्निरूप्योपवसेदिति
ब्राह्मणव्याख्यातं^८ । पुरोडाशं प्रातर्दोहेन समवदाय प्रचरेदेव-
मार्तस्य प्रातर्दोहस्यापि वा प्रातर्दोहं द्वैधं कृत्वान्यतरदातय
१५ सायं दोहीकृत्य प्रातर्दोहेन समवदाय प्रचरेदुभयोरार्तयोरैन्द्र

१ ०नीये MLTBV; ०नीयस्; A read probably ०नीयं.

२ ०पुरषादिभिः MLTV; ०पुरषैः A; B corrupt.

३ पाथिकृति TV; पथिकृति ML; पथिकृतौ AB.

४ ? वाग्नियोदन्यो L; वादग्नियोदन्यो TV; वाग्नियोदन्यो M; वादग्नियादन्यो AB.

५ द्विर्वा० all instead of द्विर्वा, only B निर्वा०.

६ धितान्यां TV; तितान्यां ML; दितान्यां A.

७ ०पये M; ०पया AB; ०पयो TLV.

८ धीतान्न or धितान्न the Mss.

९ See TBr. III. 7. 1. 6.

अग्नेयो वा^१ पञ्चशरावः स्यादुत्तरस्मै हविषे वत्सानपा-
 कृत्योपवसेदेवमन्यत्रातो^२ ऽन्यानि हवींषि चेदार्तान्वाज्ये^३ हवि-
 र्देवताः प्रतिसंख्यायेद्वैतामिष्टिमनुनिर्वपेद्यस्य व्रत्ये ऽहन्यत्य-
 नालम्बुका स्यात्तामपरुध्य यजेतापरेण वेदिमुदगं योक्तं
 निदधाति^४ तन्मन्त्रं यजमानस्तत्पुत्रो वा व्यवेते^५ । त्यहे ऽमो
 ऽहमस्मीत्येनामुपकथ्यते^६ पूर्णो यज्ञो भवत्येवमप्रकान्ते हविषि
 यज्ञेष्टिप्रारम्भे प्रथमेनास्य पत्न्यनालम्बुका स्यात्तामपरुध्य यजे-
 तेति तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेककपालं
 सौर्यं चरुमित्युक्तं^७ । स प्रत्नवन्निकाव्येन्द्रं वो विश्वतस्परौन्द्रं
 नरस्त्वं नः सोम या ते धामानीति याज्यानुवाक्या^८ दुष्ट-^{१०}
 हविषेष्टा^९ चैषा विभ्रष्टेष्टिः^१ ॥ ३ ॥

अग्न्याधेये यद्यनालम्बुका प्राग्दक्षिणायास्तदा^{१०} धौतकाला-
 न्तरे^{११} पश्चादपरुध्य यजेत प्रारब्धायामारम्भणीयायां सा
 पौर्णमास्यन्ता आहुते^{१२} ऽग्निहोत्रे प्रारब्धे ऽप्यवरुध्य होतव्यः^{१३}

१ Thus A; ०रैन्द्राग्नयोर्वा TMLV; ०द्रादाग्नयो वा B.

२ ०न्यत्रातो MLTV; ०न्यतरातो A; ०न्यतरत्रातो B.

३ Thus the Mss., read वाज्येन, cp. Āp. IX. 15. 14, Baudh. Śrs. XXVII. 13: 340. 7 and Kāty. Śrs. XXV. 4. 14.

४ Thus the Mss.

५ इत्युक्तम्, where?

६ Thus my conjecture, दुष्टहविषेष्टा the Mss.

७ तदा TAV; तथा ML; तद् B.

८ कालान्तरे om. AB.

९ Thus MLTV; ०मास्यान्ताहृत्यग्नि० A; ०मास्यानात्यग्नि० B.

१० होतव्यः A; होतव्य MLTBV.

सोमाधाने सोमकल्पे^१ कृते चानालम्बुका हविर्नावेक्षेतातीते
 त्यहे तां पूर्ववदुपकृत्यते^२ दुग्धे व्रते तदहः समाप्येतान्यतीते^३
 त्यहे व्याख्यातं^४ तथा प्रवर्ग्यं तथोपवसथे यावत्सौत्यमहः समाप्यते
 तस्मिन्नहनि मार्जालीये परिश्रिते वसेद्विविधव्रता स्याद्यदि
 ५ सूतिका दशाहे ऽतीते तदुपकृत्यते^५ ऽनालम्बुकयाग्नयः स्पृष्टा^६
 नश्येयुः^७ पुनरादधौत^८ यद्येकं स्पृशेत्तं मथित्वायतने निधाय
 पवमानहवींषि निर्वपेत्^९ ॥ ४ ॥

सान्नाय्ये घर्मे वा यदि दोग्धारं प्रतिबध्नीयादुपादर्हयि-
 त्वैतदन्यैः^{१०} प्रभाष्य प्रचरेद्विष्यन्दमानं सान्नाय्यमग्निहोत्रं वोदङ्
 १० परेत्य प्रजापते न त्वदिति प्राजापत्ययर्चा पलाशपर्णेन वल्मीके
 ऽवनयेद्वूरित्युपतिष्ठेत्^{११} यत्कौटावपन्नं मही द्यौः पृथिवी च न
 इति द्यावापृथिव्ययर्चान्तःपरिधिं निनीय भूरित्युपतिष्ठेत्^{१२}
 सान्नाय्ये पुनरिज्याग्निहोत्रे^{१३} पुनर्होमो^{१४} यद्यभिवृष्टमग्निहोत्रं
 मित्रो जनान् कल्पयतीति मैत्र्यर्चा तद्भुत्वान्यां दुग्ध्वा पुन-
 १५ र्होतयं^{१५} यत्पूर्वस्यामाहुत्यां हुतायामुत्तराहुतिः स्कन्देद्यद्वा
 पूर्वासुत्तरयाभिजुहुयाद्यत्र वेत्य वनस्पत इति वानस्पत्ययर्चा
 समिधमाधाय तृष्णीमेव पुनर्जुहुयाद्यद्युत्तराहुतावहुताया-
 माहवनीय उदायेदनन्तरे शकले हिरण्यं निधायाम्निर्दारौ
 दारावग्निः स्वाहेति हिरण्यमभिजुहुयात्^{१६} ॥ ५ ॥

१ सोमक० L; सोमक० MAHTBV.

२ अन्यदतीते AMLTV; अन्यतीते H; missing in B.

३ Thus V; स्पृष्टा all the other Mss.

४ उपार्दो० all the Mss.; उपार्देदाहवि of B seems to point to the same. Read उपार्दो ?

५ Thus emended; पुनरितज्याग्नि० MLTV; पुनरित्येतज्याग्नि० A;
 पुनरित्येतज्याग्नि० H; पुनरित्येताज्याग्नि० B.

यदि पुरा प्रयाजेभ्यो बहिः परिधिदेशे प्रागाहवनीया-
 दङ्गारः^१ स्कन्देत्तदाध्वर्यवे च यजमानाय चाकः स्यादित्युक्तं^२ ।
 मा तमो मा यज्ञस्तमदित्यनुद्रुत्याध्वर्यु मा हिः सौर्यजमानं
 मा हिः सौरिति सुवबुधेन तमङ्गारमभिनिदध्यात्तथानुद्रुत्य
 दक्षिणतो ब्रह्माणं मा हिः सौर्यजमानं मा हिः सौरिति^३ ५
 पश्चाद्भोतारं मा हिः सौः पत्नीं मा हिः सौर्यजमानं मा
 हिः सौरित्याग्नीध्रं मा हिः सौर्यजमानस्य पशून्मा हिः सौ-
 रित्युत्तरतः^४ । सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदा इत्याहवनीये
 ऽङ्गारमनुप्रहरेत्^५ ॥ ६ ॥

इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामीति प्रहृतं सुवेणाभिजुहुया-^{१०}
 दस्य समारूढो ऽग्निरनुगतो वा मथ्यमानो न जायेत संनिहृष्टे
 होमकाले ऽग्निं नरो दौधितिभिररण्योरित्यरणौ अभिमन्व्य
 लौकिकमग्निमायतने निधाय होतव्यं^१ यद्यन्यमग्निं न विन्देता-
 जायां होतव्यमित्यादिब्राह्मणोक्तानि^२ सांवत्सरिकाणि तत्तद्भोम-
 व्रतानि चाग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्त्वमग्ने^३ १५
 व्रतपा असि यदो वयं प्रमिनामेति याज्यानुवाक्ये^४ । समाप्यैव-
 मिष्टिं तत्तद्भूतानि विष्टजेद्यस्याहिताग्नेः संग्रामे संयत्ते
 गृहदाहे वा येषां पूर्वापरा अन्वच्चः प्रमीयेरन्नग्नये चामवते
 पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदक्रन्ददग्निस्त्वे वसूनीति याज्यानु-
 वाक्ये^५ ॥ ७ ॥

^१ प्रागाहवीयाङ्गारः the Mss.

^२ See TBr. III. 7. 2. 5.

^३ See TBr. III. 7. 3. 1-5.

- यस्याग्नयो ऽग्निभिरन्यैः संसृज्यन्ते मिथो वाग्नये विविचये
 ऽष्टाकपालं^१ वि ते विष्वग्वातजूतासस्त्वामग्ने मानुषीरौडत
 इति याज्यानुवाक्ये^२ मिथश्चेद्विष्टचये^३ ऽग्नय इत्येकेषामग्निना
 विष्टचा वयं गौर्भिः स्तोमं मनामहे । स नो राख सहस्त्रिनः ॥
- ५ कविरग्निः समिध्यते विप्रो यज्ञस्य साधनः । विष्टञ्चन् राख
 नो वस्तिनि याज्यानुवाक्ये^४ यदि गार्हपत्य आहवनीयेन
 दक्षिणाग्निना वा संसृष्टो^५ ऽग्नये वीतय इत्येकेषामग्न आयाहि
 यो अग्निमिति याज्यानुवाक्ये^६ यदि प्रदाव्येन गृहदाहवक्त्रिणा
 वा श्मशानवक्त्रिणा वा गार्हपत्यः संसृष्टो^७ ऽग्नये शुचये^८ यदि
- १० सर्वैः सर्वे विविचये^९ निरुष्य शुचये^{१०} निर्वपति^{११} ॥ ८ ॥

ततो व्रातभृतीं तृतीयामभुमतीं चतुर्थीमन्ततः क्षामवतीमिष्टिं
 निर्वपेत्^१ संसृष्टानग्नीनृथगरणीषु समारोष्य मथित्वायतनेषु
 निधायैता इष्टय आहार्याः पूर्णाङ्गतयः सुवाङ्गतयो वा^२ पूर्वाः
 पूर्वा वरीयस्यः^३ पुनराधेय इत्येके^४ गर्भः स्वन्तमगदमकरिति

१५ स्वन्तीमग्निहोत्रस्थालीमभिमन्त्र्य विधुं दद्राणमिति संधानैः
 संदध्यादसमर्था चेदप्सु क्षिपेदन्त्यामाहृत्य दुह्यादग्निहोत्रे यद्युप-
 सृष्टा निषीदेद्यस्माङ्गीषा निषीदसीति तामभिमन्त्र्योदस्याद्देव्य-
 दितिरित्युपस्थाप्य दुग्ध्वा सह दुग्धेन दर्भस्तम्बमालुष्य यासये-
 द्यदि लोहितं दुह्येत तदा व्यक्तामतेति संप्रेष्य दक्षिणे ऽग्नौ

१ Thus (not विष्टचे) the Mss.

२ संसृष्टये अ० MLTV; संसृष्टे अ० AB.

३ The verses are confused in the Mss.; see Ait. Br. VII.

४ Thus HB; ०सृष्ट्याग्न० MLA; only TV संसृष्टोऽग्न०.

परिश्रित्यात्र^१ अपयित्वा तस्मिन्वाहृतौभिर्जुञ्जयाद्यमनभ्यागमि-
 श्यन्मन्येत तस्मै ब्राह्मणाय तां दद्याद्यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्तोति
 दुह्यमानं स्कन्नमभिमन्वत्य समुद्रं वः प्रहिणोमीत्यङ्गिरुपसृज्य^२
 तदेव दुग्धं यादृक् कौदृक् च होतव्यमन्यया वाभिदुह्य
 होतव्यमन्यां वा दुग्ध्वा पुनर्जुञ्जयादपि वाग्निहोत्रमेव दुग्ध्वा^३
 होतव्यम्^४ ॥ ६ ॥

आ होतोर्यजमानः सायं प्रातर्नाश्रीयादेवं रौद्रं गवीत्यनु-
 वाकोक्तावस्थहविस्कन्ने^५ सर्वास्त्रिहोत्रे^६ हविरार्तिषु तमतन्वाग्निं^७
 जुञ्जयादित्यपरं^८ । यदि दुह्यमाना स्थाली भिक्षेतान्यां
 स्थालीमाहृत्य दुह्याद्यदि सक्तदुन्नीतं स्कन्देदस्कान्यौः पृथिवी- १०
 मिति स्कन्नमभिमन्वत्योन्नम्य पृथिवीमित्यङ्गिरुपनिनीयानाज्ञातं
 जपित्वा भूर्भुवः सुवः स्वाहेति तथा सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वानशनं^९
 च तदेव यादृक् कौदृक् च होतव्यमन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्य-
 मन्यया वाभिदोह्यं^{१०} द्विस्त्रिंशं स्कन्देने न तदाद्रियेत^{११} । यद्यु
 वै चतुर्थमुन्नीतं स्कन्देत्स्यात्यां शेषमवनौय चतुरभ्युन्नीय^{१२}
 होतव्यमन्यया वाभिदोह्यम्^{१३} ॥ १० ॥

१ परिशीत्यत्र ML; परिवित्यत्र TV; H and A om. परिश्रित्य and read तच्छपयित्वा; B useless.

२ उपसृष्ट the Mss.

३ ? Thus TABB; ० वास्त्रहविरन्यैः ML.

४ सर्वास्त्र. HB; सर्वेष्व. MLTAV.

५ ? तमतन्वाग्निं ML; तमतस्त्रिंशं TABV; ० तमतत्यस्त्रिंशं H.

६ कृत्वा om. LTV; कृत्वानशनं B.

७ Thus AH; अन्यया वा स्थाल्याम् ML; वाभिदुह्यात् T; वाभिदोह्यं V.

यद्युद्धृतस्य स्कन्देद्यत्ततो ऊत्वा पुनरेयात्सुचं^१ तन्निषद्य
 पुनर्गृह्णीयात्तदेव यादृक् कौदृक् चेति व्याख्यातमव ते हेड
 इत्यनूच्योदुत्तमं वरुण पाशमस्मदिति वारुणर्चाज्जेन जुहुयाद्यदि
 प्राचीनं द्वियमाणं स्कन्देत्प्रजापतेर्विश्वभृति तत्त्वं ऊतमसि
 ५ स्वाहेत्यभिमन्त्र्य पूर्ववदनूच्य जुहुयादथाऊतिमात्रादन्यत्स्कन्नं
 विप्रुडेव^२ सा^३ न स्कन्नं^४ न प्रायश्चित्तमोत्तरस्माद्धोमकाला-
 न्नाश्रीयात्पुनर्होमं च कुर्याद्यस्याग्निहोत्रमधिश्रियमाणं शिरि-
 शिरा^२ भवति समोषामुमिति द्वेष्टारमुदाहरेद्यस्याग्निहोत्रे
 ऽधिश्रिते श्वादयो ऽन्तराग्नी धावेयुर्गार्हपत्याङ्गसादायेदं विष्णु-
 १० विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाहवनीयाङ्गसयन्नुद्वेत्तया भस्मना शुनः
 पदमपि वपति^१ गोमयीरपो ऽन्वतिषिच्य गोभिराक्रमयेदित्येके^२
 यद्यनभिश्चिते मनो ज्योतिरिति मनस्वतीं जुहुयात्^३ ॥ ११ ॥
 दक्षिणाग्निमनाहृतं सूर्यो ऽभिनिघ्नोचेद्यथायोन्याहृत्यैतं
 प्रविशानौत्यायतने प्रतिष्ठापयेदेष आधीयत इत्यनुगतस्थाधान-
 १५ कल्पो^४ यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्यो ऽभिनिघ्नोचति दर्भेण हिरण्यं
 प्रबध्य पुरस्ताद्धरेद्राह्वणो बज्रविदार्षेया^५ ऽथाग्निं समिधमुप-
 गृह्णाग्निहोत्रं^६ सूर्याग्न्योर्हिरण्यं प्रतिनिधिरिति विज्ञाय
 हिरण्ये ऽग्निं प्रतिष्ठापयेत्पयसैवाग्निहोत्रं जुहोत्यग्निहोत्रमुपसाद्या

१ Thus emended in acc. with TBr. I. 4. 3. 5. All the Mss. are corrupt here.

२ Thus emended in acc. with Āp. IX. 6. 8; the Mss. are corrupt here.

३ शिरिशिरान् A; शिसुशिरा MLTV; शरिशिराद् H; शरिशिरान् B.

४ उपगृह्ण THAV; उपसंगृह्ण ML.

तमितोरप्राणन्नासीत्^१ । भूर्भुवः सुवरित्युपतिष्ठते^१ वरं दत्त्वा
पुनः समन्य ऊत्वा नक्तमाहवनीयं धारयन्वारुणं चरुं सूर्यो
अभ्युदेति^२ दर्भेण हिरण्यं प्रबध्य पुरस्ताद्धरेत्^३ ॥ १२ ॥

अथ चतुर्गृहीतमाज्यं^४ । पूर्ववदग्निमादायाग्निहोत्रमुद्धरेदुषाः
केतुना जुषतां यज्ञमिति प्रत्यङ्घ्रिषद्याज्येन जुहुयादग्निहोत्र- ५
मुपसाद्या तमितोरासीत्^१ पुनः समन्य जुहोतीति व्याख्यात^२-
मग्निहोत्रमग्निमनुगमयित्वान्वग्निरुषामगमस्यदित्यन्यं^३ प्रणीयेहैव
चेत्य एधि मा प्रहासीर्मानमुमामुधायणमित्युपस्थाय वारुण-
स्थाने मैत्रं चरुं निर्वपेदभीमं^४ महिना दिवं प्र स मित्र
मर्तो अस्त्विति याज्यानुवाक्ये^५ । ददाति वरमत्र^६ । ऊत्वाहवनीय- १०
मेवैतदहरिन्धानावनश्नन्तौ यजमानः पत्नी च वाग्यतावासाते^७
द्वयोः पयसा सायमग्निहोत्रं जुहुयात्पूर्वमधिश्रित्योत्तरं पय
आनयति^८ । वरो दक्षिणापत्कल्ये न च तदेव प्रायश्चित्तमित्येके^९
ऽस्मिन्द्वये निमित्ते मनो ज्योतिर्जुषतां त्रयस्त्रिंशत्तन्त्रव इति
द्वे चतुर्गृहीते जुहुयादित्यपरम् ॥ १३ ॥

१५

यस्य^६ होध्यामीति प्रवृत्ते ऊतमग्निहोत्रं^७ सूर्यो ऽभिनिघ्नोचे-

१ आसीत् or आसीद् the Mss.

२ ? वारुणं चरुं सूर्याभ्युदेति TV ; वारुणं च द्रुतं सूर्याभ्युदेति A ; वारुणं च द्रुतं
सूर्याभ्युदेति H ; वारुणं च अवदेति M ; the same, but at the end अवदिति,
L ; B incomplete.

३ व्याख्याग्निहोत्रं the Mss.

४ In TLV this passage is left out ; अन्वगमयित्वा AB ; अन्वगमयित्वा
M ; अन्वहमयित्वा H.

५ ० भीमं (not ० मां) the Mss.

६ ? यस्यत् MLTV ; यस्यत् A ; यस्यत् H ; यस्यत् B.

७ ऊतं or ऽऊतं ?

दम्भुदियाद्वा तदुत्साद्य पुनराधेय इत्येके । यद्यन्ते स्यादुन्नीय
प्राङ्मुदाद्रवेत्स उपसाद्यातमितोरासीत् । स यदा तास्येदथ भूः
स्वाहेति जुहुयादित्युक्तो^१ । यस्योभावग्नी अनुगतावभिनिमोचे-
दम्भुदियाद्वा यदि वारुण्योः समारूढो नश्येत्पुनराधेयमग्न्या-
५ धेयं वा प्रायश्चित्तं मनस्वत्या वा चतुर्गृहीतं जुहुयादित्यपर-
मग्निहोत्रं विच्छिद्येत द्यहे व्यहे चतुरहे वाग्नये तन्तुमते
ऽष्टाकपालं निर्वपेत्^१ ॥ १४ ॥

स्वयं कृष्णानः सुगमप्रयावं त्वं नस्तन्तुरुत सेतुरग्न इति
याज्यानुवाक्ये । तन्तुं तन्वन्तुदुधस्वाग्ने त्रयस्त्रिंशत्तन्तवो ऽव
१० ते हेड उदुत्तममुदयं तमसस्यर्युदु त्वं चित्रमित्युपहोमा ।
हव्यवाहः स्विष्टमिति संयाज्ये । संस्थितायामिष्टावतीतहोमान्^२
जुहोति । यदि द्यहं न जुहोति व्यहं वात ऊर्ध्वं^३ सप्तहोतारं
मनसानुदृत्य सगृहं जुहोति । मनो ज्योतिरित्येके । सर्व-
प्रायश्चित्तमित्यपरे । चतुरात्रमह्यमानो^४ ऽग्निलौकिको भव-
१५ तीति ब्राह्मणं^५ । द्वादशरात्रमह्यमानो ऽग्निलौकिको भवती-
त्येके । अन्यत्रापङ्गतस्य मासादिषण्मासपर्यन्तमग्निहोत्रलोपे
तन्तुमान्यथिकद्वैश्वानर्यौ वैश्वानरो वा पथिकतेद्वा^६ सर्वा^६ वेष्टयः
कार्या नाधानम्^१ ॥ १५ ॥

१ Thus the Mss.; read इत्युक्तं ?

२ ०होमान् MLTBV; ०होमं AH.

३ वोर्ध्वं M; चोर्ध्वं L; वा ऊर्ध्वं TV; वात ऊर्ध्वं AHB.

४ ०क्रियमाणो MLTAV; ०कुर्यामानो H; क्रूयमानो B.

५ I am unable to point out this brāhmaṇa.

६ पथिकतो वा सर्वा HA; पथिकतेन सर्वा B.

नैमित्तिकाय होमायोद्धृते यस्याहवनीये ऽनुदाते गार्हपत्य
उदायेत्तदाहवनीयमुदाप्येतः प्रथममिति पूर्ववद्गार्हपत्यं मध्येत्तत
आहवनीयं प्रणयेदग्ने सम्राडिति^१ तमाहवनीयमुपसमिध्याग्ने
तपस्वते जनद्वते पावकवते ऽष्टाकपालं निर्वपेदायाहि तपसा
नो याहि तपसेति याज्यानुवाक्ये^२ होमकाले त्वज्जते ऽग्निहोत्रे ५
ऽनुगत आहवनीये ज्योतिष्मते तपस्वते वाष्टाकपालं निर्वपेदुदग्ने
शुचयस्तव वि ज्योतिषेति याज्यानुवाक्ये^३ अधिश्रित्य यत्स-
न्नाग्निरनुगच्छेन्मथित्वा^४ तपस्वते निर्वपेदधिश्रित्योऽश्नते ऽनु-
गतेनन्निरुहेत्तदा^५ गार्हपत्ये ऽनुगते व्यन्तादाहृत्य समिन्द्वे^६
प्राग्वविरासादनात्^७ तत्तद्योनितः प्रणीय समिन्धनमित्येके^८ १०
संधानमात्रे सर्वप्रायश्चित्तमेव^९ यस्यानाहिताग्नेः सायंप्रातराज्जते
ऽग्निहोत्रे होमकाल आहवनीयो ऽनुगच्छेदधिश्रित्याग्निहोत्रमुन्नीय
वज्रविदाहवनीयमुद्धृत्याग्निहोत्रेण सह प्राङ् द्रवेत्^{१०} ॥ १६ ॥
यदस्य दयितं धनं तत्तस्मै^{११} दद्यादनुगतेष्टीनां स्थाने
मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा सोमाय स्वाहा सूर्याय १५
स्वाहाग्नये तपस्वते जनद्वते पाकवते स्वाहाग्नये शुचये स्वाहाग्नये

१ ? यत्सन्नाग्निरग(ग्रसं)च्छेन्मथि० MLTV; यत्सन्नाग्निरनुगतेमथि० H;
यत्सन्नाग्निरनुगच्छेन्मथि० A; यत्सग्निरनुगच्छे० B. How is to be restored?

२ ? ऽनुगतेनन्निरुहे तदा M and the same L but ०रूपे तदा, and A
०रूपेतदा; ऽनुगतेनन्निरुहे तदा HB; ऽनुगतेन निरुहे तदा TV.

३ व्यन्तर्धाहृत्यस्मिन्ने M; व्यन्तर्धाहृत्यस्मिन्ने T; व्यन्तादाहृत्यस्मिन्ने A; व्यन्ता-
दाहृत्यस्मिन्ने H; व्यन्तदाहृत्यतथाहृत्यस्मिन्ने L; व्यन्तोदाहृत्यस्मिन्ने B; व्यन्तदाहृत्यस्मिन्
धे० V.

४ Thus emended by me: प्राग्वविरासा० the Mss.

५ Thus B; तं तस्मै the other Mss.

ज्योतिष्मते स्वाहाग्रये व्रतपतये स्वाहेति व्याहृतीभिरेकैकशः
समस्ताभिश्च जुहोतीत्येकेषां^१ यदि होमकाल आहवनीयो
ऽनुगच्छेत्प्राण उदानमप्यगादिति गार्हपत्ये जुहुयादपह्नाणानि
संनिधाय मन्येत्सर्वप्रायश्चित्तमन्यद्यदि गार्हपत्य उदानः प्राण-
५ मप्यगादित्याहवनीये^१ यदि दक्षिणाग्निर्धान उदानमप्यगादिति
गार्हपत्ये^१ यदि सर्वे ऽनुगच्छेयुर्यां दिशं प्रति वायुरावाति
मथित्वा गार्हपत्यं निधाय तां दिशं प्रत्याहवनीयमुद्धृत्य
वायवे स्वाहेत्याहुतिं जुहोत्येतत् पूर्वमाहुतिं जुहोत्येतत्पूर्वा-
हुतिस्थानीयमित्येके^१ ॥ १७ ॥

- १० यदि निवाते ऽनुगच्छेयुर्मथित्वा विहृत्यापरेणाहवनीय-
मुपविश्य स्वयमग्निहोत्रं पिबेद्ध्रुविः प्रोक्षन्नाग्निमभिप्रोचेद्यदि
प्रोक्षेत्पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसवः समिन्धतामिति समिधमा-
दध्याज्जुहुयादुपतिष्ठेत् वा^१ द्वादशमालादिशूद्रादिसंस्पर्शजान्युप-
घाते^१ पुनरादधीत^१ यस्याग्नावग्निमभ्युद्धरेयुस्तत्र प्रारब्धं ऊत्वा-
१५ ग्रये ऽग्निवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्निनाग्निः समिधते
त्व५ ह्यग्ने अग्निनेति याज्यानुवाक्ये^१ भवतं नः समनसाविति
चोपतिष्ठते^१ ॥ १८ ॥

प्रातरहुते^१ ऽग्निहोत्र उद्वाते ऽपर आदीष्यानुद्धृत्यो^१
मन्येदित्येके^१ ऽग्रये ज्योतिष्मते ऽष्टाकपालं निर्वपति त्रय-

- २० स्त्रिंशत्तन्तव इति च जुहोति^१ मित्रादयश्च^१ यदि कृष्णशकुनि-

१ ०मालादि० MLH; ०मलादि० ATV (meaning ?).

२ Thus V; ०राहुते the other Mss., but cp. TS. II. 2. 4. 7.

ध्वंसयन्नुपर्युपर्यग्निहोत्रमधिपतेद्यदि^१ सान्नाय्ये ऽधिश्रिते हविषि
वा निरुप्ते रथपुरुषादयो ऽन्तरग्नौ वीयात्माक् प्रधानयागा-
ज्ञोमयीरपो ऽवतिषिच्य तेनैव मार्गेण गामन्वत्यावर्तयेद्धर्धतां^२
भूतिरिति ऊलोपस्थाय वा देवाञ्जनमग्न्यज्ञ इति षड्विर्ज्जत्वा
गार्हपत्याङ्गस्मादायेदं विष्णुर्विचक्रम दूति वैष्णव्यर्चाहवनीयं^३
ध्वंसयन्नुद्वेदेतयैव भस्मना पदमपि वपति^४ ॥ १६ ॥

यस्थानो वा रथो वान्तराग्नौ याति न कालमवधारय-
त्याहवनीयमुद्वाप्य यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं^५ हि ते त्वमग्ने सप्रथा
असीति द्वाभ्यां गार्हपत्यादुद्धरेदथ वा पाथिक्तौ^६ निर्वपेदेतामेव
स्तोत्रे शस्त्रे वा मूढ^७ एतां जने प्रसीतस्य निर्वपेत्तत्रेहार्थ आशिषो^{१०}
न विद्यन्ते याजमानानि चाध्वर्युर्वा कुर्यादभिवाज्य^९ दक्षिणत^९
उद्वास्य सहदेव^८ सर्वं तूष्णीमुन्नीयाधस्तात्समिधं धारयत्युपरि
हि देवेभ्यो धारयन्ति^८ ॥ २० ॥

विहारस्य^४ दक्षिणतः^४ पयसाग्निहोत्रं जुहुयादा शरीर-
स्याग्निभिः संस्पर्शनात्^८ सर्वं तूष्णीं क्रियेत^८ प्राचीनावीती^{१५}
दोहयति^८ ये पुरोदञ्चो दर्भास्तान्दक्षिणाग्रान्कृत्वा दक्षिणार्धे

१ जति प० or इति प० the Mss.

२ गामावर्तये० TLV; गामनुवर्तये० M; गामन्वयान्यावर्त० AH; गामयत्य-
धान्यावर्तये० B.

३ अभिवाज्य दक्षिणत H; अभिवाद्य दक्षिणत MAB; अभिवान्यवत्सायाद्वास्य
TLV.

४ विहारस्य पयसा the Mss., but in the list of pratikas दक्षिणतः is
given. After all, perhaps, no दक्षिणतः is required, but the original
reading could have been: अभिवान्यायाः पयसा etc., see preceding
note; B विहारस्य दक्षिणतस्तूष्णीं, thus omitting three lines.

गार्हपत्यस्य ग्रीते भस्मन्यधिश्रित्य^१ दक्षिणतस्त्वृणीं प्राङ् द्रवति^१
 स उपसाद्य^२ समिधमाधाय सर्वं त्वृणीं जुहुयादपि वा
 सोमाय पितृमते स्वाहेति पूर्वामाहुतिं जुहुयादग्नये कथ-
 वाहनाय सिष्टकृते स्वाहेत्युत्तरां^१ प्राशनोत्सेचनपरिषेचनानि न
 ५ विद्यन्ते^१ ब्राह्मणेभ्यः सर्वाणि यज्ञायुधानि ददात्ययस्त्रयानी-
 त्यपरं^१ मृन्मयान्यप्सु प्रहरेदमैव पुत्रस्य दृषत्स्यात्पय एवाजसे-
 खग्निषु जुहुयादप्रमीतं प्रमीतमिति^२ गृणुयादग्नये सुरभिमते
 ऽष्टाकपालं निर्वपेदग्निर्होता निषसादा याजीयान्साध्वी-
 मकर्देववौति नो अद्येति याज्यानुवाक्ये^१ यदि पूर्वस्यामाहुत्यां
 १० हुतायां यजमानो ध्रियेत दक्षिणतो भस्मन्युत्तरामाहुतिं
 निनयेत्^१ ॥ २१ ॥

परेयुवाऽसमिति प्रथमामाहुतिं जुहुयाद्यद्यपरपक्षे शेषा-
 ण्यहानि यावत्पूर्वपक्षं संख्याय तावन्ति पयसाग्निहोत्रं जुहुयु-
 रमावास्यायामप्याहुष्य^३ पूर्णाहुत्या याजयेयुर्यदि पूर्वपक्षे नक्तं
 १५ प्रतिकथ्य प्रातरग्निहोत्रं जुहुयुः^१ परिस्तरणानि प्रहरेयुर्यद्युप-
 वसथे पौर्णमास्यां पैतृमेधिकमेवापराह्णे ऽधिवृत्तसूर्ये^१ यद्युप-
 वसथे ऽमावास्यायां पूर्णाहुत्यैव याजयेयुर्यदौष्टिमध्ये सर्वभ्यो^१
 यदि विसंस्थितायामिष्ट्यां यजमानो ध्रियेत सर्वभ्यो हविर्भ्यः

१ After अधिश्रित्य MLTV (in AHB this passage has been omit-
 ted) insert the incomprehensible words: दक्षिणो मेदते पुंसां रर्षं (or
 पुंसां रर्षं or पुंसां रर्चं).

२ स उपसान्य A; उसान्य MHLTBV.

३ प्रमीत इति AHB; प्रमीतमिति MLTV.

४ ऽसास्यामप्याहुष्य TV; ऽमावास्यायामप्याहुष्य MLA; ऽमावास्यायकथ्य
 H; ऽमावास्यायामप्याहुष्य B.

समवदाय सर्वा देवता अनुद्रुत्य स्वाहाकारेणैष्ट्याग्नये विष्णवे
ऽग्नीषोमाभ्यां स्वाहेति जुहुयात्तथा चातुर्मास्यपशुबन्धसौत्रा-
मणीषु ^१ यद्याहिताग्निर्धियेत ^१ ज्ञायेत यां दिशमभिप्रस्थितः
स्यात्तां दिशं गत्वाग्निभिस्तृष्णौ कचं दहेयुरपि वाकृतिदहनं
कुर्युस्तद्वाख्यातम् ^१ ॥ २२ ॥

देशान्तरगतस्य मरणात्प्रत्यासन्नस्य वा पाथिकृतीष्टिः कार्या ^१
देशान्तरे मृतस्य शरीरं तैलद्रोण्यामवधाय शकटेनाहरे-
न्निर्मन्थ्येन दग्ध्वा वा कृष्णाजिने ऽस्थीत्युपनह्याहतेन वाससा
संवेष्ट्य दीर्घवंशे प्रवध्यानधो निदधानाः प्रयता मृन्मयपात्र-
भोजिनस्तमाहरेयुर्गाममर्यादायां ^२ निधायाग्नीनाहृत्य पात्राणि ^{१०}
तैः सह श्मशानं नीत्वा दहेयुरप्रमीतं प्रमीतमिति खजनाच्छ्रुत्वा-
कृतिदहनादि परिधानीयं कर्म कुर्युर्गद्यागतस्ततो जातकर्मोप-
नयनादिस्नानान्तं कर्म कृत्वा पूर्वमेवोपयच्छेत्तथाग्नीनाधाय
पुनः सोमेन यजेत ब्राह्मेन पशुनेति ^३ विज्ञायते ^१ ॥ २३ ॥

आहवनीय आधीयमाने सूर्यश्चन्द्रः स्यादुपरक्तौ वा ^{१५}
शमनहोमान्त उदयं तमसस्युदु त्यं चित्रमिति तिसृभि-
रुपतिष्ठेतैवं सर्वत्र वितते ^१ यद्युच्छ्रियमाणे यूपे चषाले शकुनिः
पथेत भूमौ वा पतेद्ब्रह्म प्रतिष्ठेत्याहुतिं जुहुयाद्यन्यत्र
पतेत्सर्वप्रायश्चित्तमेवानुद्वास्य हविःशेषाननूयाजार्थमाश्रावयेद्यद्वो
देवा इत्याहुतिं जुहुयाद्यदि प्रणीताः स्कन्देयुरुपदस्येयुर्वापो ^{२०}

^१ धियेत ज्ञायेत MLTAV; मृतज्ञायो H; ०हिताग्निमधियेत B.

^२ ०पात्रभाजिनास्तमा० A; पात्रभाजिनस्तमा० H; ०पात्रे भोजनस्तमा० M;
पात्रे भोजिनस्तमा० TV; पात्रे भोजनास्तमा० L.

^३ इति om. ML.

हि ष्टा मयोभुव इति तिसृभिः पुनर्गृहीत्वा ततं म आप
इत्याहुतिं जुहुयाद्यदि ऊतो ऽधस्तात्पर्यावर्तेत^१ ब्रह्म प्रतिष्ठा
मनस इत्येतया प्रतिष्ठाप्य सुवाहुतिं जुहुयाद्भुवा वा प्रति-
ष्ठापयेदाश्राव्यं^२ विनात्याश्रावितं च वषट्कृतानामुक्तहीनेष्वा-
५ आवितमत्याश्रावितमिति^३ सुवेण जुहुयात् ॥ २४ ॥

भागिनीदेवतानामनावाहितानां^४ मनसावाहयेद्यदो^५ देवा
इत्याहुतिं जुहुयात्तयैव^६ पूर्णाहुतिं ऊत्वा भागिनीं चावाह्य
यजेद्यजमानस्यर्विजां वा स्वप्ने रेतःस्नावः स्याद्यदि गोमायवो
ऽवादिषुरेकसृको ऽवादीदभिमृषाः स्मः परिधिं नः कुर्विति
१० पालाशमिधुपसमाधायेमं मे वरुणेति पञ्चभिराहवनीये जुहुया-
त्प्रजापते न लदिति षष्ठौमिमं जीवेभ्यः परिधिमिति दक्षिणतो
ऽश्मानं परिधिं निदधाति नैयग्रोधमिधुं राजन्यस्य राष्ट्र-
मर्यादायामाश्रयं वैश्यस्य चैत्रमर्यादायां^१ यज्ञभेष आगच्छे-
द्दार्शिकेषु^२ सर्वप्रायश्चित्तेष्विष्टेभ्यः स्वाहेत्यष्टावाहुतौर्जुहुयाद्यदि^३

१ ऊलोधस्तात्पर्यावर्ते or ०ते MLTV; स्वप्नमन्त्रं ऊतोधस्तात्पर्यावर्तेत H and nearly equally AB.

२ ? आश्राव्यं विनात्याश्रावितं च वषट्कृतानामुक्तिहीरेष्वा० TV; ०श्राव्यं विना-
वाश्राव्यवतुं च वषट्कृतानामुक्तिरारिष्वा० M; ०श्राव्यं विना वाश्रावितुं च वषट्कृतानामुक्ति-
र्हविष्वा० L; ०श्राव्यविनात्याश्रावितवषट्कृतानाम इत्युक्तानुक्तहीने आ० H; आश्र-
विनात्याश्रावित वषट्कृतानामित्युक्तानुक्तहीनेष्वा० A; आवितमत्याश्रावितं वषट्कृताना-
मित्युक्तानात्तं हीने० B.

३ भागिनीं देवतानामनावाभ्यानां यद्यावहयेद्यदो HB and similarly A;
but for मनसा cp. Hir. and Āp. IX. 15. 23.

४ तस्यैव the Mss.

५ Thus TV; दार्शिकेषु MT; दार्शिकेषु LB; अर्शिकेषु A; H is
deficient.

६ अष्टादशाहु० ML; अष्टावाहुतौ T; अष्टावाहुतिर्जु० V; अष्टावा० AHB.

दुःस्वप्नमन्यद्वा भयं पश्येद्विहारान्तर्बहिर्वा यत इन्द्र भयामहे
स्वस्तिदा विग्रस्यतिरिति द्वाभ्यां जुहुयाज्जपेद्वा ^१ ॥ २५ ॥

यदि प्रवर्ग्यवत्यात्विज्यं कुर्यात्प्रवर्ग्यं वा सर्पेद्यदि वोपांश्चादि-
वाक्स्थानानां स्वरान्तरपदवृत्तभेष आगच्छेदाभिर्गीर्भिरिति
जुहुयादुपतिष्ठेत वानाज्ञाते प्रायश्चित्ते ऽनाज्ञातं पुरुषसंमित ^५
इत्येताभ्यां जुहुयादनाज्ञातदोषेषु कर्मसु यत्पाकत्रा मनसेति
जुहुयाद्यदि^१ होमायोपसमिद्धेष्वग्निव्यज्रतेषु यजमानो नाश्रीया-
द्यश्रीयाद्यत्ते वयं यथा ह तद्वसव इत्येताभ्यामाहुती
जुहुयादुपतिष्ठेत वा ^१ तदश्रीयाद्वातपतीभ्यां जुहुयात्^२ ^१
स्कन्ने भिन्ने क्षामे विपर्यास ऊनातिरिक्ते ऽभिनिष्क्रुतो ऽभ्युदितः ^{१०}
पर्याहितः परीष्टः परिवित्तः परिविन्नः परिविविदानो^३ वा
सोमवामी सोमातिपवितो भक्षान्तरितो भक्षान्तरहितो वा द्वे
मिन्दाहुती जुहोति मनो ज्योतिरिति वाचाश्चाग्ने ऽस्थनभि-
ग्रस्यतिरिति मनस्वतीं वा जुहुयात् ^१ ॥ २६ ॥

यद्याज्यमनुत्पूतं स्कन्देदजां दद्याज्जातवेदस इति दुर्गा ^{१५}
वा जुहुयाद्यद्युत्पूयमानं क्षिन्दत्प्राणि दद्याद्यद्युत्पूतं चित्रं देयं ^१
यदि सुगतं भूपतये स्वाहेति प्राञ्चं प्रादेशं निदध्याद्भुवनपतये
स्वाहेति दक्षिणा भूतानां पतये स्वाहेति पश्चाद्भूतये स्वाहे-
त्युत्तरतो भूर्भुवः सुवरित्यूर्ध्वं ^१ सं त्व सिञ्चामीति तत्संसिञ्चत्यभि-

१ यदि should be cancelled ! Thoughtless repetition !

२ The purport of these two sentences is not clear !

३ After परिविविदानोवा HA ins. : परिददानः ; ML : परिविविदासोदा ;
TV : परिविविदनः ; cp. Baudh. XXVII. 5 : 329. 5 with the critical
note 2.

मन्त्रयते वा^१ यज्ञस्य त्वा प्रथमयाभिमया प्रतिमयोन्मया
परिगृह्णामीति तत्परिगृह्णाति^१ देवाञ्जनमग्न्यज्ञ इत्येके^१
सर्वत्र भूपतये स्वाहेत्येतेन स्कन्नमभिमन्त्रयते^१ यज्ञस्यैव तदात्या
यजमानो वस्रीयान्भवति भूयसीर्हि देवताः प्रीणातीति
१ विज्ञायते^१ ॥ २७ ॥

यदि कपालं भिद्येत गायत्र्या त्वेति संधायोपरि गार्हपत्ये
धार्यमाणे मनो ज्योतिरित्यभिजुहुयाद्भूमिर्भूमिमगादिति
ब्रह्माभिमन्त्रयते^१ ऽभिन्नो धर्मो जीरदानुरिति भिन्नमपो
ऽभ्यवहरेत्^१ त्रयस्त्रिंशत्तन्त्रव इत्यन्यत्संस्कृत्य कपालेष्वपि-
१० सृजति^१ यद्यसोमयाज्यार्विज्यं^२ कुर्वन् कृत्वापां^३ पुष्पमस्योष-
धौनामित्येतैराहवनीये^४ तिस्र आज्याहुतीर्जृत्वा वयं सोम
व्रते तवेति शिष्टमाज्यं भक्षयित्वा देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहेति
दक्षिणाग्नौ प्रतिमन्त्रं जुहोति^१ तं जघनेन दक्षिणाप्रागया-
न्दर्भान्संस्तौर्यं दधि ददाति^५ देवास इह मादयध्वमित्येतैः
१५ प्रतिमन्त्रमनन्तरिताः पितरः सोम्याः सोमपौथादित्युपतिष्ठते^६
कपालं चिकीर्षन्वयचक्राकृतिं सर्वतः षडङ्गुलं स्थानं कल्पयित्वा

१ See TS. II. 6. 6. 4.

२ ? यद्यसोमया० AHB; यदि सोमया० MVT; यसोमायाज्या० L.

३ ? कृत्वा all the Mss.

४ After एतैर् AHMB ins.: उपतिष्ठते अनन्तरिताः पश्य इति; LTV om. these words.

५ दधाति TV; निदधाति ML; missing in HAB.

६ Thus restored in acc. with Āp. XIV. 32. 3-4; the Mss. are wholly confused.

कपालवृद्धिद्वासौ कुर्वन् द्युङ्गुलोत्सेधं कारयेत्तेषामभिप्रथने^१
 व्याहृतीभिर्जुङ्गयाद्यदि प्रयुक्तानां प्रागर्थकर्मणः कपालं नश्ये-
 दाश्विनं द्विकपालं निर्वपेद् द्यावापृथिव्यमेककपालं^१ भार्गवो
 होतैकहायनो दक्षिणा^१ मही द्यौः पृथिवी च न इति
 द्यावापृथिव्ययर्चा जुङ्गयादित्येके^१ ॥ २८ ॥

अधिग्रयणादूर्ध्वं व्याहृतीभिर्जुङ्गयाद्यदष्टतं रुद्राय स्वाहेति^१
 द्रवे वायवे स्वाहेति^१ निदग्धे निर्वर्त्यै स्वाहेति^१ यत्किञ्चि-
 च्छृतं तेन प्रचरेद्यदि सर्वं दग्धमपो ऽभ्यवहृत्य मिन्दाज्जती
 ज्जलान्यं निर्वपेदाज्येन वा प्रचरेद्यदि हविर्या दिशमभ्युत्सिच्येत
 तत्तद्विपतिभ्यो जुङ्गयात्सर्वतः सर्वाभ्यो जुङ्गयाद्विरुदासय-^{१०}
 न्यतनखण्डादीन्यरिहरेदपरिहरन्त्याहृतीभिर्जुङ्गयाद्येककपालं
 परिवर्तेत स्कन्देद्वा प्रजापतेर्वर्तनिमनुवर्तस्वेति यथास्थानं रचयति^१
 प्रति चेचे प्रतितिष्ठामि राश्र इति तं यजमान उपतिष्ठते^१
 ऽस्कान्द्यौः पृथिवीमस्कानजनि प्राजनीति द्यावापृथिवीभ्यां
 जुङ्गयाद्यदि पत्नीः संयाजयन्कपालमभिजुङ्गयाद्वैश्वानरं द्वादश-^{१५}
 कपालं निर्वपेत् ॥ २९ ॥

यस्य पुत्रौ यमौ गावौ वा जायेयातां मारुतं त्रयोदश-
 कपालं निर्वपेन्मरुतो यद्ध वो दिवो या वः शर्मेति याज्यानु-
 वाक्ये^१ पूर्वं सुगापादनादन्तर्वद्यासीनः पश्चाद्विर्म्यश्च जुष्टो
 वाचो भूयासमित्येषा^१ इमासेवाश्विना यज्ञस्य यदाचो यद्-^{२०}
 रिष्टम् । तदश्विनौ भेषजेन संधातारौ स्वाहा ॥ चातारमिन्द्र-
 मित्येषा^१ यन्मे मनसश्चिद्रं यदाचो यच्च मे हृदः । देवास्त-

५ चक्रमयन्तु सर्वः सोमो बृहस्पतिश्च स्वाहा ॥ यद्विद्वांसो
यद्विद्वांसो मुग्धाः कुर्वन्त्युत्विजः । अग्निर्मा तस्मादेनसः
अद्वा देवौ च मुञ्चतां स्वाहा ॥ यदन्तरिचं पृथिवीमुत
द्यामित्येषा^१ ब्रह्मले होत्र आध्वर्यव आग्नीध्र^२ एक^३ एव यज्ञे
५ पर्याणि तं मे देवा रक्षन्तां प्राणान् मे मा मा हिंसिषुः
स्वाहा ॥ अहं ब्रह्माहं होताहमध्वर्युरहमाग्नीध्रो ऽहं यजमानः
पत्नी च एक^३ एव यज्ञे पर्याणि तं मे देवा रक्षन्तां प्राणान्मे
मा मा हिंसिषुः स्वाहेत्याज्यस्थाल्याः स्त्रुवेणादायैकाध्वर्यव-
प्रायश्चित्तानि^४ कृत्वा जुह्वपभृतावादाय समिदाद्याः सर्वदेवता
१० यजेत^५ ॥ ३० ॥

समारोपितेष्वग्निषु^६ षण्मासविच्छेदे ऽग्नये शुचये पवमानाय
तन्तुमते पथिहते ऽष्टाकपालान्युरोडागान्निर्वपेद्वैश्वानरं द्वादश-
कपालं^१ नित्यहोमदर्शकाग्रयणनिरूढपशुबन्धचातुर्मास्यसौत्रा-
मणिसोमेषु वज्रशो विच्छिन्नेष्वेतेषु तदेवान्वारम्भणीयं च
१५ कृत्वाग्नीन्संदधीत^२ पुनराधेयमग्न्याधेयं वा कुर्यादित्येके^३
जन्तुभिर्मन्यनेन वारणी अनुपयोग्यौ^४ भवतस्तावन्यौ नवारणी^५
आहृत्य पौर्णमास्याममावास्यां वेद्वा पुराणे अरणी गार्हपत्ये

१ ०श्रौतसूत्रे MLTV; ०श्रौतसूत्रे एक A; ०श्रौतसूत्रे एव H; ०श्रौतसूत्रे एक B.

२ With hiatus in all the Mss.

३ ०काध्वर्यवाय the Mss.

४ समारोपितेष्वग्निषु the Mss.

५ ०योग्यौ AH; ०योग्यौ MLTV; ०योग्यौ B.

६ Thus the Mss. (only TV तावन्यानावा०).

प्रज्वाल्य दक्षिणेनोत्तरामरणीमादाय^१ सव्येनाधरामरणीमुप-
र्युपर्यग्नौ^२ धारयन्नाजुक्कान उदुथ्यस्वाग्र इति द्वे विश्र स्वां
योनिमिति^३ संनम्य जपेत् । ॥ ३१ ॥

अयं ते योनिर्ऋतिय इति वा समारोप्यानुगमयित्वा
गार्हपत्यं मथित्वाग्निं निधायाहवनीयं विहृत्य तत्र संतनि^४ ५
जुहुयादग्नये तन्तुमते ऽष्टाकपालं निर्वपेदन्यजात्यमेधवाय-
सादिस्यर्शने ऽरण्योर्नाशस्तावुत्सृज्य भवतं नः संमनसावित्यप्सु
निमज्जयेदन्यौ नवावाहृत्याग्न्याधेयं कार्यं^५ तन्तुमानित्येके^६
यस्य पशुर्होयेत^७ रौद्रं वास्तुमयं चरुं निर्वपेत्कृष्णाजिनं दक्षिणा^८
यो ब्रह्मचार्यवकिरन्स नैर्ऋतं प्राजापत्यं वा गर्दभं पशुमा- १०
लभेत^९ भूमौ पुरोडाशं अपयेन्नास्य कपालमश्ववदानैश्चरन्ति^{१०}
पाकयज्ञेन वा निर्ऋतिं यजेत^{११} यो ऽदक्षिणेन यज्ञेन यजेत
मृतस्तस्य यज्ञो ऽनायुर्यजमानः स्यादुर्वरां दद्यात् । ॥ ३२ ॥

यद्यृक्तो यज्ञ आर्तिमियाद्भूरिति गार्हपत्ये जुहुयाद्यदि
यजुष्टो भुव इत्यन्वाहार्यपचने^{१२} यदि सामतः सुवरित्याहवनीये^{१५}
यदि सर्वतः सर्वास्तदिदं सर्वप्रायश्चित्तं सर्वत्र समभ्युच्चीयते^{१६} स्तेनो
ऽभिग्रस्तो ऽभिग्रस्यमानो मृगारेष्ट्या यजेत^{१७} पुरा प्रणीताभ्यो
येन देवाः पवित्रेणेति चतुर्गृह्यैतं जुहोति प्राजापत्यं पवित्र-
मिति चेन्द्रः सुनीती सह मा पुनत्विति चाग्नये ऽहोमुचे

१ The Mss. sometimes अरणि, sometimes अरणी.

२ ? विश्रयोमेतानी (or नि)मिति MLTV; विश्र स्वां योनिमित H; विश्रस्य-
योनिमिति AB.

३ संतनि LTV; संतति AB; संतनं M; संततति H; संततिर्जु० B.

४ पशुर्होयेत MLV; ०श्रुभिंयेत AB; ०श्रुर्होयेत T; पशुर्होयेत H.

ऽष्टाकपालमिति दशहविषमिष्टिं निर्वपति । तां मृगारेष्टि-
माचक्षते । सप्तदश सामिधेन्यो ऽपामिदं न्ययनं नमस्ते हरसे
शोचिष इति पावकवत्यौ धाव्ये । अग्नी रक्षांसि सेधति यत्ते
पवित्रमर्चिषीति प्रथमस्याज्यभागस्य । यो धारया पावकया
५ परिप्रस्थन्दते सुतः । इन्दुरश्वो न कृत्विय ज्या कलशेषु धावति
पवित्रे परिषिच्यते । उक्थैर्यज्ञेषु वर्धत इत्युत्तरस्याग्निर्मन्वे
प्रचेतस इति हविषां याज्यानुवाक्या भवन्ति ॥ ३३ ॥

पुरस्तात्स्विष्टकृतः पवमानः सुवर्जन इत्याज्याहुतीरुप-
जुहोति । यत्ते वयं यथा ह तद्वसव इति संयाज्ये । दक्षिणा-
१० काले हिरण्यं ददाति । पत्नीसंयाजेषु पुरस्ताद्गृहपतेर्यद्देवा
देवहेडनमित्याज्याहुतीरुपजुहोति । मृगारेष्टिः संतिष्ठत । उक्तः
पशुर्यदि न लभ्येताग्नेयीं वैष्णवीमैन्द्रीं^१ वायव्यां प्राजापत्या-
मैन्द्रावैष्णवीमिति ऊत्वा तमेवोपकल्पयेदुपाकृतो वाश्वेत यदस्य
पारे रजसो यस्माद्भौषावाग्निष्ठा इति द्वे आहुती जुहुयाद्यदि
१५ वेपेत यस्माद्भौषावेपिष्ठा इति द्वितीयां । यदि पलायेत
यस्माद्भौषा पलायिष्ठा इति । यदि संज्ञपनं न कामयीत^२
यस्माद्भौषा समज्ञास्था इति । यदि शकृत्कुर्वीत यस्माद्भौषा
शकृदकथा इति । यदि मूचं कुर्वीत यस्माद्भौषा मूचमकथा
इति । य इदमकस्तस्मै नमस्तस्मै स्वाहेति सर्वत्र तृतीयां ।
२० यदि निषीदेदग्निहोत्रवत्कार्यं । मैत्रावरुणदण्डेनोदुस तिष्ठे-
त्युसमुत्थापयेत् ॥ ३४ ॥

१ After वैष्णवीं H ins. आग्नावैष्णवीं.

२ Thus BHA ; यदि संज्ञपनान्मन्त्रं विप्रयत ML.

अन्येन वौदुस्वरेणोन्मेष तिष्ठेति मेषमुदश्व तिष्ठेत्यश्वमुच्छ्राग
 तिष्ठेति क्षागमुदश्व इति वशां । यदि पूर्वं पर्यग्निकरणा-
 न्मियेत याश्वमेधे प्रायश्चित्तिस्तां कृत्वाथान्यं तादृशं पशु-
 मालभेत । तस्योपाकरणादि समानं निर्मन्थ्य सामिधेनौ-
 तच्छेषाधारसंप्रैषसंमार्गप्रवरप्रयाजवर्ज । यदि तादृशं न लभे- ५
 ताजावयो गोअश्व इत्यन्योन्यस्य प्रतिनिधयो भवन्ति । यदि
 प्रतिनिधिं न लभेताज्येन संस्थापयेच्चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्नयो
 न वा उवेतन्मियस आशानां त्वा विश्वा आशा इति मृतं
 शरीरमप्यु प्रवेशयति । यदि वपा हृता^१ नष्टा वा स्यादुद्य-
 न्तुपुर्णो न विभाति सर्वमिति चतुर्गृहीतं जुहोति ॥ ३५ ॥ १०

तत्स्थाने यदवशिष्टं स्यात्तेन मेदसा प्रचरेत्ततो यदि तां
 लभेत न तदाद्रियेत । यदि वपा हविरवदानं वा स्कन्देदा
 त्वा ददे यशसे वीर्याय चेत्यादाय यस्ते द्रप्सो यस्त उदर्ष
 इति जुहोति । यद्यसंस्थिते शकुनिश्चपालमुपविशेच्चपालं^२
 प्रक्षाल्य यूपं प्रोक्ष्यापवस्व^३ सोमपीतये गातुमस्मै यजमानाय १५
 विन्द^४ स्वाहेति चतुर्गृहीतं जुहोति । स्कन्ने पृषदाज्ये पात्रं
 निर्णिज्य पृषदाज्यमन्यमभिगृह्य^५ मनो ज्योतिरित्याज्यं जुहुया-

१ कुनिहृता H, which points to शकुनि०; कूनिभूत० B, with lacuna
 of one akṣara before कू०.

२ लमुपवि० the Mss. ? ल उप० ? see Baudh.

३ प्रोक्ष्योपवस्व H; प्रोक्ष्यवपस्व A; प्रोक्ष्यवपध्वः ML; प्रोक्ष्यपध्वः TV;
 प्रोक्ष्यापवस्वः B.

४ विन्द LTV; विन्दन् MAHB.

५ अन्यम् all the Mss.

देवं स्कन्ने सोमे सोममभिगृह्य जुहुयाद्यदि मार्जारादिभिः
पाचमुपहतं स्यादन्यस्मिन् गृह्णाति ॥ ३६ ॥

उखां^१ स्रवन्तीं^१ पशूखां स्रवन्तीमभिमन्त्रयते । यावन्ति
पशोरवदानानि न विन्देयुस्तावत्कालस्तत्राज्यस्यावद्येद्ये पशुं
५ विमद्वीरन्यस्तान् कामयेतार्तिमार्क्येयुरिति कुविदङ्गेति नमो-
वृत्तिवत्यर्चाग्रीध्रे जुहुयाद्यद्यष्टापदीत्यवबुधेरन् धाता रातिः
सूर्यो देवो दिविषद्भ्य इति द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति । यस्यास्ते
हरितो गर्भ इत्यभिमन्त्र्या वर्तन वर्तयेति प्रदक्षिणं गर्भ-
मावर्तयति । वि ते भिनद्धि तकरोमित्यन्तरा ओष्णी गर्भ
१० निष्पाटयति^२ । बहिस्ते अस्तु बालित्याशयाद्गर्भं निरस्यो-
रुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुरिति रसाय पाचमुपयच्छति । शूलेन
पशुअपणे निहत्य गर्भं अपयति । पशुपुरोडाशं निरुण्य
भक्तिद्यावापृथिव्यं पशुपुरोडाशं निर्वपति । पशोरवदानान्यवदाय
गर्भस्य पुरस्तान्नाभ्या अन्यच्चावद्येदुपरिष्टादन्यदवदाय सौविष्ट-
१५ कृतान्यवद्यति । रसं चैधं करोति ॥ ३७ ॥

देवतेषु सौविष्टकृतेष्वैडेषु चैकपदी द्विपदीति पुरस्तात्सिष्ट-
कृतो जुहोति वषट् ते विष्णो प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट नामे-
त्यन्यतरया गर्भस्य दक्षिणेन पूर्वसक्थिना विष्णुं शिपिविष्टं
यजति । दक्षिणाकाले ऽष्टाप्रद्विरण्यमुष्णीषेणावेष्ट्य कोशे ऽवधाय
२० द्वितीये ऽवधाय तृतीये ऽवदधाति । विविलानिव कोशान्
कृत्वा तदक्षिणां ददाति । मरुतो यस्य हि ज्ये यज्ञैर्वा

१ Read perhaps (cp. Āp. IX. 18. 12) गर्भं^१ स्रवन्तीमिति.

२ ०पादयति MLTAV; निषवदति H; ०पदति B.

यज्ञवाहस इत्यन्यतरया पशुश्रपणे गार्हपत्ये वा गर्भपुरोडाशं
चेत्युत्तरेण गार्हपत्यस्य ग्रामित्रस्य वा ग्रीते भस्मन्युपोष्य मही
द्यौः पृथिवी च न इति ग्रीतेन भस्मनाभिसमूहयेत्तं युवान-
मिति पञ्चभिरुपतिष्ठते । ॥ ३८ ॥

यस्यानपवृक्तो^१ यूपो विरोहेत्तस्मिन् त्वाष्ट्रं चरुं निर्वपेत् ।^५
त्रयस्त्रिंशदिति तन्तुमतीं वा जुहोति । यदि सुषिरः
स्याद्वैष्णव्या व्याहृतीभिः प्राजापत्यया च ऊत्वा तं संवृष्ट्याग्नौ
प्रविधायान्यं साधयेद्यदि क्रिमिणः पूर्ववत्प्रायश्चित्तं । यद्या-
व्रश्चनमास्कन्देद्याहत्यादि समानमुत्तरं । यदि दक्षिणा पते-
त्पत्यङ् वा सं वा ग्रीर्येत वैष्णव्याः स्थाने यामी । शेषो^{१०}
व्याख्यातो । यद्यप्सु पतेत्तत्स्थाने वारुणीं जुहुयात्समानमुत्तरं ।
यदि प्रासहा हरेयुरैन्द्री विशेषो । यदि मूल उप शुष्कः
स्यान्मध्ये ऽपे वा यद्यग्निष्ठाग्निर्विच्छिद्येत पूर्वा^१ वा दक्षिणा
सर्वतो वा याम्येव^१ विशेषो । यदि लोहिन्यो रेखा अन्ये
वोत्पाताः सर्वत्र प्रायश्चित्तं भूर्भुवः सुवरित्यन्या वा वैष्णवी-^{१५}
वैष्णवीः । ॥ ३९ ॥

इति विंशः प्रश्नः ।

१ Thus B; ०इतो the Mss.

२ पूर्व the Mss.

३ यामीरेव or यामिरेव the Mss.

अथ सौम्यानि । यदि दीक्षितो ऽनृतं वदेदप आचम्याव
 ते हेड उदुत्तममिमं मे वरुण तच्चा यामीति जपेद्दण्डात्कृष्णा-
 जिनाद्वा व्यवच्छिन्नो दवाञ्जनमगन्धश्च इति व्याख्यातं । यद्वै
 दीक्षितो ऽमेथमनिष्टं वा पश्यत्यबद्धं मनो दरिद्रमिति
 ५ जपेद्यद्वै दीक्षितमभिवर्षत्युन्दतीर्षलं धत्तेति जपेद्यदि वाति
 भद्रादभि श्रेयः प्रेक्षीति । कर्दयित्वा निष्ठौघ्य वा यदत्रापि
 रसस्येति । यदि स्वप्ने रेतः सिञ्चति यन्मे रेतः^१ परितोषा-
 दिति स्कन्नमभिमन्त्रयते । यद्यवकिरेदप्सुग्ने तपो स्वप्ने न
 ह ते अग्ने तनुवा इति तिस्र आहुतीर्जुहोति यद्देवा
 १० दवहेडनमित्येताभिश्च जुहुयात्प्रत्याहुति वरं दद्यादेकं वा
 बज्रविदे । सूत्रमुत्सृजती^२थं ते यज्ञिया तनूरिति मृदं लोष्टं
 वादत्ते ॥ १ ॥

अपो मुञ्चामि न प्रजाम^३होमुचः स्वाहाकृताः पृथिवीमा-
 विग्रतेति तदुत्सृजति । पृथिव्या संभवतेति वेद्यां लोष्टं प्रति-
 १५ निदधाति । बौभत्सा नामापः स्वाहाकृताः पृथिवीमाविग्र-
 तेत्यश्रु कुर्वन् जपेत् । कफस्या नामापः स्वाहाकृताः पृथिवी-
 माविग्रतेति कफमुत्सृजंस्तपस्या नामापः स्वाहाकृताः पृथिवी-
 माविग्रतेति खेदमुत्सृजन् । दुःस्वप्न पापस्वप्नोपभुङ्क्तेर्ब्रह्माहमन्तरं
 त्यवे न भि स्वप्नमुपवधेति^४ दुःस्वप्नं दृष्ट्वा जपति । यदन्नमद्यते

१ यन्मे रेतः परि० HB (as Baudh. XXVIII. 9 : 358. 12); यन्मे ऽत्र
 पयसः परि० MLTAV (as Āp. X. 13. 10).

२ ०हमन्तरंत्यवेन MLTV (but in TV a space for one akṣara is
 left before त्य), ०हमन्तरंत्यवेन A; in H, there is a great gape;
 ०हमन्तरंत्यवेन B.

सायमिति स्वप्ने ऽन्नं भुक्त्वा जपति ^१ नमो रुद्रेभ्यः स्वाहेति
 कण्डूय लोहितमुत्पतितं दृष्ट्वा जपति ^१ न वर्षति धावेन्नमो
 वाय^१ इत्येतमृगद्वयं जपति यदि धावेत्सूर्यो मा देवो
 देवेभ्यः पालिति दौक्षितविमितादन्यत्राभिनिम्नुक्तो ऽभ्युदितो
 वा जपति ^१ ॥ २ ॥

प्रातरनुवाके ऽभ्युदित उद्वयं तमसस्पर्युदु त्वं चित्रमिति
 तिस्र आहुतौर्जुहोति तथा सोमो यदि नाविर्भवेन्नवो नवो
 भवति यमादित्या इत्याहुतौ जुहुयात्सूर्याचन्द्रमसोरुपरागे
 ऽप्येतदेवाग्निं नरादि^१ यदि ग्रहं ग्रहीष्यन्नन्यां देवतां
 गृह्णीयान्तदेवासुख्यै स्वाहेति सर्वहुतं तस्यै देवतायै जुहुया- ^{१०}
 न्निन्दाहुतौ हुत्वा भागिन्यै देवतायै पुनर्गृह्णीयादपि वा
 वाचस्पते विधे नामन्निति ग्रहाणामेकेन जुहुयाच्चमसेषु चैवं ^१
 सवनकालातिक्रमे ऽग्निर्मूर्ध्नि गायत्र्या प्रातःसवने जुहुयाद्भुवो
 यज्ञस्येति त्रिष्टुभा माध्यंदिने जनस्य गोपा इति जगत्या
 हतौयसवने ^१ निन आग्निष्टोमे चारहरतिराचमुत्तरं^२ नाधि- ^{१५}
 गच्छेद्यज्ञे भेषः^३ स्वादित्यधिगमे सर्वान् होतृन् जुहुयात् ^१ ॥ ३ ॥

पशौ यदि पूतिगन्धः स्यात्तदुत्सृज्यान्धेन पशुना प्रचरे-
 दाज्येन पुरोडाशसान्नाय्ययोर्यदि स्तोत्रशस्त्रप्रतिगरार्धर्चादिषु^४

१ R. वायव ? Baudh. differs.

२ ? वाग्निन्नरादि the Mss. (वाग्निनेराति B).

३ ? निन आग्नि (or ग्री) ष्टोम (or मे) चारहरति रात्रा (or रात्र्या) सु०
 MLT; निन आग्निमौचाहरति रात्र्या० A; निन आग्नीष्टोमिचाहरति रात्र्या BV.

४ यज्ञे भेष the Mss.

५ Thus B; ०प्रतिगरा अर्धर्चा० the other Mss.

लुप्येत मिन्दाऊतौ ऊत्वा पुनर्जपेद्यदि प्रातःसवने त्रिषु कलशै-
षूक्थ्यस्याख्यां वात्पसोमः शिष्येत्प्राग्घोमाच्चमसेष्वभ्युन्नीय जुहु-
यात्कलशेष्वभ्युन्नीय तैरुपहोतव्यमित्येके । यदि प्रागनुवषट्कारा-
दनुवषट्कारे^१ जुहुयाद्यदि भूयानतिरिच्येत सहैव कलशै-
५ हौमाय प्रतिष्ठेद्भुते ऽनुवषट्कृते ऽतिरिक्तमवबुधोद्गाहहोतृप्रत्ययेन
त्रिषु सवनेषूक्तवत्सर्वं कुर्याद्यद्यग्निष्टोमे ऽतिरिच्येतोक्तं कुर्वीत
यद्युक्त्ये षोडशिनं यदि षोडशिन्यतिरात्रं यद्यतिरात्रे वैष्णवीषु
शिपिविष्टवतीषु दृहता गौरिवीतेन^२ वा सुवीरन् । ॥ ४ ॥

सोमसंसवे विद्विषाण्योर्यजमानयोर्महारात्रे ऽग्निर्यजुर्भिरिति

- १० चलारि संभारयजूंषि ऊत्वोपाकृत्य परिहिते प्रातरनुवाके
संवेशायोपवेशाय गायत्र्या अभिभूत्यै स्वाहेति पुरस्तात्प्रातः-
सवनस्य जुहुयात्तथोत्तराणि संभारयजूंषि माध्यंदिनस्य । त्रिष्टुभो
ऽभिभूत्या इति मन्त्रं संनमति । तथोत्तराणि संभारयजूंषि
तृतीयसवनस्य । जगत्या अभिभूत्या इति मन्त्रं संनमति ।
१५ तथोत्तराण्यनुष्टुभ इत्यवश्यस्य संनमति । तथोत्तराणि ऊत्वोद-
वसानोयाद्याः पङ्क्त्या इति संनमति । प्राणापानौ मृत्योर्मा
पातं प्राणापानौ मा मा हिंसिष्टमिति द्वे पुरस्तात्पशुस्त्रिष्टुभो
जुहुयादेतिवन्ति प्रेतिवन्ति वाज्यानि । मरुत्वतीर्वृषण्वतीर्वा
प्रतिपदो । यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात्स्यादुक्त्यं कुर्वीत ।
२० यद्युक्त्यः स्यादतिरात्रं कुर्वीत । ॥ ५ ॥

१ ? प्रागनुवषट्कारोदनुवषट्कारो जुहुय० B; A : ०कारोदनुवषट्कारे ज०; the other Mss. प्रागनुवषट्कारसदनु वष०.

२ गौरीवीतेन TVA; गौरिवी० NL; गौर्वीतेन BH.

यद्यतिरात्रो ऽप्रोर्थाभो ' यद्यप्रोर्थाभो द्विरात्रः ' सोममाहृत्य
 हविर्धानसन्निधौ क्रौत्वा^१ सङ्गदाप्याय्य हविर्धानं प्रपाद्य शकटे
 कृत्वोत्तरमुत्तरमहः कार्यमत्यभिषुत्यो दक्षिणाभिर्वा वरीयांसं^२
 यज्ञकृतं कुर्याद्यद्यन्तरा गिरिर्नदौ वा न स्यात्संसवो ' नावि-
 द्विषाणयोः संसव इत्यपरं ' कोभागिनसत्तेषु^३ यदि दौक्षिता- ५
 नासुपतापः स्थान्महत्काष्ठमाग्नीध्रीये समिध्योत्तरत उदपात्रं
 निधाय यवानामेकविंशतिं तावतश्च दर्भपुञ्जीलानवधायापो
 ऽग्नावधिश्रित्याग्नीध्रीयादक्षिणोपविष्टं ब्राह्मणं प्रोच्य तत्प्रसूतो
 जीवा नाम स्वेति परिब्रूयात् ' ॥ ६ ॥

या जाता इत्योषधीसूक्तेन ताभिरुपतप्ताभिरद्भिरभि- १०
 षिच्याचमय्य प्राणापानौ त उपाश्वन्तर्यामौ पातामित्यभि-
 मृशति ' प्राणापानावुपाश्वन्तर्यामौ पातमिति सर्वत्र मे
 इति संनम्य यजमानो जपति ' पुष्टिपतये पुष्टिरित्याग्नीध्रीय
 आहुतिं जुहोति ' नान्यद्भेषजं कुर्याद्यथासंभवमेकाहे ' यदि
 म्रियेत यत्रागवभृथाह्रत्वा पैतमेधिकेन विधानेन सर्वैरग्निभि- १५
 र्दर्शपूर्णमासैः^४ सौमिकैश्च पात्रैः पूर्वेण सदो ऽग्न्यवभृथं कुर्यु-
 रवभृथं^५ वा गमयित्वोन्मुच्य दौक्षामवभृथादुदेत्य अग्निं

१ Thus BA ; जिला TV ; कृत्वा MLH.

२ वरीयांसं TV ; परिधासं H ; परिकीयांसं MLA ; परिधांसं B.

३ Thus the Mss. ; could the original reading be : एकाद्या-
 चीनसत्तेषु ?

४ दर्शपूर्णमासैः MLVTAB ; दर्शपूर्णमासिकैः H.

५ Thus H (and ep. Hir.) ; ०भथो (or धो) वभृथं (or धं) वा गम०
 MLTV ; A useless ; ०भृथं वो मथित्वोन्मुच्य B.

नीलाग्निभिर्दहेद्येषां दौक्षितानां प्रमीयते तं यदववर्जयुः
क्रूरकृतामिवैषा लोकः स्यादाहर दहेति ब्रूयात्तं दक्षिणतो
वेद्यैः स्मृतिदेशे निधाय दक्षिणाग्नेरङ्गारान्निर्वर्त्य तेन निर्मन्थ्येन
वा दहेयुः ॥ ७ ॥

- ५ दक्षिणस्थां वेदिश्रोण्यामस्थिकुम्भमुपनिधायायं गौः पृश्नि-
रक्रमीदिति तिसृभिरप्रतिहृताभिः सर्पराज्ञीभिरुद्धातारः सुवीर-
नृत्विजो होतृप्रथमाः प्राचीनावीतिनो यो ऽस्य कौष्ठ्यं जगत
इति यामीरनुब्रुवन्तः सर्पराज्ञीः कौर्तयन्तो दक्षिणान् केश-
पक्षानुद्ध्य सव्यान् प्रसस्य^४ दक्षिणानूरूनाग्रानाः सव्यान्वा त्रिः
१० प्रसव्यं मार्जालीयं परीयुस्त्रिः पुनः प्रतिपरीयुरैन्द्रवायवाया-
न्मैत्रावरुणाग्रान्वा गृह्णीयाद्गृह्णांस्तु मार्जालीयन्यन्ते निनयेयुर्न
भक्षयेयुराष्यायनं तु कुर्वीरन्^५ आयूषि पवस इति
रथन्तरपृष्ठस्य प्रतिपदं कुर्वीरन्^५ रथन्तरसामैषां सोमः
स्यात् ॥ ८ ॥

- १५ पुत्रादिहीनस्यास्थिकुम्भमवभृथे निखनेयुः पुत्रादिमृतं
दग्ध्वास्थीनुपनह्य^६ यो ऽस्य नेदिष्ठौ स्यात्तं तस्य स्थाने दौक्षयित्वा
तेन पुनर्यजेरंस्ततः संवत्सरे ऽस्थीनि याजयेयुरग्निष्टोमो रथ-
न्तरसामा^७ गौरिवीतसामा^७ सप्तदशस्तोमेन^७ पूर्ववद्ब्रह्माग्रतो^७

१ Cp. T. Br. I. 4. 6. 5.

२ ? स्मृतिदेशे MLVTH; स्मृतिदेश A; स्मृतिदेश B.

३ Thus the Mss., सर्पे B only.

४ प्रस्य ML; विस्व ATHBV.

५ कुर्वीत HB only.

६ ०स्थीनुप० all the Mss.

७ गौरिवीत० MLTAV; गौरिवीत० HB.

ऽस्थिकुम्भं प्रतिस्तोत्रं कृष्णाजिन उपनह्य निदधात्यन्तर्यामहोमान्ते
यामेन साम्ना सर्पराज्ञीषु स्तुवीरक्लेत्प्रथमाः प्राचीनावीतिनो
मार्जालीयं प्रतीयुरिति^१ व्याख्यातं^२ द्वादशशतं दक्षिणा^३ मृत-
स्याग्नयः पूर्वस्थैवोदवसानकाले प्रथमकृताग्निहोत्रविधानेन धृता
एवास्थियज्ञावभ्यर्मेतस्मिन्नग्नौ यज्ञपात्रैश्च दहेयुः^४ ॥ ६ ॥ ५

यदि सत्राय दौक्षितानां कुतश्चित्कारणात्साम्यत्यानं जायेत
स सोममपभज्य विश्वजितातिरात्रेण सर्वस्तोमेन सर्वपृष्ठेन
सर्वगैदसदक्षिणेन यजेत^१ व्याख्यातमृत्विग्वरणं^२ पृथगरणीव्वग्नौ-
ज्ज्वालामुखीयारण्योरेवोत्तरवेदिकाग्नौध्रीयान्समारोप्य^३ देव-
यजनादि कृत्वोत्थायिनः कृतान्तात्प्रतिपद्येरन्^४ सत्रिणश्चोखा- १०
मवलिख्य तैरन्या मृदः संसृज्याषाढाघर्मेष्टकाकुलयिनौमहा-
वीरेणान्यच्च कुर्युर्वलिख्य पशुगिरसां तूष्णीकेव्वासृषयेद्देद्युत्तर-
वेदिधिष्णियोत्करोपरवखरसदोहविधानादिभ्यो विहृतेभ्यः पुरी-
षानपादायास्तेष्वेदिष्टकाश्च कार्याः^५ ॥ १० ॥

अहृतेषूखादिषूत्याने तेषां मन्त्रवत्पुनरुपादानमेवं^६ प्रणीत १५
आहवनीय उत्तिष्ठेत्तूष्णीमाहवनीयं प्रणयत्येवमाग्नौध्रीयदि^७
संचिते ऽग्रावुपतिष्ठेत्^८ न कारयेयुः^९ सोमे यदपहृते प्रायश्चित्तं

१ प्रतीयुः the Mss. (प्रतियुः BV).

२ ०वोत्तरं वेदिः the Mss.; ०ध्रीयान्समाः the Mss.

३ कृतान्तात् AB (and cp. Hir. and Āp. XIV. 25. 2); कृतां तान् H; कृतान्ता TM; कृतान्तौ L.

४ एवं MLTHBV; एव A.

५ Read ०ग्रावुत्तिष्ठतो (०ग्रावुत्तिष्ठेत BV).

तद्गधे^१ पञ्च गावो विशेषो^१ यदि गावा शीर्येत ब्रह्मसान्ना^१
सुवीरन्^१ कलशो दीर्येत सर्वत्र वषट्कारनिधनेन ब्रह्मसान्ना
सुवीरन्नसवे स्वाहेति सप्तमन्त्रैर्जलेन्द्रस्य ग्रहो ऽसौति सिक्त-
सोममभिमन्त्र्य^२ संवेशाय त्वेति पूर्ववद्यथर्तु जुहोति^१ ॥ ११ ॥

५ आग्नीध्रविनाशे ऽग्निर्मूर्धत्याग्नेय्या जुहुयाद्धविधाने विष्णो
त्वं नो अन्तम इति वैष्णव्या^१ सदसौन्द्रं विश्वा अवोदध-
न्नित्यैन्द्रिया^१ विश्वे देवाः शृणुतेमः^२ हवं म इति वैश्वदेव्या
प्राग्वंशे^१ सर्वेषु विनाशेषु मिन्दाज्जती वैष्णवीर्याहतीर्वा
जुहुयाद्धेतमैत्रावरुणप्रभृतिसप्तानां^३ वषट्कर्तृणामन्योन्यस्य वा
१० याज्यापुरोनुवाक्याविपर्यासे^४ ब्राह्मण एकहोतेति सप्तभिर्मन्त्रै-
र्यथाक्रममध्वर्युर्जुहुयाद्यस्याश्विने शस्यमाने सूर्यो नाविर्भवति
सर्वाः शंसेदपि दाशतयीः^५ सौर्यं बज्ररूपं पशुमालभेत^१
॥ १२ ॥

समन्वारश्चानां सर्पतां बहिष्पवमाने यद्युद्गातापच्छिद्येता-
१५ दक्षिणः स यज्ञः संस्थाप्यस्तेन पुनर्यजेत^१ तत्र तद्द्याद्यत्पूर्व-
स्मिन्दास्यन्त्याद्यदि प्रस्तोतापच्छिद्येत ब्रह्मणे वरं दत्त्वा स
एव पुनर्वर्तय्यो^१ यदि प्रतिहर्ता पुनर्यज्ञे सर्ववेदसं दद्याद्युग-

१ The Sūtrakāra forgets to indicate, which brahmasāman should be applied, see Āp. XIV. 25. 7.

२ सिक्तमभिम० H.

३ ०प्रभृतीस्सप्तानां MLA; ०प्रभृतिसू TV; ०प्रभृतः स० HB.

४ ०नुवाक्योविप० MLTAV; ०पुरोनुवाक्ये वि० HB.

५ Thus H only (and cp. Āp. XIV. 24. 2.); the other Mss. omit सर्वाः and read दाशतयीः or दाशतयौष (only A दाशतयी).

पदपच्छिन्नयोरुद्गातुः प्रायश्चित्तं प्रतिहर्तुर्मिन्दाज्जती^१ अपच्छे-
दपौर्वापर्यं यो^२ जघन्यः स्यात्पुनर्यज्ञे सर्ववेदसं दद्यात्तथा
माध्दग्निने^३ यद्यार्भवे मिन्दाज्जती^४ एवमहर्गणे^५ तदह-
रेवावर्तितव्यम्^६ ॥ १३ ॥

यस्य सोम उपदस्येत्सुवर्णं हिरण्यं देधा विच्छिद्यजी^७षे ५
न्यतरदन्तर्धाय वसतौरौरवनीय तूष्णीमभिषुत्याधवनीये
वननीयाग्रयणे द्रोणकलशे वावनीयेवमेकधनैकदेशमवनीय पूत-
मृत्यवनयेदस्यद्विरण्यार्धं विभज्य ग्रहचमसेष्वभ्युनीय जुहुयान्मह-
र्त्विगभ्यश्चतुरो वरान्दद्यादाग्रयण उपदस्येत्स्कन्देद्वेतरेभ्यो ग्रहेभ्यो
निगृह्णीयात्तैषामुपदस्तानां शुक्रामन्थिर्वर्जितानामाग्रयणाद्गृह्णी- १०
यात्सर्वेषु ग्रहेषूपदस्येत्स्वाग्रयणं^८ द्रोणकलशाद्गृह्णाति^९ । यदाग्रयण
उपदस्येत्कलशाद्गृह्णीयाद्यथा पिता पुत्रं क्षित उपधावतौत्युक्तं^५ ।
यदि भ्रुवः स्कन्देदायुर्धा असि भ्रुवायुर्मं धेहि वर्चोधा असि
भ्रुव वर्चो मे धेहि तनूपा असि भ्रुव तनुवं^६ मे पाहौति
तस्मिञ्क्षतमानं हिरण्यं निधाय स्वाहा दिव आप्यायस्विति १५
द्रोणकलशादाप्याययति^१ द्वितीयमन्तर्धाय स्वाहान्तरिक्षा-
दाप्यायस्वेत्याप्याययति^२ तृतीयमधस्तादन्तर्धाय स्वाहा पृथिव्या

१ यो added by me. But perhaps this word is not to be added, but स्यात् to be cancelled.

२ मिन्दाज्जती एवाहर्गणे HB, which also gives a good sense.

३ ०यणं MLTV; ०यणे AHB.

४ ०कलशान्निगृ० HB.

५ See TS. VI. 5. 10. 1-2.

६ तनुवं T; तन्वं MLAV

आषाढ्यस्वेति तृतीयमाषाढ्ययत्नध्वरो^१ ऽयं यज्ञो अस्तु देवा
ओषधीभ्यः पशुभ्यो मे जनाय विश्वस्मै भूतायाध्वरो अस्तु
देवाः स पिन्वस्व घृतवद्देव यज्ञेत्या त्वाहार्षमिति ध्रुवसूक्तेन
यजमानो ध्रुवमभिमन्व्याध्वर्यवे वरं ददाति^१ ॥ १४ ॥

५ नाराग्रंसः स्कन्देद्यमध्वर्युरुत्तरं ग्रहं गृह्णाति तं ऊत्वा-
षायस्व मदिन्तमेति तस्मादितरं नाराग्रंसमाषाय^२ भक्षयित्वा
पुनराषाढ्यानुकम्प्य भक्षयति^३ । सोमस्कन्दने ब्रह्मन्सोमो
ऽस्कानिति ब्रह्माणमामन्व्य प्रायश्चित्तं कुर्वीत^४ तेन प्रसूतो
यत्र स्कन्देत्तत्रापो निनीयाभूद्देव इति स्कन्नमभिमन्व्य देवा-

१० अन्नमग्न्यज्ञ इति प्रातःसवने पुनरभिमन्त्रयते^५ हिरण्यगर्भः
समवर्तताय इति जुहुयाद्गन्धर्वाअन्नमग्न्यज्ञ इति माध्यन्दिने
ऽभिमन्त्रयते पितृअन्नमग्न्यज्ञ इति तृतीयसवन आप ओषधी-
रिति नक्तं द्यावापृथिवी जनमग्नति तिरोअङ्गियान्^६ । सोमे
सोममभिमन्त्रयित्वा द्रष्टव्यस्कन्द मनो ज्योतिरिति संहिताभ्यां

१५ षष्ठदाज्येनैकामाहुतिं जुहुयाद्घृतगृहे^७ सुगन्धौ स्यातां विसृष्ट-
धेनाः सरितो घृतश्रुतो वसन्तो यौगो मधुमन्ति वर्षाः ।
शरद्धेमन्त ऋतवो मयोभुव उदप्रतो नभसी संव्ययन्ताम् ॥
आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिर्धाता ददातु सुमनस्त्वमानः ।

१ ०ध्वर्यो the Mss.

२ Same of the Mss. seem to point to a reading इतरान्नाराग्रंसान्.

३ भक्षयति H.

४ तौरे आङ्गीयात् HB; तरे अनुगृह्णीयात् MLTA. The same in Hiranyakeśin.

५ Thus the Mss.

संवत्सर ऋतुभिश्चाकुपानो^१ मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु ॥
आ देवानां त्वमग्ने व्रतपा असि यदो वयं मधुश्च माधवश्च
वासन्तिकावृत्त त इमं यज्ञमवन्तु ते मामवन्त्वन्तु व आरभे ऽनु
मारभध्वः स्वाहेत्येतैः सहैकादशाहुतैर्जुहोति^१ ॥ १५ ॥

यद्यभक्षिते चमसे स्तोत्रमुपाकुर्यादारमतेति ह्यन्दोगानुक्ता ५
हिरण्यगर्भं इत्याहुतिं जुहोति^१ तं चमसं यथान्यायं भक्षयत्यथ
ग्रहं चमसं वाभिवृष्टमिन्दुरिन्द्रमवागादिति भक्षयति^१ यदि
हुतशेषेण सोमेनाहुतः सोमः संसृज्येतान्तःपरिध्याहवनीया-
दुदञ्चमङ्गारं निर्वर्त्य यज्ञस्य हि स्थ ऋत्वियोर^२ वीतं^२ जुषेथाः
स्वाहेति हुत्वा हुतौ भक्षं हरति मा नो ध्वारिषुरिति शेषं १०
भक्षयति^१ मा यजमानं तमो विददिति भक्षयन्तमनुमन्त्रयते^१
यदि हुतः^२ परिहृत्याहुतेन संसृज्येत वा यद्यवृता ऋत्विजो
ऽन्यवृत्तैः संसृज्येरन्नात्यस्तोमात्सत्तादन्यत्र दौचितैर्दौक्षिता एत-
देवाभिषुत्य सोमो ऽभिवृध्येत^४ तदित्यदं प्रत्यस्मै पिपौषत
इत्येताभ्यां सुवाहुतौ जुहोति^१ मैत्र्यर्चाभिवृष्टे^४ हुत्वेन्दुरिन्द्र- १५
मवागादिति शेषं भक्षयति^१ ॥ १६ ॥

सप्तर्विजः सप्त सदाः स्वेष्टामिति भक्षं व्यापन्नमुत्तरार्ध-
पूर्वार्धं उपरवे निनयेदक्षिणार्धपूर्वार्धं वा^१ यस्याग्निरुख्य उदायति
स एव पुनः परौथ इत्युक्तमुख्यश्चेदुदायेदमुं^१ भस्म प्रवेश्य

१ चाकुपा० (as Āp.) MLTV ; चाकृपा० A (read चाकृपा०).

२ ऋत्विजोवैति the Mss.

३ हुतः TBV ; हुतं MLA ; यदहुतः B.

४ ऋध्येत the Mss., see, however, Baudh. XXIX. 5 : 375. 4.

५ ऋष्टे A, ऋष्टेति MLTV.

६ इत्युक्तम् see TS. V. 7. 5. 1.

शकृत्पिण्डेन^१ परिलिप्याज्जतिषाहं^२ कृत्वा सुवर्णं धर्मः स्वाहेति
पञ्चाज्जतीर्जलार्कः पवित्रः रजसो विमान इति द्वाभ्यां
मुञ्चकुलायप्रभृतीनि कर्माणि प्रतिपद्येता^३ कृष्णाजिनवाचनात्^४ ।
कृष्णं वासः कृष्णा धेनुर्दक्षिणा शतमानं च हिरण्यं^५ ।
५ यद्यगारमासन्दौ^६ शिक्यं वा दह्येत^७ वैश्वानरो न ऊत्येति
वैश्वानरौभिरष्टौ समिध आदध्याद्यदि हविर्धाने शीर्णे
स्थातामध्वर्युर्दक्षिणमुद्गृहीयात्प्रतिप्रस्थातोपस्तभ्ययादुत्तरं^८ प्रति-
प्रस्थातोद्गृहीयादध्वर्युरुपस्तभ्ययाद्वैष्णव्योपस्तभ्यतो वैष्णव्योपमिनुत
आश्विन्या संमिनुतः^९ ॥ १७ ॥

१० अग्रे वाजस्य गोमत इति तिसृभिरुष्णिग्निरध्वर्युराग्नौध्रे
जुहोत्युत्तराभिः प्रतिप्रस्थाता^१ यदि पन्नेजनिकलशो^२ वसती-
वरीरेकधनाः कुम्भेष्टकाः कथनेष्टका^३ वा परासिच्येरन्यूपौदु-
म्बरीद्रोणकलशा दीप्येरन् रश्मना भिद्येत कपालमन्यदा पात्र-
मपस्थाने^४ स्नेनैव यजुषाभिजपति^५ दारुमयमाहवनीये प्रहरेत् ।

१ त्पिण्डेन परिलि० AB (as Baudh. XXIX. 6 : 376. 11); ०.त्पिण्डे-
रुपलि० MLTV.

२ Thus corrected by me ; कर्माणि पद्येत (पत्येत) कृष्णाजिनवचनात्
the Mss.

३ यद्यगार० MLA ; यद्यागार० TV.

४ Conjecturally ; पृथ्येत the Mss. (सुष्येत B).

५ Thus corrected acc. to Āp. and Hir., the Mss. are cor-
rupt.

६ ०.कलशे the Mss.

७ लायज्ञेष्टका MLAV ; लायज्ञेष्टिका T.

८ Thus the Mss. (पात्रवेस्थाने B).

ध्यायन्नारायणं यत्प्रायश्चित्तमभिददात्यानर्थक्यात्तत्तत्प्रसङ्गे^१
तत्कुर्यादापस्तु तद्धनं तद्धनमित्याह^२ विखनाः^३ ॥ १८ ॥

इत्येकविंशः प्रश्नः ॥

इति श्रीमदौख्यशाखायां विखनसा प्रोक्ते
श्रीवैखानससूत्रे मूलगृह्ये द्वाविंशः प्रश्नः^४ ॥

१ अभिददाति the Mss., only A ०दधाति.

२ तं धनं तत्तत्तनंधन० A.

३ श्रीविखनाः T only. Probably the last three words do not belong to the original text; cp. the note on XI. 11 (end).

४ This last is the colophon acc. to T. In V it runs: इति श्रीमदौख्यशाखायां विखनसा ऋषिणा प्रोक्ते मूलगृह्ये एकविंशत्प्रश्नात्मके एकविंश-
ब्रह्मायज्ञप्रबोधकल्पसूत्रे एकोनपञ्चदशविंशतखण्डात्मके पञ्चाशदधिकपञ्चशतोत्तर-
षष्ठसहस्रग्रन्थात्मके प्रायश्चित्तविधिनियोग एकविंशतिप्रश्नः ॥

MANTRA-INDEX

TO

Vaikhānasa-śrautasūtram

By

PROF. DR. RAGHU VIRA, M.A., Ph.D., D.Litt. et Phil.,

Director, International Academy of Indian Culture, Lahore.

The references to sections and paragraphs are supplemented by the numbers of pages and lines. The colon (:) separates the two sets of references.

Mantras which show variation (either in form or in extent) with the entries registered in the Vedic Concordance of Bloomfield are marked with one prefixed asterisk. There is, however, a large number of *mantras* or *prāṭikas* which are totally missing *as such* in Bloomfield. These are marked with two prefixed asterisks.

अ

- अ॒श्वः स्व॒ मधु॒मन्तः ४, ८: ४७, ८.
 अ॒श्व॒ना ते अ॒श्वः प्र॒यताम् १२, १७: १४८, ५.
 अ॒श्व॒र॒श्व॒स्ते दे॒व सो॒माया॒यताम् १२, २३: १५३, १६.
 अ॒श्व॒स्य॒ताय॒ त्वा ८, १२: १०१, १; १५, ३४: २१२, १७.
 अ॒श्वो॒मुचः॑ स्वा॒हाकृ॒ताः प्र॒थिवी॒मा-
 वि॒शत॑ २१, २: ३२३, १३.
 अ॒क्त॒रि॒हाणाः ७, ५: ७२, ५.
 अ॒क्र॒न्म॒र्म क॒र्मकृ॒तः ८, १२: ८७, १३.
 अ॒क्र॒न्दत् १८, ११: २६१, १०.
 अ॒क्र॒न्दद्भिः॑ १८, ८: २५९, ७;
 २०, ७: ३०२, १९.
 अ॒क्ष॒न्नमी॒मद॒न्न ८, ९: ८८, ५.
 अ॒क्ष॒न्यि॒तरः॑ ८, ९: ८८, ६.
 * अ॒क्षि॒तम॒सि २, ६: २६, २.
 अ॒ग॒न्दे॒वान्य॒ज्ञः १६, १८: २३०, ११.
 अ॒ग॒न्न॒ग्निः १, १९: २०, ५.
 अ॒ग॒न्म॒ सुवः॑ ७, १३: ७७, २१.
 अ॒गा २३३१त् ७, ७: ७३, ९.

- अ॒गो॒तां ना॒द्वां पा॒प्मानम् १८, १४:
 २६४, १५.
 अ॒ग्न॒ आ॒याहि॑ १, ११: १२, १९;
 २०, ८: ३०३, ७.
 अ॒ग्न॒ आ॒याहि॑ वी॒तये॑ १८, १५:
 २६७, ६; १८, ५: २८९, १.
 अ॒ग्न॒ आ॒य॒श्वि॑ १, १४: १५, ८;
 १, १६: १७, १६; २, ७९: २७,
 १, २; ७, १३: ७८, ३.
 अ॒ग्न॒ आ॒य॒श्वि॑ प॒वसे॑ १५, १७:
 २००, १०; २१, ८: ३२७, १२.
 अ॒ग्न॒ उ॒दधे॑ या॒ त इ॒ष्यु॒वा ना॒म
 १८, ६: २९१, ६.
 अ॒ग्नये॑ आ॒दित्यं॑ गृ॒ह्णाम्य॒ङ्गे रा॒त्रिम् २, २: २४, २.
 * अ॒ग्नये॑ऽऽ॒श्वो॒मुचे॑ऽऽ॒ष्टाक॒पालम् २०,
 ३३: ३१८, १९.
 * अ॒ग्नये॑ क॒व्यवा॒हनाय॑ खि॒ष्टकृ॒तेऽनु॒स्र॒धा
 ८, ८: ८७, ६.
 * अ॒ग्नये॑ क॒व्यवा॒हनाय॑ खि॒ष्टकृ॒ते स्वा॒हा
 २०; २१: २११, ३.
 अ॒ग्नये॑ गृ॒ह्णप॒तये॑ स्वा॒हा २, ६: २६, ४.
 अ॒ग्नये॑ च॒ त्वा प्र॒थिव्यै॑ चो॒न्नयामि॑ २,
 ३: २४, १४.

अग्रये ज्योतिष्मते स्वाहा २०, १७:
३०८, १६.
अग्रये तपस्वते जनद्वते पाकवते स्वाहा
२०, १७: ३०८, १६.
* अग्रये त्वा जुष्टमुपाकरोमि १५,
२१: २०२, १८.
अग्रये त्वा पवमानाय १६, ६:
२६०, ८.
अग्रये त्वा पावकाय १६, ६:
२६०, ८.
अग्रये त्वा वसुमते स्वाहा १३, १२:
१६६, २.
अग्रये त्वा वैश्वानराय २, ४: २५,
१; १५, १८: २००, १६.
अग्रये त्वा शुचये १६, ६: २६०, १०.
** अग्रयेऽद्वाभ्याय स्वाहा २, ६: २६६, ५.
अग्रये देवेभ्यः पित्र्यभ्यः समिध्यमानायानु-
ब्रूहि ८, ६: ८५, ७.
अग्रयेऽनुब्रूहि ६, ८: ६५, १३; १०,
१७: ११६, १३; १५, २५: २०५,
११; १६, ४: २२०, १; १६,
१३: २२६, १३.
अग्रयेऽन्नपतये स्वाहा २, ६: २६, ६.
अग्रये पावकाय १, १६: १७, १३.
अग्रये प्रणौयमानायानुब्रूहि १०, ५:
१०५, १२.
अग्रये प्रेष्ठ १०, १७: ११६, १४;
१५, २५: २०५, १२; १६, ४:
२२०, १; १६, १३: २२६, १३.
** अग्रये भूर्भुवः सुवः स्वाहा २, ६:
२६, ६.
अग्रये मथ्यमानायानुब्रूहि ८, ५:
८३, १; १०, १०: १०८, १३.
** अग्रये विष्णवेऽग्नौषोमाभ्यां स्वाहा २०,
२२: २१२, १.
अग्रये व्रतपतये स्वाहा २०, १७:
३०८, १.
अग्रये शुचये १, १६: १७, १४.

अग्रये शुचये स्वाहा २०, १७:
३०८, १६.
अग्रये समिध्यमानाय ८, ११: ८७, १
अग्रये समिध्यमानायानुब्रूहि ५, ८:
६०, ८; ८, ६: ८३, ८.
अग्रये खिष्टकृतेऽनुब्रूहि १०, २०:
११६, ४.
अग्रये खिष्टकृते प्रेष्ठ १०, २०:
११६, ५.
अग्रावग्निः ८, ६: ८३, ७; १०,
१०: ११०, २.
अग्राविष्णू ६, ३: ६२, ४.
अग्राविष्णू मदि धाम १, १७: १८,
१७.
अग्राविष्णू सजोषसा १, १७: १८,
१७; १६, ६: २६५, ८.
अग्निं युनज्मि १६, ७: २६७, १.
अग्निं राजानं चान्तरेण मा संचारिष्ट
१२, २२: १५२, २०.
अग्निं स्वे योनौ भरिष्यत्युषा १८,
७: २५८, १८.
अग्निं होतारमिह तं छवे ४, ४:
४४, ४.
अग्निं होतारं मन्ये दासन्तम् १६,
५: २८७, १२.
** अग्निः १, २०: २१, २.
* अग्निः प्रथिव्याः १५, २३: २०४, ५.
अग्निः प्रथमः प्राश्नातु ८, २:
८०, २.
अग्निः प्रविद्वानिह तदधातु १८,
१६: २७६, २.
अग्निः प्रातःसवने पात्वस्मान् १५,
३८: २१६, ४.
* अग्निं कथ्यवाहनं खिष्टकृतं स्वधा
८, ८: ८७, ८.
* अग्निं गृह्णामि सुरथम् ३, २: २३, १.
अग्निजा असि प्रजापते रेतः १३,
२: १५६, ४.
** अग्निना १, २०: २१, २.

- अग्निनाग्निः समिधते १८, ५ :
२८८, १; २०, १८ : ३०८, १५.
- * अग्निना देवेन १६, २२ : २३३, ६.
अग्निना रयिं १, १६ : १८, ४.
अग्निना विश्वा वयम् २०, ८ :
३०२, २.
- अग्निना विश्वाषाड् १८, ५ : २८८,
१०.
- अग्निं द्रुतं दृणीमहे १८, ५ :
२८८, १.
- अग्निं नरो दीधितिभिररण्योः २०,
७ : ३०२, १२.
- अग्निपीतस्य १६, १८ : २३०, १.
- ** अग्निम् १, २० : २१, २.
अग्निमग्नौ स्वाहा २, १ : २२,
१०.
- अग्निमद्य १०, २१ : १२०, ११.
- अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेमः १८,
१ : २५०, २.
- अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेदि १८,
१ : २५०, २.
- अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्विरामः १८,
१ : २५१, १५.
- अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्विरिष्यामः १८,
१ : २५०, २.
- अग्निरसि वैश्वानरोऽसि १८, ६ :
२८१, ५.
- * अग्निरकाक्षरेण वाजमुदजयत् १७,
१३ : २४५, ४.
- अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः १८, १७ :
२७३, २०.
- अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा २, ४ :
२५, ६; १३, १४ : १६८, ५.
- अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा २,
४ : २५, ७.
- * अग्निर्ज्योतिषा १८, १८ : २७६, ६.
- ** अग्निर्ज्योतिषाऽऽग्नेः १२, ११ :
१४१, १०.
- * अग्निर्दारी दारावग्निः स्वाहा २०,
५ : ३०१, १८.
- * अग्निर्दिशां पतिः १८, १८ : २७६, २०.
अग्निर्देवता १५, २ : १८०, १२;
१८, २० : २७८, ५; १८, ३ :
२८५, १३.
- * अग्निर्देवो होता ६, ४ : ६३, ५.
अग्निर्मा तस्मादेनसः २०, ३० :
३१७, २.
- अग्निर्मादुरिष्टात्पातु ६, १० : ६६, २०.
- ** अग्निर्मा ग्रथिष्यः पातु वायुरन्त-
रिचात्सूर्यो दिवः १३, १२ : १६५,
१८.
- अग्निर्सूषां १, १५ : १७, १; १, १८ :
२०, २; १८, ५२ : २८७, ५;
१८, ६ : २८०, १६; २१, ३ :
३२४, १३; २१, १२ : ३२८, ५.
- अग्निर्यजुर्मिः १२, ४ : १३५, ४;
२१, ५ : ३२५, ८.
- ** अग्निर्यज्ञं नयतु प्रजानन् १०, ६ :
१०६, १०.
- अग्निर्द्वेवाणि जङ्घनन् १८, ५ :
२८८, २.
- अग्निर्होता ८, ३ : ८०, १३; ८, ५ :
८२, ११.
- अग्निर्होता निषसादा यजीयान् २०,
२१ : ३११, ८.
- अग्निर्होता स मे होता १२, ३ :
१३४, ४.
- अग्निः शुचिर्ब्रततमः १, १६ : १८, १.
- अग्निष्वात्ताः पितरः ८, ८ : ८७, २.
- अग्निस्त्रिमेन शोचिषा १८, ६ :
२८३, १०.
- * अग्निस्ते तेजो मा धाचीत् २, ३ :
२४, ४.
- अग्निस्ते तेजो मा विनैत् ५, ३ : ५४,
१५.
- ** अग्नीच्छलाकान्विचर १६, १३ :
२२६, ५.

अग्नीहोतिष्ठतः कुर्वत १२, १२ः
१४३, १.

अग्नीत् ७, ७ः ७२, ८.

अग्नीत्यरिषोऽङ्गानि च त्रिस्त्रिः संवृष्टि
६, २ः ६१, १२.

** अग्नीत्यशुपुरोडाशं निर्वप १०, १७ः
११५, १८.

अग्नीत्यालीवतस्य यज १६, १७ः
२२८, १०.

** अग्नीत्यवनीयान्निर्वप १५, २ः १८१,
२१; १६, १ः २१७; २; १६,
१०ः २२२, १८.

अग्नीदग्नीन्विद्ध १५, २०ः २०१,
१८; १६, २ः २१८, २.

अग्नीदपस्त्रिः संवृष्टि १६, २५ः
२२५, १.

* अग्नीदपः सक्तसंवृष्टि १६, २५ः
२२५, ८.

अग्नीदौपयजान् १६, २०ः २२१,
१५; १७, १ः २२८, ७; १७, ५ः
२४०, ५.

अग्नीदौपयजानङ्गारानाह १०,
२०ः ११८, ११.

अग्नीद्वमय ७, ६ः ७२, १६.

अग्नीदेवपत्नीर्वाचस्व १४, २ः १७४,
१६.

** अग्नीदोहचमसेन वसतोवरीभिश्च
चात्वालं प्रत्युपसम्बल १५, ५ः
१८२, १७.

अग्नीद्यज १५, २०ः २०८, १७.

अग्नीद्यापावटं खनोपरसंमिंतं द्यङ्गुलेन
यङ्गुलेन चतुरङ्गुलेन वोपरमतिखन-
तात् १०, ७ः १०७, ८.

अग्नीद्रीहिषो पुरोडाशावधिष्य १२,
७ः १६१, ८.

अग्नीद्रीहिषो पुरोडाशावासादय १२,
१०ः १६४, १२.

** अग्नीनाधास्ये १, ४ः ५, ११.

अग्नीन्नेष्टुरपस्यमाषीद १६, १८ः
२२८, १५.

अग्नीन्मदन्यापाः १२, २२ः १५३,
१३; १४, २ः १७४, १४.

अग्नीन्समाधेहि २, १०२ः २८, १६;
२८, ६.

अग्नी रक्षाऽसि सेधति १, ८ः ८,
१६; २०, २२ः २१८, २.

** अग्नीषोमयोः ६, ८ः ६५, ६.

अग्नीषोमयोरहं देवयज्यया हवन्हा
भूयासम् ६, ८ः ६६, ७.

अग्नीषोमाभ्यां ता जुष्टमुपाकरोमि
१४, १७ः १८७, १०.

अग्नीषोमाभ्यां प्रणीयमानाभ्यामनुब्रूहि
१४, १५ः १८५, १२.

अग्नीषोमाविमऽसु मे २, ७ः २६, १६.

** अग्ने १, २०ः २१, २.

अग्ने अङ्गिरः १०, ४२ः १०४, ८;
१२; १८, ८ः २५८, ८; १८,
१०ः २६१, १.

** अग्ने १, २०ः २१, ८.

अग्ने कुलायमसि १०, ६ः १०६, ८.

अग्ने गृहपते २, ५ः २५, ११; २,
८ः २७, १३; ५, २ः ५४, ६; ७,
१३ः ७८, ४.

अग्ने गृहपतेऽश्वस २, १ः २२, १२.

* अग्ने गृहपतेऽहे बुध्न परिषद्य १,
११ः १२, १७.

अग्ने गोभिर्न आगहि १८, ५ः
२८७, १५.

अग्ने जातामृणुदा नः सपत्नान् १८,
४ः २८६, ६.

अग्ने तमदा १, २०ः २१, ४; १८,
५ः २८७, ११.

अग्ने तमदाश्चस् १८, ६ः २८४, ८.

* अग्ने तव श्रवः १८, १६ः २६८, ६.

अग्ने तेजस्विन् १६, ८ः २२२, ८.

अग्ने त्वऽसु जागृहि १२, ११ः
१४१, ८.

- अग्ने त्वं नः २, ७: २७, १०.
 अग्ने त्वं नो अन्नमः १८, ५: २८७, १२.
 अग्ने त्वमस्मद् युयोध्यमौवाः १८, ५:
 २५६, ५.
 अग्ने त्वं पारया २०, २: २८९, ५.
 अग्ने त्वं पारया नयो अस्मान् १८, ५:
 २५६, ५.
 * अग्ने ऽद्व्यायो ७, १०: ७६, १;
 ७, १२: ७७, ६.
 * अग्ने देवाः इहावच जज्ञानः १८,
 १: २८२, १२.
 अग्ने नय १४, १५: १८६, २;
 १५, १: १८०, ५; १६, ६:
 २२१, २.
 * अग्ने नय सुपथा १८, ५: २५६, ४.
 * अग्ने नया २०, २: २८९, ४.
 * अग्ने ऽन्नपा मयोमुव १, १२: १२, १४.
 अग्राह पत्नीवारः सजर्देवेन त्वष्टा
 सोमं पिब स्वाहा १६, १७:
 २२९, ११.
 अग्ने परिव्ययामसि १८, ६: २८२, ८.
 अग्ने पवस्व १, १४: १५, ८; १,
 १६: १७, १६; २, ७: २७, २;
 ७, १२: ७८, २.
 अग्ने पावक १, १४: १५, ८; १,
 १६: १७, १७.
 * अग्ने बाधस्व १०, ६: १०६, ८.
 अग्ने ऽद्वन्नपसाम् १८, ८: २५९, ११.
 अग्ने भूरीणि १८, १२: २८२,
 ११; १५.
 अग्ने ऽभ्यावर्तिन् १८, १०: २६१, १.
 अग्ने यशस्विन् १८, ६: २८०, १५.
 अग्ने युक्त्वा हि ये तव १८, १८: २७५,
 १२; १८, ६: २८०, १८.
 अग्नेरनीकमप आविवेश १६, १५:
 २२५, ४.
 अग्नेरन्नाः क्षेपोऽसि १८, १७: २७४, ११.
 * अग्नेरहम् ६, ८: ६६, १.

- अग्नेरहसुज्जितिमनूजेषम् ७, ६:
 ७२, १७.
 अग्नेरानिथ्यमसि १२, २१: १५२, ७.
 * अग्ने रेतसन्द्रम् १, ७: ८, ५.
 अग्नेर्जनित्रमसि ८, ५: ८२, १२;
 १०, १०: १०९, १०.
 अग्नेर्जिह्वासि ५, २: ५४, १६.
 अग्नेर्भस्मासि १, ८: १०, १४;
 १०, ६: १०६, ७; १८, १२:
 २६२, २०.
 अग्नेर्भागोऽसि १८, ४: २८५, १८.
 अग्नेर्यान्सि १८, १७: २७४, १०.
 अग्नेर्वस्त्रेजिष्ठेन तेजसा देवताभि-
 र्गन्तामि १८, १६: २७०, ८.
 * अग्नेर्वानपन्नगहस्य ७, ८: ७४, १२.
 ** अग्नेर्वैश्वानरस्य च १८, १८: २७६, ५.
 अग्ने वक्त्रे ७, १२: ७८, २.
 अग्ने वाजजित् ६, २: ६१, १५.
 * अग्ने वाजजिदु वाजं त्वा सद्यवाः सुसम्
 ७, ४: ७१, २.
 अग्ने वाजस्य १८, ५: २८७, ८.
 अग्ने वाजस्य गोमतः २१, १८:
 २२२, १०.
 अग्ने वेर्होचं वेर्दूत्यम् ८, २: ८२, १२.
 अग्ने व्रतपते ३, २: ३२, १५.
 * अग्ने व्रतपते त्वम् १२, २२: १५४, २.
 * अग्ने व्रतपते त्वं व्रतानाम् १४, १६:
 १८७, २.
 अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि ३, २:
 ३२, १६.
 अग्ने व्रतपते व्रतमचारिषम् ७, १४:
 ७८, ११.
 * अग्ने सघाट् १, १२: १४, १५;
 २०, १६: २०८, २.
 अग्ने सद्यसाज् १८, ६: २८४, ४.
 अग्नेस्तनूरसि ४, ६: ४५, १४.
 अग्नेस्तजसा सूर्यस्य वर्चसा १८, १५:
 २६७, १४.

- अग्ने स्तोमं मनामहे १८, ५ : २८८, २.
 अग्नेस्त्वा साध्वाज्येनाभिषिञ्चामि १८,
 ६ : २८९, १.
 * अग्नेस्त्वास्थेन प्राश्नामि ७, १ : ६८, ४.
 * अग्नेः स्विष्टकृतोऽहम् ६, १० : ६९, १८.
 अग्ने हविर्निर्वप्यामि ४, २ : ४२, ८.
 अग्ने हव्यं रक्षस्व ४, ६ : ४५, ७;
 ४, १० : ४८, १२.
 ** अग्नी १, २० : २१, ८.
 * अघोर प्रजा अभिविपश्य १८, १८ :
 २७५, २.
 अघोरेण चक्षुषाऽऽ शिवेन १८,
 १४ : २६५, ६.
 अङ्गौ न्यङ्कौ १७, १२ : २४४, १२.
 * अङ्गिरसां त्वा देवानाम् १, ११ :
 १२, १२.
 * अङ्गिरसो मास्य यज्ञस्य ६, १ :
 ६१, ४.
 अङ्गभ्यो मे १५, २२ : २०२, ६.
 अङ्गारारिसि बभारिः १४, १२ :
 १८२, १५.
 अचिन्नादद्गुषा हरिः १३, १८ : १७२,
 १२.
 अच्चा गिरो मतयो देवयन्तौः १८,
 ५ : २५६, ४.
 * अच्चायं वो मरुतः १६, २२ :
 २२२, १८.
 * अच्चा वद तवसं गार्भिः ८, २ :
 ८०, १६.
 अच्चावाक यज १५, २२ : २१२, ४.
 अच्चावाक वदस्व यत्ते वाद्यम् १५,
 २२ : २११, १७.
 ** अच्चावाकस्य चमसमनुन्नयध्वम् १५,
 २८ : २१५, १७.
 ** अच्चावाकस्य चमसाध्वर्यो लमणुन्नयस्व
 १६, ४ : २२०, ४.
 ** अच्चावाकस्य चमसाध्वर्योऽपिलमुन्नयस्व
 १६, १२ : २२६, १६.

- ** अच्चावाकस्य चमसाध्वर्यो मा लमुन्नेष्टाः
 १५, २७ : २०७, २.
 अच्छिद्रां त्वाच्छिद्रेण सरस्वत्यै
 जुष्टं गृह्णामि ११, २ : १२४, ८.
 अच्छिद्रां त्वाच्छिद्रेणाश्विभ्यां जुष्टं
 गृह्णामि ११, २ : १२४, ६.
 अच्छिद्रां त्वाच्छिद्रेणेन्द्राय सुनाम्णे जुष्टं
 गृह्णामि ११, २ : १२४, ८.
 अच्छिद्रं तन्तुं प्रथिव्या अनुगेषम्
 १२, १४ : १४५, ४.
 अच्छिद्रो रायः सुवीरः १०, २ :
 १०२, ७; १०, १५ : ११४, २.
 अज एकपात् १६, २० : २२१, ८.
 अजगरस्त्वा सोदको विसर्पतु १८,
 २१ : २८२, १५.
 अजग्नयिः १, ११ : १२, ७.
 अजस्रं त्वाऽऽ सभापालाः ३, २ :
 २२, ७.
 * अजस्रमिन्दुमरुषम् १८, १८ : २७६,
 १५.
 अजा ह्यग्नेः १८, १८ : २७७, २.
 * अजीजनन्नमृतम् १८, १२ : २६२, १७.
 अजीजनन्नमृतं मर्त्यासः १, ११ :
 १२, ७.
 अजोऽस्येकपात् १४, १२ : १८४, १०.
 अङ्गानि यम् १३, ८ : १६२, २.
 * अतारिष्वा तमसः पारे अस्य १८,
 १६ : २६८, १८.
 ** अतिच्छन्दसः १७, ५ : २४०, ५.
 अत्यन्यानगाम् १०, १ : १०२, १४.
 अत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वम् ८,
 ८ : ८८, २.
 अत्र रमेथाम् १४, ६ : १७८, ४.
 अथर्वं पितुं मे गोपाय १, १४ :
 १६, ४.
 अथा सपत्नाऽऽ इन्द्राग्नी मे ७, ५ :
 ७१, १७.
 अथा सपत्नाऽऽ इन्द्रो मे ७, ५ :
 ७१, १४.

अथाहमनुकामिनी १४, १४: १८४,
२०.

अथेमवस्य वर आ प्रथिव्या: १२, १४:
१४५, ६.

** अथैत ऋत्विजः १२, १: १२२, ८.

अथो आबन्धनीययोः १८, १५:
२६७, १६.

अथो इन्द्राय पातवे १८, १८: २७५,
१०.

अदभ्येन ता चक्षुषावेचे ४, ८: ४७,
१३.

* अदभ्येन वस्यक्षुषावपश्यामि ४, ७:
४६, १८.

अदक्षमसि विष्णवे ता ३; ८: २९, ६.

अदित एहि ६, १२: ६८, ७;
१३, ११: १६४, १७.

* अदितिः पशुं प्रमुनोक्तु १०, १४:
११२, १२.

अदितिरस्यच्छिद्रपत्रा ५, २: ५४, १०.

अदितिसे बिलं गृह्णातु १३, २:
१५७, १२; १८, १: २५२, १४.

अदितिस्त्वा देवी १८, १: २५२, ४.

अदित्या उष्णीषमसि १३, ११:
१६५, १.

अदित्यास्त्वगसि ४, ६: ४५, १२.

अदित्यास्त्वा प्रष्टे सादयामि ३, ४:
२६, १.

अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामि ४, ६:
४५, ६.

अदित्याः सदः ३, ४: २५, १५.

अदित्याः सद आसीद १२, १८:
१५०, १४; १२, २२: १५२, १६.

अदित्याः सदोऽसि १२, १८: १५०,
१३; १२, २२: १५२, १६.

* अदित्यै राक्षसि ३, ४: २५, ४; ३,
७: २८, ४; १३, ११: १६४, १५.

अदीक्षिष्टायं ब्राह्मणः १२, १०:
१४०, १४.

अदीक्षिष्टायं ब्राह्मणोऽसावमुष्य पुत्रो-
ऽमुष्य पौत्रोऽमुष्य नप्तः सुष्याः पुत्रो
ऽमुष्याः पौत्रोऽमुष्या नप्ता १२,
१०: १४०, ११.

अदश्रमस्य केतवः १८, १०: २६०, १७.

* अदो देवोः १, ८: ११, ५.

अदि तृणमग्रे विश्वदानौम् १३, १४:
१६८, १८.

* अद्विराज्यम् ५, ४: ५५, ६.

** अद्विस्त्वौषधीभ्यः प्रोक्षामि १०,
१०: ११०, ६.

अद्वाः परि प्रजाताः स्य ४, ८:
४८, १५.

अद्वास्त्वौषधीभ्यः १०, २१: १२०, ५.

अद्वाः संभूतः प्रथिव्यै रसाच्च १८,
२०: २७८, १८.

अद्रिरसि ४, ६: ४५, १६.

अद्रिरसि श्लोककृत् ४, ७: ४६, ६.

अधा ह्यग्रे १, २०: २१, ४.

* अधि द्यौरनरिचम् १८, २: २८५, ६.

** अधिपत्नीः स्त्रीजस्त्रिणोः १८, १६:
२७०, २०.

अधिषवणमसि ४, ६: ४५, १४.

* अध्वनामध्वपते नमस्ते अस्तु १४,
१२: १८४, ४.

अध्वरोऽयं यज्ञो अस्तु देवाः २१,
१४: २२१, १.

अध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवाः १५,
२६: २०५, १८.

अध्वर्युं मा हिंसीः २०, ६: २०२, २.

अध्वर्युं यजतम् १५, २५: २१२, १.

अध्वर्योऽवेरपादः १५, ८: १८४, १.

अध्वर्यो श्रोत्रसावोम् १५, २५:
२१२, १२.

अनन्तरिताः पितरः सोम्याः सोम-
पौद्यात् २०, २८: २१५, १५.

** अनया वो ग्रहीष्यामि ४, २: ४२, १२.

अनर्वा प्रेक्षि १०, १४: ११२, १६.

अनागसखा वयम् १५, ११ :
 १८६, १७.
 अनाज्ञातम् २०, २६ : २१४, ५.
 अनाष्टमसि १२, २२ : १५२, ८.
 अनाष्टमसि १५, २८ : २०८, २.
 अनाष्टया पुरस्तात् १३, ८ : १६३, २.
 अनाप्ता या वः प्रथमा १८, १५ :
 २६८, २.
 अनिशिताः स्त्र सपलज्ययीः ५, २ :
 ५३, ११.
 अनु त्वा दिव्या दृष्टिः सचताम् १८,
 १८ : २७५, २.
 अनु त्वा रमे १५, २० : २०१, १३ ;
 १६, १२ : २२६, २.
 अनु त्वा हरिणो नृगः १६, ८ :
 २२२, ८.
 अनु नोऽद्यानुमतिः १३, १५ : १७०, ३.
 अनु प्रहर ७, ६ : ७३, ३.
 अनुमत्यै चरम् १६, २७ : २३६, २२.
 * अनु मा रमध्वं खाद्या २१, १५ :
 २२२, ३.
 अनु मे दीक्षाम् १२, २२ : १५३, १०.
 अनु व आरमे १८, १ : २४८, १० ;
 २१, १५ : २२२, २.
 अनुवत्सरीणां स्त्रलिमाशास्त्रे ८,
 १२ : १०१, १.
 अनुष्टुप् कन्दः १८, २० : २७८, ८.
 * अनुष्टुप्कन्दसः १७, ३ : २३८, ८.
 अनुष्टुभमरुग्रा प्रविशामि १८, १६ :
 २६८, ११.
 अन्तराग्नी पशवः ३, २ : २३, ३.
 अन्तरिच्छं वशा धाता गर्भो रद्री जरायु
 वायुर्वत्सो घर्मः पीयूषः १८,
 २१ : २८१, २.
 अन्तरिच्छमसि १८, ४ : २८५, २०.
 * अन्तरिच्छमसि जन्मना १८, २१ :
 २८०, १७.
 * अन्तरिच्छस्य त्वा १०, ८ : १०८, १८.
 अन्तरिच्छस्य भागोऽसि ७, ३ : ७०, ६.

अन्तरिच्छस्य यान्यसि १८, ३ :
 २८५, ८.
 अन्तरिच्छस्यान्तरिच्छसि १३, १० :
 १६३, ११.
 अन्तरिच्छाय त्वा ५, ५ : ५६, ६ ;
 १५, ८ : १८४, १३ ; १८, ४ :
 २८५, २० ; १८, ६ : २८०, ८.
 अन्तरिच्छाय खाद्या १८, ३ : २८५,
 १५.
 अन्तरिच्छेण त्वापयच्छामि १३, १२ :
 १६५, १६.
 अन्तरिच्छे यतस्त्र १८, १६ : २७१, १४.
 अन्तरितं रक्तः २, ३ : २४, ६ ;
 ४, १० : ४८, ८.
 अन्तरेण मा संचारिष्ट ३, ७ : ३८, ५.
 अन्तर्यच्छ १५, १४ : १८८, १८.
 अन्तान्त्रमे प्रथिव्याः १८, १० :
 २६०, १५.
 अन्तोऽच्छेतः १५, १ : १८०, ८ ;
 १८, ५ : २८८, ११.
 अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि १८, ८ :
 २५८, १७.
 अन्नमावसथीयम् ३, २ : २३, ८.
 अन्नाद्याय ब्रूहध्वम् १२, ६ : १३६,
 १०.
 अन्नाय त्वा १७, १५ : २४६, ४.
 * अन्वग्निरुषसाम् १, १२ : १३, ५.
 अन्वग्निरुषसामग्रमखात् १८, १ :
 २५०, ५ ; २०, १२ : २०६, ७.
 अन्विदनुमते त्वम् १३, १५ : १७०, ३.
 अप इण्य होतः १५, ५ : १८२, १५.
 अप जन्यं भयं नुद १४, ५ : १७८,
 १ ; २.
 अपद्यमानः प्रथिव्याम् १३, ५ :
 १५८, १.
 * अपद्यमाना प्रथिव्याशा १८, २ :
 २५३, १४.
 अप द्वेषो अप करः १३, १६ :
 १७१, ३.

- अपननी शण्डामकौ सहासुना १५,
२७: २०७, १५; १५, २८:
२०८, १२.
- * अपरिमितानाम् ३, ४: २५, ७.
अपश्य गोपाम् १३, १०: १६४, ८.
अपस्थित्वा १८, २: २८४, ८.
अपहतं रक्तः ४, ४: ४३, १८;
४, ८: ४७, १६.
- ** अपहता यातुधानाः ४, ११: ५०,
१८.
- ** अपहतोऽघशृङ्गः ४, १२: ५१, २.
* अपहतोऽरुः ४, ११: ५०, ८.
अपहतोऽरुः प्रथिव्या अदेवयजनः
४, १२: ५१, १.
अपहतोऽरुः प्रथिव्यै ४, ११: ५०, १५.
अपहतोऽरुः प्रथिव्यै देवयजन्यै ४,
११: ५०, १७.
- * अपाग्रे अग्निम् ४, ८: ४७, १७.
* अपां चया ऋतस्य गर्भाः १५, ८:
१८१, १५.
अपां गम्भीरं गच्छ १८, १७: २७५, १.
* अपानं त्वाहते १, १३: १४, १५.
अपानायत्वा ४, ८: ४७, ११; १५,
८: १८४, १४; १५, १५: १८६, ५.
अपानाय मे १५, २२: २०३, २.
अपां त्वा सदने सादयामि १८, २०:
२७७, १२.
अपां त्वेमगत्सादयामि १८, २०:
२७७, १०.
- * अपां लोषधीनाम् १०, १८: ११८, ८.
अपां नपादाश्रुतेन १७, ११:
२४३, ७.
अपां नपादाश्रुतेमा कुवित्वा १८,
५: २५५, १६.
अपां नपादा श्रुत्वा दुपस्थम् १८,
५: २५५, १७.
अपास सोमम् १६, २७: २३६, १०.
अपास सोमसम्पत्ता अभूम् १६, २२:
२३३, १.

- अपामिदं न्ययनम् २०, २२: २१८, २.
अपामिदम् १८, ६: २८३, ४.
अपां पतिर्देषभ इष्टकानाम् १८,
१८: २७५, ४.
* अपां पुष्पमस्थोषधीनाम् २०, २८:
२१५, १०.
अपां प्रथमसि १८, १: २५०, १५;
१८, १: २५०, १६; १८, १७:
२७२, १०.
अपां पेररसि १०, १०: ११०, ७.
अपां मेधं यज्ञियम् ३, ४: २५, ८.
अपास्यदेतु निर्वर्तितः १८, १४: २६४,
१४.
अपास्यैर्नर्तान्पाशान् १८, १४:
२६४, १५.
* अपास्य ये मिनाः पाशान् १८, १४:
२६४, १६.
* अपिप्रे: ७, ६: ७२, १०.
अपिप्रेरगे स्वां तन्वम् २, ८: २८,
१२.
अपीपरो मा रात्र्या अक्रो मा पाहि
१३, १३: १६८, २.
अपीपरो माक्रो रात्र्यै मा पाहि १३,
१३: १६८, ३.
अपेत १८, १२: २६२, १८.
अपेत वीत १, ५: ६, १०; १, ८:
१०, ४.
अपेन्द्र द्विषतो मजः १५, ८: १८४, १३.
अपो अन्वचारिषम् ८, १२: १००,
४; १०, २२: १९२, ६; १६, २७:
२३६, ११.
अपो मुद्यामि १२, ११: १४१, १५.
अपो मुद्यामि न प्रजाम् २१, २:
२२३, १३.
** अपोर्णं ८, ५: ८४, ८.
** अप्रमीतं प्रमीतम् २०, २२: २१२, ११.
* अशु धीतस्य १६, २६: २३६, १.
अशु धीतस्य सोम देव ते १६, २२:
२३२, १७.

अथ मे सोमो अत्रवीत् १६, २५ :
२३५, ६.

अथुषदसि १८, ५ : २८८, ७.

अथुषे २१, १ : ३२२, ८.

अथुषे सधिव १६, २५ : २३५, ६ ;
१८, ११ : २६१, १५.

अथुषे मरुतमसु भेषजम् १७, ११ :
२४२, ५.

* अथुषे मनः १२, ११ : १४१, १०.

* अथुषे मनो दरिद्रम् २१, १ : ३२२, ४.

** अथुषे सौद १८, २० : २७८, २१.

* अथुषे करामयं मेऽकार्षीः २, १० : २८,
१३.

अथुषे करामयं मे कुरु २, १० : २८, १२.

अभिजिदसि १८, २० : २७८, ८.

अभि त्वं देवः सवितारम् १२, १७ :
१४८, ६.

अभित्वा देव सवितः ८, ५ : ८२, १.

अभि त्वा शूर नोनुमः १८, ५ :
२८८, ८.

अभिज्ञो घमा जीरदानुः २०, २८ :
२१५, ८.

अभिमातिहन् त्वा वज्रः सादयामि
१८, २० : २७८, १०.

** अभिष्टाः स्मः २०, २५ : २१२, ८.

अभिषोतारोऽभिषुणुत १६, १ : २१७,
२ ; १६, १० : २२२, १८.

अभिहितो वरुणस्य पाशः १६, २४ :
२३४, १६.

अभीमं मदिना १३, ५ : १५८, १५.

अभीमं मदिना दिवम् २०, १२ :
२०६, ८.

अभीमां मदिना दिवम् १८, २ :
२५२, ११.

अभूदिदम् १८, १८ : २७६, ४.

अभूदुषा रुशत्यशुः १५, ५ : १८२,
१३.

अभूदेवः २१, १५ : ३३१, ८.

** अभ्यषेच्यमसावासुष्यायोऽसुष्य पुत्रो-
ऽसुष्य पुत्रोऽसुष्य नप्ता १८, ६ :
२८६, ४.

अभ्यस्यात् १, १२ : १४, ७.

* अभ्यस्याद्विद्याः प्रतनाः १८, १६ :
२६८, १३.

अभिरसि १३, १ : १५५, ७ ; १४,
७ : १७८, ८.

अमायुं कृष्णन्तं संजपयत १०, १२ :
११२, ७.

* अमावास्या सुभगा ६, ८ : ६६, १२.

** अमित्रहणम् १८, २० : २७८, १२.

असुं यज ६, ६ : ६४, ७.

असुत्रभूयात् १८, ५ : २५५, १८.

असुना सह निरयं गच्छ १३, १२ :
१६७, १२.

असुं ते शूयच्छतु यं द्विषः १८,
६ : २८२, ७.

** असुवदसुवत् ६, ४ : ६३, ६.

असुष्मा अनुवृद्धि ६, ६ : ६४, ५.

** असुष्मा असुष्मै २, ८ : २७, १५.

* असुष्मा अहं यज्ञं प्रहरामि न तुभ्यः
सोम १५, ११ : १८६, १४.

** असुष्मै व्योतिष्मतीम् २, ८ : २७,
१५.

** असुष्य सोमो भविष्यति १२, १ :
१३२, ६.

असुष्यै स्वाहा २१, ३ : ३२४, १०.

* असुं यस्याम् ३, ७ : ३८, ११.

अमृतमसि २, ३ : २४, ५ ; १७,
१५ : २४६, ८.

* अमृताकृतिम् २, १ : २२, १०.

* अमोऽहमस्मि २०, ३ : २००, ५.

अम्ना नामासि १८, ५ : २८७, १८.

* अम्नाः स्थाभो वः २, ७ : २७, ७.

अयं यज्ञः ५, ८ : ६०, ५.

अयं योऽसि यस्य त इदं शिरः १८,
३ : २५४, ८.

- अयं वां मित्रावरुणा १५, १६:
१८८, १६.
- * अयं वेदः ४, ११: ५०, ३; ५, ८:
६०, १.
- अयं वेनः १५, १६: १८८, १८.
- अयं सो अग्निः १८, १२: २६३, ६.
- * अयं सुवः ५, ८: ५८, १४.
- * अयं ज्ञाय त्वा संहजामि १८, १:
२५२, २.
- अयं ज्ञा वः प्रजया संहजामि ३, ७:
६८, ६.
- ** अयने ते परायणे १८, १५: २६७, ४.
- अयं ते योनिः १८, १२: २६३, ७;
२०, २: २८८, १२.
- अयं ते योनिर्हलियः १, ७: ८, ८;
२, ११: ३०, ११; २०, ३२:
३१८, ४.
- * अयं दक्षिणा १८, २०: २८०, ७.
- अयं नो अग्निः १४, १५: १८५, १५.
- अयं नो नभसा पुरः १६, २८:
२३७, ८.
- अयमग्निः त्रेष्टतमः २, १०: २८, ८.
- अयमग्निः सद्धिणः १५, १: १८०, ६.
- * अयमुत्तरात् १८, २०: २८०, ८.
- * अयं पयः ३, ८: ३८, ४.
- अयं पश्चात् १८, २०: २८०, ७.
- * अयं पितृणाम् ३, २: ३३, ६.
- अयं पुरो भुवः १८, २०: २८०, ६.
- अयं पुरो हरिकेशः १८, ४: २८६,
१२.
- * अयं प्रस्तरः ५, ७: ५८, ५.
- अयाडग्निः ७, १४: ७८, १७.
- अयाडग्नीत् १५, २०: २०८, १८;
१६, ५: २२०, १६.
- अयाड्यावाष्टयिवी २, ८: २८, १२.
- * अया विष्टा जनयन् ८, १०: ८८, ८.
- अया विष्टा जनयन्कर्वराणि १७,
८: २४२, ७.
- अयाश्वाग्ने ७, ११: ७६, १४.

- अयाश्वाग्ने ऽस्यनभिश्मिः २०, २६:
३१४, १३.
- अयुते सीदः १८, २०: २७८, १८.
- अयुपिता योनिः ३, ४: ३५, ५.
- अरुस्ते दिवं मा स्तान् ४, १२:
५१, ३.
- अरातिहनं त्वा वज्रं सादयामि
१८, २०: २७८, ११.
- अरातीयन्मधरं कणोमि १०, १४:
११२, १४.
- अरिष्टा विश्वानि ७, १: ६८, ८.
- अरुषेषु त्वा कृष्येषु त्वा नौलेषु त्वासितेषु
त्वा जीमूतेषु सादयामि १८, ५:
२८८, १.
- अरुचदुषसः श्मिरप्रियः १३, १०:
१६४, ४.
- अर्कः पवित्रं रजसो विमानः २१,
१७: ३३३, २.
- अर्कश्चक्षुः १, १३: १४, १४.
- अर्चिरसि १३, ८: १६२, १८.
- अर्चिषे त्वा १३, ५: १५८, १३.
- अर्चिस्त्वा र्चिषि ५, ४: ५५, १४.
- अर्णवे सदेन सीद १८, २०: २७७,
११.
- अर्बदे सीद १८, २०: २७८, २०.
- ** अर्यंत स्वाध्वगतः १८, १६: २७०, ८.
- अर्वांसि १७, १३: २४५, १.
- अलं यज्ञायोत दक्षिणायै १८, २१:
२८२, ८.
- अलुभिता योनिः ३, ४: ३५, ८.
- अवक्रोविधुरो भूयासम् १२, १८:
१५०, ८.
- अव ते हेडः १८, ६: २८६, १७;
२०, ११: २०५, २; २०, १५:
३०७, ८; २१, १: ३२३, १.
- अवधूतं रजः ४, ६: ४५, १२.
- अवमाडं रजः ४, ७: ४६, १५.
- अवभृथ निचक्रुण १६, २५: २३५,
१३.

- अव रक्षो दिवः सपत्नं वध्यासम् ४,
६: ४५, १६.
- ** अवर्थाय च १८, ६: २८१, १७.
अवस्युरसि दुवस्त्रान् १४, १२:
१८२, १६.
- ** अवादिषु: १६, २: २१७, १७.
अवाग्म बद्रमदिमहि ८, ११: ८८, ७.
- * अवाहं बाधे ५, ७: ५८, ८.
अविदहन्तः अपयत ४, १०: ४८, १२.
अवीरघ्नो वीरवतः सुवीरान् १८,
१४: २६५, ८.
- * अवीरघ्नं वो मनसा १५, ८: १८४,
१८; १५, ११: १८६, १४.
- * अग्नित्रेम बहिः ५, ५: ५६, ७.
अग्निं स्ते चतु १८, ६: २८२, ७.
अग्निर्ब्रूजम् १८, ६: २८२, ६.
- * अक्षत्याज्यवाहात् १, ४: ६, ६.
अक्षजनि १७, १२: २४५, १.
अक्षायन्नो मघवन्निन्द्र वाजिनः १८,
५: २८८, १०.
- ** अक्षवद्भूरि पृष्ठम् १८, २१: २८२,
१४.
अक्षिना वर्मं पातम् १३, १२:
१६६, ८.
- * अक्षिनोस्त्वा १५, २०: २०२, ६.
अक्षिभ्यां सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राण्ये
सोमानां सुराण्यामनुब्रूहि ११,
४: १२५, २.
अक्षिभ्यां सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राण्ये
सोमान्सुराण्यः प्रस्वितान्प्रेथ ११,
४: १२५, ४.
अक्षिभ्यां त्वा ११, ४: १२४, १४.
- * अक्षिभ्याम् ११, २: १२२, १२.
- ** अक्षिभ्यामनुब्रूहि १५, २७: २०६, १८.
अक्षिभ्यां पिन्वस् १३, ११: १६५, ६.
- ** अक्षिभ्यां प्रेथ १५, २७: २०६, १८.
- * अक्षो रूपं कृत्वा १, ७: ८, १६.
अषाढासि सद्यमाना १८, १७:
२७४, ८.

- * अष्टां तालं प्रतिनाहम् १८, १५:
२६७, १२.
असंवपन्नी पिपायूनि कुवतात् ४,
८: ४७, १४.
असंमृष्टोऽसि हव्यसूदः १४, १२:
१८४, ७.
असर्ज्यसर्जि १५, १८: २०१, १०;
१५, २६: २१४, ८.
असवे स्वाहा २१, ११: २२८, २.
- ** असारसि १८, १७: २७३, १.
असावेद्यसावेदि १३, ११: १६४, १७.
असि होता न ईयः १८, १०:
२६०, १०.
- ** असुरहणं लेन्द्रवज्रं सादयामि १८,
२०: २७८, १२.
असौ ६, ५: ६२, १२.
असौ ते बद्र पशुः ८, ११: ८८, २.
असौ मानुषः १०, ११: ११०, १४;
१२, २: १२३, ८.
असौ मे जारः ८, १२: ८७, ७.
अस्मानजनि प्राजनि २०, २८:
२१६, १४.
अस्मान् द्यौः प्रथिवीम् २०, १०:
२०४, १०.
- * अस्तभ्राद् द्यामृषमः १२, १८: १५०,
१५.
अस्त औषट् ६, ४: ६३, २.
अस्त खधा खधा ८, ७: ८६, ८.
- ** अस्मादावा देवता गच्छत १६, ७:
२२१, १५.
- ** अस्मिन् यज्ञ उग्रोऽसि ५, ६: ५७, १०.
- * अस्मिन्यज्ञ उप भूयः ५, ६: ५७, ७.
- ** अस्मिन्यज्ञेऽभिभूरसि ५, ६: ५७, ११.
अस्मे चन्द्राणि १२, १८: १४८, १२.
अस्मे ते बभूवुः १२, १८: १४८, १२.
अस्मे देवासो वपुषे चिकित्सत १६,
१२: २२५, १५.
अस्मे रायः १२, १७: १४७, ७.
अस्मे ब्रह्मणे पवते १५, १७: २००, ८.

- * अस्य प्राणात् १, १३: १४, १३.
अस्य स्पशो न निमिषन्ति भूर्न(र्ण)यः
१८, १६: २६८, ७.
अखीविष्कन्दः १८, २०: २७८, ७.
अहं लदस्मि १, १०: १२, ५; १,
१३: १५, ६; १५, २१: २१०, १.
अहं नावभयोः सुवो रोक्ष्यामि १७,
१४: २४५, १६.
अहं परस्तात् १६, ११: २२४, २०.
** अहं पितृन् ८, ८: ८६, १५.
** अहं ब्रह्माह १७ होताहमध्वर्युरह-
माग्नीध्रोऽहं यजमानः पत्नी च २०,
२०: २१७, ६.
* अहं भूपतिः ४, २: ४२, ५.
अहरहर्नयमानः १८, ४: २५४, १४.
* अहर्ज्योतिः केतुना १३, १२: १६६, ४.
अहाव्यग्रे हविरास्ये ते ११, ४:
१२५, ६.
अहिरसि बुध्नियः १४, १३: १८४, ११.
अहे दैधियव्य ४, २: ४२, २; १५,
२२: २०४, ११.
अहे बुध्न मन्त्रं मे गोपाय १, १४:
१६, ५.
* अक्का यदेनः २, १: २२, ८.
* अक्षुतम् ४, ४: ४२, १५.

आ

- आ कलशेषु धावति २०, १३:
३१८, ५.
आकूतिमग्निम् १८, ६: २५७, ७.
* आकूत्यै त्वा कामाय त्वा १, ५: ७, ४.
आकूत्यै प्रयुजेऽग्नये स्वाहा १२, ८:
१३८, ११.
आक्राममाणासि १८, २०: २७८, १३.
आक्राम्य वाजिन् १८, १: २५०, ६.
आक्रान्तिरसि १८, २०: २७८, १४.
आक्रामन्त्यसि १८, २०: २७८, १४.
आखुस्ते रुद्र पशुः ८, १०: ८८, १.
आगत्य वाज्यध्वनः १८, १: २५०, ६.

- ** आगन् ७, ७: ७२, ८.
आगन्त पितरः पितृमान् १५, २४:
२०४, १५.
आग्नीध्रं मा हिंसीः २०, ६:
२०२, ७.
* आग्नेयं हविः प्रजननम् २, ५: २५, १८.
* आग्नेयणोऽसि १५, १७: २००, ६.
आ घा ये अग्निमन्त्रे १४, ५:
१७७, १.
आ च परा च चरति प्रजानन् १८,
५: २५५, १८.
** आचिंते त्वा १८, १४: २६६, ८.
* आच्छेत्ता ते ३, ४: ३५, १.
आजुहोत ६, १: ६१, ६.
आजुक्कानः २०, २१: २१८, २.
आज्यमसि ५, ४: ५५, २.
* आज्येन च दध्ना चोदेहि १८, ३:
२५४, ४.
* आज्येन दध्ना चोदेहि ८, ५: ८२,
३; ८, १०: ८६, १२; १०, ७:
१०७, ५.
आज्येनोदेहि ८, १: ८०, १४; १४,
१: १७२, ८; १६, २३: २३४, १.
आतिष्ठ वृचहन् १७, २: २३८, १२.
आ वेऽग्न इषीमहि १८, ५: २८७, १०.
आत्मने मे १५, २२: २०२, ६.
आ त्वा जिघमि १८, १२: २५०,
८; १०.
आ त्वा ददे यशसे वीर्याय च २०,
२६: २२०, १२.
आ त्वा वदन्तु हरयः १५, २७:
२०७, ५.
आ त्वाहर्षम् २१, १४: २२१, २.
* आ त्वाहर्षमन्तरभूत् १८, ८: २५८,
११.
आ दशभिर्विवस्वतः १३, ११: १६५, ५.
आदित्यं गर्भं पयसा समञ्चन् १८,
१८: २७६, ८.

- * आदित्यवद्गणस्य सोमदेव ते मतिविदसु
तृतीयस्य सवनस्य जगतौ बन्दसः
१६, १४ : २२७, ११.
आदित्या देवता १६, १२ : २२५, २१.
* आदित्यानां वो देवताभिर्गृह्णामि
१८, १६ : २७०, २०.
* आदित्यानां त्वा १, ११ : १२, १२.
आदित्यायाः ग्रिं गृह्णामि रात्र्या अक्षः
२, २ : २४, ४.
आदित्यास्त्वा ४, १२ : ५१, ७.
* आदित्यास्त्वा कृण्वन्तु १८, १ : २५२,
१२.
आदित्येभ्यः प्रियेभ्यः.... प्रेष्य १६,
१२ : २२५, २.
आदित्येभ्यस्त्वा १६, १० : २२४, ८;
१६, ११२ : २२४, १० ; १२.
** आदिशः स्वाहा ८, ७ : ८४, ८.
आ देवयजं वक्ष ४, ८ : ४७, १८.
आ देवानाम् २१, १५ : २२९, २.
आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिः २१,
१५ : २२१, १८.
आ नः प्राण यतु परावतः १५, ८ :
१८५, ५.
आनये आनये १, १२ : १५, ६.
* आनुष्टुभेन बन्दसावबाढो वल्गः १४,
८ : १८०, ६.
आ नो अग्ने सुक्तेतुना ८, ७ : ८५, १२.
आ नो दिवः १, १७ : १८, १८.
* आ नो याहि तपसा २०, १६ :
२०८, ४.
आप उन्दन्तु ८, ८ : ८४, १७.
• आप उन्दन्तु जीवसे १२, ५ : १२५,
१८.
* आप ओषधीः २१, १५ : २२१, १२.
आपतये त्वा गृह्णामि १२, २२ :
१५२, ७.
** आपवस सोमपीतये गातुमस्यै यज-
मानाय विन्द स्वाहा २०, २६ :
२२०, १५.
* आपः शिवाः १२, ६ : १२६, १२.

- * आपस्त्वामग्निनौ ३, ४ : २५, १२.
आपः समरिणन् १०, १८ : ११८,
१०.
आपूर्या स्वा मा पूरयत १६, २१ :
२२२, ८.
आपो अस्मान्मातरः शुश्रून्तु १२,
६ : १२६, १४.
आपो देवीः ३, ६ : २७, १० ; १०,
१४ : ११२, १.
आपो देवीः प्रतिगृह्णीत भस्मैतत् १८,
११ : २६१, १४.
** आपो देवीर्देव्या होत्राश्चसिन्धः
१२, २ : १२२, ८.
आपो रिप्रं निर्वहन्त १०, ४२ : १०५,
२ ; २.
आपो रेवतीः जयथा हि वसः १५,
४ : १८१, २३.
आपो वाजजितो वाजं.... अन्नाद्याय
१६, २५ : २२५, २.
* आपो हविषु २, ८ : २८, ५.
आपो हि छा मयोभुवः १०, १७ :
११५, १७ ; १६, १८ : २२०, १६ ;
१८, १ : २५१, १८ ; २०, २४ :
२१२, २०.
आप्यायतां घृतयोनिः ५, ८ : ५८, २०.
आप्यायतां भुवा घृतेन ६, २ : ६१, ११.
* आप्यायन्तामापः ७, ६ : ७२, १४.
आप्यायय सखीन् १२, २२ : १५२, १७.
आप्यायस ८, २ : ७८, १७.
आप्यायस मदिन्तम २१, १५ :
२२१, ५.
आप्यायस समेतु ते १५, २२ :
२११, १४ ; १८, १६ : २६८, ८.
आग्नीषेऽरिज्ञो म आत्मा १८, २१ :
२८२, १५.
आभिर्गीभिः १२, १० : १६२, १२ ;
२०, २६ : २१४, ४.
आभिष्टे अद्य १, २० : २१, ७.
* आभिष्टे अद्य गीभिः १, २० : २१, ५.

- आ मा वाजस्य १७, १४: २४५, ७.
 * आमावास्यं हविः ३, २: ३३, ३.
 आ मा विशन्तिन्द्वः ८, १३: ८८, १०.
 आ मास्त्रान् १५, ८: १८५, १; १५,
 ११: १८७, १.
 आयं गौः प्रश्निरक्रमीत् १, १२:
 १३, ११; २१, ८: ३२७, ५.
 आयवे स्वाहा १८, २०: २७८, १६.
 आ यस्मिन्सप्त वासवाः १३, १४:
 १६८, १५.
 * आ याहि तपसा २०, १६: २०८, ४.
 आयुरसि ८, ५: ८३, १; १०,
 १०: १०८, १२.
 आयुर्दा अग्ने असि २, ७: २७, ४.
 आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणः १६, २४:
 २३४, ५.
 आयुर्धा असि भुव २१, १४: ३३०,
 १३.
 आयुर्धहि १३, २: १५६, ६.
 आयुर्मे इन्द्रियं धेहि १६, २०:
 २३१, १५.
 * आयुर्मयि धत्ताम् १, ४: ६, ६.
 ** आयुर्माविशतु १, ४: ६, ८.
 आयुर्मे देहि २, ७: २७, ४.
 आयुर्मे धत्ताम् १५, २८: २०८, ८.
 आयुर्मे धेहि २१, १४: ३३०, १३.
 आयुर्मे पाहि १८, २: २८५, १०.
 ** आयुर्मे प्रावोचः १२, १: १३२, ११.
 आयुर्मे यच्छ २, ४: २५, २.
 आयुर्यज्ञेन कल्पताम् १७, १५:
 २४६, १.
 आयुषः प्राणं संतनु १८, २१:
 २८०, १५.
 ** आयुषा नास्तेहि १०, ४: १०४, १०.
 आयुषे ला ५, ७: ५८, १.
 आयुषे मे १५, २२: २०३, ६.
 ** आयुषे वो गृह्णामि १, ४: ६, ८.
 आयुषे हिकुह १६, १२: २२५, २१.
 आयुष्या अग्नेसि ७, ७: ७३, ७.

- आयुष्यनो जरामुपगच्छेम देवाः १८,
 १६: २६८, १३.
 आयुः संधत्तं तन्मे जिव्यतम् १५,
 २८: २०८, ८.
 * आयुः स्वाः १५, २८: २०८, ८.
 आयोष्कृते स्वाहा १८, २०: २७८, १७.
 आयोष्मलने स्वाहा ,, ,,
 आयोस्त्रा सद्ने सादयामि १८, ४:
 २८६, १४.
 आरमत २१, १६: ३३२, ५.
 आरे शूचून् क्षणुहि सर्ववौरः १२,
 १४: १४५, ७.
 * आरोहन्तं दशतम् १, ८: ८, १३.
 * आरोह पथः ५, ७: ५८, ६.
 * आर्द्रः प्रयस्तुः ५, ८: ५८, २.
 आ वर्तन वर्तय २०, २७: ३२१, ८.
 * आ वह देवान्देवयते यजमानाय स्वाहा
 १०, ५: १०६, २.
 आ वायो भूष १५, १५: १८८, ८.
 आ वो देवास ईमहे १२, ७: १३८, ६.
 आशा दिश आष्टण १३, ५: १५८, १.
 आशानां ला २०, २५: ३२०, ८.
 आशासानः सुवीर्यम् १०, २२:
 १२१, ८.
 आशासाना सौमनसम् ५, २: ५४, २.
 * आशुः शिशानो वृषभः १८, ६:
 २८३, २०.
 आशुस्त्रिष्टु १८, ४: २८५, १८.
 * आश्रावयो आश्रव आश्रव ह, ४: ६३, २.
 आश्रावितमत्याश्रावितम् २०, २४:
 ३१३, ४.
 आसन्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्यासिदमि-
 श्रत्याः १५, २: १८१, १६.
 आ समुद्रात् १६, ११: २२४, १८.
 आ सवत् सवितुयथा १, १७: १८, १.
 आस्मिन्मुपा अचुचुः १५, १०:
 १८५, १६.

- * आ खधा खधा ८, ७: ८६, ७.
 * आचं दीक्षाम् १२, ८: १२८, २.
 आहरदह २१, ७: २१७, २.

इ

- इड एहि ई, १२: ६८, ७; १२,
 ११: १६४, १६.
 इडा देवहः १५, २५: २१२, १२;
 १५, २६: २१४, १२.
 इडामग्रे १८, १२: २६२, ७.
 * इडाया अहं देवयज्या ई, १२:
 ६८, १२.
 * इडायाः पदम् २, २: २४, २.
 * इडायाः पदे सीद १८, २०: २७८,
 १६.
 इडायै चिंकुर.... अवयवौ १५, २६:
 २१४, ८.
 इडासि व्रतभृत् २, २: २२, १.
 * इडास्माननु वक्षाम् ७, १०: ७५, १२.
 * इडे भागम् ७, २: ६८, १५.
 इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः १, ८: ११. ८.
 * इतः प्रथमम् २०, १६: २०८, २.
 ** इत्यमाचक्ष्व १२, १२: १४१, १८.
 इदं यजमानस्य ७, २: ६८, २०.
 इदं विष्णुः १, ८: १०. २.
 इदं विष्णुर्वि चक्रमे ५, २: ५४, ८;
 १०, ८: १०८, १२; १४, ५:
 १७७, १७; १४, ११: १८२, २;
 १५, १: १८०, ६; १६, २८:
 २२७, १४; २०, ११: २०५, ८;
 २०, १८: २१०, ५.
 * इदं शक्यं यदिदं करोमि स्वाहा
 १८, १: २४८, ११.
 * इदं ज्ञेयः २, ११: २१, २.
 इदं चविः प्रजननं मे अस्तु ७,
 १२: ७७, ८.
 इदं होतुः ७, २: ६८, १८.
 इदं त एकम् २०, २२: २८८, १; २.

इदं तस्मै १४, ४: १७५, १२.
 इदं तस्मै हव्यं करोमि ४, ११:
 ५०, २.

इदं हतौयः सवनं कवीनाम् १६,
 २२: २२२, १०.

इदं देवानाम् ३, ४: २४, १६; ४,
 ५: ४४, १०.

* इदं द्यावापृथिवी भद्रम् ७, ६: ७२, १२.

* इदमग्रे ४, १०: ४८, २.

इदमग्नीधः ७, २: ६८, १८.

इदमध्वर्योः ७, २: ६८, १८.

* इदमसुखौ ४, १०: ४८, २.

* इदमस्माकं भोगाय भुजे भूयात् १८,
 ४: २५५, १.

इदमहं रत्नोऽधमं तमो नयामि
 १०, १४: ११२, १२.

इदमहं संपाणां दन्द्गकानां ग्रीवा
 उपग्रग्न्यामि १२, १८: १५०, १.

* इदमहं सेनायाः ४, १०: ४८, ४.

इदमहं तं वल्लगमुद्रपामि १४, ७:
 १७८, १६.

इदमहं निर्वरणस्य पात्रात् ४, ५:
 ४४, ११; १४, १६: १८६, १६.

* इदमहमग्निज्येष्ठेभ्यः २, २: २२, १०.

इदमहमह्यतात् सत्यमुपैमि १, ८:
 ८, १५.

* इदमहमसुमासुधायणं ब्रह्मवर्चसेन
 पर्यहामि १३, ६: १५८, ४.

* इदमहमसुधामुधायणस्य १२, ६:
 १२६, ८.

इदमहं मनुष्यो मनुष्यान् १३, १८:
 १७२, १४; १४, १६: १८६, १४.

इदमापः प्रवहन् १०, १७: ११५, १७.

** इदमापः शिवाः ४, ११: ५०, १७.

* इदमिन्द्रियमह्यतम् ५, ८: ६०, ४.

** इदमु नः सह ४, ५: ४४, १०.

इदमेनमधरं करोमि यो नः समानो
 यो समानोऽरातीयति १४, ७:
 १७८, १७.

- इदं पञ्चनाम् ३, ४ : ३४, १७.
 इदं ब्रह्मणः ७, २ : ६९, १९.
 ** इदं मदन्ति देवीरमृता ऋतावधः
 १२, २२ : १५३, १४.
 इदावत्सरीणां स्वस्तिमाशास्ते ९,
 २ : ९२, १४.
 इदावत्सरे सौद }
 इदुवत्सरे सौद } १८, २० : २७९, १८.
 इद्वत्सरे सौद }
 इधमुपसादय १४, १ : १७३, ९.
 इन्दुरश्वो न कल्पियः २०, ३३ :
 ३१९, ५.
 * इन्दुरिन्द्रमवागात् २१, १६२ : ३३२,
 ७ ; १५.
 इन्द्रं विश्वा अवीदधन् १५, १ : १९०,
 ८ ; १८, १५ : २६७, २ ; १८,
 १६ : २७२, ८ ; १९, ६ : २९३,
 १९ ; २१, १२ : ३२९, ६.
 इन्द्रं वो विश्वतस्परि २०, ३ : ३००, ९.
 इन्द्रं शिञ्जेमेन्द्रना सुतेन १८, २१ :
 २८२, १०.
 इन्द्रं होत्रात्मजूर्दिवं आ शयिष्याः
 १४, १७ : १८७, ११.
 इन्द्रघोषस्वा वसुभिः पुरस्तात्पातु
 १०, ५ : १०५, ८.
 इन्द्रं नरः २०, ३ : ३००, ९.
 इन्द्रपीतस्य १५, ३५ : २१३, ६.
 इन्द्रं मरुतः १६, २ : २१८, ६.
 इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु १८,
 १७ : २७४, १२.
 इन्द्रवायुभ्यां त्वा १५, १५ : १९९, ११.
 इन्द्रवायू इमे सुताः १५, १५ :
 १९९, १०.
 ** इन्द्रवायू युक्ताम् ४, ९ : ४८, ८.
 * इन्द्रं शाक्नो गायत्रीम् १२, ८ : १३८,
 १७.
 इन्द्रस्य सघाट १७, २ : २३९, ७.
 इन्द्रस्य १९, ६ : २९६, २.

- * इन्द्रस्य प्रजोऽसि २१, ११ : ३२९, २.
 इन्द्रस्य जठरमसि १५, २२ : २०३, ११.
 इन्द्रस्य त्वा १, ११ : १२, १४ ; ३,
 ४ : ३५, १३.
 इन्द्रस्य त्वा जठरे सादयामि ७, १ :
 ६९, ६.
 इन्द्रस्य भुवोऽसि १४, ११ : १८३, १.
 इन्द्रस्य बाह्वरसि ४, ११ : ५०, ६ ;
 ५, ६ : ५७, ८.
 इन्द्रस्य भागः सुविते दधातन १०,
 १३ : ११२, ९.
 इन्द्रस्य योनिः १२, ९ : १३९, १२.
 इन्द्रस्य व इन्द्रियावतो देवताभिर्गृह्णामि
 १८, १६ : २७०, १३.
 इन्द्रस्य वज्रोऽसि १८, १४ : २६६,
 १८ ; १९, ६ : २९०, ५.
 इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्जन्नः १७, ११ :
 २४३, २.
 इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्जन्नस्तनूपा नः
 प्रतिशमः १८, १४ : २६६, १५ ;
 १९, ६ : २९०, ६.
 इन्द्रस्य वरूथमसि १८, १६ : २६८, ९.
 इन्द्रस्य वर्मासि १८, १६ : २६८, ९.
 * इन्द्रस्य वैमृधस्य ६, ९ : ६६, १२.
 इन्द्रस्य शर्मासि १८, १६ : २६८, ९.
 इन्द्रस्य सदोऽसि १४, ११ : १८२, १३.
 इन्द्रस्य सूरसि १४, ११ : १८२, १६.
 * इन्द्रस्याहम् ६, ९ : ६६, ११.
 इन्द्रस्योत्तमाविश १२, १९ : १५०, ५.
 इन्द्रस्यौजोऽसि १३, २ : १५६, ४.
 इन्द्रः सुनीती सद्य मा पुनातु २०,
 २३ : ३१८, १९.
 * इन्द्राग्निभ्यां ऋगस्य वर्षा मेदः प्रस्थितं
 प्रेष्य १०, १६ : ११५, ९.
 इन्द्राग्निभ्यां ऋगस्य वर्षाया मेदसो
 ऽनुब्रूहि १०, १६ : ११५, ८.
 इन्द्राग्निभ्यां ऋगस्य हविषः प्रेष्य १० ;
 १९ : ११८, १३.

इन्द्राग्निभ्यां ऋगस्य हविषो ऽनुब्रूहि १०, १८: ११८, १२.
 इन्द्राग्निभ्यां त्वा १५, २८२: २१५,
 २०; २१; १८, १७: २७४, ८.
 इन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोमि १०,
 ८: १०८, ६.
 इन्द्राग्निभ्यां त्वा सयुजा युजा युनज्मि
 १८, ५: २८७, १७.
 इन्द्राग्निभ्यां पुरोडाशस्य प्रेष १०,
 १७: ११६, १२.
 इन्द्राग्निभ्यां पुरोडाशस्यानुब्रूहि १०,
 १७: ११६, ११.
 इन्द्राग्नियोर्भागधेयौ स्त्र १४, १८:
 १८८, १६.
 इन्द्राग्नी अय्यथमानाम् १८, २:
 २८५, २.
 इन्द्राग्नी आ गतं सुतम् १५, २५:
 २१२, १०.
 इन्द्राग्नी आ गतम् १, १६: १८, ५.
 इन्द्राग्नी द्यावाधृथिवी १२, ७:
 १३८, ८.
 इन्द्राग्नी मे वर्चः कृणुताम् १५, ८:
 १८५, ७.
 इन्द्राग्नी रोचना दिवः ८, १:
 ७८, ८.
 * इन्द्राग्न्योरहं देवयज्ययेन्द्रियाव्यव्रादो
 भूयासम् ६, ८: ६६, ८.
 * इन्द्राणीव ५, २: ५४, ७.
 इन्द्राण्ये संनहनम् ३, ४: ३५, ११.
 * इन्द्राधिपतेऽधिपतिः १७, २: २३८, ७.
 इन्द्रावृहस्यतिभ्यां त्वा १७, १:
 २३८, ६.
 इन्द्राय त्वा १४, ११: १८२, १;
 १५, २७-२८: २१५, १२; १४;
 १६, १०: २२३, १२.
 इन्द्राय लापिशर्वराय १७, ४:
 २३८, १४.
 इन्द्राय त्वा प्रसक्ने १२, १४:
 १४४, १४.

इन्द्राय त्वा वृहद्वते १५, १७:
 २००, १२.
 इन्द्राय त्वा वृचन्ने १५, ११:
 १८६, ५.
 इन्द्राय मरुत्वतोऽनुब्रूहि १६, ८:
 २२२, १०.
 इन्द्राय मरुत्वते प्रेष्य १६, ८: २२२,
 १२.
 इन्द्राय वाचं वदत १७, १२: २४४,
 १४.
 * इन्द्राय सुचाम्णे त्वा ११, ४: १२४,
 १६.
 इन्द्राय हरिवते धानासोमानामनुब्रूहि
 १६, २०: २३१, १८.
 इन्द्राय हरिवते धानासोमानप्रस्थिता-
 न्प्रेष्य १६, २०: २३२, १.
 इन्द्रावरुणाभ्यां त्वा १७, १: २३८, ५.
 इन्द्राविष्णुभ्यां त्वा १७, १: २३८, ६.
 इन्द्राश्विना १३, १२: १६५, १२.
 इन्द्रियाय त्वा १३, १२: १६६, १५.
 * इन्द्रियावन्तः १५, २०: २०१, १७.
 * इन्द्रेण देवेन १६, २२: २३२, ६.
 इन्द्रेण प्रेषिता उप १५, ११: १८६,
 १८.
 इन्द्रेण सयुजो वयम् १५, २८:
 २०७, १८; १६, २२: २३३, ८.
 इन्द्रो दधीची अस्त्रभिः १८, ५:
 २८८, ७.
 इन्द्रो देवता १८, २०: २७८, ८.
 इन्द्रोऽश्विन् १६, ८: २२३, ८.
 इत्यानास्त्वा शतं हिमाः २, ७:
 २७, ५.
 इमं वि ध्यामि ७, ११: ७६, ७;
 ८, १४: ८८, १८; १६, २६:
 २३६, २.
 इमं समुद्रं शतधारमुत्सृज्य १८,
 १८: २७७, २.
 इमं सप्तमूर्जस्त्रानं धयापाम् १८,
 ७: २८७, ८.

* जीदमं वेभ्यः परिधिम् २०, २५ :
२१२, ११.

इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि २०,
७ : २०२, १०.

* इमस्रुषु त्यम् १३, १८ : १७२, १७.

* इमं पशुम् १०, ८ : १०८, ५.

इमं मा द्विःसौरिकशफम् १८,
१८ : २७७, २.

* इमं मा द्विःसौरिर्द्विपदम् १८, १८२ :
२७६, ८ ; २७७, १.

इमं मे वरुण २०, २५ : २१२, १० ;
२१, १ : २२२, २.

* इमा ज मास १, १२ : १४, २.

इमाः सु नावमारुहम् १२, ८ :
१२८, २.

इमां धियम् १२, ८ : १२८, २.

* इमां नराः कण्ठ ५, १ : ५२, १.

इमां नराः कण्ठ वेदिमेत्य १४, ४ :
१७६, ४.

इमामगृभ्णन् रश्नामृतस्य १८, १ :
२४८, १५.

इमामूर्णायुम् १८, १८ : २७७, २.

इमा मेऽग्न इष्टका धेनवः सन्तु १८,
६ : २८१, ४.

** इमामेवास्त्रिणा यज्ञस्य २०, २० :
२१६, २०.

* इमां प्राचीम् ३, २ : २४, २.

इमो अग्ने १, १६ : १८, ६ ; ८, २ :
७८, १७.

इमौ पर्णं च दर्भं च ३, ८ : २८, ७.

इमौ प्राणापानौ ३, ६ : २७, ६.

इयं वः सा सत्या संधाभूत् १७,
१४ : २४५, ८.

* इयः स्यात्तौ ५, ८ : ५८, १४ ;
७, २ : ७०, १०.

इयत्यय आसीः १, ८ : ११, ५ ;
१३, २ : १५६, २.

इयं ते यज्ञिया तनूः १२, ११ :
१४१, १४ ; २१, १ : २२२, ११.

इयं ते शक्रा तनूः १२, १६ : १४६, ८.

* इयमसि २, २ : २२, २ ; १८, १७ :
२७२, १.

इयमुपरि मतिः १८, २० : २८०, ८.

इयमेव सा या प्रथमा व्योच्छत् १८,
४ : २८६, २.

इरा भूतिः पृथिव्यै रसो मोक्षमीत्
५, ८ : ५८, ४.

इरावतौ धेनुमतौ १४, ५ : १७७, १७.

इषमावद ४, ७ : ४६, ७.

* इषिता दैव्या होतारः ७, ६ : ७२, १२.

इषि सीद १८, २० : २७८, १५.

इषे त्वा २, ५ : २५, १५ ; ३, २ :
२४, १ ; ५, २ : ५४, ११ ; १०,
८ : १०८, २ ; १०, १५ : ११२, १५.

इषे त्वा १, ४ : ५, ७.

इषे पीपिहि १३, १२ : १६६, १२.

इष्टका स्वर्गो लोकः १८, १७२ :
२७२, १८ ; २१.

** इष्टं म आगच्छतु १६, २० : २२१,
१५.

इष्टयजुषस्ते देव सोम १६, २१ :
२२२, ५.

इष्टाहोचौयं साम गाय १३, १६ :
१७०, १२.

इष्टेभ्यः स्वाहा २०, २५ : २१२, १४.

इष्टो यज्ञो भृगुभिः ७, ७ : ७४, ५ ;
१८, ७ : २८७, ७.

* इष्टो यज्ञो भृगुभिराशीर्दाः १८, ६ :
२८२, २.

इह दामन्तमं वद १८, १८ : २७५, ७.

* इह पशवः ३, २ : २२, ५.

* इह प्रजाः ३, २ : २२, ४.

इह प्रजां पशन्त्युह २, २ : २४, ८.

इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ताम् १०,
१२ : ११२, ८.

** इह बर्हिंरासदे ३, ४ : २४, १२.

** इह सोऽस्तु १८, ६ : २८४, ११.

- * इहा इहा इहा १६, १२: २१७,
११; १२; १२.
** इहामेहाम् २, १: २२, ७.
इहैव ज्ञेय्य एधि मा प्रधासीर्मासमुमासु-
षायणम् २०, १२: २०६, ७.
इहैव सन्तत्र सती वो ज्ञप्रयः २, १०:
२९, २.

इ

- इडिष्वा हि महे दृषन् १८, ४:
२५५, १३.
* इडेन्यक्रतुः ५, २: ५२, ६; ५, २:
५४, १७.
* इहङ् च १८, ६: २९४, २१.
* ईयुष्टे १८, ४: २८६, २.
ईशानं त्वा शुश्रुमो वयम् १८, २१:
२८२, १३.
ईशानमिन्द्र तस्त्वयः १८, ५: २८९, ८.
ईषा खगल्यं शफम् १८, १५: २६७,
११.

उ

- उकथं वाचि १६, ८: २२२, १८.
उकथं वाचीन्द्राय १६, १६: २२८,
१४; १६, २०: २३१, ८.
उकथशाः १५, २६: २१४, २.
उकथशा यज सोमस्य १५, २६:
२१४, ५; १५, २६: २१४, १२;
१६, ८: २२२, १८; १६, ८:
२२२, ८.
उकथशा यज सोमानाम् १५, २७:
२१५, २; १५, २८: २१६, २;
१६, २०: २२१, ११; १७, २:
२३८, ६.
उकथैर्यज्ञेषु वर्धते २०, २२: २१८, ६.
उक्तान्नाय १८, १: २८२, ६.
उक्ता समुद्रः १८, ६: २९३, १८.
उखां खसारमधि वेदिमस्यात् १८,
१८: २७६, १.

उखां करोतु शक्त्वा १८, १: २५२,
११.

- ** उच्चैः समाहन्तवै ४, ७: ४६, ६.
* उच्छाग तिष्ठ २०, २५: २२०, १.
उच्छिष्टभाजो जित्वा २, ५: २५, २१.
उच्छुभो अग्ने ६, १: ६१, ४.
** उत ते वनस्पते वातो विवात्यग्रमित्
१८, १८: २७५, १०.
उत चाता तनूनाम् १८, ६: २८०, २.
* उत त्वामदिते १, १६: १८, ५.
उत नो ऽहिर्बुध्नः १, १५: १६, ११.
उत नो ऽहिर्बुध्नः शृणोतु १६, २०:
२३१, ८.
उतेमनन्नसुः १५, ८: १९४, २.
* उत्तमः ८, ६: ८३, १०.
उत्तरतः परीत ७, २: ७०, १४.
उत्तिष्ठद्रोजसा सह १४, १२: १८२, ५;
१५, १७: २००, ११.
उत्तिष्ठ दृक्षती भव १८, २: २५३, १४.
उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते १३, १: १५५, ८.
** उत्तिष्ठ खध्वर १८, १: २५१, ८.
* उत्सं दुहन्ति कलशम् ३, ७: ३८, ८.
* उत्समुद्रान् १, ८: ११, ४.
* उत्सो वा तत्र जायते १८, १५:
२६७, ५.
उदग्रे शुचयस्तव १, १६: १८, १;
२०, १६: २०८, ६.
* उदग्रतो नभसी संययन्ताम् २१,
१५: २३१, १७.
** उदश्च तिष्ठ २०, २५: २२०, १.
उदस्याद्रोजिद्वनजिदश्चजित् १८,
१५: २६७, १८.
उदस्यादेव्यदितिः २०, ८: २०३, १७.
* उदस्य शस्माद्गानुः १८, १७: २७४,
१५.
उदानः प्राणमप्यगात् २०, १७:
२०८, ४.
उदाभ्यः शुचिरा पूत एमि १२,
६: १३७, १.

उदायुषा १२, १८: १५०, १२.
 उदितिरसि १८, २०: २७९, १३.
 उदीचीनाः अस्य पदो निधत्तात्
 १०, १३: ११२, ३.
 उदुत्तमम् १८, ६: २९६, १७;
 २०, १५: ३०७, १०; २१, १:
 ३२३, २.
 उदुत्तम वरुण पाशमस्मत् १८, ८:
 २५९, ८; २०, ११: ३०५, ३.
 उदु त्यम् १, ८: १०, १०; १३,
 १८: १७२, १६; १६, ६: २२१,
 २; १६, २६: २३६, ६; १७,
 ११: २४३, ३; २०, १५: ३०७,
 १०; २०, २४: ३१२, १६; २१,
 ३: ३२४, ६.
 उदु त्यं जातवेदसम् १२, १८:
 १५०, १७.
 उदु ला १, १२: १३, ७.
 उदु ला विष्टे देवाः १८, ११:
 २६१, ६; १८, ६: २९२, १६.
 उदुख तिष्ठ २०, २४: ३१८, २०.
 उदेनमुत्तरां नय १८, ६: २९३, १५.
 उदेयां बाहू अतिरम् १८, ७:
 २५८, १६.
 * उदेद्यमे १, ८: ११, २.
 उदेद्यमे अधि मातुः प्रथिष्याः १८,
 ४: २५५, २.
 उद्गात्रा पत्नीं संख्यापय १६, १८:
 २२८, १६.
 उद्गीथेन ला बन्धसा सादयामि १८,
 ६: २९०, १३.
 * उद्गाभं च ७, ५: ७१, १५.
 उद्विषः सभान १०, ८: १०८, ७;
 १४, १०: १८२, ३.
 * उद्विषः स्वाहा ८, ७: ८४, १०.
 * उद्वन्यमानम् १, ५: ६, ११; १,
 ८: १०, ६.
 उद्धर २, १: २२, ५.

उद्धृष्व २, १: २२, ५.
 उद्धृष्वस्वामे २०, १५: ३०७, ८;
 २०, २१: ३१८, २.
 उद्यत्यसि १८, २०: २७९, १३.
 * उद्यन्तुपर्णे न विभाति सर्वम् २०,
 २५: ३२०, ८.
 उद्यन्नद्य मित्रमहः ७, १३: ७७, २२.
 उद्योजनमन्तर्यामम् १८, १५: २६७,
 ११.
 उद्रिणः सिद्धे अक्षितम् १८, १५:
 २६७, १०.
 उद्ददसि १८, २०: २७९, १३.
 * उद्दयं तमसः १, ८: १०, १०; १३,
 १८: १७२, १६.
 उद्दयं तमसस्परि १६, २६: २३६, ६;
 २०, १५: ३०७, १०; २०, २४:
 ३१२, १६; २१, ३: ३२४, ६.
 उद्दये २०, २५: ३२०, २.
 उन्दतीर्बलं धत्त १२, ११: १४१,
 ८; २१, १: ३२३, ५.
 उन्नमय प्रथिवीम् १०, ८: १०८,
 ११; १२, १७: १४७, १३; १४,
 ११: १८२, ७; १६, १२: २२५,
 ६; २०, १०: ३०४, ११.
 * उन्नयस्व १५, ३३: २१२, २.
 उन्निवत उदुद्धतश्च गेषम् ४, २: ४२,
 ३; १५, २३: २०४, १२.
 उन्नीतः राये ६, ४: ६२, १३.
 उन्नीयमानेभ्योऽनुब्रूहि १५, २७:
 २०७, १; १६, ४: २२०, ३;
 १६, १३: २२६, १५.
 * उन्नेतः सर्वश एव राजानमुन्नय माति-
 रौरिचो दशभिः कलशौ मृष्टा
 न्युज १५, ३८: २१५, १८.
 * उन्नेतः सोमं प्रभावय १५, २७:
 २०७, ४; १६, ४: २२०, ५;
 १६, १३: २२६, १७.
 * उन्नेतरन्नय १६, २६: २३६, ५.

उन्नेतर्हीतिस्मसमनूत्रय होतृचमसे
भुवायावकाशं कुरु १६, १८:
२२९, १५.

उन्मुक्तो वरुणस्य पाशः १२, २१:
१५२, २.

* उन्मेष तिष्ठ २०, २५: २२०, १.

** उप कलशः १५, २२: २०२, १९.
उप त्वाग्ने दिवे दिवे २, ७: २७, ९;
१०, १५: ११४, ९; १९, ८;
२९७, १४.

उप त्वाग्ने हविष्मतीः १, ६: ७, १५.

* उप देवाः १५, २२: २०२, २०.
उप द्रव पयसा गोधुक् १३, ११:
१६५, ९.

* उप प्रयन्तु १३, १: १५५, ९.
उपप्रयन्तो अश्वरम् २, ७: २६, १५.
उप प्रेथ्य होतर्हव्या देवेभ्यः १०, १२:
१११, १४.

* उपभृदसि घृताची ५, ७: ५८, ८.
उपभृदेहि ६, २: ६२, २.
उप मा द्यावापृथिवी १५, २३:
२०२, १७.

उप मा होत्रा उपहवे ऋयन्ताम् १५,
२३: २०२, २०.

* उप यज्ञः १५, २३: २०२, २०.
उपयष्टरूपसीद १०, २०: ११९, १२.
उपयामगृहीतोऽसि ११, २२: १२४,
६; ७; ९; १५, ८: १९४, १०;
१५, १४: १९८, १८; १५, १५२:
१९९, ९; ११; १५, १६: २००,
३; १५, १७: २००, १२; १५,
२५: २०५, १५; १५, २७२:
२०६, १३; १७; १५, २४२:
२१२, ९; १७; १५, २७२:
२१४, १६; २१५, १२; १५,
३८: २१५, १९; १६, १०२:
२२२, १३; २२४, ८; १६,
११२: २२४, १०; १२; १६,
१५: २२८, ६; १६, १७: २२९,

८; १६, २०: २२१, १७; १७,
४: २२९, १४; १७, ९२:
२४२, ४; ७; १७, १०: २४२,
१२.

उपवीरसि १०, ९: १०९, ४.

* उपवेषोऽसि यज्ञाय ३, ५: २६, १०.
उप हजामि ३, ७: २८, २.

उपहृष्टां मे प्रवृत्तात् ३, ७: २८, २.

** उप सोमः १५, २२: २०२, १९.
उपहृतः ८, ७: ८४, १३; १५,
२१: २१०, ६.

उपहृतः पशुमानसानि ६, १२:
६८, ११.

उपहृताः पितरः ९, ८: ९६, १७.

** उपहृता पशुमत्यसानि ७, ९:
७५, १२.

उपहृतेयं यजमाना ७, ९: ७५, ११.

उपहृतो द्यौः पिता ७, २: ७०, २;
७, १०: ७५, १२.

उप ऋयस् ८, ७: ८४, १२; १५,
२१: २१०, ६.

** उपामिः १५, २३: २०२, २०.
उपावरोह १, १०: १२, २; २,
११: २१, २.

उपावरोह जातवेदः २, ११: २१, १.

* उपास्तावः १५, २३: २०२, १८.
उपैमहृति वाजयुर्वचस्याम् १८, ४:
२५५, १४.

उपो अस्मान्नाक्षान्नाक्षणा ऋयध्वम्
१५, २३: २११, १८.

* उपो देवान् १०, ९: १०९, ४.

* उभयतः शूक्रं कणुष् १५, २३:
२१२, २.

* उभयतः शूक्रान् कुवध्वम् १५, २७:
२०७, २; १६, ४: २२०, ४.

* उभा कवी युवाना सत्या १६, २२:
२२२, २०.

* उभावग्नी ३, ९: २९, १६.

उभा वामिन्द्राग्नी २, ७: २६, १६.

- उभे अभि प्रियतमे सधस्ये १८, ५ :
२५५, १८.
- उभे आ प्रप्री रोदसी महिला १८,
१० : २६०, १५.
- * उभौ मण्डुकौ युजौ १८, १५ : २६७,
१२.
- उरुं हि राजा वरुणश्चकार १६,
२४ : २३४, ८.
- उरुद्रशी विश्वरूप इन्दुः २०, ३७ :
३२१, १०.
- उरु प्रथस्य ४, १० : ४८, ७ ; १०,
४ : १०४, १४.
- उरु वाताय ४, ४ : ४३, १६.
- उरु विष्णो वि क्रमस्य १०, १ : १०२,
८ ; १४, १५ : १८६, ६ ; १६,
२८ : २६७, १४.
- उरी अन्तरिक्ष १०, १३ : १११, १८.
- उर्वन्तरिक्षं वौहि २, ४ : २४, २१.
- उर्वन्तरिक्षम् १०, १५ : ११४, ८ ;
१४, १६ : १८६, १०.
- उर्वन्तरिक्षमन्विहि ३, ४ : २५, १४ ;
४, ३ : ४३, ८ ; ४, ६ : ४५, ६ ;
१२, १८ : १५०, १३ ; १२, २१ :
१५२, १२ ; १५, १२ : १८७, ११ ;
१५, २८ : २०७, १७.
- उर्वन्तरिक्षं प्रेहि ३, ३ : ३४, ११.
- उर्वश्चसि ८, ५ : ८२, १५.
- उलूखलक युज्यसे १८, १८ : २७५, ७.
- उलूखले मुसले ७, १० : ७६, ३.
- * उशन्तस्वा हवामहे ८, ६ : ८५, ८.
- उशिक्षं त्वं देव सोम १५, १३ :
१८८, २.
- उशिक्षि कविः १४, १२ : १८३, १५.
- * उषाः क्रैतुनः जुषतां यज्ञम् २०, १३ :
३०६, ४.
- उषासानक्ता ८, ६ : ८३, ८.
- उष्टारयोः पिल्वयोः १८, १५ : २६७,
१६.
- उष्णिहा बन्धः १८, २० : २७८, १०.

- * उख घर्मः शिष्ण १३, ११ :
१६५, २.
- उखावेतं धूर्षादी १२, १८ : १५०, २०.

ऊ

- * ऊतीः कुर्वाणः १, ७ : ८, १२.
- * ऊर्गस्याङ्गिरसी १२, ८ : १३८, ५.
- ** ऊर्जः पवित्रमूर्गमन्नाद्याय १८,
१८ : २७५, ८.
- ऊर्जः प्रथिव्या अध्वयितोऽसि १, ७ :
८, १६.
- ऊर्जं धत्स्व ४, ४ : ४३, १७.
- ऊर्जमस्मासु धेहि २, ८ : २८, १२.
- ऊर्जमावद ४, ७ : ४६, ७.
- * ऊर्जं पयः ३, ७ : ३८, ७.
- * ऊर्जं प्रथिव्याः १, ७ : ८, १३.
- ऊर्जं बिभ्रद्भुवनिः सुमेधाः १४, १८ :
२६५, ५.
- ऊर्जा वः पश्यामि २, ८ : २७, ११.
- ऊर्जिं सीद १८, २० : २७८, १५.
- ऊर्जं त्वा १, ४ : ५, ७ ; २, ५ :
२५, १५ ; ३, ३ : ३४, ३ ; ५, ३ :
५४, १२ ; १०, १५ : ११४, १ ;
१२, ७ : १३७, ५.
- ऊर्जो नपातः स हिनायमस्त्रयुः १८,
६ : २८०, १.
- ऊर्जो भागं प्रथिवीमेलाष्टणम् १८,
१५ : २६८, १.
- ऊर्जो भागं मधुमत्सूयतावत् १८, २१ :
२८२, ११.
- * ऊर्जो भागोऽसि १८, १८ : २७५, ८.
- * ऊर्जांष्टु प्रथमानम् ५, ६ : ५७, १.
- ऊर्जांष्टु स त्वा स्तृणामि ५, ६ :
५६, १७.
- ऊर्जावन्तम् १०, ६ : १०६, ७.
- ऊर्जावन्तं प्रथमः सीद योनिम् १८,
६ : २८४, ४.
- ऊर्ध्व ऊर्ध्व [ण] ऊतये १८, १ : २५१,
८.

- जर्ध्वः ई, २: ६२, ७.
 * जर्ध्वसदसि १२, ८: १४०, २.
 जर्ध्वा अस्य समिधो भवन्ति १८, ५:
 २५५, २१.
 जवध्यगोहं पार्थिवं खनतात् १०, १२:
 ११२, ५.

क

- ककसामयोः शिल्पो स्थः १२, ८:
 १३८, १८.
 ककसि जन्मना वशा १८, २१:
 २८०, १८.
 ककवशा वृहद्ग्रथन्तरे.... पीयूषः
 १८, २१: २८१, ५.
 कका ला कन्दसा सादयामि १८,
 ६: २८०, १०.
 कका स्तोमम् १४, १७: १८७, १६.
 कका स्तोमं समर्धय १८, १:
 २४८, १२.
 कके ला १८, १८: २७६, ६;
 १८, ५: २८८, ५.
 ककतः सत्यकृतः सत्यम् १८, १:
 २५१, १२.
 **कतं सृणामि १, ८: ११, ७.
 कतं च स्य सत्यं च स्य १८, १६:
 २७०, १४.
 कतधामासि सुवर्ज्योतिः १४, १२:
 १८४, ८.
 कतं ला सत्येन परिषिञ्चामि २, २:
 २३, १४.
 कतमसि ५, १: ५२, ११; १८,
 २०: २८०, १.
 कतमेव परमेष्ठि ८, ८: ८४, १८.
 कतसदसि १५, २७: २०६, १३;
 १८, २०: २७८, १८.
 * कतसधः स्य ५, २: ५३, ४.
 कतस्य ला देवहविः पाशेनारभे
 १०, १०: १११, ४.
 कतस्य पथा पर्येहि ७, १: ६८, १.

कतस्य पथा प्रेत चन्द्रदक्षिणाः १६,
 ७: २२१, ११.

कताय ला १८, २०: २८०, १.

कताषाट् १८, ६: २८६, ६.

**कतुना पीतस्य १५, २५२: २१३,
 ६; ८.

कतुना प्रेष्य १५, २४२: २१२, १२;
 १५.

**कतुभिः पीतस्य १५, २५: २१३, ७.

कतुभिः प्रेष्य १५, २४: २१२, १४.

कतेभ्यस्त्वा १८, २०: २८०, २.

कते सीद १८, २०: २८०, २.

कत्वियवतो स्त्री अग्निरेतसौ १, ८:
 ८, १४.

* कध्यासमटा १२, १: १५५, १५.

कधूणां ला १, ११: १२, १५.

कधभं वाजिनं वयम् ६, ८:
 ६६, १२.

कधभोऽसि शाक्तरः ५, ७: ५८, १२.

ख

**एक एव यज्ञे पर्याणि २०, ३०:
 ३१७, ७.

* एक एव रुद्रः ८, १०: ८८, २०.

एकचक्रेण मविता रथेन १८, १५:
 २६७, १८.

एकताय स्वाहा ४, १०: ४८, १५.

एकधनिन आद्रवत १५, ५:
 १८२, १६.

एकपदौ द्विपदौ २०, ३८: ३२१ १६.

एकमिषे १२, १६: १४६, १८.

एकं मासमुदहजत् ८, १२: १०१, ३.

एकया च दशभिश्च स्वभूते १६, १५:
 २२८, ७.

एकयास्तुवत १८, ४: २८६, २.

* एकविंशौ ते अग्ने जरु तो मे अग्ने जरु
 १८, २१: २८१, १६.

**एकहकोऽवादीत् २०, २५: ३१३, ८.
 एकस्याऽऽसीद १८, २०: २७८, १८.

एतं युवानम् २०, ३८: २२२, ३.
 एतत्ते अग्ने राधः १६, ७: २२१, १०.
 एतत्ते ततासौ ये च त्वामनु ८, ८:
 ८७, १८; १६, २१: २२२, १२.
 एतच्छं सोम १४, १६: १८६, १३.
 एतच्छं देव घर्म्म १३, १८: १७२, १४.
 ** एतदेतत् ७, ६: ७३, ४.
 * एतसु त्वं मधुना ८, २: ८०, २.
 एतं प्रविशानि २०, १२: २०५, १३.
 * एता असदन् ५, ८: ५८, १६.
 * एता आचरन्ति ३, ६: ३७, ११,
 एतावसदताम् १४, २: १७३, १४.
 * एतेन त्वममुष्मिन् लोके शीर्षणानेधि
 १८, ३: २५४, १०.
 ** एते याजयन्ति १२, १: १२२, ८.
 एदमगन्त देवयजनं पृथिव्याः १२,
 ४: १३४, १२.
 एधोऽस्येधिवौमहि ८, १२: १००,
 ४; १०, २२: १२१, ५; १६,
 २७: २३६, १०.
 एना वोऽग्निम् १८, ५२: २८७,
 ८; ८.
 एभिर्नो अर्कैः १, २०: २१, ७;
 १८, ५: २८७, १२.
 एना अग्नन्नाशिषो दोहकामाः ७, ६:
 ७३, २.
 एवञ्छन्दः १८, ४: २८६, ८.
 एवा वन्दस्व १४, १४: १८५, २.
 ** एष आधीयते २०, १२: २०५, १४.
 एष ते गायत्री भागः १२, १७:
 १४८, २.
 एष ते योनिः ११, ४३: १२४, १४;
 १५; १५, १२: १८७, १६;
 १५, १५२: १८८, ५; १२;
 १५, १६३: १८८, १७; १८;
 २०; १५, १७: २००, ८; १५,
 १८: २००, १६; १५, ३७:
 २१४, १७; १५, ३८२: २१५,
 १४; २१, १७, ८: २४२, ८.

एष ते रुद्र भागः ८, ११२: ८८, ५;
 १००, १; १५, ३०: २०८, ८.
 एष वो देव सवितः सोमः १४, १६:
 १८६, १२.
 * एषा ते अग्ने ७, ३: ७०, १७.
 एषा ते अग्ने समित् २, ४: २५, २.
 एषा मा भेदि १८, १: २५२, १७.
 ** एषासदत् ८, २: ८०, १७; १८,
 ६: २८४, १६.
 एषा रायः प्रेषे भगाय १२, २३:
 १५४, २.
 एङ्ग्रीः स्व १२, १२: १४३, ६.
 एङ्गूषु ब्रवाणि ते १, २०: २१, ४.

रे

रेन्द्रः प्राणः १०, १६: ११८, ८;
 १८, ६: २५६, १५.
 रेन्द्रमसि १०, ८: १०८, २; १४,
 ११२: १८२, १२; १८३, १;
 रेन्द्राग्रं वर्म बज्रं यदुग्रम् १८,
 १६: २६८, १२.
 रेन्द्रीमावृतमन्वावर्ते ७, १३: ७७, २२.

ओ

ओं स्तुत १७, ६: २४०, १३.
 * ओजसे बलाय लोद्यच्छे १, १२:
 १३, ६.
 ओजोविदसि १६, १०: २२२, ११.
 ओथा मोद इव १५, ३६२: २१३,
 १७; १८; २१४, १.
 * ओथा मोद इव मदे मदा मोद
 इवोमथा १७, ३: २३८, ४.
 ओं निर्वप ४, ३: ४३, ८.
 ओमासस्र्षणीधृतः १५, ३६: २१४, ७.
 ओमिन्द्रवन्तः प्रचरत १३, ८: १६१,
 ११.
 ओमुन्नय २, ३: २४, १३.
 ओमुन्नयामि २, ३: २४, १२.
 ओमुन्नेष्यामि २, ३: २४, १२.

** ओमोथा मोद इव १५, २६: २१३,
१८.

ओमः १२, २०: १५१, ६.

ओषधयः प्रतिगृह्णीताग्निमेतं १८,
१: २५१, १६.

ओषधयः प्रतिमोदध्वम् १८, १:
२५१, १७.

ओषधीभ्यः पशुभ्यो मे जनाय २१,
१४: २३१, २.

ओषधीभ्यस्त्वा २, ५: २५, ११.

ओषधीर्जिन्व २, ५: २५, ११.

ओषधे त्रायस्त्रैन्म् १०, १: १०३,
१: १०, १४: ११३, १०; १२,
५: १३६, १; १२, ६: १३६, ४.

क

* क इदमग्नीत् ६, ४: ६३, १.

* क इदमध्वर्युर्भविष्यति ६, ४: ६२, १७.

** क इदं ब्रह्म ४, २: ४२, ५.

क ऋत्विजः १२, १: १३२, ७.

ककुहर् रूपम् १५, १०: १८५, १७.

कञ्चित्कल्याणो दक्षिणाः १२, १:
१३२, ८.

* कञ्चिन्न न्यस्तमार्त्विज्यम् १२, १:
१३२, ७.

कञ्चिन्नाचीनः १२, १: १३२, ७.

कदा चन प्रयुञ्जसि १६, ११: २२४,
१०.

कदा चन स्तरीरसि २, ८: २७,
१२; १६, १०: २२४, ७.

** कफस्या नामापः स्वाहाकृताः प्रथिवी-
माविशत २१, २: २२३, १६.

कथा नञ्चित्र आ भुवत् १५, ८:
१८५, ४; १८, ५: २८८, ६.

कर्मणे त्वा १८, २०: २७८, २२.

कर्मणे वास् ४, १: ४१, ३.

कर्मांसि १८, २०: २७८, २२.

कलया ते त्रीणानि १२, १८:
१४८, १.

कल्पेतां द्यावाप्रथिवी १, १०: ११,
१५; १, १५: १६, १४.

* कल्याणो दक्षिणाः १२, १: १३२, १०.
कविरग्निः समिध्यते २०, ८: २०३, ५.

कविर्यज्ञस्य वितनोति पन्थास् १६,
११: २२५, १.

कव्योऽसि कथवाहनः १४, १२:
१८४, ११.

** कः त्रेयांसं विषुप्तं बोधयिष्यति २,
१०: २८, ११.

कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु ४, ४:
४४, ६; ४, ६: ४६, ४; १५,
२: १८०, १३.

कस्त्वा युनक्ति स त्वा विमुञ्चतु ७, १४:
७८, ८.

काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ति(न्तौ) १८,
१७: २७३, २२.

कामं कामदुषे धुञ्च १८, १६:
२६८, १६.

कामधुञ्चः ३, ७२: ३८, १०; १३.

कायानुब्रूहि ८, १३: ८८, ५.

* कार्षीरसि १५, ६: १८३, ६.

** किमञ्चेत १८, १: २५०, १.

किमत्र १४, ८२: १८०, १०; १२.

कुश १५, १: १८०, ५.

कुविदङ्ग ११, ३: १२४, ३; २०,
३७: ३२१, ५.

कुविदङ्ग यवमन्तः १७, १०२: २४२,
११; १२.

कुष्ठया ते त्रीणानि १२, १८: १४८, २.

** कुक्कै चरस् १६, २७: २३७, १.

कृणुष्व पाजः १, ४: ६, २; १८,
७: २५८, ११; १८, १७: २७३, ३.

कृत्तिका नञ्चत्रस् १८, ५: २८८, १४.

* कृत्वाय मा महीम् १८, १: २५२, १५.

कृष्णोऽसि ५, ५: ५६, २.

* कृष्णोऽस्याखरेस्त्रः ३, ५: ३६, ४.

* कृष्ये चोमाय त्वा १७, १५: २४६, ७.

* कथ्ये क्षेमाय रथ्यै पोषाय १६, २१ :
२२२, ७.

कथ्ये ला सुसस्यायै १२, ८ : १२८, १४.

के याजयन्ति १२, १ : १२२, ७.

को वः प्रणयति स वः प्रणयतु ४, २ :
४२, १७.

को वो गृह्णाति स वो गृह्णातु ४,
२ : ४२, ११.

* को वोऽयोक्षीत् ७, १२ : ७७, १०.

कोऽसि को नाम १५, २२ : २०३, १३.

क्रमध्वमग्निना १, १२ : १४, १.

क्रथ्यः १२, १८ : १४८, १७.

क्रियासम् १८, २० : २७९, १.

* क्रीडो च साकौ चोर्जिषौ च १८,
६ : २८५, ४.

चत्रं यच्छ

चत्रं जिन्व

चत्रं दृष्ट

चत्रभृत स्त्रौजस्त्रिनीः १८, १६ :
२७१, ४.

चत्रमसि १८, २० : २७९, २.

चत्रं पाहि १८, २० : २७९, १.

चत्रं पिन्व १८, २० : २७९, २.

चत्रस्य योनिरसि १७, १४ : २४५,
१२.

चत्रस्योत्तमसि १७, १४ : २४५, १२.

चत्राय ला १८, २० : २७९, २.

चत्रेभ्यस्त्रा १८, २० : २७९, ३.

चत्रे सीद १८, २० : २७९, ३.

चयं जिन्व १७, ६ : २४०, १२ ;
१८, ४ : २८६, १०.

चत्राय ला १७, ६ : २४०, १२ ;
१८, ४ : २८६, ८.

ग

गन्धर्वाञ्जनमग्न्यज्ञः २१, १५ : २२१,
११.

गन्धर्वो असि ५, ६ : ५७, ६.

गन्धस्फानः १, १६ : १८, ४.

गर्भेऽं स्ववन्तमगदमकः २०, ८ :
२०३, १४.

गर्भो अस्थोषधीनाम् १८, ११ :
२६१, १५.

गवाते क्रीणानि १२, १८ : १४८, ४.

गन्धन्तस्त्रा हवामहे १८, ५ : २८९, १०.

* गां दौहपवित्रे ३, ६ : ३७, ८.

गामञ्चं रथ्यमिन्द्र संकिर १८, ५ :
२८९, १६.

गायत्रः पन्थाः १५, १८ : २०१, ६.

गायत्रं बन्दोऽनु प्रजायस्व ८, ५ :
८२, ३.

गायत्रमसि १३, १० : १६३, १२.

गायत्रीं लोमभिः प्रविशामि १८,
१६ : २६८, १०.

गायत्री बन्दः १५, २ : १८०, १२ ;
१८, २० : २७७, १२ ; १८, २० :
२७८, ८.

गायत्रेण बन्दसाववाढो वल्लगः १४,
७ : १७९, १८.

** गायत्रेण बन्दसादरिष्टकामुपदधे १८,
८ : २५९, २०.

गायत्रेण ला बन्दसा करोमि १३,
३ : १५७, ८.

गायत्रेण ला बन्दसाच्छृणुमि १३,
६ : १५९, ७.

गायत्रोऽसि १३, ३ : १५७, ७ ;
१३, ११ : १६५, ८.

* गायत्र्या ला २०, २८ : २१५, ६.

गिरा गिरा च दक्षसे १८, ६ :
२८९, १८.

गीर्भिर्विप्रः १, १६ : १८, ५.

गीर्भिः स्त्रोमं मनामहे २०, ८ :
२०३, ४.

गुदं मा निर्वृषीः १०, १७ : ११६, ६.

- * गूर्दाय
 गूर्दभ्यस्त्वा } १८, २०: २७८, १.
 गूर्दौ सौद
 गूर्दोऽसि
 गृणानासि १८, २०: २७८, १८.
 गृहपते यज १५, २५: २१२, २.
 गृहा अस्त्राकं प्र तिरन्वायुः १८,
 १४: २६५, ७.
 गृहाञ्ज जिन्व २, ६: २६, २.
 गृहाणामायुः प्र वयं तिरामः १८,
 १४: २६५, ७.
 गृहाणां पश्यन् वय उत्तिराणि १८,
 १४: २६५, ६.
 गृहानह्य सुमनसः प्रपद्ये १८,
 १४: २६५, ८.
 * गृहानह्यम् २, १०: ३०, २.
 गृहानैमि मनसा मोदमानः सुवर्चाः
 १८, १४: २६५, ५.
 * गृहा मा विभौत २, १०: ३०, १.
 गृहेभ्यस्त्वा २, ६: २६, २.
 गोमदग्रे १८, २१: २८२, १२.
 गोमांश्च अग्रे ७, १४: ७८, १२.
 * गोमर्दिमा महान् १२, १८: १४८, १.
 गोष्ठं मा निर्द्वत्तम् ५, २: ५२, १४.
 * ग्रास्त्वा देवोः १८, १: २५२, ८.
 ग्रावभ्यः स्वाहा १३, १२: १६७, ७.
 ** ग्रावस्तुद्राण्योऽभिष्टुक्षि १६, १: २१७,
 २.
 ग्रावा वदेदभि सोमस्यांश्च शुना १८,
 २१: २८२, १०.
 ग्रावासि १५, ११: १८६, ५.
 ग्रैष्माष्टतु अभि कल्पमानाः १८, २:
 २८४, १०.

घ

घर्ममपातमश्विना १३, १२: १६६, ८.
 घर्म या ते दिवि शुक् १३, १५:
 १६८, १७.

- * घर्म या तेऽन्तरिक्षे १३, १५:
 १६८, १८.
 * घर्म या ते श्रुधियाम् १३, १५:
 १७०, १.
 घर्मः शिरः १, ११: १२, १६.
 घर्मस्य यज १३, १२: १६६, ८.
 ** घर्माः स्त्र विन्वायुवः ८, ५: ८२, १८.
 घर्माय सत्सादमानायानुब्रूहि १३,
 १४: १६८, १४.
 घर्मैतत्ते ऋमेतत्पुरोषम् १३, १६:
 १७१, १२; १३, १७: १७२, ५.
 घर्मोऽसि रायस्योषवनिः २, ३:
 २४, ७.
 घर्मोऽसि विन्वायुः ४, १०: ४८, ६.
 * घसीना मे मा ७, १: ६८, ७.
 घृतं घृतपावानः १०, १८: ११८, १५.
 घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये १४, ४:
 १७६, ६.
 घृतवति सौद १८, २०: २७८, १७.
 घृतवतीम् १४, २: १७४, ५.
 घृतवतीमध्वर्यो सुचम् ६, ६: ६४,
 ११; १०, १६: ११५, २.
 घृतवन्तं कुक्षायिजम् ७, ११: ७६, १०.
 घृताचीरेत ५, २: ५२, ११.
 घृतेन द्यावाष्टयिवौ आश्रयेथाम् १४,
 ११: १८२, ८.
 घृतेन द्यावाष्टयिवौ आश्रयेथांश्च स्वाहा
 १०, ८: १०७, १८.
 घृतेन द्यावाष्टयिवौ प्रोष्णीथाम् १०,
 १५: ११२, १६.
 घृतेन सीता १८, १६: २६८, ५.
 घृतेन स्वाहा १८, १४२: २६५;
 १६; १७.
 * घृतेनाक्तो ८, ५: ८२, १; १०,
 १०: १०८, १२.
 घृतेनाक्तो १०, ११: १११, ४.
 घृतेनाक्तो पश्य चायेथाम् १०, ११:
 १११, ५.

च

- चक्षुर्भ्या मे १५, २२: २०३, ५.
 चक्षुः श्रोत्रम् ५, २: ५३, १६.
 चक्षुषः पिता मनसा हि धीरः १८,
 ६: २८३, १२.
 चाक्षुषे त्वा १८, ५: २८८, २०.
 चक्षुषे वाम् १८, १६: २७०, १६.
 चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्रयः १८,
 १७: २७४, १८; २०, २५:
 ३२०, ७.
 * चतुःशिखण्डा ४, ११: ५०, ४; ५,
 ६: ५७, १.
 चतुःशिखण्डा युवतिः सुपेशाः १४,
 ४: १७६, ५.
 चतुःशिखण्डे युवती कनोने १०,
 ४: १०५, ५.
 चतुःसक्तिर्नाभिर्घटतस्य १३, १६:
 १७१, १.
 चत्वारि शृङ्गा १, १४: १५, ११.
 चनो दधीत नाद्यो गिरो मे १८,
 ४: २५५, १५.
 * चन्द्रमग्निम् १, १०: ११, १२.
 चन्द्रमसि १२, १४: १४४, १०.
 * चन्द्रमा देवो दैव्यो ब्रह्मा १२, २:
 १३३, ७.
 चरोस्त्वा पञ्चबिलस्य ५, ४: ५५, १४.
 चितः स्त्र ४, ८: ४८, ७.
 चितः स्त्र परिचितः १३, ८: १६३,
 ७; १८, १२: २६३, २; १८,
 १६: २६८, ७.
 चिते त्वा १८, १४४: २६६, ८; ८;
 १८, ६: २८३, ४.
 चित्तिः सुक् १, १०: ११, १८.
 चित्तिं जुहोमि १८, १७: २७३,
 ११; १८, ३: २८५, ५.
 चित्तिमचित्तिम् १८, २१२: २८२,
 ७; ८.
 चित्यतिर्मा पुनातु १२, ७: १३८, २.

चित्यतिस्त्वा पुनातु १२, ७:
 १३७, १४.

चित्यग्निभ्यः प्रणीयमानेभ्योऽनुव्रूहि १८,
 १६: २६८, ११.

चित्रं देवानाम् १८, १८: २७६,
 ७; १८, ७: २८७, ४.

चित्रम् १, ८: १०, १०; १३,
 १८: १७२, १६; १६, ६: २२१,
 २; १६, २६: २२६, ६; १७,
 ११: २४३, ३; २०, १५: ३०७,
 १०; २०, २४: ३१२, १६; २१,
 ३: ३२४, ६.

* चित्रियादश्चत्वात् १, ६: ७, १५.
 चिदसि ४, ८२: ४८, ४; ६; ६,
 १२: ६८, ८; १२, १६: १४६,
 १५; १८, १२: २६३, ८.

छ

छन्दोभिर्विगृह्यते एति १८, २०:
 २७८, १.

ज

जगती छन्दः १८, २०: २७८, ८.
 जगतीं मांसिनं प्रविशामि १८, १६:
 २६८, ११.

* जनः १, ३: ४, १२.
 जनयत्ये त्वा संयौमि ४, १०: ४८, १.

* जनयस्त्वा १८, १: २५३, ८.
 जनस्य गोपा अजनिष्ट १८, ५:
 २८७, ७.

जनस्य गोपाः १८, ६: २८०, १७;
 २१, ३: ३२४, १४.

जनिष्वा हि जेन्यः १८, १: २५१, ५.
 जयतामिव दुन्दुभिः १८, १८:
 २७५, ७.

जागतः पन्थाः १६, १२: २२५, २०.
 जागतमसि १३, ११: १६५, ८.

** जागतेन छन्दसाववाढो वल्लगः १४,
 ७: १८०, ३.

- जागतोऽसि १३, ३: १५७, ८.
जातवेदो भुवनस्य रेतः १, ७: ८, ९.
जातवेदो वपया गच्छ देवान् १०,
१६: ११५, १२.
जातायानुब्रूहि ८, ५: ८३, ४.
* जाय एहि सुवः १७, १४: २४५, १४.
जिघर्म्यग्निम् १८, १: २५०, १०.
जिघर्म्यग्निं मनसा १८, १: २५०, ९.
जिह्वानामूर्ध्वः खयशा उपस्थे १८,
५: २५५, १७.
* जीवा नामस्य २१, ६: ३२६, ९.
जुषस्व सप्रथस्तमम् १०, १५: ११४,
१६.
जुषाणो अमृतः १४, १४: १८५, ६.
** जुष्टं निर्वपामि १२, २१: १५२, ८.
* जुष्टिरसि ७, १: ६९, १३.
जुष्टो वाचो भूयासम् १४, १७:
१८७, १५; २०, ३०: ३१६, १९.
* जुह्वरसि ५, ७: ५८, ६.
जुह्वरसि धृताची गायत्रियास्त्री ५,
७: ५८, ७.
जुक्तेहि ६, ३: ६९, ३.
* जूरसि धृता मनसा १२, १६:
१४६, ९.
ज्योतिरसि १३, ९: १६२ १९;
१९, ३: २८५, ५.
ज्योतिरसि वैश्वानरं वृश्चियै दुग्धम्
१६, ३: २१९, ७.
ज्योतिरापाम १८, १६: २६८, २०.
ज्योतिर्भा असि वनस्पतीनामोषधी-
नाऽऽरसः १३, १६: १७१, ९.
ज्योतिर्म यच्छ १९, ३: २८५, ६.
ज्योतिषे वाम् १८, १६: २७०, १२.
* ज्योतिषे द्विकुर १६, ३: २१९, १.
ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि १९: ५,
२८८, १२.
* ज्योतिष्मतीम् २, ८: २७, १६.
* ज्योतिष्मन्तं त्वा १८, १: २५०, १३.
ज्योतिस्त्वा ज्योतिषि ५, ४: ५५, १०.

त

- त इमं यज्ञमवन्तु २१, १५: ३३२, ३.
तऽऽ होतव्यपक्रयस्व १५, ३३:
२१२, १.
तच्चक्षुः १८, २०: २७८, १०.
* तच्छ्रम्योः ७, ७: ७३, ११.
तत स आपः २०, २४: ३१३, १.
तत्कृषिः १८, २०: २७८, ११.
तत्त्वा यामि १९, ६: २९६, १७;
२१, १: ३२३, २.
तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानः १२,
२२: १५२, १९; १८, १७: २७९,
१४; १९, ६: २९१, ७.
तत्र गच्छ यत्र पूर्वे परेताः १८,
१८: २७५, ४.
तत्सवितुर्वरेण्यम् २, ८: २७, ११.
तदजा १८, २०: २७८, ८.
तदन्तरिक्षम् १८, २०: २७८, ६.
* तदयम् १, ११: १२, १६.
तदश्वः १८, २०: २७८, ११.
** तदश्विनौ भेषजेन २०, ३०: ३१६,
२१.
तदस्य प्रियम् १७, ६: २४०, १०.
तदायुः १८, २०: २७८, १०.
तदित्यदम् २१, १६: ३३२, १४.
तदुच्छ्रितम् ८, ८: ८५, १.
तद्गोः १८, २०: २७८, ९.
तद्विशः १८, २०: २७८, ७.
तदुद्यौः १८, २०: २७८, ६.
तद्विरण्यम् १८, २०: २७८, ९.
तद्राधो अद्य सवितुर्वरेण्यम् १६,
१६: २२८, १२.
तद्वयतपरो दधे १८, १६: २६८, ४.
तदुवाक १८, २०: २७८, ७.
तद्विष्णोः परमं पदम् १०, ९: १०८,
१३; १८, १८: २७५, ११.
तनूनपादसुरो विश्ववेदाः १८, ५:
२५६, ३.

- * तनूँलचम् १०, २१: १२०, ६.
 ** तनूपा असि भ्रुवं तनुवं मे पाहि २१,
 १४: ३३०, १४.
 * तनुं तन्वजसः १६, १८: २३१, २.
 * तं त्वा जुषे १०, १: १०२, १४.
 तं त्वा प्रपद्ये १८, १६: २६८, १०.
 तं त्वा समिद्धिरङ्गिरः १, ६: ७, १६.
 तन्नस्त्रायतां तन्नो विश्वतो मद्भत् १८,
 १६: २६८, १३.
 तन्नो सद्य १४, ८: १८०, ११.
 तन्मे १४, ८: १८०, १३.
 तपस्य तपस्यस्य १८, ४: २८६, १७.
 ** तपश्चिते त्वा १८, १४: २६६, ८.
 तपसस्तनूरसि १२, १८: १४८, ७.
 ** तपस्या नामापः स्वाहाकृता षष्ठिवी-
 माविशत २१, २: ३२३, १७.
 तपो ष्वमे १३, ८: १६३, ६; २१,
 १: ३२३, ८.
 तपोऽसि १३, ८: १६३, १.
 तमभिषोच १०, २२: १२१, ३.
 तं प्रतथा १५, १६: १८८, १८.
 ** तं मे देवा रक्षन्तां प्राणान् मे २०,
 ३०२: ३१७; ५; ७.
 ** तथा १८, १७२: २७३, २०; २२.
 तथा देवतया १८, १४; १५: २६६,
 १३; २६७, २.
 तथा देवतयाङ्गिरसदु भ्रुवा सौद १८,
 ८: २६०, १; १८, १६: २६८, १७.
 तथा देवतयाङ्गिरसदु भ्रुवे सौदतम्
 १८, १७: २७४, १३.
 तयोर्देवानामधिभागधेयम् १४, ४:
 १७६, ७.
 तरणिर्विश्वदर्शतः १५, १७: २००,
 ११; १८, १०: २६०, १८.
 तस्मा इन्द्राय सुतमाजुहोमि स्वाहा
 १५, २०: २०८, ६.
 * तस्मिन्सौद ५, ८: ५८, ३.

- ** तस्मै मित्राय सुतमाजुहोमि स्वाहा
 १५, २०: २०८, ६.
 तस्मै तद्राय नमो अस्तु देवाः १८,
 २१: २८२, १७.
 तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण १२, ७:
 १३८, ४.
 तस्यां सुपर्णावधि यौ निविष्टौ १४,
 ४: १७६, ६.
 तस्यै प्रस्तुहि
 तस्यै मेऽस्तुहि
 तस्यै स्तुहि } १६, १२: २२६, १.
 ता अस्य स्रद्धोदसः १८, १२:
 २६३, १०; १८, १५: २६७, २;
 १८, २१: २८२, ६.
 ताऽऽसवितुर्वरेण्यस्य १, १४: १५, १३.
 ताऽऽसवितुर्वरेण्यस्य चित्राम् १८,
 ६: २८४, ८.
 ता ते विश्वा परिभूरस्तु यज्ञम् १२,
 २१: १५२, ११.
 तान् गायत्री नयतु प्रजानती १८,
 २०: २७७, १४.
 तान्ददन्ते कवयो विपश्चितः १८,
 २०: २७७, १७.
 तान्यज्ञस्य मायया १८, १४:
 २६४, १८.
 तान्वरणी गृह्णातु ८, १२: ८७, ६.
 तामिराद्रव १२, २३: १५३, १५.
 तामाशिषमाशसे तन्त्रे ज्योतिष्मतीम्
 २, ८: २७, १४; ७, १३: ७८, ४.
 तामाशिषमाशसेऽमुष्यै ज्योतिष्मतीम्
 ७, १३: ७८, ५.
 ** तिष्ठ होतः १६, २५: २२५, ५.
 * तिष्ठो देवीः ८, ६: ८३, ८.
 ** तीव्राऽऽशीर्वतः कुरुध्वम् १६,
 १३: २२६, १६.
 तुथो वो विश्ववेदा विभजतु १६,
 ६: २२१, ६.

तुयोऽसि विश्ववेदाः १४, १२ : १८२,
१५.

तुभ्यं ता अङ्गिरसस २०, २ : २६८,
११.

हतौयस्य सवनस्यर्भुमतो.. सोमान्यस्थि-
तान् प्रेष्य १६, १२ : २२६, १८.

* हतौयस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशा-
न्यस्थितान्नेष्य १६, १२ : २२६, ११.

* हतौयस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशाना-
मनब्रूहि १६, १२ : २२६, ११.

* हतौयस्याम् १०, ४ : १०४, १२.

* हतौयस्यै ३, ७ : २८, १२.

हतौयस्यै दिवः ३, ५ : २६, ११.

हम्यन्ताऽहोवः १६, १४ : २२७, १०.

तेजसे त्वा ५, २ : ५४, १४.

* तेजसे मे ओजसे मे वर्चसे मे १५,
२२ : २०२, १०.

तेजसे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व १५,
२२ : २०२, ७.

तेजसे वाम् १८, १६ : २७१, ७.

तेजःसदसि १८, २० : २७८, १८.

* तेजिष्ठा ते ५, ७ : ५८, १.

तेजोऽनु प्रेहि ५, २ : ५४, १५;
१३, १२ : १६५, १८.

तेजो मे यच्छ १८, १० : २७२, १७.

तेजोविदसि १६, १० : २२२, ११.

तेजोऽसि ५, २ : ५४, १४; १३,
१२ : १६५, १७; १७, १५ : २४६,
८; १८, १७ : २७२, १७.

ते ते धामानि १०, ८ : १०८, ८;
१७, ६ : २४०, १०.

* तेनर्षिणा १८, २० : २७८, १२.

तेनातिष्ठदिवमन्तरिक्षम् १८, २० :
२७८, १२.

तेनैतु यजमानः खस्त्या १८, २० :
२७८, २.

* ते नो अर्वन्तः १७, १४ : २४५, ७.

तेभ्योऽग्निभ्योऽतमस्त्वेतत् १८, १४ :
२८२, २; ५; ८; १०.

ते मामवन्तु २१, १५ : २२२, २.

ते यन्तु प्रजानन्तः १८, २० : २७७, १६.

ते राजन्निह विविच्यन्ते १८, ४ :
२५४, १६.

तोते रायः १२, १७ : १४७, ८.

तौ देवौ शुक्रामन्यौ १५, २८ :
२०८, १०.

त्रयस्त्रिंशत् २०, २८ : २२२, ६.

त्रयस्त्रिंशत्तन्त्रयः २०, १२ : २०६,
१४; २०, १५ : २०७, ८; २०,
१८ : २०८, २०; २०, २८ :
२१५, ८.

त्रयस्त्रिंशत्ते (शं ते) अग्ने प्रतिष्ठानं
तन्मे अग्ने प्रतिष्ठानम् १८, २१ :
२८२, १.

त्रातारमिन्द्रम् २०, २० : २१६, २१.

त्रिंशद्दाम १, १२ : १३, ११.

त्रिणवौ ते अग्ने अष्टौवन्तौ तौ मे अग्ने
अष्टौवन्तौ १८, २१ : २८२, १.

त्रिरकादशस्त्रिंशत्त्रिंशः १८, १ :
२४८, १०.

त्रिष्टप्ते अग्ने शिरस्तन्मे अग्ने शिरः १८,
२१ : २८१, १४.

* त्रिष्टप्ते अग्ने शिरस्तो मे माभिपाहि १८,
२१ : २८२, २.

त्रिष्टप्यन्नाग्ने दर्मः ३, ५ : २६, १२.

त्रिष्टप्यन्नः १८, २० : २७८, ८.

त्रिष्टपं त्वचा प्रविशामि १८, १६ :
२६८, १०.

त्रिष्ण्वीकर्तव्यं ४, ७ : ४७, १.

त्रिष्ण्वीक्रियमाणानाम् ४, ८ :
४७, ४.

त्रौणि पदा विचक्रमे १७, ६ :
२४०, १०.

त्रैष्टुभः पन्थाः १६, २ : २१८, १२.

** त्रैष्टुभेन बन्धसा रात्रिमिष्टकाम् १८,
८ : २६०, २.

** त्रैष्टुभेन बन्धसा ज्वबाढो वल्लगः १४,
७ : १८०, १.

- चैद्युभोऽसि १३, २: १५७, ८; १३,
११: १६५, ८.
- अश्वकं यजामहे ८, ११: ८९, ८.
- अविर्वयः १८, २: २८४, ११.
- * त्वं सोम तनुहृद्भ्यः १४, १४:
१८५, ६.
- त्वं सोम पितृभिः संविदानः ८, ८:
८६, ११.
- त्वं सोम प्रचिकितः ११, ५:
१२५, १६.
- त्वं सोम प्रचिकितो मनीषा ८, ७:
८६, ५.
- त्वं सोम महे भगम् ८, ७: ८५, १३.
- ** तं हि नावुभयोः सुवो रोह १७,
१४: २४५, १७.
- त्वं ह्यग्ने अग्निना २०, १८: ३०८,
१६.
- त्वचं गृह्णीष्व ४, १०: ४९, ८.
- * त्वत्पितरः २, १०: २९, ८.
- * तं दीक्षाणामधिपतिरसि १२, ७:
१३८, ८.
- * तं देवानाम् ४, ४: ४३, १३.
- तं नः सोम २०, ३: ३००, १०.
- तं नस्तनुवत सेतुरग्ने २०, १५:
३०७, ८.
- तं नो अग्ने १, २०: २१, ११.
- तं नो अग्ने भिषग्भव १८, १०:
२६०, १०.
- त्वमग्ने ईडितः ८, ८: ८७, ७.
- त्वमग्ने गृह्यपतिः १३, १०: १६४, १०.
- त्वमग्ने व्रतपा असि १२, १०: १४०,
११; १२, ११२: १४१, ६; ७;
२०, ७: ३०२, १५; २१, १५:
३३२, २.
- त्वमग्ने सप्रथा असि ८, २: ७९, १५;
२०, २०: ३१०, ८.
- * त्वया वेदिम् ७, ११: ७६, ११.
- * त्वया हि नः पितरः सोम ८, ७:
८६, ६.

- त्वष्टीमती ते सपेय १२, १७: १४७,
१०; १३, १०: १६४, ११.
- त्वां वृत्रेष्णिन्द्र सत्यतिं नरः १८,
५: २८९, १३.
- * त्वां काष्ठास्वर्तः काष्ठास्वर्तः १८,
५: २८९, १४.
- त्वां चित्रश्रवस्सम १८, ५: २८७, ७;
१८, ६: २८०, १८.
- त्वामग्ने पुष्करादधि १८, १: २५०,
१८.
- * त्वामग्ने मानुषीरोडते २०, ८: ३०३,
२.
- त्वामग्ने वृषभम् १८, ६: २८०, ४.
- त्वामग्ने वृषभं चेकितानम् १८, २१:
२८२, ५.
- त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ १, ६:
७, १८.
- त्वामिद्धि हवामहे १८, ५: २८९, १२.
- त्वामु ते दधिरे ह्यवाहम् १०, १५:
११४, १४.
- त्वय्यै त्वा १३, १३: १६६, १४.
- त्वे रायः १२, १७: १४७, ७.
- * त्वे वस्त्रनि २०, ७: ३०२, १८.

द

- दंष्ट्राभ्यां मलिक्षून् १८, ७: २५८,
१३.
- दक्षक्रतुभ्यां मे १५, २२: २०३, ४.
- दक्षाद्य त्वा ४, २: ४२, ८; ४, ३:
४२, ६.
- दक्षिणत एत ७, ३: ७०, १२.
- दक्षिणसदुभ्य उपवर्तवै ७, ३: ७०, ११.
- दधन्वे वा यदीमनु १५, ८: १८५, ८.
- दधिक्तावः १६, २२: २३२, २०.
- दधिक्तावो अकारिषम् ७, १२:
७७, ८.
- दधिघर्मस्य यज १६, ३: २१८, १२.
- दध्मिरसि ६, ८: ६६, ५.

- ** दर्शनं यच्छे ३, १: ३२, ८.
 * दश ते तनुवो यज्ञ ई, १०: ६६, १५.
 दश प्राचीर्दश भासि दक्षिणाः १३,
 १०: १६४, २.
 ** दशभिः कलशौ सृष्ट्वा न्युज १६,
 १८: २२८, १७.
 दशसु सीद १८, २०: २७८, १८.
 दहन् रक्षांसि विश्वहा १८, ४:
 २५५, ४.
 दानवः स्य परवः १३, ११: १६५, ५.
 * दानाय समिधोमहे १८, ४: २५५,
 १३.
 दाशेम हव्यदातये १८, ६२: २८०,
 १; २.
 दिवः खीलो ज्वततः ७, ६: ७३, ५.
 ७, १२: ७७, ६.
 दिवः पृथिव्याः १, १२: १३, ६.
 दिवं गच्छ १८, ८: २५८, ५.
 दिवं गच्छ सुवः पत १६, ६: २२१, ४.
 दिवं तपसस्त्रायस्व १३, १०: १६३,
 १२.
 * दिवमग्रेण १०, २: १०३, ३.
 * दिवः शिल्पम् ५, ३: ५४, १.
 दिवः स्तम्भनिरसि ४, ८: ४७, ५.
 दिवस्त्वा परस्त्रायाः १३, १६:
 १७०, ८.
 * दिवस्त्वा वीर्येण १, १०: ११, १४;
 १, ११: १२, १७; १, १२: १३,
 १४; १, १३: १४, १५.
 दिवस्सरि २, ८: २८, १.
 दिवस्सरि प्रथमं जज्ञे अग्निः १८,
 ८: २६०, ४.
 दिवः स्वनुरसि १०, ८: १०८, १७.
 * दिवि देवान्दृष्ट १६, १८: २२१, ६.
 दिवि त्रयस्व १८, १६: २७१, १४.
 दिवि सीद १८, २०: २७८, ७.
 * दिविस्पृष्ट मा मा हिंसीतः १३,
 १२: १६५, १८.

- दिवे त्वा ५, ५: ५६, ६; १४, १०:
 १८२, १; १५, ८: १८४, १२;
 १८, ६: २८०, ८.
 दिवोऽग्निं पृष्ठमस्त्रात् १८, २०:
 २७८, ७.
 दिवो नाके मधुजिह्वा अश्वसतः १८,
 १६: २६८, ६.
 दिवो भागोऽसि ७, २: ७०, २; ७,
 २: ७०, ७.
 दिवो रुक्म उरुचक्षा उदेति १८,
 १०: २६०, १८.
 दिवो वा विष्णो उत वा पृथिव्याः
 १८, १८: २७५, १२.
 दिवो वा विष्णो १४, ६: १७८, ६.
 दिव्यं धामाशास्ते ८, ७: ८४, २.
 दिशः स्वाहा ८, ७: ८४, ८.
 दिशां ज्ञृत्निरसि ७, २: ६८, १८.
 दिशो जिन्व ७, १: ६८, १०.
 दीक्षित वाचं यच्छ १२, १२:
 १४३, १.
 ** दीदिता मेऽग्निं स्वाहा २, ८: २८, ११.
 दीदिहि २, ८: २८, ११.
 दीद्यासम् २, ८: २८, ११.
 * दीर्घामनु ४, ८: ४७, १२.
 * दुरः ८, ६: ८३, ८.
 दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च
 वयं द्विष्मः १६, २५: २३५, १५.
 ** दुःस्वप्न पापस्वप्नोपभुङ्क्ते ब्रह्माहमन्तरं
 ... सुप्रवध २१, २: २२३, १८.
 दुष्टां ते द्यौः पृथिवी पथः १८, २१:
 २८२, १४.
 ** दुष्टास यज्ञं स्तुनवाम सोमम् १८,
 २१: २८२, १२.
 दूर्वा रोहन्तु पुष्पिणौः १८, १५:
 २६७, ५.
 दृष्टं गाः ३, ८: ३८, २०; १०,
 १८: ११७, ७.
 * दृष्टं दन्तां दुर्याः ४, ६: ४५, ४.

* दृष्टस्व देवि श्रियि १८, ७ :
२५७, १२.

दृष्टे स्त्र्यः श्रियिरे समीची १५, २३ :
२०४, २.

* दृष्टानो रक्त्वा उर्या १८, ७ : २५८, १.
देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा १६,
२२ : २३३, २.

देवकृतमसि ३, ४ : ३५, १५.

* देवपितृवर्हिः ८, ४ : ८३, ५.

देव पुरश्चर सध्यासं ला १३, ५ :
१५८, ८ ; १३, ६ : १५८, १५ ;
१३, ७ : १६०, ३ ; १३, ८ :
१६२, ११ ; १३, १६ : १७१, ५.

* देववर्हिः ३, ४ : ३४, १८ ; ३, ४ :
३५, २.

देवयजनवान् भूयाः १२, ३ : १३४, १.

* देव वरुण १२, ३ : १३३, २०.

देवयुतो १४, ५ : १७७, ८.

देवयुरेतानि प्रवपे १२, ६ : १३६, ३.

देव सवितः प्रसुव यज्ञम् १७, ८ :
२४१, १४.

* देव सवितरेतत्ते ७, ३ : ७०, १७.

देव सवितरेतत्ते प्राह १७, ६ :
२४०, १२.

देव सूर्य सोमं क्रोधासः १२, १८ :
१४८, १५.

देवस्त्वा सविता ३, ७ : ३८, १२.

देवस्त्वा सविता मध्वानक्तु ५, ८ :
५८, ७ ; १०, १ : १०२, १५ ;
१०, ८२ : १०७, १८ ; १०८,
३ ; १३, ८ : १६२, १५.

देवस्त्वा सविता अपयतु ४, १० :
४८, १०.

देवस्त्वा सवितोऽपतु १३, ५ : १५८,
१७ ; १८, २ : २५३, १३.

देवस्य त्वा २, ३ : २४, १० ; ३,
२ : ३४, ८ ; ३, ४ : ३४, १७ ;
४, ४ : ४४, २ ; ४, ६ : ४५, १० ;
४, ८ : ४७, ८ ; ४, ९ : ४८, १० ;

४, ११ : ५०, ६ ; ७, १ : ६८, २ ;
१०, ३ : १०४, ६ ; १०, ७ : १०७,
७ ; १०, ८ : १०८, १२ ; १०,
१० : ११०, २ ; १३, १ : १५५,
५ ; १३, ११ : १६४, १५ ; १४,
७ : १७८, ८ ; १५, ११ : १८६,
३ ; १८, १ : २४८, १४ ; १८,
८ : २५८, २० ; १८, १२ : २६२,
१६ ; १८, ६ : २८६, १.

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे १२, २१ :
१५२, ७ ; १८, १ : २५०, १३.

देवस्य द्रविणस्यवः १८, ५ : २८८, ३.

देवस्य वः सवितुः प्रसवे मधुमतीः साद-
यामि १८, १६६ : २७०, ११ ;
१४ ; १८ ; २७१, २ ; ६ ; ८.

देवस्य सवितुः सवे ५, १ : ५२, १.

देवस्याहम् १७, १२२ : २४४, १३ ;
१४.

देवः सविता वसोर्वसुदावा १२, १४ :
१४४, १०.

देवाः पितरः ६, ५ : ६३, १४.

देवा गातुविदः ३, १ : ३२, १२ ;
७, ११ : ७७, २.

देवा यावाण इन्दुरिन्द्रः १६, २ :
२१७, १७.

देवाङ्गनमग्न्यज्ञः १२, १२ : १४२,
३ ; २०, १८ : २१०, ४ ; २०,
२७ : २१५, २ ; २१, १ : २२३,
३ ; २१, १५ : २२१, ८.

देवा देवेभ्यस्परि १८, २० : २७७, १३.

देवा देवेषु पराक्रमध्वम् ३, २ :
३३, १४.

देवा देवेषु पराक्रमध्वं प्रथमा द्वितीयेषु
द्वितीयास्तृतीयेषु १८, १ : २४८, ८.

देवानां यान्यसि १८, ४ : २८६, १६.

देवानां त्वा १३, १२ : १६५, १७.

* देवानां त्वा पत्नीर्देवीः १८, १ :
२५३, ५.

देवानां देवयान्यसि १८, ४ : २८६, १७

- देवानाम् २०, १: २९९, ४.
 देवानां पत्नी: ५, २: ५४, ६.
 ** देवानां पत्नीभ्यो ऽनुब्रूहि ७, ९.
 ७५, २.
 देवानां परिषूतमसि ३, ४: ३४, १५.
 ** देवानां पितॄणां परिषूतमसि ९, ४:
 ९२, ५.
 * देवानां ब्रह्मवादम् १, ७: ८, १७.
 देवान्यज ७, ४: ७१, ७.
 देवाय सवित्रे ऽनुब्रूहि १६, १५:
 २२८, २.
 देवाय सवित्रे प्रेष्य १६, १५: २२८, ४.
 देवास इह मादयध्वम् २०, २८:
 ३१५, १४.
 ** देवास्तच्छमयन्तु सर्वम् २०, ३०:
 ३१६, २२.
 देवास्त्वा मन्यिषाः प्रणयन्तु १५, २७:
 २०७, १२.
 देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तु १५, २७:
 २०७, ११.
 देवो द्यावाप्रथिवी १३, १: १५५, १४.
 * देवो द्वारो १५, २३: २०४, ७;
 १५, २८: २१६, ७.
 देवौमहं निर्वर्तति बाधमानः १८,
 १४: २६४, १८.
 देवीरापः ८, १४: ८९, १; १२,
 १४: १४५, २; १५, ६: १९२, ५;
 १६, २६: २२५, २०.
 देवीर्वध्वी: १३, २: १५६, २.
 देवेभ्यः कल्पस्व १०, १५: ११४, २.
 देवेभ्यः पितॄभ्यः स्वाहा २०, २८:
 ३१५, १२.
 ** देवेभ्यः पितॄभ्यो जुष्टम् ९, ४: ९२, ४.
 देवेभ्यः प्रातर्यावाभ्यो होतरनुब्रूहि १५,
 २: १९१, २०.
 देवेभ्यः प्रेष्य १०, २१: १२०, १.
 देवेभ्यः शुम्भध्वम् ४, ७: ४७, १.
 देवेभ्यः शुम्भस्व १०, ४: १०४, १६;
 १०, १५: ११४, २.

- देवेभ्यः शुम्भध्वम् ४, ७: ४७, २.
 देवेभ्यः शुम्भध्वम् ४, ७: ४७, २.
 देवेभ्यः शुम्भस्व १०, ४: १०४, १६;
 १०, १५: ११४, २.
 देवेभ्यस्त्वा मरीचिषेभ्यः १५, १२:
 १९७, १४.
 देवेभ्यस्त्वा ३, ४: ३४, १८; १५,
 २६: २०६, ७.
 * देवेभ्यस्त्वा देवयुवं शृणुमि यज्ञस्यायुषे
 जुष्टम् १५, २७: २१५, ५.
 देवेभ्यः स्वाहा १०, १६: ११५, १२.
 देवेभ्यो हव्यवाडसि १८, १०: २६०,
 ११.
 देवेषु हव्यवाहनः १८, १०: २६०,
 १०.
 देवो देवमेतु १२, १: १२२, १२.
 * देवो देवानाम् १५, १२: १९७, ८.
 देवो वः ३, २: ३४, ५; ३, ६:
 ३७, ९; ४, २: ४२, १३; ४,
 ७: ४६, १८; ४, ८: ४७, १३;
 ४, ९: ४८, १२; ५, ४: ५५, ५.
 देवो यज ९, १०: ९८, १२; १६,
 २५: २३५, ९.
 देहि मे ९, २: ९२, ५.
 देवीं धियं मनामहे १२, १३:
 १४३, १०.
 ** दैव्या च्छर्वय उपरुक्तोऽयं यजमानः
 ६, १२: ६८, १०.
 * दैव्या होतारा ८, ६: ८२, ९.
 * दोषावस्तोर्नमः स्वाहा २, २: २२, ११.
 * दोह्या च ते १, ८: ९, १२.
 द्यां ते धूमो गच्छतु १०, २१: १२०, ८.
 द्यावा नः प्रथिवी ८, १: ७९, १०.
 द्यावाप्रथिवीभ्यां स्वाहा १३, १३:
 १६७, ८.
 द्यावाप्रथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामि १३,
 १२: १६५, १४; १६, १९:
 २२१, २.

द्यावापृथिव्योरधि निर्मितः १८, २० :

२७८, २.

द्यावा होत्राय पृथिवीम् १८, ४ :

२५५, १४.

द्युतानस्वा मासतो मिनोतु १४,

१० : १८२, ४.

द्युम्नाय त्वा १३, १२ : १६६, १५.

द्यौरपराजिता १९, ४ : २८७, १.

द्यौरसि जन्मना वशा १८, २१ :

२८०, १८.

द्यौर्वशा स्वनयितुर्गर्भो नक्षत्राणि जरायु

स्त्वर्यो वत्सो दृष्टिः पौयूषः १८,

२१ : २८१, ४.

* द्यौश्चेमं यज्ञम् ३, ८ : ३८, १८.

* द्यौश्चेमम् ३, ७ : ३८, ८.

द्यौस्तेष्टम् १८, १ : २५०, ७.

द्रक्षस्वस्कन्द १५, ९ : १९५, २ ;

१५, ११ : १९७, १ ; १५, १९ :

२०१, ३ ; १८, १७ : २७२, १८ ;

१८, १९ : २७६, ४ ; २१, १५ :

३३१, १४.

द्रक्षस्ते दिवं मा स्कान् ४, १२ :

५१, १.

द्रविणे सीद १८, २० : २७९, १५.

* द्विषस्तरथा ऋणया न इयते १८,

१६ : २६८, ५.

दे द्रक्षसी १५, २२ : २०३, १.

दे खुती अष्टाण्वं पितृणाम् ११, ५ :

१२५, १२.

द्वौ समुद्रौ १५, २१ : २०२, २० ;

१५, २२ : २०३, १.

ध

धनजिदसि १८, २० : २७९, ९.

धनानां धनपते १८, २१ : २८२, १३.

धरुणमसि ४, ९ : ४८, २.

धर्तासि धरुणः १७, १५ : २४६, ७.

धर्चमसि ४, ९ : ४८, १.

धर्मासि ४, ९ : ४८, ३ ; १३,

१२ : १६७, २.

धर्षा मानुषान् १०, १० : ११०, ५.

धा असि ५, २ : ५२, १३.

धाता ददातु सुमनस्यमानः २१,

१५ : ३३१, १८.

धाता रातिः १९, ७ : २९७, ७ ;

२०, ३७ : ३२१, ६.

* धाता रातिः सविता १६, २२ :

२३३, ४.

धामभ्यस्त्वा १८, २० : २७८, २०.

धामसु सीद १८, २० : २७८, २०.

धामासि १८, २० : २७८, २०.

* धाम्ने धाम्ने ५, ४ : ५५, ११.

धाम्नो धाम्नः १०, २२ : १२१, ४.

धाम्यै त्वा १८, २० : २७८, २०.

धिषणासि पर्वत्या ४, ८ : ४७, ७.

धिषणासि पार्वतेयौ ४, ८ : ४७, ८.

धिषणास्त्वा १८, १ : २५३, ७.

धिषणास्त्वा देवोः १८, १ : २५३, ८.

धिषणे विडू सती १५, ११ : १९६, १६.

धीरो यः शक्रः परिभूरदाभ्यः १९,

१ : २८३, ७.

* धुनिश्च १९, ६ : २९५, २.

धूरसि ४, ४ : ४३, १२ ; ४, ५ :

४४, ९ ; १२, १९ : १५०, १८ ;

१५, २७ : २०६, १५.

धृष्टिरसि २, १ : २२, ६ ; २, २ :

२३, १७ ; ३, ६ : ३७, १३ ; ४,

८ : ४७, १६.

ध्रुवक्षितिः १९, २ : २८४, ३.

ध्रुवं ध्रुवेण क्षविषा १६, १९ : २३१, ६.

ध्रुवमसि ४, ८ : ४७, १८ ; ९, ५ :

९२, १७ ; १५, ४ : १९२, ८.

* ध्रुवा अस्मिन् ३, ३ : ३४, ६.

ध्रुवासि ७, ७: ७३, ८; १०, ४:
१०४, १५; १८, १: २५२, ९;
१८, १७: २७३, ८.

- * ध्रुवासि हृताची ५, ७: ५८, १०.
- * ध्रुवासि धरणी धनस्य ५, ७: ५८, ११.
ध्रुवासि प्रथिवी १८, १८; २७५, १५.
ध्रुवोऽसि ५, ६: ५७, ७; ९, १:
९०, ११; १५, १८: २००, १५.
- * ध्रुवोऽक्षम् ५, ६: ५७, ७.

न

नक्तोषसा १८, ८: २५९, २; १९,
६२: २९४, २; २; १९, ६:
२९६, ५.

न जातो न जनिष्यते १९, ५:
२८९, ९.

न त्वावा११ अन्यो दिव्यो न पार्थिवः
१९, ५: २८९, ९.

** न न्यस्तमार्त्विज्यम् १२, १: १२२, १०.

** न पुरस्ताद् व्युत्क्रामत १४, १९:
१८८, १२.

नभस्य नभस्यस्य ८, १३: ८८, ५;
१९, ३: २८५, ८.

नम इन्द्राय मखञ्जे १५, २३:
२०४, १.

* नम ईशानाय प्रजा: (?) २, ४:
२४, २०.

* नमः क्षत्रभ्यः १९, ६: २९१, १३.

नमः प्रथिव्यै १५, २३: २०४, १०.

नमस्तुत्या मा पाहि १५, २३:
२०४, २.

नमस्तु आतान १०, १४: ११२, १५.

नमस्तु अस्तु १९, ७: २९७, ६.

नमस्तु रुद्रमन्यवे १९, ६: २९१, १२.

नमस्तु हरसे शोचिषे १९, ६: २९२,
५; २०, २३: २१९, २.

नमः सखिभ्यः समान्भावगत १०,
२२: १२१, ८.

नमः सखीनां पुरोगाणां चक्षुषे १५,
२३: २०४, ९.

नमः सदस्स्यतये १५, २३: २०४, ८.

नमः सदसे १५, २३: २०४, ८.

नमः सु ते निर्वृते विश्वरूपे १८,
१३: २६४, ९.

नमः सूर्यस्य संहृष्टे १०, १५: ११४, ६.

नमः सोमाय राज्ञे १२, १: १२२, ११.

नमो अस्तु सर्पेभ्यः १८, १७: २७३, ५.

* नमोऽग्नयेऽप्रतिविद्धाय २, १०: २९,
७.

नमोऽग्नये मखञ्जे १५, २३: २०४, २२.

नमो दिग्भ्यः ८, ७: ८४, ११.

नमो दिवे ४, ११: ५०, १२; १४,

४: १७६, २; १४, १६: १८६,

१५; १५, २३: २०४, ९.

नमो दिवे नमः प्रथिव्यै १३, १२:
१६६, १०.

नमो देवेभ्यः १४, १६: १८६, १५.

नमो ब्रह्मणे ४, २: ४२, २.

नमो मित्रस्य १२, २०: १५१, १४.

* नमो यमाय मखञ्जे १५, २३: २०४, २.

नमो रुद्राय मखञ्जे १५, २३:
२०४, १.

नमो रुद्राय वास्तोष्यतये १६, २४:
२३४, ५.

* नमो रुद्रेभ्यः स्वाहा २१, २: २२४, १.

नमो रुद्रेभ्यो ये दिवि १९, ६:
२९१, २१.

नमो रुद्रेभ्यो येऽन्तरिक्षे १९, ६: २९१,
२०.

नमो रुद्रेभ्यो ये प्रथिव्याम् १९, ६:
२९१, १९.

* नमो वर्ष्याय च १९, ६: २९१, १५.

नमो वाचे १३, १: १५५, २;
१३, ७: १६०, २.

* नमो वायो २१, २: २२४, २.

नर्यं प्रजां मे गोपाय १, १४: १६, ४.

न वा उवेतन्मियसे २०, २५ :
२२०, ८.

नवो नवो भवति २१, २ : २२४, ७.

नसोः प्राणः १८, १७ : २७२, १२ ;
१९, १ : २८३, १.

न ह (हि) ते अग्ने तनुवै २१, १ :
२२२, ८.

* नाकोऽसि १, १२ : १४, ४.

नानदद् रासभः पत्ना १८, १ :
२५१, १२.

नाना प्राणः १०, १२२ : १११,
१७ ; ११२, ११.

नाना हि वां देवदितं सदी मितम्
११, ५ : १२५, ११,

* नान्दीमुखाः पितरः सानुगाः प्रियन्ताम्
१, ४ : ५, १२.

नाभिस्त्र आप्यायताम् १०, १४ :
११२, ५.

नारिरसि १३, १ : १५५, ७.

** नाहीनोऽग्निष्टोमः १२, १ : १२२, ९.
निकाया २०, ३ : ३००, ९.

** निग्राभं च ७, ५ : ७१, १६.
निग्राभ्या स्त्र देवयुतः १५, ८ :
१९४, ९.

* निदधामि १८, १२ : २६४, २.
निधनेन त्वा हन्दसा सादयामि १९,
६ : २९०, १४.

नियुते सौद १८, २० : २७९, २०.

* निरसुं नुद ७, १२ : ७७, १७.

* निरस्तः शण्डः सहासुना १५, २९ :
२०८, ११.

* निरस्तो मर्कः सहासुना १५, २९ :
२०८, १२.

निरस्तो वल्लगः १४, ७ : १७९, १८.

निर्हृत्यै त्वा १२, १४ : १४४, १२.

निर्हृत्यै स्वाहा २०, २९ : ३१६, ७.

* निर्दग्धम् ४, ९ : ४८, १.

* निर्मी मुञ्चामि १०, १७ : ११५, १८.

निवेशनः संगमनो वस्तुनाम् १८,
१४ : २६५, ९.

निषसाद द्युतव्रतः १, १४ : १६, ९.

निष्कृताच्चावमवटम् १८, १५ :
२६७, ९.

निष्ठम् ३, ६ : २७, १२.

नृचक्षसं त्वा १५, २० : २०२, ७.

* नृषदं त्वा द्रुषदम् १७, ९ : २४२, ४.

नृषदे वट १९, ६ : २९३, ६.

नेत्ता वातः स्तन्दयात् १३, १३ :
१६७, २.

नेष्टः पत्नीमुदानय १५, ५ : १९२,
१६, १६, १८ : २२९, १५.

नेष्ट्यज १५, २० : २०९, १७.

नेहास्या अपि किंचन १८, १४ :
२६४, १४.

न्यर्बुदे सौद १८, २० : २७९, २०.

प

पङ्क्तिं मञ्ज्वा प्रविशामि १८, १६ :
२६८, १२.

पङ्क्तिश्चन्दः १८, २० : २७८, ११.

पङ्क्तिश्चन्दसः १७, ५ : २४०, २.

पञ्चदशौ तेऽग्ने बाह्व तौ मे अग्ने बाह्व
१८, २१ : २८१, १५.

* पञ्च दिशो देवीः १९, ६ : २९३, १७.

* पञ्चधाग्नीन् १, १४ : १६, ६.

पञ्चधाग्नीन्यक्रामत् १, ८ : १०, १.

* पञ्चानां त्वरुनाम् ५, ४ : ५५, १२.

* पञ्चानां त्वा पृष्ठानाम् ५, ४ : ५५, १३.

* पञ्चानां त्वा वानानाम् ५, ४ : ५५, ९.

* पञ्चानां त्वा सलिलानाम् ५, ४ :
५५, १२.

पति कति ते जाराः ८, १२ : ८७, ५.

पति वाचं थक्ख १२, १२ : १४३, १.

पत्नीं संजह्य ८, १० : ८६, १२ ;
९, १ : ९०, १३.

पत्नीं मा हिंसीः २०, ६ : २०२, ६.

पदा ते ज्ञीणानि १२, १८: १४९, २.
 पदे पदे पाशिनः सन्ति सेतवः १८,
 १६: २६८, ७.
 पद्मे सौद १८, २०: २७९, २१.
 * पद्मा नामासि १२, १: १३२, १३.
 पयस्वती रोषधयः ३, २२: ३३, १०;
 १४: ७, १४: ७८, ११; १२,
 ६: १३७, २.
 पर ष ते २०, २: २९९, १.
 परमस्याः परावतः १८, ७: २५८, ७.
 परमेष्ठी देवता १८, २०: २७८, ११.
 परस्या अधि संवतः १८, ७: २५८, ६.
 पराध्माता अभिन्नाः ४, ७: ४६, १२.
 परापूत रक्तः ४, ७: ४६, ११.
 परार्ध सौद १८, २०: २७९, २१.
 परि त्रिविष्टाध्वरम् १८, ४: २५५, २.
 परि त्वा गिर्वणः १४, ६: १७९, २.
 परि त्वाग्ने पुरं वयम् २, ८: २७, १३.
 ** परिधिं नः कुरु २०, २५: २१३, ९.
 परि प्रागादेवो अग्निः १८, ४:
 २५५, ३.
 परिभूरग्निम् १५, २२: २०३, २.
 परि यो रश्मिना दिवः १८, १०:
 २६०, १५.
 परिलिखित रक्तः परिलिखिता
 अरातयः १२, १७: १४७, ५.
 परिलिखितम् १०, ३: १०४, ६;
 १०, ७: १०७, ८; १४, ७:
 १७९, १०.
 परिवत्सरीणां स्वस्तिमाशस्ते ८, १३:
 ८८, ९.
 परिवत्सरे सौद १८, २०: २७९, १८.
 परि वाजपतिः १०, १२: १११, ९;
 १८, १: २५०, ११; २०, २:
 २९८, १५.
 परि वाजपतिः कविः १८, ४:
 २५५, ३.
 परिवोरसि १०, ९: १०८, १६.

परि वृत्राणि सक्षणिः १८, १६:
 २६८, ५.
 परिषद्योऽसि पवमानः १४, १३:
 १८४, ५.
 * परिसृणीत ३, ९: ३९, १५.
 परेयुवाऽसम् २०, २२: २११, १२.
 पर्जन्याय प्रगायत ८, ३: ८०, १६.
 पर्जन्यो देवता १८, २०: २७८, ११.
 पर्यग्नये क्रियमाणायानुब्रूहि १०,
 १२: १११, ८.
 * पर्युष प्रधन्व वाजमातये १८, १६:
 २६८, ४.
 पवमानः सुवर्जनः १२, ७: १३८,
 २; २०, २४: २१९, ८.
 * पवित्रं ते विततम् १५, १४: १९८,
 १३.
 पवित्रे परि पिच्यते २०, ३३:
 २१९, ६.
 पवित्रे स्थः ३, ६: ३७, ६.
 * पशुभिः १३, ६: १५९, ६.
 पशुभ्यो मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व १५,
 २२: २०३, ७.
 पशूनाऽशमसि ९, १०: ९८, १९.
 ** पशूनां त्वा भागमुत्सृजामि ३, ४:
 ३४, १५.
 पशून्मे यच्छ २, ४: २४, १९.
 * पातं मा द्यावाष्टिबि ४, २: ४९,
 ४; १५, २४: २०४, १४.
 पायुस्त आष्यायताम् १०, १४:
 ११३, ६.
 * पाहि माग्ने ६, ३: ६२, १०.
 पितरः पितामहाः १८, २०: २८०,
 १३.
 पितरो मूः १२, १: १३२, १४.
 पिता मातरिश्वा १९, ६: २९२, १७.
 पितृभ्यस्त्वा २, ५: २५, १६.
 * पितृभ्योऽग्निभाक्तेभ्योऽनु स्वधा ९, ८:
 ९७, १.

- पितृभ्यो घर्मपेयः स्वाहा १३, १३ :
१६७, १०.
- * पितृभ्यो बर्हिषद्भ्योऽनु स्वाहा ८, ८ :
८६, १४.
- पितृञ्जनमग्न्यज्ञः २१, १५ : २२१,
१२.
- पितृञ्जिन्व २, ५ : २५, १६.
- पितृणां सदनमसि १०, ८ : १०७,
१६ ; १४, १० : १८२, २.
- * पितृनग्निष्वात्तान्स्वधा ८, ८ : ८७, २.
- * पितृनबर्हिषदः स्वाधा ८, ८ : ८६, १६.
- पितेव पुत्रं दस्ये वचोभिः १८, १४ :
२६५, १.
- पिन्वमानाय त्वा १८, २० : २८०, १.
- पिन्वमानासि १८, २० : २८८, २१.
- पिन्वमानेभ्यस्त्वा १८, २० : २८०, १.
- पिन्वमाने सौद १८, २० : २७८, १७ ;
१८, २० : २८०, १.
- पिष्टि मा १४, १२ : १८३, ८.
- * पिशाचहनं त्वा १८, २० : २७८, १२.
- पौपिवात्स्यं सरस्ततः १, १७ :
१८, १.
- पौवोऽज्रात् रघिदधः सुमेधाः १८,
५ : २५६, ८.
- पुत्रमिव पितरौ ११, ३ : १२४, ५.
- * पुनरग्निश्चक्षुः १६, २१ : २३२, १४.
- पुनरासद्य सदनम् १८, ११ : २६१,
१७.
- पुनरुर्जा १, २० : २१, ६ ; १८,
८ : २५८, ८ ; १८, १० : २६१,
१ ; १८, ११ : २६१, १८.
- पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात् १८,
७ : २८७, ११.
- पुनर्हविरसि १५, ३७ : २१४, १८ ;
१५, ३८ : २१५, १४.
- * पुनस्त्वादित्या रुद्राः १, १८ : २०, १६.
- पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसवः समिन्वताम्
१८, ११ : २६१, १८ ; २०, १८ :
३०८, १२.

- पुनातु ते परिस्तुतम् ११, २ : १२२,
१० ; १७, ८ : २४२, ६.
- पुरा कृणुध्वमायसीरष्टथाः १८, १२ :
२६३, ५.
- पुरा क्रूरस्य ५, २ : ५३, १.
- पुरीष वसानः स्वां योनिं यथायथम्
१८, १८ : २७५, ५.
- पुरीषासो अग्रयः १८, १६ : २६८,
१३.
- पुरीषोऽसि विश्वभराः १८, १२ :
२५०, १८ ; २५१, ४.
- * पुरुषसंमितः २०, २६ : ३१४, ५.
- पुरुषसाम गाय १८, १७ : २७२, १८.
- * पुरुषाः किं भरथ १८, १ : २५१, १४.
- पुरुषो वयः १८, २ : २८४, १४.
- पुरुषाः ८, ५ : ८२, १५.
- पुरोडाशं अलंकुरु १६, ३ :
२१८, ४.
- पुरोडाशं अलंकुरु १५, २० :
२०१, १८.
- पुरोवातसनिरसि १८, ५ : २८८, २.
- * पुष्टिपतये पुष्टिः २१, ७ : ३२६, १३.
- * पुष्टिमतौ पशुमतौ ७, ११ : ७६, ८.
- पुष्टिरसि १७, १५ : २४६, १०.
- * पुष्टे मे वचोदा वचसे पवध्वम् १५,
२२ : २०३, ८.
- * पूतं ह्यतनः (?) १, ८ : १०, ७.
- पूणां दर्वि ८, ३ : ८२, ५.
- पूणां पश्चात् १, १७ : १८, १४ ; १८,
५ : २८८, १३.
- * पूषा ते ३, ४ ; ५ : ३५, १२ ; ३६, ५.
- पूषा ते ग्रन्थिं विष्यतु ५, ५ : ५६, ११.
- पूषा ते ग्रन्थिं यज्ञातु ५, ३ : ५४,
४ ; १२, ८ : १३८, ६.
- पूषा ते बिलं विष्यतु ५, ३ : ५४, ८.
- पूषा त्वोपावहजतु १३, ११ :
१६५, २.
- पूषा देवता १८, २० : २७८, १०.
- * पूषाध्वनः १२, १६ : १४६, १७.

पूषा युनक्तु सविता युनक्तु १८, १५ :
२६७, १४.

पूषा सन्या १२, १४ : १४४, ८.

पूषासि २, २ : २३, ३ ; २, ५ :
२५, १८ ; ३, ७ : ३८, ४.

पूष्यो शरसे स्वाहा १३, १३ : १६७, ५.

पूष्ये स्वाहा १३, १४ : १६८, १२.

प्रतनाजिदसि १८, २० : २७९, ८.

प्रथिवि देवयजनि ४, ११ : ५०, ८.

प्रथिवि प्रथिव्याऽऽ सौद १८, १८ :
२७५, १८.

प्रथिवी बन्धः १८, २ : २८५, १२.

प्रथिवी तपसस्त्रायस्व १३, ८ :
१६२, १६.

प्रथिवीमात्रमिषम् १८, ६ : २८३, ६.

* प्रथिवी वशासावास्या गर्भो वनस्पतयो
जरास्वग्निर्वत्सो ऽग्निहोत्रं पौयूषः
१८, २१ : २८१, १.

प्रथिव्यसि १८, १ : २५२, ८ ; १८,
१७ : २७२, १६.

प्रथिव्यसि जन्मना वशा १८, २१ :
२८०, १६.

प्रथिव्याः पुरीषमसि १८, ४ : २८६, ७.

प्रथिव्याम् १८, ८ : २८४, ६.

प्रथिव्या यज्ञिये सौद १८, २० :
२७९, १६.

प्रथिव्या संभव १२, ११ ; १४ :
१४१, १६ ; १४५, ५.

* प्रथिव्या संभवत २१, २ : ३२२, १४.

* प्रथिव्यास्त्वा नामौ ७, १ : ६८, ३.
प्रथिव्यास्त्वा सूर्ध्वनाजिघर्षि १२, १६ :
१४७, ३.

* प्रथिव्यास्त्वा सादने सादयामि १८,
५ : २८८, ८.

प्रथिव्याः सधस्त्रात् १८, १ : २४९, १८.

प्रथिव्याः संश्रुचः पाहि ३, ४ : ३५, ७.

प्रथिव्युदपुरमन्त्रेन १८, १७ : २७२,
१८ ; १८, ५ : २८७, १८.

प्रथिव्यै त्वा ५, ५ : ५६, ७ ; १०, ८ :
१०७, १४ ; १५, ८ : १८४, १३ ;
१८, ६ : २८०, ८.

प्रथिव्यै भागोऽसि ७, २ : ७०, ६.

प्रथिव्यै वर्मासि ४, ११ : ५०, ८.

प्रथिव्यै स्वाहा १८, २ : २८५, १५.

प्रष्टो दिवि १, १८ : २०, २ ; ८,
३ : ८०, १५ ; १८, १२ : २६३,
१२ ; १८, २१ ; २८२, १८ ; १८,
१ : २८२, ६.

पोतर्यज १५, २० : २०९, १६.

पोषाय त्वा ५, ५ : ५६, ८.

* पौर्णमासं हविः ३, २ : ३३, २.

** पौर्णमासेन यज्ये ३, १ : ३२, ७.

* प्र कारवो मनना वाच्यमानाः १८,
५ : २५६, ६.

प्रघास्यान्हवामहे ८, ११ : ८७, ३.

प्रचवस्व भुवस्पते १२, २० : १५१, ८.

प्रजननमसि १७, १५ : २४६, १०.

प्रजा अग्रे संवासाय १, ६ : ८, ८.

प्रजां योनिम् ५, २ : ५३, १६.

प्रजां योनिं मा निर्मृक्षम् ७, ५ : ७२, ६.

प्रजाः पाहि १५, १६ : १८९, २०.

* प्रजानन्तः प्रतिगृह्णन्ति १०, १० :
१०८, ८.

प्रजापतये त्वा १७, ८ : २४२, १० ;
१७, १० : २४२, १२.

प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामि १७,
८ : २४२, ८.

प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं
गृह्णामि १५, ८ : १८४, ११.

** प्रजापतयेऽनुवृद्धि } १७, १७ : २४७,
** प्रजापतये प्रेष्य } ८.

प्रजापतये स्वाहा ६, १ : ६१, ८.

प्रजापतिनात्मानम् १८, २१ : २८२,
१५.

प्रजापतिरसि ५, ८ : ६०, ४.

* प्रजापतिर्दिशां पतिः १८, १८ :
२७६, १२.

- प्रजापतिर्देवता १८, २० : २७८, ९.
 प्रजापतिर्मनसा १५, १ : १९०, ८;
 १९, ५ : २८८, ११.
 प्रजापतिर्विश्वकर्मा युनक्तु १८, ७ :
 २५८, १९.
 * प्रजापतिस्त्वनाम् १, ७ : ८, १२.
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु १८, १४;
 १६ : २६६, १२; २६९, १७.
 * प्रजापतिस्त्वा सादयतु दिवः षष्ठे १९,
 ४ : २८६, १८.
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु षष्ठिव्याः षष्ठे
 १८, १७ : २७२, ९.
 प्रजापते न त्वत् २०, ५ : ३०१, १०;
 २०, २५ : २१२, ११.
 प्रजापते न त्वदेतानि १६, ८ :
 २२२, ७.
 प्रजापतेर्जायमानाः १०, ९ : १०९, ५.
 प्रजापतेर्वर्तनि मनुवर्तस्व २०, २९ :
 ३१६, १२.
 प्रजापतेर्विश्वभृति तन्वं ऊतमसि स्वाहा
 २०, ११ : ३०५, ४.
 * प्रजापतेस्त्वा प्राणेनाभि प्राणिमि १,
 १० : १२, ४.
 प्रजापतौ त्वा मनसि जुहोमि १२,
 २३ : १५२, ११.
 प्रजाभ्यस्त्वा १२, १८ : १४८, ११.
 प्रजाभ्यो वाम् १८, १६ : २७१, ३.
 प्रजां मे यच्छ २, ३ : २४, ८.
 * प्रजास्त्वमनु प्राणिहि } १२, १८ :
 प्रजास्त्वामनु प्राणन्तु } १४८, १३.
 ** प्रजा स्यात्सौम १, ५ : ७, ६.
 प्रणय यज्ञम् ४, ३ : ४२, १६.
 प्र णो देवी १, १७ : १८, १८.
 प्रतक्वामि नभस्वान् १४, १३ :
 १८४, ६.
 प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट नाम २०,
 १८ : ३२१, १७.
 प्र तद्विष्णुः १४, ७ : १७९, ७.

- प्रति चेचे प्रतिनिष्ठामि राष्ट्रे २०,
 २९ : ३१६, १२.
 प्रति ते जिह्वा घृतमुच्चरणेत् १६,
 २४ : २२४, १७.
 प्रति त्वा वर्षष्टवं वेतु ४, ७ : ४६, ११.
 * प्रतिप्रस्थातः पशुं विशाधि १०, १७ :
 ११५, १९.
 प्रतिप्रस्थातः पशुनेहि १५, २० :
 २०१, १८.
 ** प्रतिप्रस्थातः पशुशौर्षाणि विद्धि १८,
 ३ : २५४, ५.
 प्रतिप्रस्थातः पशौ संवदस्व १६, १३ :
 २२६, ६.
 * प्रतिप्रस्थातः प्रवर्ग्यं विचर १३, ७ :
 १६१, ९.
 ** प्रतिप्रस्थातारशिरं शृतातङ्क्यं दध्या-
 दित्यग्रहायाह्वर १६, १० : २२४,
 १.
 * प्रतिप्रस्थातर्दधिघर्मेणोदेहि १६, ३ :
 २१९, ४.
 प्रतिप्रस्थातश्चतुर्भिर्मां शकलैः प्रोक्षिता-
 प्रोक्षितैः प्रत्युपलम्बस्व १५, २७ :
 २०७, २.
 ** प्रतिप्रस्थातश्चतुर्भिः शकलैः प्रोक्षिता-
 प्रोक्षितैः प्रत्युपलम्बस्व १६, ४ :
 २२०, ५.
 प्रतिमा कन्धः १८, २० : २७८, ६.
 प्रतियुतो वरुणस्य पाशः १६, २७ :
 २३६, ८.
 प्रतिरेभ्यः स्वाहा १३, १३ : १६७, ८.
 प्रतिहारेण त्वा कन्धसा सादयामि
 १९, ६ : २९०, १२.
 प्रतूतं वाजिन्नाद्रव १८, १ : २४९, १६.
 * प्रत्यङ् सोमः ११, ३ : १२२, १२.
 * प्रत्यङ्घ्रः १६, १० : २२३, १२.
 प्रत्यसौ वरुणस्य पाशः १६, २७ :
 २३६, ८; १२, २० : १५१, २.
 प्रत्यसौ पिपिषते २१, १६ : २३२, १४.

- प्रत्युष्टम् २, २: २४, १०; ३, २:
३४, १०; ४, २: ४३, ७; ५,
२: ५३, १३; १०, १५: ११४, ५.
प्रत्युष्टं जन्मं भयम् २, २: २४, ८.
प्रयोजि १८, १७: २७३, १५.
**प्रदिशः स्वाहा ८, ७: ८४, ८.
प्र द्यावा यज्ञैः पृथिवी ऋतावध्या
१६, १५: २२८, ८.
* प्र पूर्वजे ८, १: ७९, १०.
प्र प्र वयममृतं जातवेदसम् १८, ६:
२८९, १८.
प्र प्रायमग्निः १८, ११: २६१, १२.
प्रधाडसि १८, २०: २७९, १०.
प्रमा असि १३, १०: १६३, ८.
प्रमा बन्दः १८, २०: २७८, ६.
प्रयुता द्वेषाऽसि १०, १६: ११५, २.
**प्रवत्स्यामि २, १०: २९, १३.
**प्रावात्स्यम् २, १०: २९, १४.
प्रयुते सीद १८, २०: २७९, २०.
प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वम् १८,
५: २५६, ४.
प्रविद्धं रक्तः ४, ७: ४६, १२.
प्र वेधसे कवये मेधाय १, ५: ७, १०.
प्र वो देवायाम्रये १५, २६: २१३, १७.
प्रशस्तः प्रसुहि १५, २८: २१६, ५;
१६, १०: २२३, १५: १६, २२:
२३३, ११.
प्रशस्त्यर्ज १५, २०: २०९, १३;
१६, १४: २१७, ८.
प्रशस्ता क्रतुनाजनि १८, १२:
२६३, १८.
प्रमद्य भस्मना योनिम् १८, ११:
२६१, १६.
प्र स मित्र १६, ४: २१९, १८.
* प्र स मित्र मता अस्तु २०, १३:
२०६, ८.
प्रस्तावेन त्वा बन्दसा सादयामि १८,
६: २९०, १२.

- प्रस्तोतर्वाषाढरं साम गाय १३, १६:
१७०, १३.
प्रस्तोतः साम गाय १३, १५: १७०,
५; १६, २४२: २३४, ८; १३,
१५.
प्रस्तोतः सामानि गाय १३, ७:
१६१, ८.
प्रह्विमाणायांनुबूहि ८, ६: ८३, ६.
प्राङ् सीमः ११, २: १२३, १३.
प्राची दिक् १८, २: २८५, १०;
१८, ४: २८६, ११; १८, ६:
२८६, ७.
* प्राची दिशाम् १८, २०: २८०, ११.
प्राची प्रेतम् १४, ५: १७७, १४.
प्राचीमनु प्रदिशम् १, १२: १३,
१७; १८, ६: २८४, १.
प्राच्या त्वा दिशा सादयामि १८,
५: २८९, ४.
* प्राच्यां दिशि देवाः ७, १२: ७७,
१३.
प्राजापत्यं पवित्रम् २०, २३: २१८,
१८.
प्राण उदानमप्यगात् २०, १७:
२०९, २.
प्राणदा अपानदाः १८, ६: २८३, ८.
* प्राणं लामृते १, ११: १२, १७.
प्राणं धेहि १३, २: १५६, ७.
प्राणं मे पाहि १८, २: २८४, ६;
१८, ५: २८८, ८.
प्राणस्य त्वा परस्यायै १३, १६:
१७०, ११.
प्राणापानाभ्यां त्वा सतनुं करोमि ५,
५: ५६, १४.
प्राणापानौ त उपाऽऽश्चन्त्यमी पाताम्
२१, ७२: २२६, ११; १२.
* प्राणापानौ मा मा हिऽऽसिष्टम् २१,
५: २२५, १७.
प्राणापानौ मृत्योर्मा पातम् २१,
५: २२५, १६.

प्राणायत्ना ४, ८: ४७, १०; १२,
१८: १४८, १२; १५, ८: १८४,
१४; १५, १२: १८७, १६; १८,
५: २८८, २०.

प्राणायमे १५, २२: २०३, २.

प्राणाय स्वाहा १३, ८: १६९, १४;
१३, १४: १६८, १२.

* प्राणे त्वास्तमादधामि १, १०: १२,
४.

प्रातः प्रातः सावस्य शुक्रवतो मन्थिवतो
मधुसुत इन्द्राय सोमान्प्रस्थितान्प्रेष्य
१५, २८: २०८, १८.

प्रातः प्रातः सावस्येन्द्राय पुरोडाशाना-
मनुब्रूहि १५, २५: २०५, ८.

प्रातः प्रातः सावस्येन्द्राय पुरोडाशान्प्र-
स्थितान् प्रेष्य १५, २५: २०५, ८.

प्रातर्युजौ विसृज्येयाम् १६, १५:
२२८, ८.

प्रातर्वस्त्रोर्नमः स्वाहा २, २: २३, १२.

प्रास्मा अग्निं भरत १०, १३:
१११, १७.

प्रियं मित्रं न शृण्विषम १८, ६:
२८८, १८.

प्रियेण नाम्ना प्रियं सद आसीद
५, ८: ५८, १३.

प्रेदग्ने ज्योतिष्मान्याहि १८, ११:
२६१, ८.

प्रेडो अग्ने १, १६: १८, ६; ८, २:
७८, १७.

प्रेडो अग्ने दीदिहि १, १४: १५, १२.

प्रेडो अग्ने दीदिहि पुरो नः १८, ६:
२८४, ६.

प्रेयमगात् ३, २: ३४, ११.

प्रेष्य १०, ११: ११०, १६.

प्रेष्य प्रेष्य १०, २१: १२०, १.

प्रेक्षुदेहि १५, ६: १८३, २; १५,
७: १८३, १२.

प्रेतु ब्रह्मणस्पतिः १३, १: १५५, १०.

प्रेतु ब्रह्मणस्पति १४, १४: १८४,
१८.

प्रेतु वाजी कनिक्रदत् १८, १:
२५१, १२.

* प्रेतु होतुश्चमसः प्र ब्रह्मणः प्रोद्गातृणां प्र
यजमानस्य प्रयन्तु सदस्यानाम् १५,
२०: २०८, १०; १६, ५: २२०,
१२; १६, १४: २२७, ४.

प्रोक्षणीरासादथ ५, २: ५३, २;
८, १: ८०, १३; १६, २३:
२३२, १८.

प्रोक्ष यज्ञम् ४, ६: ४५, ८.

प्रोथदश्वो न यवसे १८, ४: २८६, १५.

ब

बडित्या पर्वतानाम् १८, १४: २६६,
६.

बधान देव सवितः ४, ११: ५०, १४.

बर्हिर्गमि ५, ५: ५६, ४.

बर्हिषदः पितरः ८, ८: ८६, १५.

* बर्हिषोऽहम् ७, ४: ७१, १०.

बर्हि सुणाहि १५, २०: २०१, १८;
१६, २: २१८, २.

बस्त्रो वयः १८, २: २८४, १२.

बहिलो अस्तु बाल् २०, ३७: ३२१,
१०.

* बड दुग्धीन्द्राय देवेभ्यः ३, ७:
३८, १५.

* बीभत्सा नामापः स्वाहाकृताः प्रथिवी-
माविशत २१, २: २२३, १५.

बृहती बन्धः १८, २०: २७८, ११.

बृहद् बृहत् १६, १: २१७, १४.

बृहद् भाः ६, २: ६२, ८.

बृहन्नमि १४, ७: १७८, १२;
१४, ८: १८१, ५.

बृहस्पतये स्वाहा १८, २०: २७८, १७.

* बृहस्पतिपुरोहिता देवा देवानां देवाः
प्रथमजाः १८, १: २४८, ८.

- दृश्यतिर्देवता १८, २०: २७८, ८.
 दृश्यतिस्तुतस्य ते १६, १०: २२९, ८.
 * दृश्यतिस्त्वा युनक्तु १८, १५: २६७, १४.
 दृश्यतिस्त्वा सादयतु १८, १०: २७४, ७.
 दृश्यतिस्त्वा सुक्ते रण्णतु १२, १६: १४७, १.
 दृश्यतिस्त्वोपसीदतु १२, ११: १६५, ४.
 दृश्यते: ३, ४: २५, १४; १९, ६: २९६, २.
 दृश्यते परिगृह्णाण वेदिम् ५, १: ५२, १०.
 * दृश्यते परि दीय १, १२: १४, ५.
 दृश्यतेर्वा ब्रह्मणा देवताभिर्गृह्णामि १८, १६: २७१, ८.
 दृश्यते सवितर्बोधयैनम् १८, ५: २५५, २०.
 बोधासबोधि १८, ११: २६१, १९.
 बोधा स्तोत्रे वयोदध: १८, १०: २६०, १४.
 ब्रह्म पिन्वस्व ७, २: ६९, १७; ७, २: ७०, १०.
 ब्रह्म जज्ञानम् १, ८: १०, ७; १२, ८: १६१, १४; १८, १५: २६८, २; १८, १०: २७२, १६.
 ब्रह्म ज्योतिरसि सुवर्धाम १४, १३: १८४, ९.
 ब्रह्माणस्त्वा परस्याया: १२, १६: १७०, १०.
 ** ब्रह्मणे जुष्टं निर्वपामि १, ५: ७, ६.
 ब्रह्मण्डा च वचत् ६, ५: ६२, १२.
 * ब्रह्मत्वे होत्र आध्वर्यव आग्नीध्र एक एव यज्ञे पर्याणि २०, २०: २१७, ४.
 ब्रह्म दृष्ट १०, ९: १०८, १०; १४, ११: १८२, ७.
 ब्रह्म देवा अवीदधन् ७, ५: ७१, १६.

- ब्रह्मन्नपः प्रणेष्यामि ४, २: ४२, १५.
 ब्रह्मनुत्तरं परिग्राहं परिग्रहीष्यामि ५, १: ५२, १०.
 ब्रह्मन् प्रवरायात्रावयिष्यामि ६, ४: ६३, १.
 ब्रह्मन् प्रवर्ग्येण प्रचरिष्यामः १२, ७: १६१, ७.
 ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः ७, २: ७०, १५; ९, १०: ९८, ११; १०, २०: ११९, १२.
 ब्रह्मन्प्रोक्षिष्यामि ४, ६: ४५, ९.
 ब्रह्मन्ब्रह्मासि ७, २: ७०, ९.
 * ब्रह्मन्मनस्ते ददामि तदनेन निष्क्रीणामि १६, ७: २२२, १८.
 ब्रह्मन्यज १५, २०: २०९, १५.
 ब्रह्मन्वाचं यच्छ १२, २०: १५१, ५; १५, २: १९१, २०.
 ब्रह्मन्सोमोऽस्कान् २१, १५: ३२१, ७.
 ब्रह्मन् स्तोष्यामः प्रशास्तः १७, ६: २४०, ११.
 ब्रह्मपूता स्य ४, २: ४२, २.
 * ब्रह्म प्रतिष्ठा ७, ११: ७६, १२; २०, २४: ३१२, १८.
 ब्रह्म प्रतिष्ठा मनसः २०, २४: ३१२, २.
 ब्रह्म यच्छ २, १: २२, ६.
 * ब्रह्मवनिं त्वा १०, ९: १०८, १०; १४, ११: १८२, ७.
 ब्रह्म संधत्तं तस्मै जिन्वतस् १५, २८: २०७, १९.
 ब्रह्माणं मा द्विषी: २०, ६: २०२, ५.
 ब्राह्मण एकहोता ८, ८: ८५, १; २१, १२: ३२९, १०.
 ब्राह्मणमद्य राधासम् १६, ७२: २२१, १२; १६.
 * ब्राह्मणस्योदरेण दृश्यते ब्रह्मणा ७, १: ६९, ५.

* ब्राह्मणा अयं व औदनः ७, २: ७०,
१२.

ब्राह्मणाः सर्पयितवै ७, १४: ७८,
१४.

भ

भक्षय १५, २२: २१२, ६.

भक्षेहि १५, २०: २०२, ५.

भगः स्य भगस्य वो लक्ष्मीय ८, ११:
८८, ११.

** भगेन त्वा संस्तुजामि मासरेण सुरामिव
८, ११: ८८, १२.

भगे सीद १८, २०: २७८, १५.

भद्रम् १४, ८२: १८०, १०; १२.

भद्रादभि त्रेयः त्रेहि १२, १४:
१४५, २; १८, ११: २६१, ८;
२१, १: २२२, ६.

भद्राद्भि त्रेयः ८, २: ८०, २.

भवतं नः समनसौ ८, ६: ८२, ६;
२०, १८: ३०८, १६.

भवतं नः समनसौ २०, २२: २१८, ७.

** भसन् आरोहति १२, ८: १२८, २.
भिषग्देवेषु नो भव १८, १०: २६०,
१२.

* भिषङ् म अग्र आवह १८, ८:
२६०, ८.

भिषजस्त्वा हवामहे १८, १०: २६०,
११.

भिषजः समिधौमहि १८, १०:
२६०, १२.

भुवः १, २: ४, ८; १, १५: १७,
१; १, १८: २०, २; १८, २:
२८५, ४; २०, २२: २१८, १५.

भुवद्वाजेष्वविता भुवदुषः १८, ६:
२८०, २.

भुवनपतये स्वाहा २०, २७: २१४,
१७.

भुवनमसि ६, २: ६१, १८; १८,
१७: २७२, १७.

भुवनमसि सत्त्वपोषपुषि २, ८:
२७, १६.

भुवनस्य पते १८, ६: २८६, ६.

भुवो यज्ञस्य १८, ५: २८७, ६;
१८, ६: २८०, १७; २१, २:
२२४, १२.

भूः १, २: २, ८; १८, १७: २७२,
१०; २०, ५२: २०१, ११; १२;
२०, २२: २१८, १४.

भूतकृतः स्य २, २: २२, १७; २,
६: २७, १२.

भूतं च स्य भयं च स्य १८, १६:
२७१, ८.

भूतमसि भूते मा धाः १६, १८:
२२१, २.

* भूतये स्वाहा २०, २७: २१४, १८.
भूतानां पतये स्वाहा २०, २७:
२१४, १८.

भूतेभ्यस्त्वा १०, ५: १०६, २.

भूत्यै त्वा १२, १२: १६६, १५;
१८, २०: २७८, २२.

भूत्यै नमः १८, १४: २६५, २.

भूपतये स्वाहा ५, ४: ५५, २; २०,
२७: २१४, १७; २०, २७:
२१५, २.

* भूपते भुवनपते ४, १: ४१, १६.

* भूमिभूत्वा ५, १: ५२, ८.

भूमिभूमिभगात् २०, २८: २१५, ७.

भूमिभूम्या १, ११: १२, १५; १,
१२: १४, १२; १, १८: २०, १२.

* भूय एवातः सोमो राजार्हति १२,
१८: १४८, ५.

भूयस्त्वदसि १८, ५: २८८, ७.

भूयासम् १८, २०: २७८, २२.

भूयो वा अतः सोमो राजार्हति १२,
१८: १४८, ४.

भूरसि १५, २६: २०६, ४; १८,
१७: २७२, १६; १८, २०: २७८,
२२.

भूरसि भुवनस्य रतः १८, १७ :
२७३, १९.

भूरिजिदसि १८, २० : २७९, ८.

भूर्भुवः सुवः २, १ : २२, ८; २,

५ : २५, १२; २, ८ : २७, २० ;

४, २ : ४२, ५; ५, ९ : ५९, ११ ;

७, ११ : ७६, १५; १२, १ : १२२,

११; १२, १२ : १४२, ५; १६,

४ : २१९, १६; २०, १२ : २०६,

१; २०, २७ : २१४, १९; २०,

३९ : २२२, १५.

भूर्भुवः सुवः स्वाहा २०, १० : २०४,
१२.

* भूख कख ४, २ : ४२, १.

भूः स्वाहा २०, १४ : २०७, २.

* भृगूणां त्वा देवानाम् १, ११ : १२, १२.

* भृगूणामङ्गिरसाम् ३, ६ : ३७, १४ ;

४, ९ : ४८, ७.

भेषजं गवे ९, ११ : ९९, ७.

भाडसि १८, २० : २७९, ९.

** भ्रातृयज्ञस्य १८, २० : २७९, १२.

म

मखस्य त्वा शीर्ष्यो १३, १ : १५५, १६.

* मखस्य राक्षा १३, २ : १५७, १२.

मखस्य शिरः १३, १ : १५५, १५.

मखस्य शिरोसि ४, १०२ : ४९, १ ;

५; ६, २ : ६२, ११; ९, ५ :

९३, १८; १०, १० : ११०; ११ ;

१३, २ : १५७, ५; १८, १ :

२५२, ५.

मखाय त्वा १३, १ : ८ : १५५, १६ ;

१६१, १२.

मखासि १३, ४ : १५७, १६.

** मदन्तीरासादय १४, १ : १७३, ९.

मदा मोद इव १६, १५ : २२८, १० ;

१६, १६ : २२८, १३; १६, १९ :

२३१, १.

मधु त्वा मधुला करोतु १३, २ :
१५६, ७; १०.

मधुमतीर्न इषस्त्वधि १५, १२ :
१९७, १०.

मधु मधु १३, १० : १६२, १४; १६.

मधु वाता ऋतायते १८, १७ : २७४,
१६.

मधुख १५, २४ : २१२, ९.

मधुख माधवख ८, ६ : ८२, १६ ;

१८, १७ : २७४, ११.

मधुख माधवख वासन्तिकावतु २१,

१५ : २२२, २.

मधु चविरसि १३, १२ : १६५, १२.

मध्यतः कारिणां चमसाध्वर्यवो वषट्क-

तानुवषट्कताञ्जुजत १५, २९ :

२०९, १; १६, ५ : २२०, १० ;

१६, १२ : २२६, २१.

मध्ये सौद १८, २० : २७९, २१.

* मध्वा यज्ञं नचसे १८, ५ : २५६, २.

** मनसिते त्वा १८, १४ : २६६, ९.

* मनसाग्निभ्यः प्रक्षिणोमि १, १८ :

१९, १२.

* मनसा ते वाचं प्रतिगृह्णामि १५, ४ :

१९२, १.

मनसा त्वान्वारोहामि १८, १७ :

२७२, २१.

मनसे त्वा १५, २ : १९१, १८.

मनसो वा संभृतं चक्षुषो वा १९,

७ : २९७, १०.

मनस्त्वाष्टु १५, १२ : १९७, १२ ;

१५, १४ : १९९, २.

मनासि ६, १२ : ६८, ८; १२,

१६ : १४६, १५.

* मनुना दृष्टास् ६, ११ : ६७, ७.

मनुवत् ६, ५ : ६२, ११.

मनुष्वत्ता निधौमहि १०, ६ :

१०६, १०.

मनो ज्योतिः ७, २: ६९, १६; ७,
 ११: ७६, १४; २०, ११: २०५,
 १२; २०, १५: २०७, १२; २०,
 २६: २१४, १२; २०, २८:
 २१५, ७; २०, २६: २२०, १७;
 २१, १५: २२१, १४.
 मनो ज्योतिर्जुषताम् १, १८२: २०,
 १५; १७; २, १०: २९, ९;
 २०, १२: २०६, १४.
 मनोतायै हविषोऽवदीयमानस्यानुब्रूहि
 १०, १८: ११७, १२.
 मनो न वेष्टु १५, १६: १८९, २०.
 मनो मे हार्दि यच्छ १०, २१:
 १२०, ६.
 मनोरञ्जासि भूरिपुत्रा १३, ८:
 १६३, ५.
 मनोऽसि प्राजापत्यम् ६, २: ६१, १०.
 मनोस्त्वा १, ११: १२, १५.
 मन्यिनः समिदसि १५, २९: २०८,
 १५.
 * मन्यिन्नेषा ते समित्तया समिथ्यस्व
 १५, २९: २०८, १६.
 मन्यौ मन्यिशोचिषा १५, २८:
 २०८, ६.
 मन्द्राभिभूतिः १५, २१: २०२, ८.
 मन्द्रा स्थाभिभुवः १८, १६: २७०, १६.
 * सम देवाः ३, २: २३, ४.
 सम नाम तव च जातवेदः २, १०:
 २९, ६.
 सम नाम प्रथमं जातवेदः २, १०:
 २८, १७.
 * सम पुत्राः ५, २: ५४, ८.
 समाग्रे ५, ८: ६०, ६.
 समाग्रे वर्चः ३, १: २२, १२; १९,
 ६: २९६, ११.
 मयि गृह्णामि १, ८२: ८, ११; १४;
 १८, १०: २६६, १०; १८, १६:
 २६९, १८.

मयि त्यदिन्द्रियं मज्जत् १६, ४:
 २१९, १६.
 * मयि देवाः १, ८: १०, ५; ३,
 २: २३, ५.
 मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु २१, १५:
 २२२, १.
 मयि प्राणापानौ ७, १: ६९, ८.
 मयि मेधाम् १६, १०: २२३, १२.
 * मयि वसुः पुरोवसुः १५, २६: २०६,
 ९; १५, २२: २१०, १२.
 मयि वसुर्विदवसुः १५, २७: २०६,
 १६; १५, २२: २१०, १४.
 मयि वसुः संयद्वसुः १५, २७: २०६,
 २१; १५, २२: २१०, १७.
 * मरुतां श्रुधः ४, ८: ४८, ३.
 मरुतो गृहमेधिनो यज ८, २:
 ८१, १०.
 मरुतो यद वो दिवः १२, १६:
 १४६, ४; २०, ३०: २१६, १८.
 मरुतो यस्य हि ज्ञेये २०, ३८:
 २२१, २१.
 * मरुत्वन्तं दृषभम् १६, २: २१८, ५.
 मरुत्वां इन्द्र दृषभो रणाय १६,
 ८: २२२, १६.
 मरुद्गास्त्वा १२, १४: १४४, १२.
 * मरुद्गाः सतवद्गाः ८, ३: ८२, ८.
 मरुद्गा गृहमेधिभ्योऽनुब्रूहि ८, २:
 ८१, ८.
 मरुद्गाऽनुब्रूहि ८, १३: ८८, १.
 मलिच्छुचो नामासि त्रयोदशो मासः
 १८, १६: २६८, ८.
 महः १, ३: ५, १.
 मह सत्वानो अद्रिवः १८, ५२: २८९,
 १५.
 महां इन्द्रो न्ववत् १६, ८: २२३, ३.
 महां इन्द्रो य औजसा १६, ८:
 २२३, २.
 महि त्रीणामवो ऽस्तु २, ८: २७, १८.
 महिषीरसि १०, ४: १०४, १४.

मही द्यौः प्रथिवी च नः १८, १७ः
२७४, १८; २०, ५: २०१, ११;
२०, २८: २१६, ४; २०, २८:
२२२, २.

* महीनां पथः ५, २: ५४, १०.
महीनां पयोऽसि ५, २: ५४, १२;
८, ५: ८२, ६; १२, ७: १२७, ७;
१२, १६२: १७१, ६; ८.

महीसू सु मातरम् १, १६: १८, ६.

* मही विप्रत्नी १, ८: ९, १२.

* महेन्द्रस्याहम् ६, ९: ६६, १२.

मही वा विष्णो १४, ६: १७८, ११.

* मद्यम् १२, १२: १६६, १२.

मा असि १२, १०: १६२, ९.

मा कन्यः १८, २०: २७८, ४; १९,
२: २८५, ११.

मां जिन्व ७, १: ६९, ११.

मा तमो मा यज्ञस्तमत् २०, ६:
२०२, २.

मातरिश्चनः ३, ६: ३७, १४.

मातली कथैः ९, ९: ९७, १०.

* माता मातरि १८, १८: २७५, १८.

** मातिरीरिचः १६, १८: २२९, १७.

मातेव पुत्रम् १८, १२: २६४, २.

मातेव पुत्रं प्रथिवी पुरीथम् १८,
७: २५८, १७.

मा त्वा स्वर्यः परितापीन्मो अग्निर्वैश्वा-
नरः १८, १७: २७५, १.

मा त्वा द्विःसिषम् १५, ११:
१९६, १७.

माध्यंदिनस्य सवनस्य निष्क्रेवत्यस्य
भागस्य शुक्रवतो मन्थिवतो मधुसुत
इन्द्राय सोमान् प्रस्थितान् प्रेष्य
१६, ५: २२०, ८.

* माध्यंदिनस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशा-
न्प्रस्थितान्प्रेष्य १६, ४: २१९, २०.

* माध्यंदिनस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशा-
नामनुब्रूहि १६, ४: २१९, १९.

मानुषः ६, ५: ६२, १२; १४,
१७: १८७, १५.

* मानो धारिषुः २१, १६: २३२, १०.
मा नो द्विःसौज्जनिता यः प्रथिव्याः
१८, १६: २६९, २.

मान्दासु ते शुक्र शुक्रमाधूनामि १५,
१०: १९५, १२.

** मां देवेष्वात्रावयायुषे वर्चसे ६, ५:
६२, १५.

मा भोः ६, ८: ६५, ७; १५, ११:
१९६, १६.

* मा मा द्विःसिषुः स्वाहा २०, २०२:
२१७, ५; ८.

मा मा द्विःसौः १४, १२: १८२,
१०; १४, १२: १८४, ४; १९,
७: २९७, ६.

मा यजमानं तमो विदत् २१, १६:
२३२, ११.

मार्जयन्तां पितरः सोम्यासः १६,
२१: २३२, ११.

मा वः सुखोच्चमसो दृष्टता तम्
१८, १२: २६२, ५.

** मा वो (?) परिहार्षम् १४, १९:
१८८, १२.

मा संविक्थाः ६, ८: ६५, ७;
१५, ११: १९६, १७.

मा सु भित्वा मा सु रिषः १८, ७:
२५७, १२.

माह्वं रायस्योपेण वि योषम् १२,
१७: १४७, १०.

* मितासस्य संमितासस्य न जतये १९,
६: २९५, ५.

मित्रस्त्वा पदि बभ्रातु १२, १६:
१४६, १६.

मित्रस्य चर्षणीधृतः १८, २: २५२,
११.

मित्रस्य त्वा ४, ४२: ४३, १६; १७;
६, १०: ६७, ६.

मित्रः सङ्ख्य प्रथिवीम् १८, १ः
२५२, १.

मित्राय स्वाहा २०, १७ः २०८, १५.

मित्रावरुणयोर्भागधेयौ स्य १४, १८ः
१८९, २.

मित्रावरुणयोर्वो ब्रह्मणा देवताभि-
र्गृह्णामि १८, १६ः २७१, ४.

* मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिक्षा
प्रयच्छामि १२, १८ः १५०, ८.

मित्रावरुणाभ्यां त्वा १५, ३७२ः २१४,
१६ः १७.

** मित्रावरुणाभ्यामनुव्रुचि १५, २७ः
२०६, १४.

** मित्रावरुणाभ्यां प्रेष्य १५, २७ः
२०६, १४.

मित्रावरुणौ त्वा ५, ६ः ५७, ९.

मित्रावरुणौ प्रशास्तारौ प्रशास्त्रात्
१०, १०ः ११०, १२.

मित्रैतां त उखां परिददाम्यभित्यै
१८, १ः २५२, १६.

* मित्रैतामुष्मा १८, १ः २५२, १०ः
१८, ७ः २५७, १४.

मित्रो जनान् १६, ४ः २१९, १८.

* मित्रो जनान् कल्पयति २०, ५ः
२०१, १४.

मित्रो देवता १८, २०ः २७८, १०.

मित्रो न एहि सुमित्रधाः १२, १८ः
१५०, ४.

* सुखायाद्धरत २, ११ः २०, १२.
सुधाः कुर्वन्त्युत्विजः २०, २०ः
२१७, २.

सूधार्नि दिवो अरतिं प्रथियाः १५,
१८ः २००, १४.

सूधार्सि राट् १८, २ः २८५, १२.

मृत्युनेकशतं सुवे १८, १४ः २६४,
१६.

मृत्युनेकशतं च ये १८, १४ः २६४,
१६.

मृत्यो मर्त्याय हन्तवे १८, १४ः
२६४, १७.

मेढ्रं त आष्यायताम् १०, १४ः
११२, ६.

मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवाद्रव १५,
५ः १८२, १६.

* मोदा मोदः १६, १५ः २२८, १०.

मोदा मोद इव १६, १६ः २२८, १२.

* मोदा मोद इवोम् १५, ३५ः २१२,
१५.

मो षूणः ८, १२ः ८७, ११.

य

य आत्मदाः १८, ५ः २५६, ७.

य आविवेश द्विपदो यश्चतुष्पदः १८,
१ः २८२, ५.

य आविवेश भुवनानि विश्वा १८,
१ः २८२, ३.

य इदमकस्तस्मै नमस्तस्मै स्वाहा २०,
३४ः २१९, १९.

य इमा विश्वा भुवनानि जुक्त १८,
६ः २८२, ११.

य एतावन्तश्च भूयाश्च १८, ६ः
२८१, १८.

य छतादमग्निं यमु काममाहुः १८,
१ः २८२, ८.

यः पन्था विततो देवयानः १८,
२०ः २७७, १८.

यः पुरुषे यो अग्नि १८, १ः
२८२, २.

यः प्राणतः १८, ५ः २५६, ७.

* यच्चिदि त्वा गृहे गृहे १८, १८ः
२७५, ६.

** यच्छन्ताम् ४, ४ः ४४, २.

यज ८, १०ः ८८, १२ः १०, २१ः
१२०, ४ः १६, २५ः २२५, १०.

यजमानं प्रथत ७, ७ः ७४, २.

यजमानं मा हिंसीः २०, ६२ः
२०२, ३ः ५ः ६.

यजमान वाचं यच्छ ४, २ : ४२,
१५; १०, ७ : १०७, २.
यजमानस्य पशून्माहि ३, २ : ३४, ८.
* यजमानस्य पशून्माहि २०,
६ : २०२, ७.
यजमानस्य स्वस्ययन्यसि १२, २० :
१५१, ११.
यजमान हविर्निर्वप्यामि ४, २ :
४३, ७.
यजमाने प्राणापानौ दधामि ५, ५ :
५६, १३.
यज यज ६, ७ : ६४, १५; ७, ४ :
७१, ८.
यज्युक्तम् १३, ८ : १६१, ११.
* यजेत २०, २ : २००, ७.
यज्ञं विद्वानाः सुकृतस्य लोके १८,
२०२ : २७७, १६; १८.
यज्ञं गृहीत्वा सुकृतस्य लोकम् १८,
२० : २७८, १.
यज्ञं नमस्ते यज्ञ ७, ७ : ७४, ५.
यज्ञपतिमृषय एनमाहुः १६, ८ :
२२२, ९.
* यज्ञं प्रतिनिष्ठ १०, ६ : १०६, ८;
१४, ९ : १८१, ४.
यज्ञं यज्ञं गच्छ १०, २२ : १२१, १.
यज्ञं शं च मे ७, ७ : ७४, ४.
यज्ञस्य घोषदक्षि ३, २ : ३४, ९.
* यज्ञस्य त्वा ४, १२ : ५१, ६.
* यज्ञस्य त्वा प्रथमयाभिमया प्रतिमयो-
न्मया परिगृह्णामि २०, २७ :
२१५, १.
यज्ञस्य त्वा यज्ञपते हविर्भिः १६,
२५ : २३५, १२.
यज्ञस्य पदे स्थः १३, २ : १५७, ६;
१८, १ : २५२, ६.
यज्ञस्य पाथ उपसमितम् ७, ७ :
७३, १४.
यज्ञस्य योनिमभि संबभूवुः १८, २० :
२७७, १७.

यज्ञस्य संततिरसि २, २ : २३, १६;
३, ८ : ३९, ३; ४, १ : ४१, ४;
१५, २१ : २०२, ११.
यज्ञस्य हि स्म ऋत्विग्यौ २१, १६ :
२२२, ९.
यज्ञा यज्ञा वो ऽग्रे १९, ६ : २८९,
१८.
यज्ञिया यज्ञकृतः स्म १५, २३ :
२०३, १७.
यज्ञे जागृत १४, २० : १८९, ५.
यज्ञेन त्वामुपगच्छेम शक्र १८, २१ :
२८२, १२.
यज्ञेन यज्ञः संततः ६, ४ : ६२, १४.
यज्ञैर्वा यज्ञवाहसः २०, ३८ : २२१,
२१.
यज्ञो देवानाम् १६, ११ : २२४,
११.
यज्ञो बभूव स आबभूव ७, १४ :
७८, १३.
* यज्ञोऽसि ५, ९ : ६०, २.
* यत इन्द्रः ७, ११ : ७६, १५.
यत इन्द्र भयामहे २०, २५ : ३१४, १.
यत्कुसीदमप्रतीतम् १६, २८ : २३७,
७.
* यत्कुष्यो रूपम् ३, ५ : ३६, ३.
यत्ते क्रूरं यदास्थितम् १०, ४ :
१०५, १.
यत्ते प्राग्वा चिच्छिदुः सोम राजन्
१६, २६ : २३५, १७.
यत्ते चितं यदु चितं ते ऋगे १८,
२१ : २८२, ८.
* यत्ते तान्नास्य १, ७ : ९, २.
यत्ते देवा अदधुः १, १७ : १८, १४.
यत्ते देवो निर्वर्तिराबबन्ध १८, १४ :
२६४, १२.
* यत्ते ज्नाष्ट्यं नाम यज्ञियम् १०, ४ :
१०४, १०.
यत्ते पवित्रमर्चिषि २०, ३३ : २१९, २.
* यत्ते पावक १०, ५ : १०५, १४.

- यत्ते मन्युपरोक्षस्य १, १८: २०, १५.
 यत्ते रुद्र पुरो धनुः १८, ६: २८२, ४.
 यत्ते वयम् २०, २६: ३१४, ८; २०,
 ३४: ३१८, ८.
 यत्ते शिक्कः परावधीत् १०, ८:
 १०७, १२.
 * यत्ते हृद्यस्य १, ७: ८, १.
 यत्ते सोम दिवि ज्योतिः १५, ११:
 १८६, ८.
 यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि १५,
 १३: १८८, २.
 यत्त्वा क्रुद्धः परोवप १, ८: २०, १४.
 * यत्पर्यपश्यत् १, ७: ८, २.
 यत्पर्यायुमकृत १०, १३: ११२,
 १२.
 यत्पाकत्रा मनसा २०, २६: ३१४, ६.
 * यत्पृथिवीमचरत् ५, ८: ६०, ५.
 * यत् पृथिव्याः १, ८: ११, २.
 ** यत्प्रमत्ता क्षन्तरगाम ७, ११: ७६,
 १४.
 यच्च वेत्य वनस्यते २०, ५: ३०१, १६.
 * यथा त्वं स्वर्ग्यासि १६, २०: २३१,
 १४.
 यथाभागं व्यावर्तेष्याम् ४, १०: ४८, २.
 यथा ह तद्वसवः २०, २६: ३१४,
 ८; २०, ३४: ३१८, ८.
 * यदकर्म ७, ११: ७६, १४.
 यदक्रन्दः १, १३: १४, १०.
 यदक्रन्दः प्रथमं जायमानः १८,
 १६: २६८, १५; १८, १: २८३,
 २०.
 यदग्रे कथवाहन ८, ८: ८७, ७;
 ११, ५: १२६, १.
 यदग्रे पूर्वं प्रभृतं पदं हि ते २०,
 २०: ३१०, ८.
 यदग्रे यानि कानि च २, १: २२,
 १२; १८, ७: २५८, ८.
 * यदत्र शिष्टं रसिनः ११, ५:
 १२५, ११.

- * यदत्रापि रसस्य २१, १: ३२३, ६.
 यददश्चन्द्रमसि कृष्णं तदिहस्य १,
 ८: ११, १.
 यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्त २०, ८:
 ३०४, २.
 यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्याम् २०,
 ३०: ३१७, २.
 यदन्तरिक्षस्य १, ८: ११, २.
 यदन्नमद्यते सायम् २१, २: ३२३,
 १८.
 यदसु ते सरस्वति ७, १२: ७७,
 १४.
 * यदवदानानि ६, ८: ६५, १२.
 * यदस्मिन्मित्रे ७, ११: ७६, १५.
 यदस्य पारे रजसः १८, १३: २६४,
 ६; १८, १४: २६५, ३; २०,
 ३४: ३१८, १३.
 * यदहं देवयजनं वेद तस्मिन्त्वा देव-
 यजन आक्विनश्चि १२, ३: २१४, २.
 यदाकृतात् १६, २८: २३७, १०.
 यदाकृतात्मसुखोद्भूतो वा १८, ७:
 २८७, १०.
 * यदिदं दिवः १, १३: १४, १२.
 * यदिदं दिवो यददः ४, ७: ८, १२:
 यदि आतो जुहोतन १६, ३: २१८,
 ११.
 * यदुदुघ्नन्तः ५, १: ५२, २.
 यद्वते चिदभिप्रियः १३, ६: १५८,
 १२.
 यद्गामे ८, १२: ८७, ११.
 * यद्गमः ८, १४: ८८, ३.
 यद्विबोऽनामृतम् १, ८: ११, ४.
 यद्वदेवा देवहेडनम् १२, ७: १३८,
 ४; २०, ३४: ३१८, १०; २१,
 १, ३२३: ८.
 यद्य आतो ममत्तन १६, ३: २१८,
 ११.
 यदाचो यच्च मे हृदः २०, ३०: ३१६,
 २२.

- यद्वाचो यद्विष्टम् २०, २० :
२१६, २०.
- यद्वाचिष्टम् २०, २ : २६६, ५.
- यद्विद्वाचो यद्विद्वाचः २०,
२० : २१७, १.
- * यद्वो देवाः २०, २४ : २१२, १६;
२०, २५ : २१२, ६.
- यद्वो वयम् २१, १५ : २२२, २.
- यद्वो वयं प्रमिनाम् २०, ७ : २०२,
१६.
- यन्ताराट् }
यन्तासि यमनः } १७, १५ : २४६, ६.
- यं ते अग्न आहवांसि ७, २ : ७०, १६.
- यन्त्रमसि ४, ६ : ४८, ४.
- यन्त्री राट् १६, २ : २८५, १४.
- * यं लायम् १०, २ : १०२, ६.
- यं ला समभरं जातवेदः १, ७ :
६, ७.
- यं दातारं प्रतिग्रहीतारमाहुः १६,
१ : २८२, ६.
- यं देवा मनुष्येषु ७, १२ : ७७, १५.
- यं निरयाचथाः १५, २० : २०६, ८.
- * यन्म आत्मनः १६, २१ : २२२, १४.
- * यन्मे अग्रे ५, ६ : ५७, १२.
- यन्मे मनः परागतम् ११, ५ : १२५,
१४ ; १६, १७ : २२६, ४.
- यन्मे मनसङ्किद्रम् २०, २० : २१६,
२२.
- * यन्मे रेतः परितोषात् २१, १ :
२२२, ७.
- * यमः पिढभ्यः [पातु] १५, २२ :
२०४, ६.
- यमग्रे श्रुत्यु मर्त्यम् १५, ८ : १६४, २.
- * यमादित्याः २१, २ : २२४, ८.
- यमाय ला १२, १४ : १४४, १५ ;
१२, ८ : १६१, १२.
- यमिन्द्रमाहुर्वरुणं यमाहुः १६, २ :
२१६, १२.
- यं परिधिम् ७, ७ : ७२, १२.

- यया ते सृष्टस्याग्नेः १, ७ : ६, १.
- यवोसि १०, ८ : १०७, १६ ; १४,
१० : १८२, २.
- यशःसदसि १८, २० : २७८, १६.
- यशोदां ला यशसि १६, ५ : २८८, ६.
- * यस्त आत्मा १, १२ : १२, ६ ; ५,
८ : ५६, १.
- * यस्त आत्मा पशुषु १०, १८ : ११७, ६.
- * यस्तो देव वरुण गायत्र्यन्दाः ११,
६ : १२६, ७.
- * यस्तो देव वरुण जगतीच्छन्दाः ११,
६ : १२६, ८.
- * यस्तो देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः ११,
६ : १२६, ८.
- ** यस्तो देव वरुण पङ्क्तिच्छन्दाः ११, ६ :
१२६, १०.
- ** यस्तो देव वरुणानुष्टुप्छन्दाः ११,
६ : १२६, ८.
- * यस्तो द्रष्टा यस्त उदर्धः २०, २६ :
२२०, १२.
- यस्तो स्तनः शशयः १२, ११ : १६५, २.
- यस्माद्धीषा निषीदसि २०, ६ : २०२,
१७.
- यस्माद्धीषापलायिष्ठाः २०, २४ :
२१६, १६.
- * यस्माद्धीषा सूत्रमकथाः २०, २४ :
२१६, १८.
- यस्माद्धीषावाशिष्ठाः २०, २४ : २१६,
१४.
- यस्माद्धीषावेपिष्ठाः २०, २४ : २१६,
१५.
- * यस्माद्धीषा गृहदल्लथाः २०, २४ :
२१६, १७.
- यस्माद्धीषा समजास्याः २०, २४ :
२१६, १७.
- यस्मान्न जातः १७, २ : २२८, १४.
- यस्मिन्नश्वासः ११, ४ : १२५, ७.
- * यस्य रूपम् १, ७ : ८, १४.

- यस्यां कर्माणि कृण्वते १८, १५ :
२६८, २.
- * यस्यास्ते अस्याः क्रूरे १८, १४ :
२६४, १२.
- यस्यास्ते हरितो गर्भः २०, ३७ :
३२१, ७.
- यः सोमे अन्तर्यो गोधन्तः १९,
१ : २८३, ४.
- * या अप्सन्तर्देवताः ७, १ : ६९, ७.
याः पशूनाम् १२, १२ : १४३, ५.
- * याः पुरस्तात् ४, २ : ४३, १.
- * या जाताः ३, ४ : ३४, १८ ; २१,
७ : ३२६, १०.
- या जाता ओषधयः १८, १६ :
२६९, २.
- * यातुद्धनं त्वा १८, २० : २७९,
११.
- * या ते अग्र उन्मीदतः पवमाना १,
१९ : २०, ३.
- ** या ते अग्ने ओजस्विनी तनूः १, ७ :
९, ३.
- ** या ते अग्र ओजस्विनी तनूसां त
एतेनावयजे स्वाहा १८, ७ : २५७,
१७.
- * या ते अग्ने पशुषु पवमाना प्रिया तनूः
१, ११ : १३, ३.
- * या ते अग्ने पावका १, १९ : २०, ३.
- * या ते अग्ने यज्ञिया तनूः २, ११ :
३०, १२ ; २०, २ : २९८, १३.
- * या ते अग्नेऽयाशया तनूः १४, ३ :
१७४, १०.
- * या ते अग्ने रजाशया १४, ३ : १७४,
११.
- * या ते अग्ने रुद्रिया तनूः १२, २४ :
१५४, ७.
- * या ते अग्ने सूर्ये शुचिः १, १९ :
२०, ४.
- या ते अग्ने हराशया १४, ३ :
१७४, १२.

- या ते धामानि २०, ३ : ३००, १०.
या ते धामानि हविषा यजन्ति १२,
२१ : १५२, ११.
- * या ते प्राणान् १०, १४ : ११३, ४.
या दिव्या दृष्टिस्तया त्वा औष्णामि
१६, ११ : २२४, १३.
- या देवसौष्टक आयुर्दा उपशीवरी सा
मामुपशेव्य जायेव पतिमिन् सदा
१८, २१ : २८१, ८.
- * या देवसौष्टके....सदा १८, २१ :
२८१, ९.
- यानि घर्मे ४, ९ : ४८, ८.
- यानि घर्मे कपालानि ७, १३ : ७७,
१७.
- * याभिरदृष्टुं १, ७ : ८, १४.
नाभिर्वर्तिकां ग्रसिताममुद्धतम् १३,
१० : १६४, १.
- * या यजमानस्य व्रतधुक् तामाश्रिरे
दुद्धत १७, ८ : २४१, १८.
- * या यजमानस्य....कुरुत १४, २० :
१८९, ८.
- यावतौ द्यावापृथिवी १६, ३ :
२१९, ८.
- * यावन्तो गृह्याः स्मः ९, १० : ९८, १६.
या वः शर्म २०, ३० : ३१६, १८.
- * या वां कशा सधुसत्यश्चिना १५,
२१ : २०२, १५.
- या वाजिग्रमेः १, १२ : १३, १६.
या वो देवाः १८, १७ : २७४, ३.
- या शतेन प्रतनोषि १८, १७ :
२७४, १.
- या सरस्वती विशोभगीना तस्यै ते
स्वाहा ७, १० : ७६, ३.
- या सरस्वती वेशभगीना तस्यै ते स्वाहा
७, १० : ७६, ४.
- यास्ते अग्र आर्द्रा योनयो याः कुला-
यिनीः १८, १७ : २७४, १५.
- ** यास्तु गन्धा रसाः १, ४ : ५, १५.

- यास्ते अग्ने १८, १६: २६६, १६;
१८, १७: २७४, ३.
- * यास्ते अग्ने कामदुघा विभक्तौ: १,
१६: २०, ४.
- * यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः क्षुब्धं दृष्ट्वा च
१, १४: १५, १८.
- * यास्ते अग्ने घोरास्तनुवस्तामिः पाप्मानं
गच्छ १, १४: १५, १७.
- यास्ते अग्ने समिधः १८, २१: २८२, ८.
यास्ते अग्ने समिधो यानि धाम १८,
१४: २६६, ११.
- यास्ते अग्ने संभृताः १, १६: २०, ४.
यास्ते अग्ने स्वर्यं रुचः १६, ६: २६६,
१०.
- यास्ते विश्वाः समिधः सन्त्यग्रे १६,
१२: २२५, ४; १६, २७: २२६,
१६.
- यास्ते शिवाः १, ११: १२, १७;
१, १३: १४, १५.
- * यास्ते शिवास्तनुवः १, १०: ११,
११; १, १२: १३, १२.
- युक्त्वा हि देवकृतमान् १८, ४:
२५५, १०; १८, १८: २७५, १४;
१६, ६: २६०, २०.
- * युजे वां ब्रह्म पूर्वम् १४, ५: १७७,
१३.
- युञ्जते मनः १३, १: १५५, ३;
१४, ५: १७७, ८.
- युञ्जाथां रासभं युवम् १८, १:
२४६, १७.
- * युञ्जानः प्रथमम् १८, १: २४६, १२.
- * युनक्त सौरा वि युगा १८, ५:
२६७, १३.
- * युनज्मि तिस्रः १५, ३: १६१, १५.
युनज्मि ते श्रियिर्वी ज्योतिषा सह १५,
३: १६१, १०.
- * युनज्मि त्वा ५, ६: ५७, १३.
- युनज्मि वाचं सह स्वर्येण ते १५,
३: १६१, १३.

- युनज्मि वायुमन्तरिक्षेण ते सह १५,
३: १६१, १२.
- युवत् सुराममश्विना ११, ३: १२४,
५.
- यूपाय परिवीयमाणायानुब्रूहि १०,
६: १०८, १५.
- यूपायाज्यमानायानुब्रूहि १०, ८:
१०८, ३.
- यूपायोच्छ्रीयमाणायानुब्रूहि १०, ६:
१०८, ७.
- ये अग्रयः १, १५: १६, १४.
- ये अग्निष्वात्ता येनग्निष्वात्ताः ६, ८:
६७, २.
- येऽग्रयः पुरीषाः १६, ७: २६७, १२.
- ये जनेषु मलिस्तवः १८, ७: २५८,
१३.
- ये ज्योतिषिपि संदधति १८, २०:
२७७, १५.
- ये ते अग्ने वानस्पत्याः १, १६: २०, ५.
- ये ते अग्ने शिवे तनुवी १, १३:
१५, ६; १, १४: १५, १६.
- ये ते पाशा एकशतम् १८, १४:
२६४, १७.
- ये ते सरस्व जर्मयः १, १७: १६, १.
- ये देवा दिव्येकादश स्म १५, १६:
२००, २.
- ये देवा देवानाम् १६, ६: २६२, ७.
- ये देवा मनोजाता मनोयुजः १२,
१३: १४३, ११.
- ये देवा यज्ञघनः ७, १४: ७८, ८.
- येन देवाः पवित्रेण २०, ३३: २१८,
१८.
- येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन् १८,
६: २५६, १८.
- येनेन्द्रस्य रथं संबभूवुः १६, १:
२८३, ६.
- ये पशवो मेध्यासः १८, २०: २७७,
१६.

- ये बध्यमानसन् बध्यमानाः १०, १२ः
१११, ११.
- ये यज्ञं समगृभ्यन् १८, २०ः
२७७, १३.
- ये स्वधामहे ८, ८२ः ८६, ११;
८७, ४; ८, ८ः ८७, १०.
- * यो अग्निम् २०, ८ः २०२, ८.
यो अग्निरग्नेः १८, १८ः २७६, १८.
यो अप्सन्तरग्निर्यो हवे १८, १ः
२८२, २.
यो अश्वत्थः प्रसीगर्भः १, ४ः ६, ५;
१, ७ः ८, ६.
यो अस्मभ्यमरतीयात् १८, ७ः
२५८, १४.
- * यो अस्याः श्रथिष्याः ८, १२ः १००, ८.
योगे योगे तवस्तरम् १८, १ः २४८,
१८.
यो देवानां देवतमस्तपोजाः १८,
१ः २८२, ८.
- * यो द्वितौयस्याम् १०, ४ः १०४, १२.
यो धारया पावकया परिप्रस्यन्दते
सुतः २०, २२ः २१८, ४.
यो न इन्द्रवायू अभिदासति १५,
२६ः २०६, ४.
- * यो न उत्तरतोऽघायुः १८, १५ः
२६७, १.
यो न उपरिष्टादघायुरभिदासत्येतं
सोऽस्मानश्च्युत १८, ६ः २८०, ७.
- * यो नः कनौयः ५, ८ः ६०, ५.
* यो नः पश्चादघायुः १८, १४ः २६६,
२०.
* यो नः पुरस्तात् १८, १४ः २६६, १६.
यो नो अग्निः १, ८२ः ८, ११;
१५; १८, १४ः २६६, १०;
१८, १६ः २६८, १८.
यो नो अश्विनावभिदासति १५,
२७ः २०६, १८.
- * यो नो दक्षिणतोऽघायुः १८, १४ः
२६६, १८.

- यो नो निचावरुणावभिदासति १५,
२७ः २०६, १५.
- * योपवेष्टे शुक् ७, १२ः ७७, १६.
यो भूतानामधिपतिः ७, ४ः ७१, २.
* यो मावाचा मनसा ५, ७ः ५८, ११.
* यो मा हृदा ४, ११ः ५०, १०.
* यो मेऽग्नि दूरे ६, ११ः ६७, १२.
यो यज्ञः सहस्रधारः १८, २०ः
२७८, २.
यो रुद्रो अग्नौ १८, ६ः २८२, २.
यो रुद्रो अग्नौ यो अश्व य ओषधीषु
१८, २१ः २८२, १६.
यो रुद्रो विश्वा भुवनाविवेश १८,
२१ः २८२, १७.
यो वैश्वानर उत वैश्वदेवः १८, १ः
२८२, ७.
योऽस्य कौट्य जगतः १८, २ः २५४,
१२; २१, ८ः २२७, ७.
* योऽस्यां श्रथिष्यामसि १०, ४ः १०४, ८.

र

- रक्षसां भागोऽसि ४, ७ः ४६, १२;
१०, १४ः ११२, १२.
रक्षोघ्नीश्च स्यारतिघ्नीश्च स्त्र १८,
१६ः २७१, २.
रक्षोघ्नो नो वलघ्नः प्रोक्षामि वैष्णवान्
१४, ८ः १८१, ६.
रक्षोघ्नं त्वा वज्रम् १८, २०ः
२७८, १२.
** रक्षोघ्नमेतो न्विन्द्रम् १, ८ः १०, ५.
* रक्षोघ्नो वलघ्नः १४, ७ः १७८,
११.
रक्षोघ्नो वलघ्नः प्रोक्षामि वैष्णवान्
१४, ८ः १८०, १४.
* रक्षोघ्नो वलघ्नो वैष्णवान् खनामि
१४, ७ः १७८, १४.
रक्षोघ्नो वलघ्ननावुपदधामि वैष्णवी
१४, ८ः १८०, १८.

- * वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो
देवेभ्यः १५, ७: १८३, १०.
वसुमान्यज्ञः ७, १२: ७८, २.
वसूनां रुद्राणाम् ५, ७: ५८, ५.
* वसूनां पवित्रमसि शतधारम् ३,
५: ३६, १२.
वसूनां पवित्रमसि सहस्रधारम् ३,
७२: ३७, १६; ३८, १.
वसून्वेवान् यज्ञेनापिप्रम् ७, ५: ७२,
२.
* वसोर्मे धारासत् १८, ६: २८५, १०.
वसूंसि १२, १६: १४६, १८.
वसूँ हिंक्रु १५, २०: २०१, ११.
* वद्धिष्ठेभिः १८, १०: २६०, १६.
वज्रिरसि ह्यववाहनः १४, १२:
१८३, १२.
वाक् च ला मनश्च श्रीणीताम् १६,
२: २१८, ८.
वाक् त आयायताम् १०, १४:
११३, २.
* वाक् ला समुद्र उपदधातु १८, १४:
२६५, १४.
वाचसदसि १५, २५: २०५, १५.
वाग्देगाः १५, १८: २०१, ६;
१६, २: २१८, १२; १६, १२:
२२५, २१.
वागस्याग्नेयी ८, २: ८२, १२; १६,
२५: २३५, ५.
वागस्यैन्त्री ६, २: ६२, ८.
वाग्धोता १२, ४: १२५, ४.
वाग्देवी सोमस्य पिबतु १५, २१:
२०२, ८.
वाङ्म आसन् ७, १: ६८, ८; १८,
१७: २७२, १२; १८, १: २८३,
१.
वाचं यच्छ १४, १: १७३, ५.
वाचं प्राणम् ५, २: ५३, १६.
वाचस्यतये ला ऊतं प्राञ्जामि ७, १:
६८, १२.

- वाचस्यतये पवस्व वाजिन् १५, ११:
१८७, ४.
* वाचस्यते वाचमाश्रावय ६, ४: ६३,
२.
वाचस्यते विश्वे नामन् २१, ३:
३२४, १२.
वाचा त्वान्वारोहामि १८, १७:
२७२, १८.
* वाचा त्वा ह्योत्रा २, १: २२, ६.
वाचा मे वाग्दीक्षतां स्वाहा १२,
८: १३८, १३.
वाचे मे १५, २२: २०३, ४.
वाजस्य प्रसवस्य १७, १४: २४५,
१८.
वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीम् १७,
११: २४३, ४.
वाजस्य मा प्रसवेन ७, ५२: ७१,
१२; १३.
वाजस्येन प्रसवः सुषुवेऽग्रे १७, १६:
२४६, १२; १८, ६: २८५, १३.
वाजिनं ला वाजिनोऽवनयामः १३,
१६: १७१, १०.
वाजिनस्याग्ने वीहि ८, ७: ८४, ७.
* वाजिनां भक्षो ज्वतु ८, ७: ८४,
१३.
वाजिनो यज ८, ७: ८४, ६.
वाजिनो वाजजितः १७, १२: २४४,
१६; १७, १४: २४५, ८.
वाजिनो वाजं धावत १७, १३:
२४५, २.
वाजिभ्यो जुब्रुहि ८, ७: ८४, ५;
८, १३: ८८, १०.
* वाजो नः सप्त प्रदिशश् चतस्रः १८,
६: २८५, १३.
वातः प्राणः १, १२: १३, १२.
* वातं प्राणम् १२, ८: १३८, १५.
वातस्य ध्राजिम् १८, १८: २७६, १२.
** वातस्य ध्राजिरसि ४, ६: ४५, ११.
वाताय ला २, ४: २५, २.

- वातो देवता १८, २०: २७८, ६.
वानस्यत्योऽसि ४, २: ४२, ८; ४,
२: ४२, ६.
* वान्यायै दुग्धे ८, ८: ८७, ४.
वाममद्य सवितः १६, १५: २२८, २.
वायव इन्द्रवायुभ्यामनुब्रूहि १५, २५:
२०५, १४.
वायव इन्द्रवायुभ्यां प्रेष्य १५, २६:
२०६, २.
वायवः स्य ३, २: २४, ४.
वायविडा ते माता ६, १२: ६८, ८.
वायवे त्वा १२, १४: १४४, १२;
१५, १५: १८८, १०.
वायवे स्वाहा २०, १७: ३०८, ८;
२०, २८: ३१६, ७.
वायुः पूतः पवित्रेण ११, २: १२३,
१२.
* वायुरन्तरिक्षात् १५, २३: २०४, ५.
वायुरसि ४, ११: ५०, ७.
वायुरस्येडः १३, ११: १६५, २.
वायुर्वः ४, ७: ४६, १८.
वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वा १७, ११:
२४३, ६.
वायुर्हिकर्ता १५, १८: २०१, ८.
वायोर्यान्यसि १८, २: २८४, ८.
वायो वीहि स्त्रोकानाम् १०, १५:
११४, ११.
वायो शतं हरीणाम् १५, १:
१८०, ७.
वारुणससि १२, १८: १५०, १८;
१२, २१२: १५२, १; २: १०;
१२, २२१: १५२, १८.
** वाससा ते क्रीणानि १२, १८:
१४८, ८.
वास्तीष्यते २, ११: २०, ८.
वाहाः कौलालपेशसः १८, १५:
२६७, १७.
विक्रमस्व मर्द्दां असि १, १२: १२, १७.
* विच्छिनद्भि ५, ७: ५८, २.

- वि ज्योतिषा २०, १६: ३०८, ७.
विडसि जन्मना वशा १८, २१:
२८०, २०.
विङ्गशा राजन्यो गर्भः पशवो जरायु
राजा वत्सो बलिः पौयूषः १८,
२१: २८१, ६.
वि ते भिनद्भि तक्तीम् २०, ३७:
३२१, ८.
वि ते मुञ्चामि ७, ७: ७३, १३;
१६, २६: २३६, २.
* वि ते विष्ण्वानजूतासः २०, ८:
३०३, २.
विज्ञायन्ती मे असि १०, ३: १०४,
२.
वित्तिरसि ७, ८: ७४, ८; ७,
११: ७६, ६; १५, ३३: २११,
१०; १८, २०: २७८, २१.
विज्ये त्वा १८, २०: २७८, २१.
** विदिशः स्वाहा ८, ७: ८४, १०.
विदेय ७, ८: ७४, ८; १८, २०:
२७८, २१.
* विदेरग्निः १०, ४: १०४, ११.
विदेरग्निर्नभो नाम १०, ३: १०४,
७.
विद्युदसि २, २: २२, ७; २, ४:
२५, ४; ३, २: ३३, १३; १२,
७: १३८, ७.
विद्वांश्च स्य व्रता भ्रुवा १८, १३:
२६४, १.
विधुं दद्राणम् १३, ६: १५८, ११;
२०, ८: ३०३, १५.
* विधेम ते १, १४: १५, १२.
विधेम ते परमे जन्मन्ममे १८, ६:
२८४, ७.
वि पाजसा १८, १: २५१, १८.
विष्टचः स्य १७, १७: २४७, ७.
विष्टचन् रास्व नो वसु २०, ८:
३०३, ५.

- विप्रो यज्ञस्य साधनः २०, ८: २०३,
५.
विभूरसि प्रवाहणः १४, १२: १८३,
८.
विभूरसि येषो रश्मीनां व्यानपाः १५,
२७: २०६, १८.
विधाडसि १८, २०: २७९, ८.
विधाड् वृहत् १०, ४: १०५, ४.
* विमान एषः १८, ६: २८३, १८.
वि मा पाप्मना प्रज्ज १७, १७: २४७, ८.
* विमिमे त्वा पयस्वतीम् १४, ४:
१७५, ११.
वि मुचध्वमन्निया देवयानाः १८,
१६: २६८, १८.
* वि यन्तु वयः ७, ५: ७२, ६.
विराट् बन्धः १८, २०: २७८, ७.
** विराट् बन्धसः प्रजापतिना पीतस्य
१७, १८: २४७, १२.
विराडसि १ ११२: १२, ८; १८.
विराडसि सपत्न्या १४, ७: १७९,
१५.
विराड् ज्योतिरधारयत् १८, १७:
२७४, ४.
विवस्व आदित्य १६, ११: २२४, १३.
** विश खां योनिम् २०, २१: २१८, २.
** विशा पर्यहामि १३, ६: १५९, ५.
* विशो यन्ते नुदमाने ५, ७: ५८, ४.
विशो यन्ते स्म ५, ७: ५८, २.
विश्वकर्मा त्वा सादयत् १८, ३:
२८५, ७.
* विश्वकर्मा त्वा सादयलन्तरिक्षस्य षष्ठे
१८, ३: २८५, ३.
विश्वकर्मा दिशां पतिः १८, १८:
२७६, ११; १८, ५: २८८, १८.
विश्वजनस्य काया १४, ११: १८२,
१३.
विश्वजिदसि १८, २०: २७९, ८.
विश्वदानोमाभरणः २, १: २२, ११;
२, १०: २८, ५.

- विश्वदेवेभ्यस्त्वा १५, २७: २०६, १६.
* विश्वलोप १६, २८: २३७, ८.
विश्वस्मै भूनायाध्वरो अस्तु देवाः २१,
१४: २३१, २.
विश्वस्य (?) १८, ७: २८७, ६.
विश्वस्य ते विश्वावतः १६, १८:
२३०, ८.
विश्वस्य या जायमानस्य वेद १८,
१४: २६५, १.
विश्वा आशाः २०, ७५: २२०,
८.
विश्वा आशा दक्षिणसत् १३, १२:
१६६, ५.
विश्वा उत त्वया वयम् २, १०:
२०, ३.
* विश्वा लं भूत्वा ६, १२: ६८, ८.
विश्वान्देवानयाडिह १३, १२: १६६,
६.
विश्वाभ्यः ४, ८: ४८, ४.
विश्वायुरसि १०, ५: १०६, ४.
विश्वाराडसि विश्वासां नाद्याणां
हन्ता १४, ८: १८०, ५.
विश्वास त्वा दिक्षु सादयामि १८,
२०: २७९, ६.
विश्वास त्वा प्रदिक्षु सादयामि १८,
२०: २७९, ७.
विश्वासु लासु सादयामि १८, २०:
२७९, ५.
विश्वासु लौषधीषु सादयामि १८,
२०: २७९, ५.
विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः १८, १:
२५२, १२.
विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः प्रच्यावयन्तु
१६, १८: २३१, ५.
विश्वे देवस्य नेतुः १२, ८: १३८, १४;
१८, ६: २५७, ७.
विश्वे देवा अभि मामावृहन्तु १२,
११: १४१, ८; १२, १२: १४२,
८.

- विश्वे देवा ऋतावधः ८, १: ७९, ८.
 विश्वे देवाः १, १२: १४, ७.
 विश्वे देवा नातिविध्यन्ति स्मराः १८,
 १६: २६८, १२.
 विश्वे देवा मरुतः १६, १०: २२३,
 १४.
 विश्वे देवाः प्रणुत ८, १: ७९, ८.
 विश्वे देवाः प्रणुतेभ्यः इव मे २१,
 १२: ३२९, ७.
 * विश्वेभिर्देवेभिः १६, २२: २३३, ७.
 विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः १५, १६: २००,
 ३; १५, १७: २००, ८; १५,
 २७: २०६, २०.
 विश्वेभ्यो देवेभ्यस्त्वा १४, १०: १८१,
 १०.
 विश्वेषां वो देवानां देवताभिर्गृह्णामि
 १८, १६: २७०, १७.
 विश्वेषां देवानाम् १५, २२: २०२,
 १२.
 विश्वेषां देवानां भागधेयो स्य १४,
 २०: १८९, ४.
 विश्वेषु त्वा दिव्येषु सादयामि १८,
 २०: २७९, ४.
 विश्वेषु त्वा देवेषु सादयामि १८,
 २०: २७९, ५.
 * विश्वेषु त्वान्तरिक्षेषु सादयामि १८,
 २०: २७९, ४.
 * विश्वेषु त्वा पार्थिवेषु सादयामि १८,
 २०: २७९, ३.
 * विश्वेषु त्वा वनस्पतिषु सादयामि १८,
 २०: २७९, ६.
 * विषाणे विद्येतम् १२, ८: १३९, १५.
 विष्टम्भाय धर्मेण स्वाहा १६, १४:
 २२७, ८.
 विष्टम्भो वयः १९, २: २८४, १५.
 ** विष्णवसि ८, २: ८०, १८.
 ** विष्णवसि वैष्णवं धामासि प्राजापत्यम्
 १४, २: १७३, १५.
 * विष्णवुरु क्रम १५, २७: २०६, २१.

- विष्णवे त्वा १४, ६: १७९, ६.
 विष्णवेऽनुवृत्ति १२, २२: १५३, ६.
 विष्णवे स्वाहा २, ६: २६, ७; १८,
 २०: २७८, १७.
 विष्णुं यज १२, २२: १५३, ६.
 विष्णुस्वाक्रा ४, ४: ४३, १४.
 विष्णुस्वान्वेतु १२, १६: १४६, १९.
 विष्णुस्वोत्तन्नातु १४, ६: १७८, ६.
 विष्णुनि स्य ५, ८: ५८, १६.
 विष्णोः कर्माणि १०, ८: १०८, ८.
 विष्णोः क्रमोऽसि ४, ४: ४३, १५;
 १७, १२: २४४, ११; १७, १३:
 २४४, १७; १८, ८: २५९, ६.
 * विष्णोः क्रमोऽसि शत्रूयतः ७, १३:
 ७७, २०.
 विष्णोः क्रमोऽस्यमिमातिहा ७, १३:
 ७७, १९.
 विष्णोः प्रथमसि १४, ६: १७८,
 १५.
 विष्णोः प्रथे सीद १८, २०: २७९,
 १६.
 विष्णो त्वं नो अन्तमः १५, २१:
 २०२, १३; १६, २: २१९, ६;
 १६, १३: २२६, ७; १६, १६:
 २२८, २०; २१, १२: २२९, ५.
 विष्णो रराटमसि १४, ६: १७८,
 १४.
 विष्णोर्जठरमसि १५, २२: २०३,
 ११.
 विष्णोर्ध्रुवमसि १४, ६: १७८, ८.
 विष्णोर्ध्रुवोऽसि १४, ६२: १७८, ८;
 १७९, ४.
 विष्णोर्नु कम् ३, १: ३२, १०;
 १४, ६: १७८, ८.
 विष्णोर्मनसा पूते स्यः ३, ६: ३७, ७.
 * विष्णोः शम्योरहं देवयज्यया ७, ७:
 ७४, १.
 विष्णोः शर्मासि १२, ८: १३९, १०.
 विष्णोः श्रेष्ठे स्यः १४, ६: १७९, १.

- विष्णोः सूपोऽसि ३, ४ : ३४, १४ ;
 ५, ५ : ५६, १२.
 विष्णोः स्थानमसि ६, २ : ६२, ५.
 विष्णोः सूरसि १४, ६ : १७९, २.
 विष्णो हव्यः रक्षस् ३, ८ : ३९, ८.
 वि सुवः पश्य अन्तरिक्षम् १६, ७ :
 २२१, १४.
 विष्टुधेनाः सरितो दृतस्तुतः २१,
 १५ : २३१, १५.
 ** वीतं जुषथाः स्वाहा २१, १६ :
 २३२, ९.
 वीतिहोत्रम् ५, ७ : ५७, १५.
 वीरतां पाहि १५, १६ : १९९, १९.
 वीराग्रो अथ मा दभन् १८, १६ :
 २६८, ४.
 वीर्याय मे १५, २२ : २०३, १०.
 वृत्रस्य कनौनिकासि १२, ७ : १३७,
 १०.
 वृषणं सोमपीतये १५, २७ : २०७, ५.
 वृषणो स्यः ८, ५ : ८२, १४.
 वृष्टिरसि २, ५ : २५, १७ ; ७,
 १४ : ७८, १६.
 वृष्णिवयः १९, २ : २८४, १३.
 * वृष्णो अश्वस्य निष्वदसि १३, ४ :
 १५८, ५.
 वेदिरसि १, २ : ४, ५ ; ५, ५ : ५६, ४.
 वेदिर्बर्हिः श्रुतः हविः ७, ४ : ७१, ४.
 * वेदेन वेदिं विविदुः ४, ११ : ५०, २.
 * वेदेन वेदिम् १४, ४ : १७५, १२.
 * वेदो म आह्वर ७, ११ : ७६, ११.
 वेदोऽसि ३, ५ : ३६, ६ ; ७, ८ :
 ७४, ८ ; ७, ११२ : ७६, ६ ; ११ ;
 १५, २२ : २११, १०.
 वेषाय त्वा ४, २ : ४३, ६.
 वैवस्वते विविशन्ते १८, ४ : २५४, १५.
 वैश्वदेवः हविः १२, १६ : १४६,
 १३.
 वैश्वदेवमसि १४, १० : १८१, १०.

- * वैश्वानरं ज्योतिः ४, ६ : ४५, ४ ;
 १४, १६ : १८७, १.
 वैश्वानरस्य रूपम् १, ७ : ८, ११.
 वैश्वानरं हविरिदं जुहोमि ६, १० :
 ६६, २१.
 वैश्वानरो अजीजनत् १, १९ : २०, २.
 वैश्वानरो न कत्या ८, २ : ८०, १५ ;
 २१, १७ : २३३, ५.
 वैष्णवमसि १४, ६२ : १७८, ५ ;
 १७९, ६.
 ** वैष्णवी विष्णवे शम्भेयाम् १४, ५ :
 १७७, ७.
 व्याघ्रो वयः १९, २ : २८४, १३.
 व्यान उदानमध्यगात् २०, १७ :
 २०९, ५.
 * व्यानं त्वाहते १, १२ : १३, १७.
 व्यानं मे पाहि १५, २७ : २०६, १९.
 व्यानाय त्वा ४, ८ : ४७, ११ ; १२,
 १८ : १४८, १३ ; १५, २ : १९०,
 १४ ; १५, १५ : १९९, ६.
 व्यानाय मे १५, २२ : २०३, १०.
 व्युत्क्रामत २०, ९ : २०३, १९.
 व्रजक्षित स्तोध्वयितः १८, १६ :
 २७१, ८.
 व्रजं कणुध्वः स हि वो दृषाणः १८,
 १२ : २६३, ४.
 व्रजं गच्छ ४, ११ : ५०, १०.
 व्रतं कणुत १२, १२ : १४३, ५.
 व्रत्य व्रतय व्रतमुपेहि १२, १३ :
 १४३, ९.

श

- * शः पश्यन् मे गोपाय १, १४ :
 १६, ४.
 * शक्यम् १८, २० : २७८, २२.
 शक्तिरसि १८, २० : २७८, २१.
 * शक्त्यै त्वा १८, २० : २७८, २२.
 * शं च वलि १३, १६ : १७०, १६.

- शंसं ते राजन् १६, २४ : २३४, १४.
 शसभृष्टिरसि ५, २ : ५३, ५.
 शसायुधाय ८, २ : ८०, १.
 शते सौद १८, २० : २७९, १९.
 शत्रुहणम् १८, २० : २७९, १२.
 शं नो देवीः १, ५ : ६, १२; १, ८२ :
 १०, ५; ९ : १८, १२ : २६९, २०.
 शं नो देवीरभिष्टवे १८, १४ : २६५, ४.
 शं नो वातः १३, ६ : १५९, १६.
 शं नो वातः पवताम् १३, १४ :
 १६८, २०; १३, १८ : १७२, १८.
 शफेन ते क्रीणानि १२, १८ : १४९,
 २.
 शमहोभ्याम् १०, १४ : ११३, ८.
 शमितरेषा तेष्विः प्रजातास्तु १०,
 १२ : १११, ७.
 शमितार उपेतन १०, १४ : ११२,
 १३.
 * शम्योर्बुद्धि ७, ७ : ७३, १०.
 शरद्धमन्त ऋतवो मयोभुवः २१, १५ :
 ३३१, १७.
 शर्म च स्य वर्म च स्य १८, १६ :
 २७०, १०.
 शर्म च स्यो वर्म च स्यः १८, १ :
 २५०, १७.
 शस्त्रैरग्निमिन्वानः १, ६ : ८, ९.
 शस्त्रस्य शस्त्रमसि १५, २० : २०१,
 १६; १९, ६ : २९३, १.
 शिरः शिरः प्रति स्त्री वि चष्टे १८,
 १४ : २६५, २.
 शिवमायन्तं १८, १ : २५१, १७.
 शिवाः पीता भवथ १२, १२ : १४३,
 १२.
 शिवा च मे ५, ६ : ५७, ४.
 शिवो भव प्रजाभ्यः १८, १ : २५१,
 ११.
 शक्रज्योतिश्च १९, ६ : २९५, १.

- शक्रं ते शक्रेण क्रीणामि १२, १८ :
 १४९, ६.
 शक्रं ते शक्रेण गृह्णामि १५, १० :
 १९५, १५.
 शक्रं त्वा शक्रायाम् ५, ४ : ५५, ८.
 शक्रमसि ५, ४ : ५५, ४; १२,
 १६ : १४६, १२.
 शक्रः शक्रशोचिषा १५, २८ :
 २०८, ५.
 शक्रस्य समिदसि १५, २९ : २०८,
 १४.
 शक्रास्त्रवीर्यवतीः १८, १६ : २७०,
 १२.
 ** शक्रौषा ते समित्तया समिधश्च १५,
 २९ : २०८, १४.
 शगसि १०, २२ : १२१, ३.
 शङ्खः १२, १७ : १४८, ३.
 ** शङ्खस्ते सोमः १२, १७ : १४८, २.
 * शङ्खा अपः ३, ३ : ३४, ६.
 शङ्खास्त्रिचाः १०, १४ : ११३,
 ७.
 शन्वतां लोकः १४, १० : १८२, २.
 शन्वतां लोकः पितृषदनः १०, ८ :
 १०७, १५.
 शन्वध्वम् १, ८ : १०, ४; ३, ६ :
 ३७, ११.
 शन्वन्तां पितरः ९, १० : ९८, ७.
 शन्धूरसि मार्जालीयः १४, १२ :
 १८३, १७.
 * शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणाम् १०, २१ : १२०,
 ९.
 शृणोलग्नः समिधा हवं मे १५, ५ :
 १९२, १४.
 शृतः हविः शमितः १०, १८ :
 ११७, २; १६, १२ : २२६, ९.
 शृतम् १०, १८ : ११७, ३.
 श्रोत्रा मोद इव १५, २५ : २१३,
 १४; १५, २६ : २१३, १९.
 शोचिरसि १३, ९ : १६२, १९.

- अथदृष्टवम् ८, १: ७९, ८.
 श्येनाय पत्नये स्वाहा १६, १२:
 २२७, १.
 श्येनो भूत्वा परा पत १२, २०:
 १५१, १०.
 श्येनोऽसि गायत्र्यच्छन्दाः १५, २०:
 २०१, १२.
 * अद्वा देवौ च मुह्यतां स्वाहा २०,
 २०: २१७, २.
 आतं हविः १६, २: २१९, १२.
 आवय ७, ७: ७२, १०.
 औरसि १०, १९: ११८, ९.
 अतसदसि १५, २७: २०६, १७.
 औत्राय मे १५, २२: २०२, ५.
 औषट् ७, ७: ७२, १०.
 आत्रास्व दृष्टतुरः १५, ११: १९६, ८.
 आत्रोऽसि प्रचेताः १४, १२: १८२,
 १२.

स

- * स ई पाहि १८, १५: २६७, २.
 * संयच्च प्रचेतस्य १९, ५: २८९, ५.
 संयजत्रैरङ्गानि १०, १०: ११०, १०.
 सं यज्ञपतिराशिषा ७, १२: ७७, ७;
 १०, १०: ११०, ११.
 * सं या वः १, ९: ११, ८.
 * सं या वः प्रियाः १८, १२: २६२, १.
 संवत्सर ऋतुभिश्चाकुपानः २१, १५:
 २३२, १.
 संवत्सरस्य प्रतिमाम् १९, ६: २९०, ४.
 संवत्सरीणां स्तुतिमाश्रासे ८, ७:
 ८४, २.
 संवत्सरे सौद १८, २०: २७९, १७.
 संवदस्व ७, ७: ७२, ८.
 सं वरत्रा दधातन १८, १५: २६७, ८.
 संवसाथां सुवर्दिदा १८, १: २५०,
 १७.
 * सं वः सृजामि १, ९: ११, ९.

- * संविशन्ताम् ४, २: ४२, ५.
 संवेशाय त्वा २१, ११: २२९, ४.
 संवेशायोपवेशाय गायत्र्या (त्रिष्टुभो,
 जगत्या, अनुष्टुभो) अभिभूत्यै स्वाहा
 २१, ५: २२५, ११; १२; १४; १५.
 * सं वो दधातु वरुणः १५, ७: १९२,
 १६.
 * सं वोऽनक्तु वरुणः १५, ७: १९२, १९.
 संप्रशितं मे ब्रह्म १८, ७: २५८,
 १५.
 संप्रक्षिडसि, संप्रक्षिपे त्वा, संप्र-
 क्षिडभ्यस्वा, संप्रक्षिडसु सौद
 १८, २०: २८०, २.
 संप्रसपे त्रौ न समुद्रान्स्वर्गां लोकान्
 १८, १८: २७५, ४.
 संप्रसर्पोऽसि ९, १२: १००, १४;
 १५, २४: २१२, १७.
 संप्रसौदस्व १२, ९: १६२, २.
 संप्रष्ट्यां वसुभिः १८, १: २५२, ७.
 संप्रस्वावभागाः स्य ७, ७: ७४, २;
 १०, २१: १२०, १२.
 संप्रहितसि २, ७: २७, ८.
 सचेदं पश्य १२, २: १२४, ५.
 सखायः १२, १६: १४७, १.
 सगराः स्य २, २: २४, १.
 सघासि जगतौच्छन्दाः १६, १२:
 २२६, २.
 संक्रममाणसि १८, २०: २७९, १४.
 संक्रान्तिरसि १८, २०: २७९, १५.
 संक्रामन्त्यसि १८, २०: २७९, १४.
 स जातो गर्भोऽसि रोदस्योः १८,
 १: २५१, १०.
 सजूरव्योऽयावभिः १८, १४: २६५,
 १५.
 सजूरवा अरुणीभिः १८, १४: २६५,
 १८.
 सजूर्वतुभिः १९, २: २८४, ४.
 सजूर्देवैः प्रातर्यावभिः २, २: २४,
 १७.

सज्देर्वैर्वयोनाधैः १८, २: २८४, ६.
सज्देर्वैः सावयवाभिः २, ३: २४,
१७.

सज्जर्विधाभिः १८, २: २८४, ४.

सज्जोषाभ्यां ला १५, १५: १८८, १२.

* संजग्मानौ दिव आ प्रथिव्याः १५,
२८२: २०८, ५; ६.

संजानाथाम् ७, ५: ७२, ४.

संज्ञानमसि १, ८: ११, १; १८,
१२: २६२, १.

स ते मास्वात् ३, ४: ३५, १२;
१२, ८: १३८, ७.

सत्यं तर्तेन २, २: २३, १५.

सत्यमसि १८, २०: २८०, २.

सत्यं पूर्वैर्हंसिभिश्चाकुपानः १८, १८:
२७६, १.

सत्यसदसि १८, २०: २७८, १८.

सत्याय ला

सत्येभ्यस्त्वा } १८, २०: २८०, २.

सत्ये सौद

सत्ताजिदसि १८, २०: २७८, ८.

सत्ता वाजं न जिग्युषे १८, ५: २८८,
१६.

सत्तो त एतद्यदु त इह १६, १७:
२२८, २.

स त्वं नश्चिन्न वज्रहस्त धृष्ट्या १८,
५: २८८, १४.

स त्वं नो अग्रे १, २०: २१, १२.

सदसस्यतये ला ऊतं प्राञ्जामि ७, १:
६८, १२.

सदसि ७, १२: ७७, १२; १६,
१०: २२२, १२; २१, १२:
३२८, ६.

सदस्योऽसि मल्लिजुवः १४, १३:
१८४, १०.

सदो विश्वायुः १३, १६: १७१, २.

स नः पावक १, १६: १८, १.

सनिरसि सन्धे ला सनेयम् १८,
२०: २७८, २०.

स नो राधाऽस्याभर १, १७: १८, २.
स नो रास् सवसिणः २०, ८:
३०३, ४.

सन्धे भूयाः ७, १२: ७७, १२.

सं ते ८, २: ७८, १७.

* सं ते प्राणः १०, १०: ११०, ८.

सं ते मनसा मनः १०, १८: ११७,
५.

सं ते वायुः १८, १: २५१, ७.

* सं त्वमग्रे २, ७: २७, ६.

सं त्वा नश्चामि १२, ८: १३८, ८.

सं त्वा विशन्तोषधीरुतापः १६,
२५: २३५, ११.

सं त्वा सिद्धामि ५, ४: ५५, २;
२०, २७: ३१४, १८.

सं देवि देवोर्वशा पश्यस्व १२, १७:
१४७, ८.

** संधातारौ स्वाहा २०, २०: ३१६,
२१.

संधिरसि सन्धे ला संधिभ्यस्त्वा

संधिषु सौद १८, २०: २८०, २.

सपलघ्नीश्च स्वाभिमातिघ्नीश्च स्त्वा १८,
१६: २७०, १८.

सपलघ्नं ला वज्रं सादयामि १८,
२०: २७८, १०.

स पिन्वस्व घृतवदेव यज्ञ २१, १४:
३२१, २.

** सप्त ऋषीन्प्रीणीहि २, ६: २६, ३.

सप्त ते १०, ६: १०६, ११.

सप्त ते अग्रे १८, ६: २८४, १०.

सप्त ते अग्रे समिधः सप्त जिज्ञाः १,
१८: २०, १७.

सप्तदशस्ते अग्रे आत्मा स मे अग्रे आत्मा
१८, २१: २८१, १५.

सप्तर्त्विजः सप्त सदाऽस्थेषाम् २१,
१७: ३३२, १७.

सप्तिरसि १७, १३: २४५, १.

स प्रलवत् २०, ३: ३००, ८.

- सप्रथ सभां मे गोपाय १, १४ :
१६, ५.
- * स भद्रमकर्थो नः सोमं राजानं पाययि-
ष्यति १५, ३१ : २०८, १८.
- * समङ्गाम् ७, ६ : ७२, ८.
- समङ्गिः शृचध्वम् ४, ८ : ४८, १५.
- समन्या यन्ति १५, ७ : १८३, १७ ;
१८, ५ : २५५, १७.
- समपित्रतान् कथध्वम् १४, १४ :
१८५, २.
- समस्य तनुवा भव १०, १३ : ११२, ४.
- समहं प्रजया ७, १३ : ७८, १ ;
१७, १५ : २४६, ३.
- समापः ४, ८ : ४८, १३.
- * समायुषा ७, ११ : ७६, ८.
- समास्त्राग्रे १८, ४ : २५५, ८.
- समितम् १८, १२ : २६३, १८.
- समित् खवन्ति १८, १८ : २७६, ८.
- समिदसि ५, ७ : ५७, १५.
- समिदो अग्निराजतः ६, १ : ६१, ५.
- * समिदो अग्ने ७, १३ : ७८, २.
- समिद्गाः प्रेष्य १०, १० : ११०, १६.
- समिधमाधायाग्रीत्यरिषीश्चाग्निं च
सकृत्कृत्यंष्टि ७, ३ : ७०, १५ ;
१०, २० : ११८, १२.
- समिधाग्निं दुवस्यत १, ६ : ७, १५ ;
१, २० : २१, ३ ; १८, ११ :
२६१, १०.
- समिधो यज ६, ७ : ६४, १४.
- समिधमानः प्रथमो नु धर्मः १, ६ :
७, १७.
- समीची नामासि १८, ६ : २८६, ७.
- समुद्रं वः प्रहिणोमि ७, १२ : ७७,
१४ ; १६, २२ : २३२, १८ ; २०,
८ : ३०४, ३.
- समुद्रं गच्छ स्वाहा १०, २० : ११८,
१७.
- समुद्रस्य त्वावाकया १८, ६ : २८२, ८.

- समुद्रस्य वो ऽजित्या उन्नये १५, ६ :
१८३, ६.
- समुद्रादूर्ध्वः १, १४ : १५, ११.
- समुद्राय त्वा वाताय स्वाहा १३,
१२ : १६६, १.
- समुद्राय वयुनाय १८, ६ : २८३,
१४.
- समुद्रे ते हृदयमप्लवतः १६, २५ :
२३५, १० ; १६, २६ : २३५, २०.
- समुद्रे सौद १८, २० : २७८, २०.
- समुद्रोऽग्निं विश्वभराः १४, १३ :
१८४, ८.
- समीषासुम् २०, ११ : ३०५, ८.
- * संपत्नी पत्या ७, ८ : ७५, ५.
- संपत्सु सौद १८, २० : २८०, ५.
- संपदसि } १८, २० : २८०, ४.
संपदे त्वा }
- संपद्गास्त्रा १८, २० : २८०, ५.
- संपश्यामि प्रजा चक्षुम् २, ७ : २७, ७.
- संश्वः स्य सं मा भद्रेण शृङ्ग १७, १७ :
२४७, ६.
- * संश्वध्वम् ३, ८ : ३८, १८.
- सं ब्रह्मणा शृचस्व ४, १० : ४८, १२.
- ** संभृता अग्नयो मा कथनान्तरेण
संचारिष्ट १, १० : ११, १६.
- सं मया प्रजा १७, १५ : २४६, ३.
- * संश्व इमानायुषे १४, ८ : १८०, ८.
- संघाडसि ३, २ : ३३, १८.
- संघाडसि कशानुः १४, १३ : १८४, ५.
- संघाडसि धाट्यस्वा १४, ७ : १७८,
२०.
- संघाडसि १, ११२ : १२, ८ ; १८.
- ** सरस्वती मनुष्येभ्यः [पातु] १५, २३ :
२०४, ६.
- सरस्वत्येहि १३, ११ : १६४, १७.
- सरस्वत्ये त्वा ११, ४ : १२४, १५.
- * सरस्वत्ये वाचो यन्तुर्यन्त्रेण १८, ६ :
२८६, १.
- सर्णीकाय त्वा १८, ५ : २८८, ४.

- सर्पत १५, ३८: २१६, ६; १६,
१०: २२३, १५; १६, २२: २३३,
११.
- सर्पाञ्जिन्व } २, ६: २६, २.
सर्पेभ्यस्त्वा
- सर्वजिदसि १८, २०: २७९, ८.
- सर्वे तदपचन्महे १८, १४: २६४,
१५.
- सर्वमायुर्व्यानिशे १, १३: १५, ६.
- * सर्वश एव राजानमुन्नय १६, १८२:
२२९, १७; १८.
- सर्वानवयजामहे १८, १४: २६४,
१८.
- * सर्वेभिर्देवेभिः १६, २२: २३३, ८.
- सर्वेषां विद्म वो नाम १८, १५:
२६७, १६.
- सलिलाय त्वा १८, ५: २८८, ४.
- सह रय्या १, २०: २१, ६; १८,
८: २५९, ८; १८, १०: २६१,
१; १८, ११: २६१, १८.
- सहस्य सहस्यस्य ८, ३: ८२, १३;
१८, ४: २८६, १.
- * सहस्रोमा इन्द्राय स्वाहा १६, २०:
२३२, २.
- * सहस्रधारेव ते समस्तरन् १८, १६:
२६८, ६.
- * सहस्रवल्गवाः ३, ४: ३५, ४; १०,
२: १०३, ५.
- सहस्रशीर्षा पुरुषः १८, २०: २७८,
१५.
- सहस्रशृङ्गो दृषभो जातवेदाः २०,
६: ३०२, ८.
- सहस्रस्य प्रमा ऋषि १८, ६: २८१, २.
- सहस्रे सौद १८, २०: २७९, १८.
- * सहस्रेऽग्निना १, १०: १२, १.
- सहोर्जो भागेनोपमेहि १३, ११:
१६५, १०.
- साकं हि श्रुचिना श्रुचिः १८,
१२: २६३, १८.

- साग्निं गर्भमधत्वाः १८, २१: २८०,
१६.
- साता वाजस्य कारवः १८, ५:
२८९, १३.
- सादित्यं गर्भमधत्वाः १८, २१:
२८०, १८.
- साध्वीमकर्देववीतिं नो ऋषि २०,
२१: ३११, ८.
- सांतपनस्य गृहमेधी च १८, ६:
२८५, ३.
- सान्नाय्यं मा विलोपि ३, ७: ३८, ६.
- साम गाय १८, १७: २७३, १४.
- सा मया संभव १८, २१५: २८०,
१७—१८; २०२.
- सा मे सत्याशीः ६, १२: ६८, १२.
- सा यज्ञं गर्भमधत्वाः १८, २१: २८०,
१८.
- * सा राजन्यं गर्भमधत्वाः १८, २१:
२८०, २०.
- सा वायुं गर्भमधत्वाः १८, २१: २८०,
१७.
- सा विश्वकर्मा ३, ७: ३८, १४.
- सा विश्वव्याचाः ३, ७: ३८, १३.
- सा विश्वायुः ३, ७: ३८, ११.
- सावीर्हि देव प्रसवाय पित्रे १४,
१५: १८५, १४.
- * सासि सुब्रह्मण्ये १४, ३: १७४, १८.
- सासि सुब्रह्मण्ये तस्यास्ते श्रुचिवी पादः
१२, २०: १५१, ६.
- सिंहोरसि १०, ४: १०४, १४;
१०, ५: १०६, २.
- सिंहोरसि रायस्योषवनिः स्वाहा
१०, ५: १०५, १८.
- सिंहोरसि सपत्नसाही स्वाहा १०,
५: १०५, १७.
- सिंहोरसि सुप्रजावनिः स्वाहा १०,
५: १०५, १८.
- सिंहोरस्यादित्यवनिः स्वाहा १०,
५: १०६, १.

- सिन्धो वयः १८, २: २८४, १४.
 सिद्धौ त्वा १३, ५: १५८, १६: १३,
 ८: १६२, ६.
 सिधमद्य दिविस्पृशः १८, ५: २८८,
 २.
 सिनीवाली सुकपर्दा १८, १: २४२,
 १०.
 * सिनीवाल्यै चरम् १६, २०: २२६,
 २२.
 सीद त्वं मातुरस्या उपस्ये १८, ७:
 २५८, ८; १८, ८: २५८, १३;
 १८, ११: २६१, ६.
 सीद होतः ८, ७: ८५, १२.
 सीरा युञ्जन्ति कवयः १८, १५: २६७,
 १३.
 सुगार्हपत्यः १, ११: १३, १; २,
 १: २२, ५.
 सुजातो ज्योतिषा सह १८, १: २५१,
 ८.
 सुनु सोमसुलूखल १८, १८: २७५,
 ११.
 * सुपर्णस्य त्वा गतवतः ७, १: ६८, ३.
 ** सुपर्णा त्वा २, ३: २४, ११.
 सुपर्णासि गतवतः १८, ८२: २५८,
 ४; १८, ६: २८४, ५.
 सुपर्णासि त्रिष्टुप्कन्दाः १६, ३:
 २१८, २.
 सुपिप्ला औषधीः कधि १४, १६:
 ११४, १७.
 सुपिप्लाभ्यः १०, ८: १०८, २.
 सुपिप्लाभ्यस्त्वौषधीभ्यः १२, ८:
 १३८, १५.
 * सुपेशस्करसि ज्योतिषदि १८, ५:
 २५५, १६.
 सुप्रजसखा वयम् ५, ३: ५४, ७;
 १४, १४: १८५, १.
 * सुप्रजाः प्रजया भूयासम् २, ८: २७,
 २०.
 सुप्रजाः प्रजाः १५, २८: २०८, ४.

- सुप्रजास्त्वाय त्वा गतवामि ५, ४:
 ५५, १६.
 सुप्रक्ष्ण पितापुत्रीयाः सुप्रक्ष्णा-
 माकय १४, १७: १८७, १७.
 सुप्रक्ष्ण सुप्रक्ष्णामाकय १२, २०:
 १५१, ५; १४, ३: १७४, १६:
 १४, २०: १८८, ६; १५, ३:
 १८१, २०.
 सुभूते सौद १८, २०: २७८, १६.
 * सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनां प्रियो देवानाम्
 १६, २०: २२१, १२.
 * सुभृदस्युपभृत् ५, ७: ५८, १०.
 सुमनसो यजमानाय सन्तु ५, ५:
 ५६, ५.
 सुमित्रा नः १०, २२: १२१, ५;
 १६, २५: २३५, १४.
 * सुम्नाय सुम्निनीः सुम्ने मा भक्त १४,
 १८: १८८, ८.
 * सुयमे मे अद्य ६, ३: ६२, ३.
 सुरूपवर्षवर्णं यद्वि ६, ११: ६७, १४.
 सुवः १, २: ४, २; १८, ४: २८६,
 १४; २०, ३३: २१८, १५.
 सुवः पत १८, ८: २५८, ५.
 सुवरगन्म १८, १६: २६८, २०.
 सुवरभि विच्छेयम् ४, ५: ४४, १२;
 १४, १६: १८७, १.
 सुवरसि १८, ४: २८७, १.
 ** सुवर्णं घर्मं स्वाहा १८, ६: २८६, ८;
 २१, १७: २३२, १.
 * सुवर्णं घर्मं स्वाहा सुवर्णाकं स्वाहा
 १८, ६: २८४, २०.
 सुवर्देवाः अगन्म १७, १५: २४६, २.
 सुवर्मे यच्छ १८, ४: २८७, १.
 सुवर्विदसि १६, १०: २२३, ११.
 सुवाक् १४, ५: १७७, १५.
 सुवैराः प्रजाः १५, २८: २०८, ३.
 सुवैराय स्वाहा ६, ४: ६२, १३.
 सुशर्मांसि सुप्रतिष्ठानः १६, १५:
 २२८, ६.

- सुसंहरं त्वा वयम् ८, ८: ८८, ४.
 * सुसंभृता त्वा ३, ४: ३५, ८.
 * सूक्तवाक् नमोवाक् विधेम स्वाहा १६, २५: २३५, १२.
 सूक्ता प्रेष्य १०, २१: १२०, ११.
 सूपस्या देवो वनस्यति: १२, ८: १४०, २.
 सूरसि सुवनस्य रेत: १८, १७: २७३, २०.
 * सूर्य ज्योति: ५, ८: ५८, १८.
 * सूर्य ते १०, १: १०२, ६.
 सूर्य भ्राजस्मिन् १६, ८: २२३, ८.
 सूर्यमग्नौ स्वाहा २, १: २२, ११.
 सूर्यस्त्वा १४, २: १७३, १२.
 सूर्यस्त्वा पुरस्तात्पातु ५, ६: ५७, १२.
 * सूर्यस्य चक्षुररुहम् १२, १६: १४६, १४; १२, १७: १४८, १.
 सूर्यस्य तपस्तप १३, १२: १६५, १४.
 * सूर्यस्य त्वा चक्षुषा ७, १: ६८, २.
 सूर्यस्य त्वा चक्षुषान्वीचे १३, ५: १५८, २.
 * सूर्यस्य वासोऽसि १२, ६: १३७, ३.
 सूर्यस्य हरसा त्राय १३, ४: १५७, १५.
 सूर्याय स्वाहा २०, १७: ३०८, १५.
 सूर्यो अपो वि गाहते १८, १०: २६०, १३.
 सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा २, ४: २५, ८.
 सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः १८, १७: २७३, २१.
 सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा २, ४: २५, ७; १३, १४: १६८, ६.
 सूर्यो देवता १८, २०: २७८, ६.
 सूर्यो देवो दिविषद्गा: २०, ३७: ३२१, ७.
 * सूर्यो मा देवेभ्यः पातु १६, ११: २२४, २१; २१, २: ३२४, ३.

- * सूर्यो मा देवो दिव्यादृष्टसस्यातु १५, २३: २०४, ४.
 संधन्विञ्चा अप द्विषः १८, ४: २५५, ४.
 सेनेन्द्रस्य १४, २: १७४, १७.
 सोमं यज ७, ८: ७४, १७.
 सोमं ते क्रौणामि १२, १८: १४८, १७.
 ** सोम पवते १५, १७: २००, ७.
 सोमप्रतीकाः पितरस्तुपुणत ११, ५: १२५, १५.
 सोमं पिबमन्तः स्वधा ८, ८: ८६, १०.
 सोम यास्ते मयोभुवः ८, २: ७८, १६.
 सोमविक्रयिणि तमः १२, १८: १५०, २.
 सोमविक्रयिन् क्रय्यस्ते सोमो राजा १२, १८: १४८, १६.
 सोमविक्रयिन् सोमं शोधय १२, १५: १४५, १०.
 सोमस्य तनूरसि १२, ६: १३७, २.
 सोमस्य त्वा मूजवतो रसं गृह्णामि १५, ७: १८३, ८.
 सोमस्याग्रे वीहि ११, ४: १२५, ६.
 * सोमस्याहं देवयज्यया ७, ८: ७५, ६.
 सोमः सोमस्य पुरोगाः १५, १०: १८५, १७.
 सोमानः खरणम् २, ८: २७, १२.
 सोमाय क्रौताय प्रोक्ष्यमाणायानुब्रूहि १२, २०: १५१, ५.
 सोमाय पिबमतेऽनुस्वधा ८, ७: ८६, ५.
 सोमाय पिबमते स्वाहा २०, २१: ३११, ३.
 सोमाय स्वाहा २०, १७: ३०८, १५.
 सोमायानुब्रूहि ७, ८: ७४, १७.
 * सोमेन लातनन्मि ३, ८: ३८, २.

सोमो जिगाति गातुवित् १४, १६ :
१८६, ८.

सोमो देवता १८, २० : २७८, ७.

* सोमो दृक्षस्यतिश्च स्वाहा २०, २० :
२१७, १.

सोमोऽसि ११, २ : १२२, १२.

सौम्यस्य यज १६, १६ : २२८, १९.

* सौर्यं हविः प्रजननम् २, ५ : २५, २०.

* सानाभ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेयाम्
१५, २२ : २०२, ९.

स्तुतस्य स्तुतमसि १५, २० : २०१,
१६ ; १९, ६ : २९२, १.

* स्तुतोऽसि १५, २८ : २०७, १७.

स्तुतोऽसि जनधाः १५, २७२ : २०७,
११ ; १२.

सोकेभ्योऽनुब्रूहि १०, १५ : ११४, १५.

स्थिरो भव वीर्यव्रतः १८, १ : २५१, ११.

* स्फात्यै ला ४, ५ : ४४, ११.

* स्फाः खलिः १५, २२ : २०२, १६.

स्योनं ते सदनं करोमि ५, ८ : ५९, १.

स्योना प्रथिवि १८, १४ : २६६, ६.

स्योना स्योनायाम् १८, १८ : २७५,
१९.

* स्योनो मे सीद ५, ८ : ५८, १४.

* सुवं सुचक्ष संमृद्धि ८, १० : ८६, १२.

* सुवं स्वधितिं सुचक्ष संमृद्धि १८,
२ : २५४, २.

सुवं च सुचक्ष संमृद्धि ९, १ : ९०,
१२ ; १४, १ : १७२, ९ ; १६,
२२ : २२२, १८.

स्वगा तनुभ्यः ७, ६ : ७२, २.

स्वगा देव्या ह्रीत्भ्यः ७, ७ : ७२, १०.

स्तनवाणश्च प्रघासी च १९, ६ :
२९५, २.

* स्वधा कुरु ९, ८२ : ९६, १० ; १६ ;
९, ८२ : ९७, ३ ; ८.

स्वधा नमः ९, ८२ : ९६, १२ ;

१८ ; ९, ८ : ९७, ५ ; ९, ९ :

९७, ११.

स्वधा पितृभ्यः ५, ५ : ५६, १० ;
६, २ : ६२, १ ; १४, १६ :
१८६, १५.

स्वधिते मा मा हिरण्यसिः १२, ६ :
१२६, ५.

स्वधिते मेनण्य हिरण्यसिः १०, १ :
१०२, १ ; १०, १४ : ११२, ११ ;

१२, ५ : १२६, २.

स्वयं कृष्णानः सुगमप्रयावम् २०,
१५ : २०७, ८.

खराडस्यभिमानिहा १४, ७ : १८०, २.

खराडोऽनो अमृतस्य लोकम् १८,
२० : २७७, १५.

खरूपं कृष्णवर्तने १८, ९ : २६०, ९.

खर्गे लोके अमृतं दुहाना १८, २० :
२७७, १४.

* खर्ग्यसि १८, २० : २७९, १५.

खर्जिदसि १८, २० : २७९, ८.

खर्विदसि १०, १२ : ११२, १०.

खस्तिदाः ७, ११ : ७६, १५.

खस्तिदा विशस्यतिः १, ४ : ६, २ ;

२०, २५ : २१४, २.

* खलि न इन्द्रः ७, ११ : ७६, १५.

खलि नो मिमीताम् १, ४ : ६, २.

खलि मा संपारय १५, २० : २०१,
१२ ; १६, १२ : २२६, ३.

खलि मेऽस्तु २, १० : २९, १२ ; १४.

स्वस्तिमानुषेभ्यः ७, ७ : ७२, १०.

खस्त्युत्तराण्यश्वीय १२, ६ : १२६, ६.

खांछतोऽसि १५, १२ : १९७, ११.

* खानं चित् १०, १० : ११०, ७.

खादुक्किलायं मधुनाण्य उतायम्

१६, १९ : २२०, १७.

खाद्वी ला ११, १ : १२२, १०.

* खान भ्राज्याङ्गारे १२, १९ : १५०, ३.

खावेशोऽसि १०, ८ : १०७, १७.

खाहा १४, ११ : १८२, १०.

खाहाकृतस्य घर्मस्य १२, १२ : १६६,

७.

** स्वाहाकृताः समुद्रेष्ठा गन्धर्वम् १६,

१८: २२०, ११.

स्वाहाकृतिभ्यः प्रेष्य १०, १६: ११५, ४.

स्वाहा त्वानन्त्रवेभ्यः १३, १०: १६४,

८; १३, १४: १६८, १८.

स्वाहा त्वा सुभयः सूर्याय १५, १२:

१८७, १२; १५, १४: १८८, २.

* स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये १३, १२:

१६५, १२.

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्यः १३,

१०: १६४, ७; १३, १४: १६८,

१७.

स्वाहा दिभ्यः ८, ७: ८४, ११.

स्वाहा दिव आप्यायस्व २१, १४:

२२०, १५.

स्वाहा देवेभ्यः १०, १६: ११५, ११.

स्वाहा द्यावाप्रथिवीभ्याम् ३, ७:

२८, १०; ४, ६: ४५, ५; १२,

१०: १४०, ५; १४, १७: १८७,

५.

स्वाहान्नरिचादाप्यायस्व २१, १४:

२२०, १६.

स्वाहा प्रथिव्या आप्यायस्व २१, १४:

२२०, १७.

स्वाहा यज्ञं वातादारभे १२, १०:

१४०, ७; १४, १७: १८७, ६.

स्वाहा यज्ञं मनसा १२, १०: १४०,

४; १४, १७: १८७, ५.

स्वाहा वाचि वाते विहजे १४, १७:

१८७, ६.

स्वाहा वडिन्द्राय १६, ४: २१८, १५.

स्वाहेन्द्रावट् १३, १२: १६६, ८.

स्वाहोरोरन्नरिचात् १२, १०: १४०,

६; १४, १७: १८७, ५.

स्वाहोर्ध्वनभसम् १०, १६: ११५, १२.

स्वाहोष्मणो ऽव्यथियै १०, १८:

११७, ६.

* स्विष्टम् २०, १५: २०७, ११.

ह

हप्सः शुचिषत् १८, ८: २५८,

१४.

हरिणस्य रघुयतः १६, ८: २२२, ८.

हरिरसि १६, २०: २२१, १७.

हरी स्य ह्ययोर्धानाः १६, २०:

२२१, १८.

हविर्देवानाम् २, २: २४, १२.

हविर्धानाभ्यां प्रवर्त्यमानाभ्यामनुव्रुहि

१४, ५: १७७, १२.

हविष्कृदागहि

हविष्कृदाद्रव } ४, ६: ४६, २.

हविष्कृदाधव ४, ६: ४६, २.

हविष्कृदेहि ४, ६: ४६, १.

हविष्मत्तैरिमा आपः १४, १८:

१८८, २.

हव्यवाहम् २०, १५: २०७, ११.

हिकारेण त्वा कन्दसा सादयामि

१८, ६: २८०, १२.

* हिन्य मे १५, २१: २०२, १०.

हिरण्यगर्भः २१, १६: २२२, ६.

हिरण्यगर्भः समवर्तताये १८, ५:

२५५, २१; १८, १६: २६६, १४;

१८, १७: २७२, १७; १८,

५: २८८, १८; २१, १५: २२१,

१०.

* हिरण्यजित्सूदृतया परिहृतः १८,

१५: २६७, १८.

हिरण्यवदन्नमदेहि मद्यम् १८,

२१: २८२, १४.

हिरण्यवर्णाः शुचयः १३, १५: १६८,

११.

हिरण्यवर्णाः शुचयः पावकाः १२,

६: १२६, १४; १८, १६: २७१,

१२.

ऊतः हविर्मधु हविः १३, १४:

१६८, ७.

** ऊतं लाङ्गते...मनुष्येभ्यः १५,

३७ : २१५, ६.

ऊतः स्त्रोकः } ३, ७ : ३८, ८.
ऊतो द्रष्टः }

हृदे त्वा १५, ३ : १८१, १८.

हेतयो नाम स्य १८, ६ : २८६, ८.

होतरतद्यज १५, २५ : २१३, १.

** होतरेहि ५, ८ : ६०, ७.

होतर्घर्ममभिष्टुहि १३, ७ : १६१, ८.

होतर्वदस् १६, ३ : २१८, १०.

होता यच्चत् १०, ११ : ११०, १७.

होतारं मा हिंसीः २०, ६ : ३०२, ६.

** होतुश्चमसमनूयध्वम् १५, २७ :

२०७, २ ; १६६, ४ : २२०, ३ ;

१६६, १३ : २२६, १५.

होत्रकाणाम्....उपावर्तध्वम् १५,

२८ : २०८, २ ; १६६, ५ : २२०,

११ ; १६६, १३ : २२६, २२.

ऋदो वा पुण्डरीकवान् १८, १५ :

२६७, ६.

VERIFIED 1989

VERIFIED-2001

Acc. No. 7380

Q125:4x6,1

Call No. N41

Caland

khanasa

sutran